De dichter Pieter Vlaming (1686-1734)

M.S.J. Cox-Andrau

bron
M.S.J. Cox-Andrau, *De dichter Pieter Vlaming (1686-1734)*. Van Holkema & Warendorf, Bussum 1976

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cox_005dich01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

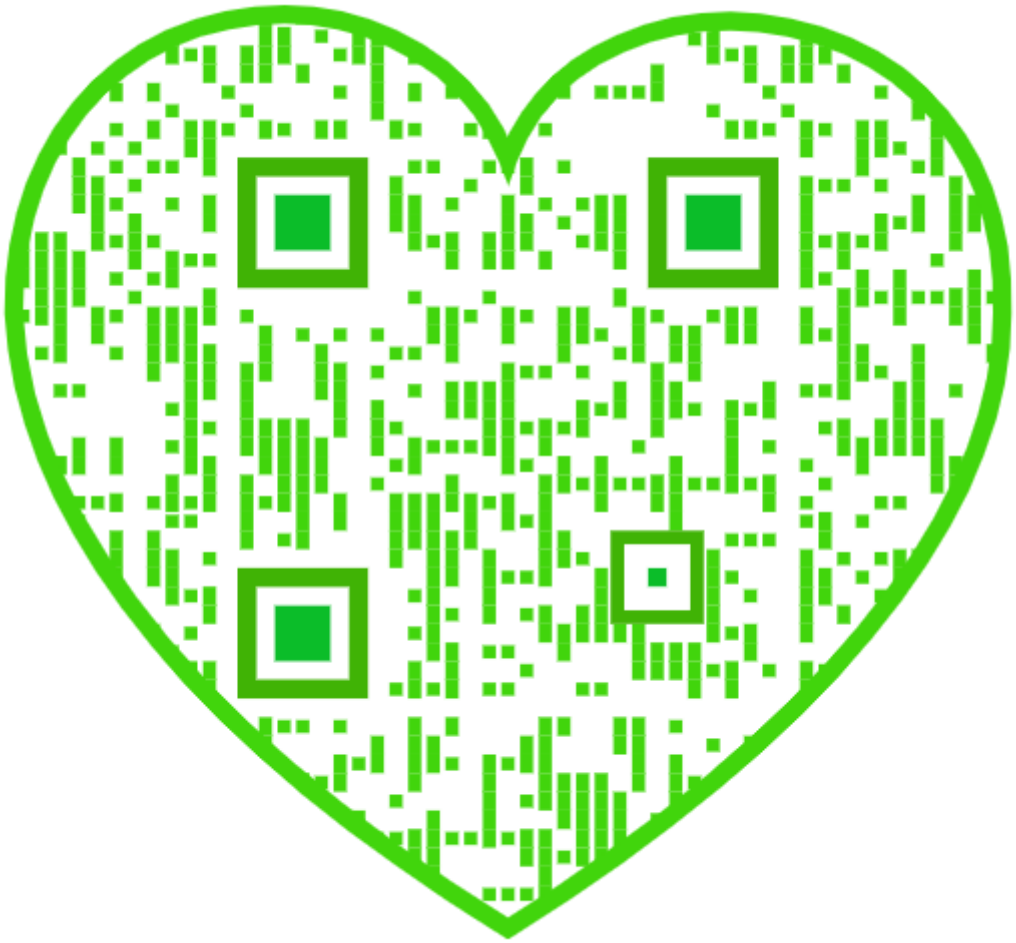

Ter gedachtenis van
mijn leermeester
Professor Dr. Albert Verwey
en mijn toegenegen echtgenoot
Mr. Evert Cox.

Hoofdstuk I
Inleiding

De dichters uit de eerste decenniën van de achttiende eeuw hebben bij het nageslacht weinig weerklank gevonden; ze zijn zelden het onderwerp van een uitgebreid onderzoek geworden en daardoor hebben ze ongenuanceerd een zeker stempel opgedrukt gekregen al naar de instelling van de desbetreffende litteratuurhistoricus. In het algemeen heeft men een zwakke naklank in hen menen te horen van de volle toon der grote zeventiende-eeuwers, aldus bij Kalff: 'Het vierde geslacht' (Kalff IV, blz. 519-595), waar de benaming reeds voldoende zijn oordeel weergeeft. Het is van Willem Kloos een 'daad' geweest om voor het werk van o.a. Lukas Schermer waardering te vragen (Kloos, *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid*). Poot, hoewel alom geprezen, heeft pas in 1954 van C.M. Geerars in zijn proefschrift *Hubert Korneliszoon Poot* en in 1968 van M.A. Schenkeveld-van der Dussen in haar proefschrift *Het dichterschap van Hubert Korneliszoon Poot* de aandacht gekregen die hij waard is, en nog wordt hij als 'éénling' beschouwd. Van Joan de Haes zijn slechts twee grote gedichten behandeld en wel door H.M.J. van Galen in zijn proefschrift *De grote bijbelse gedichten van Joan de Haes* in 1970. De gedachte aan een algemene verheerlijking van het Fransclassicisme of van Vondel in de jaren tot 1720 is daardoor nooit voldoende bestreden; terwijl Knuvelder bij de verheerlijkte voorgangers de klassieken voegt, verwijst ook hij naar een oriëntatie op het verleden (Knuv. II, blz. 515). Daar komt bij, dat men thans zoekt naar tekens die de romantiek aankondigen, factoren die in de appreciatie van de dichters uit de eerste decenniën van de achttiende eeuw mee gaan tellen.

Nader onderzoek zal kunnen leren, dat de kritische geest van de vroege achttiende eeuw ook aan de Nederlandse kunstenaars een eigen weg heeft gewezen, los van Vondel, maar ook los van het Frans-classicisme en nog niet door de romantiek bepaald.

De dichter Pieter Vlaming kan gelden als een begaafde representant van deze groep. De analyse van zijn gedichten is verrassend en stelt de kwaliteit ervan boven die van vele rijmsels uit deze jaren. Rechtstreekse invloed van het Italië van de oudheid, de renaissance, en de decadenza (barok) is erin te bespeuren. Vlaming heeft de eruditie en de encyclopedische kennis die in zijn tijd pasten, bezeten, maar hij heeft ook gezocht naar een wijze om het zuivere gevoelsleven tot zijn recht te doen komen. Hoe helder en onder de juiste belichting zijn de stukjes ‘vrije natuur’ in zijn werk getekend, maar ook, hoe eerlijk poogt hij met zijn lezers contact te leggen vanuit zijn belangstelling voor mens en cultuur. Zijn vele vrienden onder de kunstenaars, wetenschapsmensen en kunstliefhebbers doen vermoeden, dat we hier te doen hebben met een verbreid verschijnsel in het kunstgebeuren, dat nog nauwelijks bestudeerd is. Een belangrijke periode waarin deze groep kunstenaars zich heeft doen gelden, is de Poëtenstrijd geweest, die door de litteratuurhistorici als uiterst verward is gekenschetst, hoewel men aan een diepgaande studie nooit is toegekomen; men heeft het probleem als onbelangrijk gedoodverfd en heeft het als zodanig gemeden. De studie van deze Poëtenoorlog zal uiterst moeilijk blijken te zijn door het grote aantal dichters dat eraan schijnt deelgenomen te hebben, de anonymiteit waarin zij zich hulden en de mode van hekeldichten die ons vreemd is. Om ondoorzichtige toespelingen op onbekende personen zinvol te interpreteren moet men allereerst zeer goed thuis zijn in die wereld van dichters en hun vrienden, een wereld die veel levendiger en menselijker is dan met het neo-classicisme in overeenstemming wordt gedacht en vrij van Victoriaanse moraal. In deze Poëtenstrijd hebben jonge kunstenaars zich achter hun oude leermeester David van Hoogstraten opgesteld en zij hebben zich geraakt gevoeld door de verwijten, dat hun kennis van het Latijn en het Grieks te gering was; tot een grondiger studie van die oude talen zijn ze daardoor aangezet, maar daarnaast is het de bekoring van het ‘schone’, zo rijkelijk in Italië voorhanden, geweest, die de richting van hun werk heeft bepaald.

Vlaming's poëzie is in deze kring ontstaan: de studie van zijn gedichten, ander werk en levensverhaal kan een beter inzicht in de litteratuur van de jaren 1700 tot ca. 1730 geven en daarom heb ik gemeend aan verschil-

lende nevenfiguren en hun werk aandacht te moeten besteden, waar dit bij de bespreking van Vlaming's gedichten te pas kwam. De uitvoerige levensbeschrijving, die nauwelijks nodig is voor het begrijpen van Vlaming's werk, moge hem verbinden met de bovenbedoelde groep.

Tot oriëntatie kan voorlopig het volgende dienen.

Pieter Vlaming groeide te Amsterdam op in het milieu van rijke, doopsgezinde kooplieden; zijn vader was advocaat. Na een korte tijd rechten gestudeerd te hebben te Leiden, is hij gehuwd met een brouwersdochter en is koopman geworden met een victualiënhandel op de Droogbak. Wanneer hij drieëndertig jaar oud is, krijgt hij een aanstelling als boekhouder van de Equipage van de V.O.C. (Verenigde Oostindische Compagnieën), welk ambt hij daadwerkelijk heeft uitgevoerd.

Ik hoop een nog wel aangetroffen oordeel over rijke, gemakzuchtige kooplieden, die in hun gepruikte waardigheid Amsterdam ringeloorden, te veranderen in belangstelling voor strijdende, hard werkende kunstenaars die een nieuwe tijd zien komen en daarin een nieuwe stijl willen scheppen.

Het doordringen in deze geest vraagt een minutieus beschouwen van de verschijnselen van uiterlijk vertoon, innerlijke strijd en menselijke zwakheid in een tijd toen de Rede superieur was.

De litteraire nalatenschap van Pieter Vlaming (1686-1734) is niet groot, wat niet slechts het gevolg is van zijn betrekkelijk vroege dood. Zeker zijn er gedichten verloren gegaan, of blijven voor ons verborgen, doordat Vlaming zijn werk nooit heeft gebundeld, en er geen vriend of familielid is geweest door wie postuum een uitgave is bezorgd, zoals dikwijls in zijn tijd is gebeurd: b.v. de uitgave van de *Gedichten* van Joan van Broekhuizen door David van Hoogstraten bij Ger. onder de Linden (1712), van *Lukas Schermers Poëzy* door Pieter Vlaming bij Wilh. van Kessel (1712) te Haarlem, de *Verscheide Gedichten, Bruiloftsgedichten* van Jan Baptista Wellekens door zijn dochter bij Gerrit Bos (1729), gevolgd door *Zedelijke en Ernstige Gedichten* door dezelfde (1737) en *Mengelpoëzie* van Jan Goeree door de drukkers Johannes Pauli en de Janssoons van Waesberge (1734). Waarschijnlijk zijn deze uitgaven door de drukkers bevorderd.

Een van de redenen voor deze nalatigheid ten opzichte van Vlaming's gedichten moet wel geweest zijn, dat bij zijn dood aller ogen gevestigd waren op het manuscript van zijn *Geschiedenis van Amsterdam,* dat

Vlaming's hoofdwerk had moeten worden en waarin de drukkers reeds waren geïnteresseerd: het werd een drama binnen de nalatenschap.

In de veilingcatalogus van Vlaming's bibliotheek, in het bezit van Mr. A. Staring, treffen we de handschriften aan van de ons bekende dichtuitgave *Dichtlievende Uitspanningen,* van de vertaling van Sannazaro's *Arcadia* en tevens, niet gedifferentieerd, '*Een Pakket met verscheide Gedichten en andere Zaken door den Overleden geschreven*'. Waar deze handschriften zijn gebleven is onbekend, evenals het feit of deze gedichten ooit zijn gedrukt voor Vlaming's dood. In de catalogus worden zij gerangschikt in de rubriek 'Libri Manuscripti. in Folio'.

Her en der verspreid, in uitgaven van anderen, of als losse afdrukken in enkele bibliotheken en archieven, zijn wellicht nog gedichten van Pieter Vlaming te vinden buiten die, welke het mij gelukt is te achterhalen. Ook niet-uitgezochte collecties bruilofts- en andere gelegenheidsgedichten kunnen nog wel een verrassing bevatten, evenals het archief van de Haarlemse sociëteit 'Trouw moet blijken'. Als onbelangrijk mogen we de gelegenheidspoëzie uit de achttiende eeuw niet terzijde stellen: ze werd als apart genre met overgave beoefend (Gerh., blz. 298); het ware te wensen, dat bij catalogisering nog hier of daar werk van Vlaming zou opduiken, of dat een anoniem hekeldicht zou worden herkend als van zijn hand te zijn. Ik heb slechts weinig gelegenheidsgedichten in de engere zin van het woord van Vlaming kunnen vinden.

Behalve als dichter genoot Vlaming bij zijn tijdgenoten grote eer als geleerde, zijn uitgaven zijn echter steeds van letterkundige of filologische aard. Men kan zijn beoefening van de geschiedenis ook opvatten als het werk van een litterator, zoals de historici in de oudheid en ook de renaissance-dichters dit hebben gedaan. Het resultaat is een geschiedschrijving van wetenschappelijke en litteraire waarde; zoals Prof. W.A.P. Smit zegt: 'de functies van de diverse Muzen worden [in de zeventiende en achttiende eeuw] niet altijd scherp onderscheiden, waardoor zij gemakkelijk verwisselbaar zijn' (Sm., blz. 723).

Na een uitgebreid zoeken kunnen we nu de volgende gedichten, vertalingen, proza-stukken en uitgaven bijeen zetten.

Gedichten:

1705	Lofdicht voor de student Breukman (hs. SAA.),
1706	Bruiloftsgedicht voor Jan Muyser en Geertruyd Moll (zilver) (KB. en UBA.),
1706	Bruiloftsgedicht voor Gerard Muyser en Sara Muyser (KB.),
1707	Bruiloftszang voor J. van Meekeren en Margareta Rutgers (UBA.),
?	Brief aan Dafne (hs. UBA.),
?	Op een roosen=tuyltje, gehegt om de boezem van Fillis (hs. UBA.),
?	Brief aan Fillis (hs. UBA.),
?	twee emblematische gedichtjes (hs. UBA.),
1709	Op de titelprent van de vertaling van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus,*
1710	*Dichtlievende Uitspanningen,* een bundel van eerder gemaakte poëzie, waarbij twee opdrachtgedichten,
1712	Lijkzang, en de beschrijving van de titelprent in *Lukas Schermers Poëzy,*
1712	Lijkzang voor Joan van Broekhuizen, in *Gedichten* van dezelve,
1714	‘Lof der Trouwe’, jaardicht voor de kamer ‘Trouw moet blijken’,
1715	‘Alcides’, jaardicht voor de kamer ‘Trouw moet blijken’,
1719	Drempeldicht in *De getrouwe Herderin,* vertaling van Kath. J. de With,
1720	Bruiloftsgedicht voor Fr. v.d. Wall en Geertruid Deym (UBA.),
1723	‘Lof der Vriendschap’, verjaarsdicht voor Gerard Muyser (in Hertspieghel-uitgave opgenomen),
1723	Twee opdrachtgedichten en bijschrift bij *Cebes' Tafereel*, (in Hertspieghel-uitgave opgenomen),
1725	Opdrachtgedicht in *Rederykkunst* van David van Hoogstraten,

1730	Opdrachtgedicht in de vertaling van Sannazaro's *Arcadia,*
1732	‘Herwyding der Doorluchtige Schoole’ (achter vertaling van de feestrede van Jac. Phil. d'Orville),
1732	‘Eeuwgety der Doorluchtige Schoole’ (opgenomen achter voorgenoemd gedicht).
(1710	‘Aan de Oproerige’ op een Predikatie over Matth. VI:13, onder*tekend P.V. (Nederduitsche Keurdichten* I, blz. 541) (waarschijnlijk).

Vertalingen:

1709	van het twaalfde en zestiende schimpdicht van Juvenalis (in *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*),
1710	van Angeriaan's zang (in *Dichtlievende Uitspanningen*),
1723	van *Cebes' Tafereel* in proza (in *Hertspieghel*-uitgave opgenomen),
1730	van de *Arcadia* van Actius Sincerus Sannazarius,
1732	van de redevoering van Jac. Phil. d'Orville bij het eeuwfeest van het Athenaeum Illustre gehouden.

Oorspronkelijk proza:

A.	
1709	'Verhandeling van satiren en satirdichters' (in *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*),
B.	
	'Aan den Lezer', een voorwoord dat Vlaming meestal aan zijn langere gedichten en uitgaven liet voorafgaan,
C.	
	'Levensbeschrijving' van de desbetreffende schrijver, die Vlaming dikwijls toevoegt aan de uitgaven van werk van anderen, t.w.
1712	van Lukas Schermer,
1723	van H.L. Spiegel,
1730	van Actius Sincerus Sannazarius,
1737	van J.B. Wellekens, voorin de uitgave van diens *Verscheide Gedichten*,
D.	
1730	'Korte Geschiedenis van den Huize van Arragon' *(in Arcadia*-vertaling),

1734	‘Geschiedenis van de geestelijke gestichten van Amsterdam’ (dit werkje is, indien het gedrukt is, verloren gegaan).

Uitgaven van werk van anderen:

In het algemeen kenmerken zich de uitgaven van Pieter Vlaming door wetenschappelijk verantwoorde *annotaties*, die een grote filologische kennis verraden. Op zijn naam staan:

1709	*Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*, samen met Lukas Schermer uitgegeven,
1712	*Lukas Schermers Poëzy*, postume uitgave, die voor een groot gedeelte reeds door Schermer zelf persklaar was gemaakt,
1723	*Hertspieghel* van H.L. Spiegel vermeerderd met diens andere gedichten,
1725	*Beginselen of kort Begrip der Rederykkunst* van David van Hoogstraten,
1726	*Beschryvinge van Amsterdam* door Casparus Commelin,
1727	*Sex. Aurelii Propertii Elegiarum libri quatuor*.... curis secundis Jani Broukhusii....,
1728	*Actii Sinceri Sannazarii Opera latine scripta* ex secundis curis Jani Broukhusii,
1728	*Poëmatum libri XI* van David van Hoogstraten,
1730	*Carmina Hospitalii*.

In het Latijn geschreven:

vóór 1706	een gelegenheidsgedicht in correspondentie met David van Hoogstraten gewisseld (Poëmatum libri XI),
na 1726	voorwoord bij de hierboven genoemde Latijnse uitgaven,
1728	levensbeschrijving van David van Hoogstraten, (Poëmatum libri XI).

(De levensbeschrijving van Sannazaro in diens *Opera latine scripta* is door Vlaming, zoals hij in het voorwoord schrijft, overgenomen uit de ouderedruk.)

Het levenswerk van Pieter Vlaming had moeten worden de *Geschiedenis van de stad Amsterdam*. Bij zijn dood in 1734 zou men al begonnen zijn met drukken van een eerste opzichzelf-staand hoofdstuk, waarvan de platen ook al voor een deel gereed waren gekomen.

Op deze uitgave werpen een portefeuille in het gemeente-archief van Amsterdam en verschillende brieven uit het Huydecoper-archief (RAU.) enig licht. Dank zij de vondst van dit archief door Henri A. Ett tasten we niet meer in het duister naar wat deze oudste *Geschiedenis van Amsterdam* heeft bevat.

Dit overzicht van het werk van Pieter Vlaming leert ons, dat de bundel

Dichtlievende Uitspanningen de enige uitgave is, waarin regelrecht gedichten van Pieter Vlaming (vier in getal) aan het publiek zijn aangeboden, en wel samen met gedichten van Jan Baptista Wellekens. Oorspronkelijke gedichten van Vlaming zijn verder nergens in een afzonderlijke, eigen uitgave te vinden. Als men overweegt, dat twee van de vier gedichten uit *Dichtlievende Uitspanningen* vóór zijn twintigste jaar door Vlaming zijn geschreven, dan wordt het begrijpelijk, dat de litteratuurgeschiedenis langzamerhand aan Pieter Vlaming voorbijgaat. Het is alleen 'Hogerwoert', dat zijn naam tot in onze tijd heeft bewaard. Zelf betitelt hij dit lange gedicht met het predicaat 'hoefdicht'.

'Hogerwoert' kreeg van P.A.F. van Veen een plaats in zijn dissertatie *De Soeticheydt des Buyten-Levens, vergheselschapt met de boecken (Het hofdicht als tak van een georgische litteratuur)*, 1960 (v. Veen, blz. 57-60); hij constateert daarin, dat Vlaming zich houdt aan de traditie van de oudere hofdichten. De aanwijzing van Vlaming zelf in zijn voorwoord, dat hij Marino heeft gelezen, kan Van Veen niet terugvoeren tot bepaalde, identieke plaatsen en het zal m.i. meer de stofkeuze in het algemeen zijn waarop Vlaming doelt (v. Veen, blz. 168-169).

Vlaming was eerder, en wel in 1957 weer onder de aandacht van de litteratuurhistorici gebracht door de studie *Silvander (J.B. Wellekens 1658-1726)* van Dr. R. Pennink; zij geeft ruime informatie over de dichter Wellekens en wijdt aan het einde van haar boek een hoofdstuk aan de vriendenkring van de dichter, waarin Pieter Vlaming de voornaamste figuur was. Haar oordeel over de gedichten en de persoonlijkheid van Pieter Vlaming is niet gunstig, alleen zijn proza acht ze de moeite van een nadere studie waard (Penn., blz. 204). Haar werk heeft, wat betreft Wellekens' gedichten, vragen opgeroepen die ook de aard van Vlaming's werk betreffen. Deze vragen zijn geformuleerd in vier artikelen van drie verschillende auteurs en zijn terug te vinden in het *Handboek* van Dr. G.P.M. Knuvelder(Knuv. II, blz. 470 nt. 3).

Dr. C.M. Geerars vraagt (N. Tg. LI, blz. 174-'75) naar historisch onderzoek o.a. met betrekking tot de trek 'gevoeligheid' bij Wellekens (Gr. Silv.).

Dr. Sonja Witstein (Lev. T. 1958, blz. 157-'58) vraagt om studie van het genre en wijst daarbij op het belang van 'gelegenheidsgedichten' voor de litteratuurgeschiedenis (Wit. Silv.).

Dr. W.J.C. Buitendijk heeft vele aanmerkingen (Sp. d. Lett. 3 jrg. 1959,

blz. 313-'14); hij vraagt speciaal naar het ‘rococo-karakter’ van Wellekens' werk.

Dr. C.M. Geerars (N. Tg. LV, 1962, blz. 193-'99) vraagt naar ‘Rococo in de Nederlandse letterkunde?’.

Feitelijk hebben de drie vragenstellers het oog op het werk van J.B. Wellekens, maar invloed op Pieter Vlaming is van deze dichter zeker uitgegaan; Wellekens heeft met zijn grote liefde voor Italië, het land waar hij circa tien kostelijke jaren van zijn kunstenaarsjeugd heeft gesleten, voortdurend getracht Vlaming te inspireren.

Buiten de genoemde schrijvers herinnerde Th.E.C. Keuchenius in 1917 in een artikel (N.G. XXXII-II, blz. 761 evv.) aan ‘Pieter Vlaming als natuurdichter’ (Keuch.).

Door het ontbreken van gedrukte gedichten in een bundel anders dan in *Dichtlievende Uitspanningen*, was er slechts een kleine keuze waaruit samenstellers van bloemlezingen voor de litteratuurgeschiedenis konden putten. De reden waarom Victor van Vriesland het weinig toegankelijke ‘Lykdicht voor H. Angerianus’ heeft gekozen om uit te citeren is misschien het verstandelijk gepresenteerde ‘sentimentele’ (Vriesl., blz. 284).

Over het algemeen kent men het werk van Pieter Vlaming niet. En het is merkwaardig, hoe het ‘onbekend maakt onbemind’ heeft doorgewerkt, zodat Vlaming's naam, waar deze mogelijk te vermelden was, enkele keren is weggevallen en wel in het *Handboek* van Knuvelder (Knuv., blz. 187 n. 1): ‘Het Leven van Sannazaer’ (1730) is door Pieter Vlaming geschreven en niet door Wellekens. Even verder, op blz. 489 bericht de schrijver over Lukas Schermer, dat hij op het voetspoor van Wellekens herders- en visserszangen heeft gedicht, maar onvermeld laat hij, dat Schermer samen met zijn Leidse studiemakker, Pieter Vlaming, heeft geëxperimenteerd en samen met hem aan de vertaling van de *Schimpdichten van Juvenalis* voor hun gemeenschappelijke uitgave heeft gewerkt. Ook Dr. Warners vergist zich wat Vlaming betreft inzake de uitgave van de ‘Verhandeling van het Herderdicht’ van J.B. Wellekens: de ‘Lykgedachtenis van Hieronymus Angerianus’ komt voor in de *Dichtlievende Uitspanningen* en is oorspronkelijk, en niet een vertaling, zoals Warners suggereert met de vermelding van *Arcadia* (1730) als vindplaats (Herd., blz. 109). Deze vermelding wordt door Knuvelder in zijn *Handboek* overgenomen (Knuv., blz. 487, n. 1). Aldus komt Vlaming er in het *Handboek* slecht af met niet meer dan twee keer een vermelding in een enkele paragraaf in het gedeelte over Wellekens. Wel besteedt

Knuvelder ruime aandacht aan het artikel van Geerars ‘Rococo in de Nederlandse letterkunde?’ (N. Tg. LV, 1962, blz. 193-'99), eindigend met de opmerking: ‘Ik maak er [*Rococo*] nochtans nogal uitvoerig melding van, omdat een en ander zo weinig onderzocht is, en nader onderzoek mogelijk meer aan het licht brengt’ (Knuv., blz. 470 n. 3).

Th.E.C. Keuchenius signaleert in N.G.XXXII (1917) in een waarderend artikel Vlaming's schildering van de natuur in diens hoefdicht ‘Hogerwoert’. Hieruit moge het volgende worden overgenomen: ‘Deze landschapsschildering, bewonderenswaardig door haar fraaie plastiek, is naar ik meen, de eerste in onze literatuur, die dien naam inderdaad verdient....Voor Luiken is de natuur de afspiegeling van God, Poot bewonderde vooral de schoonheid van de hemelverschijnselen: daarentegen maakten het landschap en de afzonderlike natuurvoorwerpen, zoals een beekje, een boom, een vogel, weinig indruk op hem. Vlaming gaat niet uit van de moderne natuurbeschouwing van Luiken, en anders dan Poot beziet hij de dingen onafhankelik van stemming of belichting, maar beiden overtreft hij in de waarneming en uitbeelding van het landschap en zijn onderdeelen, van planten en dieren.’ Hieraan voegt Keuchenius echter toe, oordelend over de *Dichtlievende Uitspanningen* (want andere gedichten waren niet bekend): ‘Over 't algemeen genomen is zijn werk weinig belangrijk en zeker niet op een lijn te stellen met dat van Luiken en Poot’.

Een onderzoek om tot een waardebepaling te komen van het werk van Pieter Vlaming, dat tot nu toe steeds is beoordeeld naar de enige bundel van zijn werk, die is uitgegeven op zijn vierentwintigste jaar, is nodig. Daarbij moet Vlaming's werk losgemaakt worden van dat van J.B. Wellekens. Tot nu toe is door deze koppeling Vlaming ten onrechte beschouwd als dichter van herderszangen (Geer., blz. 261 en 411).

Tenslotte is er een derde noodzaak tot bestudering van de dichter Pieter Vlaming, en wel naar aanleiding van een vraag van Dr. Pennink, gesteld in haar *Silvander*, en die evenzeer op Vlaming als op Wellekens van toepassing is: hoe groot was de kring die zich voor Italiaanse litteratuur interesseerde; stonden Wellekens en Vlaming alleen, als op een eilandje (Penn., blz. 206)? Zij veronderstelt, dat verschillende Amsterdamse kooplieden de Italiaanse taal wel machtig geweest zullen zijn, maar of dezen zich ook met de Italiaanse litteratuur bezig hielden is een andere kwestie. Deze vraag is belangrijk in verband met de overheersende invloed die men dikwijls aan het Frans-classicisme in het begin van de achttiende

eeuw op de Nederlandse litteratuur toekent. De behandeling van de pennevruchten van Pieter Vlaming alleen is niet voldoende om hier een antwoord op te geven. In zijn levensbeschrijving in hoofdstuk zeven zal aan deze kwestie aandacht worden geschonken.

Hoewel de gedichten van Vlaming voor zichzelf kunnen spreken, wordt het waarderen ervan vergemakkelijkt door enige informatie vooraf over personen die er invloed op kunnen hebben uitgeoefend. Dit betreft allereerst de dichter Jan Baptista Wellekens, en daarnaast de schilder, etser, dichter, boekhandelaar Jan Goeree, telg uit een familie van boekdrukkers.

Jan Baptista Wellekens werd 13 februari 1658 geboren te Aalst in Vlaanderen. Van zijn vader is niets bekend; zijn moeder, Magdalena Clockgieter, stuurde hem op jeugdige leeftijd naar een oom van moederszijde te Amsterdam om goudsmid te worden. Jan Baptista koos echter een schildersopleiding bij Anthonie de Grebber; ca. 1676 reisde hij naar Italië, waar hij tot ca. 1687 verbleef, met schilderen de kost verdienend. Zijn ogen, die altijd al zwak waren, werden door een ziekte (beroerte) te Venetië zo slecht, dat het schilderen vrijwel onmogelijk werd: hij keerde naar Amsterdam terug, waar hij in 1698 huwde met Johanna van Hardenhoek. Een zuster van Wellekens, Anna Catharina, huwde met de schilder Willem van Ingen; zijn broer Michiel Wellekens, gehuwd met Algonda Lems, deed examen voor chirurgijn evenals zijn broer Judocus, gehuwd met Catharina Lems. Hoewel Jan Baptista eerder wel gedichten had gemaakt, werden deze pas voor het eerst gedrukt in 1710 in de *Dichtlievende Uitspanningen*, samen met gedichten van Pieter Vlaming, zoals reeds eerder is gezegd. Deze gegevens, in Dr. Pennink's *Silvander* te vinden (Penn., blz. 8-10), kloppen wonderwel met die van de succesvolle, lyrische dichter, van wie een karikatuur wordt gegeven in het hekeldicht ‘Lyris’ (Zeeus, blz. 119 e.vv.), dat in de Poëtenstrijd is gelanceerd. Ook de aardige dochters die in ‘Lyris’ worden beschreven heeft Jan Baptista bezeten (Vlaming en de Poëtenstrijd, bijlage 1).

Jan Goeree (1670-1731) was de oudste zoon van Wilhelmus Goeree, geb. te Middelburg 11-12-1635, o. 8-5-1711 (zoon van Hugo Willemsz. Goeree med. dr. en Anna Ewouds) en Elisabeth Jansonius van Waesbergen, geb. te Amsterdam 1641/42, o. 1683 (dochter uit de beide drukkersfamilies Van Waesbergen en Jansonius). Het echtpaar Goeree-Jansonius van Waesbergen vestigde zich eerst te Middelburg, waar

Wilhelmus boekverkoper was; in 1680 verhuisde het gezin naar het Rokin te Amsterdam. In 1683 stierf Elisabeth, het jaar waarin het zoontje David werd geboren. Nog had het echtpaar een zoon, Willem, die in 1701 als drukker Amsterdams gildelid werd. Vader Wilhelmus verhuisde in 1683 naar de Leidsestraat waar hij tussen de Keizersgracht en de Prinsengracht een boekhandel vestigde; enige jaren later is daar een boekdrukkerij en lettergieterij op de Lauriergracht bijgekomen, waarheen Wilhelmus is verhuisd. Na zijn dood in 1711 hebben de zoons Wilhelmus en David de boekdrukkerij voortgezet. De zoon Jan woonde zijn leven lang ongehuwd in de Leidsestraat; hij werd 18 november 1713 poorter als boekverkoper. Aan deze gegevens van Dr. I.H. van Eeghen in haar boek *De Amsterdamse Boekhandel 1680-1725*, dl. IV, blz. 162-'3 ontbreken die van de dood van Jan op 4 januari 1731; hij woonde toen in de Leidsestraat, hij werd begraven op 9 januari 1731 in de Westerkerk (DTB. 1103-74) volgens mondelinge mededeling van S.A.C. Dudok van Heel (GAA.). De gegevens van Dr. Van Eeghen zijn uitgebreider en recenter dan die van het *Lexikon* van Ulr. Thieme en Fred. C. Willis (Lex. bnd. 14, blz. 308-'9) waarin we echter over de kunstenaarsloopbaan van Jan geheel worden ingelicht. Hij is leerling geweest van Lairesse, heeft daarna belangrijke opdrachten gekregen, o.a. voor de tekeningen van zolderschilderingen in het Amsterdamse stadhuis (1715). Ook als boekverluchter had hij een grote naam. In deze functie wordt hij besproken door E. de la Fontaine Verwey in haar dissertatie *De Illustratie van letterkundige werken in de 18e eeuw*. Opmerkelijk is haar zinsnede: ‘De figuren op zijn illustraties, ontstaan bij den overgang naar de achttiende eeuw, zijn nog niet zoo academisch opgevat als zijn latere.’ Deze stijlverandering zou men bij een leerling van Lairesse niet verwachten, tenzij hier de theoretische lessen van de schrijver van het *Groot Schilderboek* een toespitsing van de practische lessen tot gevolg hebben gehad. E. de la Fontaine Verwey behandelt de ontwerpen van Jan Goeree voor de prenten van vele arcadische werken, die hij gedeeltelijk zelf heeft uitgevoerd. Het moet van zijn vriendschap met Pieter Vlaming getuigen, dat hij de prenten voor al diens werken (behalve voor *Carmina Hospitalii* uit 1732) niet alleen heeft getekend, maar ook uitgevoerd.

De gedichten van Jan Goeree zijn postuum uitgegeven in een tweedelige bundel *Mengelpoëzie* door de drukkers Johannes Pauli en De Janssoons van Waesberge, dat wil zeggen door de familie.

Gerard Muyser is Vlaming's dierbaarste vriend geweest, koopman en liefhebber van de dichtwerken van zijn vrienden, maar zelf geen dichter. Zijn vader, Jan Muyser, is de maecenas van Wellekens geweest.

De vriendschap tussen Jan Baptista Wellekens, Jan Goeree en Gerard Muyser en Pieter Vlaming treedt voor het eerst in 1709 in de openbaarheid, en wel bij de uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*. Daarin laat Pieter Vlaming een korte 'Brief' voorafgaan aan zijn 'Verhandeling van satiren en satirdichters', die als volgt luidt:

> 'Aan J.B.W., J.G. en G.M..
> Waarde vrienden, volgens uw begeerte, die me altyd een wet is geweest, zende ik UE. hier een korte verhandeling van de stoffe, daar wy te zamen, ter gelegenheit van de uitgave van Juvenalis en Persius over hebben gesproken.' (Gedateerd 25 juli 1709.)

Voordat Vlaming met de genoemde drie sprak, is een ander overleg met betrekking tot deze uitgave gepleegd, en wel in eerste instantie door de drukker W. van Kessel te Haarlem met Lukas Schermer, de jonge dichter die eveneens in Haarlem woonde en sinds 1706 factor was van de Kamer 'Trouw moet blijken' (Gr. Sch., blz. 164). Als drukker van de *Jaardichten* van de Kamer heeft Van Kessel dus reeds enige jaren met Lukas Schermer contact gehad. Pieter Vlaming en Lukas Schermer werden beiden in 1704 te Leiden als studenten in de rechten ingeschreven, resp. in september en maart (ULB.); het wekt dan ook geen verwondering dat Schermer bij het overleg over een uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*, waarvan er nog enige vertaald moesten worden, al dadelijk Pieter Vlaming heeft betrokken. Vóór zijn eerste optreden in het openbaar zoekt deze op zijn beurt raad bij het bovengenoemde drietal vrienden, waarvan de eersten aanmerkelijk ouder waren.

Onderhoudt hij allang de vriendschap met hen?

Het oudst is wel zijn vriendschap met Gerard Muyser, aan wie hij in 1723 zijn 'Lof der Vriendschap' wijdt. Daar deze in de Warmoesstraat heeft gewoond, waar zijn vader een textielhandel had, en Pieter eerst op het Singel, sinds 1696 op de Herengracht woonde, ligt het meer voor de hand, dat zij op de buitenplaatsen van hun ouders vriendschap sloten en de tijd samen sleten. Vader Jan Muyser had in 1703 de buitenplaats

‘Endenhout’ te Haarlem gekocht (Penn., blz. 73) die niet zover van ‘Hogerwoert’ was gelegen, dat reeds in 1684 door Mr. Floris Vlaming was gekocht (GAH.). We zien Gerard Muyser herhaaldelijk optreden in het levensverhaal van Pieter Vlaming, die door hem ook financieel terzijde wordt gestaan als dit nodig is.

Jan Baptista Wellekens was bevriend met de Muysers. Het aantal gedichten dat hij voor de ouders, Jan en Geertruyd Moll, maakte, is groter dan voor welk bevriend echtpaar ook (Penn., blz. 100). De grondslag voor dit vriendschappelijk verkeer kan gelegen hebben in Wellekens' kennis van de Italiaanse taal, die voor de handelaar in zijde en zijden artikelen, Jan Muyser, zeer waardevol geweest kan zijn. De eerste ontmoeting tussen Wellekens en Pieter Vlaming vond waarschijnlijk plaats op de zilveren bruiloft van Jan Muyser en Geertruyd Moll, gevierd op 31 maart 1706, voor welke gelegenheid beiden een lofdicht maakten. Toen behoorde Jan Goeree reeds tot de litteraire vrienden van Pieter Vlaming: onder de lofdichters die bij zijn bruiloft met Wijnanda Calkoen op 17 februari 1706 optraden, nam Jan Goeree een eerste plaats in (Goeree, blz. 96-101). Nu komen er dikwijls namen van dichters om den brode voor als makers van bruiloftsdichten, maar daar de titelprent, het openingsgedicht en enige slotdichten uit de bruiloftsbundel van de hand van Jan Goeree zijn, mag men een nauwere band veronderstellen, die mogelijk de Calkoens reeds aanknoopten. Nog een reden om dit te veronderstellen is een gedicht, dat voorkomt in Goeree's *Mengelpoëzie* (1734), waarin de dichter zich vrolijk maakt over het gekraak van de bedstee in den huize Calkoen, en dat kenmerkend is voor de vrije manier van uitdrukken van Goeree, maar moeilijk als betaald maakwerk is te beschouwen (Goeree, blz. 101). Een exemplaar van het bundeltje bruiloftsgedichten voor Pieter Vlaming en Wijnanda Calkoen heb ik, helaas, niet kunnen vinden. In de *Genealogie Calkoen*, door L. Calkoen samengesteld, wordt de tekst van zeven gedichten afgedrukt zonder verwijzing naar de plaats waar een exemplaar te vinden is. In het bezit van Mr. A. Staring is een bundeltje van tien gedichten, waarbij het laatste nummer uit drie gedichten van Jan Goeree bestaat, maar het bedstee-gedicht ontbreekt; was dat maar een grapje onder vrienden geweest? Ook het bundeltje van Mr. Staring is defect, het mist de titelprent.

Wat de verhouding van Vlaming's vrienden onderling betreft, hiervan kan het volgende worden gezegd. Wellekens en Goeree moeten elkaar al eerder gekend hebben, daar ze beiden tot de vriendenkring van Gerard

Lairesse hebben behoord, maar geen van beiden Frans-classicistisch in hun kunstuitingen waren. E. de la Fontaine Verwey noemt in haar dissertatie Goeree's prenten veeleer zuiver klassiek dan Frans van stijl, daarom ook ‘klassicistisch’ (Font., blz. 42 en 45). Wellekens verwisselde het schilderen voor het dichten; Jan Goeree heeft zijn schilder- en tekenarbeid uitgebreid met het vervaardigen van gravures en etsen (taille douce), waardoor hij zeer vermaard is geworden.

Tussen de genoemden in de ‘Brief’ voor de ‘Verhandeling over satiren en satirdichters’ en Pieter Vlaming bestond in 1709 dus een vriendschap van enige jaren en zo is het te begrijpen, dat Vlaming na het eerste overleg met de jonge studiemakker Schermer, dan twintig jaar oud, en diens drukker over de uitgave van de satiren spreekt met de drie oudere, Amsterdamse vrienden, welk gesprek tot de ‘Verhandeling’ leidde.

We zien hier het begin van Vlaming's publicaties, die zich daarna blijven voortzetten; de eerste jaren is het zowel bij Van Kessel te Haarlem als bij Willem Goeree te Amsterdam, dat werk van Pieter Vlaming verschijnt, maar Amsterdam wint in 1715.

De Amsterdamse vrienden, allen vereerders van het schone Italië, Wellekens geobsedeerd, Goeree en Muyser waarschijnlijk wat nuchterder, hebben hun liefde voor Italië met Vlaming gedeeld, waar voor Vlaming een sterke anti-franse instelling bij te vermelden valt, die ook bij Schermer viel waar te nemen in zijn *Jaardichten*, tijdens de Spaanse Successieoorlog voor ‘Trouw moet blijken’ vervaardigd.

Deze gegevens wijzen op een warme belangstelling voor alles wat Italiaans was, hetgeen overeenstemt met het oordeel van Dr. Pennink (Penn., blz. 208), maar deze meent, dat Wellekens en Vlaming daarin geïsoleerd stonden, als op een eilandje. Cath. Ypes in haar dissertatie *Petrarca in de Nederlandsche letterkunde* ziet nog maar beperkte belangstelling voor Petrarca in de eerste helft van de achttiende eeuw (Yp., blz. 219). Bestond er geen periferie, waarin duidelijke belangstelling voor de Italiaanse letterkunde was gewekt met een verbinding naar een groter publiek?

Uiteraard is het opsporen van gegevens betreffende de dichter Pieter Vlaming en zijn werk een belangrijk onderdeel geweest van deze studie, waarbij veel archiefwerk noodzakelijk was. Voor de aanwijzingen en

praktische hulp die ik hierbij heb ondervonden van de heer S.A.C. Dudok van Heel met betrekking tot het gemeentearchief van Amsterdam, wil ik hem bijzonder danken. Ook Mr. A. Staring, en Mr. H.F. Wijnman komt dank toe voor het verstrekken van gegevens uit particuliere onderzoekingen, waarvan die van Mr. Staring van vergaand belang zijn geweest voor verschillende hoofdstukken van deze studie. Tenslotte dank ik hier gaarne de verschillende archiefdiensten en bibliotheken die mij behulpzaam zijn geweest.

Hoofdstuk II
Dichtlievende Uitspanningen

Dichtlievende Uitspanningen van Jan Baptista Wellekens, en Pieter Vlaming. bestaande in Herders- Hoef- en Veldgezangen, Tafereelen, Brieven, enz. Met 32 konst-Plaaten door Jan Goeree. Met figuuren. (le druk). *Gedrukt te Amsterdam, En zyn te bekomen by Andries van Damme, Boekverkoper bezyden de Beurs. 1710* (de 2e druk Te Amsterdam, by Jacob ter Beek, Bezyden de Beurs. 1735.) werd aangekondigd in de *Amsterdamsche Courant* van 12 augustus 1710 (GAA.):

> ''t Amsterdam by Andries van Damme Boekverkoper bezyden de Beurs, werd uitgegeven de Digtlievende Uytspanningen van J. Baptista Wellekens, en P. Vlaming, bestaende in Herders Hoef en Veldgezangen, Tafereelen, Brieven enz., verciert met over de 30 Print-Verbeeldingen, geordineert en in 't koper gebragt door Jan Goeree, in 8. Zy zyn mede te bekomen tot Dordregt by J. van Braem, Haerlem van Kessel en van Lee, Leyden H. van Damme, Delft A. Beman en P. Buyster, Rotterdam P. van der Veer, Hage De Geselle en J. Semeyns, Leeuwaerden P. Ruyers, Utregt W. van de Water en W. Broedelet, Middelburg M. van Hoeke en Zoon, en verder in andere steden by de voornaemste Boekverkopers'.

Duidelijk wordt gezegd dat de bundel o.a. 'hoefdichten' inhoudt; voor ditzelfde woordgebruik zie men de dissertatie van P.A.F. van Veen met dezelfde term, waar men niet van 'hoven' kan spreken (v. Veen, blz. 88).

De bundel vertegenwoordigt de eerste uitgave van gedichten van J.B. Wellekens (1658-1726) zowel als van P. Vlaming; hij telt 16 gedichten op 228 bladzijden, met, zoals in de advertentie ook staat, vele prenten door Jan Goeree getekend en uitgevoerd.

Het werk van Wellekens neemt de grootste plaats in en wel ca. 150 bladzijden met 12 gedichten, waarnaast Vlaming's gedichten, vier in getal, slechts 77 bladzijden beslaande, de minderheid vormen. De gedichten van beiden zijn tussen 1700 en 1710 gemaakt, met uitzondering van ‘Vergelyking van Italië en Nederland, Herderszang’ door J.B. Wellekens, dat dateert uit de tijd, dat hij als schilder in Italië verbleef en wel uit 1684 (Penn., blz. 11-13).

De gedichten zijn niet in de eerste plaats geschreven als tijdverdrijf voor de dichters zelf, noch als ontboezemingen. De meeste zijn regelrecht gericht aan hoorders of lezers. De hoefzangen of hofdichten van Wellekens zijn verheerlijkingen van buitenplaatsen van Amsterdamse voorname heren, in eerste instantie persoonlijk aan hen aangeboden. Het blijkt, dat Wellekens langzamerhand met hen bevriend is geraakt; het vertoeven op de buitenplaatsen is kennelijk een genoegen voor de dichter, die duidelijk door de vriendelijke persoon van zijn gastheer wordt geïnspireerd. Aan de gedichten van Wellekens geeft dit een zekere directheid, gevoeligheid (Penn., blz. 21).

De gedichten van Vlaming missen alle de aangesproken persoon, ook al zijn de ‘Berymde Tafereelen’ aan zijn stiefmoeder, Agnes Block, opgedragen.

Maar Vlaming heeft eveneens contact nodig; hij moet zich tot iemand richten als verhalend dichter. Deze mentaliteit ligt ook ten grondslag aan de grote belangstelling bij de dichters van toneellitteratuur. Vlaming nu vindt de aangesproken persoon in de voor hem onbekende ‘Leezer’, voor wie hij zijn gedichten maakt. Dit betekent, dat geen vriendschapsgevoelens of persoonlijk contact hem inspireren: hij moet zelf de binding tot stand brengen. Hieruit volgt, dat de band verstandelijk is, in hoofdzaak aanknopend bij het kunstgevoel van de lezer. Hij maakt daarvoor gebruik van de in proza gestelde ‘voorrede’, een gewoonte uit het einde van de 17e en de 18e eeuw, die dikwijls is ontaard in een vorm die Van Effen heeft gehekeld in *La Bagatelle* van 10 november 1718: aan de ene kant doen de schrijvers zeer verwaand, aan de andere kant werven ze de bewondering van het publiek met foefjes en truukjes. Bij Vlaming treffen we steeds een zinvolle voorrede aan.

Aan de langere gedichten ‘Hogerwoert’ en ‘Lijkgedachtenis van Hiëronymus Angerianus’ gaat een ‘Aan den Leezer’ vooraf, een voorrede in proza, waaraan Vlaming veel zorg besteedt, waarin hij probeert de lezer naast zich te krijgen door hem alreeds mee te delen, hoe zijn wandeling door de stof zal zijn, een overreding om met hem de langdurige, ietwat inspannende weg van de poëzie te volgen.

Het enige gedicht van Vlaming, dat in deze bundel wordt opgenomen zonder opdracht of inleiding, is de korte herderszang ‘Amarillis’, bestaande uit 26 strofen van 6 regels, op 17-jarige leeftijd vervaardigd.

Behalve de aparte voorredes treffen we aan het begin van de gehele bundel - zoals gebruikelijk - een voorrede aan, ‘De uitgeevers tot den Leezer’, die niet is ondertekend. De overdachte wijze van formuleren wijst op Vlaming als auteur. De twee bladzijden van dit acht bladzijden lange stukje, gewijd aan de spelling, wijzen ook eerder op Vlaming, leerling van David van Hoogstraten, conrector van de Latijnse school, dan op de 52-jarige Wellekens, die meer artiest dan filoloog was.

Het grote belang dat Vlaming hecht aan zijn contact met de lezer maakt het noodzakelijk aan dit publiek enige aandacht te schenken.

In het begin van de 18e eeuw wordt de vraag naar het boek groter (Font., blz. 33). In de eerste helft van deze eeuw komen er twee à driemaal zoveel boeken uit in de landstaal als tussen 1650 en 1700. Wel werd de voornaamste plaats door theologische en stichtelijke boeken ingenomen, maar in de Nederlandse boekenwereld is de verhouding hiervan tot de wereldlijke lectuur aanzienlijk gunstiger voor de laatste dan in Frankrijk. De belangstelling voor aardse zaken is in de achttiende eeuw groot. De kunstverzamelingen trekken veel aandacht evenals de rariteitenkabinetten. Deze vormen voor de eigenaars een bron van voortdurend genot, afgezien van de waarde die eraan werd toegekend. Een ieder bewonderde er de schoonheid, de wonderbaarlijkheid in van wat de natuur of het vernuft vermag. De achttiende-eeuwer heeft waargenomen met een nauwelijks te verzadigen honger. Vlaming heeft een zeer grote boekerij gehad (veilingcatalogus), zijn vriend Valerius Röver had een bekende kunstverzameling (Welk. Versch. G., blz. 39 e.vv.); al even beroemd waren de verzamelingen op ‘Vijverhof’ van Agnes Block, de peettante van zijn stiefmoeder. De ogen verschaften bouwstenen om een nieuwe wereldbeschouwing op te bouwen nu de oude niet langer houdbaar was. Maar niet alleen de aanschouwing van voorwerpen, ook be-

schrijvingen openden verschieten; de Italiaanse renaissance heeft een andere kijk op het leven gegeven, een andere vorm van leven geopenbaard; aan het gevoel van kunstbeleving werd voedsel gegeven, o.a. door de arcadische poëzie, in het eerste deel van de achttiende eeuw.

Vlaming bediende zich meer dan eens van de dan gehuldigde opvatting: ‘Sprekende Poëzie heeft een zuster, welke men stomme Poëzie noemt, waarmee men de schilderkunst en andere beeldende kunsten in het platte vlak bedoelt’. Deze opvatting, ‘ut pictura poesis’, afkomstig uit de versregels ‘ut pictura poesis erit quae si propius stes Te capiat magis, et quaedam si longius abstes’ (Hor. A.P., 361) werd door de leden van het kunstgenootschap ‘Nil Volentibus Arduum’ overgenomen, toen deze onder de leiding van Philips de Flines (zie hierna blz. 28 en 258) samen met Gerard Lairesse zich bezonnen op de antieke opvattingen en het vernieuwde denken uit de zeventiende eeuw (Nil., passim). In navolging van Frankrijk trachtte men in ‘Nil’ de antieke en moderne, theoretische achtergronden van de beeldende kunst, in het bijzonder van de schilderkunst in een rigide systeem van litteraire wetmatigheid te passen, zoals D.P. Snoep het heeft geformuleerd in zijn artikel ‘Gerard Lairesse als plafond-en kamerschilder’ (Snoep, blz. 177).

Ook omgekeerd streefden de dichters naar een schildering als van ‘taferelen’. Zoals gezegd waren de dichter-schilders J.B. Wellekens en Jan Goeree met Lairesse bevriend die op hun beurt nauwe relaties met Pieter Vlaming onderhielden.

In deze ‘ut pictura’-theorie werd geen plaats gegeven aan de muziek, maar deze moet van de herderszangen een essentieel onderdeel zijn geweest. Verwijzingen naar muziekinstrumenten komen we bij onze dichters tegen, in de herderszangen naar de ‘ruischpijp’ of het ‘riet’, bij hogere stof naar de ‘lier’. In de muzikale sfeer past ook de quadrille, toen de contre-danse genoemd: een licht spel dat geheel aan regels is gebonden, volgens welke de partners elkaar steeds vinden en weer ontwijken.

Een lichte poëzie willen Wellekens en Vlaming beoefenen, zo getuigen zij zelf (Voorrede *Dichtlievende Uitspanningen)*.

Ze noemen de ‘aangenaame Dichtoeffeningen, de verkorene pop [hunner] Uitspanningen’. In dezelfde zin maken zij gewag van hun voornemen ‘in 't kort eenige vertaalingen te laaten volgen, als de vermaarde *Arcadia* van Sannazaro, en *Amintas* van Tasso, benevens eenige *Satiren* van Ariosto’. Een duidelijke voorkeur voor de lichte poëzie van Italië

1. Pieter Vlaming, schilderij door Corn. Troost z.j., thans in het bezit van Mr. C.W. Baron van Boetzelaer van Asperen te Dalfsen O. (Gem. Musea A'dam).

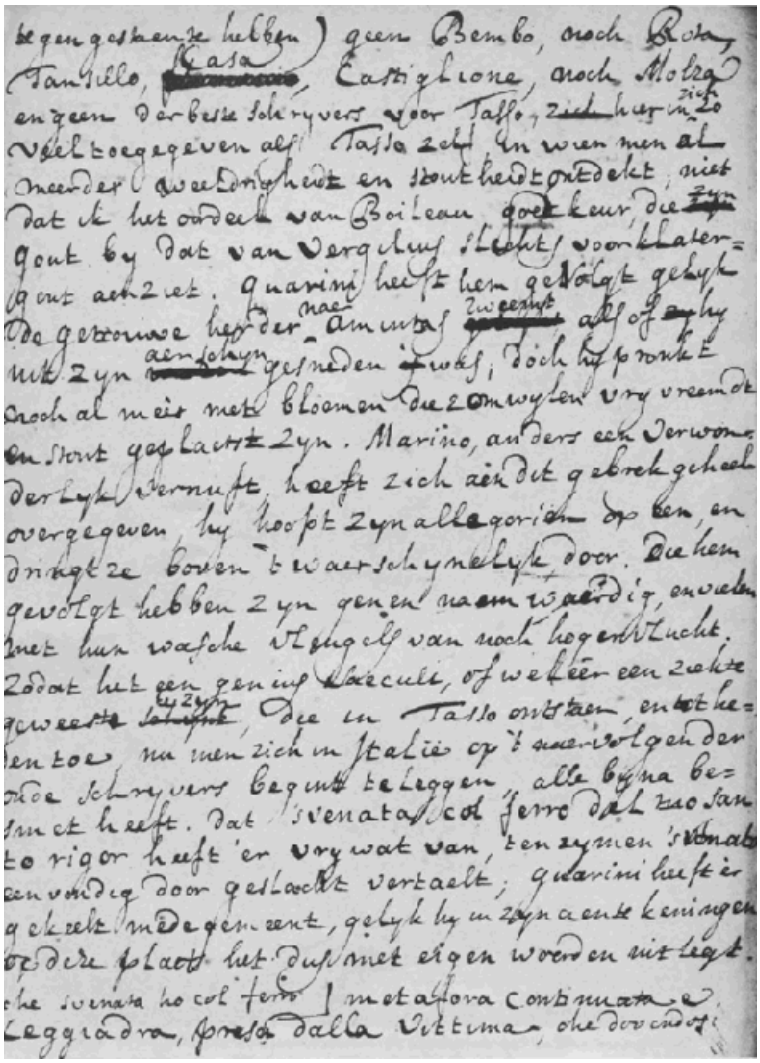

2. Handschrift van Pieter Vlaming, bladzijde uit een brief aan Joan de Haes d.d. 17 juni 1716 (GAR).

3. Kaart van Kennemerland, naar de Nieuwe geografische en historische atlas van de zeven Vereenigde Nederlandsche Provintiën enz. van Hendrik de Leth (1751).

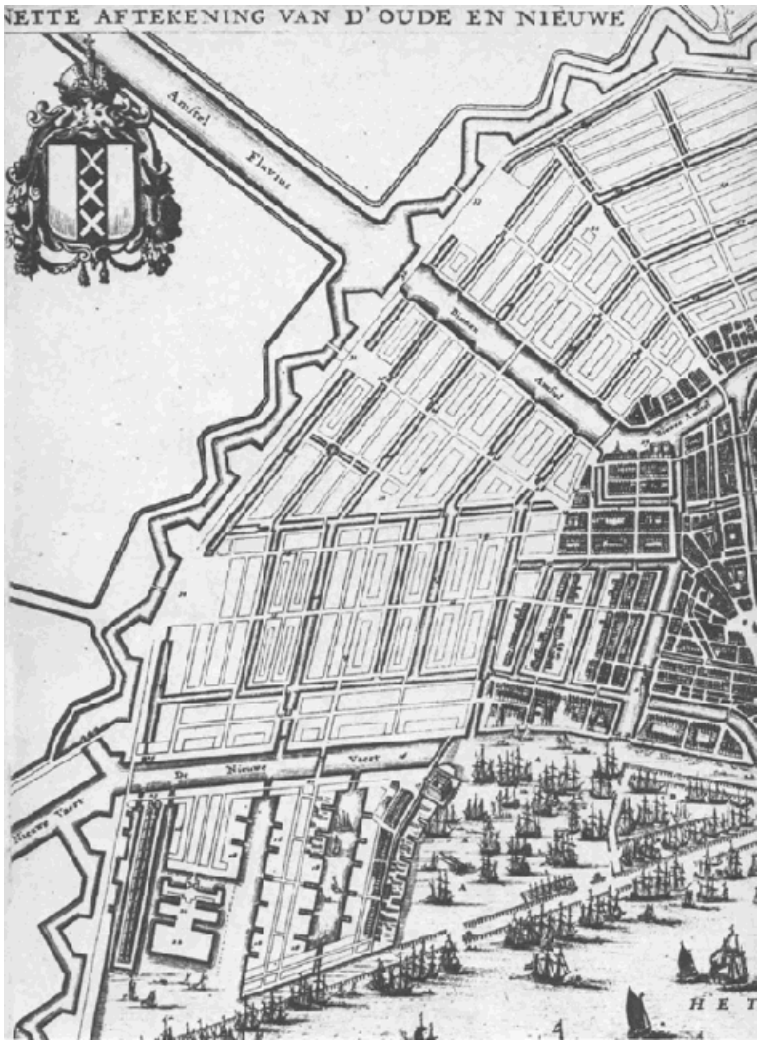

4. Kaart van Amsterdam, voorkomend in 'Historische beschrijving der Stadt Amsterdam' door O. Dapper (1663), z.n. (Hist. topografische atlas GAA nr. 23018).

5. Vl.'s huis op de Droogbak is zichtbaar, zijn huis op de Amstel is in 1663 nog niet gebouwd.

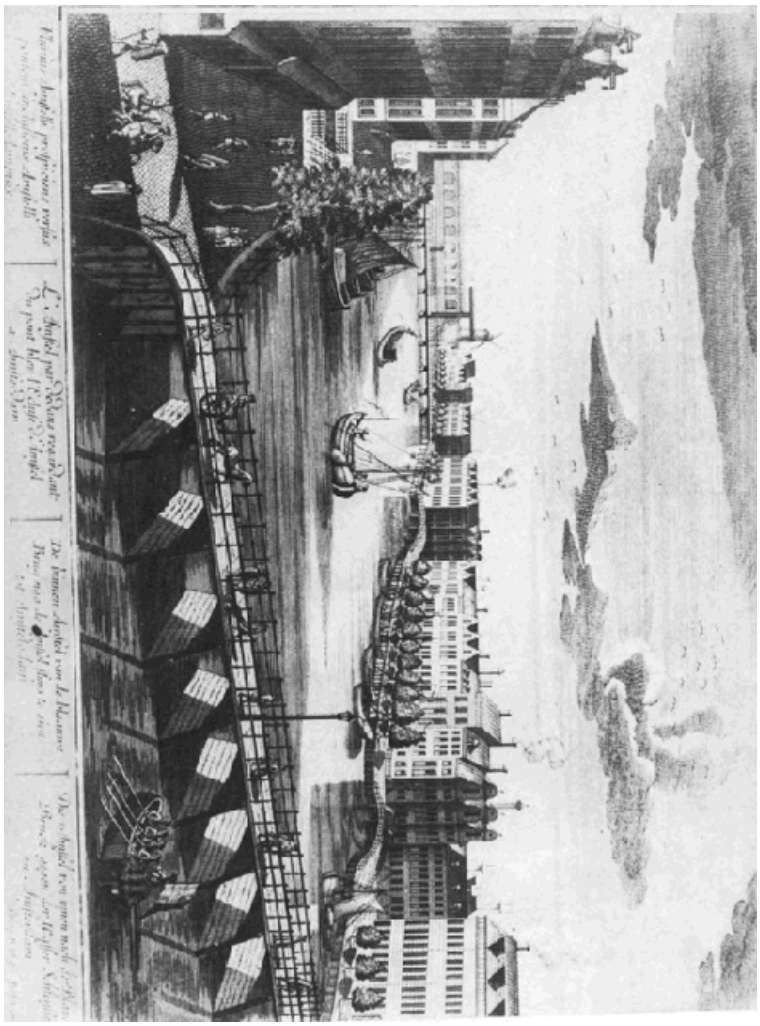

6. Binnen-Amstel gezien in zuidelijke richting, prent van G.B. Probst (o. 1788). Vl.'s huis is links gelegen (Hist. topografische atlas GAA nr. 119238).

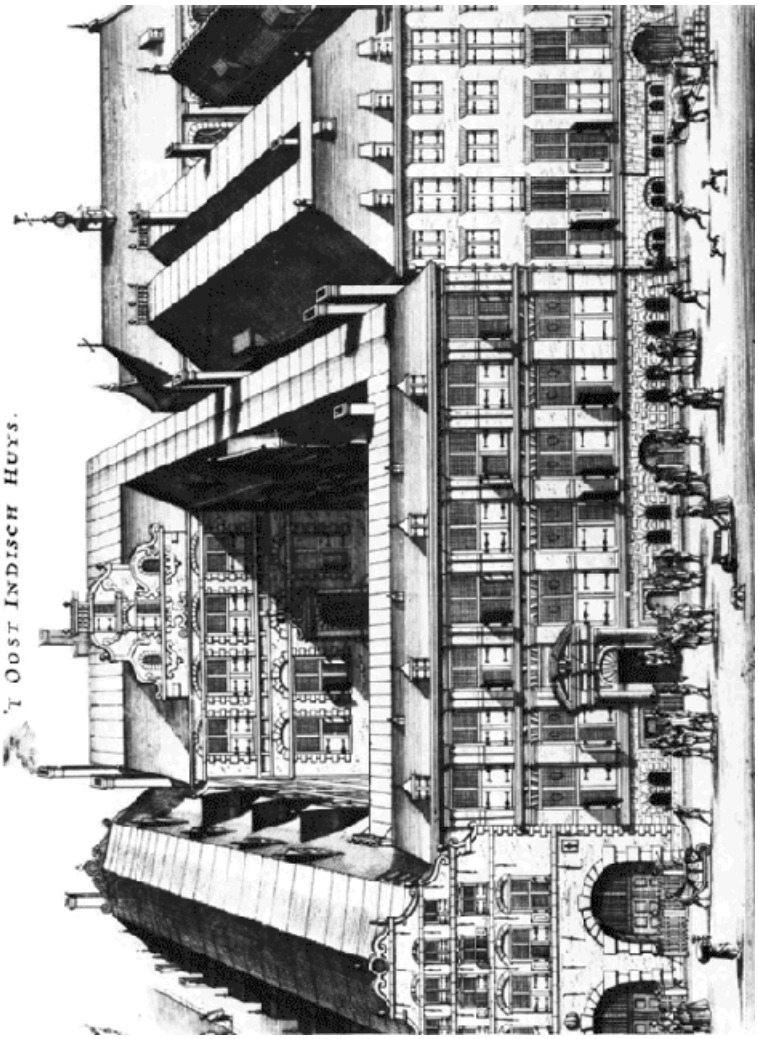

7. Oost-Indisch Huis, prent van Jac. van Meurs voorkomend in 'Historische beschrijving der Stadt Amsterdam' door O. Dapper (1663) (Hist. topografische atlas GAA nr. D. 20857).

8. Titelprent voor 'Lykgedachtenis van H. Angerianus' voorkomend in Dichtlievende Uitspanningen *van J.B. Wellekens en P. Vlaming, door Jan Goeree (foto Gebr. Douwes Amsterdam).*

boven de Franse zware toneelpoëzie: de ruischpijp willen zij hanteren, niet de lier.
Wellekens spreekt deze voorliefde uit in ‘Endenhout’ (D.U. blz. 83, r. 14 e.vv.).

> ‘Wat zong ik in myn jeucht? o koning van het woud!
> O lieve nachtegaal! wilt gy my zingen leeren:....
> Van jongs behaagden my de velden en de boomen;
> Ik kon van Saters en van Boschgodinnen droomen;....
> Maar boven al beviel my 't vrye harders queelen.
> Ik wou geen maatgezang maar wilde boschgalm speelen.
> En, mooglyk, is myn beê verhoort tot myne schand:
> 't Is niet als wiltzang dat ik ophef voor het land’.

Amarillis

Van de opgenomen gedichten van Vlaming is het oudste ‘Amarillis, Herderszang’. Zoals boven reeds gezegd, heeft dit gedicht geen voorrede: wanneer de lezer de begeleidende prent met 6-regelig onderschrift in zich heeft opgenomen, is hij voldoende ingelicht. Op de linker helft van de prent staat een herder afgebeeld met op de achtergrond zijn vee bij een vredige beek, op de andere helft zien we zijn slapende schone met twee minnegodjes, een roos, een duif en haar slapende hond. Mij dunkt, dit zijn toneelaanwijzingen genoeg. Een toneelstukje is dit gedicht inderdaad en hieruit is dan te verklaren, dat Vlaming in dit geval geen behoefte had aan een ‘Aan den Leezer’. Voor een huiselijk partijtje of mogelijk voor een schoolfeest, zo dat toentertijd in zwang was, voldoet deze herderszang uitstekend. Onder de schilderijen die in de boedel na het overlijden van Pieters vader, Mr. Floris Vlaming, voorkomen wordt vermeld een schilderij van Aaltje van der Meulen met haar broer, als herder en herderin (NAA 5337, G. Ypelaar). De zeventienjarige dichter houdt zijn stukje licht, elk meisje met elke jongen kan deze versregels zeggen zonder blozen voor een publiek van ouders, tantes en ooms. De kern van het stukje is bijzonder actueel in Vlaming's tijd, toen de zeden veranderden. Bij de keuze van een levenspartner hebben de ouders het niet meer voor het zeggen: op dit gebied heeft de romantiek al een voet aan de grond, zoals reeds bij Molière in zijn *Précieuses ridicules,* al wint daar papa het

nog: ‘Que le mariage ne doit jamais arriver qu'après les autres aventures’ (Mol., Préc. Rid., Sc. 5). Maar kennen de Hollandse jongelui de regels van het liefdesspel al? Tot wanneer moet het ‘werven’ en ‘ontvluchten’ doorgaan? De wijze waarop Vlaming dit probleem behandeld heeft is typisch rationeel (een trek van deze eerste helft van de achttiende eeuw) en verschillend van die welke bijvoorbeeld de belerende zeventiende-eeuwer Westerbaen in *Ockenburgh* gebruikt: hij noemt er de *Ars amandi* van Ovidius met name.

Het slot van de herderszang ‘Amarillis’ is duidelijk het einde van een toneelstuk en niet van een lyrisch gedicht; in het toneelspel kan het effect zelfs zwaar en melodramatisch zijn.

> ‘Thyrsis:
> Myn ziel.... maar, zo my dunkt, hoor ik de honden blaffen?
> De wolf belaagt uw vee, het vlucht den heuvel af;
> Wel aan ik keer hem vol van moed met mynen staf,
> Ik spoei my, en ik zal dien rover loon verschaffen.
> De liefde schenk'myn arm meer dapperheid en kracht,
> Myn lief, 'k bid dat gy my op deeze plaats verwacht.
> Amarillis:
> Hoe? Thyrsis, zouwt g' om my u in gevaar begeeven?
> En zouw ik, blyvende, u verlaaten? neen, o neen:
> 'k Zal gaan waar dat gy gaat, en volgen uwe treên:
> Gy zyt my waarder dan het daglicht, en het leeven.
> 't Gevaar beproef myn min, en, zo gy stort in 't zand,
> Wensch ik gelyken dood, of sterf door eigen hand’.

Het is aan te voelen: spelers geëmotioneerd af, dan applaus!

Berymde Tafereelen

Van de gedichten van de *Dichtlievende Uitspanningen* volgen chronologisch op ‘Amarillis’ de ‘Berymde Tafereelen’, Tafereelen, geschilderd door Barend Graat, in een galderye ten huize van Juffr. Agnes Blok, bestaande uit: Wellust, Hoogmoed, Begeerte, Reden, Dubbelhartigheid, zoals in de inhoudsopgave te lezen staat. Het gedicht wordt vooraf-

gegaan door een titelprent met een decoratief karakter, een gehele pagina in beslag nemend; dan volgt de opdracht ‘Aan de kunstminnende Agnes Blok, myne Behoudmoeder’, een gedicht van zes strofen, ieder van zes regels. Ieder tafereel wordt voorafgegaan door een prent, waarin Jan Goeree de schilderingen, waarschijnlijk grisailles, van Barend Graat opneemt. Dit huis van Juffrouw Agnes Blok is gelegen aan de Herengracht, (nummer 180. Wijnm.).

Hier heeft Agnes Block reeds met haar eerste echtgenoot, Anthony Block, gewoond. Toen Mr. Floris Vlaming met haar huwde, verhuisde hij van het Singel naar Herengracht (180) met de twee jongste kinderen, Pieter, tien jaar oud en Christina Agatha, zes jaar oud. De oudste zoon Willem, achttien jaar oud, gaat in Leiden studeren (ULB.). Of de schilderingen zich toen al in het huis bevonden is onbekend. Het is mogelijk, dat Pieter zijn gedichten maakte (1704) kort nadat de schilderijen waren vervaardigd, maar hij kan de gedichten ook gemaakt hebben als een soort afscheid van zijn pleegmoeder, uit dankbaarheid vóór hij als student naar Leiden ging. Dat hij door de dood van zijn vader niet meer in het huis zou terugkeren, was in 1704 niet te voorzien.

De gedichten hebben een later geschreven, inleidend gedicht voor Agnes Block gekregen, waarin Pieter niet anders zegt dan dat hij zijn poëzie bij de schilderijen heeft gemaakt, wat hierna behandeld wordt (blz. 92). De dichter oordeelt verder commentaar voor zijn stiefmoeder en de lezer van zijn boek niet nodig. Om de gedichten goed te kunnen lezen moeten we eerst iets van de ‘Tafereelen’ weten. Deze schilderingen in het huis, Herengracht (180), staan niet op zichzelf, immers in zeer vele grachtehuizen trof men in die tijd dergelijke schilderingen aan.

De bekende schilder Gerard Lairesse beschilderde vele plafonds en kamerwanden. Zijn werk is behandeld door D.P. Snoep in zijn studie ‘Gerard Lairesse als plafond- en kamerschilder’ (Snoep). Hij was in 1667/'68 uit Luik naar Amsterdam gekomen. Daar trof hij een dankbaar werkgebied aan: vele charitatieve gebouwen en huizen van patriciërs werden er door schilders versierd die de exclusieve smaak van deze ontwikkelde heren volgden. Kort na zijn komst in Amsterdam etste Lairesse voor de litterator Andries Pels, die in 1669 met Dr. Lodewijk Meyer het kunstgenootschap ‘Nil Volentibus Arduum’ oprichtte, de vignetten, titelbladen en illustraties bij diens toneelstukken *Didoos Dood* en *Julfus*, die in 1668 zijn verschenen. Hierdoor kwam hij in contact met

de leden van ‘Nil’ en trad toe (Snoep, blz. 160). Maar zijn schilderwerk eiste hem geheel op, toen de opdrachten kwamen. Voor het beschilderen van plafonds beoefende hij een nieuwe techniek en ook bij de versiering van muren van particuliere huizen kwam hij met iets nieuws en wel met de ‘grisaille’, pas later naar Jacob de Wit ‘witjes’ genoemd.

Door ‘Nil’ raakte hij bevriend met Philips de Flines, een groot kunstliefhebber. Deze Philips de Flines woonde in het huis ‘Messina’, Herengracht (164), het naastgelegen, kleinere huis werd bewoond door ‘tante’ Agnes Block. Van deze kunstlievende dame, eveneens een royaal opdrachtgeefster, was Philips de Flines een neef (Graft, blz. 74-77). Gerard Lairesse versierde zijn huis met muurschilderingen (Houbr., II, blz. 92) waarvoor gebruik gemaakt werd van Ripa's *Iconologia,* hetgeen Snoep aannemelijk maakt (Snoep, blz. 177), hij veronderstelt dat gebruik is gemaakt van de Nederlandse vertaling van Pers. Maar in de bibliotheek van De Flines bevond zich een Italiaans exemplaar getuige de veilingcatalogus (GAA.); vele Amsterdamse kooplieden kenden Italiaans Gerard Lairesse ging bij de versiering van wanden en plafonds uit van het principe dat men in de vertrekken aan de decoraties moest herkennen, waartoe deze bestemd waren. En omgekeerd kon men begrijpen wat de voorstellingen beduidden, uit het gebruik van de desbetreffende kamers. Op grond hiervan beveelt hij voor het voorhuis een ‘graauw baseleeve’ aan, want daar wijst het bas-relief de betreder en de bewoner van het huis door zijn moraalkarakter op zijn lichamelijke deugden. Dit in tegenstelling tot het plafond, dat immers het geestelijke behelst.

Zonder twijfel speelden de betekenissen van de decoratieve allegorieën een rol in het wereldbeeld van de opdrachtgever, dat hij in zijn eigen omgeving weerspiegeld wenste te zien.

De grisailles die Lairesse maakte voor Philips de Flines zijn bewaard en kunnen ter oriëntatie dienen bij de bespreking van de gedichten van Vlaming (Snoep, 177).

De grisailles van Barent Graat zijn hoogstwaarschijnlijk onder invloed van Lairesse geschilderd. Wel was Graat veel ouder (1628-1709), maar hij legde zich pas in zijn latere tijd op de grisaille en de allegorie toe; daarbij moet vermeld worden, dat hij tot het laatst van zijn leven gewerkt heeft (Thieme, blz. 467).

De allegorieën, zonder voorbeelden zijn bij Ripa (Icon.) te vinden (Clemens, blz. 95 e.vv.).

Doordat Goeree de platen kopiërend vervaardigde, zijn de afdrukken spiegelbeelden van de voorstellingen, die in de uitgave door Pers van Ripa's werk voorkomen, d.w.z. de linkerhand bij Ripa wordt rechterhand bij Goeree en omgekeerd. Zo heeft de 'Hoogmoed' de pauw aan de rechterhand en de 'Wellust' de bok aan de linkerhand bij Ripa, bij Jan Goeree omgekeerd. De voorstellingen van de laatste komen echter met de tekst overeen, wat blijkt uit de Rede, die de teugels om te mennen in de linkerhand houdt en de roe tot tuchtiging in de rechter (Ripa, blz. 436[2]).

Vergelijken we de grisailles van Lairesse uit het huis van Philips de Flines met Goeree's afbeeldingen van Graat's grisailles, dan komen we voor een grote moeilijkheid te staan: wat heeft Graat geschilderd en hoe heeft Goeree deze schilderingen in zijn etsen verwerkt? De naam van Graat geeft Goeree steeds weer onder de hoofdfiguur in de omlijsting, die in de etsen omgeven is door een menigte van antieke voorstellingen.

Dit zou kunnen betekenen, dat de gehele decoratie buiten de hoofdfiguur ontwerpen zijn van Jan Goeree.

De grisailles van Lairesse geven de hoofdfiguur met omlijsting omgeven door vele figuren en attributen, zoals Jan Goeree die ook in zijn prenten heeft geëtst. Stel dat Graat's schilderingen binnen de omlijsting waren gebleven, dan had Goeree zeer direct zijn leermeester Lairesse gevolgd door de hoofdfiguur met de omlijsting door figuren en attributen te omgeven. In dit geval zijn er twee mogelijkheden: of Goeree deed dit in overleg met Vlaming, die de aangewezen persoon was om aan te geven welke exempelen hij naast de hoofdfiguur wilde beschrijven, of wel Goeree maakte de prenten zelfstandig volgens het patroon van zijn leermeester en daarna maakte Vlaming de gedichten bij de prenten. Deze laatste mogelijkheid zou de verhouding dichter-illustrator omkeren, hetgeen onwaarschijnlijk is, omdat de schilderingen uit Pieter's ouderlijk huis zijn.

Ook de eerste mogelijkheid, dat Goeree en Vlaming overlegd hebben, moet ik verwerpen op grond van het laatste gedicht, Dubbelhartigheid. De voorstelling op deze prent is evenals bij de andere allegorieën geheel op de antieken geïnspireerd.

In het gedicht zijn echter de voorbeelden aangevuld met bijbelse, namelijk van het verraad van Joab tegenover Amasa *(2 Sam. 20.8)* en van Judas tegenover Jezus *(Matth. 23.27)*. Deze bijbelse voorbeelden van Dubbelhartigheid komen niet voor op de prent van Jan Goeree, maar

worden door deze in een mooi slotvignet weergegeven, terwijl de vignetten onder de andere gedichten van deze cyclus zuiver ornamentaal zijn, zonder betekenis.

Een tweede plaats waar prent en gedicht niet met elkaar in overeenstemming zijn zou men kunnen vinden in de ‘Reden’. Op de prent zien we een putto, of wel een engeltje, een lauwerkrans en zegetak brengen. De Reden is daar duidelijk de triomferende; een dergelijke voorstelling zou het gedicht tot een hoogtepunt aan het slot kunnen voeren. Deze opvatting is ook te vinden in het vierregelige versje dat in cursief boven Vlaming's gedicht staat.

Vlaming wijkt in het slot van zijn gedicht af van deze voorstelling: hij betrekt daar de godsdienst bij de voorstelling van de Rede, zeggend dat de godsdienst, het wettig kroost van de Rede, hem meevoert naar het ongenaakbare licht, waar engelen ten rey gaan met palmen in de hand. Dit slot is gewrongen en bewijst m.i. dat de antieke gedachte, die de schildering weergeeft, niet strookte met de opvattingen en het geloof van Vlaming: nu maakt hij een moeilijke omweg om beide te verzoenen. Wanneer we dus de mogelijkheid afwijzen, dat Goeree en Vlaming samen de voorstellingen op de prenten hebben besproken, moeten we tot de conclusie komen, dat Barend Graat de voorstellingen in hun geheel met exempelen en attributen heeft geschilderd, en dat Jan Goeree in zijn prenten uitsluitend deze schilderingen weergeeft. Deze opvatting is in overeenstemming met het model dat aan Lairesse bij zijn allegorische grisailles voor ogen heeft gestaan en dat hijzelf volgde bij het vervaardigen van zijn schilderingen in het huis ‘Messina’, Herengracht (164) (Snoep, blz. 172). De conclusie, dat Vlaming de gedichten heeft gemaakt bij de muurschilderingen in het ouderlijk huis, zij het met kleine veranderingen, en dat Goeree deze muurschilderingen direct en zonder te wijzigen heeft gevolgd, ligt dus voor de hand.

Bezien we nu de schilderingen nader.

Volgens de theorie van Lairesse (hiervoor blz. 28) en zoals ik ook uit de aard van de schildering zou opmaken, is de ‘Reden’ een plafondstuk geweest; ‘Wellust’, ‘Hoogmoed’ en ‘Begeerte’ zijn schilderingen geweest die de wanden tussen de deuren bedekten. (In deze tijd worden de deuren nog niet gedecoreerd.) In de gedichten laat Vlaming deze drie door de ‘Reden’ temmen. De laatste schildering, ‘Dubbelhartigheid’, zou boven de deur (ingang?) zijn plaats gehad hebben: de Dubbelhartigheid valt buiten de macht van de Rede. Wanneer de ‘galderye’ waar de

schilderingen waren aangebracht inderdaad het voorhuis, ofwel later de ruime voorgang was, dan is deze deur de buitendeur geweest. Dit is echter niet waarschijnlijk, daar de voordeur van het grachtehuis meestal een bovenlicht heeft. Over de situatie zijn thans geen gegevens bekend; misschien zijn die te vinden in stukken die de verbouwing tussen 1739 en 1742 betreffen. Toen werd het huis veranderd door de toenmalige eigenaar, Lucas Lucasz. van Beeck, een neef van Pieter Vlaming van moeders-zijde (Wijnm.). Hoe het zij, het lijkt me waarschijnlijk dat 'Dubbelhartigheid' een plaats heeft gehad boven een deur die gepasseerd werd, wanneer men de gracht opging, de boze dubbelhartige wereld in.

De allegorieën hebben steeds bijpassende personages en attributen, die als illustratie dienst deden en door de kunstenaars zelf gewisseld konden worden. De bijfiguren waren niet als een uitlegging bedoeld.

De voorstellingen waren lang niet altijd voor een ieder duidelijk. Het was daarom heel verstandig, dat moeder Agnes aan zoon Pieter om een uitlegging in dichtvorm heeft gevraagd, die ze haar bezoekers voor kon leggen of voorlezen.

De gecursiveerde vierregelige gedichtjes boven de gedichten in de bundel zijn niet van Vlaming (zie het boven behandelde bij de 'Reden', blz. 30): men moet ze bij de prenten nemen. In vele gevallen treffen we dergelijke korte gedichtjes onder de prenten aan, zoals in *Lukas Schermers Poëzy:* daar zijn ze voor de eerste druk door Claes Bruin gemaakt, in de tweede voor een deel door Vlaming vervangen door die van Schermer zelf volgens Vlaming's 'Naeder Bericht aen den Leezer', zie hierover ook Geerars (Gr. Sch., blz. 13 en 14). De vierregelige gedichtjes van de 'Berymde Tafereelen' komen niet in Goeree's *Mengelpoëzie* voor.

Vlaming's gedichtencyclus verdient nu een nadere beschouwing.

De opdracht zal in het hoofdstuk 'Verspreide gedichten' hierna behandeld worden. (blz. 92).

'Wellust', 3 blz., 108 regels. In het gedicht houdt Vlaming zich precies aan de gegevens van de schildering (vgl. Ripa, blz. 594), waaruit blijkt, dat we aan moeten nemen, dat de vage tekeningen aan de voet Hercules verbeelden, links waarschijnlijk een werk verrichtend, rechts aan het spinnen. Reeds in dit gedicht verwijst Vlaming naar de rede, die in conflict komt met de wellust. Opgemerkt moet worden, dat men Hercules (Alcides) dikwijls in Vlaming's gedichten tegenkomt.

‘Hoogmoed’, 3 blz., 110 regels. Ook in dit gedicht (vgl. Ripa, blz. 207) geeft Vlaming de uitwerking van de omgevende figuren. Opmerkelijk hierin zijn de regels gewijd aan de gevallen kroon:

> ‘De hooge daken zyn volzorg, in d'arme hutten,
> Die op het veld den boer voor koude en zon beschutten,
> Woont waare rust alleen, dewyl 't vernoegd gemoed. [,]
> Vol vreugd geniet't geen't heeft, en wenscht geen meerder goed,
> Hoe veel gesteentens ooit een konings hoofd versieren,
> Noch zyn de zorgen meer, die daaglyks om hem zwieren,
> Al schynt de koninkskroon aantrekkelyk van glans,
> Zy drukt veel zwaarder dan een teedre bloemekrans,
> Die 't keurig hardertje, bevryd van alle zorgen,
> Gevlochten heeft op 't veld; terwyl de nuchtre morgen,
> Met natte paarelen, het half ontloke blad
> Van 't schaamrood roosje heeft zo rykelyk bespat:
> Dat zyn gesteentens, die 't rechtschapen hart bekooren.
> Men vind de rust op 't land, die werd in 't hof verlooren:’

(D.U., blz. 105, r. 22 e.vv.).

Verder een schildering van de verdorvenheid van het hof. Het herdertje, bevrijd van alle zorgen, heeft een krans van tedere bloemetjes gevlochten. Het epitheton bij ‘herdertje’ is ‘keurig’, d.w.z. hij kiest zijn bloemen met zorg. Een vingerwijzing naar de herdersgedichten; maar ook in ‘Hogerwoert’ vinden we dat beeld terug (D.U., blz. 45 r. 29). Bovendien wijst: ‘Men vind de rust op 't land, die werd in 't hof verlooren’ regelrecht naar het hofdicht.

‘Begeerte’, 2 blz., 42 regels (vgl. Ripa, blz. 593). De lengte van het gedicht is minder dan de helft van de twee voorgaande; ook de schildering is minder overladen met illustraties. ‘Midas’, wiens borstbeeld rust op een zwijnskop, heeft ezelsoren, zoals in het gedicht van Vlaming is te lezen. In de voorstelling van Graat komen wellustige konijntjes en het vraatziek zwijn Midas' ondeugd vergroten. Mogelijk is dat Vlaming aan een aantal regels (bladzijden) voor het geheel van de ‘Tafereelen’ was gebonden en op ‘Begeerte’ bezuinigde om ‘Reden’ uit te kunnen werken.

‘Reden’, 4 blz., 152 regels. (Van de vier voorbeelden van verschillende vormen van het begrip ‘rede’ is het directe voorbeeld voor Graat en

Vlaming geweest, Ripa, blz. 436[2]). Op de prent nemen symbolen een grotere plaats in dan antieke voorbeelden; toch behandelt Vlaming er enige. Een eigen gekozen voorbeeld voert ons het lot van de staatsman Johan van Oldenbarneveldt voor ogen:

De rede leert de staatsman niet aan zijn vijanden toe te geven:

> ‘Maar aan zyn eed verknocht, gerust in 't wankle lot,
> Eer 't hoofd verliezen op een haatlyk hofschavot,
> Als vryheid, eer, en plicht te jammerlyk vergeeten,
> Schoon dat voor landverraad werd schendig uitgekreeten
> De lang beweeze dienst. Dus zag ons land wel eer
> Zyn vaders buigen voor des dwingelands geweer’.

(D.U., blz. 112, r. 17 e.vv.)

In dit voorbeeld volgt Vlaming de dichter Westerbaen, die door zijn huwelijk met de weduwe van Reinier van Groeneveldt, Oldenbarneveldt's zoon, veel dichter bij het drama betrokken was geweest (Westb., blz. 65).

Ook in dit gedicht op de ‘Reden’ als in het gedicht op de ‘Hoogmoed’ wordt de lof van het landleven verkondigd:

> ‘Zo gy de kruiden zaagt, die ik met eigen handen
> Gezaaid heb, en zo u de schoonheid van de landen,
> Die stilte en eenzaamheid, dat zielsvermaak, die rust,
> Dat recht vernoegen eens in 't minste was bewust,
> Gy lachte om 't hoog gezag, en lei my nooit te vooren,
> Te staan naar iets, het geen u zelf niet zouw bekooren’.

(D.U., blz. 110, r. 23 e.vv.)

Enige bladzijden verder:

> ‘Wanneer een zucht tot staat zich opwerpt in 't gemoed
> Stelt gy voor ons gezicht de zorg, de tegenspoed,
> Die 't hoog gezag verzelt, en toont hoe 't waar genoegen,
> Veel eer in hutten woont, en huisvest by de ploegen’.

(D.U., blz. 112, r. 5 e.vv.).

Op de schildering komt de ploeg inderdaad voor. In het slot van dit gedicht wijkt Vlaming van de voorstelling van de prent af (hiervóór blz. 30).

De ‘Dubbelhartigheid’, 3 blz. 116 regels (vgl. Ripa, blz. 29). De verschillende voorbeelden van de antieken, die op de schildering zijn gegeven, behandelt Vlaming. Hij stelt dat ‘Dubbelhartigheid’ niet door de ‘Rede’ getemd kan worden (zie hiervoor), maar dat 's hemels blixemen en Sodoms zwavelgloed hem teugelen moeten. Dit is een mooie overgang om tot de bijbelse voorbeelden te komen: Joab en Amasa en als hoogtepunt Judas en Jezus. Het slotvignet van de gehele cyclus geeft in de voet van een tuinvaas de scène van Joab en Amasa met de vermelding van 2 Sam. 20.8 met daarnaast de voorstelling van Judas in lopende houding voor Christus. Het vignet draagt als bovenschrift Matt. 23.27.

Deze bijbelverzen bevatten niet het verraad van Judas, zoals men zou denken, maar luiden in de Leidse vertaling: ‘Wee u, Schriftgeleerden en Farizeeën, gij huichelaars, want gij reinigt de buitenzij van beker en schotel, maar daar binnen zijn ze vol gestolen goed en onmatigheid’. Men kan zeggen dat het slot van de cyclus betrekking heeft op de buitenwereld, waar de synode van Dordrecht heersend is. De allegorieën met antieke voorbeelden in het huis van de doopsgezinde familie Vlaming-Block krijgen in deze beschrijving een prachtig einde.

Van de vorm is opmerkelijk, dat Vlaming zich veelvuldig bedient van lange zinnen, waarbij enjambement optreedt. Het einde van een zin kan daardoor midden in een regel vallen. Het effect hiervan is, dat de afgemeten alexandrijn minder nadrukkelijk wordt en de lezer met meer oplettendheid de natuurlijk geformuleerde zin volgt. Als willekeurig voorbeeld kan dienen het hiervoor geciteerde stukje uit ‘Hoogmoed’ (hiervoor blz. 32.)

De ‘Berymde Tafereelen’ vormen de grens tussen Vlaming's schooljongens-poëzie en zijn studentengedichten. Ze tonen een jongeman met dichterlijke begaafdheid, zowel wat zijn visie als wat zijn taalbeheersing betreft. We leren hem kennen in de stukjes, welke hij invoert in de stof, die de geschilderde Tafereelen hem aanbieden, passages waarin zijn liefde voor het landleven, zijn herdersideaal, een vorm van het ‘beatus ille’, maar ook voor geschiedenis en politiek tot uitdrukking worden gebracht.

Hogerwoert

Van Vlaming's bijdragen aan de *Dichtlievende Uitspanningen* is in chronologische volgorde de derde ‘Hogerwoert’. Zoals het ons is voorgelegd, heeft het de allure van een belangrijk gedicht, niet ten onrechte, gezien de lengte van 1084 regels. Een zeer decoratieve titelprent van Jan Goeree over een gehele pagina gaat aan het gedicht vooraf (Font., blz. 44); daarop volgt een opdrachtgedicht aan zijn boezemvriend Gerard Muyser. Uit dit gedicht moet duidelijk blijken, dat Pieter en Gerard grote vrienden zijn, beiden van gelijk sociaal niveau, beiden dichters, dat er van een verhouding verheerlijker-schutspatroon geen sprake is. Dit laatste zou inderdaad moeilijkheden opgeleverd hebben ten opzichte van Vlaming's oudere broer Mr. Willem, die in de voorrede uitdrukkelijk als de eigenaar van ‘Hogerwoert’ wordt genoemd. Pieter zelf moet als bewoner beschouwd worden, maar noch eigenaar Willem, noch de châtelaine Wijnanda, Pieters vrouw, worden in het gedicht genoemd. De ouders van Gerard Muyser bezaten, zoals gezegd (hiervóór blz. 17) de buitenplaats ‘Endenhout’ in Haarlem.

De opdracht aan Gerard Muyser wordt gevolgd door een ‘Aan den Leezer’ van 3 bladzijden in proza, dat met ‘Hogerwoert’ als een geheel moet worden beschouwd. Het is het ceremonieel van het bij de hand nemen van de lezer om samen de wandeling te beginnen, met een korte uitleg van wat komen gaat. Bij het openslaan van het boek neemt de lezer zeker het eerst de voorrede door: hij moet naar aanleiding daarvan besluiten, of het hem de moeite waard is het gehele gedicht te gaan lezen; bij zijn kritiek en tot recht begrip van de inhoud kan de voorrede hem helpen.

Wat de ‘Leezer’ in ‘Hogerwoert’ kan vinden, moge hier eerst vermeld worden. Zoals Vlaming in de eerste alinea van de voorrede zegt, gaat het hem erom, een schets te geven van het vermaak en het nut, dat iemand, wiens hart alleen tot deugd en wetenschappen geneigd is, uit het landleven kan trekken, ‘tot dat oogmerk mij hier en daar bediend hebbende van de gedachten des beroemden Ridders J.B. Marino’.

Dit is de tweede maal dat Vlaming zijn lezers wijst op de Italiaanse arcadische poëzie. Hoewel het hofdicht voor een belangrijk deel terug blijkt te gaan op Vergilius' *Georgica* en Horatius' ‘Beatus ille’ (v. Veen, blz. 206-'7), verwijst Vlaming naar Marino. Dan al heeft hij de bedoeling juist op het nieuwe de aandacht te vestigen buiten de reeds bekende voor-

beelden uit de antieke litteratuur, die o.a. in de vertalingen van Vondel reeds een ruime lezerskring hadden (Vondel, *Lantgedichten* en *Lierzangen)*. De bestaande vertalingen van beide Latijnse werken waren over het algemeen in alexandrijnen gedicht. De toon van onze hoefdichter is lichter. Overeenstemmend daarmee is de verwijzing naar Marino die de Italiaanse idylle openbaarde aan de beide dichters van de bundel. Het is waarschijnlijk, dat Vlaming doelt op diens *La Sampogna* (1620), waarin vier herdersdichten (idilli pastorali) voorkomen t.w. 'La bruna pastorella', 'La ninfa avara', 'La disputa amorosa', 'I sospiri d'Ergasto' (Mar., blz. 445-582). Wellekens, in 1708, het jaar waarop 'Hogerwoert' is gedateerd, vijftig jaar oud, kan het zonnig Italië, waar hij tien jaar in artiestenkring heeft gewoond en gewerkt, niet vergeten; voor wat er te bewonderen en te genieten valt in de natuur, heeft hij de jonge Pieter, tweeëntwintig jaar oud, enthousiast gemaakt.

Men kan zich voorstellen dat voor deze jonge dichterlijke geest een nieuwe wereld is opengegaan door de mondeling toegelichte Italiaanse kunst, hoewel in 1704 uit de gedichten bij de 'Tafereelen' van Barend Graat al zijn voorliefde voor de landelijke rust blijkt.

Na het 'Aan den Leezer' is een prent van het buitenhuis 'Hogerwoert' te vinden, een eenvoudig, rechthoekig gebouw met boven de parterre slechts één zolderverdieping. Het oppervlak moet groot zijn geweest: vier ramen aan de éne kant van de voordeur, vijf ramen aan de andere kant. De korte kant is in perspectief getekend en niet goed zichtbaar; het lijkt mij dat deze vier ramen telt. Hoewel een groot ijzeren hek, aan de korte kant van het huis, de toegang vormt, is er geen weg te bespeuren waar een uitgaande koets op kan rijden. De koeien grazen van bijna vlak voor de tuin tot aan de terzijde zichtbare ruïne van het 'Huis ter Kleef'. De prent is naar de werkelijkheid getekend en gegraveerd door Jan Goeree.

De achttiende-eeuwse lezer mist op 'Hogerwoert' veel van wat hij in de luisterrijke barok-tuinen bewonderde; er zijn geen beelden, geen vazen, geen hagen (deze worden althans niet beschreven), nauwelijks hoge bomen, maar er is wel reliëf in de bodem en daarbij de ruïne van het 'Huis ter Kleef'; de romantiek kijkt in de prent om de hoek. Jan Goeree treft de sfeer van het gedicht, waarin liefde voor de natuur en historie duidelijk uitkomt.

Het gedicht begint met de vermelding van Constantijn Huygens' *Hofwyck,* dat waarschijnlijk aan de achttiende-eeuwse lezer van hofdichten

bekend was. Ook *Ockenburg* van Westerbaen noemt Vlaming als voorbeeld om door een gedicht zijn geliefde 'Hogerwoert' onsterfelijk te maken. Al kan hij niet zo goed dichten, de stof zal goed maken wat hem niet mocht lukken. De lezer, in Haarlem bekend, zal de plaatsaanduiding, de beschrijvingen van bekende punten met genoegen volgen. Steeds beschrijvingen lezen is vermoeiend, het vraagt te veel van de inleving, en daarom is een onderbreking door boekenwijsheid of levenswijsheid naar voorbeelden uit de historie aangenaam. De invoeging in het verhaal van dergelijke stukjes geschiedenis vinden we ook in *Ockenburg* door Westerbaen, maar deze gebruikt schrijvers met minder kennis van de historie. De beide hofdichters, Vlaming en Westerbaen, volgen met deze historische intermezzi Johan van Heemskerck in zijn *Batavische Arcadia*.

Het oordeel daarin gegeven door de herders over historische personen illustreert de houding van de verlichte mens ten opzichte van de middeleeuwen (Kamp., blz. 191). Deze *Arcadia* en zijn navolgers hebben de geschiedeniswetenschap van de zeventiende-eeuwse historieschrijvers voor het lezend publiek gepopulariseerd. De studie van de geschiedenis heeft in de zestiende en zeventiende eeuw in Nederland in zekere zin een politiek doel: Grotius geeft een voorstelling van het bestuur van deze gewesten als zeer onafhankelijk, b.v. niet onderworpen aan het Romeinse Rijk, later slechts aan de Keizer en daardoor 'direct onderhorig' (Reichsunmittelbar), waaruit hij laat volgen dat onderwerping aan Spanje tegen de gang van de geschiedenis zou zijn.

Dit ideaal van de oorspronkelijke staatsvrijheid wordt in de loop van de zeventiende eeuw het idealiseren van de 'burgerlijke' vrijheid, een richting waarvan Pieter de la Court en Uytenhage de Mist de voornaamste vertegenwoordigers zijn. De individuele burger is een vrij mens; gezamenlijk kunnen de burgers de regering opdragen aan een heer of college, kortom zij kunnen een overheid in het leven roepen. De Hollandse graaf, die zich eens de macht heeft toegeëigend, beschouwen zij als een usurpator (Kamp., blz. 120 e.vv. en 132 e.vv.). Van deze geschiedenistheorie vinden we in 'Hogerwoert' verschillende voorbeelden: de dood van Caesar (D.U., blz. 47, r. 1 e.vv.); de gelaakte heerszucht van de Oranjes, waarover Pieter de la Court zegt, dat hij de prinsen van Oranje, Willem de Oude *(de Zwijger),* Maurits en Frederik Hendrik, met zeer weinig monarchale gebreken besmet ziet, maar dat zij toch vele gebreken hadden, o.a. 'Ambitie' (D.U., blz. 62, r. 13 e.vv.); de dood van Floris V door Gerard van Velzen (D.U., blz. 62, r. 19 e.vv.), waarover we bij

Uytenhage de Mist vinden: ‘de edelen waren genoodzaakt hem te dooden, zij hebben deesen dwingeland niet sonder groote reden.... gedood’ (Kamp., blz. 168). Wat de topografie betreft, volgt Vlaming de resultaten van de humanistische studies die Kampinga in zijn proefschrift weergeeft, zo over het ontstaan van Holland uit zee door duinvorming. Dit beeld geeft Petrus Nannius van Alkmaar (1500-1557); de Rijn doet de grond aanslibben; door een geweldige storm ontstaan de ‘Rijnstopping’ en de ‘boomstorting’, voorstellingen die bij Vlaming zijn terug te vinden. Ook Aurelius in zijn *Cronyke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt* (Leyden 1517) geeft een dergelijke voor die tijd nieuwe voorstelling. Dit boek beleefde een groot aantal herdrukken en in zeer verkorte vorm werd het als schoolboek gebruikt; in 1620 werd het omgewerkt door Wouter van Gouthoven, de laatste druk is in 1802 verschenen in Amsterdam. Dat een stad niet gesticht is door één heer, maar uit kleine nederzettingen langzamerhand gegroeid is, is ook een nieuwe ontdekking, uitgewerkt in 1664 door Reygersbergh. Nog in 1628 huldigt Ampzing in zijn *Beschrijving van Haarlem* de opvatting dat de heer (Wil)Lem de stichter van de stad was. Lud. Smids geeft in zijn *Schatkamer der Nederlandsse Oudheden* naast de oude theorie over de heer Lem een nieuwere: een Noordse natie, de Herulers, zou naar deze landstreek zijn gekomen en de stad de naam ‘Herulheim’ hebben gegeven, dit met vermelding door Smids van ‘Scriverius’ bij gemelde Boxhorn, blz. 99 en Van Royen, blz. 191 (Lud. S., blz. 123). Smids voegt een derde mogelijkheid toe, nl. van ‘haar’ in de betekenis van ‘droge, schrale grond’, zoals door Oudenhoven en Alting was verondersteld. Lud. Smids gebruikt in *Schatkamer der Nederlandsse Oudheden* in hoofdzaak aanhalingen uit Alting *(Descriptio Frisiae),* Matheüs (Ant. Matheüs, *Kerk-Fundatiën tot Uitrecht),* Scriverius (Petrus Scriverius, *Beschrijvinge van Out Batavien,* Arnhem 1612), Goudhoeve (waarschijnlijk *Holl. Kronijk,* Dordrecht 1620), Van Leeuwen (Simon van Leeuwen, *Batavia Illustrata,* 's-Gravenhage 1685), Alkemade (Kornelis van Alkemade, *Vaderlandsche Oudheden)* zoals hij in zijn voorwoord heeft vermeld. Voor zijn artikel over ‘Haarlem’ vermeldt Lud. Smids o.a. Boxhorn blz. 99 (Marcus Zuerius Boxhorn, *Toneel ofte Beschrijvinge der steden van Hollandt,* Amsterdam 1634) en Van Royen blz. 19 (Jacob van Royen, *Antiquitates Belgicae, of Nederlandsche Oudtheden,* dat in 1700 te Amsterdam werd uitgegeven met een titelprent en een gedicht daarop van Jan Goeree en een opdrachtgedicht aan Lud. Smids). Ik vermoed, dat

Vlaming de speciale afleiding van de ‘Herulers’ heeft geput uit Smids' *Schatkamer,* waar hij mogelijk meer van zijn historische wetenswaardigheden heeft gevonden. Bijna iedere beschrijving van Haarlem vermeldt Laurens Koster onder de belangrijkste personen, in overeenstemming met de overtuiging van de humanisten, dat de beschaving, de renaissance na de barbaarse middeleeuwen, zijn oorsprong vond in de verspreiding in druk van de oude boeken.

De historische waarheid betreffende de verhouding tussen Hendrik van Brederode en Willem van Oranje in de beginjaren van Holland's vrijheidsstrijd is nog lang na ‘Hogerwoert’ een twistpunt geweest. In *De Gids* van 1845 bespreekt Bakhuizen van den Brink: *Hendrick graaf van Brederode, medegrondlegger der Nederlandsche vrijheid, verdedigd door mr. M.C. van Hall,* Amsterdam, Johannes Muller 1844, verdedigd’ (Gids IX, blz. 267, 313, 427, 532) en het antwoord van mr. G. Groen van Prinsterer aan mr. M.C. van Hall, J.Luchtmans 1844. Ook bij deze auteurs is de gezindheid pro of contra Oranje het richtinggevend principe. Dat Vlaming Brederode tot de held maakt, stemt overeen met zijn politieke geschiedbeschouwing, zoals deze door Pieter de la Court tot een systeem gemaakt is, en waarin de adel tegenover de stadhouder van de vorst staat.

Als directe bron van zijn historische uitweidingen noemt Vlaming: Corn. van Alkemade, *Vaderlandse Oudheden,* gedrukt met diens *Melis-Stoke*-uitgave (1699).

Na een eerste oriëntatie, waarin de weg naar de buitenplaats en het uiterlijk van het huis worden beschreven, gevolgd door een historisch intermezzo, gaat de wandeling verder: eerst de bloementuin; voor de achttiende-eeuwer betrekkelijk een nieuwigheid om zoveel verschillende bloemen, die een zekere openheid van het terrein nodig hebben, bijeen te zien. In minder dan een eeuw hebben grote veranderingen in de tuinarchitectuur plaats gehad (vergelijk Bijh., *Nederl. Tuinen,* blz. 46). Het park van Cats' ‘Zorgvliet’ was een omsloten renaissance-tuin, waarvan de hoofdas van de siertuin zich niet voortzette in de aangrenzende bospartijen. Constantijn Huygens heeft het park van zijn ‘Hofwijck’ na veel studie aangelegd; de lengte is veel groter dan de breedte, dit in tegenstelling tot de verhoudingen van de bijna vierkanterenaissance-tuin.

Juist aan de plattegrond, de keuze en de plaats van de bomen heeft

Huygens veel zorg en geld besteed. Hij haalt zijn mastbomen zelfs uit het mastbos van de Oranje's te Breda (Huyg., blz. 9, r. 27). Maar van bloemen lezen we bij hen nauwelijks; het zijn de rozen, die met hun bladeren de bomen voeden, d.w.z. slechts als randbeplanting dienst doen. Op ‘Ockenburg’ heeft Westerbaen wel veel bloemen laten kweken, maar in de beschrijving komen ze voor als groeiend rond het grote grasveld bij de entree (Westb., blz. 56). Hoe de aanleg van ‘Hogerwoert’ is geweest, lezen we niet in het gedicht van Vlaming; het grote aantal bloemen doet denken aan een broderie de parterre, vakken van lage bloemen. Het is jammer voor de hedendaagse lezer dat Vlaming het niet nodig heeft gevonden de eigentijdse lezer nauwkeuriger in te lichten over de plattegrond van zijn tuin. Van *Hofwyck* krijgen we die wel in de afzonderlijke uitgave van 1653 als in de *Korenbloemen* van 1658 en 1672. Ook in de tekst poogt Huygens ons het verloop der lanen en de plaatsing van de bossen ten opzichte van elkaar duidelijk te maken. Hij wil aan de lezer een nieuw tuintype (Bijh., blz. 28) laten zien, en hem tevens rekenschap geven van de besteding van de vette boerengrond en het geld dat de gehele aanleg gevraagd heeft. Uit *Hofwyck* spreekt een zekere trots, de trots van de stichter die een mooi stukje werk tot stand heeft gebracht volgens de nieuwe inzichten van de tuinarchitektuur.

Vlaming past geen stichters-trots, geen eigenaars-ijdelheid, maar wat in de tuin van ‘Hogerwoert’ uit tuinarchitektonisch oogpunt in 1708 wel van belang is, komt duidelijk uit in het gedicht. De vele bloemen hebben Vlaming's liefde, het ruisende beekje, de boomgaard. Voor hem als gebruiker van ‘Hogerwoert’ moet het onderhoud tot zijn plichten hebben behoord, maar dit is hem reeds in zijn jeugd, toen hij met zijn ouders op de buitenplaats verbleef, een genoegen geweest, blijkens de regels uit de ‘Tafereelen’ (D.U., blz. 110). Uit de beschrijving spreekt ook de liefde voor de verschillende vruchten van zijn boomgaard.

De tijdgenoot kende het fruit beter dan wij thans onze appels en peren; hij kende hun verschillende eigenschappen en dat was ook noodzakelijk, omdat men afhankelijk was van de eigen oogst. Nu is een vrucht uit de tuin toegift op wat men in de winkel koopt; toen at men het gehele jaar van wat de tuin opleverde. Vandaar ook het belang van een grote verscheidenheid van fruit, ook voor dranken.

Voordat de lezer wordt binnengeleid in de moestuin, mag hij genieten van een terugblik op de gouden eeuw *(Aetas aurea)* uit de antieke litteratuur, juist hier op zijn plaats, nu de zorg voor het dagelijks menu, het kweken

van fruit en groente het voorwerp van de tuinbezichtiging wordt.

Vlaming bekijkt met aandacht wat er op zijn dis moet verschijnen: asperge, peul (doperwt), tuinboon, zoete raap, worteltje en kool. Voor ons is er niets bijzonders aan deze soorten, maar zij betekenen zeker een vooruitgang bij wat de burger eerder at; en nog belangrijker, Vlaming keert zich ook hier weer tegen de grote belangstelling voor alle nieuwigheden uit het buitenland. Hij predikt de Natuur en laat de mode van rariteiten aan anderen over.

In de laatste paar honderd verzen van het tweede boek kan de lezer de traditionele verrukkingen van het buitenleven mee genieten. De aanzet hiervan wordt gevormd door de beschrijving van het ontvluchte stadsleven. Dat dit geen litteraire frasen zijn, maar nijpende realiteit, moge uit het hoofdstuk over Vlaming's levensomstandigheden blijken. Daartegenover staan de vreugden van het leven van de eenvoudige landman. Dit thema wordt daarna uitgewerkt in de beschrijving van de seizoenen en de wijze waarop het buitenleven hierbij aansluit.

Het ligt voor de hand dat de lezer in deze algemene, min of meer traditionele bespiegelingen de moraal verwacht, waarvan in de zeventiende en achttiende eeuw het buitenleven de realisatie geeft. Hier moet de lezer duidelijk medespeler zijn, medegenieter. Wanneer men in de ruïne van het Huis ter Kleef, in de muren van de oude burcht van de Brederodes, of in de ‘Kruitberg’ van de Oranjes slechts nutteloze vergane grootheid ziet, dan boeit Vlaming's beschrijving niet. Maar wanneer de belangstelling voor de geschiedenis, in de zeventiende eeuw gewekt, weerklank vindt bij de lezer, die alle voortbrengselen van natuur en cultuur in zich opneemt, dan wordt het de moeite waard bij Vlaming te lezen wie er eens geleefd hebben in die burchten, waarvan de resten gezien en bezocht konden worden door allen die hun buitenhuizen om en nabij Haarlem hadden of daar op bezoek kwamen op mooie zomerse dagen.

Het buitenleven wordt gedurende alle seizoenen aangeprezen en dit betekent voor de lezer, als hij mee wil spelen, dat hij wordt opgewekt om ook bij minder fraai weer het eens op zijn buitenplaats te proberen. Wat kan de brave Hollander meer aanspreken dan een moreel ruggesteuntje om van zijn buitenplaats te genieten? Deze beschrijving van de seizoenen heeft o.a. de aandacht van Jan Goeree gehad, die in de titelprent het midden van iedere zijde siert met een voorstelling van één der seizoenen in een medaillon, evenals van Jakob Zeeus, die in de ‘Jagthond en

Leeurik' verwijst naar deze schildering, wanneer hij 'Lyris' prijst. (zie hierna blz. 329).

In de laatste bladzijden wordt de lezer in verhouding tot het hele werk veel moraal aangeboden: dit is op het moment dat hij het boek als gelezen terzijde zal leggen. Misschien is het naar aanleiding van deze bladzijden, dat P.A.F. van Veen Vlaming's zienswijze 'traditioneel, emblematisch' noemt (v. Veen, blz. 58), maar in het verband van het gehele gedicht kan men deze bladzijden eerder als een stylistische slotfiguur opvatten. Het vermelden van de naam van Marino in de inleiding weerlegt eveneens de veronderstelling dat Vlaming's opzet traditioneel moraliserend zou zijn geweest. Over het emblematische karakter is reeds bij de passiebloem aangetoond, dat alleen deze bloem en de keizerskroon als embleem worden gezien (hierna blz. 45 en 53).

In hoeverre Vlaming het gedicht 'Hogerwoert' innerlijk heeft beleefd, is moeilijk te zeggen, maar uit vele bijzonderheden is wel een grove schets te geven van wat hij opzettelijk in zijn gedicht heeft gegeven en hoe hij richtlijnen van zijn tijd, mogelijk onbewust, heeft gevolgd. Daarbij zullen onderdelen, die aan de lezer zijn opgevallen, weer ter sprake komen, al zullen deze in het nu volgende van een andere kant bekeken worden.

Over de 'sfeer', de 'toon', laat Vlaming ons niet in het onzekere. In het voorwoord van de bundel geeft hij duidelijk aan dat hij zich, evenals Wellekens, schaart onder de veldpoëten. Bij deftige en geleerde dichters (zoals de dichters van het gezelschap N.V.A., 'Nil') zoeken ze geen aansluiting. Ook op het gebied van spelling en stijl wil hij zich niet mengen in de strijd. Een met redenen omkleed oordeel heeft hij echter wel. 'Wat raad nu in alle deeze onzekerheid? Dat wy ons van die vryheid bedienen die onze Voorouders gehad hebben, en wy yder gaarne vergunnen, tot dat het algemeene gebruik eenen vasten regel en over eenstemming maake. Of mogelyk behoort het ook tot den vrydom deezer Landen, dat de eene zo wel als de andere hier in zyn keur behoude' (D.U., blz. *SV^{o}).

De oudste gedichten van Vlaming in deze bundel opgenomen, 'Amarillis' (1703) en 'Berymde Tafereelen voor mej. Agnes Blok' (1704) noemt hij jeugdgedichten, die hij nauwelijks poëzie wil noemen. De vrienden vonden ze blijkbaar wel de moeite waard, een reden om ze bij deze gelegenheid in groter kring te verspreiden. Dit mag men, dunkt me, opmaken uit de voorrede: 'Gelyk nu andere ons de vruchten van hunne bezigheden in de Dichtkunde hebben medegedeeld, zyn wy van gedachten geworden,

dat wy uit dankbaarheid, verplicht waaren, onze UITSPANNINGEN hen weder gemeen te maaken, gelykerwys nu en dan met eenige vaerzen is geschied; doch bevonden hebbende dat wy met weinige afdrukzels yder niet konden gerieven, en dat het naschryven veel moeite en feilen onderworpen was, hebben wy *[onze gedichten]* gezamentlyk ter drukpersse gegeeven' (D.U., blz. * 4r^{o}). 'Hogerwoert' noemt Vlaming zijn eerste gedicht. Hij pretendeert zich hiermee in de rij van hofdichters te plaatsen, wat duidelijk uit de aanhef blijkt, waar *Hofwyck* en *Ockenburg* als illustere voorgangers worden genoemd. De navolging geldt m.i. niet zozeer het gedicht als zodanig, maar meer het object ervan. Pieter is, gelijk reeds boven werd aangegeven, niet trots op de aanleg van het buiten, zoals Huygens. Deze heeft een bomentuin aangelegd, een technisch kunststukje, waar hij graag de aandacht op vestigt in een tijd waarin velen zich een buitenplaats aanmeten. Hierbij moeten we bedenken, dat bomen tot de essentie van de tuin behoorden, omdat in de zeventiende en achttiende eeuw de plaatsen meestal in het vlakke land langs vaarten of stromen werden aangelegd. 'Hogerwoert' heeft het voordeel, dat de streek van ouds aan de kant van de duinen bebost is. De gehele buitenplaats is trouwens kant en klaar, wanneer Pieter er opgroeit. Hij bezingt deze als de gegeven grootheid, de natuur in onveranderlijkheid. Bossen, beken, ook boomgaarden, scheppen een gunstig klimaat voor de dichter, die de stilte zoekt. Bij hem geen behoefte aan gefingeerde, afgeluisterde gesprekken, die allerlei menselijke kleinheden en zwakheden aan het licht brengen. 'Hogerwoert' is voor hem het ouderlijk bezit, door zijn vader aangekocht twee jaar voor zijn geboorte (1684). Hij mag het nu zelf gebruiken met zijn jonge vrouw, met wie hij in 1706 op 'Hogerwoert' is getrouwd. Beiden zijn nu tweeëntwintig jaar oud. Huis en tuin zijn hem in die mate lief geworden, dat hij ze de onsterfelijkheid toedenkt. Met een gedicht is dit mogelijk te bereiken. Dit behoeft niet slechts een litteraire frase te zijn; de werkelijkheid bewijst de waarde van het geschrift: immers van de ruïnes in de omgeving zou men niets weten, als men geen boeken had die de geschiedenis van hun heren vertelden. Waarom dan niet zelf proberen door de uitgave van een gedicht aan 'Hogerwoert' een lang (eeuwig?) leven te bezorgen?

Compositie

De stof deelt Vlaming in twee boeken in, nl. één voor de beschrijving van het huis met de tuin, een tweede voor de omtrek. Hierin verschilt hij met

Huygens, die de grootse conceptie voor de aanleg van ‘Hofwyck’ weergeeft in één ademtocht, een gedicht van 2830 verzen. De indeling in boeken vinden we al in de *Georgica* van Vergilius, nl. vier boeken, ook in *Ockenburg* van Westerbaen vier boeken. In het eerste boek van ‘Hogerwoert’ volgen na de geografische bepaling van de buitenplaats dertig regels over het huis, waarna de bloementuin, de boomgaard en de moestuin worden beschreven met tenslotte de herinnering aan de ‘Aetas Aurea’.

In het tweede boek wordt de omgeving getekend, waarbij verschillende historische punten ter sprake komen, een mogelijkheid, waardoor Vlaming zijn moderne opvattingen van de geschiedenis kan weergeven. In dit tweede deel komen de traditionele figuren aan de beurt: de gelukzalige landheer (landman) ten voeten uit geschilderd, gevolgd door de genietingen in de opéénvolgende seizoenen. Het gedicht eindigt met een pendant van het begin: de onsterfelijkheid van ‘Hogerwoert’, vergeleken met ‘Hofwyck’.

In dit patroon blijken de verschillende motieven zeer regelmatig verwerkt te zijn. Precies is niet uit te tellen hoeveel regels elk onderdeel beslaat, daar de overgangen meestal geleidelijk zijn, maar ongeveer is de indeling als volgt:

boek I (556 regels)

Inleiding -	25 regels
beschrijving huis en deel bloementuin -	120 regels
historisch intermezzo -	30 regels
beschrijving deel bloementuin en boomgaard -	125 regels
historisch intermezzo -	28 regels
beschrijving deel boomgaard en moestuin -	115 regels
met inleiding v. gelukkig landleven -	-20 regels
intermezzo w.o. aetas aurea -	20 regels
beschrijving wijngaard -	15 regels
intermezzo, Griek se mythe -	30 regels

boek II (527 regels)

Inleiding -	15 regels
beschrijving van het uitzicht -	20 regels
nadere beschouwing in tien punten -	150 regels
overgang naar het huis -	15 regels
genoegens van het landleven -	15 regels

bezigheden in de vier seizoenen -	175 regels
slot-	28 regels

Hoofdzaak in het eerste boek is de beschrijving van het huis en de tuin in zijn drie conventionele onderdelen. Het zou echter te simpel zijn aan te nemen, dat het genoegen van het buitenleven op de eigen plaats wordt weergegeven door een opsomming van bloeme- en plantenamen. De beschrijving is uitgebreider en toont liefde voor en kennis van het beschrevene. De bloemen krijgen de meeste aandacht. Van zeventien bloemsoorten leert Vlaming ons de namen en in de meeste gevallen voegt hij er de karakteristiek bij. Slechts van vier geeft hij alleen de naam, nl. afrikaan, violier, duizendschoon en pyramidaal (Campanula pyramidalis), tezamen vier regels.

Een enkele typerende versregel wijdt hij aan resp. de roos, de maankop (papaver somniferum) en de anjer.

Drie regels krijgen de lelie, de narcis en de hyacinthieder.

Een vierregelige beschrijving valt ten deel aan resp. keizerskroon, crocus, anemoon, viool, passiebloem en tulp.

Naar aanleiding van slechts drie bloemen voegt hij een moraliserende uitspraak toe, nl.

‘die moeite ontziet of stryd, Staa af van 't schoon te zoeken’ bij de roos (D.U., blz. 46, r. 13-14).

‘Nochtans de zorg de blydschap van 't regeeren Bezwalkt’, bij de keizerskroon (D.U., blz. 46, r. 30).

‘Myn laauwigheid, waar over ik my schaam, Zoo 'k die gelyk, by Jesus hevig minnen’ bij de passiebloem (D.U., blz. 48, r. 32).

Een zeventiende soort is de damastbloem, in het begin als mooie bloem genoemd in een vergelijking (Hesperis, kruisbloemig).

De boomgaard is eveneens gevarieerd. De beschrijving is in de volgorde van de tijd waarin de vruchten rijp zijn. Vlaming is geen didacticus die ons een lesje geeft in enten en onderhoud. Hij wil in dit deel van de beschrijving de lezer mee laten genieten van wat de boomgaard hem biedt. Hij komt tot zestien soorten, die tot zijn trots als inheems mogen gelden. In volgorde noemt en beschrijft hij:

de kersen, nl. Praagse muskadel, Oranje kers en kriek -	4 regels
de aalbes -	2 regels

de suikerpeer, een zomerpeer -	4 regels
de witte pruim -	4 regels
de abrikozen -	7 regels
de perzik, 'bloetvriendin' van de abrikoos, leidend tot het bijbelverhaal waarin Adam bezwijkt voor de verleiding van de Perzische appel -	15 regels
de druiven, nl. pareldruif, 'stinkert' en frankendaler -	5 regels
de peren, nl. bon chrétien (l r.) en gisambert of amboise (4r)-	12 regels
de appels, inderdaad het laatste geoogst om als wintervoorraad te kunnen dienen, nl. pippeling, renet en aagt, een kroonappel uit Engeland afkomstig juist als de pippeling -	15 regels

De laatste afdeling van de tuin, welke Vlaming zijn lezer laat zien, is de moestuin. Ook in deze opsomming is de volgorde genomen waarin de groenten rijp zijn of gegeten worden. De beschrijving is kort, het aantal 'kruiden' gering, wat mogelijk samenhangt met de eetgewoonten, maar waarschijnlijker nog, afhankelijk is van Vlaming's belangstelling. Toch vindt hij de genoemde groenten niet lager in waarde, nl.:

de asperge -	4 regels
de peul, die met de erwt vereenzelvigd wordt -	4 regels
de raap en het worteltje als lekkernij -	4 regels
de Roomse boon (tuinboon) met eetverbod van Pythagoras -	2 regels
de kool met de overlevering van de Egyptenaren, dat wijn minder snel de hersens bevangt, als men kool heeft gegeten -	6 regels

De gehele rondwandeling over de buitenplaats heeft Vlaming aldus beschreven, waarbij hij veel informatie geeft over het bestaan en het genot van bloemen, planten en vruchten. Hij licht echter niet in over het opkweken ervan, hij geeft geen aanwijzingen over planten, zaaien, enten, hoewel hij wel zelf deze bezigheden verricht heeft, blijkens de werkzaamheden in de verschillende seizoenen opgesomd, en hierin verschilt hij van Vergilius in de *Georgica* en Huygens in *Hofwyck*. In 'Hogerwoert' is de buitenplaats een gegeven stukje gecultiveerde 'natuur': stilte en rust kan

men er vinden, er bewegen geen menselijke figuren. Het gedicht heeft daardoor iets statisch gekregen, zo men wil: het is saai, als men het niet door eigen herinneringen tot leven weet te brengen. Vlaming moet dit opgemerkt hebben en daarom wil hij bepaalde stukjes invoegen, ter verlevendiging, zoals hij het zelf in het voorwoord aangeeft. Deze stukjes verdienen nu onze aandacht.

Het eerste boek bevat vier van dergelijke, ingevoegde stukjes, die door de stof zelve zijn ingegeven, zoals Vlaming aangeeft (D.U., blz. 41). Maar de stof biedt een zo groot aantal mogelijkheden tot filosoferen, dat we mogen geloven, dat Vlaming enige zaken aan zijn lezers kwijt wilde. Daarvoor was gemakkelijk een gelegenheid te vinden.

De eerste uitweiding, ongeveer 30 regels lang, ca. één bladzijde, betreft Julius Caesar's dood, vermeld na de zorgen voor het staatsbestel, welke in de kwalijk riekende keizerskroon worden gesymboliseerd. De voorstelling van Vlaming is, dat Caesar's moordenaars meer het recht en de vrijheid van hun land dan vriendschapsrecht en eigen leven minden. Van deze tirade luidt het slot:

> ‘'k Maal Cesar af, daar 'k bloemen moest beschryven,
> Ons land weleer ook door geweld verdrukt,
> Verschoone my dus van myn streek te dryven:’

(D.U., blz. 47, r. 30 e.vv.).

Na kritiek op het lot van H. de Groot volgt de traditionele kritiek van de hofdichter op de maatschappij, in zekere zin ook van politieke aard. Als inleiding hierop bespreekt Vlaming de voorliefde van Pythagoras voor plantaardig voedsel, met uitzondering van de tuinboon, waarvan hij het gebruik verbood. Van Beverwyck, *Schat der Ongesontheyt* (I, 86a) meldt, dat het verbod van Pythagoras op de plaats bij Plinius (kol. 446, ‘schadelijk voor de hersenen’) staat. Ook het WNT (III, I, 444) verwijst naar Plinius, *Nat. Hist.* 18, 12. Pythagoras leidde de gulden tijd, toen het volk, ‘in wien Natuur had ingeplant De Liefde, d'eerste en oudste van de goden’ nog gelukkig leefde, in (D.U., blz. 56, r. 6). Waarschijnlijk is deze passage ontleend aan Ovidius' *Metamorfosen,* waar in dezelfde volgorde het vegetarisch menu en de gouden tijd met elkaar worden verbonden (Ov. XV). vs. 73 e.vv. De vierde uitweiding, 25 regels lang, eindigt acht regels voor het slot van het eerste boek; deze invoeging is inderdaad door de stof ingegeven en in de sfeer van de buitenplaats, nl. het verhaal van

Lycurgus die Bacchus wilde uitbannen, waarop de vervolgde wijngod dreigde Lycurgus te verstikken door wijnranken, maar deze werd gered door als kool groeiende koolplanten, die de wijnstok overwoekerden (D.U., blz. 57).

In het tweede boek is de omtrek van de buitenplaats onderwerp van beschouwing, of zoals Vlaming zegt: ‘Myn dicht zal van het veld zyn lof ontleenen’ (D.U., blz. 58). Hoe hij toch een redelijk overzichtelijke indeling van dit tweede boek heeft weten te bereiken, is bij de indeling in grote lijnen aangegeven (hiervóór, blz. 44). Daar bleek reeds dat hier de beschrijving van het waargenomene maar een klein gedeelte vormt. Aan de andere kant is hier juist mogelijkheid om levendiger toneeltjes weer te geven, die Vlaming beperkt, maar goed gebruikt, en ook om zijn historische kennis productief te maken. De beste mogelijkheid tot het laatste geven de tien punten, hiervoor genoemd. Een korte opsomming moge volgen van plaatsen waar Vlaming zich kritisch betoont op politiek en wetenschappelijk (historisch) terrein.

Huis ter Kleef, door Alva's zoon tijdens het oorlogsgeweld in puin geschoten (D.U., blz. 59, r. 11).

Haarlem, bekend o.a. door Koster's boekdrukkunst, die het volk mogelijkheid geeft om wijsheid op te doen (D.U., blz. 60, r. 15).

Het Spaaren, met drukke scheepvaart naar Haarlemmermeer en IJ (D.U., blz. 60, r. 30).

De duinen, waarvan gezegd is, dat ze door een storm zijn verwekt, deze nu ‘op hunne borst braveeren’ (D.U., blz. 59, r. 4).

Bloemendaal, gelegen tussen het groen der bomen (D.U., blz. 61, r. 23).

Albrechtsberg, dat herinnert aan de strijd met Floris V; even een herinnering aan Diederik van Haarlem uit Vondel's *Gijsbrecht* (D.U., blz. 61, r. 25).

Kasteel van Brederode met herinnering aan Hendrik:

> Gy, Henrik, die den adel aan dorst raaden
> Tot vryheid, en opofferde aan het land
> Uw goed, getroosteer ballingschap telyden,
> Dan slaaverny, daar Alva vangt en spant,
> En dreigt uw hoofd, dat, in die droeve tyden,
> Verstrekte 't hoofd van 't edel eedgespan,
> Hoe zal ik best beschry ven uwe gaaven?
> Uw vrye tong, ten spyt van dien tyran?

Gy stierft, en legt noch elk in 't hart begraaven.
Wie is er dan, die uwe daaden weet,
En schaamteloos een vreemdling toe zal schrijven,
Al d'eer en roem van 't geen gy voor ons deed,
Toen d'andere niet in het land dorst blyven?

(D.U., blz. 61, 62 r. 1-12).

Kruitberg:

Den lusthof van die koning van Brittanje,
Die, van een zucht tot heerschen aangedaan,
Zich toonde een spruit der stamme van Oranje.

(D.U., blz. 62, r. 14-17).

Velzen, waarvan het heet:

Van ouds beroemd door Gerard, zynen heer,
Die, fel gehoond door 't schandelyk omhelzen,
En schenden van zyn vrouw, te snood bestaan
Door Hollands graaf; of (zo ik denk) genegen
De vryheid, die hy zag ten ondergaan,
Op 't outer weer te stellen door zyn degen,
Moest sneuvelen door 't woeden van het volk,
Geraderd, na dat hy met eigen handen,
Vol overmoed, zyn veel te strengen dolk
Gewrongen had den Graave in d'ingewanden.

(D.U., blz. 62, r. 19-28).

Schoten, dat liefelijk tussen de bomen ligt, op de weg naar huis:

O! zoet gezicht dat my naar huis geleit,
Daar kan ik nu in stilte, alleen, bedenken,
Wat zielrust en vernoeging d'eenzaamheid,
En wat vermaak 't landleeven ons kan schenken.

(D.U., blz. 63, r. 11-15).

In extenso verhaalt Vlaming dan de voordelen van het buitenleven boven het leven in de stad:

> Ach! hoe veel meer behaagt my 't zoet geruis
> Der wateren en 't mompelen der bladeren,
> Als 't zot en wild gekyf, en woest gedruis
> Der rechtbank, daar twistgierige vergaderen.

(D.U., blz. 63, r. 34-37).

Het is slechts een droom, het zoete leven van de ‘gelukzalige’ landman, die ongeveer 110 regels beslaat en veel lijkt op de voorstelling die Vlaming in boek I geeft als ‘de gouden eeuw’ van de antieken, de eeuw van Saturnus, maar deze droom van de landman, ‘beatus ille’, noemt hij aan het begin van zijn gedicht (D.U., blz. 43, r. 30) als fundamenteel onderdeel van het gehele hoefdicht, terwijl ‘aetas aurea’ als een historisch tussenvoegsel mag worden beschouwd van een kleine 50 regels. De geneugten van het buitenleven worden vervolgens beschreven in de volgorde van de seizoenen.

Het verdient aanbeveling nu eerst te bezien op welke gebieden Vlaming in beeldspraak en vergelijking afwijkt van de directe beschrijving. Het valt op, dat hij veel personificaties gebruikt, wat ook zonder mythologische invloed te verklaren is. Bij het verkeren met de ‘levende’ natuur is de personificatie een ongezochte manier om het verhaal in letterlijke zin te verlevendigen. Enkele antieke mythen worden verhaald, maar er treden geen arcadische figuren op; overigens neemt de antieke godenwereld slechts een kleine plaats in de beeldspraak is. Naast deze ontleningen aan de ‘antieke wereld’ (2) treffen we nog al eens vergelijkingen die ‘maatschappijkritiek’ (1) opleveren en zeker niet alleen waar eventuele klassieke voorbeelden hiertoe geïnspireerd kunnen hebben. Dan zijn er vele plaatsen waar ‘historische stof’ (3) voor een vergelijking wordt gebruikt. Tenslotte moeten de ‘bijbel’ (4) en de ‘moraal’ (5) genoemd worden waaraan Vlaming zijn stof voor uitweidingen ontleent. Daar de moraal een veel wijder gebied bestrijkt dan directe ontleningen aan de bijbel heb ik hier een scheiding gemaakt; nam ik ze samen, dan zouden ze in hun geheel een veel grotere groep vormen. Overigens moet opgemerkt worden, dat Vlaming op een enkele plaats die direct overeenkomt met een passage bij Horatius niet de antieke, maar christelijk godsdienstige gedachten weergeeft. Voorbeelden mogen het één en ander verduidelijken.

1. ‘Maatschappijkritiek’:

Men min' het land maar geen wellustig leeven,
Dat meest, helaas! zich in 't gezelschap vind
Van die zich uit de stad op 't land begeeven.
(D.U., blz. 45, r. 13).
De keizerskroon is met de uitgewerkte geschiedenis van de dood van Caesar er een illustratie van, dat de blijdschap van het regeren door zorgen wordt bezwalkt (D.U., blz. 46, r. 34).
De tulpen herinneren eraan, hoe een wever tot de eerste stand kwam door de bollenhandel, maar na enige tijd weer keren moest naar zijn weefgetouw (D.U., blz. 49, r. 1).
Peren, als vreemd fruit hoger in aanzien dan het inheemse, wijzen naar de geschiedenis van Hugo de Groot, in het eigen land niet geacht (D.U., blz. 50, r. 28).
Hendrik van Brederode met smaad op Willen de Zwijger (D.U., blz. 62, r. 14).
De Kruitberg met de onvriendelijke betiteling van prins Willem III, koning van Brittannië (D.U., blz. 62, r. 15).
Velzen wordt verbonden met de dictatoriale houding van Floris V (D.U., blz. 62, r. 23).
De hoven worden getekend als zijnde vol list, bedrog en logen (D.U., blz. 65, r. 7).
Bloeddorstige wapenen zijn overal voorhanden (D.U., blz. 65, r. 10).
Godsgezanten stichten oproer en veroorzaken scheuring, twist en bloedig kerkkrakeel (D.U., blz. 70, r. 30).

2. ‘Antieke, mythologische’ beelden en andere toespelingen:

‘Febus kunst’ voor de dichtkunst (D.U., blz. 43, r. 12).
‘Een Hengstebron verstrekken’ voor het beekje zal inspireren (D.U., blz. 44, r. 6).
‘De Wyngod aanroepen’ voor te veel drinken (D.U., 45, r. 12).
Narcissen zijn ‘noch gewoon, hun oude kwaal te onthouden’ (D.U., blz. 84, r. 13).
Deideeën van Pythagoras (D.U., blz. 54-55).
Lucullus in verband met lekker eten (D.U., blz. 56, r. 29).
Egyptenaren aten kool voor ze gingen drinken (D.U., blz. 56, r. 33).
De mythe van Lycurgus door wijnranken omstrengeld (D.U., blz. 57, r. 1).

‘Venus, uit de Oceaan geboren’ is aan Holland toegevoegd (D.U., blz. 58, r. 26).
Echo antwoordt een jongeling (D.U., blz. 59, r. 26).
De dageraad baant het spoor voor de ‘gulde zonnewagen’ (D.U., blz. 65, r. 2).
De lente met minnewichtjes (D.U., blz. 67, r. 2).
‘Bloemgodin’ in plaats van ‘lente’ (D.U., blz. 67, r. 26).
Het bos van ‘de jachtgodin’ (D.U., blz. 68, r. 12).
‘Alexander’ in plaats van ‘held’ (D.U., blz. 68, r. 31).
De ‘Liefde’ als de eerste en oudste van de goden (D.U., blz. 56, r. 6).

3. ‘Geschiedenis’:

Caesar's dood (D.U., blz. 47, r. 1).
De driehoeksmeting van Pythagoras (D.U., blz. 55, r. 9).
Holland ontstaan door aanslibbing, vervening en inpoldering (D.U., blz. 58, r. 20).
De duinen zijn in historische tijd ontstaan (D.U., blz. 59, r. 3).
Steden vergaan, zie naar Troje, waar nu graan en gras groeien (D.U., blz. 59, r. 16).
De uitvinding van de boekdrukkunst door Koster (D.U., blz. 60, r. 14).
Tocht naar Damiate (D.U., blz. 60, r. 23).
De oude overlevering van de ‘Herulers’ (D.U., blz. 60, r. 21).
Het Spaarne, vroeger een tak van de Oude Rijn (D.U., blz. 60, r. 32).
De geschiedenis van Hendrik van Brederode (D.U., blz. 61, r. 37).
Gerard van Velzen heeft Floris V gedood (D.U., blz. 62, r. 19).

4. ‘Bijbel’, ‘geloofswereld’:

Passiebloem (D.U., blz. 48, r. 20).
Adam bezwijkt voor de (Perzische) appel (D.U., blz. 52, r. 17).
De tevreden mens kan aan hogere dingen, aan God denken (D.U., blz. 54, r. 2).
De leeuwerik dankt de Schepper met zijn zang (D.U., blz. 67, r. 15).
Naaldwerk van Oud-Sidon is bijna zo mooi als bloemen (D.U., blz. 67, r. 31).
De bomen in de herfst als voorbeeld van de dood (D.U., blz. 69, r. 37).
‘Des Heilands gulde lessen’ gaven geen twist (D.U., blz. 70, r. 38).

5. ‘Moralisaties’:

De dichter zuigt uit de bloemen ‘gedachten die (hem) stichten’ (D.U., blz., 46, r. 20).
Het schuldeloos gemoed kan men niet ‘ontstellen’ (D.U., blz. 66, r. 2).
De zeis van de dood treft zowel oude als jonge mensen (D.U., blz. 68, r. 30).
De vink, die gevangen wordt in het vinketouw door een lokvink, zegt: ‘Wacht u voor die geveinsd u laagen leggen’ (D.U., blz. 69, r. 25).

Wanneer we uit het bovenstaande hebben kunnen opmaken, dat moraal en bijbel slechts een kleine plaats innemen, dat historie en maatschappijkritiek meer aandacht krijgen en dat de klassieke litteratuur het grootste deel van de uitweidingen en vergelijkingen ingeeft, dan komen we tot een juist beeld. Het grootste deel van het gedicht is echter gewijd aan de beschrijving van de tuin en de omgeving (locale tekening). Het is de weergave van het direct waargenomene, met behagen in de schoonheid en niet slechts terwille van het nut. Een vrijzinnig godsdienstige levensbeschouwing spreekt wel uit het gehele gedicht. Hierin verschilt mijn oordeel van dat van Dr. Van Veen (v. Veen, blz. 59), die de aard van het werk (nog) symbolisch-emblematisch noemt. Om dit te bewijzen geeft hij als voorbeeld de passiebloem; maar dit voorbeeld is slecht gekozen, daar het symbolisch-emblematische karakter al in de naam is gegeven, en zoals is aangetoond, slechts enkele bloemen emblematisch door Vlaming zijn behandeld. Niet bijvoor beeld de tulp. Vlaming refereert aan een geval met tulpen, een historische uitweiding, geen vastgekoppelde, moraliserende betekenis geeft hij hierbij. Als men bovendien het betrekkelijk geringe aantal bijbelplaatsen en moralisaties (12 op de 1084 regels) dat wordt vastgeknoopt aan een beschrijving of uitweiding in aanmerking neemt, dan kan men het gehele werk toch niet als zodanig kenschetsen; veeleer geeft de opvatting van J. Warners een sleutel om ‘Hogerwoert’ in zijn tijd in te passen.

J.D.P. Warners geeft in zijn lezing *‘Een verwaarloosd aspect van de achttiende eeuw’* een visie op de natuurbeschouwing in de achttiende eeuw waar de volgende passage in voorkomt: ‘De achttiende eeuw is in zoverre een voortzetting van de zeventiende eeuw, dat ook toen reeds de natuur werd aangenomen als één van de bronnen, die de kennis van God verschaffen’ (het tweede artikel in de belijdenis des geloofs van de Synode van Dordrecht: 1618, 1619); het empirische natuuronderzoek dat hieruit voortvloeit, kan atheistisch gericht worden, maar dat is niet

noodzakelijk. Het houdt zijn legale plaats in de godsdienst (Warn., blz. 10 e.vv.). Duidelijk komt dit uit bij de Duitse dichter B.H. Brockes (1680-1747) in zijn bundel: *Irdische Vergnügen in Gott, bestehend in Physicalischen und Moralischen Gedichten*. Het doel van de dichter is zijn lezer te overtuigen, dat hij maar niet zo langs de schepping heen kan lopen: juist in de natuur kan de mens God zichtbaar ervaren. Een Nederlander, die stimuleerde tot natuur-(natuurkundig)onderzoek was Bernard Nieuwentijt (1654-1718), geneesheer en burgemeester van Purmerend, die in 1715 uitgeeft: *Regt gebruik der Wereltbeschouwing ter overtuiging der ongodisten en ongelovigen aangetoont*.

Een van de grondstellingen uit het boek is, dat natuurkennis alleen kan berusten op het getrouwelijk observeren. Het boek komt niet voor op de veilinglijst van Vlaming's bibliotheek. Pieter Vlaming verliest zich in de natuur, neemt waar en geeft weer, niet echter met de bedoeling om daardoor God te leren kennen, maar wel af en toe God dankend voor al het schoons. Hij heeft zelfs een gruwelijke hekel aan alle getheologiseer. Zijn opvatting is een proeve van de leer, dat men slechts door zinnelijke waarneming het leven kan leren kennen (D.U., blz. 55, r. 9):

‘Om zonder last, op zo veel sneller schachten Der zinnen, na te spooren hoe 't heelal Bestaat, en net den driehoek af te meeten’ [Pythagoras]. Het woord ‘zinnen’ valt op, men zou bij een andere geestesgesteldheid ‘rede’ verwacht hebben.

Dezelfde uitspraak, dat de enige bron van onze kennis zinnelijke waarneming is, doet ook Marino (Verk. 2, NTG. 56, 129 e.vv.). Het leven der zintuigen doordrenkt het hele leven van Marino, een nieuwe geestesbeweging, waarvan zijn *Lira, Adone* en *Sampogna* eerste manifestaties zijn. De vijf zintuigen bakenen in absolute zin de grenzen van de menselijke kennis af. Door reflectie komt men tot de conclusie dat liefdeleven het meest volmaakte is (Adone). De zevende canto van de *Adone* is gewijd aan de Platonische gedachte, dat de liefde de ziel van de wereld is.

Verg. ‘Hogerwoert’ (D.U., blz. 56, r. 6): ‘De Liefde, d'eerste en de oudste van de goden’, een regel die voorkomt in de schildering van de *aetas aurea,* die op haar beurt samenhangt met de eerder aangehaalde regel over Pythagoras. Deze gedachte spreekt Vlaming ook uit in ‘Lof der Vriendschap’ (str. 2 en 3).

Naast de besproken vergelijkingen en uitweidingen wil ik hier enkele beschrijvingen, dikwijls ook in beeldspraak gegeven, opnoemen, die door

goede woordkeus en observatie treffen, gevolgd door enige minder oorspronkelijke beelden en woorden. Als treffend beschouw ik een uitgebreide vergelijking (D.U., blz. 45, r. 29 e.vv.):

> ‘Een meisje, dat een bloemenkransje maakt,
> Leest roode roos en bruine veldvioolen.
> Maar hoe? ik zie dat zy met aandacht staakt
> Haar eerste werk, zy schynter in te doolen;’

(D.U., blz. 45, r. 29-32)

hierop volgt (na het plotseling oog krijgen voor wijder omgeving) het plukken van de mooiere damastbloemen en violieren; het kransje wordt afgemaakt om - climax - daar het hoofd haars minnaars mee te sieren. Een vergelijking om daarmee aan te geven hoeveel er te beschrijven is.

Aardig is ook de opsomming: schelpen op het strand, dauwdruppels, bladen van boom en kruid, zandkorrels en korenaren, die tezamen een beeld geven van de overvloed in de natuur (D.U., blz. 48, r. 14).

De beschrijving van de nacht, die bij Vlaming niet ontbreekt, gaat gepaard met de dichterlijke tekening: (ik zie) ‘de Wisselbaare maan der sterren heir met haaren glans geleiden’, wat de gedachte suggereert, dat de sterrenhemel de grote, zich moeilijk bewegende kudde is, geleid door de zich sneller bewegende, zich vergrotende en verkleinende maan (D.U., blz. 49, r. 19).

Een kritische noot geeft Vlaming in de metafoor: ‘De konst is vry en sterft te naauw geboeid’ (D.U., blz. 49, r. 37)

Een schildering door middel van een vergelijking:

> ‘Haar bloetvriendin, de Persik, roept my aan,
> Die 'k in delent, met uitgebreide telgen,
> Zo meenigmaal zag als een ruiker staan,

(D.U., blz. 52, r. 11)

Een personificatie betreffende de kleurverandering van de bladeren:

> ‘Wanneer de herfst, der blaadren donker groen
> Tot vaaler verw, hen naar hun val doet hellen,’

(D.U., blz. 52, r. 31)

Geen vergelijking, maar hier als een opmerkelijke beschrijving te vermelden zijn de regels die de asperge als voorjaarsbode uit de moestuin, een feestgerecht betreffen:

> ‘Die, murw en eêl van geur, ons dischgerechten
> Verschaft, als wy met d'eerste lentebloem
> De schotelen zo aangenaam bevlechten.’

(D.U., blz. 54, r. 24)

Een vergelijking aan de natuur ontleend is de volgende:

> ‘My dunkt de zon ryst schooner dan zy plag,
> En zuigt den dauw van 't gras, gebloemte en bladen,’

(D.U., blz. 58, r. 2)(vgl. Vondel Leeuwendalers, Vs. 579).
voor de opstijgende ochtendnevel is dit een goed beeld.

We zijn geneigd te denken aan een ontlening aan Maria Tesselschâ als we lezen ‘Nachtegaal.... gevlerkte stem’ (D.U., blz. 62, r. 37), maar het blijkt dat deze op Marino teruggaat (Verkuyl 2, blz. 140).

De gemoedsstemming van de dichter, wanneer hij in het bos musiceert wordt weergegeven met een vergelijking:

> ‘.... 'k leer aan het bosch 't geluid,
> (Het leerzaam bosch dat antwoord op de toonen)
> Van mynen halm en nederige fluit.’

(D.U., blz. 64, r. 9).

waarmee hij aangeeft, dat hij alleen wil zijn om zijn liedje in stilte te kunnen fluiten, terwijl de natuur hem dan juist inspireert; misschien heeft Vlaming hier aan echo gedacht.

Een vergelijking, wanneer hij rust in het bosch, geeft iets weer van de zwier en kunstigheid van de achttiende eeuw:

> ‘Verstrekt my 't loof een sierlyk paveljoen;’

(D.U., blz. 64, r. 28).

Een personificatie met herhaling is goed van klank,

‘De zorg en vrees vreest zelf hier in te treen,’

(D.U., blz. 66, r. 5).

doordat het herhalende *vreest,* tussen twee éénlettergrepige, beklemtoonde woorden, zelf antimetrisch beklemtoond wordt.

Enkele vergelijkingen of beelden kunnen wij minder waarderen, en wel wanneer hij zijn beschrijving gaat beginnen:

‘...., ik steek dan af van land;
Om vol van lust te dobbren op de baaren
Van zielvermaak, daar die na watertand,
Die't groene blad paart met beschreve blaren.’

(D.U., blz. 44, r. 11).

Een veel gebruikte en daarom minder treffende vergelijking is die, waarin de dichter zich met de bij vergelijkt:

‘Zo zuigt de bie uit u haar heilzaam zoet,
Als ik uit u gedachten, die my stichten;’

(D.U., blz. 46, r. 19).

Daar Vlaming nergens ‘stichtelijk’ of ‘gesticht’ lijkt te zijn, zou dit beeld op de toen gehuldigde opvatting kunnen wijzen, dat de natuur ons God doet kennen (zie hiervóór blz. 53).

Een voor ons duistere karakteristiek is de geur van de passiebloem, tenzij Vlaming hier een ons onbekende soort voor ogen heeft (D.U., blz. 48, r. 26 en r. 36).

Toelichting kan de passage krijgen:

‘Men swaait geen spiets, maar kronkelende ranken,
Vol purpre druif, die mond en oog verlust’

(D.U., blz. 65, r. 15),

waarin Vlaming onvakkundig gedacht kan hebben aan Vondel's vertaling

‘die.... den hoogen populier aen den volwassen wyngaert huwt, en onnutte rancken met zijn snoeimes afsnijdende, vruchtbaerder enten daer op ent;’
(Hor., Toezang, gezang II).

Tenslotte treffen we twee keer een herhaling aan die lelijk is, en waarschijnlijk beschouwd moet worden als ontgaan aan het corrigerend oog van de dichter:

‘Het radde beest’ (haasje) in r. 977, en in r. 983 ‘'t radde net’, gebruikt om vinken te vangen (D.U., blz. 69, r. 11 en 17)

evenals:
(de vinken zijn) ‘door 't zoet gezang te loos verleit’, en acht regels verder heet het een ‘looze strop’ (D.U., blz. 69, r. 21 en 29).
We kunnen dus zeggen, dat Vlaming zeer vele rake vergelijkingen treft en dito beelden gebruikt, tegen enkele minder geslaagde. Dit stemt overeen met het oordeel van Keuchenius, die in het reeds genoemde artikel verschillende aanhalingen van nauwkeurige waarneming en zuivere beschrijving der natuur geeft (Keuch. blz. 62-63).

De speciale aard van de buitenplaats ‘Hogerwoert’ komt naar voren uit de beschrijvingen en uitweidingen van Pieter Vlaming: een verschil met vele grote tuinen springt in het oog, zoals reeds eerder gezegd: geen beelden, geen tuinversierselen, geen geschoren hagen of uitheemse vruchten en planten, geen volière, zoals bij de Muysers of op ‘Vijverhof’ van Agnes Block. ‘Hogerwoert’ is natuurlijk en eenvoudig. Vlaming leeft er, zoals het ideaal van de landman het aangeeft. In het tweede boek, tegen het einde, treffen we de dichter met zijn boeken ‘in een ruige pij’ bij een boerse haard waar hout van de eigen plaats een lekker vuur geeft. Het is koud op het land! Vlaming schildert ons een levensideaal dat in overeenstemming is met het zijne. Deze moeten we niet toetsen aan de twintigsteeeuwse psychologie, maar wel wil ik er in Vlaming's levensverhaal op terug komen (hierna hoofdstuk 7).

Nu komt eerst de vraag naar wat oorspronkelijk is en wat ontleend. Bovenaan staat de ontlening aan de ouden. Dat deze aanwezig is, zoals reeds is gebleken bij de herhaaldelijk besproken motieven, de ‘aetas aurea’ en het ‘beatus ille’, toont aan dat Van Veen's stelling, dat het hofdicht tenslotte op Vergilius' *Georgica* en Horatius' *Epoden* teruggaat, ook voor ‘Hogerwoert’ bruikbaar is.

Ik maakte reeds de onderscheiding, dat Vlaming's beschrijving van de

gouden eeuw (D.U., blz. 55, r. 17 e.vv.) aan de *Georgica* doet denken, aldus ingeleid:

> ‘Hij volgde d'eeuw die duizend dichters roemen,
> Wiens heugenis van ieder werd geëerd,
> En die men elk noch hoort de gulde noemen.’

(D.U., blz. 55, r. 13)

maar nergens vinden we een letterlijke vertaling.
Vlaming's beeld uit de ‘aetas aurea’:

> ‘De moeder die een teedre zuigeling,
> Die spartelbeende, en lachjes schoot en lonken,
> Of om den hals, of aan de schouders hing,
> Wist zich niet met gesteentens op te pronken;
> 't Natuurlyk schoon behoefde geen sieraad:’

(D.U., blz. 56, r. 7-11)

is misschien geïnspireerd op Vondel's vertaling van de *Georgica*.

> ‘De kinders midlerwijl, van moeders mont en lippen
> Gekust, hunne armen slaen om moeders hals en neck’

(Vondel, Lantged. II, r. 750)

Het gekleed zijn met duurdere soorten huiden, als begin van standsverschil heb ik nergens terug kunnen vinden (D.U., blz. 56, r. 15, 16). Het ongeploegd vruchten geven van de akkers vindt men bij Vlaming (D.U., blz. 55, r. 27) evenals in Vondel's vertaling *Lantgedichten I,* r. 182.

In het tweede boek van ‘Hogerwoert’ vinden we een uitgebreide schildering van ‘gelukkig leven’, waarin nog een deel van Vergilius *Georgica* is terug te vinden, zo men wil; men kan dit vergelijken met het laatste stuk van Vondel's vertaling, beginnend met ‘Geluckig is hij, die der dingen oirzaeck weet’ (Lantgedichten II, r. 704), gevolgd door ‘geluckigh is hij oock, Die Pan, den ouden Godt der bosschen.... kent’; bij Vlaming lezen we:

> ‘Gelukkig! die met weinig zich vernoegt,

d'Onzeekre winst niet zoekt der koopmanschappen'

(D.U., blz. 53, r. 32 e.vv.)

gevolgd na enige regels over de slechtheid van de steden:

'Terwyl hy met gedachten hooger streeft,
Die hem tot God, tot zynen Schepper leiden'

(D.U., blz. 54, r. 1-2).

De motieven: de hoven zijn vol list, bedrog en logen, strenge last van wetten, vierschaar, pleit en bitse pleiterschriften zijn bij Vlaming naar de geest te vinden als bij Vergilius.

Ook bij Horatius in zijn Epode zijn voorstellingen gegeven, die Vlaming heeft verwerkt: het neerliggen in het hoge gras, de ruisende beek, het melken van het vee en het scheren van het schaapje, het genot van de wijn (Vondel, vertaling Toezangen, Gezang II, en D.U., blz. 64 en 65). Het is alles te vinden in Vlaming's lof op het buitenleven, maar nergens in direct corresponderende zinnen.

Naast beide antieke schrijvers komen voor ontlening in aanmerking de schrijvers die Vlaming zelf noemt, Huygens, Westerbaen en Marino.

Op verschillen tussen Vlaming en Huygens heb ik reeds gewezen: Huygens is een bouwer, een ontwerper, hij geeft o.a. op technisch gebied aanwijzingen voor tuinaanleg en onderhoud. Let op de grote plaats die Huygens zijn kunstwerk, zijn Pyramide of Naald geeft; ook de vijvers van 'Hofwijck' mogen we als kunstwerken beschouwen. Hoewel ook Huygens' gedicht specifieke kenmerken van Vergilius' *'Georgica'* en van Horatius' *'Beatus ille'* heeft, verwijst hij tussen de zeer vele citaten, die hij in noten aangeeft, zelden naar deze twee dichters (Huyg., blz. 1, nt. 3 en blz. 32, nt. 4 naar Horatius en blz. 74, nt. 2 naar Vergilius).

Overeenkomst tussen *Hofwijck* en 'Hogerwoert' is, buiten het onderwerp van beide gedichten, zeker aan te wijzen, en wel in de toon van het gedicht: we hebben hier niet met een lofzang te doen. Huygens is sterk in zijn 'praatstijl', door Geerars kenmerkend voor zijn Brieven genoemd, het middensoort van taalgebruik (Geer. blz. 141); deze stijl kiest Vlaming ook. Hij praat met de lezer in zijn voorwoord, leidt hem overal al vertellend rond. Wel treedt hier weer een verschil aan het licht: Huygens staat aan het begin van een tuincultuur; de lezer moet door hem ingewijd worden, anderen (diefjes en natuurschenners) op de hoogte gebracht

worden van het experiment. Vlaming wandelt met gasten die vele tuinen kunnen vergelijken en zelf ook voor een deel tuinbezitters zijn, maar niet geïnstrueerd wensen te worden. Toch blijkt hij, evenals Huygens, een deskundige te zijn, dit in tegenstelling tot lofdichters als b.v. Wellekens, die in 'Endenhout' van de moestuin geen enkel kruid weet te noemen, maar zich alleen over de grote verscheidenheid verwondert en daarover de tuinman ondervraagt (D.U., blz. 81, r. 3 e.vv.).

Punten van overeenkomst tussen Vlaming en Westerbaen zijn gemakkelijk te vinden. Evenals Vlaming beroept Westerbaen zich in het begin van de beschrijving van zijn buitenplaats op *Hofwijck* van Huygens, maar de verhouding tussen beide schrijvers en de heer Van Zuilichem is geheel anders. Westerbaen voelt zich niet berekend voor zijn taak 'Ockenburgh' te beschrijven, maar omdat Huygens zijn goedkeuring aan het gedicht heeft gegeven, waagt hij het erop. Voor Westerbaen maakt de stof het gedicht niet de moeite van het lezen waard (westb., blz. 7):

> '.... maar die komt dobblen lof,
> Die backen sonder deegh, en dichten sonder stof'.

Vlaming daarentegen hoopt juist, dat de stof zal goedmaken, wat hem als dichter te kort komt.

Toch zijn er naast verschillen zeker overeenkomsten tussen Westerbaen's en Vlaming's gedicht. De tuinbeschrijving van Westerbaen geeft meer bloemenamen dan ik elders vond, nl. zeven soorten. Aan de boomgaard wijdt Westerbaen vele regels en daarbij gaat hij uitvoerig op het enten in, zoals ook Vergilius in zijn *Georgica*. Vlaming, geen didacticus, behandelt het enten niet. In het kweken van groenten is Westerbaen Vlaming de baas met zeven soorten éénjarige disgerechten, waaronder de meloen. De raad is: om rijpe meloenen te krijgen moet men de paardestal te hulp roepen (Westb., blz. 98). Of dit de ruimte van de stal of alleen het broeien in paardemest betreft, weet ik niet. In deze passage én bij het enten komt duidelijk de theorie naar voren, dat de mens met zijn kunst de natuur moet verbeteren. Dit in tegenstelling tot Vlaming, die teruggaat naar de natuur.

De historische intermezzi uit *Ockenburgh* kunnen als voorbeeld voor Vlaming hebben gediend. Bij Westerbaen zijn deze stukjes historie echter minder goed in het geheel opgenomen, b.v. vele bladzijden gedurende de wandeling naar het terrein toe, zodat hij pas op blz. 56 voor zijn huis staat. Bovendien heeft Westerbaen in het geheel geen histo-

rische kritiek. Hij vertelt de gekste verhalen, die hij zelf wel ongeloofwaardig vindt, maar hij vermeldt ze toch maar, omdat ze de ronde doen (Westb., blz. 14). Ook de beschrijving van de achtereenvolgende seizoenen hebben beide dichters gemeen. Westerbaen evenwel is een groot jager, visser en vogelverschalker: hij houdt van een lekker hapje op tafel, terwijl Vlaming de natuur geniet op de wijze van de eenvoudige buitenman; het vissen en vogelvangen krijgen een bescheiden plaats. Bij Westerbaen vinden we vele passages waarin hij, arts, medische lessen geeft en over de ‘ars amandi’, waarvoor hij Ovidius als voorbeeld noemt. Bij Vlaming geen wijsheid of lessen op dit laatste gebied. Beide dichters eindigen in de winter met de boeken bij de haard, waarin een vuur brandt van het eigen hout. Westerbaen zit gehuld in een grauwe pij, terwijl Vlaming zegt dat een grauwe pij er wel bij voegt.

De doopsgezinde Vlaming heeft verwantschap gevoeld met de remonstrantse theoloog, die na de synode van Dordrecht maar medicijnen is gaan studeren. Waarschijnlijk heeft het wezenlijke genieten van de natuur, dat de heer van Brandenburg in *Ockenburg* aan de dag legt, Vlaming sterk aangesproken, al is Vlaming ideëler. We vinden bij beiden een overzichtelijke orde en onverstoorbare regelmaat die in hun tijd kunsteis was geworden, zoals Koopmans aangeeft in zijn *Vijf Studiën* met inleiding van Dr. Geerars.

Deze overeenstemming is ook opgevallen aan Pieter Langendijk, hetgeen we kunnen opmaken uit het ‘Jaardicht’ dat deze voor de Haarlemse Kamer ‘Trouw moet blijken’ maakte voor 1720; het draagt de titel ‘Lofkrans voor de Stadt Haarlem’. Langendijk maakt een rondwandeling en beziet verschillende buitenverblijven, die hij met enkele regels gedenkt.

> ‘Vergeef't ons Hoogerwoert, dat wy ter zyde treeden
> Wy spiegelden ons eer in uw vermaaklykheden;
> De geest van Vlaming, in de aêloudheid hoog geleerd
> Heeft u, als Westerbaen zyn Okkenburg geëerd.
> Al valt het huis ter Kleef, en 't overschot der muuren
> Zyn lof en de uwe zal den tand des tyds verduuren’.

(Lang., blz. 14)

De andere hofdichten krijgen slechts resp. 3, 4 en 2 regels door Langendijk toegemeten, t.w.:

‘Daar Endenhout den geest tot vreugd en aandacht wekt
Dat door de veldschalmei van Wellekens zal leeven,
Zolang de poëzy in Holland wordt verheven’.

(Lang., blz. 14)

En eerder op dezelfde bladzijde noemt hij de twee andere buitens:

‘En't Reuzendorp Spaarwouw, mee Reineveen, een hof
Aan de eeuwigheid gewyd door Van der Hoevens lof,
Wiens vyvers ryk van vis en jong geplante dreeven
Hun wellust en vermaak den heuschen bouwheer geven.

(waarbij Langendijk bij Spaarnwouw heeft gedacht aan Vondel's Gijsbreght vs. 243 en 1301-1316).

‘Lang leef hier Reineveld met zyn beminde, vry
Van onrust, daar hy zich vermaakt in poëzy’.

(Lang., blz. 14).

Het is duidelijk dat aan Vlaming's gedicht de meeste aandacht wordt besteed. Dat van de oude hofdichten in dit verband alleen Westerbaen's *Ockenburg* wordt genoemd en niet *Hofwyck* van Huygens wijst m.i. op een erkende verwantschap.

Vondel levert slechts in zijn ‘Warande der Dieren’ vergelijkingsmateriaal. In de inleiding van dit gedicht voert hij ons eerst door een doolhof met aan het eind van de wandeling een zeer bijzondere verversing, wijn uit een beeld. Daarna komt hij in een bloemhof waar tulpen staan, maar het lust hem niet, meer bloemen te beschrijven. Dan bestijgt het gezelschap een toren, vanwaar men een prachtig uitzicht heeft, zeegoden, nymfen, en bovendien ziet men er een gevecht tussen een Turkse zeerover en een Hollandse koopvaarder. Afgedaald van de toren, kan men zeldzame vogels bekijken. Het geheel heeft nauwelijks iets dat het tot hofdicht zou kunnen stempelen, zoals geopperd is door Van Veen (v. Veen, blz. 39). Ik zou eerder geneigd zijn te denken, dat Vondel hier een werkelijk bestaand pretpark in Amsterdam beschrijft, waar ook Dr. Cath. v.d. Graft van verhaalt, wanneer ze de jeugd beschrijft van *Agneta Block, Vondels nicht en vriendin*. Daar worden de ‘Oude Doolhof’, op de hoek van de Prinsengracht en de Looiersgracht zowel als de ‘Nieuwe

Doolhof, In de Oranje Pot' aan de Rozengracht op de plaats van het 'Rozenhofje' genoemd, gestoffeerd met marktartiesten die taferelen vertoonden (Graft, blz. 14-17).

Van de hofdichters uit het begin van de achttiende eeuw komt het eerst voor vergelijking in aanmerking J.B. Wellekens, met wie Vlaming de *Dichtlievende Uitspanningen* heeft uitgegeven. De hoefdichten van Wellekens zijn alle geschreven ter wille van de bezitters van de beschreven buitenplaatsen, die daardoor ruimschoots delen in de lof voor hun buitens. Daarbij maakt de relatie van Wellekens, die steeds min of meer als vriend des huizes kan gelden, tot de toegezongen gastheer de bewoording persoonlijk; de menselijke gevoelens spreken mee in het gedicht, de mensen spelen er een rol in. Hierdoor zijn Wellekens' hoefdichten levendiger dan dat van Vlaming, al is zijn observatie van de natuur dan wat oppervlakkiger.

Hoewel niet bekend om zijn hofdicht, verdient Lukas Schermer hier genoemd te worden. Zijn 'Beeckzang' (Scherm., blz. 189) op de buitenplaats aan het Gein van Pieter Pietersz. van Beeck, oom en gewezen voogd van Pieter Vlaming, wordt door P.A.F. van Veen geprezen als een klein, lyrisch hofdicht (v. Veen, blz. 66). Het telt tien strofen, ieder van zeven regels, het is niet didactisch en mist de beschrijvingen volgens de antieken van de 'aetas aurea'. Door de lyrische toon en het beknopte karakter is het dus niet met 'Hogerwoert' te vergelijken.

Door Schermer is vertaald, en daarna opgenomen in zijn *Poëzy,* een tweetal Latijnse gedichten van Mr. Jan de Witt, secretaris van Amsterdam, in vertaling getiteld: 'Haarlemmerhout' en 'Het Sparen'. (Scherm., blz. 247 en 264). Men zou hier echter eerder van een herdersresp. stroomgedicht kunnen spreken, waarin fictieve figuren een rol spelen. De Witt's gedichten beschrijven verschillende punten die ook bij Vlaming ter sprake komen en men vindt er verschillende aardige toneeltjes levendig in beschreven, b.v. volks- en kinderspelen (Scherm., blz. 249), maar in het algemeen is het gedicht overladen met beelden uit de oudheid, en geschreven volgens het recept van Heemskerck's *Arcadia*. Een vergelijking met 'Hogerwoert' valt al evenmin te maken als met *Voorhout* van Constantijn Huygens.

Tenslotte kan hier nog genoemd worden Willem van der Hoeven, een brooddichter en merkwaardige figuur uit de toenmalige artiestenwereld (hierna blz. 268). Als voorbeeld van zijn werk wil ik *'Westermeer'* nemen voor de heer Jacob Fruyt, bestaande uit vier boeken. De tuin bezit

zeer veel ‘kunstwerken’ en het is duidelijk, dat het gedicht-op-bestelling aan deze kunstwerken en bouwsels recht moet doen. Liefde voor de natuur wordt dan ook nauwelijks van de dichter verlangd. Het aardigst zijn de tafereeltjes, waarin de knecht met zijn liefde voor de paarden wordt getekend en het slot, wanneer de paarden zijn ingespannen en de dichter met de heer Fruyt in het rijtuig naar Amsterdam terug mag rijden, terwijl het neefje en erfgenaam, Van Duyst, op zijn kleppertje in volle galop vooruit gaat. Ook bij Van der Hoeven de instelling op de ‘heer’ van de plaats en niet op de zuivere natuurbeschrijving. Het gedicht is niet gedateerd, maar een poging daartoe is te wagen.

Jacob Fruyt overleed op 20 okt. 1751. In de boedelbeschrijving komt zijn woonhuis op het Singel te Amsterdam, tussen Gasthuismolensteeg en Warmoesgracht (w-z) voor en de buitenplaats ‘Westermeer’ (Coll. succ. 31-*f* 487). Hij was de zoon van Daniel Fruyt gehuwd met Marritje Jaspers (1670), uit welk huwelijk behalve Jacob een dochter Constantia werd geboren; zij huwde 13 januari 1703 met Gommarus Duyst (otr. DTB. 1057/182). Een zoon uit dit huwelijk was Nicholaas, het lievelingsneefje van de ongehuwde Jacob Fruyt. Ten behoeve van hem sluit zijn vader Gommarus met Jacob Fruyt een acte van negotie (NAA. 8612 n. 1393, not. Adr. Baars) voor drie jaren, gedagtekend oktober 1725. Nicholaas is dan ‘omtrent 20 jaren’. Op deze speciale verhouding moet Willem van der Hoeven gezinspeeld hebben in ‘Westermeer’. Jonger dan twintig jaar kan Nicholaas van Duyst bij Van der Hoeven's bezoek dan ook niet geweest zijn, ook niet gezien de toespeling op een aanstaand huwelijk. De dood van de dichter in 1727 in aanmerking nemend moeten we *Westermeer* op 1725/1726 dateren, hetgeen een verbetering met een kwart eeuw betekent van Van Veen's datering, welke hij van de K.B. zegt overgenomen te hebben (v. Veen, blz. 55, nt. 1).

De hiervoor genoemde achttiende-eeuwse dichters hebben allen tot Vlaming's kennissenkring behoord, zoals in het hoofdstuk zeven, zijn levensgeschiedenis, zal worden behandeld. Hier kunnen we concluderen, dat ten aanzien van de behandelde gedichten, voor zover ze vóór 1708 zijn gedicht, slechts bij *Hofwyck* en *Ockenburg* en de alom als voorbeeld gebruikte, antieke *Georgica* en *Epode* van invloed op ‘Hogerwoert’ gesproken kan worden. De oorzaak hiervan is waarschijnlijk, dat de overige genoemde hofdichten terwille van de bezitter en niet om de natuur waren gemaakt. Ook omgekeerd heeft ‘Hogerwoert’, wat betreft de beschrijving van de tuin, geen navolging gevonden, maar wel heeft het

de ogen van tijdgenoten en latere dichters geopend om de natuur in hun gedichten een plaats te geven.

Lijkgedachtenis

Het laatste gedicht uit de bundel *Dichtlievende Uitspanningen* is tevens het laatst geschreven, nl. in 1710. Het draagt de lange titel: ‘Lijkgedachtenis van den dichter Hieronymus Angerianus zich om zyne Celia doorstootende’.

Het telt 410 regels. Een rijke titelplaat van Jan Goeree (illustratie no. 8) gaat aan het gedicht vooraf; daarop is in een bebost landschap het grafmonument voorgesteld. Dit grafmonument is getooid met het borstbeeld van de gelauwerde dichter Angerianus; eronder bevindt zich een gehouwen medaillon met het volgende opschrift:

> ‘Angeriaan,
> een edele Napolitaan,
> een minnedichter nam
> zich 't leeven
> om d'ongena'
> van Celia:
> zyn min heeft hem
> dit graf gegeven
> ei, wandelaar ver
> trek doch ras,
> hie(r) schuilt een vla(m)
> geen as’.

(D.U., blz. 213).

Aan weerszijden van het borstbeeld is een doodshoofd geplaatst. Het voetstuk draagt de titel van het gedicht: ‘Lijkgedachtenis van H. Angerianus door P. Vlaming’; het geheel is getooid met een guirlande. Rondom en voor dit grafmonument bevinden zich vele vrouwenfiguren en centraal, gezeten in het midden van het voetstuk van het monument, het kleine treurende minnewicht, zijn pijlkoker ligt naast hem, zijn fakkel houdt hij los, gedoofd in de hand. De opstelling van de vrouwen is als volgt. Aan weerszijden van het medaillon zitten twee vrouwenfiguren, waarvan één zich een dolk op het hart heeft gezet, de andere een lier hanteert. Zij behoren met het minnegodje als het ware tot het monument.

Ervoor op de bosgrond bevinden zich zeven vrouwen, in groepjes gezeten, met uitzondering van de declamerende nimf, die in het midden staat. Eén nimf ledigt een kruik, (de stroomnimf van het riviertje de Sebeet), drie worden ruggelings gezien bezig met bloemen en twee op de voorgrond met rozenkrans en kruik met stromend water, dezen, de Najaden, zijn nog niet geïnteresseerd. Vesuvius zou aan het woord kunnen zijn (climax).

Op de achtergrond zijn nog vele figuren te zien, t.w. van voren naar achteren, drie vrouwenfiguren naar de tombe gekeerd, die bloemguirlanden aandragen, twee staande vrouwenfiguren, een waterkruik ledigend in een vijver met zwaan, daarachter, gedeeltelijk zichtbaar, vier vrouwen. In het verschiet rechts is een baai met bevolkt strand, aan de horizon een spitse berg (Vesuvius) omgeven door een wolk. Links een rots met waterval en bomen, waarvoor één vrouw. De prent is rijk bewerkt en mag gelden als het pronkstuk in de bundel. In vergelijking met de titelprent van ‘Hogerwoert’, die eveneens acht figuren met toegewend gezicht verbeeldt, heerst op de prent van de ‘Lijkgedachtenis’ meer bedrijvigheid; deze is barok tegenover de decoratieve titelprent van ‘Hogerwoert’. Men kan verder opmerken dat de laatste met bloemen, decoratieve bijen en putti wijst op de Italiaanse renaissance-invloed (Font., blz. 44), terwijl de prent voor de ‘Lijkgedachtenis’ in de antiek litteraire wereld, die eveneens in Napels gelocaliseerd kan zijn. is geplaatst.

Het gedicht, de ‘Lijkgedachtenis’, wordt evenals ‘Hogerwoert’ voorafgegaan door een ‘Aan den Leezer’, dat ruim drie bladzijden in beslag neemt. Hier niet meer de overredende dichter die contact zoekt met de lezer door middel van de bewondering voor de natuur, maar de bewogen dichter, die het contact met de lezer vindt in de gezamenlijke getroffenheid door het drama dat zich twee eeuwen eerder afspeelde nabij de buitenplaats van Sannazaro.

Nu willen we eerst bezien in hoeverre Vlaming een beroep op zijn lezers kan doen, om de litteraire vorm te aanvaarden. Hier stuiten we op de moeilijke vraag: hoe groot is de litteraire eruditie van de Amsterdammer, de Nederlander in het algemeen in 1710? Het gaat om een zuiver litterair gegeven in een speciale litteraire vorm in de ‘Lijkgedachtenis’, waarbij in vijf zangen door nimfen de ongelukkige liefde van de dichter Angerianus wordt bezongen. Vlaming zegt de geografische namen in de antieke vormen te willen gebruiken; slechts één voorbeeld geeft hij ter verduidelijking van dit principe, nl. hij benaamt de berg bij Napels de

Vesevus en Vesbiusberg, die in zijn tijd door de Italianen ‘Monte Sommo’ wordt genoemd.

Vlaming meent te mogen aannemen, dat kennis en belangstelling groot genoeg zijn. Men beschikt dan over: *Oorsprong en Voortgang des afgodendiensts* door Vossius en enige jaren later verschijnt *Beschrijving der heidensche Goden en Godinnen* (1715) van D. van Hoogstraten. Ter aanbeveling van het onderwerp noemt Vlaming: P.C. Hooft, J.C. Scaliger en J. van Broekhuizen, die de dichter Angerianus noemen, in verband met het extreme van diens poëtische liefde. Maar misschien is de doorsneelezer nog het meest gevoelig voor Vlaming's argument: ‘schooner toneel als die landstreek en aartiger perzonaadjen *[dan de Napolitaanse berg-, bos- en zeegodinnen]* zou ik niet hebben kunnen verkiezen’.

Het schone toneel, de sfeer van een grootse natuur worden door Vlaming's tijdgenoten op prijs gesteld. Het genre van het herdersdicht, in het Frans aangeduid als ‘pastorale’, zoekt een leven, tegengesteld aan het heersende, steedse, door er een fictief, even conventioneel herdersleven tegenover te stellen, zoals Dr. M. Gerhardt in haar proefschrift uiteen heeft gezet (Gerh., blz. 293), wat sterk in de Italiaanse en Franse rococolitteratuur tot uitdrukking komt. Ook Nederland kent een ruime herderslitteratuur, waarvan J.B. Wellekens een overzicht geeft onder de titel ‘Verhandeling van het Herderdicht’ afgedrukt achter zijn vertaling *Amintas* van de *Aminta* van Torquato Tasso. Hierin weidt Wellekens zo breed uit over dit genre, dat een geïnteresseerd publiek wel bestaan moet hebben (Amint., blz. 129 e.vv.).

Hij maakt een principieel onderscheid tussen het herdersdicht en het hof- of hoefdicht, zoals ook Dr. Van Veen aangeeft (v. Veen, blz. 120-'21). ‘Hogerwoert’ hoort thuis bij de hofdichten, terwijl men in Angerianus een trouwe herder kan zien, die het slachtoffer wordt van de wrede, hardvochtige herderin.

In de *Aminta* behandelt Tasso een soortgelijk drama, hoewel daar de minnaar aan de dood ontkomt, doordat hij bij zijn sprong van de rots in het kreupelhout terecht komt, waar hij tussen de takken blijft hangen; door zijn daad wordt het hart van de schone vertederd. Hoeveel te sterker moet de lezer niet worden aangegrepen door de noodlottige liefde van Angerianus, die bovendien de schijn van de werkelijkheid heeft door de boven aangehaalde getuigenissen van Hooft e.a., zoals Vlaming in de voorrede aangeeft.

In de zangen van de nimfen schildert Vlaming de klagende minnaar, wiens liefde wordt afgewezen. Maar Angerianus kan zijn liefde niet idealiseren, waardoor de ontknoping in de zelfmoord moet worden gezocht: zijn liefde was dramatisch en daarin verschillend van de liefde van Petrarca voor Laura, die, zoals Dr. Ypes het heeft uitgedrukt, ‘door zijn hoog karakter de dichter omhoog voert’ (Yp., blz. 46). Ook de liefde van de Franse renaissance-dichters is anders geaard en niet noodlottig. Het rationalisme zoekt de werkelijkheid. Wanneer Wellekens in zijn *Amintas* (vertaling) het drama kritisch onderzoekt op de zuiverheid van de overgeleverde tekst aan de hand van oudere commentatoren, is er steeds sprake van beschrijvingen die in strijd schijnen met de werkelijkheid: deze moeten dan recht gepraat worden. Vanuit deze gezichtshoek bekeken zou Vlaming's gedicht, dat pretendeert een stukje pure werkelijkheid te geven, hoe absurd ook, meer waard zijn voor de tijdgenoot dan liefdesgedichten van sublieme dichters.

De eruditie van de lezer moet betrekkelijk groot zijn, wil hij dit drama in Vlaming's litteraire vorm kunnen volgen. Deze ‘Lykgedachtenis’ wordt door Wellekens dan ook ‘geleerd’ genoemd (Herd., blz. 109 en Amint., blz. 210). Het is terecht, dat Vlaming in zijn ‘Aan den Leezer’ op de litteraire achtergrond van zijn gedicht de nadruk legt. Ook de afloop van het liefdesdrama is te voorzien, als Vlaming een aanhaling van Hiëronymus Angerianus geeft waarin deze bekent ‘niet door Apollo, maar door Cupido te zyn onderwezen, niet uit de Hengstebron, maar *(uit)* die der Minne te hebben gedronken’ (D.U., blz. 215).

Hoe gaat Vlaming te werk bij de behandeling van het gegeven?

Hij begint met de beschrijving van de plaats waar Angerianus' graf zich bevindt. Napels wordt in de eerste vier regels omschreven; nader definiërend beschrijft hij het graf van Vergilius bij de grot van Pauzylipus met de laurierboom, die er vanzelf is opgekomen (6 regels) en het graf van Sannazaro, waarbij ook diens poëtennaam ‘Sinceer’ en diens woonplaats en het oord van diens ‘Visscherszangen’, ‘Mergellina’ worden gememoreerd. Voorts noemt hij de Toscaanse als ook de Latijnse gedichten van Sannazaro, t.w. herderszangen, visserszangen en ‘De Partu Virginis’, dat door de twintigste-eeuwse commentator Enrico Carrara een hoogtepunt wordt genoemd van christelijke litteratuur in antieke vorm (San., blz. XIII). Deze uitweiding neemt acht regels in beslag en is zeker heel belangrijk om het graf van Hiëronymus Angerianus in hoog gezelschap te plaatsen; een uitspraak van Carrara illu-

streert dit eveneens: ‘Siracusa teocritea, Arcadia virgiliana, Mergellina Sannazariana, ecco ormai le tre capitali del regno bucolico’ (San., blz. XII). De beschrijving van het graf zelf volgt; deze is door Jan Goeree getrouw nagevolgd in de titelprent en reeds in het voorgaande besproken.

Dan volgt de opsomming van de nimfen of godinnen, die jaarlijks het graf van de martelaar met kransen komen sieren en straks de lijkgedachtenis uitspreken of zingen, zo men wil. Hun uiterlijk wordt beschreven, de kleur van hun gewaden genoemd. De eerste is de nimf Sebeet, wat niet behoeft te verwonderen, wanneer we van Carrara horen: ‘....il picciolo Sebeto prende nel cuore e nella parola del narratore *(Sannazaro)* il posto che ha in Virgilio il fluviorum rex Eridanus’; hier kan reeds gezegd worden, dat Sannazaro veel aan Vergilius heeft ontleend. Vlaming zegt van Sebeet:

> ‘Zy heeft een zwavelkleurd, licht kleetjen aangetoogen,
> De vonkjes springen uit haar oogen,
> Het hair is opgehuld met bloempjes eel van geur,
> Verschillende van kleur:
> Betovrende is het naakt van haar volmaakte leden;’

(D.U., blz. 220).

Dan volgen de nimfen van ‘Gaurus’, van ‘Pauzylypus’ (vergelijk het graf van Vergilius), de zeegod van ‘Misene’, waarbij Vlaming refereert aan de naamgeving door een makker van Odysseus, beschreven door Vergilius in zijn *Aeneïs* (Verg. 2, VI vs. 232), de godinnen van de ‘Vesevus’ *(Vesuvius),* van wie één als spreekster fungeert, terwijl de overige de functie van ‘rei’ vervullen. Het voorkomen van een ‘rei’ in een herderszang bespreekt Wellekens in zijn ‘Verhandeling van het Herderdicht’. Hij noemt dit één van de factoren die de overgang van de herderszang naar het herdersspel hebben bevorderd. Als een voorbeeld noemt hij het ‘Hooglied’ van Salomo, waarbij hij aantoont dat, ‘behalven de genoemde hoofdpersonaadjen, daar ook noch andere spreekende en zwijgende onder begrepen zijn, die zeker als “Reiën” of speelgenooten voorkomen. De eerste, zijnde de dochters van Jeruzalem, worden in deezen zang drijmaal bezwooren *(door de bruid),* doch antwoorden of spreeken tweemaal’, waarbij D.P. Warners aantekent: ‘Hooglied’ V:8-VI:1, ‘De Bruidegom spreekt meermaals eenige mogelijk Reiën van jongelingen aan, die niet antwoorden’ (Herd. noot 218); verder

noemt hij ‘Hooglied’ II:15 en VI:13 (noot 219 en 220).

Vlaming vervolgt zijn catalogus met de nimf van ‘Baje’, een plaats dicht bij Misene, aan het westelijkste deel van de golf van Pozzuoli gelegen. Deze nimf wordt gevolgd door de Najaden, liefelijke wezens,

> ‘Gekleed in blaauwe feestgewaaden,
> Zy laaten dat aantreklyk oort,
> En brengen kroontjes aan van vreemden zeegewassen,
> Wier ongemeene verw en maakzel elk bekoort,
> Om z'ook aan 't graf te passen’.

(D.U., blz. 220).

Na deze beschrijving der nimfen volgen de lijkzangen van de vijf hoofdnimfen, die we kunnen opvatten als vijf elegieën, verbonden telkens door enkele versregels, die het wisselen van de spreeksters aangeven.

Vlaming heeft elke elegie als thema gegeven een moment waarin de respectieve nimf Angerianus heeft gadegeslagen.

De elegieën moeten we aldus afzonderlijk bezien. Alle beginnen met de woorden ‘rampzalig Minnaar’, de laatste nimf begint bovendien de laatste versregel van haar speciale klacht met dezelfde woorden.

I. Sebeet: brengthet volgende in herinnering.

Angerianus en zijn geliefde Celia bevonden zich bij een water (een vliet). Celia volhardt in haar afwijzende houding tegenover zijn liefdesverklaringen. Hij vraagt haar dan in het water naar haar spiegelbeeld te zien en te bedenken dat evenals de rozen van de krans die zij in het haar draagt, ook zijzelf door de tijd zal verwelken en haar glans missen.

Deze gedachten vinden we bij vele renaissance-dichters, o.a. bij Jonker Jan van der Noot in zijn Ode ‘In den April als Flora heur gaet spoeyen’, gedicht naar een Ode van Ronsard. Vergelijken we de gedichten van Ronsard, Van der Noot en Pieter Vlaming, dan blijkt dat Ronsard het meest zuiver de gedachte van de vergankelijkheid weergeeft; Van der Noot spint het gegeven uit in een langer gedicht; bij hem antwoordt het meisje, wanneer ze met haar minnaar de verwelkte roos vindt, die 's morgens zo mooi te bloeien stond, en door dit antwoord is de spanning weggenomen van het verzoek dat daarna komt.

De vergelijking is aldus:

‘Las! Voyez comme en peu d'espace,
Mignonne, elle a dessus la place
Las las ses beautez laissé cheoir!
O vrayment marastre Nature,
Puis qu'une telle fleur ne dure
Que du matin iusques au soir!

Donc, si vous me croyez, mignonne,
Tandis que vostre âge fleuronne
En sa plus verte nouueauté,
Cueillez cueillez vostre ieunesse:
Comme à ceste fleur la vieillesse
Fera ternir vostre beauté’. (Laumonier II, pg. 168).

Naast bovenstaande regels van Ronsard, die van Van der Noot:

‘Ay lief, sprack ick, is dit niet groote schade
Dat dees schoon bloeme aldus is af gheresen
Eer yemanden gheschiet sy de ghenade
Te ghebruycken heuren reuck weert ghepresen.
Och iaet sprack sy, want het was een schoon bloeme.
Hier om schoon lief doet toch dat ick u rade,
En laet my toe dat ick met recht u noeme
Bermhertich, lief, in eeren vroech en spade.
Tis nu den tyt wilten toch nemen ware’.

(Beide citaten uit, ‘*Jan van der Noot: Het Bosken en het Theatre*, uitgave W.A.P. Smit en W. Vermeer, blz. 81, 82.)

Door Vlaming is deze vergelijking aldus gebruikt:

‘Myn waarde Celia, dus sprakt gy, wil toch denken,
Wanneer g' in deezen vliet,
Als in een spiegel, uw volmaakte schoonheid ziet,
Dat eens de tyd dat schoon zal krenken;
Denk dat uw lief gezicht u, zonder spraak, verwyt,
Dat gy zo kil en koud uw frissche jeugd verslyt:
Als gy de rozeblaren,

Het dekzel van uw schoone hairen,
Beschouwt, bepeins, myn ziel, hoe ras een bloemekrans
Verwelkt, en mist zyn glans'.

(D.U., blz. 221).

Vlaming legt een nog nauwer verband tussen de geliefde Celia en de roos door haar een rozenkrans in het haar te geven en haar bij de aanschouwing van de roos in het water tegelijkertijd het eigen spiegelbeeld te laten schouwen. De situatie is niet het samengaan van geliefde en dichter in het zoeken en het schouwen van de bloem, maar een hardvochtige schone, getooid met rozen, en de minnaar, die haar de les leest met te zeggen, dat zij evenals haar rozen verwelken zal met de tijd. De weemoedige bekoring van het vergankelijke ontbreekt ten enen male en ook het sterke begeren de roos te plukken, nu hij bloeit, is er niet, door de dominante houding van de geliefde. Hier slechts het bittere verwijt van de teleurgestelde minnaar. In dit gedicht is de dramatische spanning het sterkst: het tafereel van de wanhopige Angerianus en de koele Celia is duidelijk geschilderd.

Wanneer men de gedichten van Ronsard en Van der Noot kent, is men teleurgesteld door de bitse, weinig 'dichterlijke', harde toon van Vlaming in plaats van het weemoedige, verlangende einde van de oudere gedichten. Vlaming echter getuigt van een sentimenteler smart van de dichter en een wereldser houding van de schoon getooide Celia.

II. Als tweede treedt de 'boschgodin van Pauzylypus' op.

Ze heeft het hoofd met klimop- en wijngaardbladen bedekt. Zij hoorde hoe Angerianus Celia aansprak, als ze elkaar in de bossen tegenkwamen; dan toonde hij haar hoe de rijkbeladen wijngaardtakken werden gestut door de olmen.

'De boomen pryzen zelf u door 't gezicht de Min,
Laat die ten boezem in'.

(D.U., blz. 222).

Hierop vervolgt Angerianus zijn liefdesverklaring met het beeld: Celia heeft aan het 'minnewicht' boog en koker afgenomen en nu zijn het haar ogen (oogstralen), die de minnaar wonden, waarop de minnaar haar vraagt hem dan ook weer te genezen.

‘Die hebben my gewond, maar wil zo wreed niet weezen,
Daar gy hem, dien gy kwetst, niet weder zoud geneezen’.

(D.U., blz. 222).

Vlaming gebruikt hier een meer voorkomend beeld, een traditioneel gegeven: ogen waar Cupido in zetels, machtige stralende ogen (Yp., blz. 46).

III. Als derde treedt de godin van de Vesuvius op. De rei die in de catalogus werd genoemd, komt hier niet meer ter sprake. De berggodin is oud en grijs van haren; ze heeft dikwijls de gesprekken van Angerianus en Celia beluisterd en geeft daaruit weer: de minnaar vergelijkt zichzelf met de vurige berg, hij wordt ook door een heet, inwendig vuur gepijnigd, zoals de Vesuvius dat in zich bergt, en de vergelijking verder trekkend, sprak Angerianus:

‘Dus word myn ziel, helaas! door 't minnevuur gedreven,
Wanneer het naauw bekneld werd in het enge hart,
Door vrees, door schroom en smart,
En eindelyk komt uit te breeken;
Dan storten d'oogen gansche beeken
Van zilte traanen, en waar elke druppel raakt,
Ontsteekt hy br and by brand, die zonder einde blaakt.
Het loeijen van dien berg verbeelden myne klachten;
Maar dit alleen is 't onderscheid,
Dat hy 't verderf alom op anderen verspreit,
En ik, helaas! my zelf van rouwe doe versmachten’.

(D.U., blz. 223).

Aldus tekent Vlaming de rampzalige in smart versmachtend, terwijl beken van tranen uit zijn ogen stromen. Maar ook in dit geval bleef Celia onvermurwbaar. De dramatische situatie wordt duidelijk als Celia haar zeer grievende antwoord uitspreekt, eindigend met de woorden:

‘Maar ik, ik ben van u die praatjes al gewoon,
't Zyn vlyjeryen en doortrapte listigheden;
Wat vergt gy my tot min? een monster, waar voor ik,
Veel meerder als de dood, ja alle rampen schrik.
Ik haat u om uw minnen,
Nooit zult g' op my iets winnen’.

(D.U., blz. 223).

IV. Als vierde klaagt ‘Een uit den schoonen rei van Bajes Zeegodinnen’.

Vlaming gaf in de opstelling aan Vesuvius een rei mee, die bij haar klacht niet wordt gememoreerd, maar nu blijkt dat ook de nimf van Baje van een zwijgende rei is vergezeld. Ook in deze zang is Angerianus ‘van traanen heel bespat’, maar er komt een kenmerk bij; hij zit eenzaam, als hij het treurig geluid van zijn droeve snaren laat horen. Hij heeft de eenzaamheid van het strand gezocht, maar daarna beklimt hij een heuvel om ruimer over de zee te kunnen uitzien. Hij spreekt de ‘schoone streek, betovrend oort’ toe, met het verzoek om Celia tot toegevendheid te stemmen. Aan Baje vraagt hij: ‘kon uw water my een Lethe strekken’.

Bajes nimf eindigt haar klachten met het aanhalen van Angerianus' woorden:

> ‘Wat zyt gy wreed geweest, Apol, der dichtren God,
> Toen ik den berg beklom daar uwe lauren groejen
> Om uit de Hengstebron myn lippen te besproejen,
> Dat gy hebt met myn eisch gespot?
> En my naar Ida weest, waar ik, ach t' onbezonnen,
> Gedronken heb, zoo 't scheen in 't eerst, uit frische bronnen,
> Maar welkers water naderhand
> Myn hart verteerd heeft, door een brand,
> Die my allengsjes bracht aan 't kwynen,
> En nu, gelyk de sneeuw voor 't zonlicht, doet verdwynen,
> Ja, dat het zwaarste is van myn pyn,
> My doet den dichter van myn eigen uitvaart zijn’.

(D.U., blz. 225).

Aan het slot van haar woorden weent ook de zeegodin om dit drama. Immers hier blijkt dat Angerianus het slachtoffer van Apollo is geworden. De zelfmoord is hier aangekondigd.

V. Als vijfde en laatste treedt het Miseense nimfje op.

Zij heeft de laatste klachten van Angerianus gehoord en zijn vraag: ‘Hoe ontvlucht ik best des minnegods gebied?’ Celia blijft zo hard in haar weigering, dat ze hem levend dood maakt. En dan besluit hij zich met zijn zwaard te doorstoten.

Tenslotte komen de minnegoodjes van de hemel om het lijk te bewenen. Door de ‘blonde Schuimgodin’ werd het daarop van Misene naar de plek van de tombe gedragen, waar het op een houtmijt werd gelegd, die in

brand werd gestoken door de fakkels van de minnewichtjes. Aglaje deed de as in een kruik, Euterpe bouwde het graf, ‘het geen Terpsichore zijn bysieraden gaf’. Na deze vijf zangen brengen de nimfen en haar reien guirlandes van mirte en lauwerbladen en kransen van bloemen en vruchten aan. (De conventionele violet, roos, witte lelie, gele tijloos met perzik en abrikoos.)

Aan het slot van het gedicht wendt Vlaming zich tot Wellekens (Silvander): Wellekens is in Parthenope (Napels) zo verrukt geweest van wat hij zag, dat hij misschien Vlaming wil verbeteren, indien deze het één en ander niet goed heeft gedaan. Dit slot van de Lijkklacht besluit de gehele bundel en daardoor wordt geaccentueerd, dat Wellekens de kenner bij uitstek van de Italiaanse litteratuur en het Italiaanse landschap was.

De inhoud van de ‘*Lykklacht*’, die 410 regels telt, kunnen we als volgt onderverdelen:

Omschrijving van de plaats van het graf:	31 regels
Omschrijving van het graf:	48 regels
Aantreden van de nimfen (catalogus):	43 regels
Lijkzang I. Ang. tracht Celia te overreden (gedenk de tijdelijkheid van het leven, roos):	32 regels
met vijf inleidende regels	
Lijkzang II. Overreding: vergelijking olm en wijnstok, verg. Celia's ogen met kwetsende schichten:	33 regels
met zes inleidende regels	
Lijkzang III. Smart om afwijzing, tranen, innerlijk vuur dat de minnaar verbrandt:	57 regels
met vier inleidende regels	
Lijkzang IV. Smart in eenzaamheid, strand, Ang. denkt hoe hij door Apollo is misleid, denkt aan zelfmoord:	62 regels
met vier inleidende regels	
Lijkzang V. Ang. ziet het hopeloze van zijn liefde en doorsteekt zich:	48 regels
met vier inleidende regels	
Overbrenging van het lijk door Venus	30 regels
Beschrijving van de slotceremonie van de nimfen	19 regels
Verwijzing naar Silvander	7 regels

De vijf elegieën vormen als het ware ieder een bedrijf van het drama ‘Angerianus en Celia’: expositie, intrige, climax, katastrofe, peripetie. Vesuvius (III) geeft de beschrijving van de hevigste smart van Angerianus en het grievendste antwoord van Celia.

Vlaming heeft de vijf elegieën, zoals hiervoor is beschreven, in een groter verband geplaatst en er een aangenaam verhaal van gemaakt. De strekking van het verhaal is de beschrijving van de woonplaats en de grafstede van Sannazaro met een herinnering aan Vergilius. De klagende nimfen zijn vertegenwoordigsters van de geografische gesteldheid; daarmee is de ‘Lijkgedachtenis’ in de fictieve wereld geplaatst, in de Arcadische of bucolische, zo men wil. Vlaming doet een poging de poëzie los te maken van de retoriek. Ook de klaagzangen op zichzelf beantwoorden niet aan de traditie van de lijkklacht (Wits., blz. 122), waarbij in het jaarlijks herdenken van een gestorvene de klacht (luctus) en de troost (consolatie) achterwege blijven, volgens de antieke retorica. Dan vult de lof (laus) het gehele gedicht. Willen we deze vijf lijkklachten aanpassen aan de conventionele geschriften, dan moet de voortdurende lof bestaan uit de bewijzen van Angerianus' trouw en wordt de gestorven minnaar het toonbeeld van de trouwe herder, de pastor fido. De wijze van uitbeelden kan men dan kenmerken als de vituperatio, d.w.z. het gehaat maken van de tegenstander, in dit geval de hardvochtige Celia. Klacht en vertroosting zijn aanwezig als in het funeraire gedicht bij een begrafenis: de begrafenis door Venus in eigen persoon en de vele minnewichten; ook het vereeuwigd worden in een zang in het noordelijke Nederland geven de gebruikelijke troost. Het gehele gedicht getuigt van Vlaming's voorliefde voor het litteraire en het Arcadische; hij experimenteert eigenmachtig met het epitaaf, een genre dat als oefenstof in de Latijnse leerboeken werd onderwezen (Wits., blz. 118).

De vorm die door Vlaming gekozen is, is zeer vrij: rijm is aanwezig en wel gepaard of omarmend, maar zonder regelmaat afwisselend, terwijl soms een regel met gelijk rijm is toegevoegd. Ook de regellengte is vrij: de gedeelten waarin beschrijvingen worden gegeven zijn echter dikwijls in alexandrijnen gedicht. Vlaming heeft in dit gedicht zeer bewust geëxperimenteerd met de mogelijkheden van de taal om de bewogenheid van de stof te benaderen: zijn verzen sluiten inderdaad mooi bij de inhoud aan, b.v.:

‘Dat vry de snelle winden

Verstroojen myn gedicht,
En dat de vlammen het verslinden,
Dewyl het niets als vlammen sticht;
Ja dat zelfs 't minste deel 'er niet zy van te vinden'.

(D.U., blz. 226).

Vlaming heeft wel voorbeelden gehad voor het gebruik van willekeur in rijm en verslengte. Willen we de theorie weten, die hem in 1710 voor ogen stond, dan kunnen we deze geformuleerd vinden in de 'Verhandeling van het Herderdicht' door Wellekens. De uiteenzetting van de 'Verhandeling' moet berust hebben op samenwerking tussen de twee dichters, waarvan de uitgave van de *Dichtlievende Uitspanningen* een eerste blijk was. Wellekens constateert het volgende: 'Het gebruik is nu dat wy onze vaerzen op een korten en langen voet doorzetten, en den langsten regel met dertien sillaben op de wijze der Franssche dichtmaaten (Alexandrynsche) bepaalen. d'Oude vryheid, van veel slach van vaerzen door een te mengen, is ons noch niet ontnomen, een vryheid die meest al de Dichters van Europa in hunne moedertaal gebruiken, en die, voor zo veel zy in vaers bestaat, eenige gelykheid met de Grieksche Dithyramben, die, gelyk boven gezegt is, van Arion eerst gevonden en van Pindarus ook gevolgt zyn, [Warners verwijst hier (nt. 372) naar Herodotus I, 23, 24] heeft; welke in de lofzangen van Bacchus gebruikt wierden, gelyk aan veele voornaame goden byzondere zangen waren toegeëigent...' (Amint., blz. 208, Herd. blz. 108). Wellekens vervolgt:

'Dit bovengenoemde slach van dichten (Amint., blz. 210, Herd. blz. 109), zo als 't nu bepaalt is, dat beter voor de blyde als treurtoon dient, en beweert kan worden door de verscheide muzyktoonen en groove en fyne snaaren op een speeltuig, die te zamen een aangenaame harmonie voortbrengen, dewyl het onverwagt stuiten en rollen der vaerzen, de redeneering en hartstochten een kracht en aandacht byzet; is veel in de Italiaansche Herderpoëzy, als van Tasso, Guarini, Buonarelli, Marino en andere gebruikt; en by ons heeft Hooft in Granida, en Broekhuizen [Warners geeft op: J.v. Broekhuizen en J. Pluimer, Gedichten, Amsterdam 1677, p. 5, 12, 16, 19] in eenige Veldzangen, dien trant verkooren, gelyk dit van meer is gevolgt, onder anderen van P. Vlaming (van wiens Dichtliefde wy in het kort de vertaalde Arcadia van Sannazar verwachten) in zyne geleerde Lykgedachtenis van Angerianus' (Amint., blz. 210, Herd., noot 375).

Vlaming zal dus ook door de vorm bewogenheid bij de lezer hebben willen oproepen, maar ondanks de duidelijke opzet om door inhoud en vorm het drama tot de lezer te doen spreken, blijft er een afstand tussen beide. Vlaming is niet zelf de ten dode toe verslagen minnaar: Angerianus is dat. Vlaming vertelt niet zelf hoe hij ontroerd is door Angerianus' vergeefse liefde: hij laat nimfen klagen. Deze nimfen stelt hij voor als ‘aartige personaadjen’, die achteraf het gebeurde bezingen en daarbij Angerianus tot een soort held maken die met bloemen en lauwerkransen wordt geëerd. Aan het slot van het gedicht is Vlaming niet kapot van medelijden, neen, in het ‘Aan den Leezer’ schrijft hij dat hij deze toewenst ‘het zelve vermaak *(genoegen)* in het doorbladeren, 't geen ik in het maaken gehad hebbe’. Hoe is het één met het ander te rijmen? Er is m.i. geen sprake van vals gevoel: het gedicht is knap en zuiver geconstrueerd en kenschetst de situatie in de litteratuur. Aansluiting bij *Amintas* van Tasso en de *Arcadia* van Sannazaro, die volgens het voorwoord door Wellekens en Vlaming vertaald zullen worden, is in deze ‘Lykgedachtenis’ duidelijk. Er is een verklaring te geven voor de houding die Vlaming in dit speciale geval tegenover zijn onderwerp aanneemt, want men kan deze houding ook in het algemeen bij dichters in deze periode aanwijzen, hetgeen door M.I. Gerhardt in haar dissertatie *Essai d'analyse littéraire de la Pastorale dans les littératures italienne, espagnole et française (1950)* geconstateerd wordt. Zij neemt als grond voor de pastorale het ‘anti-réalisme’ van dit genre en als inspiratiebron de litteratuur. In de bespreking van de *Arcadia* van Sincero (Sannazaro) is het de afstand die de dichter bewaart tot zijn personen, die het gedicht op een hoger plan brengen: hijzelf is niet echt één van de herders; hij zingt ervan, hij maakt de litteratuur.

In de sfeer van de Italiaanse dichter schrijft Vlaming tweehonderd jaar na Sannazaro zijn fictief verhaal van Angerianus en hier is het een bewuste fictie, hoewel een historisch feit, zoals Vlaming het voorstelt, die er de grondslag van vormt. Voor Vlaming geldt de historische zelfmoord als een zeer merkwaardige daad, tot welke hij de afstand van de litterator bewaart - en Vlaming is litterator in hart en nieren - maar hij dicht als voor een werkelijke dode, pathetisch het gevoel van zijn lezers aansprekend.

Een overzicht van de vier gedichten van Vlaming uit de *Dichtlievende Uitspanningen* getuigt van een voortdurende activiteit van de jonge dich-

ter. Uit zijn schooljaren dateert het herdersspelletje, waarin een herder en zijn geliefde elkaar treffen, een simpel gegeven. Vlaming rekent dit stuk niet tot zijn litterair oeuvre; het is mogelijk als schoolopdracht en niet zonder aanwijzingen van de professor geschreven. De herdersstof is hierin goed verwerkt en gedramatiseerd in een goede vorm.

De 'Berymde Tafereelen' geven de beschrijving van de schilderingen van Barend Graat, waarvan de hoofdfiguren telkens naar Ripa's *Iconologia* zijn uitgebeeld. Ik neem aan, dat op Graat's schilderingen de randfiguren en voorwerpen voorkomen die Vlaming in de gedichten beschrijft (zie hiervóór blz. 30). In deze gedichten is de vinding dan ook niet van Vlaming zelf. Het genre van deze gedichten is terug te vinden bij G. Bidloo (Bidloo 2, blz. 175-'76) die op een dergelijke wijze de muurschilderingen door Gerard Lairesse in het huis Messina voor Philips de Flines heeft bezongen. Bidloo's gedichten moeten vóór 1685 zijn vervaardigd, daar deze bij het conflict in Nil Volentibus Arduum in dat jaar tegen De Flines ageerde (Snoep, blz. 176/2). In Vlaming's 'Tafereelen' treffen zijn belezenheid en historische, kritische belangstelling, alsmede zijn liefde voor de natuur. Het 'beatus-ille'-motief is hierin reeds te vinden. Er is mogelijk een persoonlijke bekentenis in te bespeuren, wanneer hij zegt dat de advocatuur of de magistratuur geen aantrekkelijke werkkring biedt. Vlaming heeft beide verworpen, waarmee hij zijn leven gericht heeft naar zijn ideële opvattingen. Dat hij een beroep heeft gekozen kan eventueel bij dit ideaal hebben behoord, dat hij verpersoonlijkt zag in zijn grootvader Willem Gerritz. Vlaming, zijn oom Pieter Pietersz. van Beeck en vele andere doopsgezinde handelaren. Meer dan tien jaar later spreekt hij dit nog eens uit in zijn levensbeschrijving van H.L. Spiegel (Hrtsp., blz. $^{1+}$**2V^{o}), er de nadruk op leggend, dat men beter kan weldoen, indien men 'machtig van middelen' is.

'Hogerwoert' is het eerste gedicht uit de bundel, dat naar inhoud en vorm oorspronkelijk genoemd kan worden, al bestaan voorbeelden in de letterkunde die Vlaming hebben geïnspireerd en waarvan hij zelf noemt: Huygens met *Hofwyck,* Westerbaen met *Ockenburg* en Marino zonder titel. De indeling van 'Hogerwoert' is overdacht met afwisselend gedeelten waarin de tuin wordt beschreven en die waarin hij historische stof behandelt. Ook hier treffen ons de historische belangstelling en de liefde voor de natuur weer; bij de eerste komt nu duidelijk politieke kritiek, bij de tweede een zuiver waarnemingsvermogen. De persoonlijke bekentenis die de lezer door het gehele gedicht tegenklinkt, is het verlangen naar rust

en stilte, voor de lyrische dichter een hoogste goed. De vorm verlevendigt dit hoefdicht: Vlaming koos bewust de jambische vijfvoet (D.U., blz. 40).

De ‘Lykgedachtenis van den dichter Hieronymus Angerianus, zich om zyne Celia doorstootende’ zoals Vlaming boven het gedicht heeft gezet, moet ook als een geheel oorspronkelijk gedicht worden beschouwd. Het is ontstaan in aansluiting aan de Italiaanse barok-poëzie, in hoofdzaak aan Tasso's Aminta. De litteraire vorm van de klagende nimfen verraadt de invloed van de klassieke lijkklacht en het klassieke drama met zijn vijf bedrijven (zie hiervóór blz. 77). Maar ook hier treffen we historische belangstelling aan, die tot uitdrukking komt in het ‘Aan den Leezer’, evenals in de beschrijving van de omgeving van Napels en het grafmonument. De liefde tot de natuur is terug te vinden in de sfeer van het Italiaanse landschap, waarbij het woord ‘godin’ dikwijls met het liefelijker ‘nimfje’ afwisselt.

De indeling getuigt van een grote oorspronkelijkheid: het is verrassend, dat hij de elegieën vat in een groter kader en misschien heeft op deze vorm de *Arcadia* van Actius Sincerus Sannazarius inspirerend gewerkt. Ook hier is de versvorm, verschillend van die van ‘Hogerwoert’ aangepast aan het onderwerp, nl. in hoofdzaak jambisch, maar geheel vrij in regellengte met een willekeurig wisselend rijmschema van gepaard en omarmend rijm. Met dit experiment plaatst hij zich in de voorste gelederen van de dichters uit het begin van de achttiende eeuw.

Uit de bundel *Dichtlievende Uitspanningen* blijkt een groei van de dichter. Het eerste gedicht, uit Vlaming's studententijd aan het Athenaeum Illustre, en het tweede uit het jaar dat hij in Leiden is gaan studeren, zijn reeds gave gedichten. Het geheel doet ons Pieter Vlaming kennen als een dichter van het lichte soort poëzie, waarin de natuur-gevoelige passages zuiver, zonder opsmuk zijn weergegeven. Hij toont duidelijk van een conventionele stijl niets te moeten hebben, bij ‘Nil’ hoort hij niet thuis. Karakteristiek voor Pieter Vlaming is ook zijn belangstelling voor en kennis van de geschiedenis.

Hoofdstuk III
Verspreide gedichten

Van de gedichten die vóór 1710 zijn vervaardigd door Pieter Vlaming en die niet zijn opgenomen in de *Dichtlievende Uitspanningen,* zijn er vier slechts in handschrift tot ons gekomen. Het oudste hiervan, uit 1705, komt voor in een briefje van de student Vlaming aan een meer ervaren poëet, met het verzoek er een oordeel over te sturen binnen twee dagen (h.s. GAA). Het briefje is gedateerd Leiden, 26 maart 1705; het antwoord wil hij uiterlijk op zaterdag 28 maart in het bezit hebben; hij schrijft er niet bij, dat hij zondag 29 maart zijn negentiende verjaardag zal vieren. Dan zal het echter geen grote feestdag in den huize Vlaming zijn, daar zijn vader, Mr. Floris, op de tiende maart daaraan voorafgaand is begraven. In het briefje noch het gedicht vinden we een spoor van rouw en ook in ander opzicht is het merkwaardig voor de kennis van Pieters persoonlijkheid. Uit de korte termijn waarbinnen het oordeel wordt gevraagd, mag men afleiden, dat de mentor in Leiden woonde.

Het gedicht is een lofdicht op een zekere Breukman, een medestudent uit Rotterdam, en paste qua genre niet in de *Dichtlievende Uitspanningen*. Het heeft ook geen bijzondere kwaliteiten die publicatie zouden rechtvaardigen, maar we treffen hier reeds enkele karakteristieke trekjes van Vlaming's dichtwerk aan: hij situeert het verhaaltje in de natuur, hij maakt er een toneeltje van, mythologische figuren ontbreken, daarentegen voegt hij historische bijzonderheden in, benevens de naam van een oudere geschiedschrijver. Wat de vorm betreft: hij gebruikt een maat van vijf jamben per regel, enjambement komt er dikwijls in voor.

Een kort overzicht van de inhoud moge één en ander toelichten, waarbij het gedicht duidelijk in viertallen regels is gescheiden.

Vertel 1, De bedroefde Rijnstroom, immers de monding wordt verzand,
Vertel 2, ziet de oude Maas, die hem troost, zeggende
Vertel 3, dat de stad van de Rijn Breukman's geleerdheid ziet. [promotie]
Vertel 4, Die Breukman die altijd al in het wetboek studeerde,
Vertel 5, die uit de oudheid de geschiedenis van de Rijn putte,
Vertel 6, de geschiedenis die Kluverius eens schreef, schrijft hij nu.
Vertel 7, De Maas zwijgt en de Rijnstroom tooit zich; hij hoort
Vertel 8, de vrolijke waternimf en ook de Rotte, die Breukman wil ontvangen.
Vertel 9, De lof die Breukman toekomt en de moraal van het lied.

In het laatste viertal regels wordt het ‘geval’ Breukman verheven tot een algemeen geldende motivering van het lofdicht. Daarbij wordt eerst de vraag gesteld: ‘Wat lof werd niet door oeffening behaaldt?’ Vervolgens noemt Vlaming het verstand en de deugd als zeer lofwaardig, maar ten opzichte van de deugd maakt hij een zekere reserve door toevoeging van de bijvoegelijke bijzin ‘die met haar eigen luister praalt’, waardoor hij blijk geeft de deugd buiten de roem van de kunstenaar te willen houden.

In het handschrift is geen indeling in strofen gemaakt, maar de 36 regels zijn verdeeld in viertallen die reeds een afgerond geheel vormen naar de inhoud, hetgeen wordt geaccentueerd door afwisselend rijm, om beurten staand en slepend.

De begeleidende brief, waarin het gedicht voorkomt, getuigt van haast; een doorgestreepte regel doet vermoeden, dat er geen klad is gebruikt, maar dat het gedicht zo als het is opgekomen uit het hoofd is opgeschreven. Bij een zorgvuldiger op schrift stellen zou strofe-indeling voor de hand hebben gelegen.

Een doorgestreepte regel levert een bewijs voor Vlaming's behoefte om ‘beeldend’ te werk te gaan, n.l. de 25e. De 24e regel van het lofdicht vormt het einde van de troostverzen door de rivier de Maas tot de Rijn gesproken. In eerste versie schreef Vlaming regel 25:

> ‘Dus sprak de Maas, die als een schim versadert’ (oplost).

Deze regel vormt een dode plek, want dat de Maas zo sprak weten we al, en wat er verder met de Maas gebeurt, is van geen belang. De verandering in:

‘Hier zweeg de Maas. de Rijnstroom kroont zyn hoofdt’,

brengt leven in de voorstelling, d.w.z. de overgang van de Maas op de Rijn is teruggebracht tot een halve regel, en daarop is aanschouwelijk voorgesteld, hoe de Rijn de troost aanvaardt: hij maakt zich feestelijk op voor het feest van Breukman.

Waarschijnlijk is deze Breukman degene die Vlaming noemt als ‘Enrico Breukman, dottissimo j.c. ed amico mio singolare’, in zijn brief aan Fontanini van juni 1716 (RAU, Huyd. 2089). Uit de combinatie van beide brieven zou men kunnen opmaken, dat een gemeenschappelijke liefde voor het Italiaans en de beoefening ervan reeds in de studententijd was ontstaan; en mogelijk ook, dat Pieter uit zijn Leidse jaren een contact met de letterlievende Rotterdammer had overgehouden (hierna blz. 316).

Uit 1706 staan ons twee gelegenheidsgedichten ter beschikking (KB. 853 C. 142-143).

Het eerste is getiteld ‘Ter silvere bruiloft van de Heer Jan Muyser en juffrouw Geertruyd Moll’. Het maakt deel uit van een bundeltje van zestien bladzijden, waarvan de titelpagina de volgende tekst bevat: ‘Ter silvere bruiloft van den Heer Jan Muyser en juffrouw Geertruyd Moll, Gevierd den 30 van Maart 1706, vos quoque jungit amor (vignet) “Amsterdam, bij Jacob van Royen Boekverkooper in de Kalverstraat bij de Kapel.’ (Mededeling KB.) In *Silvander* van Dr. R. Pennink is een fout geslopen, die voor de datering van de kennismaking tussen Pieter Vlaming en Jan Baptista Wellekens gevolgen zou kunnen hebben; er is 1705 i.p.v. 1706 geschreven (Penn., blz. 16).

De aanhef van het bruiloftsgedicht plaatst ons op het buiten ‘Endenhout’ van Jan Muyser, en we verwachten een hoefdicht; daartoe zouden de eerste twee strofen van vier regels een goede inleiding vormen, maar dan bedenkt de jonge dichter dat voor deze gelegenheid de toon van het gangbare gelegenheidsgedicht aangeslagen dient te worden, en hij vervolgt met nietszeggende dichtregels zijn bruiloftszang vol goede wensen, tot het een lengte heeft van veertien strofen van vier regels elk.

Het rijm is omarmend, de maat vijf jambische voeten per regel.

Dit bruiloftsdicht is zeker geen proeve van dichterschap.

Beter brengt Vlaming het er een maand later af in het bruiloftsgedicht voor de zoon Muyser, zijn vriend Gerard, die op 18 april 1706 trouwt met zijn Rotterdamse nicht Sara Muyser.

Het gedicht maakt deel uit van een defect bundeltje, dat vermoedelijk minstens 34 bladzijden heeft bevat en waarvan in ieder geval de eerste zes bladzijden, waaronder de titelpagina, ontbreken. (Mededeling KB.)

Het gedicht is ook aanwezig in de UB. te Amsterdam.

Sara was een wees, Jan Muyser haar voogd. Vlaming stelt het voor, als had hij een droom waarin hij een bosgod aanhoort. Deze vertelt, dat hij Gerard en Sara bespiedde en beluisterde, toen ze samen in zijn bos wandelden. De bosgod eindigt aldus:

> ‘De Godspraak van myn Vader melt van haar,
> Hoe dat een *muis* van Maas en Rottes stromen,
> En een van 't Y, verenigt met elkaar,
> Voor klaauw noch tand der havikken zouw schromen.
> En stil, bevryd van onrust, vol van vreugd,
> Verslyten zouw zyn rustig lustig leven,
> En steets als in een doorgaans nieuwe jeugd,
> Door min, en trouw, en eendracht zyn gedreven.’

Hierop volgen nog 24 regels, waarin Vlaming zijn goede wensen voor het huwelijk vervat. Het gedicht bestaat uit 72 regels, ieder uit vijf jambische versvoeten bestaande. Strofe-indeling is niet aanwezig.

Een derde gelegenheidsgedicht is van 1707, hoewel niet gedateerd (UBA.). Het is getiteld ‘Ter bruilofte van den Heere Jan van Meekeren en jongkvrouw Margareta Rutgers’ (o.tr. maart 1707).

De dichter begint met een beeld uit de natuur, dat geheel aansluit bij de bruiloftssfeer: de zwaan, die zich een nest kiest, in vier regels met omarmend rijm, waarvan de laatste luidt:

> ‘En daar de stille vree haar woonplaats heeft gevest.’

Deze regel zou direct gevolgd kunnen worden door zinspelingen op het ‘nest’ van bruidegom en bruid, maar neen: de dichter voegt er nog een vijfde regel aan toe, rijmend op de tweede en derde regel, ter aanvulling tot het beeld van vreedzaam leven. Deze vijf beginregels vormen een inleiding tot de poëzie, die door een herder werd gezongen. Na de mooie schildering van het zwanenest volgt een tekening van de ochtend aan de Amstel: de heldere morgenzon, de ‘blaauwe’ dauw, de koeien gaande

in de laag hangende ochtenddamp. De kritische twintigste-eeuwer moet bedenken, dat de zon in de omtrek van Amsterdam uit zee oprees, waar IJ en Zuiderzee een stukje van uitmaakten, alle grote zeeschepen voeren daar uit en thuis.

Wanneer de herder begint te zingen, is het een vrolijk bruiloftslied:

> '....Ik eerst door min geleid,
> Om helder uit de borst tot lof van jeugd en minnen,
> Te zingen, en het schoon der Amstelherderinnen,
> Kan ik dan weigeren, nu Dafne is toegezeid
> ....'

De dichterlijke beschrijving van Dafne volgt dan, bestaande uit acht regels: twee regels in gepaard rijm met vier accenten, daarna vier regels in omarmend rijm met zes accenten en tot slot twee regels in gepaard rijm met vier accenten.

Damon weet haar te veroveren door zijn geestelijke gaven en daarop volgt een wandeling van Dafne en Damon langs de Amstel:

> 'Ik zag haar onlangs hand aan hand,
> Daar zachte golfjes langs de grazige oevers spoelen,
> Die dicht met bomen zyn beplant,
> Zich in dit vrolyk weêr aan de Amstelstroom vermeijen,
> In't eerste groen der frissche weijen.
> Zy lonkt hem aan, hy lacht zyn Bruidje minlyk toe,
> En beide staan zy opgetoogen,
> Haar hartstocht flikkerd uit haar oogen,
> En roerd haar hart met vreugd, ik zag't, en weet niet hoe.'

De spieder is bescheiden een pas terug geweken.

De regels die het geluk van elk goed huwelijk moeten prijzen, zijn volgens de traditie aanwezig, maar ook deze getuigen van ingehouden spanning en van vreugde. De zegenwens voor nakomelingschap heeft Vlaming feestelijker onder woorden weten te brengen, dan meestal gebeurt:

> 'My dunkt ik zie hen, na 't verloopen van veel Jaren,
> Met dochteren en zoonen,
> Vol vreugd, hun disch bekroonen' (verg. ps. 128:3).

Tegen het einde, in regel 86, nog eenmaal de traditionele toespeling op nakomelingschap. Het slot wordt ingezet in regel 72:

> ‘Ga dan heen, gelukkig paar
> Daar uw lusjes u verwachten,
> Schaakelt uwe blyde nachten,
> Blyde dagen aan elkaâr;

De eerste van deze vier regels wordt herhaald in regel 87: met weglating van het woordje ‘dan’, zodat een climax ontstaat:

> ‘Ga heen, gelukkig paar,
> Geen droefheid of gevaar
> Is op die plaats te duchten;
> Neen, lachjes, kusjes en het zoetste van de min,
> Doen zorg en kommer vluchten,
> En storten uw gemoed een nieuwe blydschap in.’

Hoeveel verschilt deze laatste wens van de traditionele waarin de dichters meestal de echtelieden na vele jaren een plaatsje in de hemel toedenken.

Dit bruiloftsgedicht is echte poëzie waarin de dichterlijke beschrijving en de dichtvorm samenwerken. Deze laatste is, zoals ook uit de voorbeelden is gebleken, zeer vrij: het rijm is gevarieerd met nog al eens drie rijmende versregels, de regellengten zijn verschillend.

Resten nu te behandelen drie liefdesgedichten met twee puntdichten die in een handschrift als één geheel in de UBA. aanwezig zijn. De titels luiden:

1. ‘Brief aan Dafne’.
2. ‘Op een roosen=tuyltje, gehegt op de boezem van Fillis’.
3. ‘Aan Fillis’.

De bovenschriften van de puntdichten luiden:

1. ‘Op een brandende pijp’.
2. ‘Uyt Sappho aan Phijllis’.

De gedichten zijn alle ondertekend met de letters P.V., ten overvloede staat onder het laatste ‘van Pieter Vlaming’, terwijl in het laatste gedicht V. in het rijm staat met ‘benaming’. Er valt dus niet aan te

twijfelen, dat deze gedichten door Pieter Vlaming zijn vervaardigd, ook al zijn ze in dit exemplaar niet door hemzelf geschreven. Het bewaarde handschrift is met een veel zwaardere hand geschreven en verschilt van Vlaming's handschrift in de letters r, d, M en W, terwijl het handschrift een boogje boven de u heeft, dat niet bij Vlaming voorkomt.

In ‘Brief aan Dafne’ herdenkt de lyrische dichter het zingenot, dat de lijfelijke nabijheid van zijn geliefde hem verschaft; hij schrijft haar, hoe hij zich moet troosten, wanneer dit herdenken hem heftig emotioneert. Hij roemt haar schoonheid onder meer aldus:

> ‘Als ik dan u poesle leden,
> Tronietje zoo net besneeden,
> Zag met vier'ge oogen aan,
> En de stryd regt aan zou gaan.’

Het gedicht ‘Aan Fillis’ is in dezelfde stemming geschreven, het motief is hier de ‘kusjes’:

> ‘Ach! hoe lief, hoe zoet, hoe teer,
> kust'ik dan u lipjes weer:’

In dit gedicht evenals in het eerste belijdt de dichter, dat hij zich eenzaam voelt, maar hij is toch gelukkig. Hier geen twijfel aan wederliefde, niet het opzien tegen een meerwaardige schone, ook geen vlucht naar het ideaal. Neen, de dichter is puur, jongensachtig gelukkig in de herinnering aan de uren, die hij met zijn geliefde al minnekozend heeft doorgebracht. Hij voelt zich hooggestemd, hij voelt zich een dichter, wanneer hij zijn gevoelens uitdrukt.

De stemming van deze beide gedichten wordt het beste gekenmerkt door het laatste van de twee puntdichten die zich in het bundeltje bevinden, getiteld ‘Uyt Sappho aan Phijllis’:

> ‘Hij was geluckig, die alleen u maar aanschouwde(n) *[bijgeschreven]*
> Die u mogt hooren, nog geluckiger van lot:
> Hem, die u kussen mogt, agt ik een halven god;
> Maar dien, die u geniet, 'k voor een der goôn zal houden.’

De jubel van de jonge man die zijn vrouw binnenkort hoopt te verwerven,

of reeds veroverd heeft, klinkt anders dan de zang van de renaissancedichter die zijn aangebedene slechts vereert in een Platonische liefde; ook anders dan die van de wervende minnaars uit diezelfde renaissance, waarvan er zo menigeen een blauwtje loopt.

De stemming van dit tweede emblematische gedichtje veschilt merkwaardig veel van die van het eerste, getiteld ‘Op een brandende pyp’.

> ‘Gy brand, tot dat de rook versmolten in de lugt
> Uw ingewand tot stof en asch doet keeren:
> Dus moet ik ook door minnenbrand verteeren,
> Tot dat de blyde dood zal enden myn gezugt.’

In dit puntdicht treffen we de vergeefse liefde van de renaissancedichter aan, het sluit dus niet bij de langere gedichten aan, die hiervoor zijn behandeld.

Het tweede lange gedicht uit het bundeltje, getiteld ‘Op een roosen=tuyltje, gehegt op de boezem van Fillis’ is meer in de stijl van het laatst besproken puntdicht. De dichter houdt het gedicht luchtig, speelt met woorden en maakt overvloedig gebruik van de conventionele beeldspraak, die hij consequent toepast. Hij spreekt de roosjes toe, nadat hij ze beschreven heeft.

> ‘Als een werk der minner goodjes,
> Of die Floraas nyvre hand
> Tot een tuyltje tsaamen band;’

Het woordenspel betreft hier de kleur van de roosjes, die oorspronkelijk wit was, maar nu rood is geworden; dat komt niet door Venus' kussen, maar misschien daardoor:

> ‘Dat ghy steeds moet schaam=rood staan
> Om dat Fillis hals u blaân
> Door zyn blankheyd ging te boven;’

Het slot is al even luchtig en verfijnd:

> ‘Daar door kreegh ghy 't purper kleurtje,
> Daar door d' agting, die ghy hebt,

Wyl ghy laagt vertreên, verlept,
Zoo zy u niet gaf haar geurtje,
Geurtje, 't geen zy by geval
Uyt vrouw Venus doosje stal.'

Aan de vorm van dit gedicht heeft Vlaming meer zorg besteed dan aan de twee andere liefdesgedichten. Het telt 24 regels, tegen de ander resp. 40 en 36. Strofe-indeling is niet aanwezig, maar het rijm geeft een indeling aan van groepen van zes versregels, die ieder bestaan uit vier regels met omarmend rijm waarvan de middelste staand rijm, de buitenste slepend rijm hebben, gevolgd door twee regels met gepaard, staand rijm. Deze indeling stemt geheel overeen met de verdeling in volzinnen, zoals ook uit het boven aangehaalde, laatste zestal is te zien.

Het gedicht is evenals 'Brief aan Dafne' en 'Aan Fillis', geschreven in regels van 7 of 8 lettergrepen met vier accenten ieder; voor de maat maakt Vlaming hier gebruik van de trocheus.

De boven behandelde gedichten zijn niet gedateerd. Uit de volgorde van het handschrift zou men kunnen opmaken, dat 'Op een roosen=tuyltje' na het eerste liefdesgedicht is vervaardigd, en daar het laatste liefdesgedicht grote overeenkomst met het eerste vertoont, zullen de drie langere gedichten en waarschijnlijk ook de emblematische gedichtjes ongeveer gelijktijdig zijn onstaan.

Voor de tijdsbepaling geeft de inhoud weinig zekerheid, misschien geven de laatste regels van het derde gedicht een aanduiding:

'....: 'k zou de goôn
Niet benyden hunne throon,
Zo maar Fillis de benaaming
Van haar lief gaf aan haar V.'

Grammaticaal is in de laatste zin het meewerkend voorwerp 'haar V', en 'haar lief' is een bijvoegelijke bepaling bij 'benaaming'; dit houdt in, dat Vlaming reeds van haar is, hetgeen men kan verstaan als haar minnaar of haar echtgenoot. De verliefde jongeman wil graag horen dat zijn vrouwtje hem als haar 'lief' beschouwt, ook als hij getrouwd is. Hiermee in overeenstemming is het verjaarsgedicht dat Wellekens in

1709 voor Pieter Vlaming maakte en waarin de volgende regels voorkomen:

> ‘Amintas wiens getrouwe en zuivre minnevlam,
> Licoris, uit uw oog alleen haar oirsprong nam,
> Licoris oogen aan Amintas vlam ontsteken,
> Gewyde vlammen die steets zuivre vlammen queken.’

(Welk. Versch. G., blz. 225)

De vorm van de gedichten geeft een gelijke tijdsbepaling. Tot en met ‘Hogerwoert’ (1708) gebruikt Vlaming bijna in al zijn gedichten de regel met vijf accenten. In het gedicht op de titelprent van de uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus* (1709) is hij overgaan op de regel met vier accenten. Deze gebruikt hij ook voor de ‘Opdracht’ van de ‘Berymde Tafereelen’, die kennelijk is vervaardigd voor de uitgave van de *Dichtlievende Uitspanningen* (1710). Voor de gedichten uit het handschrift komt men aan de hand van boven gegeven aanwijzingen tot een dagtekening van 1709.

Bij het dichten van de boven behandelde gedichten heeft Vlaming zich waarschijnlijk laten beïnvloeden door zijn liefde voor de litteratuur. Bij ‘Brief aan Dafne’ denken we aan ‘Epithalani’ van C. Marino (1616), dat, aldus gespeld, op de veilinglijst van Vlaming's bibliotheek voorkomt (Veil. VI., blz. 87, no. 217). Voor ‘Aan Fillis’ kan hij zijn motief hebben ontleend aan Janus Secundus' ‘Basia’. Het ‘roosen=tuyltje’ behandelt een veel voorkomende vergelijking, zoals bij W.G. van Focquenbroch in zijn *Thalia of Geurigge Zanggodin* ‘Aan Klorimene’:

> ‘Toen ik u lestmaal by de lelien en roozen
> Zo helder pronken zag, en met zo purpren bloos,
> Zo dacht my, dat uit spyt de roos verbleekte in 't bloozen,
> En dat met een uit schaamt de lelie wierd een roos.
> Zo doet uw schoone verf de roos en lelie duiken,
> En maakt dat in uw hof, uit hartzeer en verdriet,
> De bloemen altemaal verdorren op hun struiken,
> Om dat men schoonder bloem op uwe kaaken ziet.’

(Fock., blz. 117)

Het emblematische gedichtje ‘Uyt Sappho aan Phyllis’ is niet van

Sappho; het staat in de *Anthologia Palatina* (V, nr. 93), traditioneel toegeschreven aan Rufinus, maar Pauly-Wissowa geeft bij zijn tientallen Rufinussen niemand die epigrammen heeft gedicht. Een vertaling ervan is te vinden in *Le petit oeuvre d'amour et gaige d'amytié,* wel aan Scève toegeschreven (Zie James Hutton: *The Greek Anthology in France and in the Latin writers of the Netherlands to the year 1800:* Cornell *Studies in Classical Philology,* vol. XXVIII - Ithaca, N.Y. 1946, blz. 311.).

Aan opdrachtgedichten zijn van Vlaming's hand uit deze periode vóór 1720 er vijf te vinden.

1. In de *Dichtlievende Uitspanningen* richt de dichter een opdrachtgedicht aan zijn jeugdvriend Gerard Muyser bij het hoefdicht ‘Hogerwoert’ (1708). Uit dit zestienregelige gedicht leren we, dat ‘Hogerwoert’ de eersteling van Vlaming's poëzie is, ‘die geen Bachant noch Thaës voert ten rye’, maar eenvoudig opgevoede nimfen. De tegenspraak die Dr. Pennink ziet (Penn., blz. 170), dat er vóór dit gedicht twee zijn vervaardigd opgenomen in de *Dichtlievende Uitspanningen,* kan opgelost worden door de zojuist aangehaalde bijvoegelijke bijzin. Het kan echter ook zijn, dat Vlaming zijn voorgaande scheppingen maar ‘gedichtjes’ noemde tegenover ‘Hogerwoert’ dat de pretentie heeft tot de Poëzie met een hoofdletter te behoren.

2. In de *Dichtlievende Uitspanningen* treffen we ook voor de ‘Berymde Tafereelen’ die Pieter dichtte bij de schilderingen door Barend Graat gemaakt in het huis waarin Pieter opgroeide, een opdrachtgedicht aan en wel voor de ‘kunstbeminnende Agnes Blok, myne behoudmoeder’, zoals boven het gedicht staat. Hierin zegt de dichter:

> ‘Ik, door dat voorwerp aangedrongen,
> Heb dus zijn [*Graat's*] schildren na gezongen,
> In 't eerste van myn vroege jeugd,
> Toen Roomsche en Grieksche lekkernyen
> In 't voorbeeld der aloude tyen,
> My toonden 't voetspoor van de deugd.’

(D.U., blz. 98-99)

Zijn vroegste jeugd noemt Vlaming de tijd, voordat hij in Leiden studeerde; dit valt af te leiden uit het jaartal 1704, dat de verluchter, Jan Goeree, plaatste onder het slotvignet van de ‘Berymde Tafereelen’.

De inhoud van dit gedicht wordt bepaald door de klassicistische schilderingen van Barend Graat, maar de overtuigde classicus die de dichter zich hier toont, bewijst de invloed van de klassieke litteratuur, ondergaan tijdens zijn opleiding aan de Latijnse school en het Athenaeum Illustre. Ook de vorm is aan zijn schoolopleiding te danken: doorlopende alexandrijnen. Wanneer hij het opdrachtgedicht aan Agnes Blok schrijft, ziet hij terug op deze jeugdperiode als op een voorbij-verleden. Zijn versvorm is sindsdien veranderd: het opdrachtgedicht is geschreven in de viervoetige jambische maat, die Vlaming ook gebruikt heeft in de beschrijving van de titelprent voor de vertaling van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*. Ik zou daarom dit opdrachtgedicht vóór de 'Berymde Tafereelen' op 1710 willen stellen. Een reden te meer voor deze datering is de nummering van de bladzijden, waar dit opdrachtgedicht buiten valt: deze loopt van 98 er vóór tot 99 er na: het is dus later toegevoegd. Een reden hiervoor kan geweest zijn, dat in 1709 Agnes voor de derde keer weduwe was geworden door het overlijden van Mr. Paulus Verrijn (hierna blz. 262).

3. Het derde opdrachtgedicht treffen we aan voor de vertaling van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus,* waarvan de uitgave door Lukas Schermer en Pieter Vlaming werd verzorgd in 1709. Vlaming gaf in dit drempeldicht een weergave in verzen van de titelprent, vervaardigd door Jan Goeree, één van de mentoren van de uitgave. In zekere zin volgt Vlaming hier dezelfde werkwijze als in het uitgebreide vijfdelige gedicht 'Berymde Tafereelen', maar in dit geval is de prent opzichzelf een weergave van de inhoud van de bundel, hetgeen een voorbeeld is van Vlaming's woorden:

> 'Dus toont de stomme poëzye
> In haare nette schilderye,
> Het voorwerp van het schrander dicht, [.]
> Die Decius wil hooren spreeken
> En Aulus heek'len de gebreken,
> Slaa op het werk zelf zyn gezicht.'

Het gedicht bestaat uit vijftien strofen van zes viervoetige regels; het rijmschema is: a a b c c b .

4. Het vierde opdrachtgedicht vinden we voorin de uitgave van *Lukas Schermers Poëzy* (1712), waarbij in de letterlijke zin de bundel aange-

boden wordt. Het is een weergave van de titelprent van Jan Goeree, zoals ook het hiervoorgaand besproken drempeldicht. Vlaming betoont er de jonggestorven Schermer eer in, maar daarnaast geeft hij aan de hand van Goeree's prent een aanduiding van de voornaamste gedichten die in de bundel voorkomen.

Het gedicht bestaat uit zeven strofen van zes regels, de maat is een viervoetige jambische, gelijk aan de vorm van het drempeldicht van de *Juvenalis-vertaling*. Het rijm is: a a b c c b , eveneens hetzelfde.

Geen drempeldicht tussen 1712 en 1719 geschreven is tot nog toe te voorschijn gekomen.

5. In 1719 komt te Rotterdam bij Willis uit *'De getrouwe Herderin* [van Contarini] *Lantspel In regelmatige vaerzen gebragt door Catharina Johanna de With, benevens eenige andere Gedichten van dezelve, bestaande in Herderszangen, Visscherszangen enz*. Onder de lofdichten voorin de bundel treffen we een gedicht van Vlaming aan, dat acht strofen van tien regels telt, waarvan de vierde en vijfde strofe speciale aandacht vragen.

> 'Nederlandt blyft u verplicht,
> O Lycoris, 't wil u danken,
> Dat gy Ingens stramme klanken
> En zyn rymeloos gedicht
> Vormde en deedt eenparig vloejen.
> 't Walgde van dien schorren toon,
> Nimmermeer ons oor gewoon,
> Dat zich altoos voelt vermoejen
> Door dien harden, wrangen trant,
> Zelfs van Huigens, Hoofdt en Brandt.
>
> Hoorde Palestein geen galmen,
> Door den wederklank herkaetst,
> Of het hoorde rym op 't laetst,
> Rollen door zyn woudt van palmen,
> Oren kreigende op dien trant;
> Waerom dan het rym versmeten?
> Waerom ons zo bits verweten,
> En zo menig ander landt,

Dat die wys geen proef kan houden,
By het voorbeeldt der alouden?

Deze twee strofen dienen duidelijk ter aanbeveling van het rijm en zijn gericht tegen degenen die naar het voorbeeld van klassieke dichters het rijm wilden opgeven, zoals Simon van Ingen, die in 1658 een gedeeltelijk rijmloze vertaling van Contarini's *Fida Ninfa* (1558) had gegeven. In de discussie van de achttiende eeuw is het rijm één van de twistpunten, ook in 1723 door Wellekens bepleit in zijn *Beschrijving van de kunstcollectie van den Heere Valerius Röver,* en wel met dezelfde argumenten. Nu komen we de uitdrukking 'harden' trant ook elders tegen in de litteratuur; dan heeft 'harde' betrekking op de zinsbouw. Dit is het geval in het 'Aen den bescheiden Lezer', dat David van Hoogstraten stelt voorin de postume uitgave van Joan van Broekhuizen *Gedichten:* hij prijst daarin de zoetvloeiendheid van de poëzie van Van Broekhuizen, die hij stelt tegenover de 'hardtheid', die men soms bij Hooft aantreft. Deze hardheid bestaat in het verdraaien van de woordvolgorde, wat het veelvuldigst voorkomt bij het bijvoegelijk naamwoord naast het zelfstandig naamwoord: vandaar de spotnaam 'mangrooten' voor dergelijke harde dichters. David van Hoogstraten geeft vele voorbeelden hierbij uit Hooft's werk, o.a.

'Myn sluier en het kap nogh wat verschikt *zyn moesten'* (G.v. Velz.)
'En sieren het aenschyn vol *vrolykheden zoet'* (Granida)
'Wat stort al *gaven groot*, de hemel in uw schoot,' (Granida)

In Vlaming's drempeldicht handelen de vierde en de vijfde strofe echter geheel over het rijm, en daarop moet in dit geval de term 'hard' dan ook betrokken worden.

Vlaming's gedicht is licht en het heeft gang, waartoe de versvorm het zijne bijdraagt: de regels bestaan uit vier trocheeën met tweemaal omarmend rijm, afgesloten door twee regels met gepaard rijm, aldus een tienregelige strofe vormend.

De tweede strofe moge hier nog volgen als staaltje van luchtige poëzie:

'Vaderlantsche Poëzy,
Die uw heldre zonnestralen
Reets verflaeuwen ziet in 't dalen,

Nieuwe luister komt u by;
Gy zyt noch niet gantsch verbannen,
Daer een tedre, jonge maegdt
U zo tedre liefde draegt,
En beschaemt maekt zo veel mannen.
Vaderlantsche Poëzy,
Nieuwe luister komt u by.'

Een verwijzing naar de Walcherse Janus Secundus en zijn twee dichtende broers, vergeleken bij de drie dichtende gezusters De With, is een litteraire noot in de derde strofe. De vader van de dichteres was Mr. Ludolf Adriaan de With, secretaris van het kapittel van Sint-Marie te Utrecht (NNBW. IV, kol. 1470), die Vlaming historische stukken verschafte voor zijn Geschiedenis van Amsterdam.

Van de twee lijkdichten van Pieter Vlaming is het eerste 'Ter Gedachtenisse van den Dichter Lukas Schermer' (Sch., blz. 481). In dit gedicht is Schermer's studievriend, Pieter, aan het woord, die samen met hem ervan heeft gedroomd onsterfelijk te worden door dichtwerk. De weergave van Schermer's gedichten neemt de grootste plaats in deze 'Gedachtenisse' in, die als volgt is opgebouwd:

inleiding in de sfeer van de herdersdichten, waarin een plaats krijgen: de rouw om Orfeus in een vergelijking, de entourage van het Haarlemse geboomte en de stroomgod van het Spaarne,	ca. 15 regels
het werk van de dichter zal hem eeuwig doen leven, ondanks zijn vroege dood,	ca. 25 regels
de onwetende treurt om het verlies van het aardse leven, allegorisch uitgewerkt,	ca. 15 regels
de goede, wetende mens echter is blij, als hij het eeuwige leven in kan gaan.	ca. 15 regels

Vlaming heeft dit gedicht niet de zware naam van 'Lijkgedachtenis' gegeven. Wel gebruikt hij het rustige rijmschema van het paarsgewijze rijm, maar de versregels geeft hij vijf accenten, welke maat hij ook in zijn vrolijke gedichten vóór 1709 gebruikte. Het gedicht is afgedrukt in de postume uitgave van *Lukas Schermers Poëzy* in 1712, maar het is waar-

schijnlijk vrij gauw na diens dood op 10 februari 1711 vervaardigd.

Het tweede lijkdicht komt voor in *Gedichten van Joan van Broekhuizen* (Broek., blz. 108) in de postume uitgave van David van Hoogstraten. Het draagt de titel 'Ter Gedachtenisse van den Heere Joan van Broekhuizen'. Bij zijn dood in 1707 heeft Joan van Broekhuizen zijn litterair werk nagelaten aan David van Hoogstraten, zoals Vlaming in diens levensbeschrijving meedeelt (Hgstr. Poëm., blz. 7V^{o}). In hoofdzaak bestond dit uit Latijnse gedichten, die Van Hoogstraten reeds in 1711 uitgaf. De Nederlandse gedichten volgen in 1712. Hoewel ze eerder gebundeld met gedichten van Pluimer waren verschenen (1677), werd de uitgave van 1712 zonder deze voorbereid; toen bleek er 'vulling' nodig te zijn, waartoe Van Hoogstraten de gebruikelijke lijkdichten, altijd lofdichten naar inhoud, zeer geschikt achtte. Waarschijnlijk heeft hij toen aan Vlaming gevraagd alsnog een 'gedachtenis' van groter omvang te schrijven. Vlaming heeft deze verlate hulde nogal aardig gemotiveerd door het te doen voorkomen alsof de klagende godin eerst (1707) van verdriet niet kon spreken en nu pas (1711?) in klagen uitbarstte. Een lijkzang van Schermer, die in februari 1711 overleed, is eveneens opgenomen, maar deze schreef al vroeg 'gelegenheidsgedichten'.

De klagende godin in Vlaming's 'Gedachtenis' is een figuur die we ook in de 'Lykgedachtenis van Hieronymus Angerianus' aantroffen. Overigens is dit gedicht conventioneler dan beide voorgaande, die voor Angerianus (1710) en Schermer (1711), wat mogelijk terwille van zijn leermeester en opdrachtgever Van Hoogstraten was, maar het zou erop kunnen wijzen, dat het werkelijk eerder was geschreven.

In de inhoud toont Vlaming zich een strijder voor zijn oud-leraar, die dan in de poëtenoorlog is betrokken, een litterair gevecht dat in 1712 al enige tijd aan de gang was. Th. Nolen geeft in zijn boek *Iets over David van Hoogstraten en de letterkundige twisten van zijn tijd* (1886) een uiteenzetting van het begin van de ruzie tussen David van Hoogstraten c.s. en Jean le Clerc (hierna blz. 328), te vinden in Bibl. Chois. IV, XXIII, p. 441 (1711). De eerste aanval zou gedaan zijn door Jean le Clerc (Jan de Klerk) naar aanleiding van de aantekeningen over de Latijnse fabeldichter Phaedrus door David van Hoogstraten in 1711, gevolgd door een aanval op diens 'Berecht' voorin de uitgave van *J. Oudaans Aanmerkingen over Q. Horatius Flaccus Dichtkunst, op onze tijden en zeden toegepast door A. Pels*. Dr. Nolen heeft Jean le Clerc beschreven als een geleerde. Hij werd in 1657 te Genève geboren, waar

hij zijn opvoeding kreeg. In 1678 ging hij naar Grenoble, daarna naar Saumur om nog beter de Franse taal te leren. In 1682 maakte hij een reis naar Londen in de hoop daar een wetenschappelijke baan te krijgen, hetgeen mislukte. Tenslotte vestigde hij zich te Amsterdam. Zijn pogingen om daar de opvolger te worden van Ph.à. Limborch, als professor aan het remonstrants seminarie, zijn eveneens mislukt. Voor zijn tijdgenoten ging hij voor een Fransman door; vandaar zijn scheldnaam ‘de Haan’; zijn medestanders in de pennestrijd zijn Ds. Lambert Drost, die zich volgens Dr. Nolen ‘Philalethes’ noemde. Deze heeft vergeefs gepoogd de benoeming in Amsterdam van Le Clerc te verkrijgen, evenals de figuren ‘Osjen’ en ‘Witjen’, die we onder deze namen in de poëtenstrijd tegenkomen (Nolen, blz. 16-20).

De regels die Vlaming in de ‘Gedachtenis van den Heere Joan van Broekhuizen’ aan de strijd wijdt, duiden inderdaad op een eerdere aanval, en zijn niet mals op zichzelf. Nadat de Godin de verdiensten van Van Broekhuizen heeft geprezen, omdat hij het onkruid uit haar bloemperk wiedde, zegt zij:

> ‘Een Nachtuil, die, vol schrik placht weg te vlieden
> Voor zyn *[Broekhuizen's]* gezicht, neemt nu de stoutheit, om
> Te gillen in Minerves heiligdom.
> Een Haan, gewoon te krajen en te krassen,
> Staat smadelyk te wroeten in zyn assen.
> Een Dog, die niet als met de schimmen stryt,
> Het kout gebeent, bezevert, knaagt en byt’.

Over Vlaming en de Poëtenstrijd zie bijlage no. 1. (hierna blz. 328 e.vv.).

De bouw van Vlaming's ‘Gedachtenis’ laat verschillende onderdelen zien die in de conventionele lijkklacht thuishoren (Witst, blz. 123 e.vv.). De inleiding wordt gevormd door het aanroepen van de muze, de Godin; de Dood wordt daarin genoemd als ‘doof’.	ca. 42 regels.
Hierop volgt de klacht van de Godin, die begint met het verhaal van haar wedervaren: nadat zij 800 jaar in nevels gehuld is geweest, is het door Erasmus weer helder rondom haar geworden. Daarop passeren de Nederlandse dichters die Latijnse gedichten hebben gemaakt tot en met De Groot en Heins, de revue;	ca. 50 regels.
De Lof van Van Broekhuizen volgt hierop, tezamen met een herdenking van Francius, de reeds gestorven professor aan het Athenaeum	

Illustre. Dit gedeelte is een lofzang met de repetitio ‘Broekhuizen’ aan het begin, na een onregelmatig aantal regels,	ca. 40 regels.
De eigenlijke klacht volgt dan, waarin nimfen de Godin moeten bijstaan met de repetitio ‘Broekhuizen is geweest’ in de tweede helft van de desbetreffende regels,	ca. 25 regels.
Het verlies dat de nabestaanden ondervinden, volgt op de geciteerde aantijging, die na de klacht is ingevoegd,	ca. 25 regels.
De troost tenslotte bestaat voor de Godin, de muze, uit de steun van David van Hoogstraten en Burman.	ca. 8 regels.

Na de vrije opvatting van de versvorm in de ‘Lijkgedachtenis van H. Angerianus’ is de ‘Gedachtenis van Lukas Schermer’ reeds minder spectaculair van vorm; in deze laatste gedachtenis voor Van Broekhuizen lijkt Vlaming werkelijk een stap terug gezet te hebben naar de officiële retorica, misschien terwille van de plechtstatigheid van de afgestorvene en van zijn leermeester David van Hoogstraten, of wel het gedicht is niet lang na de dood van Van Broekhuizen gemaakt.

Twee Jaardichten voor de Haarlemse Kamer ‘Trouw moet blijken’ zijn gedateerd 1714. Het eerste heeft tot titel ‘Lof der Trouwe. Aen de oude Haerlemsche Kamer der Pellikanisten, bekent onder de Spreuk - Trouw moet Blyken -’. Dit gedicht draagt als datum: Louwmaand 1714 en is voorzeker het jaarlied voor 1714 van de Kamer geweest, aldaar door Pieter Vlaming voorgedragen. Het is bedoeld als lofdicht op de Kamer, maar moet toch ook gedenken, dat in het afgelopen jaar 1713 tenslotte de zo verfoeide Spaanse successie-oorlog met Frankrijk was geëindigd.

In de jaren 1706 tot en met 1711, toen Lukas Schermer factor was, werden voor de Kameristen de zegevierende veldheren der bondgenoten en de bekampte, helse Lodewijk de veertiende ten tonele gevoerd in klinkende gedichten. In 1708 erkent Schermer eerlijk, dat [zijn zangeres]

> ....'t buitenleven mint,
> En steets haar veltdeun strooit onachtzaam in de wint,
> Als Kumaas Strantsibil haar Goddelijke zangen’,

maar hij maakt voor deze gelegenheid toch een dicht op de oorlog.

Zo ging het tot zijn dood in 1711 toe. De factor van de Kamer moest elk jaar een ‘Jaardicht’ vervaardigen, dat op het Sint-Catharina-maal (25

november) ter goedkeuring aan de broeders werd voorgelezen, daarna gedrukt, waarop het op 1 januari van het volgend jaar werd voorgelezen (Gr. Sch., blz. 8).

In 1713 was de vrede met Frankrijk eindelijk gekomen, maar voor de Republiek niet een overwinning waar deze trots op kon zijn. Wel bracht het verdrag enige handelsvoordelen, en wat nog meer betekende, er kwam een einde aan de onveiligheid op zee en aan de oorlogshandelingen. In het algemeen was men in Nederland geschokt door de voortijdige terugroeping van Marlborough door de Engelse koningin, waaraan we een lang gedicht van Zeeus te danken hebben (Zeeus, blz. 175-178). Het is dus geen wonder dat Pieter Vlaming's jaardicht sober aandoet, zeker in vergelijking met de hiervoor genoemde jaardichten van L. Schermer. Zoals het voor de gelegenheid te pas komt, is de toon van het gedicht opgewekt; de inzet van elke strofe is kort, nl. een regel van drie jambische maten in staand rijm, een klaroenstoot, die voor de inhoud van iedere vierregelige strofe bepalend is. De aandacht van de luisteraars wordt gespannen gehouden.

De inhoud van het ‘Jaardicht’ komt in het kort op het volgende neer:

Strofe 1	Aanspraak aan de Trouw, zij vereert de Deugd.
Strofe 2	Zij wordt gevolgd door Vrede en Vreugt.
Strofe 3	Het uiterlijk van Trouw: wit kleed.
Strofe 4	Uit haar blazoen, de ‘Pelikaan’, blijkt haar liefde.
Strofe 5	Zonder Trouw is geen staatsbestel mogelijk.
Strofe 6	Aanspraak: Trouw was in de oude tijd op aarde,
Strofe 7	Maar in het verdorven heden is ze hemelwaarts gevlucht.
Strofe 8	Bede terug te komen met Vrede, Vriendschap en Eer.
Strofe 9	Nog eren mensen de Trouw in Dankbaarheid en Liefde.
Strofe 10	De Trouw keert terug met de Liefde.
Strofe 11	De (Franse) dwingeland is weg, zodat we in vrijheid kunnen leven.
Strofe 12	De leer van de ‘absolute vorst’ moet verworpen worden.
Strofe 13	Het Heil zal op de Trouw volgen.

Strofe 14	‘Nooit werde uw *(van de Trouw)* dienst versmaedt. Blyf lang, o Trouw, de grontslag van den Staet, Dan bloeit de Welvaert lang, dan weten alle streken Gelyk als eertyts, van Bataefsche trouw te spreken’.

Het accent van de laatste regel, het hoogtepunt van het gedicht, ligt op ‘Bataefsche’; hier vinden we al in 1714 een aanduiding van de politieke richting die de goede patriot, Vlaming, is toegedaan.

De bovengegeven inhoud werkt Vlaming aldus uit:

(1) In de eerste strofe, waarin de dichter zich tot de abstractie ‘Trouw’ richt, spreekt hij rechtstreeks de kameristen aan, en treft hen meteen in het hart door van ‘onbevlekt gemoed’, ‘een onwrikbare houding’ en ‘deugd’ te spreken.

(2) In de tweede strofe komen de vrede en vreugd reeds ter sprake, al is het dan als volgelingen van de trouw.

(3) De derde strofe doet denken aan een beeld van een zege-prent (vgl. de *Trionfi* van Petrarca): de Trouw in een wit kleed, op een gouden koets, getrokken door een paar witte raven en een paar zwarte zwanen.

(4) De vierde strofe geeft de belangrijkste eigenschap van de Trouw: het blazoen van de kamer, een pelikaan verbeeldend, die haar jongen met haar eigen bloed voedt en zodoende de dood en ‘armoe’ doet wijken.

(5) Na deze inleidende, beschrijvende strofen bezingt Vlaming de kracht van de trouw voor de samenleving. Hij komt in de vijfde strofe tot de conclusie, dat zonder trouw geen staatsbestel mogelijk is. In de tweede regel gebruikt hij het werkwoord ‘neigt’, dat zeer letterlijk als ‘naar de laagte gaan’, of ‘overhellen tot dalen’, moet worden opgevat, met een accent te lezen en dat slechts aangevuld wordt met de adverbiale uitdrukking ‘ten val’ in de derde regel van de strofe.

(6) De betekenis van de trouw voor de samenleving wordt in de zesde strofe inniger uitgedrukt door de aanvangsregel ‘Bekoorlyke Godin’, en de herinnering aan de goede, oude tijd.

(7) De tegenstelling tot de huidige tijd van weelde en staatszucht, hoewel de trouw van uit de hemel nog verbinding met de kameristen heeft wordt uitgewerkt.

(8) De tweede helft van het lofdicht zet in de achtste strofe in met de aanroep: ‘Dael weder tot ons neêr’. Daarbij spreekt de dichter van het verlangen naar de ideale ‘gulden tijd’.

(9) In de volgende strofe kan Vlaming met een blik op zijn gehoor getuigen, dat de trouw ook op het ogenblik gediend wordt in dankbaarheid en liefde, een getuigenis waar ons de waarde van ontgaat (Poëtenstrijd?).

(10) In de tiende strofe, eindelijk, klinkt de blijde toon vrijuit. De Trouw, de Eendracht, de Vrijheid, de Leeuw met de standaard van de Republiek,

zij alle treden aan. Ook hier moeten we weer denken aan een geïnspireerd zijn door de *Trionfi* van Petrarca.

(11) In de elfde strofe wordt afgerekend met de vijand van de Republiek en de regel ‘Geen dienaar zal voortaen zyn meestren meester wezen’ geeft zeer treffend weer, in welke toestand de overwonnene zich tijdens een oorlog kan bevinden. Dan heeft de eerste, de slechtste van het heersersvolk te zeggen over de leiding van het geordende, bezette land.

(12) De theoreticus Vlaming verwerpt in de twaalfde strofe Lodewijk de XIVde als volgeling van Machiavelli (de Florentijn) en diens helse leer.

(13 en 14.) De dichter eindigt zijn lofdicht met een heilwens voor Holland, voor de Staat met het reeds behandelde accent op ‘Bataefsche’ dat als adjectief dienst doet bij ‘trouw’ in de laatste regel.

De gehele lofzang bestaat, zoals gezegd, uit veertien strofen met een duidelijke deling in twee helften naar de inhoud. Elke strofe bestaat uit vier regels: een eerste regel van drie jamben, een tweede van vijf jamben op de eerste rijmend met staand rijm; de derde en vierde regel, ieder uit zes jamben bestaande, rijmen onderling met slepend rijm.

Deze bouw legt de klemtoon op de aanvang, zowel van de strofe als van de regel, en heeft een vocatief karakter: het gehoor wordt, mede door de kortheid van de strofen, voortdurend wakker gehouden.

De klank is welluidend, Vlaming maakt veelvuldig gebruik van enige stijlmiddelen t.w. alliteratie, assonantie, binnenrijm en annominatio.

De eerste en de achtste strofe mogen hier voorbeelden van geven:

‘O Trouw, gy Hemelsch goedt!
Gy siersel van een onbevlekt gemoedt
Dat, onverwrikt, en pal in 's waerelts wisselingen,
De deugden schoner schat, dan d'allerschoonste dingen’.

en

‘Dael weder tot ons neêr,
Verzelt van Vreê, van Vriendschap, en van Eer,
Vernieuw den gulden tydt in deze boze tyden,
Opdat zich 't aertryk mag door uwe komst verblyden’.

In strofe twaalf geeft de rollende ‘r’ duidelijk ongenoegen weer:

‘verraedt en wrok doet voeren.... vrije lant beroeren’.

In strofe dertien achtmaal de ‘o’, wel in verschillende positie gesteld, maar het effect van kortheid en geslotenheid wordt bereikt:
‘kom-zon-onze-volgt-morgenster-onvermoeide-Hollandt-ontelbre’.

Omdat Vlaming niet van holle uitdrukkingen houdt moet hij in strofe zes met ‘vreemde prael’ en ‘breken van eden’ het oog op bepaalde feiten hebben gehad. Bij zijn anti-Franse gezindheid zou het goed passen te denken aan Franse praal in uiterlijke mode en lichtzinnigheden, vooral in de huwelijkstrouw. De politiek-meelevende Vlaming zal ook getroffen zijn geweest door het terugroepen van de gevierde Marlborough (31 dec. 1711) en het daarop gevolgde geheim vredesoverleg tussen Engeland en Frankrijk.

Dat in dit gedicht ook aanwijzingen te vinden zijn voor een einde van de strijd met Jean le Clerc is niet te zeggen, maar Vlaming kan in het volgend jaardicht blijk gegeven hebben van een verbetering in de verstandhouding, zodat hier ook een verborgen bedoeling aanwezig kan zijn met de afdaling van de vrede.

Het tweede ‘Jaardicht’ is getiteld ‘Alcides. Jaerzang; Aen de oude Haerlemsche Rederykkamer der Pellikanisten: bekent onder de spreuk van Trouw moet blyken’. Deze jaarzang voor 1715 (hierna blz. 104) heeft Pieter Vlaming eveneens gemaakt. Voor ons wordt het gedicht begrijpelijker, wanneer we uitgaan van de gedachte die wordt weergegeven door prof. Edgar de Bruyne in zijn *Geschiedenis van de Aesthetica* (V). Hij tekent de mens van de renaissance met de woorden van Coluzzio Salutati (einde 14de eeuw) en beschrijft hem als de mens die de beschouwende houding van de middeleeuwer heeft prijsgegeven voor een leven van daden, van activiteiten: ‘Summus hic profecto labor’; de wijze mens is een strijder: ‘standum est in acie.... luctandum pro justitia, pro veritate, pro honestate’; de macht van de mens ligt in zijn scheppende kracht. Het voorbeeld voor hem is Hercules (Alcides). De zaligheid is ‘agli uomini fortissimi, poichè hanno vinto le monstruose fatiche della terra, debitamente siano date le stelle’. Dezelfde gedachte ligt opgesloten in Salutati's uitspraak: ‘ego de terra, lex vero de mente divina’, de mens in zijn aardsheid wordt door een goddelijke vonk geïnspireerd, en daardoor komt de kern van het menselijk leven te liggen in zijn vrij beslissende wil (D. Br., blz. 9, 10).

Vlaming stelt zich ook deze renaissance-mens ten voorbeeld; we vinden bijna in ieder van zijn gedichten de naam Hercules of Alcides, welke laatste naam door het éne accent misschien beter in de maat van de vers-

regel paste. Maar van zijn jeugd af wordt Vlaming geïntrigeerd door Hercules' falen op verschillende momenten. In de ‘Berymde Tafereelen’ geeft de dichter weer, wat door de schilder Barend Graat is geponeerd, en het is dus Graat die aan de achttienjarige dichter het probleem heeft voorgelegd. Men kan zeggen, dat het de doopsgezinde familie-traditie is, die de feilbaarheid van de renaissance-held naar voren brengt.

In het gedicht voor de Haarlemse Kamer zou men uit de ‘Tegenzang’ van de Gallen kunnen opmaken, dat met de renaissance-mens, die het voorbeeld volgde van de Griekse halfgod, wordt afgerekend. Het is merkwaardig, dat ook in de latere poëzie van Vlaming het beeld van Hercules blijft terugkomen: nog in 1732 in de gedichten voor de ‘Doorluchtige Schoole’ treffen we het aan, en een apotheose heeft Vlaming gevonden in het vignet voor zijn uitgave van Hospitalius' *Carmina,* waar Hercules wordt voorgesteld met knots en leeuwehuid, een stukje van de hemelboog torsend, waarop het Lam wandelt naar de Ram (Pasen), eveneens uit 1732.

De jaarzang ‘Alcides’ is in 1714 te Amsterdam gedrukt, maar moet gelden als de jaargang voor 1715, wat ook blijkt uit het jaartal 1716 voorin de druk van de volgende jaarzang, die wederom in Haarlem is gedrukt door Willem van Kessel. Deze onregelmatigheid is ontgaan aan C.H. Ebbinge Wubben, de schrijver van het artikel over Vlaming in het NNBW. III, 1317, die beide jaardichten in omgekeerde volgorde op 1714 heeft gesteld. Het feit, dat Pieter Vlaming zich voor zijn tweede jaarzang van een Amsterdamse drukker heeft bediend die niet bekend was met de Haarlemse gebruiken, kan verderreikende gevolgen hebben gehad dan een onregelmatigheid in de datering van de opeenvolgende jaarzangen: het kan hebben bijgedragen tot de keuze van een andere factor voor 1716 op aandringen van Willem van Kessel.

Voor het jaardicht van 1715 heeft Vlaming wederom gezocht naar stof en vorm die zijn publiek tot luisteren zouden prikkelen. ‘Alcides’ geeft behalve afwisseling in de vorm - een Zang (van de Rey van Grieken), een Tegenzang (Van de Rey van Gallen) en een Toezang (van de Rey van Nederlanders) - ook gelegenheid driemaal een nieuw thema in te zetten. Het gehele gedicht bestaat uit vijftien strofen van zes regels.

De zang van de Rey van Grieken bestaat uit 6 strofen, waarin de heldendaden van Hercules worden geroemd, aldus verdeeld:

Strofe 1:	Alcides wordt aangesproken met lovende benamingen als sterretemmer, reusbespringer.

Strofe 2:	Levensgeschiedenis van Alcides: als zuigeling doodt hij de slangen van Hera.
Strofe 3:	De genoemde daad voorspelt vele heldendaden.
Strofe 4:	De dood van de (Lerneïsche) Hydra en de (Nemeïsche) Leeuw, evenals zijn menslievend optreden in het algemeen worden verhaald.
Strofe 5:	Daarom wil de Rey hem eren met een ‘marmer beeld’ en lofzangen.
Strofe 6:	Genoeg gezongen, niemand zal Alcides laken.

De Tegenzang van de Rey van Gallen is een antwoord op de voorgaande strofe en sluit aldus dadelijk aan de voorgaande zang aan.

Strofe 1:	De Grieken aanbidden Alcides alleen om de kracht van zijn lichaam.
Strofe 2:	Trouwens, hij was helemaal niet manmoedig toen hij zich door een vrouw aan het spinnen liet zetten (vgl. ‘Berymde Tafereelen’ (D.U., blz. 99)).
Strofe 3:	Ook was het onwaardig, dat hij zijn leermeester Limes doodde.
Strofe 4:	De voorvaders van de Gallen waren machtig door de taal.
Strofe 5:	En temden zo de gebreken van de mensen en leerden door het woord hun de deugd.

Wat betreft Alcides is hier de zang teneinde, maar terwille van de ‘Jaardag’ van de kamer ‘Trouw moet blijken’ laat Vlaming nog een ‘Toezang’ volgen door de Rey van Nederlanders, die een soort geschiedenis van de letterkunde geeft om te komen van de held uit de ‘Tegenzang’ van de Gallen tot de achttiende-eeuwse kamer. In het korte bestek van vier strofen valt te leren hoe Vlaming die geschiedenis interpreteert, waarbij zijn taal meer duidend dan belerend is.

Strofe 1:	Van de zanger van de Gallen leerden de oude barden van Nederland hun zangen, die opwekten tot deugd en oorlogsmoed.
Strofe 2:	Deze zangen zijn verloren gegaan, maar het volk maakte zededichten in ‘vernuftig Rederyken’.
Strofe 3:	Al zijn er nu taalgeleerden, men is aan de oude bard en de oude oefenscholen, de rederijkkamers, veel verplicht.

Strofe 4:	Daarom heeft de factor dit gedicht gemaakt: hij heeft zijn plicht vervuld de oudheid te eren en de dienst die hij als factor verschuldigd was, heeft hij de kamer bewezen.

Bezien we dit gedicht, dan valt de overeenkomst op met de eerste zin uit Vlaming's ‘Aan den Lezer’ in de uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*. Ook daar de verbinding van Herculessen uit de zeer oude tijden en de dichters, die de beschaving brachten. Zelfs het beeld, dat Vlaming gebruikt is hetzelfde, en in zekere zin ook de vorm, wanneer hij zegt dat de ondeugden van de slechte mensen niet voldoende door de filosofen bestreden konden worden, en dat de dichters het daarna geprobeerd hebben door aan de mensen hun eigen dwaasheden voor te houden, ‘eerst in hunne reyen, naderhand in volslagene toneelspelen’.

De eerste zang, die van de Grieken, is geheel gebaseerd op de verheerlijking van de Ouden: daarbij verpersoonlijkt Hercules de spierkracht, het schone lichaam en ook de deugd, de heldenmoed in de bestrijding van het kwaad. Men kan zeggen, dat dit het ideaal is uit zijn schooltijd. Op het Griekse tijdperk volgt dat der Gallen. Over de opvattingen hieromtrent licht H. Kampinga ons in in zijn dissertatie, *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der XVIe en XVIIe eeuw,* waarnaar we hiervoor reeds meer malen hebben verwezen. Dat de beschaving door de Galliërs aan de oude bewoners van deze streken zou zijn overgeleverd is door Hugo de Groot naar voren gebracht. Dit past in de zeventiende-eeuwse voorstelling van de oude vrije Bataven, die zich niet aan de Romeinen wilden onderwerpen. Grotius acht de oude Germaanse deugden die door Tacitus zijn beschreven lager dan een hoge beschaving welke hij bij de Galliërs veronderstelde te bestaan. De kennis hiervan putte Grotius uit een werk van Agathias, een Byzantijns schrijver uit het begin van de zesde eeuw (Kamp., blz. 79-86).

Dat deze Galliërs door hun dichters de woeste, oude bewoners hebben getemd met (gouden) banden door de oren is een beeld dat Vlaming in ‘Alcides’ gebruikt; in de voorrede van *Alle de Schimpdichten* waren het de dichters uit de oudheid die dit deden. Vlaming vermeldt verder, dat de historieschrijvers ook melding maken, in navolging van Tacitus, van oude Germaanse heldenzangen; door Scriverius worden deze ‘sangh ende liedgiens’ genoemd; ook bij S. van Leeuwen komen we deze tegen.

In ‘Alcides’ heeft Vlaming de Oudheid met de kunst van de Pellikanisten in een aanvaardbare climax weten te verbinden. Dat hij als onderwerp voor deze jaarzang juist ‘Alcides’ heeft gekozen kan nog een andere grond hebben: misschien is in hem een figuur uit de poëtenoorlog terug te

vinden. Het gehele gedicht is een gaaf kunstwerk, i.c. een lofdicht naar de opvattingen van zijn tijd, waarin vorm en inhoud in nauwe samenhang zijn overwogen. Dat de held uit de oudheid, die het ideaal was voor de renaissance-mens, niet zo verheven was en eerbiedwaardig als velen wilden geloven, dat van de vereerde Fransen de barden, de dichters van heldensagen, de belangrijkste dichters waren (zie Scriverius bij Kamp., blz. 85), dat er een kloof ligt tussen de ridderpoëzie en de burgerlijke litteratuur van de middeleeuwen en dat desalniettemin de achttiendeeeuwse litteratoren en vereerde taalgeleerden veel verplicht waren aan die oude rederijkerskamers, vormt de anti-conventionele les, die Vlaming in het gedicht geeft. Met deze visie vestigt hij de aandacht op het nieuwere geschiedenisonderzoek, en hij geeft een lesje aan Le Clerc c.s.. Bij een nader onderzoek van de ‘Poëtenstrijd’ zouden in ‘Alcides’ meer lessen voor de tegenstanders van David van Hoogstraten gevonden kunnen worden (zie bijlage 1, blz. 330).

De compositie van de drie reyen met een eigen inhoud - de vondst, de trouvaille - zal Vlaming wel voldaan hebben en ook de inhoud, waarin hij een tijdsprobleem heeft vastgelegd, heeft merg en been van hem meegekregen. De Vondeliaanse indeling in zang, tegenzang en toezang is inderdaad een vondst die het eentonige, lange jaardicht afwisseling geeft; de aflopende lengte van de zangen: 6-5-4 strofen, is psychologisch heel juist. Ook hier blijkt de toneelmatige kant die veel van Vlaming's gedichten hebben; deze drie reyen zouden op het toneel kunnen worden gezegd, al heeft Vlaming, voor zover bekend, nooit toneelwerk gemaakt. Het archief van ‘Trouw moet blijken’ zou in dit opzicht nog een verrassing kunnen bevatten.

Aan de ‘rey’ besteedt Vlaming reeds aandacht in 1709 in zijn ‘Verhandeling van satiren en satirdichters’. In 1715, het jaar waarin ‘Alcides’ is voorgedragen, bespreekt Wellekens de functie van de rey in zijn ‘Verhandeling van het Herderdicht’ en beziet deze in zijn historische ontwikkeling (Amint., blz. 157). Vlaming beschouwt dus samen met Wellekens de aard en functie van de rey theoretisch en volgt niet zonder meer het voorbeeld van Vondel. Juist deze vorm geeft aan Vlaming de mogelijkheid een betoog over abstracte zaken aan zijn hoorders voor te zetten, waarbij alle delen duidelijk zijn te onderscheiden. Hij is hier een grote stap verder dan in ‘Lof der Trouwe’, waarin nog personificaties, onder meer een ‘godin’ optraden in navolging van Petrarca.

Voor ‘Alcides’ gebruikte Vlaming strofen van zes regels, t.w. vier

regels met omarmend rijm, gevolgd door twee regels met gepaard rijm. De twee sluitende regels geven lang niet altijd een conclusie van de voorgaande vier, zoals wel in de strofen 1, 3, 5, 6, 7, 9, 12, 14 en 15; er is dikwijls enjambement, zodat alleen in de klank van de voordrager een langere verhalende toon in de omarmend rijmende regels wordt onderbroken door de paarsgewijs rijmende. De rijmen zijn afwisselend staand en slepend, en wel zo, dat het rijm van de gepaarde regels afwisselt met het soort van de eerste en vierde regel van elke strofe. Aldus wordt een melodieuze ketting verkregen van staand en slepend rijm.

Bij een oordeel over het gehele gedicht 'Alcides' moeten we er rekening mee houden, dat het in zekere zin een 'gelegenheidsgedicht' is: het heeft een zekere litteraire pretentie; het is verstandelijk gecomponeerd en geeft als Vlaming's opvatting weer, dat voor het litteraire kunstwerk op dat ogenblik de 'taal' het meest de aandacht verdient. Voor Vlaming is deze 'gelegenheid' ook een moment geweest waarop hij zich zelf rekenschap van zijn kunst heeft gegeven. Ging het er in de dichtkunst alleen om, gelijk in de schilderkunst, schone verbeeldingen weer te geven? Was de schoonheid alleen het schone uiterlijk? Had de oudheid of zelfs het Italië van de renaissance hiervan het monopolie? In 'Alcides' waren innerlijke schoonheid en deugd reeds anders weergegeven dan in symbolische, antieke gestalten.

Hier zien we een rijpingsproces inzetten, dat Vlaming brengt tot de overtuiging, dat de dichters van zijn generatie nog veel moeten leren; waarschijnlijk is deze noodzaak acuut geworden door de kritiek van Jean le Clerc en De Huybert van Kruiningen c.s. (zie bijlage 1). Hun verwijt, dat vooral de kennis van het Grieks te gering is bij David van Hoogstraten en zijn medestanders, de kritische instelling in het algemeen van een Justus van Effen, hebben Vlaming een programma ingegeven. Dat het juist in zijn rederijkerskamer was, dat hij hiervan getuigde, wijst op nog een bron die hij gekend moet hebben, nl. de *Twespraack* van de Amsterdamse Kamer 'In Liefde bloeiende', die naar Vlaming reeds aanneemt door H.L. Spiegel geschreven was (Hrtsp. blz. ***3 v.). In de opdracht van dit werkje is een aansporing voor alle rederijkkamers opgenomen, en wel in een uitvoerige 'toe-eigenbrief', waarin dit geschrift aan burgemeesters en raden van Amsterdam werd opgedragen (Car., blz. 4). We lezen daarin, dat naar de mening van de aanbieders 'Alle kamers van Rederyc als ghemene scholen des Landtaals behoren gheacht te zijn, waartoe een ygelyck, niemand uytghe-

zonderd (de bloem uytstekend) vrye toeghang heeft, dies hen luy het zuyveren, verryken ende vercieren des taals (ende niet het rymen alleen) eygentlyck betaamt' (Car., blz. 4). Vlaming zal in 'Alcides' waarschijnlijk niet slechts het oog gehad hebben op de *Twe-spraack,* de grammatica, alleen. Deze vormt het begin van een reeks van vier leerboekjes die van de aanvang af de opsteller voor ogen heeft gestaan. De volgende delen zijn: *Ruygh-bewerp van de Redenkavelingh ofte Nederduytsche Dialectike,* hetgeen een uiteenzetting van de redeneerkunde inhoudt (1585), en eveneens door Vlaming in 'Het Leeven van H.L. Spieghel' wordt vermeld en voorts *Kort Begrip des Redenkavelinghs in Rym en Rederyck-kunst in rym op 't kortst vervat* (ed. Caron). Dat deze stof een nieuw leerboek vroeg, blijkt uit de boekjes van David van Hoogstraten, getiteld *Beginselen of kort begrip der Rederijkkunst* en de *Lijst der gebruikelijke zelfstandige naemwoorden, betekent door hunne geslachten*. Een herziene uitgaaf van Spiegel's boekjes heeft David van Hoogstraten niet op het oog gehad; daarvoor was er te veel veranderd in ruim een eeuw. Hoe het zij, het was een probleem van het eerste kwart van de achttiende eeuw waarvoor ook Vlaming in zijn 'Jaarzang' voor de Haarlemse Kamer zich heeft geïnteresseerd. In deze bezinning mag men een aandeel van zijn leermeester en vriend, David van Hoogstraten veronderstellen.

Niet alleen in de vorm geven Vlaming's 'Jaarzangen' een groei te zien ten opzichte van zijn lyrische gedichten van vóór 1712. Toen ontstond de vervoering door de gevoelens van aards geluk met een jonge vrouw; het gevoel voor de aardse schoonheid gaf hem zijn beste regels van 'Hogerwoert' in, maar daarnaast is al vroeg een verlangen naar harmonie en geestelijk evenwicht te herkennen. Zijn liefde voor de natuur, die hem tot een zeer gevoelig waarnemer maakt, treft ons in al zijn werk. In de 'Lykgedachtenis van Hieronymus Angerianus' wordt de wereldse liefde van de hoofdpersoon tot een litterair gevoel, zo men wil tot sentimentaliteit, en het natuurgevoel verlustigt zich in het nooit aanschouwde Italiaanse landschap. Maar al is de inspiratie door een litterair onderwerp gegeven, toch is het zijn liefde voor de Nederlandse natuur, die hem zijn gevoelige woorden laat spreken.

In 'Alcides' is het in de 'zang' de krachtige gestalte, het menselijke van Hercules, het schone aardse van de half-god dat bewondering wekt. Daar tegenover stelt Vlaming in de 'tegenzang' van de Gallen het 'woord', dat, zoals in de 'toezang' wordt gezegd, in de loop van de

geschiedenis wel anders wordt gebruikt, maar waarvan de belangrijkheid niet vermindert. De dichter geeft aldus zijn voorkeur aan het ‘woord’, wat wij zouden noemen: het verkiezen van het abstracte boven het schone uiterlijk. Waar dit ‘woord’ toe dient, is in de drie zangen weergegeven:

zang: deugd en oorlogsmoed bij de ouden (opwekking tot de daad),
tegenzang: zucht tot zededichten bij de rederijkers (opwekking tot zedelijk leven),
toezang: taalgeleerdheid voor zijn eigen generatie (opwekking tot beoefening van de kunst).

De afwijzing van Hercules zou men kunnen zien als een afscheid van zijn jeugd: hij is dan bijna 29 jaar oud, het schone aardse is minder waard geworden voor de dichter. Zijn streven zou nu kunnen worden het verwerven van ‘taalgeleerdheid’. Hierbij kunnen we denken aan het ‘geleerd-zijn’ in vreemde talen, speciaal in de klassieke, alsmede in de geschiedenis, waar Vlaming zeker aan gedacht heeft. Want inderdaad werd de klassieke litteratuur voor de renaissance-dichter opengelegd door taalgeleerdheid en werd voor het begrip daarvan de kennis van de taal en de geschiedenis van de oudheid vereist. Zoals in de ‘Poëtenstrijd’ blijkt konden Zeeus, maar ook Poot en De Haes door directe studie van het Latijn en het Grieks nog veel leren. Maar om ‘taalgeleerdheid’ zijn juiste betekenis te geven, moeten we ook in een andere richting zoeken: we moeten bedenken, hoe onzeker de dichters en de schrijvers zich in het begin van de achttiende eeuw nog voelden in het gebruik van de Nederlandse taal. Hoe men de woorden moest spellen, was geen uitgemaakte zaak. Wie had het gezag of de wetenschap om te bepalen wat de ‘eigenlijke’ vorm van een woord was? De grote meesters van de zeventiende eeuw waren niet consequent in hun spelling geweest. Hoe stond het met het geslacht van de zelfstandige naamwoorden? Dat ook hierin de bewonderde meesters van de voorgaande eeuw niet eenparig hadden geoordeeld, maakte het eveneens moeilijk. D. van Hoogstraten heeft als schoolmeester wel zijn best gedaan zijn leerlingen zo goed mogelijk te onderwijzen, en zijn boekjes waren daar het gevolg van: het eerste, *Aenmerkingen over de geslachten der Zelfstandige Naemwoorden,* werd in 1710 te Amsterdam uitgegeven. De derde druk, die in 1723 is verschenen, is verrijkt met een kritische brief van Arnold Moonen en het

antwoord daarop, gegeven in een brief van Joannes Vollenhove. Een vierde druk is van 1733, een vijfde van 1759 en tenslotte verschijnt een geheel vermeerderde en 'opgehelderde' zesde uitgave van de *Aenmerkingen* in 1783, in de voorrede waarvan de naam van David van Hoogstraten nog met ere genoemd wordt. Het tweede leerboekje van Van Hoogstraten is postuum door Pieter Vlaming uitgegeven en heeft de titel: *Beginselen of Kort Begrip der Rederykkunst. Ten dienste der Tael- en Dichtlievenden opgestelt* (1725). In dit boekje geeft Van Hoogstraten voorbeelden van stijlfiguren, zoals die tegenwoordig nog in de leerboekjes voor de scholieren van het vwo. te vinden zijn. Voor dichters en lezers die niet een Latijnse school met goede docenten hadden gevolgd, was dit zeker een nuttig leerboek.

De 'Toezang' van 'Alcides' maakt duidelijk, dat Vlaming zijn opvattingen over de taal gewijzigd heeft sinds de uitgave van *Dichtlievende Uitspanningen*. Toen had de jonge dichter de taalgeleerdheid niet van node. Een citaat uit de voorrede van *Dichtlievende Uitspanningen* moge hier nogmaals gegeven worden om dit te bewijzen, maar daaruit blijkt tevens, dat het taalgebruik op den duur geüniformeerd diende te worden. In 1715 was dit een wezenlijk probleem van de praktijk, zodat de roep om 'taalgeleerdheid' geen duffe studeerkamergeleerdheid als oplossing zocht, maar een instrument om praktisch hanteerbare schrijftaal te ontwerpen. De bewuste passage uit de voorrede luidt aldus:

> 'Dit zoude nu genoeg zyn van ons oogwit, en de oorzaak van deeze uitgaave, zo de ziekte deezer eeuwe, zomwylen zich niet meer aan de spellinge, als de zaaken liet gelegen zyn, en ons noodzaakte iets van de onze te zeggen. Wy hebben onder de veelvuldige wyzen, nu in 't gebruik zynde, yder slechts eene aangenomen *[Wellekens en Vlaming],* juist niet om dat wy deeze de beste oordeelden; maar om dat wy die, gelyk een ander de zyne, ook door het gebruik en de reden kunnen verweeren: wy meenen ook niet dat wy dies aangaande verplicht zyn in 't geheel de nieuwe overal na te volgen, of de oude gantsch te verwerpen, dewyl in de eene zo wel als de andere op reden geveste stellingen te vinden zyn. Gelyk men nu in geene Schryvers byna een en dezelve spelling vind, ziet men ook de zelve onzekerheid in de geslachten van eenige zelfstandige naamwoorden; die, hoewel door den taal- en dichtkundigen Dr. David van Hoogstraaten ten goeden nutte, uit de voorbeelden van *Hooft* en *Vondel* by een

> verzameld, echter niet nalaaten dikmaals te wankelen, dewyl men *Hooft* niet alleen veelmaalen strydig vind met *Vondel,* maar ook *Hooft* zich zelven op veel plaatzen ongelyk, en *Vondel* hier en daar tegens *Vondel* gekant is: om hier niet te melden, van de oneenpaarigheid in de Overzettinge des Dortschen Bybels, die veelen de Landtaale willen noemen, doch met wat recht, ziet men by den Dichter en Godsgeleerden Heere Arnold Moonen' (D.U., blz. *5), waarop we op blz. 243 terugkomen.

Zo is het begrijpelijk, dat de dichters zich ten eigen nutte in de taalmeesters van de zeventiende en hun eigen eeuw verdiepten om zichzelf goed Nederlands te leren. Dat men bij de lectuur terugging tot de auteur van de *Twe-spraack van de Nederduitsche Letterkunst,* die voor het gebruik van het Nederlands voorheen als fundamenteel werd beschouwd, valt te begrijpen. Uit de mededeling van Vlaming in het 'Aen den Leezer' van zijn uitgave van de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel blijkt, dat hij door lezing van dat dichtwerk zijn taalgebruik wilde verbeteren (Spi., blz. *6 v°). Hij formuleert dat als volgt:

> 'In den beginne *[bij het lezen van het gedicht de Hertspieghel]* werdt ik afgeschrikt door deeze onverstaenbaerheidt, die ik ieder een daer in verstondt te ontmoeten en die ik meermalen zelf daer in bespeurt hadt, wanneer ik by hooy en gras, gelyk men zegt, en alleen tot oeffening in Tael- en Dichtkunde, dit werk hadt ingezien;'

Vlaming is niet meer de gepassioneerde dichter, die gehaast is omdat het dichten zo 'pressant' is, gelijk hij in 1705 schreef in zijn brief bij het gedicht voor 'Breukman'. Nu wil hij, zoals hij in 'Alcides' zegt, dat goede dichters de taal beheersen, ook moeten zij in de leer bij de grote voorgangers uit de oudheid en de Italiaanse renaissance. Taalgeleerdheid is nu het eerste dat hij wil verwerven bij zijn ontwikkeling als dichter. Vóór 1715 heeft hij zich in hoofdzaak beziggehouden met de bestudering van vreemde litteraturen en speciaal met de vertaling van de *Arcadia* van Jac. Sannazaro. Nu kondigt hij aan, hoe de ontwikkeling van de jonge dichters verder moet gaan.

De vertaling van de *Arcadia* waar hij sinds 1710 mee bezig was geweest, zal hem ook gedwongen hebben zich rekenschap te geven van zijn eigen Nederlandse taal, immers elke vertaling dwingt tot toetsing van

de eigen taal. Bovendien kan het voorbeeld van Sannazaro de eigen landstaal te propageren inspirerend gewerkt hebben. In ieder geval geeft Vlaming hier aan de Pellikanisten een lesje of een manifest, dat voor David van Hoogstraten en zijn partij, de Nederlanders, een oproep betekent tegenover De Huybert van Kruiningen, de Grieken en Le Clerc c.s., de Gallen (zie bijlage no. 1).

In chronologische volgorde is hierop aan de beurt van behandeling: ‘Lof der Vriendschap’. Voor het genre vergelijke men Dr. Schenkeveldvan der Dussen (Duss., blz. 173-'74), waar bij de ontleding van ‘Waere Vrientschap. Aen den heer Jan Messchaert’ van Poot veel aandacht wordt besteed aan het nieuwe dat gelegen is in de uiting van eigen gevoelens, wat ook bij Vlaming is te vinden in de laatste strofen van zijn ‘Lof der Vriendschap’. Dit gedicht toont duidelijk de ontwikkeling die in ‘Alcides’ reeds was begonnen: het thema is benaderd als een geestelijk probleem. Vlaming beschrijft de Vriendschap als een vorm van de Liefde. In het gedicht doet hij een poging deze ondefinieerbare begrippen en gevoelens in woorden te vatten, een geestelijke benadering van de stof, anders dan in ‘Lof der Trouwe’ in welk gedicht de tekening van de ‘Godin’, de ‘Trouwe’ meer een uiterlijke zaak betrof. Merkwaardig is, dat beide gedichten grote overeenkomst in de vorm vertonen, maar door een enkele verandering het luchtige van het oudere gedicht overgegaan is in een gedragener, evenwichtiger toon. De uitwerking van dit vormverschil treft men aan bij de behandeling van de vorm van ‘Lof der Vriendschap’ (hierna blz. 115).

Aan het gedicht laat Vlaming een ‘Aen den Leezer’ voorafgaan, waarin hij wijst op het uitzonderlijke van een hechte, langdurige vriendschap. Inderdaad moet zijn vriendschap met Gerard Muyser uit zijn jongensjaren stammen. Wellekens herdenkt in 1709 deze vriendschap in het hoefdicht ‘Endenhout’, dat hij schrijft voor Jan Muyser, Gerard's vader (D.U., blz. 90). Hij gebruikt de door hem graag gebezigde herdersnamen: Dorilas voor Gerard en Amintas voor Pieter Vlaming. Hij schrijft:

> ‘*Amintas* die, zo wel in 's lands kronyk ervaaren,
> Het aangenaam en nut op zyne luit kan paaren;
> De braave *Amintas* die zyn hart, zyn zang en vlyt
> Aan braaven *Dorilas,* zyn halsvriend, heeft gewyd;

Zyn halsvriend *Dorilas,* hem in het hart geschreeven.
(Silvander hoopt, van ver, hun schaduw naar te streeven)
O vriendschap, thans zo raar, wat zyn uw banden zoet!
Ja veelmaal sterker dan de banden van het bloet;
't Is nodeloos die deugd door d'ouden te bewyzen:
'k Zal die in *Dorilas* en in *Amintas* pryzen'.

Aan de 'Lof der Vriendschap', opgenomen in de uitgave van de *Hertspieghel* van 1723, liggen dus werkelijke, innige gevoelens van vriendschap ten grondslag. Het gedicht vertoont dan ook nergens voze woorden, en slechts de laatste twee strofen gewagen van het modegebonden verlangen, door de zang deze vriendschap aan de vergetelheid te ontrukken (vergelijk 'Hogerwoert' met hetzelfde motief, aldaar als een proefondervindelijk bewezen stelling aanvaard). Uiterlijke versiering of dieper gegrond, de laatste strofe geldt litterair als een afsluiting volgens de regels van de kunst: deze moet dienen als overgang van de verheven, dichterlijke stemming naar de alledaagse werkelijkheid. Wat de inhoud betreft kan men bij de laatste strofe denken aan invloed van het laatste stuk proza van Sannazaro's *Arcadia,* in vertaling getiteld 'Aen de Ruischpyp'. Ook daar de wens, dat het muziekinstrument geen onwaardige stof ooit moge bezingen.

In een overzicht van het gedicht kan de inhoud als volgt worden weergegeven:

Strofe 1	Inleiding, hoge stemming,
Strofe 2	Het gaat om verheerlijking van de Liefde, waar Vriendschap een dochter van is; de Liefde is de bewegende kracht van de hemellichamen,
Strofe 3	Liefde als kenmerk van de Schepper en wonend in mensenharten,
Strofe 4	Liefde als tere minnelijkheid in de man (uitwerking van strofe drie),
Strofe 5	Liefde door de Schepper in zijn schepping uitgestort, t.w.
Strofe 6	Liefde als kosmische macht,
Strofe 7	Liefde van de ziel gekoppeld aan het lichaam,
Strofe 8	Liefde in het huwelijk doet de Dood sterven en houdt de wereld in stand,
Strofe 9	Liefde in de geestelijke zin is een nog groter iets,

Strofe 10	Deze Liefde (Vriendschap) is alleen voor hen die de ware liefde kennen,
Strofe 11	Zo was de Liefde van David voor Jonathan.
Strofe 12	Tot getuige van de eeuwige Liefde wordt de Tijd aangeroepen, waardoor de Liefde zou blijken van alle tijden - dus tijdeloos - te zijn.
Strofe 13	Van de Tijd alleen het Griekse voorbeeld van Phintias met verwijzing naar diens Liefde voor Damon.
Strofe 14	Maar ook zonder meer voorbeelden van de Oude Tijd, is de Vriendschap machtig genoeg om de dichter een lofzang te doen schrijven,
Strofe 15	De dichter uit zijn Vriendschap tegenover Muyser in dank - baarheid;
Strofe 16	De verheven wens om in zijn gedicht met Muyser vereeuwigd te worden.
Strofe 17	Herhaling van de wens in verhevener toon.
Strofe 18	Slotstrofe: aanspraak tot de lier van de dichter.

De vorm van dit gedicht is een nadere beschouwing waard. In de eerste strofe richt de dichter zich tot de lezer: ‘Kom’; er wordt gesproken van de ‘lier’, in de tweede regel van ‘zang’, in de derde van ‘lied’, in de vijfde van ‘zweven’, in de zesde van ‘goddelijke(r) gloed’: alle woorden suggeren een blijde, hoge stemming, waarin de dichter poogt het begrip ‘liefde’ te omschrijven, gevolgd - na een overgangsstrofe - door drie strofen waarin historische voorbeelden worden gegeven. Na nogmaals een overgangsstrofe wijdt Vlaming drie strofen aan zijn vriendschap met de jarige Gerard Muyser. De volgende, de slotstrofe, is de achttiende van het gedicht.

Neemt men telkens de overgangsstrofe bij de volgende groep, dan komt men tot een strofenverdeling van acht-vier-vier, de aanvangs- en slotstrofe buiten beschouwing gelaten.

Het gaat in deze zang, ‘Lof der Vriendschap’, om de omschrijving van het onvatbare begrip, het ondefinieerbare gevoel van ‘liefde’: geen herhaling als stijlfiguur, noch een opsomming, maar een benadering in ontzag van de oerkracht van de Schepper (D.U., blz. 56, r. 6), verheven, sober, waarbij het gevoel de benaming krijgt van ‘teêre minlykheidt in 't manlyk weezen’. Deze acht strofen (twee tot en met negen) kan men als het hoogtepunt beschouwen van Vlaming's dichtwerk, deel

uitmakend van een alleszins verheven gedicht.

Onwillekeurig komt hiernaast een titel in gedachten, die een gelijkluidende inhoud doet verwachten: ‘Van de Liefde die Vriendschap heet’ van Albert Verwey. Het rijke gevoel van de vriendschap geeft Verwey ontelbare beelden in om het diep-menselijke ervan uit te drukken: een stilering in streng geordende sonnetten gebruikt hij om een te weelderige groei van zijn verbeelding te beperken. De achttiende-eeuwer Pieter Vlaming verliest zich in het groot heelal, en beschouwt zich als een wonderbaar deeltje door de Schepper gemaakt. Juist in deze soberheid ligt de verhevenheid van het gedicht. Naast dit onzegbaar machtige stelt hij zijn vriendschap met Gerard Muyser, met een innigheid die uitgedrukt wordt in het bezittelijke voornaamwoord ‘mijn’ bij Gerard: zijn eigen dankbaarheid voor deze vriendschap drukt hij erin uit (str. 15). De verwerking van de conventionele stof in de laatste drie strofen is zodanig, dat het gehele gedicht tot een gaaf geheel is geworden, waarin de ‘eeuwigheid van de vriendschap door de zang’ als hoogtepunt moet worden aanvaard, hoe afgezaagd ons deze voorstelling ook voorkomt.

De vorm gelijkt in zoverre op die van ‘Lof der Trouwe’, dat elke strofe begint met een korte regel van drie jambische voeten, maar hier volgt dan dadelijk een tweetal alexandrijnen, zodat een drietal ontstaat, dat herhaald wordt tot een zesregelige strofe. Het rijmschema is hier: a a b c b c ; als voorbeeld moge dienen strofe 9.

> ‘Die macht in wonder groot,
> Oneindig grooter noch, wanneer gy u ontbloot
> Van vleeschelyken lust, en steunende op de Reden,
> Twee harten maekt tot een,
> Die, door geen drift, of bloet, in uw verbondt getreden
> Geen Baet- of Eerzucht noopt, maer zucht tot u alleen.’

Het duurt jaren voor Vlaming weer een onderwerp vindt, dat verheven gevoelens in hem wakker maakt. Dit is het honderdjarig bestaan van het Athenaeum Illustre in 1732.

Men zou kunnen zeggen, dat de twee gedichten die hij voor die gelegenheid produceerde gewoon maakwerk in opdracht van de autoriteiten zijn geweest. Maar in werkelijkheid was hij zo verbonden met het Athenaeum en de stad Amsterdam, dat de dichter hier werkelijk in zijn gevoel getroffen moet zijn geweest.

De gedichten zijn getiteld ‘Herwyding der Doorluchtige Schoole, aen Amsterdam’ en ‘Eeuwgety der Doorluchtige Schoole’. Zij hebben ieder een verschillende gevoelssterkte, en misschien ook hadden ze ieder een verschillende bedoeling; het eerste is meer beschrijvend, officiëler, gedragener als bestemd tot een blijvend, gedrukt eerbetoon, dat dan toch wel als ‘levendig’ betiteld kan worden; het tweede gedicht is dichterlijker, meer een feestzang in de beperkte betekenis, en geschikt om voorgedragen te worden op een feestelijke bijeenkomst van oud-alumni en leerlingen.

Het officiële karakter van het eerste gedicht komt reeds in de titel tot uitdrukking: het is gericht ‘aen Amsterdam’, er worden de namen in genoemd van burgemeesters en professoren: als eerste de burgemeester Trip, ‘aen wien men blyft verplicht, Dat Pallas haeren troon, hier weder heeft gesticht’. Daarna wordt Van de Poll genoemd; Vlaming veronderstelt, dat, als David van Hoogstraten nog geleefd had, hij deze lofzang misschien in Ovidiaanse toon gedicht zou hebben. De vriendschap tussen Van de Poll en David van Hoogstraten is eerder uitgesproken door Pieter Vlaming, n.l. in diens opdrachtgedicht voor de postume uitgave van *Poëmatum libri XI* van David van Hoogstraten, aan Van de Poll gericht. Ook Six en Geelvink worden genoemd.

De geschiedenis van de eerste uit de rij van professoren wordt verhaald in een aardig ingeweven droom. Het betreft de feestredenaar van de dag, professor Jacq. Philippe d'Orville. In vijfenzestig regels worden diens kennis en reislust uitvoerig beschreven. Het wekt inderdaad verwondering, wat deze reislustige koopmanszoon al niet gezien heeft: Trinacrië (Sicilië), waar hij de Etna zag en de berg Eryx en vervolgens de plaats waar Alféüs geliefde in een bron herschapen werd (Arethusa, zoals Ovidius verhaalt in *Metam. vs. 636)*. Hij zag de plaatsen die aan Theocritus herinnerden, verder bezocht hij Charybdis en Scylla, Parthenope (Napels) en Rome; hij zag Frankrijk en het ‘uitgestrekt Germanje’ en ook Londen.

De droom, welke door ‘Amsterdam’ verhaald wordt, toont vervolgens de nieuwe professor in de rechten, Sibe, aan wie tweeëntwintig regels worden gewijd. De medicus Roëll en professor Burman, die toen de pharmacie toegewezen had gekregen, moeten het ieder met twee regels doen, waarin zij als professoren worden geroemd. Ten slotte krijgt de koopman Petrus d'Orville, broeder van Jacq. Philippe, een plaats in de rij van professoren: hij zal voor de Amsterdamse jongelingen een nuttig

docent zijn daar hij de koopmanschap aan de wetenschap had verbonden. Beide broeders D'Orville behoorden tot de vriendenkring van David van Hoogstraten, beschreven door Pieter Vlaming in diens ‘Vita’ voorin de uitgave van Hoogstraten's *Poëmatum libri XI* (1728), waarin we ook de namen van de andere professoren terugvinden.

Het gedicht ‘Eeuwgety der Doorluchtige Schoole’ is het echte vreugdelied, de feestzang, waarin de school het centrale punt is. De beelden zijn voor een groot deel genomen uit de godenwereld van de oudheid, wat zoals gezegd kan wijzen op een gehoor van oud-alumni en leerlingen van het Athenaeum Illustre. In het begin van het gedicht worden Pallas Athene en Apollo met de Muzen aangeroepen, aan het einde treden Minerva en Juno op. Men scheen zelfs bij dit gehoor de namen van de Griekse en de Latijnse goden niet streng te scheiden. Stukjes uit de geschiedenis van Amsterdam worden opgehaald, allereerst de bezwaren van de stad Leiden, die door de stichting van een Amsterdams Athenaeum concurrentie voor haar universiteit vreesde. In antiek gewaad wordt deze machtsstrijd voorgesteld, voor de leek onverstaanbaar, maar voor de luisteraars zeer humoristisch:

> ‘Zo mocht het, ô Godin, zoo mocht het u gebeuren, [Amsterdam]
> Gy, die uw schildt schaekeert met driederhande kleuren,
> En Kruissen van Persyn, toen voor uw voeten viel
> 't Palladium, Gods gaef, woudt gy met hart en ziel,
> Met wierook, tempeldienst, en offer 't beeldt bejegenen,
> Op hoop dat zulx uw stadt en burgery mogt zegenen,
> Als't monster zich vermomde, en trok het pansser aen
> Van haer, die zoo vol moedt den Iber heeft weerstaen, [1574]
> Uw eigen zuster, aen sint Peters merk te kennen,
> Gereedt noch mêer op u door afgunst aen te schennen:
> Doch Themis schoot 'er voor, de Nyd kroop achterwaert,
> Wegsluipende als een dog met ingetrokken staert’ (M. 2, r. 67).

Ook de strijd tussen Aemstel's Heer en Aernoud van Ysselstein wordt opgehaald: de verhaalde geschiedenis gaat tegen het einde (r. 91) over in een lofzang op Amsterdam waar regels in voorkomen die het herhalen waard zijn:

‘Want Aernoud, 's Heeren broêr van Aemstel, die, gezeten
Aen d'Yssel, bouwde een stadt, noch naer dien vloedt geheten,
Ontging de afgunstigheidt, daer Amsterdam, vergaen,
Ontmantelt, en verbrandt niet dacht weêr op te staen, [Gijsbrecht]
Doch als een Fenix rees, uitbreidende zyn grachten,
En lacht om allen die haer ondergang betrachten;
En 't nedrig Ysselstein blyft noch, gelyk wel eer,
Veel grooter niet, dan toen 't gesticht werdt van zyn' Heer.
Dus volgtge Alcides na, doorluchtige Amazone,
Die uwe lokken siert met 's Roomschen Keizers kroone,
De waeterscepter zwaeit van de een, tot de andere as,
En als een Thetis heerscht op d'ongemeeten plas.
Gy, die Geweetens dwang voor eeuwig hebt verbannen
Ter plaetse daer hy hoort, by andere Tyrannen,
By Kerkelyken Trots, die, zwellende van waen,
't Rechtmaetig onderscheidt, dat tusschen onderdaen
En Overheer bestaet door 't Goddelyk vermoogen,
Beschouwt al te onbedacht vol spyt met nydige oogen’.

De laatste regels hebben betrekking op de weerbarstigheid van de hervormde kerk.

De dichter besluit onder lof voor de Regeerderen van de stad en voor professor Jacq. Philippe d'Orville met zich tot de jeugd te wenden, de hoop uitsprekend, dat dank zij deze jongeren gedurende een volgende reeks van jaren het Athenaeum moge bloeien.

Gesteld dat men een feestzang nodig had, dan heeft Vlaming hier een gedicht met merg en been van gemaakt: de aanwezigen met een Athenaeum-opleiding hebben van de beeldspraak en verbeeldingen kunnen genieten en het valt te loven, zoals Vlaming de juiste toon voor zijn gehoor weet te treffen.

Voor beide lofdichten koos Vlaming de statige alexandrijn, die waarschijnlijk ook bij zijn luisteraars het beste in het gehoor lag.

Dat op een enkele plaats de maat niet klopt, kan een (boos) aardigheidje van de drukker zijn geweest, t.w. ‘Eeuwgety’ regel 42:

‘D'Orville, Priester van Apollo, licht u voor,
De minachting van der Zanggodinnen koor’

In Vlaming's handschrift moet de laatste regel zonder twijfel hebben geluid:

> ‘De min en achting van der Zanggodinnen koor.’

Een volgende groep gelegenheidsgedichten bestaat uit ‘Opdrachtgedichten’ waaraan nog één ‘bruiloftsgedicht’ voorafgaat.

Wat de inhoud betreft geven ze in enkele gevallen een aanvulling op de hiervoor behandelde dichtwerken, maar voor zover ze slechts van belang zijn voor de beschrijving van Vlaming's levensgeschiedenis of persoonlijkheid, worden ze in het desbetreffende hoofdstuk behandeld.

De versvorm en het metrum van alle gedichten uit deze groep zijn te vinden in het schema, dat het gebruik van de verschillende soorten van metrum en verslengte weergeeft (blz. 364). In het algemeen kan men zeggen, dat voor deze meer conventionele poëzie ook vaker de conventionele alexandrijn door Vlaming wordt gebruikt. De dichterlijke waarde van deze gedichten is over het algemeen minder dan die van de reeds besproken gelegenheidsgedichten.

Het bruiloftsgedicht is gemaakt voor het huwelijk van Frans van de Wall en Geertruid Deym. Het is niet gedateerd, en bevindt zich in de collectie gelegenheidsgedichten van de Amsterdamse UB. Het zal op de tweede helft van januari 1721 gesteld moeten worden, al doet de inhoud eerder denken aan de dag van ondertrouw, 31 december 1720. Het gedicht geeft informatie over de bruidegom, die om zijn godsdienst uit Frankfort a.M. was gevlucht naar Hanau, en de bruid, die opgeeft van Gorinchem te komen, maar te verblijven op de Herengracht bij oom Pieter Pietersz. van Beeck, die in 1718 zijn zoon had verloren. Een tragische omstandigheid is voor hem geweest, dat zijn vrouw Abigaël kort na het bezongen huwelijk is overleden, en op 24 januari 1721 begraven (zie blz. 122).

Voor deze opvatting pleit de zevende strofe:

> ‘Ik zag uw zorg, begaefde Bruidt,
> Het huis van Peter onderschragen,
> Als of gy waart zyn eigen spruit.
> O lieve nicht, Zyn welbehagen,
> Die hy, gelyk zyn eigen bloedt,
> Heeft teêr bemint en opgevoedt!’

Er moet wel een bijzondere reden hebben bestaan waarom Pieter Vlaming in deze periode van zijn leven zijn tijd nog aan een bruiloftsgedicht besteedde (vergelijk hiermee zijn bekentenis aan Cornelis van Arckel, hierna, blz. 286).

In Vlaming's uitgave van de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel, die hierna in hoofdstuk 6 (blz. 238 e.vv.) behandeld zal worden, treffen we drie opdrachtgedichten aan:

1. Het eerste betreft de vertaling door Pieter Vlaming van het *Tafereel van Cebes* den Thebaan. Hij sluit deze vertaling af met een 'Byschrift' op Cebes, dat ik hier een plaats wil geven. Zijn vaker geuite kritiek op de samenleving van zijn tijd geeft hij ook hier.

> ''t Geval maekte u een' Slaef, een' Heiden, een' Thebaen,
> Gy echter weest den weg tot Waere Wysheidt aen,
> En leerde 't recht verstandt van zaken, en van naemen,
> Indien gy, Groote man, eens leefde in deezen tydt,
> Zoo vol van Eigenbaet, van Ondeugdt, en van Nydt,
> Zouw dan één Heiden, niet veel Christenen beschamen?'

(Hertsp.,blz. 352)

De persoonlijke vrijheid wordt hier dus achtergesteld bij de persoonlijke wijsheid, met de conclusie, dat geen van beide door de kerk wordt bevorderd (vgl. Eeuwgety, r. 105 e.vv.); ook in de burgerlijke samenleving is naastenliefde ver te zoeken. Het 'Byschrift' is gedateerd 1720, en we moeten aannemen, dat het enige jaren vóór de 'Opdracht' van de gehele *Hertspieghel*-uitgave (1723) is gemaakt.

2. De 'Opdracht' van de *Hertspieghel*-uitgave is gericht tot Vlaming's oom, Pieter Pietersz. van Beeck. Het lange gedicht is niet zo maar een opdracht voor de vorm. De dichter is aan hem met vele banden uit het verleden verbonden geweest. Vooruitlopend op de levensgeschiedenis van Pieter Vlaming, hierna in hoofdstuk zeven beschreven, zij het volgende vermeld. Zijn moeder, gestorven, toen hij tien jaar was, was de oudere zuster van oom Pieter; deze voerde de voogdij over hem na de dood van zijn vader, waarbij zich strubbelingen over de erfenis en Pieters huwelijk voordeden. Oom Pieter assisteerde bij het vereffenen van de schulden van broer Willem, hetgeen o.a. de verkoop van de buitenplaats 'Hogerwoert' aan zijn zuster Christina Agatha had inge-

houden. Aan hem en zijn buitenplaats ‘Beekenhof’ wijdde Lukas Schermer zijn kleine hofdicht ‘Beekenhof’ (v. Veen, blz. 66), waarin deze hem afschildert als een rustige, ingetogen man, wars van uiterlijk winstbejag op een leeftijd dat anderen zoeken carrière te maken en hun vermogen te vergroten. In 1724 moet Pieter Vlaming hem enige vertroosting geven. Het enige kind hem overgebleven uit zijn huwelijk met Abigaël Block, zijn zoon Pieter Pietersz. jr., was in 1715 gehuwd met zijn achternichtje Cornelia Gonda van Beeck. Zij overleed in 1716 (begr. 25 april), en op 2 mei daarop volgend werd hun kind in hetzelfde graf bijgezet. Pieter Pietersz. jr. trok weer bij zijn ouders in, maar overleed reeds in 1718 (begr. 24 aug.). In 1721 stierf ook zijn vrouw, zoals hierboven gezegd, en zo was in weinig jaren het gezin van oom Pieter te niet gegaan (P.v.E.). Nu is het merkwaardige dat Pieter Vlaming in het opdrachtgedicht een poging doet deze waarschijnlijk wat ouderwetse, godsdienstige man (de Van Beeck's waren doopsgezind evenals de familie Block) voor zijn wijsgerige levensbeschouwing te winnen. Het is juist Hendrik Laurensz. Spiegel die de ware wijsheid bezat, d.w.z. van de christen, onderlegd in de wijsheid van de ouden. Grootvader Willem Vlaming voedde zijn zoon en kleinzoon op met de wijsheid van de *Hertspieghel,* en nu hoopt Pieter, dat dit boek van Spiegel bemiddelend kan optreden tussen de doopsgezinde geloofsopvattingen van oom Pieter en zijn eigen inzichten. Zich instellend op zijn oom noemt de dichter in zijn ‘Opdracht’ reeds in regel vijf en volgende ‘God’, al is het omschrijvend:

> ‘Myn handt wil nu geen krans van dankbre roozeblaeren
> U vlechten, neen o neen! die allen zegen zendt,
> Weet wat ons nodig is: hem is myn hart bekent,
> Die op dit heuglyk licht, de Maegdt door hem verkooren
> Uit Englelippen liet de blyde Boodschap hooren,
> Dat zy, bezwangert van den Goddelyken geest,
> Hem baeren zouw, die voor alle eeuwen is geweest.

Pieter Vlaming belijdt hier openlijk dit kerkelijk geloofsartikel; hij getuigt ervan, dat hij christen is tegenover zijn oom, maar ook tegenover de lezer is dit een garantie voor de christelijkheid van de *Hertspieghel*.

In het gedicht volgt in regel twaalf en volgende de herinnering aan de mythologische verhalen uit de oudheid, waarbij Vlaming weer de vergelijking met Alcides kiest, om tenslotte in de negentiende regel te komen tot:

‘d'Atheensche Socrates, werdt aen het Y herbooren,
Toen Henriks gulde mondt Orakelen liet hooren,
Als die, door Hemelsch vuur ontstooken en verlicht,
Dat *Deugdt* alleen *Verheugt* ontvouwde in zijn gedicht,’

En twaalf regels verder zegt de dichter tot Pieter Pietersz. van Beeck:

‘Als die [*Daar gij*] uw aendacht liefst met zoeten honig voedt,
Uit bloemen der Schriftuure op Sions top gelezen.’

In de dan volgende regels schetst Vlaming de tevreden levende oom Van Beeck; hij beveelt hem de lezing van de *Hertspieghel* ten zeerste aan:

‘Dan sterkt hy [*Spiegel*] uwe ziel met tegengift voor al
Het geen ons hinder baert, het weiffelend Geval
Verspilt zyn kracht vergeefs in rust aen u te ontrooven,’

In het slot toont Vlaming zich ‘aards’ als de gerijpte man, die erkent, wat hij de oudere generatie van zijn familie verplicht is, en voelt, dat hij slechts een schakel is: eens zullen zijn kinderen, naar hij hoopt, in zijn plaats staan:

‘Ontfang dan van een hart, door achting aangedreven,
Het geen de Dankbaerheidt en enge bandt van 't bloet
My heet te schenken, uit een gulheidt van gemoedt,
En rechte tederheidt, die nimmer kan verminderen,
Als die, dit is myn wensch, herleeft in myne kinderen.’

De dichter is gerijpt, hij schrijft een ernstig gedicht; hij gebruikt dan ook de alexandrijn in gepaard rijm.

3. Aan de *Hertspieghel* zelf wijdt Vlaming nog een achtregelig gedicht in alexandrijnen. Het is te vinden vóór het ‘Bericht Aan den Bescheiden Lezer Gestelt voor den druk van H. Wetstein. 1694’ onder de afdeling ‘Getuigenissen van Henrik Laurensz. Spieghel, en deszelfs HERTSPIEGEL’ (Hrtsp., fol. ****6 v.).

4. Een volgend opdrachtgedicht vinden we in de uitgave van het werkje van David van Hoogstraten: *Beginselen of Kort Begrip der Rederykkunst* (1725), dat Vlaming na de dood van Van Hoogstraten uitgaf. In

Vlaming's voorwoord lezen we, dat Van Hoogstraten het boekje met voorwoord al bijna geheel voor de druk gereed had, toen hij [tengevolge van een val in de gracht] overleed. Het opdrachtgedicht van Vlaming is gericht aan Hendrik Harmen van de Poll, dezelfde die we in de 'Herwyding van de Doorluchtige Schoole' hoorden noemen als vriend van Van Hoogstraten en nu ook van Pieter Vlaming.

5. Het vijfde opdrachtgedicht is te vinden voor zijn vertaling van Sannazaro's *Arcadia*. Deze vertaling is het laatste grote werk van Pieter Vlaming geweest (1730); hij was hier reeds in 1710 aan begonnen. Zijn gehele maatschappelijke ontwikkeling heeft zich in de tussenliggende twintig jaar afgespeeld. Vrienden en familieleden zijn ondertussen gestorven, hij heeft zich een nieuwe kring van geestverwanten opgebouwd. Aan wie zal hij nu deze bijzonder belangrijke vertaling opdragen? Aan de vriend met wie hij gedroomd heeft over het schoon Italië, toen Silvander (J.B. Wellekens) hun daarvan vertelde, de vriend die hem in de financiële nood ter zijde stond door enkele schilderijen uit de boedel van zijn vader te kopen (Penn., blz. 160), de vriend die het contact bewaarde, ook al verhuisde hij naar 'Vlietlust' bij Delft: Valerius Röver. Even tekent Vlaming hen beiden in zijn opdracht: de oudere vrienden, die beiden de pijnen lijden van de helse podagra, die niet van huis kunnen, omdat ze vrouw en kinderen niet alleen willen laten (zie hierna blz. 291).

Het gedicht is ook een terugblik op de tijd vol illusies waarop Vlaming met een zeker heimwee terugziet, maar toch getuigt het van trouw aan de Italiaanse kunst; geen seniele verloochening van de idealen van eertijds. Neen, we merken een zekere voldoening op in het gedicht, dat Vlaming het kunstwerk, de Italiaanse *Arcadia* nu in een Nederlandsch gewaad, mag opdragen aan zijn vriend Valerius Röver, wiens kunstverzameling vele Italiaanse werken rijk was, en waarvan Wellekens ons een beeld heeft gegeven in zijn 'Op de Uitmuntende Kunstverzamelinge van den Heere Valerius Röver' (Welk. Versch. G., blz. 36). In Vlaming's opdracht, die de jeugdvriend delen moet met de Amsterdamse magistraat, in de persoon van Van der Dussen, zegt Vlaming:

> '...., en, lacht een blyder lucht
> Den Vaederlande toe? waer nu de dichtkunst zucht,
> Veracht met Febus en de negen Zanggodinnen,
> Die gy niet naliet van uw kindsheidt af te minnen,
> Gelyk men moogelyk zoo schoonen dag voorziet;

Dan klinkt misschien myn lier, of 't schelle herdersriet
Door 't vrye Leeuwendael, 't geen dan wel iet mocht hooren,
Dat, edeler van klank, behaeglyk was aen ooren,
Verslingert op den toon der Syracuzer fluit.'

Eens zal misschien de tijd gunstig voor Apollo zijn!

Hekeldichten vormen een volgende groep.

Uit de 'Verhandeling van satiren en satirdichters' die is afgedrukt voor de vertalingen van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus* en de aankondiging van een vertaling van enige 'Satiren' van Ariosto in de voorrede van de *Dichtlievende Uitspanningen,* waar overigens nooit iets van is gekomen - mag men afleiden, dat Vlaming plezier heeft gehad in het hekeldicht als vorm van poëzie. In hoeverre dit een mode-verschijnsel was, is mij niet bekend, maar er bestaan verschillende bundels met hekeldichten uit die tijd en het aantal vertalingen van de *Satiren* van Juvenalis is legio aan het einde van de zeventiende en het begin van de achttiende eeuw.

1. Het is dan ook niet vreemd, dat we in *Nederduitsche Keurdichten I* (1710) een hekeldicht aantreffen, dat we om de ondertekening met P.V. aan Pieter Vlaming mogen toeschrijven, temeer daar het de kerkelijke huichelarij en onverdraagzaamheid hekelt, waartegen Vlaming vaker te velde trekt. Ook de stijl pleit voor de jeugdige Pieter als maker. We vinden er typische regels in. Het opschrift van het gedicht is:

'Aan de oproerige, op een Predikatie over Matth. VI:13, Verlost ons van den boozen.
Ten tijde van den oorlog met Engeland.'

Het telt twintig regels en begint aldus:

'Gy die in 't lamrevel 't oproerig hert verschuild
Maar die de wolf ontdekt [*toont*] zoo dikmaals als gy huild,
Die heerschappy veragt en heerlykheden lastert,
Die noyt verbeetert, maar verbittert en verbastert,'

Hier treffen we dus al een wolf in schaapsvel aan, en het is best mogelijk, dat Zeeus hieraan zijn beeldspraak voor zijn 'De Wolf in 't Schaepsvel' heeft ontleend (Zeeus, Ov. G., blz. 1), eerder als een eer-

betoon, dan als plagiaat. Ook in de verdere regels treffen we het typische woordenspel aan, karakteristiek voor Vlaming:

> ‘Die op uw biddag met den biddag zyt verleegen;
> En altyt biddag roept, en die uit Eigenbaat
> Noyt voor de Staten bid, maar voor uw eigen staat,’

2. In dit verband kan men ook de regels plaatsen uit ‘Ter Gedachtenisse van den Heere Joan van Broekhuizen’ opgenomen in de uitgave door David van Hoogstraten van Broekhuizen's Nederlandse *Gedichten* (1712), die reeds hiervoor zijn behandeld (blz. 97) en waarin Vlaming in het geweer komt tegen de schenders van de ‘asse’ van de in 1707 overleden Joan van Broekhuizen. Vlaming had al in 1710, in de voorrede van zijn ‘Lykgedachtenis voor Hieronymus Angerianus’ enige regels gewijd aan de lasteraars van Joan van Broekhuizen:

> ‘Deze versen trekt de beroemde Latynsche dichter Janus Broekhusius (aan wiens beenderen zy, die niet als met schimmen stryden, volgens hunnen gewoonte beginnen te knaagen) in zyn geleerde aantekeningen over Propertius aan,....’

Het is ook slecht te geloven, dat Pieter Vlaming, die zo bevriend was met David van Hoogstraten en al een dichter van naam, zich geheel afzijdig van de poëtenstrijd gehouden zou hebben. Maar het is moeilijk te zeggen, wat zijn aandeel daarin is geweest, daar een bevredigend overzicht van de personen en de problemen die erin werden betrokken nog ontbreekt. In bijlage 1 zal ik een poging het een en ander met elkaar in verband te brengen, wagen.

Conclusie uit hoofdstuk 3, ‘Verspreide Gedichten’.

Na de voorgaande besprekingen van de ons bekende gedichten van Pieter Vlaming kunnen we enkele kenmerken aanwijzen:

1. Hij wordt geinspireerd door de natuur;
2. Hij neemt zuiver waar;
3. Hij tekent de situaties die hij schetsen wil naar waarheid (naar de natuur);
4. Hij stelt zijn stof op, zoals deze als tableau vivant zou voldoen (‘ut pictura poesis’);

5. Hij bezit een grote kennis van de litteratuur van de oudheid, van de Italiaanse en Franse renaissance; hij gebruikt deze kennis ter versiering, om te verduidelijken en te instrueren, wat simpel gezegd te incidenteel zou klinken;
6. Hij besteedt veel aandacht aan de vorm van zijn gedichten en varieert deze al naar de inhoud dit verlangt.

Daarenboven valt nog op te merken:

a. Dat hij geen ‘hoogdravende’ taal gebruikt, ook niet waar hij ‘opgeheven’ is om verheven gevoelens en gedachten weer te geven;
b. Dat hij niet moraliseert;
c. Dat hij kennisoverdracht niet beschouwt als doel van zijn gedicht: hij veronderstelt de kennis gemeengoed, dat als versiering de lezer aangenaam zal aandoen, en eventueel brengt hij de lezer in noten de vereiste kennis bij (de verschillende woordenboeken, encyclopedieën zijn al in het bereik van het beschaafde publiek);
d. Dat hij geen herderszangen heeft gemaakt, behalve een kort herdersspelletje, ‘Amarillis’ (1703) in tegenstelling tot de mededeling van Dr. Geerars (Geer., blz. 261 en 411);
e. Dat hij in ‘Alcides’ de ‘Jaarzang’ voor de Kamer ‘Trouw moet blijken’ een manifest heeft gegeven aan de jonge dichters rond David van Hoogstraten, waarin hij misschien aan P.A. de Huybert van Kruiningen en aan J. le Clerc c.s. hun plaats wijst in de poëtenstrijd (bijlage).

De bovengenoemde kenmerken zouden tot gevolg moeten hebben, dat men de gedichten van Pieter Vlaming met genoegen leest. Dit is in de achttiende eeuw wel het geval geweest (zie hfdst. 7), maar de lezers uit de negentiende en twintigste eeuw hebben hem veronachtzaamd, gedeeltelijk bij gebrek aan een eigen bundel van Vlaming, maar zeker ook omdat de weerklank in eigen gevoels- en denkwereld ontbrak, zoals bij Dr. Pennink (Penn., blz. 171). De kennis van de natuur, van tuinbloemen, bomen en groenten is voor de meeste hedendaagse lezers het specialisme van de tuinman geworden, waarmee zij zich op zijn best tweemaal per jaar bezighouden, als de catalogi van de handelsk wekerijen hen bereiken per post; de echte natuurliefhebber geniet wel van Vlaming's rake omschrijvingen en maakt er voor zichzelf de ‘stemming’ bij.

De lyrische gedichten, die slechts in één handschrift zijn bewaard,

doen ons betreuren, dat er niet meer van dit soort zijn overgeleverd. Het lijkt mij waarschijnlijk, dat Vlaming zich juist op deze soort poëzie heeft toegelegd tussen 1706 en 1717 (zie hierna, hfdst. 7).

Hoofdstuk IV
Vertaling van de Arcadia

De vertaling van de *Arcadia van Sannazarius. Benevens eene korte geschiedenis van den huize van Arragon, En het Leven des Dichters door Pieter Vlaming. Met aenteekeningen en Figuuren. T'Amsterdam By Adriaen Wor, en de Erv: van G. Onder de Linden (1730)* betrof de *Arcadia* van de Italiaanse dichter Jac. Sannazaro (1458-1530), die de dichternaam Actius Sincerus voor zijn naam had aangenomen (Clemens, blz. 99). Vlaming heeft deze al in 1710 in de voorrede van de *Dichtlievende Uitspanningen* aangekondigd. Wanneer in 1715 de vertaling van Tasso's *Aminta* door J.B. Wellekens in het licht wordt gegeven, is de *Arcadia*-vertaling bijna geheel gereed, zo lezen we in de daarachter geplaatste 'Verhandeling van het Herderdicht'. Vlaming heeft in april 1716 de vertaling helemaal klaar, hetgeen we lezen in een brief door Joan de Haes op 8 mei 1716 geschreven in antwoord op een niet-bewaarde brief van Vlaming GAR. hs. 545). De volgende briefwisseling tussen de twee dichters heeft betrekking op de vertalingen uit het Italiaans van de *Arcadia* door Vlaming en van Guarini's 'O Mirtillo, Mirtillo, anima mia', en een stukje van Corneille door De Haes, gedrukt achter diens 'Kneppel onder de hoenders' (zie bijlage blz. 336 e.vv.). De gewisselde brieven zijn interessant, omdat ze ons de opvattingen over het vertalen in het algemeen van beide dichters laten zien. Met een brief van 3 juli 1716 heeft Vlaming deze briefwisseling afgebroken (GAR.hs.2), waarin hij schrijft de 'twist' over de vertaling van de Italiaanse tekst door De Haes, mondeling te willen afdoen. De Haes had de *Arcadia*-vertaling nog niet ontvangen, daar deze nog in het net geschreven moest worden en ook

Vlaming's bijgevoegd hekelschrift tegen Zeeus kreeg geen bespreking. Het zal nog veertien jaar duren voor de wereld de vertaling van de *Arcadia* te zien krijgt. We lezen uit een concept voor een brief aan de geleerde Italiaan Fontanini (1716), dat Vlaming een levensbeschrijving van Sannazaro aan de vertaling wil toevoegen (GAU. Huyd. 2089). Dit voornemen wordt bevestigd door Vlaming's verklaring dienaangaande in het voorwoord van zijn uitgave van *Opera Latina Sannazarii* (1728). Het verzamelen van voldoende deugdelijk materiaal hiervoor moet de uitgave van de vertaling van de *Arcadia* op de lange baan geschoven hebben (hierna blz. 278).

Misschien was het nooit tot een uitgave gekomen, als Wellekens niet was blijven aandringen, en daar kunnen we deze Italië-vereerder niet dankbaar genoeg voor zijn (zie hierna blz. 289). Na de uitgave van de Latijnse gedichten van Sannazaro uit de nalatenschap van David van Hoogstraten, die weer het legaat van Joan van Broekhuizen had gekregen, vat Vlaming in 1728 zijn *Arcadia*-vertaling weer op en voegt er het 'Leven van de dichter' en de 'Korte geschiedenis van den huize van Arragon' aan toe, waarop het boek in 1730 van de pers komt. Het herderdicht blijkt nog niet aan belangstelling te hebben ingeboet. Ter oriëntatie heeft de lezer bovengenoemde 'Verhandeling van het herderdicht' van J.B. Wellekens, waaruit de hoofdzaken ons een indruk kunnen geven van de bekendheid met herdersstof in de eerste helft van de achttiende eeuw.

Door Dr. J.D.P. Warners worden in zijn 'inleiding' bij de bovengenoemde 'Verhandeling' van Wellekens de aangegeven auteurs en hun werken van commentaar voorzien en voorzover nodig geïdentificeerd. Hier zal niet steeds worden verwezen naar deze nuttige wegwijzer (Herd., blz. 95 e.vv.). Wellekens vermeldt o.a.: P.C. Hooft's *Granida,* hij acht dit ca. 1603 geschreven en zegt: 'Het eerste bedryf van dit Toneelspel toont hoe dien dichter *[Hooft]* het Italiaansch Herderdicht noch in geheugen lag'. Dan volgen o.a. Jacob Cats, Jan Janssen Starter, Krul en Vondel met *Adam in Ballingschap,* dat volgens Wellekens vele eigenschappen van de veldpoëzie heeft, *Joseph in Dothan* rekent hij geheel tot de herdersspelen, *Leeuwendalers* krijgt van Vondel's spelen de meeste aandacht (6 regels). Hierin betoogt Wellekens, dat dit een 'Lantspel' is en geen herdersspel, het verschil duidelijk makend door vergelijking van het hofdicht met het herdersdicht. Als voorbeelden van de eerste soort noemt hij *Sorghvliet, Hofwyck* en *Ockenburgh*. Het feit, dat hij 'Hoger-

woert' niet noemt, evenmin trouwens als zijn eigen hoefdichten, mag men door hem verklaard zien, onderaan dezelfde bladzijde (98): 'De noch levende en bloeiende Herderspoëten die ik niet noeme, maaken door hunne lieflyke gezangen zich zelve genoeg bekent'. De onaardige opmerking van Dr. Pennink aan het adres van Vlaming, als zou Wellekens diens poëzie uit geringschatting niet noemen, zou daarom misplaatst zijn. Maar waarschijnlijker nog is, dat Vlaming door zijn vriend alleen beschouwd wordt als dichter van het hoefdicht 'Hogerwoert' en er geen herderspoëzie door hem was geschreven. Van de latere dichters noemt Wellekens o.a. Moonen, Antonides, Catharyne Lescailje en Schermer. Hierna volgt een opsomming van vertalingen, waarvan hij het aantal op twintig schat, de psalmen eronder begrepen. Dat de psalmen tot de herderspoëzie behoren, heeft hij met zeer vele voorbeelden uiteengezet bij de ontstaansgeschiedenis van het herdersdicht. Dat Wellekens, die r.k. was, de protestantse psalmvertalingen uitgebreid en waarderend behandelde, mag hier vermeld worden. De vertaling door Vondel van Vergilius' dichtwerken in *Herderskouten, Landgedichten* en *Eneas* krijgt hier een plaats. Van de Italianen noemt Wellekens Guarini, Contarini, Sannazaro, Torq. Tasso. In *Battista Guarini's il Pastor Fido in de Nederlandse dramatische literatuur,* proefschrift 1971, geeft P.E.L. Verkuyl verschillende herdersspelen; dit moge er een voorbeeld van zijn, dat de herdersstof ook uit toneelstukken bekend was. Een aanwijzing ervoor, dat de herdersstof nog in trek was, wordt verder nog geleverd door de *'Boekzaal der Geleerde Wereld'*. De uitgevers van de *Boekzaal* zijn Adr. Wor en de erven Onder de Linden. Dat deze in hun tijdschrift de boeken aanprijzen, die door hen worden uitgegeven, mag men aannemen, maar ook mag men veronderstellen, dat ze alleen boeken drukken waarvoor ze een goede afzetmogelijkheid zien. Ik meen daarom de besprekingen in de *Boekzaal* te mogen gebruiken om de opinie van de toenmalige lezer van de *Arcadia*-vertaling weer te geven. Bovendien moge de belangstelling voor de herdersstof uit de druk van een paar andere werken worden afgeleid. Het januarinummer van de *Boekzaal* van 1730 begint met de bespreking van de vertaling van het herdersspel *'Filis van Scirus'* door Grave Gugubaldo de Bonarelli, vertaald door Katharina Joh. de With. Aan deze vertaling zijn herders- en visserszangen van de hand van de vertaalster toegevoegd. De bespreking in de *Boekzaal* begint aldus:

> 'Onder alle soorten van Dicht is er gene, die de verbeelding op ene

> aengenaemer wyze streelt, als de Herderspoëzie, omdat wy natuurlyk vermaek scheppen in haar onderwerp. Het gezicht van groene Bosschen, aengenaeme velden, klaere waterstroomen, kristallyne bronnen, wollig vee, dat herwaert en derwaert loopt te graezen, doet natuurlyk onze verbeelding op ene bevallige wyze aen, als ons hert niet bedurven is door ydelheit'.

Dit duidt op honderd procent belangstelling voor de stof, die in de *Arcadia* wordt behandeld.

Nog een ander werk wordt in 1730 in de *Boekzaal* aangekondigd en wel in het oktobernummer. (Vlaming's vertaling van Sannazaro wordt in het augustusnummer besproken.) Dit is '*Batavische Arcadia, waer in, onder Loofwerk van Liefkozerye gehandelt wordt - van den Oorsprong van het Oud Batavie, Vryheit der vorige en volgende Batavieren - enz. Deze laetste Druk, met Figuuren vermeerdert, en een verduitsching van alle uitheemsche taelen. Bij Wor en de erven van Ger. Onder de Linden 1729. - Druk van dit werk opgesteld door - Heer van Heemskerk'*. Dus pas aan het einde van de zeer lange titel treffen we als auteur de ons bekende Johan van Heemskerck aan, die in 1637 de eerste Nederlandse arcadia het licht deed zien onder de titel van *Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia*. Als popularisering van het werk dienen de vele wetenswaardigheden betreffende vaderlandse geschiedenis en vaderlands recht; daardoor kon het ook als leerboek worden gebruikt. In 1708 verscheen de zesde druk bij Philip Verbeek, waarin de noten in de marge waren gedrukt, zoals we die ook aantreffen in het 'Leven van Joan van Broekhuizen' door David van Hoogstraten (hierna blz. 194). De nieuwe druk van 1730 heeft een moderner uiterlijk, o.a. doordat de noten onderaan de bladzijden zijn geplaatst en een ander lettertype is gebruikt. De drukker beveelt dit boek voor de minder geleerde lezer aan zeggende, dat de aantekeningen, die in het Latijn, Frans, en Italiaans waren gegeven, nu in goed Nederlands zijn vertaald, terwijl in de voorgaande drukken alleen maar vertaald waren die in het Engels, Spaans benevens enige Italiaanse. Hierbij moet opgemerkt worden, dat letterlijke aanhalingen van oude Latijnen niet zijn vertaald. Deze nieuwe druk maakt de leerzame, nationale *Arcadia* voor nog meer lezers toegankelijk, maar als leerboek. Deze *Batavische Arcadia* vermeldt Vlaming ook in de voorrede van zijn *Arcadia*-vertaling na de Engelse *Arcadia* van Sir Philip Sidney. Trouwens, dat de belangstelling in de eerste helft van de acht-

tiende eeuw voor de herdersstof in het algemeen levend is gebleven zagen we in Wellekens' 'Verhandeling van het Herderdicht' (hiervoor blz. 130) en daarom mogen deze enkele voorbeelden volstaan om aan te geven, dat Vlaming met de uitgave van zijn vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro een zeker even belangstellend publiek trof, als hij vijftien jaar eerder getroffen zou hebben, op het ogenblik dat Wellekens zijn *Amintas*-vertaling uitgaf en Vlaming's vertaling aankondigde.

De titelprent van deze vertaling is evenals alle prenten van de *Dichtlievende Uitspanningen* door Jan Goeree getekend, maar voor dit boek is de uitvoering van P. Houbraken. De voorstelling is veel eenvoudiger dan die uit de voorgaande bundel: slechts één zittende vrouwenfiguur met in de rechterhand een groot medaillon, waarop Actius Sincerus Sannazarius staat afgebeeld; met de linker elleboog leunt de vrouw op bladen papier met het opschrift: 'tandem exeat alba'. Deze spreuk had Sannazaro zich bij zijn geslachtswapen gekozen, zoals Vlaming vertelt (Arc., blz. 238). Sannazaro volgde hierin de 'Collonezen', die met paus Alexander VI in strijd, als devies kozen 'Plectimur, non frangimur undis', dit voorstellend door 'eenig waeterlisch en biezen in een meir, door den windt beroert'.

> 'Dus voegde hij [Sannazaro] by zyn geslachtswapen, dat uit gelyke vierkanten, geschakeert, van goudt en roodt, bestaat, een lotbusch, als die der ouden, vol looten, allen zwart, behalven een witte, en deeze spreuk TANDEM EXEAT ALBA. Dat 'er de witte eens uitkoome. Of, gelyk anderen verhaelen, AEQUABIT NIGRAS UNA, SED ALBA, NOTAS. Een witte zal noch al de zwarte looten opweegen.
> Zinspeelende op de rampen zynen huize overgekoomen, en de hoop, by hem gevat, door de gunst zyns heeren het zelve te zullen herstellen'.

Deze bijzonderheid, die Vlaming fijnzinnig op de titelprent liet vermelden, komt voor in het 'Leven van Sannazaro' (Arc., blz. 237).

De opvattingen van Jan Goeree hebben in de loop van zijn leven grote veranderingen ondergaan. Na de verfijnde tekeningen uit de *Dichtlievende Uitspanningen* van 1710, overladen met figuren die uit de inhoud van de desbetreffende gedichten waren genomen, treedt vereenvoudiging op. Voor de titelprent van de uitgave van Spiegel's *Hertspieghel* gaat Goeree uit van een voorstelling van de lierzanger Arion, op een dolfijn gezeten, eenzaam in volle zee, door Cornelis van Haarlem gemaakt en

ook voorkomend in de *Hertspieghel* uitgaven van 1614 en 1615. De prent, die de gehele bladzijde beslaat en waar Spiegel's zinspreuk in is opgenomen heeft Goeree zeer sober gehouden. De titelprent van de *Arcadia* vertaling is reeds gemaakt door Goeree voor de uitgave van Sannazaro's *Opera Latina* van 1728 door Pieter Vlaming. Hierin een verdere vereenvoudiging door aansluiting op het natuurlijke: zoals gezegd, een vrouwenfiguur zonder opsmuk, die het medaillon met de afbeelding van Sannazaro vasthoudt. Zij is zo natuurlijk mogelijk voorgesteld in een los omgeworpen gewaad, dat haar natuurlijk schoon verraadt, haar zittende houding is een gemakkelijke. Zij zal de Arcadische muze zijn. Haar attributen, schrijfstift en papier, duiden dit aan. Deze vereenvoudiging in zijn opvattingen moet Goeree, die al in 1709 met Vlaming gesprekken voerde over onderwerpen die de kunst betroffen, met Vlaming hebben besproken. Ook Vlaming verheft zijn kunst door vereenvoudiging van de hoeveelheid versierende elementen. Merkwaardig is in dit opzicht de titelprent van Vlaming's uitgave van de *Carmina* van Hospitalius, in 1732. Jan Goeree is dan overleden en Vlaming draagt de vervaardiging van de titelprent op aan J. Wandelaar; mogelijk heeft hij daarbij aangegeven dat ook hier de voorstelling moet zijn: het medaillon met de afbeelding van de dichter (Hospitalius) met zijn muze. Wandelaar laat de muze stokstijf staan, met kaarsrechte rug, haar kleed is tot japon gedrapeerd, met mouwtjes en draagband over de buste. De ‘hengst’ is steigerend aanwezig en vijf dartelende putti. Weg eenvoud, waarschijnlijk door Vlaming bedoeld.

Dat Jan Goeree ten tijde van zijn overlijden in het bezit is geweest van een uitgebreide bibliotheek is te lezen in de veilingcatalogus van de op 9 april 1731 gehouden verkoping (GAA.), waarin Nederlandse boeken over zeer uiteenlopende onderwerpen het hoofdbestanddeel vormen. Opmerkenswaard is, dat er zich een exemplaar onder bevond van de Italiaanse grammatica uit 1683, die we ook in Vlaming's veilingcatalogus van 1734 aantreffen.

De uitgave van de *Arcadia*-vertaling begint met een opdrachtgedicht aan Valerius Röver (zie hiervóór blz. 124). Hierop volgt een ‘Aen den Leezer’, waarin Vlaming uitgaat van een reeds bestaande relatie, immers hij lost een belofte in die hij vóór zeventien jaar aan de lezer deed. Er bestaat zelfs een goede verstandhouding, want zonder meer neemt Vlaming aan, dat hij de lezer een genoegen doet door aan de vertaling twee verhandelingen van litteratuur-historische aard toe te

voegen, t.w. een geschiedenis van het Huis van Aragon en het ‘Leven’ van Jac. Sannazaro.

Vervolgens wijdt hij de resterende zes bladzijden van de zeven bladzijden lange ‘voorrede’ aan de litteraire achtergrond van de *Arcadia*. Van de aanvankelijk schuchtere dichter is Vlaming hier geworden tot een leidsman op het gebied van litteratuur en litteratuurgeschiedenis.

Prozastukken

Het verhaal van de *Arcadia* speelt zich werkelijk af in Arcadië, anders dan de herderslitteratuur van Nederlandse bodem. Het brengt in deze lage landen nieuwe stof in een nieuw kleed, want ook de vorm is anders, strenger, dan de hier gebruikelijke. De *Arcadia* bestaat uit twaalf stukken proza, ieder gevolgd door een stuk poëzie; aan dit geheel zijn een inleiding en een sluitstuk in proza dat gericht is tot de pansfluit, toegevoegd.

Een korte weergave van de inhoud, waarbij het doorlopende verhaal en de zangen afzonderlijk zijn behandeld, moge hier volgen ter illustratie van het anderssoortige.

De inleiding is aan het Arcadische landschap gewijd. Daarop wordt de plaats van samenkomst van de herders beschreven: de mooie natuur waar vrolijke geiten- en schaapherders hun spelen beoefenen, zingen of fluitspelen. Eén herder echter zit treurig afgezonderd, maar desgevraagd bezingt hij zijn smart om de onverbiddelijke houding van zijn geliefde. Daarop begeven de herders zich naar hun hutten. Op een warme dag komt de dichter, als herder ook Actius Sinceer geheten, een andere herder, schuilend in het bos, tegen; deze heeft zich met een hoed van blaren beschut tegen de zonnestralen; hij speelt op een ‘ruischpijp’ (pansfluit). Dit is het geliefde instrument van de Arcadische herders en bestaat uit zeven rietpijpen van afnemende lengte, aaneengekleefd met was. De dichter vraagt hem te zingen en biedt hem daarvoor als prijs een fraai versierde stok aan.

De volgende dag is er een godsdienstig feest. De herders gaan naar de tempel van Pales, de herdersgodin. De mooie muurschilderingen, die geschiedenissen van nimfen. saters, zelfs ook goden en godinnen voorstellen, worden beschreven. Na afloop van de offerdienst, waarvan de beschrijving wordt gegeven, gaan de herders naar een vlakte waar ze bevallige herderinnetjes aantreffen, en een herder een liefdeszang voor

zijn schone Amaranthe ten beste geeft. Nu is de dichter nieuwsgierig wie van de herderinnetjes wel bedoeld mag zijn en worden spel en doening van de meisjes beschreven, gevolgd door een zangwedstrijd tussen twee herders. Van de gestelde prijzen volgt weer een uitvoerige beschrijving. De prachtige zonsondergang doet daarop de herderinnetjes oprijzen, ze moeten naar huis gaan. Ook de herders keren met hun kudden naar de stallen. Daar doen ze nog verschillende spelen tot ze diep in de nacht gaan slapen. De volgende dag ontmoeten ze, op weg naar een speciale berg, koeherders die muziek maken op doedelzakken en trommen rondom het graf van één van hun grote voorgangers. Hun klacht wordt overgenomen door de geitenhoeders. Na een rituele maaltijd verpozen de herders zich, waarop een vreemde herder komt vragen, of zij zijn witte koe soms hebben gezien. En terwijl een knaap de koe gaat zoeken, bezingt één van de herders de slechtheid van de toenmalige wereld tegenover de oude, (gouden) tijd, een thema door de vermeende diefstal van de witte koe ingegeven.

In het volgende prozastuk verhaalt de dichter zijn eigen geschiedenis. Hij komt uit Napels, stammend uit een oud, adellijk geslacht. Toen hij acht jaar oud was, werd hij verliefd op een jong maagdeke. Deze vriendschap groeide uit tot een grote liefde toen hij ouder werd, maar hij kon er niet over praten. Dit maakte hem zo ongelukkig, dat hij besloot Napels te vertaten. Maar nu voelt hij zich nog veel ongelukkiger, want hij kan haar niet vergeten. Integendeel, alles in bossen en veld doet hem aan haar denken. Ter vertroosting geeft hij zijn hart in een zang lucht. Als antwoord hierop vertelt een Arcadische herder hem zijn liefdesgeschiedenis die ook droevig begonnen is, maar een gelukkige keer heeft genomen. Van dit verhaal vormt de beschrijving van de tochten die hij gezamenlijk met zijn geliefde maakte om vogels en andere dieren te vangen, een onderdeel. Als het weer avond wordt, maken de dieren van de dag plaats voor die van de nacht; de herders gaan terug naar huis en genieten van de nachtelijke stemming in de natuur. Ze toeven onderweg op een kleine mooie vlakte, waar de leider vuur wrijft uit hout, omdat niemand een vuurslag bij zich heeft. Wanneer de zonnestralen 's morgens vroeg op de toppen van de hoge bergen schijnen, gaan de herders hun kudden weer weiden. Ze gaan naar een zekere berg om daar de tempel van Pan te bezoeken. De priester zal hun gast, een oude minzieke herder, zeker van zijn liefde kunnen genezen. De kundigheden van deze priester worden uitvoerig verhaald. Een ontmoeting onderweg lokt een wisselzang uit, die

eindigt in een ‘schelldduet’. De jonge herders lachen nog lang na over deze ‘scheldpartij’. De tocht gaat door een heilig woud verder de berg op; dan worden ze naar het heiligdom van Pan geleid, dat uitvoerig wordt beschreven, evenals de plechtige nadering. De priester geeft een relaas over zijn geneeswijze vol duistere kunst, waarbij hij zich zo nodig in een wolf zal veranderen en waarbij tenslotte de verliefde herder vijf poëtische spreuken, waarvan de tekst wordt gegeven, zal moeten opzeggen. Een spannend verhaal voor wie graag om het geheimzinnige griezelt, maar geheel in de sfeer van de fictieve herderswereld. Op de terugweg komen de herders langs het piramidevormige graf van de moeder van hun leider, de beroemde Massilia, dat beschreven wordt evenals het ongerepte bos.

In deze omgeving past de volgende klaagzang over het lot van het overheerste Napels. Hierop volgt de beschrijving van de verering van Massilia bij haar graf, ter herdenking van haar sterfdag; een offerdienst en plechtige spelen vormen er een onderdeel van. Hoewel eenvoudig weergegeven is dit deel bijzonder onderhoudend en levendig. Alle herders, die met name genoemd zijn, komen in deze spelen zowel als in de zangen voor, met uitzondering van de ‘knaap’, die slechts in de spelen de rol heeft van de ‘sterke zonder overleg’, maar die toch een prijs wint door een grappig slimmigheidje. Men ziet een gezelschap van jonge, gezonde mannen, die een vrolijke morgen beleven. Als figuratie treedt hier dorpsjeugd op. De beschrijving van de prijzen is ook weer belangrijk: voor vijf wedstrijden worden er drie per onderdeel beschikbaar gesteld.

Maar de zon liet haar stralen langs de toppen van de heuvels naar het westen schieten, zo lezen we. Als dan de nachtelijke stilte over de natuur is gekomen, krijgt de dichter een akelige droom, waarin hij een oranjeboom, symbool voor Amaranthe, geveld ziet door de schikgodinnen. Hij maakt dan een tocht die iets heeft van een tocht door de onderwereld: hij gaat door terugwijkend water naar grotten en onderaardse meren, die door goden en nimfen bewoond worden; hij volgt langs veelsoortige stromen die hem een inzicht in de structuur van zijn land geven, een onderaardse verbindingsweg van het land van Theocritus, Syracuse, naar het woonoord van Vergilius bij Napels en komt tenslotte bij zijn geliefde Sebeet, de rivier die zich bij Napels in tweeën scheidt. In de op een heuvel gelegen kerk bevindt zich het graf van zijn geliefde. Maar hij volgt de Sebeet in de vrije natuur en ontmoet enkele inheemse herders, die de laatste liefdessmart van de *Arcadia* bezingen.

Hieraan wordt door Sannazaro toegevoegd een stuk proza, gewijd aan de herdersfluit (sampogna).

Voor de lezer zal het boven weergegeven verhaal wel de grootste aantrekkelijkheid van het boek vormen. De zangen zijn wel mooi, maar moeilijker te lezen, bovendien geven ze minder handeling: de kern ervan is steeds de smart die de zanger uit om het verlies van een geliefd persoon. Toch moet de lezer, ook al in 1730, zelfs in 1710, bewogen zijn geweest door dergelijke tot het gevoel sprekende stof.

Hoe is Vlaming's standpunt t.o.v. het gehele werk? Voorop moeten we stellen, dat het een zeer zware arbeid is geweest de *Arcadia* uit het Italiaans van rond 1500 te vertalen in het Nederlands van twee eeuwen later. Het proza van Sannazaro staat nog te veel onder de invloed van de Latijnse zinsconstructie, volgens eigen zeggen van Vlaming; de zangen zijn in gedrongen, zo niet wat dichterlijk verwrongen Italiaans gecomponeerd. Toch heeft de vertaler met plezier aan de *Arcadia* gewerkt, zoals hij zelf zegt in de voorrede: ‘Mag dit anderen aanspooren, om onze tael met meerder schriften van de beste Grieksche, Latynsche, Italiaensche, en schryveren van andere landen te verryken, ben ik voor myn arbeit betaelt, als die [*daar ik*] alleen tot myn vermaek, en nut van anderen schryf’; alleen de ‘aenteekeningen’, voorzover deze bestaan uit aanhalingen en gelijk-luidende plaatsen van schrijvers heeft hij ‘niet met veel vermaek’ geschreven. Maar deze betroffen dan het nut van de uitgave. Trouwens ook in de voorrede van de ‘Lykgedachtenis van Angerianus’ zegt hij, dat hij alleen voor zijn plezier schrijft. Dit mag misschien zoveel zeggen, als dat hij geen broodschrijver is, het ‘voor zijn plezier’ schrijven wordt er toch door geaccentueerd.

Vlaming heeft in deze vertaling stof gehanteerd, die hem na aan het hart lag, wat blijkt uit de stof die hij in de *Dichtlievende Uitspanningen* verwerkt heeft, en het is dan ook geen wonder, dat reeds in de voorrede van de laatste de vertaling van de *Arcadia,* evenals die van de *Aminta* van Torquato Tasso wordt aangekondigd. De schilderingen van het landschap, de wederwaardigheden van de vrolijke, vriendelijke herders en daartussen de fantasieën van feesten, van priesters en nimfen met als hoogtepunt de onderaardse tocht, moeten hemzelf intens en tot zijn genoegen bezig gehouden hebben.

Het belang van dit verhaal aan de vooravond van de Romantiek kan niet hoog genoeg aangeslagen worden.

De natuurbeschrijvingen in de prozastukken roepen de sfeer van

‘Hogerwoert’ op en de beschrijving van de kunstzinnige prijzen lijkt in de verte op de ‘Berymde Tafereelen’. Het vertalen van de zangen, het poëtische gedeelte, was een zichzelf opgelegde taak waar de experimenterende dichter vanuit zijn roeping de betrekkelijk jonge Nederlandse litteratuur te verrijken, jarenlang mee bezig is geweest (1710-1715).

Bekijken we nu het origineel met daarnaast de vertaling. Sannazaro heeft, zoals reeds gezegd, een aantal zangen (12) gedicht bij verschillende gelegenheden. Deze poëtische gedeelten heeft hij omkleed met een verhaal, dat hiervoor in grove trekken is weergegeven; daarin laat hij een bepaald aantal herders (18) regelmatig met hun kudden, driften, erop uittrekken, waarbij verschillende activiteiten beschreven worden. Stemming en sfeer worden gekoppeld aan opmerkelijke natuurbeschrij vingen.

De verhouding van het proza tot de gedeelten in versvorm zijn in de vertaling 104 bladzijden proza en 87 bladzijden poëzie.

De vertaling volgt het origineel vrij nauwkeurig. Vlaming zegt hierover in zijn voorrede:

> ‘Of ik in 't vertaelen voldoe, sta aen het oordeel der Taelkundigen, die geenen zin hebben in eene letterlyke vertolking en wederzin in te verre afweiding, hebbende dit laetste in alles echter niet kunnen vermydt worden’ (Arc., fol. *7 r°).

Om goed, mooi Nederlands te schrijven moest Vlaming de tegenwoordigdeelwoordconstructies, die in het Italiaans dik wijls worden gebruikt, vervangen door zinnen met een persoonsvorm. Bij het vertalen in versvorm treden nog meer moeilijkheden op, voortkomend uit het verschil van constructie der beide talen, waar ik op blz. 143 en 181 dieper op in ga. Het proza van Sannazaro bevat zinnen van meer dan tien regels lengte, die in de vertaling van Vlaming elk zijn herleid tot twee of drie zinnen van de normale Nederlandse lengte. Hoe hij over verschillende onderwerpen een goed verhaal in deze vertaling maakt, moge uit enkele voorbeelden blijken.

> ‘....met verlangen wachtende naer 't avondmael, dat wy met genoegen genooten, en waar op elk ter ruste ging, dewyl een goedt gedeelte des nachts verby was. Wanneer het nu helder dag werdt, en de straelen der zonne op den top der hooge bergen scheenen, zonder dat de glinsterende droppen van den frischen dauw noch van het teder kruidt

> waeren opgedroogt, dreeven wy onze kudden en driften uit de besloten valeye, in de groene beemden, om te weiden; en toogen, door eenen byweg, naer den berg Menalus' (Arc., blz. 95-96),

en

> '....wanneer wy allen van daer wy gezeten waren oprezen en na dat wy Uranius twee uit ons gezelschap gelaeten [*achtergelaten*] hadden, volgden wy onze schaepjes, die onder de hoede der getrouwe honden een groot einde wegs voor uit waren, en, schoon de bladerryke vlierbomen met welriekende bloemen overdekt, den wyden weg byna geheel besloegen, scheen de maen zo helder, dat zy, niet anders dan of het dag was, ons den weg wees, dus gingen wy, het vee zachtjes volgende, in de stilte van den helderen nacht voort, terwyl wy kouten over de gezongen liederen' (Arc., blz. 23).

De beschrijving van het botsspel is iets ingewikkelder. Carrara tekent hierbij aan, dat dit een lokaal spel uit de omgeving van Sannazaro's woonplaats moet zijn geweest, daar hij het bij geen andere auteur beschreven vindt.

> 'Ergastus.... maekte met een van onze herderstaeven een groef in de aerde, zoo klein, dat een herder daer alleen met eenen voet in staen mocht, die den eenen voet om hoog moest houden, gelijk men het de kraenvogels dikmaels ziet doen, tegens welken de andere herders een voor een, moesten komen hinkelen, en dus onderstaen hem uit die groef te lichten, en zich zelven daer in plaetsen. Hy verloor het, die met den voet, dien hy om hoog hieldt, de eerste aen de aerde raekte, door wat geval het ook wezen mocht. Hier door zag men veel aerdige kluchten, en dan werdt de een, en dan de andere gebotst. Nu was het de beurt van Ursac[h]ius, als hy een herder van ver tegens hem aen zag koomen, en, noch beschaemt over 't lachen van de herders [om zijn falen bij het speerwerpen], zocht hy zyn misslag in 't werpen van 't hout te verbeteren: hy begaf zich derhalven tot een loopje [listigheidje], en, als hy zyn party [tegenstander] dicht by hem zag, boog hy schielyk zyn hoofdt, dat hy hem tusschen de beenen stak, en, zonder vertoeven, worp hy hem met beide beenen in de lucht, over zyn schouders, en strekte hem in 't stof zoo lang uit als

> hy was. Al de herders vielen daer op aen 't schreeuwen en lachen, dat zy schaeterden' (Arc., blz. 147).

In het Italiaans luidt deze tekst:

> 'Finalmente toccando ad Ursacchio di guardare il luogo, e venendoli un pastor molto lungo davanti, sentendosi lui ancora scornato del ridere del pastori, e cercando di emendare quel fallo che nel trarre del palo commesso avea; comincio a servirsi de le astuzie, e bassando in un punto il capo con grandissima pretezza, il puse tra le coscie di colui, che per attaccarsi con lui gli si era appresato; e senza fargli pigliar fiato, sel getto con le gambe in aere per dietro le spalle, e si lungo, come era, il distese in quella polvere. La maraviglia, le risa et i gridi de'pastori furono grandi' (Car., blz. 115).

Tot slot een stukje van de onderaardse tocht van de dichter.

> '....eindelyk quaemen wy in de grotte, daer al dat waeter uit voortvloeide, en uit deeze vervolgens weder in een andere, welker boogen my van een puttige puimsteen scheenen, tuschen welken men op veel plaetsen kegels van gestolt kristal zag hangen, en, aen de muuren rondom, eenige zeeschelpen tot sieraedt geplaetst, en den grondt geheel van een kort en dicht groen overdekt, vol schoone zitplaetsen aen alle kanten, en pylers van doorschynent glas, die het gewelf, dat niet hoog was, ondersteunden; daer binnen vonden wy eenige Nimfen haer zusters [de dichter wordt door een nimf geleid] op groene tapyten, met witte en dichte zeven, gout schiften, en van kleine zantjes scheiden' (Arc., blz. 164).

Zoals gezegd, vertaalt Vlaming vrijwel letterlijk, slechts hier en daar komen afwijkingen voor van één of een paar woorden; over het algemeen getuigen deze veranderingen van grote zorgvuldigheid. De meest kenmerkende voorbeelden mogen hier volgen. Een verduidelijking op blz. 99 waar in de vertaling 'Enaretus' staat en niet de letterlijke vertaling 'hij', terugslaande op de twee bladzijden eerder genoemde Enaretus. Omgekeerd vervangt Vlaming op blz. 142 'Ergastus' door 'men' om niet in twee opeenvolgende regels de naam Ergastus te gebruiken.

De letterlijke vertaling op blz. 97 van de passage over de macht van

Pan zou zijn geweest ‘wien het meerendeel der Goddelyke en menschelyke zaeken geopenbaert is, als de aerde, de hemel, de zee, de nooit vermoeibaere zon, de wassende maen, al de sterren, daer de hemel zich mede versiert’. Vlaming laat ‘de hemel’ tussen aarde en zee weg, waarschijnlijk vindt hij dit dubbelzegging voor de volgende opsomming van de hemellichamen.

Een verbetering op blz. 165, waar de loop van de twee rivieren, de Liris en de Vulturnus, wordt aangegeven met in vertaling de woorden: ‘Liris en Vulturnus, die gelukkig door de *oude ryken* van uwe voorvaederen loopen’, voor ‘fertile regni’. Deze verandering zou te verklaren zijn bij de opvatting, dat een rijk een abstractum is, en niet ‘vruchtbaar’ kan zijn.

Een enkele verandering vindt misschien plaats uit godsdienstige overwegingen: op blz. 102 vertaalt Vlaming *‘oude’* man, waar in het Italiaans de magische priester met ‘santo’ wordt aangeduid.

Of de nuchtere Hollandse geest of wel haastigheid van Vlaming de oorzaak was van de volgende weglating, is niet te zeggen. Sannazaro beschrijft hoe de dichter na de ondergrondse tocht in zijn vaderstad, Napels, terugkeert; zeer aangedaan buigt hij zich ter aarde, kust de grond en spreekt de stroom, de Sebethus toe. Vlaming laat in de vertaling het kussen van de grond weg, hoewel hij op de voorgaande bladzijde op deze wijze van ‘aanbidden’ wijst (blz. 161, nt. 1).

Op blz. 62 vinden we de enige zin, die Vlaming door een verschuiving van enkele woorden heeft gekuist, waar hij vertaald heeft:

> ‘Dus scheen hij [*Carinus*], den Trojaenschen Paris, wanneer die in de hooge wouden, onder de eenvoudige driften [kudden], in die eerste boerschheidt, zyn verblyf hadt, en menig werven met zyne Nimfe de verwinnende rammen bekroonde’,

terwijl in het Italiaans staat:

> ‘in quella prima rusticità dimorava con la sua Ninfa’

hetgeen duidt op het samen verblijven in de bossen.

Het is slechts éénmaal, dat Vlaming door weglating van een enkel woord een foute vertaling levert, en dat is te verschonen, ook de hedendaagse Italiaanse lezer moet op dat woord gewezen worden, hetgeen Carrara doet. De bewuste passage luidt in vertaling:

> ‘De tydt van 't middagmael was midlerwyl by na verstreeken, wanneer men, by een heldre bron, die aen den voet van eenen hoogen pynboom opborlde, nedergezeten, aen het eeten viel van 't vleesch der geofferde kalveren....’ (Arc., blz. 61).

De offerdienst is beschreven op bladzijde 53 tot en met 56, en gescheiden van bovenaangehaalde maaltijd door een zang. Niet vertaald heeft Vlaming op blz. 61 het Italiaanse bijwoord ‘ordinamente’ bij het neerzitten, dit in tegenstelling tot het gewoon neerzitten (Carr., blz. 62). Wij komen dit bijwoord nogeens tegen en dan vertaalt Vlaming dit wel, nl. waar het feest van de godin Pales wordt gevierd; er worden verschillende rituele handelingen beschreven als het wassen der handen, en ‘daer op sprongen wy allen *naer orde*, behendig over groote vuuren van stroo’.

Zangen

De vertaling van de stukken poëzie leverde behalve de moeilijkheden die voortkomen uit de gesteldheid van de talen, ook nog die van maat en rijm. Sannazaro heeft zijn *Arcadia* voor het grootste deel in terzetten, dikwijls samengevoegd tot sextetten, geschreven. Het rijmschema is in de verschillende zangen verschillend, en ook in één zang, ja zelfs in één zangbeurt, komen verschillende soorten rijm voor. De versregels bestaan meestal uit 10 of 11 lettergrepen, maar hierin komt ook afwisseling voor. Vlaming's vertaling van de poëzie volgt de Italiaanse tekst weer vrij letterlijk, maar hij gebruikt meestal alexandrijnen en doorgaans geen indeling in strofen. Eén van de oorzaken moet men m.i. zoeken in het feit, dat de Nederlandse grammaticale vormen meer woorden bevatten dan de Italiaanse, o.a. bij het veelvuldig gebruik van participia in het Italiaans, het kappen van de klinkers, het ingebouwde persoonlijk voornaamwoord. Door de regels twee lettergrepen langer te maken kreeg Vlaming enige speelruimte. Aan de andere kant moet hij af en toe iets toevoegen om een alexandrijn vol te krijgen en soms ook terwille van een rijmwoord. Niet alleen voor ons, maar ook voor de achttiende-eeuwer is het Italiaans van de verzen moeilijk, in tegenstelling tot het proza van Sannazaro (hierna blz. 181).

De zangen moeten we afzonderlijk bekijken om te kunnen beoordelen

hoe Vlaming zich van zijn moeilijke taak heeft gekweten. Daarbij zal de Franse vertaling van Jean Martin af en toe vergeleken worden.

De eerste zang is een beurtzang tussen de herders Silvander en Ergastus. Silvander begint met een oriëntatie voor de lezer. De zang sluit niet aan op het voorgaande stuk proza (Vlaming duidt de stukken proza aan met 'onrym').

De eerste regel is omslachtig met een onvervalste 'stoplap':

> 'Myn lieve Ergast, waerom, *ei zeg't my, zonder veinzen*,
> Vindt ik u eenzaem en dus zwygend zitten peinzen?'

In het Italiaans komt deze stoplap niet voor. Ik kan maar één verklaring vinden voor een dergelijk begin, nl. dat Vlaming de zangen apart heeft vertaald. Dit stemt overeen met de werkwijze van Sannazaro. De eerste zanger of spreker moet de lezer of de hoorder op de hoogte stellen van de situatie, wat in de volgende regels gebeurt: de aangesproken Ergastus is een herder met een kudde schapen, lammeren en rammen, die door honden bewaakt wordt. Er zijn wolven in de buurt; het is voorjaar, maar desondanks zit Ergastus treurig terneer. Over tijd, plaats en handeling worden we aldus in de eerste zangbeurt ingelicht. Aan het einde van deze zangbeurt vraagt Silvander een zang van Ergastus om de herders te verblijden, hetgeen Vlaming vertaalt: 'Met uwen zoeten zang Arcadië [te] verblijden'. Het woord 'Arcadië' komt niet in het Italiaans voor. Hij wil de plaats voor de Nederlander onmiskenbaar vaststellen.

Heeft bij een dergelijke opzet van de eerste zangbeurt de stoplap misschien toch een functie? Bij een dergelijke toneelmatige opzet (en misschien wordt de tekst voorgedragen of gezongen) is een punt van concentratie nodig aan het begin: niet zomaar met de deur in huis vallen. Het vraagwoordje 'waerom?' ervoor, versterkt door de stoplap, heeft die functie om de lezer, de hoorder erbij te halen. Inderdaad vangt Ergastus daarop zijn zang aan, getuigend van zijn troosteloze situatie: een schone heeft hem het hart doorwond. Ook hier een enkele toevoeging aan de Italiaanse tekst en wel waar Sannazaro plotseling overgaat van verdriet om alles wat er zo aangenaam uitziet tot de vreugde die hij voelt in al het afgrijselijke. Hij zal bij geweldig onweer niet bang zijn 'neen, denk dat niet, o neen' [*toevoeging*], 'ja, ik verwacht zyn [*van de wereld*] val'. De plaatsing van 'Neen....' ver-

sterkt m.i. het ‘ja....’ van Sannazaro en maakt het zeker duidelijker. Silvander vraagt hierop wie die wrede schone is. Tot zover is het karakter van de zangen voornamelijk verhalend. Nu Ergastus zijn liefdesverhaal gaat vertellen, veranderen in het Italiaans maat en rijm, waardoor het lyrisch karakter van deze zang wordt geaccentueerd.

Een religieuze tussenzang in afwijkende versvorm is een gebruikelijk element (v. Veen, blz. 60).

Ergastus verhaalt zijn liefdesgeschiedenis:

> ‘Menando un giorno gli agni presso un fiume
> vidi un bel lume in mezzo di quell'onde,
> che con due bionde treccie allor mi strinse
> e mi dipinse un volto in mezzo al core’.

Vlaming verkleint de moeilijkheid van het vertalen enigszins door niet op het eind van elk halfvers een rijmwoord te plaatsen, maar door na een lang vers met zes geaccentueerde lettergrepen een kort van drie te laten volgen. Hierdoor bereikt hij toch het effect van bewogenheid en bewegelijkheid.

> ‘’t Geviel, wanneer ik eens myn schaepen hadt gehoedt,
> Aen d'oever van een 'vloedt,
> Dat ik een schoonheidt zag in 't midden van die baeren,
> Die met haer blonde hairen
> My boeide, en haer gelaet afschilderde in myn hart’,

(Arc., blz. 10).

In het midden van het lyrische gedeelte vervangt Vlaming de korte regel met drie accenten door een enkele versregel met zes accenten:

> ‘Zy stondt verheven tot de kniên,
> Ontvloodt de heete lucht in 't midden van het waeter’,

waardoor hij de bewogen korte regel uitrekt tot een langer moment van herdenken. Na deze lyrische ontboezeming vertelt Ergastus in achttien alexandrijnen, hoe hij blijft treuren om haar onverbiddellijkheid.

De tweede herderszang, volgend op het tweede Onrijm, begint Vla-

ming met een omzetting, die geen verbetering lijkt. In het Italiaans begint de herder Montanus zijn zang met de beschrijving van de natuur: het is middag en erg warm, daarop vraagt hij zijn schaapjes mee te gaan naar het beukenbos. In de vertaling spreekt Montanus meteen zijn kudde toe: ‘Myn schaepjes, nu de zon....’. Ook deze verandering aan het begin van een zang is m.i. te verklaren uit de behoefte de aandacht van een niet geconcentreerde lezer of toehoorder te richten. ‘Myn schaepjes’ is een klankvolle inzet.

Montanus verhaalt ons van de liefelijke natuur, door Vlaming weergegeven in vijfentwintig versregels, ieder met vijf accenten, de lichte toon die hij ook voor ‘Hogerwoert’ gebruikte, in afwisselend rijm, sluitend met twee regels in gepaard rijm. Maar dan opeens komt de kreet:

> ‘Vliedt voor den rover toch, o Herderen en schaepen,
> Een wolf zoekt roof te raepen,
> Een wolf is buiten 't bosch, vollagen en vollist,
> Hy deedt, eer 't iemant wist,
> Ontelbre schade, door al 't landt in 't rondt gelegen’.

Evenals in het ‘lyrische’ gedeelte van de eerste zang gebruikt Vlaming hier een korte en een lange versregel ter vertaling van het Italiaans, maar het effect van beweging, van vlucht en achtervolging wordt door deze versvorm ook in het Nederlands wel bereikt.

De Franse vertaling van Jehan Martin heeft voor het ‘lyrische’ gedeelte geen kortere regellengte en blijft ook vlakker:

> ‘Pasteurs (mes amys) en passant
> Gardez vous du loup ravissant
> De toute meschancete plein.
> Car je croy qu'il est en ce plain
> Guettant pour faire mille maux
> S'il trouve à lescart annimaux’.

Het volgende verhalend gedeelte van deze zang over de bescherming van de kudden anders dan alleen door de honden, gaat over in een gesprek met een herder, Uranius geheten, resulterend in een samenzang van Montanus en Uranius op beider geliefden, waarbij de laatste versregel van de één door de volgende als eerste versregel van zijn beurt wordt

overgenomen. Sannazaro heeft in deze zang zeer speciale rijmschema's toegepast, die door Vlaming niet zijn overgenomen. Dat zou het laatste vonkje inspiratie zeker hebben gedoofd en tot het vertalen met een rijmwoordenboek hebben geleid. In het eerste deel van de zang vinden we bij Sannazaro a a b b b c c c d enz. Vlaming gebruikt in dit gedeelte gepaard rijm, een verandering te meer noodzakelijk, daar hij de terzetten soms moet uitbreiden tot meer-regelige strofen.

De directe aanspraak aan ieders geliefde is door beide herders in twee kwatrijnen vervat, in het Italiaans met het rijmschema: a b c c a b d d , a b c c a b d d . Vlaming gebruikt hiervoor a b a b e f f e g g h h .

In het Italiaans worden de eerste rijmschema's nog vier keer herhaald.

De speciale vorm, die hier door Sannazaro is gekozen, heeft het de vertaler heel moeilijk gemaakt en daarom moeten we hem een enkele smakeloze voorstelling, om het rijm neergeschreven, maar vergeven, zoals: '....dewyl ik langs mijn wangen.... stort stromen uit myn hoofd' [van smart] voor 'occhii'.

Als *derde zang* geeft Sannazaro een verjaarsgedicht op de geboortedag van zijn geliefde, gezongen door de herder Galicius. Na een korte inleiding over de plaats en de tijd (maand maart) volgt de weergave van de heilwens.

> 'Terwijl hij [*de herder*] dus begon, naer 't gulde Zonnelicht:
> Ontsluit by tyds de deuren,
> Gy, die zoo vaerdig en zoo groot een Herder zyt, [*Apollo*]
> Maek door een'heldren strael den hemel roodt van kleuren;
> Vertoon ons voor den tydt
> Met zyn natuurelyke glansen
> Een schoonen heugelyken Mey
> In zyne bloemlivrei.
> Houdt uwen weg meer hoog aen 's hemels blaeuwe transen,
> Op dat uw Zuster [*de maan*] langer slaep'
> Als naer gewoonte; op haere treden
> Volg langzaem ieder star met onverhaeste schreden'.

In deze zang vinden we ook een enkele toevoeging, nl. 'by Thessaljaansche vloeden', kennelijk om het rijmwoord op 'de witte kudden

willen hoeden', maar toch in stijl. De Italiaanse zang heeft mooie strofen, die moeilijk zijn te vertalen, maar in het Nederlands iets van de losheid en indringendheid bewaard hebben:

'Zoo lang 'er wilde dieren
Op deeze bergen zullen zwieren,
En puntig zyn het loof, dat aen den pynboom hangt;
Zoo lang de levendige bronnen
Al ruischent loopen, tot dat z'eindlyk moe geronnen,
Zich werpen in de zee, die haer vol min ontfangt,
Zoo lang 'er minnaers op het aerdryk zullen weezen,
En tusschen hoopen zyn en vreezen,
Zal altoos zyn de Naem bekent,
De handen, oogen, en de vlechten,'

Sannazaro heeft de zang in terzetten geschreven, waarvan de eerste dertien terzetten versregels met drie accenten bevatten, gevolgd door regels met vijf of drie accenten. Hoe moeilijk te vertalen Sannazaro dit gedicht heeft geconstrueerd, moge blijken uit de rijmwoorden van 12 opvolgende strofen en twee afsluitende regels:

riva- onde- adorno
oliva- fronde-orno- giorno (sic)
aprile-ucelli- arboscelli
gentile- sole- parole
tempo- pastore- raggio
tempo- colore- maggio - viaggio (sic)
sorella- dorma- orna
stella- rementi- armenti
rupi- abete -rime
lupi- mansuete- -prime -cime (sic)
rose- dure -mature
nodose- intatte - latte
fiori - animali

Hierop volgen regels met vijf en één met drie accenten, eindigend met drie terzetten, aldus rijmend:

terra - nome - chiome

guerre - amara - cara
Bregherai - ameno - sereno.

De vertaling van Jehan Martin is wel zangerig, maar van inhoud toch vlakker, aldus beginnend:

'Au rivage d'un ruisseau
D'argentine et courante eau
En un boys de fleurs orné
Un pasteur bien atourné
De mainte feuillue branche
Par expres d'olives blanche'.

Het slot heeft het reeds voorgekomen rijmschema: a c b a c c d e e . Vlaming heeft tussen de korte regels af en toe een alexandrijn ingevoegd, wat met de donkere ondertoon van de onbeantwoorde liefde in overeenstemming is, maar de alexandrijn zou ook gesplitst gelezen kunnen worden in twee regels van drie accenten, waarvan de eerste dan rijmloos is, en zo zou het voor Vlaming een kleine stap zijn geweest tot rijmloze verzen.

De *Vierde herderszang* is een beurtzang tussen de herders Logistus en Elpinus en wordt onder de herders beschouwd als een wedstrijd in minnezang. Een opgave is hierbij, dat de herders elkaars motieven zullen opnemen en uitwerken of bestrijden. Elke zangbeurt bestaat uit een sextet, waarvan de versregels eindigen op één van de woorden: valeye, zangen, rotsen, rouwe, velden, dagen. Deze woorden worden telkens in verschillende volgorde geplaatst, maar zo dat het laatste woord van de eerste regel van iedere zangbeurt gelijk is aan het laatste woord van de vorige zang. Deze 'vierde herderszang' bestaat uit twaalf sextetten, waarna de laatste zangbeurt bestaat uit één terzet met dezelfde slotwoorden in dezelfde volgorde als het eerste terzet van de voorlaatste zangbeurt. Sannazaro heeft aldus een dubbele *'sestina lirica'* geschreven. In de vertaling geeft deze gekunsteldheid geen enkele moeite, tenzij met de maat.

Vlaming vertelt in zijn voorrede, dat deze vierde zang, evenals de zevende, door de lezer weinig zal worden geapprecieerd, als zijnde vermoeiend en weinig vermakelijk. In een noot bij de zang formuleert Vlaming zijn bezwaar tegen de gek unstelde vorm als volgt:

> ‘Dit soort van vaers heb ik myns ondanx op des dichters voorgang moeten volgen, dewyl ik geen raedt wist met het noodzakelyk herhaelen der eindwoorden. De Italiaenen noemen die sestine of zeslingen, om dat elk couplet uit zes regels bestaet, en het laetste uit drie, in welker midden, en op het eindt, de slotwoorden der voorige herhaelt worden; 't staet my echter niet aen, en onze tael noch de rechte smaek dulden het geenszins’ (Arc., blz. 46, nt. 1).

De kwalificatie als ‘vermoeiend en vervelend’ kan misschien verklaard worden uit de spanning die bij de lezer wordt gewekt, doordat de eindwoorden niet regelmatig door een volgend eindwoord worden opgevangen, maar pas terugkeren in het volgende sextet. Het weinig vermakelijke ligt misschien aan de beeldspraak en de afwezigheid van inhoudelijke spanning: lyriek op een enkelvoudig thema. (Over de sestina lirica zie de bespreking van zang zeven, bladzijden 153 t.m. 162).

De *vijfde herderszang* neemt een belangrijke plaats in bij de compositie van het werk. Deze is een afzonderlijk gedicht, gemaakt op de dood van een vaderfiguur, die wel de vader van Sannazaro moet zijn. Er treedt slechts één zanger op, Ergastus, die in vertaling de klacht aldus aanvangt:

> ‘O Ziel, zoo zaelig en zoo schoon,
> Die van den bandt ontslaegen,
> Ontbloot van 't sterflyk kleedt, het geen gy placht te draegen,
> Daer boven, by de Goôn,
> Zyt in den hoogsten kring gesteegen,
> Waer gy u zelf te recht verblydt,
> Nu gy met uwe ster vereenigt zyt,
> En vrolyk nagaet, wat wy denken, wat wy pleegen.
> Gy blinkt, gelyk de heldre zon,
> In 't midden der vermaerdste zielen’,

De slotregels van deze zang, in vertaling 78 versregels lang, luiden als volgt:

> ‘Verscheide herderen, door hunne plicht gedreeven,
> Verbreiden uw gedachtenis,
> In duizent vaerzen, en op duizenden van rieten.
> Indien een geest van liefde, ô Eiken, dicht beblaert,

In uwe schorsschen leeft, buigt, buigt uw loof ter aerdt;
Beschaduw toch 't gebeent dat, hier zal rust genieten'.

Hier kunnen we terloops een voorbeeld geven van de kortere vormen van het Italiaans, immers de laatste regel luidt bij Sannazaro:

'Fate ombra a le quite ossa sepolte'.

De compositie, de beeldspraak, de verwoording van de gedachten is van de Italiaanse dichter, maar de vertaler, die hem op de voet volgt, heeft met deze vertaling aan het Nederlandse publiek een mooi voorbeeld geschonken van een lijkzang in zuivere herdersstijl.

In deze vijfde herderszang brengt Jehan Martin enige afwisseling in het rijmschema van de Franse vertaling, en wel door telkens zes regels te gebruiken, waarvan vier met omarmend rijm gevolgd door twee met gepaard rijm. Dat het voortdurend gebruik van gepaard rijm, ook in zijn korte regels wat verpozing vereist, is een feit.

De *zesde zang* is vermeld in de inhoudsopgave als: 'Serranus en Opicus. Klacht over de verdurvenheidt der menschen'. Ook deze zang moet Sannazaro hebben gedicht als een zelfstandige schepping, hierbij gebruik makend van een geliefd thema van zijn tijd en uit de antieke litteratuur (Vergilius). Toch komt deze wisselzang goed tot zijn recht door de plaatsing in het verhaal; daar is de inhoud actueel door geworden. In het verhaal, het zesde Onrijm, hebben we gehoord, dat de jonge herders met hun kudden onder geleide van een veel oudere herder, Opicus, een berg zijn gaan opzoeken, waaraan Opicus zoete jeugdherinneringen heeft (de goede oude tijd). Zij ontmoeten daar een koeherder die een verloren witte koe zoekt. Dat deze gestolen zou zijn is de grondgedachte van de zang (diefachtigheid, slechtheid in het heden tegenover de tijd, waarin Opicus jong was). Het thema is bekend en wordt door Sannazaro samengevat in de zin: 'O dolce tempe, o vita sollacevole'. In het Nederlands bij Vlaming: 'O zoeten gouden tydt, o leeven, vol vermaek!'

Vlaming blijkt hier de 'gouden tijd' als een bekend begrip uit de oudheid in zijn vocabulaire te hebben opgenomen. Door Sannazaro wordt dit begrip 'gouden tijd' slechts éénmaal gebruikt (10e zang, blz. 132, midden). In het Frans wordt het begrip 'gouden tijd' in het geheel niet gebruikt: 'O saison doulce, O vie gente et gaye!'

Opicus moet na een herdenken van zijn jeugd constateren, dat de wereld steeds slechter wordt, wat koren op de molen van Serranus is. Daarop vertelt Serranus wat hem is overkomen, met aan het slot enige versregels, waarin de diefachtigheid in het algemeen aan de kaak wordt gesteld:

> ‘Hoeveel zich mesten met eens anders bloet en zweet,
> Weet ik, die 't heb beproeft, en tot myn schaede weet,
> Hoe dat myne honden zich vergeefs 'er om vermoeien’.

(Arc., blz. 69).

Vlaming heeft deze regels letterlijk kunnen vertalen. In de zang van Opicus komen de verschillende elementen van het leven in die gelukkige oude tijd naar voren, en daarbij wordt het accent gelegd op de goede betrekkingen van de mensen onderling, geen wapens, geen strijd, ook niet civielrechtelijk, zelfs geen minneijver. De mensen voedden zich vegetarisch, de kudden waren er om de melk. Dat er niet geploegd hoefde te worden, kan men uit de beschrijving opmaken. Er was nog geen staal bekend en allerlei kruiden verschaften voedsel.

De *zevende herderszang* is een solozang van de dichter Sincerus, waarin hij zijn deerlijk lot beklaagt: hij is gevlucht uit zijn vaderstad voor de hardheid en wreedheid van zijn onverbiddelijke schone. De zanger heeft de naam van de dichter Sannazaro, die in de Napolitaanse kunstenaarsbent bij zijn inauguratie ‘Actius Sincerus’ tot naam heeft gekozen. Sinceer treedt door het gehele gedicht op als ‘ik’. Toch meent Vlaming, dat in de *Arcadia* een andere herder en wel Ergastus de eigenlijke vertolker van de dichter is. Dit is zeker te concluderen uit de belangrijke rol, die Ergastus in verhaal en zangen van de *Arcadia* vervult. Ingeleid door Silvander, opent hij de rij van zangers. Hij zingt het lijkdicht voor de vader, hij eert het graf van Massilia en geeft de plechtige spelen met prijzen. Zijn leiderschap blijkt uit het vuurwrijven, als het donker is geworden. Dat aan de ‘ik’, genaamd ‘Sincerus’, niettemin een zangbeurt toebedeeld is, komt voort uit de plaats, die hij als uitlandig tussen de herders inneemt en dat dit een klaagzang wordt over zijn ontvluchte geliefde, ligt opgesloten in het karakter van de *Arcadia*.

Evenals op de vierde, oefent Vlaming op deze zevende zang van Sannazaro kritiek uit in zijn voorrede, zoals reeds gezegd, ‘dat hij

[*Sannazaro*] blyvende hangen aan de schryfwyze en zoort der vaerzen van zynen tydt, den tegenwoordigen Leezer, en den Nederlander vooral, verveelen moet, die altoos, immers naer ik het voorzie, vermoeit, en niet vermaekt zal worden door den vierden en zevenden Herderszang' (Arc., blz. *7).

Juist als de vierde herderszang is deze zevende een sestina lirica. De eindwoorden zijn: *zonne, duister, aerde, avondt, slapen, heuvels*. Het laatste woord van een voorgaand sextet is hierbij weer gelijk aan het slotwoord van de eerste regel van het volgende sextet. Het slotwoord van de eerste regel van de laatste strofe, ook hier een terzet, is het laatste woord van de voorgaande strofe, maar dat is tevens het slotwoord van het eerste vers van de gehele zang. Ook van deze zang is het grootste deel gevormd door beeldspraak, het karakter is lyrisch. De vertaling sluit nauw aan bij het Italiaans.

Het gekunstelde van de vorm komt in de vierde herderszang sterker naar voren, doordat het daarin om een wedstrijd gaat tussen twee zangers, die elkaars motieven moeten beantwoorden. In de zevende zang zou men verwachten, dat men geen knutselwerk, maar het hoogtepunt van het werk te horen krijgt: de oorzaak van het verblijf van de dichter in Arcadië; want als gevolg van zijn ongelukkige liefde is hij Napels ontweken en dit wil Sinceer aan de andere herders meedelen.

Compositorisch is deze zang het midden van het gehele boek te noemen, dat uit twaalf stukken proza, ieder gevolgd door een stuk poëzie, bestaat, met een afsluitend stuk proza. En een lyrisch hoogtepunt is het ook.

We moeten, zo redenerend, een grote afstand tussen Sannazaro en Vlaming constateren. Sannazaro kiest de vorm die voor hem de meest harmonieuze is, met de gebondenheid aan de woorden: *sole, foschi, terra, sera, sonno, piagge,* die niet zozeer het stramien vormen, als wel de guirlande waarlangs de woorden zich hechten. Vlaming daarentegen zoekt doorstroming, bewogenheid, en wordt gehinderd door het zeven maal herhaalde: *zonne, duister, aerde, avondt, slaepen, heuvel*. Het motief waarop het 39 versregels (6 sextetten + 1 terzet) tellende gedicht is gevormd, luidt in vertaling aldus: (aanvang van de zang)

> 'Gelýk de Nachtvógel(,) de výandt der zónne,
> Gae 'k móede in de dónkere pláetsen en 't dúister,
> Terwýl ik den hélderen dág zie op de áerde,(;)

Als wýders de wáereldt bedékt wordt van d'ávondt(,)
Rust ík niet(,) als ándere diéren, door 't sláepen,
Maer dán ontwaek ík om te schréyen langs héuvels'.

Vlaming heeft in deze zang versregels van 13 lettergrepen gebruikt, maar een dreunende iambische maat heeft hij vermeden; op deze manier benadert hij het origineel goed en we mogen niet zeggen, dat zijn vertaling door gebrek aan waardering voor het origineel heeft geleden.

Afzonderlijk wil ik hier aandacht schenken aan de maat van de sestina lirica uit de vierde en zevende herderszang, die Vlaming als zijn voorbeeld de vorm van de sestina heeft laten behouden. Bij lezing treden hier moeilijkheden op.

In de overige zangen gebruikt Vlaming de jambe soms vermeerderd met één lettergreep, de maat waarin hij zijn voorafgaande gedichten ook had geschreven, en die hem vlot afging behalve de lyrische gedichten van het Amsterdamse handschrift en later het drempeldicht voor Katherina de With's *Getrouwe Herderin* die in trocheeën zijn gedicht en zonder haperen lopen. De litteratuur over de dichtmaat in de zeventiende en achttiende eeuw moet ons bij deze sestine te hulp komen.

Het getelde metrum moeten de dichters in de renaissance in Nederland aanleren. Hieraan besteedt Albert Verwey aandacht bij de behandeling van de *Hertspieghel* van Hendrik Laurensz. Spiegel. Hij constateert, dat Spiegel niet 'onbeholpen' was in zijn dicht. Hij vervolgt zijn betoog aldus (Spi., blz. 168): 'ik betuigde dit een kwarteeuw geleden, juist om de schoolsche versbeschouwing een wenk te geven en de onderscheiding tusschen metrum en accent te doen opmerken. Spieghel aanvaardde de metriek, langzaam, maar met vasthouding aan het accent, en dientengevolge met behoud niet alleen, maar met vernieuwing van het ritme'. Ten bewijze dat Spiegel's vers de hoogste kritiek, die van het hard-oplezen kon doorstaan, vertelt Verwey, dat Vondel in zijn laatste jaren de *Hertspieghel* hardop aan zijn dochter voorlas (Spi., blz. 161).

Dr. Fried. K.H. Kossmann geeft in zijn dissertatie *Nederlandsch Versrythme. De versbouwtheorieën in Nederland en de rythmische grondslag van het Nederlandsche vers* (1922) een overzicht van de moeilijkheden waar de Nederlandse dichters mee hebben gekampt bij de ontwikkeling van het renaissancistische vers. Tot in de zestiende eeuw had men in de Nederlanden het vers met vier zwaartepunten gebruikt. Het is daarna moeilijk voor de eerste renaissancedichters te wennen aan het vaste

aantal onbeklemtoonde tussenliggende lettergrepen, en dikwijls is dan een onderliggende melodie een houvast voor de dichter.

In dit verband wijst Kossmann erop, dat H.L. Spiegel boven de *Hertspieghel* schreef 'Liedsghewijse na den vois: Ik heb de tijd ghesien, waar is die nu gevaren?', alsof de 148 bladzijden ooit gezongen zouden zijn. Kossmann geeft aan, dat er een verschil bestaat tussen de theorie van het getelde vers en de praktijk van het vanouds gevoelde ritme. Hij laat zien, dat men zich in de achttiende eeuw slechts heel langzaam losmaakt van het getelde vers ten gunste van een werkelijk levend ritme (Kossm., blz. 162).

In Vlaming's vriendenkring is ook druk gewerkt aan de theorie van de versbouw, o.a. door David van Hoogstraten, Lambert ten Kate wiens *Oeffen-Schets* Vlaming bekend moet zijn geweest *(Oeffen-schets over het vereisch der Dichtkunst beneevens eenige van haare Bijsondere Deelen,* bewaard en uitgegeven in Utrechts proefschrift door A. van der Hoeven, 1896) en de jongere Balthazar Huydecoper.

In zijn 'Vita' van David van Hoogstraten schrijft Vlaming (Poëm., blz *5) van deze: 'qui scientia Numeri Poëtici maxime insignis erat'. Een weergave van zijn ideeën omtrent de numerus heb ik echter niet kunnen vinden (vergl. hierna blz. 224). Vlaming zegt hiervan in zijn 'Leven van Sannazaro' (Arc., blz. 253): 'Pontanus eigende hem [*Sannazaro*] zyn zaemenspraek van den Poëtischen toon, de Numero Poëtico [*toe*], noemde dezelve naer hem "Actius", en voert hem in als rechter en beslisser der geschillen over deeze doorfyne stoffe'.

In overeenstemming met deze kwalificatie van 'doorfyne stoffe' is de bevinding van Achilles Mussche in zijn studie *Nederlandse Poëtica*. Waar hij het proza-ritme behandelt, noemt hij als één van de merkwaardigste elementen de 'numerus', met als voornaamste factor de 'pauzen' (Muss., blz. 120). Als definitie geeft Mussche de vertaling van een zin uit een beschouwing van Charles Batteux: 'Het onderscheid en de maatslag van gelijke en vaak van ongelijke tussenruimten (of afstanden) maakt de numerus uit'. Oscar Walzel ziet in de pauze het eigenlijke kenteken van de numerus. Tenslotte moet Mussche toegeven, dat we er niet veel van weten.

Trouwens Kossmann moet ook bekennen, dat in de achttiende eeuw 'metrum' en 'rythmus' naast elkaar werden gebruikt en in vroegere geschriften 'numerus', 'metrum' en 'rythmus' (in Latijnse werken gewoonlijk echter in de zin van 'rym' gebruikt).

Lambert ten Kate ziet naast elkaar het ‘metrum’ en het ‘accent’ dat een woord in het vers krijgt, aldus Kossmann (Kossm., blz. 142).

Balthazar Huydecoper ontwikkelt ook een theorie: daar hij ziet, dat soms twee jambische maten tot één maat verenigd worden, ontkent hij dat in de alexandrijn een caesuur in het midden moet vallen (Kossm., blz. 135), maar deze laatste theorie is niet in Vlaming's dichtwerk terug te vinden. Van de opvattingen van Van Hoogstraten en Lambert ten Kate zouden zijn gedichten echter wel practische voorbeelden kunnen geven, nl. in de afwijking van een getelde maat terwille van het ritmische effect. Ten Kate heeft Vlaming immers ook met raad terzijde gestaan bij de uitgave door deze van Spiegel's *Hertspieghel* (Hrtsp., *7 v°). Maar Ten Kate geeft aan, dat een ‘trippelende’ maat, d.w.z. een maat met twee of meer onbeklemtoonde lettergrepen naast elkaar, altijd een komisch effect heeft (Kossm., blz. 142).

In de vierde en zevende herderszang moeten we echter een dergelijke ‘trippelende’ maat veronderstellen. Hoe is deze te verklaren? Bij de sestina lirica gaat het niet om de weergave van een gebeuren, of een gedachte, neen, het gevoel stort zich uit, en de bedding die de stroom vindt, bepaalt de loop; of wel de droeve gevoelens worden op het ritme en de klank meegedragen. Dit is het wezen van de sestina lirica. Nu kan men dit beter laten voelen, door van het getelde vers naar een muzikaal ritme van een bestaande melodie als onderliggende stroom over te gaan (Kossm., blz. 44-45).

Vlaming heeft in plaats van de afgetelde stap van de jambe, m.i. een melodie gekozen. De mogelijkheid van een getelde ‘amfibrachus’ sluit ik uit, daar hij dan van de ene getelde maat zou vervallen zijn in een andere, die bovendien veel minder in het gehoor lag, en dus geen vereenvoudiging van de rijmdwang ingehouden zou hebben voor een muzikale dichter. Mijn opvatting zou betekenen, dat hij voor beide herderszangen aansluiting gezocht zou hebben bij bestaande zangwijzen, en op die manier de numerus had bepaald. Over de aansluiting van een gedicht op een zangwijze hebben P.C. Hooft en Constantijn Huygens gedachten gewisseld; de uiteenzetting van Huygens betreffende het aanpassen van het versritme aan poëtische voeten met verwijzing naar de opvattingen van Hooft is te vinden in P.C. Hooft's *Brieven* (H. Br., blz. 434) onder de titel ‘Voor de eenparicheyt der dichten ende van de voetmaet’. Het begin toont reeds aan, dat ook toen de zang als essentieel werd erkend.

> ‘Het Gedicht is niet anders als canora dictio, oft een singende uytspraecke.... dewijl de dichten van oudts altydt tot den sang gemaekt ende singende uytgesproken syn geworden, om alnoch hetselve gebruyck te onderhouden is niet alleen betamelijck, maer oock noodich deselve soó te maeken (gelijck de Heere Hooft van de Italiaensche en Fransche spreeckt) dat sy op sekere wijsen daerop te setten voechlijck connen gesongen worden ende gesproken wordende vloeyenden vall hebben. Dese voeglijckheyt ende vloeyende vall vereyscht yet meer dan 't getal van de silben, naementlijck haren Tuyt, door welcken sy in de uytspraeck langh oft kort geduyt worden’.

Huygens vergelijkt daarop de techniek van de Italianen en de Fransen met die van de Nederlanders, en ziet dat er eensgezindheid bestaat:

> ‘dewijle wy gheen van allen de Latijnsche verdeelinge van voeten gebruycken noch toe en staen. Den tuyt alleen veronachtsamen sy beyde schandelijck, zoo dat sich menichmael de beste sangher in de tweede stanza, couplet, ofte vaers seer verleghen vindt, om eenige silben sonder hardicheit met de noten uyt te spreken, die op de woorden van 'teerste vaers behoorlijck gepast zijn geweest’ (H. Br., blz. 435).

In een noot op deze materie lezen we de volgende aanmerking van Hooft:

> ‘Nochtans worden alle de stanza van Arioste op zekere wyse gesongen ende daer hartheidt valt, dat moest men vrijdoom van den Poëet ofte sijnen feil houden oft benautheidt van woorden (H.) (H. Br., blz. 439 nt. 2).

Hierop aansluitend lezen we:

> ‘Dat d'Italianen zeer groote vrijdoom gebruycken, ende liever een lange silb afbyten als een goeden inval verkrepelen, stae ick gaerne toe; maer houde evenwel dat zy nae wat anders luysteren als nae 't getal der silben ende de rijme (9). Want wat soetheyt soud'er dan in hunne versi sciolti zijn, gelijck zy noemen degene daer de rijm gebreeckt?’ H. (10) (H. Br., blz. 439 nt. 1).

Voor enkele onregelmatigheden, die sommigen in Vlaming's vers zien, zou men met Hooft kunnen aannemen: ‘Waerom sal men ons verpeenen [*verplichten*] niet wt onsen tredt te gaen (13). Dat sommighe veranderingen met den sang bestaen konnen acht ick niet gelooghent sal werden (14) (H.Br., blz. 43)’.

Aansluiting van de herderszangen op bestaande zangwijzen vinden we ook bij Johan van Heemskerck in zijn *Batavische Arcadia* (1637). Ook Claes Bruin voegt in zijn *Kleefsche en Zuidhollandsche Arkadia* (1716) tussen het verhaal telkens zangen met aangegeven ‘stemme’ in. We zagen trouwens al eerder in de *Hertspieghel* de aanwijzing van een lied.

Vlaming wijkt echter in zoverre van de gangbare gewoonte af, dat hij niet een lied in jambische maat heeft gekozen; hij heeft een lichtere maat gezocht om de droeve klacht lyrischer te maken, en wel een versregel met vier accenten en twee tussenliggende onbeklemtoonde lettergrepen. Hij begon de regel met een onbeklemtoonde lettergreep. Deze lichtere muziek komt wel bij drinkliedjes voor, waarvan we er enkele in de gedichtenbundel van Vlaming's vriend Jan Goeree vinden, die zoals men mag aannemen aan Vlaming bekend waren, en wel: o.a.

> ‘O, Harsje, hoe lacht gy ons toe, hoe, hoe, hoe.
> 't Gezigt doet de magen als ovens reets gaapen,
> Ik zie u straks in een geraamte herschapen
> O Harsje, hoe lacht gy ons toe’.

[harst - rugstuk van een geslacht dier; harste n-braden]
(Goeree, blz. 319).

Eveneens in zijn ‘Kabeljauwzang’ op de wijze van ‘Staat er uw Wijn en Bier’.

> ‘'t Sa, lustig, Mevrinden, begeefje ten dis,
> Een yder neemt plaats, zie daar is er vis’.

Het liedje dat het eerste in aanmerking komt als voorbeeld voor Vlaming lijkt me echter ‘Vryers-sangh’ op de wijze van ‘Myn Angenietje’, dat Vlaming heeft opgenomen in de uitgave van de *Hertspieghel* op de voorlaatste bladzijde van de gedichten van H.L. Spiegel. Het kreeg een plaats voor Vlaming's vertaling van *Cebes' Tafereel*. Latere commen-

tatoren ontkennen Spiegel's auteurschap, maar juist deze fout van de anders zo kritische Vlaming zou kunnen wijzen op een eerdere bekendheid met het gedicht door overlevering, misschien in zang (Spi., blz. 162, nt. 1).

Het gedicht begint aldus:

> ‘Wel benje noch siekjes, ghy sieter soo blieckjes,
> Myn trouw-hartige vriendt, het blyckt wel datj' 'et mient,
> Doe ghy de Minne in 't hart liet gaan soo diep,
> Ghy bleeft 'er wat staen, en waert'er verraên,
> Geschooten, toen ick 't verliep’.

(Hrtsp., blz. 312).

De woorden van dit liedje sluiten beter aan op de zangen van de treurende herders, dan die van de drinkliedjes.

Het is dus zeer wel aan te nemen, dat Vlaming evenals andere dichters uit de zeventiende en achttiende eeuw het ritme koos van een hun bekend liedje. Wanneer de gevoelens en de woorden meegevoerd worden op een muzikale stroom, dan is het de vraag hoe de taal zich hiernaar voegt in zinsverband. Hier schuilt de moeilijkheid voor de hedendaagse lezer, daar ons accent niet noodwendig dat van Vlaming behoeft te zijn. Toch mogen we dit prevaleren van het ritme aannemen, zoals door Lambert ten Kate wordt aangegeven in zijn *Oeffen-Schets* (Kossm., blz. 141).

Door het aangenomen ritme, de zinsmelodie, wordt het zinsaccent minder belangrijk, het wordt zwevend met meer aandacht voor in de spreektaal onbetoonde lettergrepen, zoals wij thans soms in melodramatische volkszangen horen. Mussche geeft dit zo aan, dat door overbetoning van zwakke lettergrepen de afstand tussen hoogten en laagten gedempt wordt, zodat teder gefluister ontstaat (Muss., blz. 140).

Behalve door deze eigenaardigheid wordt het lezen bemoeilijkt door het toenmalige gebruik van de ‘Mechelsche vocaalsmiltinghe’, dat wil zeggen de versmelting van iedere ‘e’ met naaststaande klinker van een volgend woord (Kossm., blz. 48).

Ten slotte moet hier gewezen worden op het resultaat van onderzoekingen van genoemde Mussche, waarbij hij heeft gevonden, dat aan de rust een wezenlijke plaats in het zinsritme, de ‘numerus’ werd toegekend (zie hiervoor blz. 155). Onder erkenning van deze verschillende eigen-

schappen zijn de vierde en zevende herderszang volgens een bepaald ritme te lezen, en men verkrijgt zelfs een goed effect bij een dergelijke voordracht.

Het onderscheid tussen z.g. ‘lange’ en ‘korte’ lettergrepen heeft de verstheoretici sterk beziggehouden, maar in de kring van Vlaming was men al tot de ontdekking gekomen, dat dit verschil in het Nederlands niet bestond, daar het verschil in lengte afhankelijk was van de plaats die een lettergreep of woord in de zin innam (Kossm., blz. 65). Evenmin als met het zinsaccent behoeven we dus met een fictieve lengte van een lettergreep rekening te houden. We komen zo tot de volgende lezing van het begin van de vierde zang:

Logistus:

> Die mýne zuchtén wil hoorén in myn zángen,
> Myn wáerde meisjés, en zoo ángstige róuwe,
> En hóe veel tredén, ik tusschén nacht en dáegen
> Vergéefs verspillén ga door zóo veele vélden,
> Lees 't óp die Eikénschors of lées (he)t op de rótzen,
> Dewýl daer nu vól van is íeder valéye.

Elpinus:

> Gedíerte noch vógel woont ín de Valéye
> (ô) Herdérs, of zy kénnen den klánk van myn zángen,
> Noch hól, noch spelónk is tusschén deeze rótzen,
> Die níet weergalmén op myn gésta(di)ge róuwe
> Noch blóem noch kruitjés groeien ín deeze vélden
> Die ík niet duizént werf vertréedt alle dáegen’.

Met een paar verbeteringen is het bovenstaande goed te lezen. Ook in de volgende regels zou men een enkele lettergreep kunnen veranderen om het te verklaren:

‘Verzoeten mocht kunnen myn zoo bitt(e)re rouwe’	(r. 21)
‘Al zwervende dwaelt, en op scherpe rotzen’,	(r. 26)
‘Ach! of 't zoo was, wat plaets, of valeye’,	(r. 43)
‘(En dat) men kransjes, gelezen van de groene velden’,	(r. 51)
‘My niet bedroogen, noch de toverzangen’,	(r. 59)

In deze vijf regels is dus drie maal de onregelmatigheid dat een pauze, door een komma aangegeven, in het ritme moet meetellen. Regel 21 laat zich zonder moeilijkheden lezen, alleen regel 51 verlangt een verklaring. De bijzin is afhankelijk van het zelfstandig naamwoord ‘wensen’ dat twee regels ervoor staat, gescheiden door een eerste bijzin die de ‘wensen’ aanduidt. Het lijkt mij, dat Vlaming om het syntactisch verband duidelijk te maken voor zichzelf of de lezer van het handschrift er in de marge de woorden ‘en dat’ bij heeft geschreven.

Ook in de zevende herderszang moeten enkele regels verduidelijkt worden:

Sincerus:

‘vermoei(e)t van traenen my toesluit het slaepen’,	(r. 9)
‘Haer licht vertoone/ aen myn oogen zoo duister,.... En my komt wekken van zoo lang een slaepen’.	(r. 17 en 18)
‘Was 't helderste weder my droevig en duister,.... Velden vol dorens de bloemryke heuvels’.	(r. 21 en 22)
‘Zy zeide tot my, kom lees op myn heuvels’	(r. 29)
‘....Vliedt nu gedachten, verdrietig en duister,	(r. 31)
Die voor my gemaekt hebt zoo langen avondt’,	(r. 33 en 34)
‘Die blyder als ik beschouwen de zonne’.	(r. 36)

Van de acht onregelmatigheden, bestaan er vijf uit een meetellende pauze. In regel negen kan het woord ‘vermoeit’ werkelijk met drie lettergrepen door Vlaming zijn uitgesproken. Ook in zijn brief aan Joan de Haes, d.d. 17 juni 1716, waarin hij ‘fraejer’ verandert in ‘fraeier’, (GAR 545) en aan dezelfde d.d. 20 mei 1716 ‘vryje’ vertaling, geeft de diftong gevolgd door een uitgang hem een klank extra. In regel 17 heeft geen smelting plaats, daar de uitgang van ‘vertoone’ duidelijk de aanvoegende wijs van het werkwoord moet aangeven. Slechts in regel 34 zie ik een weglating van het woordje ‘een’. Nu is het de vraag of we de ontdekte fouten op de rekening van Vlaming moeten plaatsen. Correctie van drukproeven was altijd al een onaangenaam werkje. Balthazar Huydecoper liet dat wel eens aan Elias Michielsz. over (Ett, blz. 42). Vlaming had het druk en zo bleef de duidelijke fout ‘Eugenius’ i.p.v. ‘Elpinus’ (Arc., blz. 49) ook staan.

Zo gezien mogen we dus zeggen, dat Vlaming een bepaald ritme, van vier accenten met twee onbeklemtoonde lettergrepen daartussen, per

regel heeft gebruikt met daarbij een ongeaccentueerde eerste en laatste lettergreep; dat hij de pauzen een plaats geeft in dit ritme. Daarmee sluit hij aan bij de theorie van Lambert ten Kate, en ontkent hij de theorieën betreffende de lange en korte lettergrepen.

Het feit dat Vlaming de vorm van de sestina lirica heeft gehandhaafd, is lofwaardig; zoals gezegd geeft hij daarmee de vierde en zevende herderszang de waarde die hun toekomt.

In dit verband mag vermeld worden, dat het aantal sestine lirice in onze Nederlandse litteratuur klein is.

We kennen vertalingen van de sestina van Petrarca op Laura's dood van Jan David Heemssen (1581 - 1644) en van Albert Verwey (1865 - 1937). Dit gedicht van Petrarca is het directe voorbeeld voor Sannazaro geweest. Verder kennen we een eigen sestina van Albert Verwey in *Goden en Grenzen*, (Albert Verwey, Oorspr. Dichtwerk II, blz. 100-103), en worden genoemd een sestina van Hein Boeken door Keersmaekers (Keers., blz. 5) en het gedicht ‘Ach vroeger vlood zoo snel de koude winter’ van Is. Teirlinck vermeld door J. Geurts (Geurts, blz. 187).

Bij vergelijking van de sestine van Petrarca en Sannazaro valt de grote overeenstemming op, maar essentieel is de vervanging van Petrarca's slotwoorden: *dage* en *morgen* door *duister* en *avondt*; corresponderend zijn: *sterren* en *slapen; bosschen* en *heuvels*, terwijl *zonne* en *aerde* bij beiden voorkomen. De klacht van Sannazaro is voor ons gevoel iets menselijker, een verandering die in meer dan een eeuw in de renaissance is opgetreden.

De vertalingen van Heemssen, Vlaming en Verwey kunnen wel vergeleken worden, daar de originelen veel gelijkenis vertonen. Heemssen's vertaling is vrij, maar inderdaad dichterlijk: de herhaling van de slotwoorden van de versregels heeft hem geen moeite gekost. Hij maakt gebruik van de alexandrijn, afgewisseld met korte regels van drie jambische voeten. Vlaming en Verwey vertalen letterlijk, voor zover mogelijk. De beide slotstrofen bieden daarom goed vergelijkingsmateriaal: Vlaming is niet de minste.

Verwey: ‘Maar ik zal onder d'aarde in hout van bosschen,
En vol zal zijn de dage aan puntge sterren,
Voor tot zoo schoone morgen rijst de Zonne.’

Vlaming: ‘Gezang gy ziet t'avondt, in 'toosten de zonne,
En my onder de aerde in de ryken zoo duister,
Eer ik op die heuvels ooit koome te slaepen.’

Aan het slot van deze beschouwing zouden we op Vlaming Verwey's conclusie betreffende H.L. Spiegel enigszins gewijzigd kunnen toepassen:

> ‘Hij aanvaardde de metriek nog wel, maar met erkenning van het muzikaal accent, en dientengevolge met behoud niet alleen, maar met een 18e eeuwse vernieuwing van het ritme.’

De *achtste herderszang* wordt door Vlaming in zijn ‘Bladwyzer’ aldus omschreven: ‘een wanhopig, verlieft Herder door een ander getroost.’ De Italiaanse zang is geheel in terzinen geschreven met het rijmschema: *aba bcb cdc ded*, enz. Dat Vlaming het zanggesprek tussen de oude verliefde herder Clonico en de jonge practische herder Eugenius weergeeft in beurten met gepaard rijm zonder onderverdeling in strofen, stemt wel met de inhoud overeen. Overigens komt de lof voor de aardige tekst niet de vertaler toe, maar Sannazaro, die de fictie van het echte herdersleven volhoudt en niet afzakt tot louter poëzie van ongelukkige liefdes. Een aanhaling moge dit illustreren (Arc., blz. 93).

‘Men wordt door schreyen van geen slaeverny bevrydt.
De ramspoedt treft geen mensch, als dat hy zyn gedachten
Verbeeldt, hoe zeer hy zich moet ongelukkig achten.
Dan zult gy met uw eg de harde korst van 't landt
Doen breeken, en dan eens uitwieden met de handt
Het onkruidt, dat zoo zeer verdrukt het wassent kooren.
Ik, om door traegheidt niet geheel te gaen verlooren,
Belaeg de vogelen met knippen, of door 't net.
Ik heb den loozen vosch, voor wien ik strikken zet,
Wel menig werf betrapt, dus kan men min verjaegen.’

Deze zang kan men inderdaad als een losstaand gedicht beschouwen, waarin Sannazaro een wijze les geeft en teneinde beter gehoor te vinden bij een eventueel jongere generatie, laat hij de rol van de troosteloos verliefde herder door een oudere man vertolken en is de troostbrengende een jonge herder die plezier in werken heeft. Maar het zou ook kunnen,

dat de verliefdheid toen zo'n modeverschijnsel was, dat Sannazaro het nodig achtte het onzinnige ervan aan de kaak te stellen. Als een conventionele moralisatie zou ik deze zang niet willen beschouwen, gezien de context.

In de *negende Herderszang* treden drie herders op; twee van hen, Ofelias en Elenchus, ontmoeten elkaar en al dadelijk blijkt de verstandhouding niet goed te zijn, doordat Elenchus zijn lier wilde wegmoffelen, toen hij Ofelias met de anderen zag naderen. In het voorafgaande proza wordt beschreven hoe deze onenigheid opgelost moet worden: Elenchus daagt Ofelias uit tot een zangwedstrijd, waarbij Montanus als scheidsrechter op zal treden. De twee rivalen volgen elkaar snel op met niet meer dan één terzet per zangbeurt. Na een climax van scheldterzetten wordt de geliefde Fillis het onderwerp van beide zangers. Na 46 terzetten treedt Montanus op en zegt dat het zo wel genoeg is; ze hebben beiden heel goed gezongen, maar de prijs wil hij geven aan Febus Apollo, ‘die zoo welspreekendt, aen u inblaest, uw gezangen.’ Vlaming heeft in zijn vertaling het vlotte van de dialoog in terzetten kunnen handhaven, al zijn de regels in het Nederlands soms iets langer dan in het Italiaans, meestal door de omschrijving van kortere Italiaanse werkwoordsvormen. Een enkel terzet moge hier volgen als voorbeeld van de scheldverzen, waar de herders zo om moesten lachen:

Elenchius:

> ‘Vervloekte raef, en beer vol onbezonnen woede,
> Byt op uw tong, vol gif, die door uw nydig hart
> Zoo fel wordt aengezet, dat zy elk quetst en sart.’

(Arc., blz. 107)

Ofelias:

> ‘Loop, krekel, in dien poel, en wil u daer verblyden,
> Roep vorsch aen vorsch by een, en zing daer in het slyk,
> Misschien dat elk voor u daar in de zangkunst wyk.’

(Arc., blz. 112)

De *tiende herderszang* begint met een inleiding van drie regels door Silvander, de conventionele vorm van de opening op het toneel:

‘Dit bosch, myn Fronimus, en ons beblaedert woudt
Zyn noch geheel niet stom, schoon dat men ze 'er voor houdt,
Jaa, 'k acht hen door hun' galm, voor de ouden niet te wyken.’

De dan volgende zang van Fronimus, zeventien verzen lang, is het enige dat deze in het gehele boek ten beste geeft en dient slechts om de lange zang van Silvander, behelzende ‘de klacht over de mishandeling van 't Napolitaensche Ryk’ in het gelukkige Arcadische leven in te passen. Deze klacht is wel één van de belangrijkste gedichten uit de *Arcadia*, ontstaan naar aanleiding van oorlogshandelingen door Sannazaro in zijn jeugd meegemaakt, en bij de compositie van de *Arcadia* daarin opgenomen.

Het gedicht is als volgt opgebouwd. Silvander beschrijft zijn bezoek aan Napels (in vertaling 29 alexandrijnen). Daar ontmoet hij de dichter Caracciolo, een bekwaam herder (10 alexandrijnen) die voor Silvander het droeve lot bezingt van de inwoners van het Napolitaanse Rijk. Na 36 versregels van een meer beschrijvend karakter krijgt hij een visioen, in veranderd rijm en maat weergegeven, waarvoor Vlaming weer de vorm kiest van een lange regel, de alexandrijn, gevolgd door een korte van drie jamben. Het visioen telt 135 regels en wordt gevolgd door dertig regels, waarin Caracciolo blijft klagen over de wanhopige situatie, waarin de bevolking verkeert, de historische toestand beschrijvend (Arc., blz. 131, nt. 12). Silvander besluit zijn zang met een samenvatting van 24 verzen. De gehele zang is in vertaling ruim 10 bladzijden lang en voor Vlaming heeft dit een werkstuk op zichzelf betekend. Hij geeft de grote bewogenheid die Sannazaro wil verbeelden, getrouw weer:

‘Dat elk met zout zich waepen
In deezen droeven stand, men volg hier in 't gebodt
Des nooddwangs, en het lot.’

De natuur deelt in de grote bewogenheid, het geheel is zeer onheilspellend. Direct op het boven aangehaalde volgt:

‘Ziet gy het zwymen niet der maene? Orion klimmen?
Zyn star gewaepent glimmen?
Verandert is 't saizoen, en wonder hardt het weêr.
Arcturus werpt zich neêr, [*ster in het teken van Boötes*]

Men ziet hem midden in de golven zich verdrinken,
Geen strael der zonne blinken,
Die schuil gaet voor ons oog: de winden, vol gerucht,
Rumoeren door de lucht.
'k Weet niet wanneer, of hoe, de zoomer weêr zal keêren.
De wolken, die vermeêren',
En horten op elkaer, vol yzelyk geluidt,
Die werpen donder uit.
De lucht is zoo vervult van felle blixemstraelen,
Dat ik vreeze andermaelen,
Dit rondt te zien vergaen, en al den tydt volendt'.

De godenwereld deelt in deze schrikreactie, of door een lamgeslagen attitude, of met een daad van afkeuring:

'Pomone, bleek van weezen,
Rukt al haer boomen uit, en smyt hen in het zandt;'

Verder vermeldt de dichter:

'Pan heeft het riet, hem waerdt, met een' verwoeden beet
Genepen, dat het spleet,'

Het slot moet een wanhoop in stilte en verlatenheid weergeven:

'De Maegdt (*"Astraea", symboliserend de "Gerechtigheid"*), van druk bevangen,
Is met haer weegschael, naer den hemel opgegaen.'

In de Franse vertaling houdt de dichter Jehan Martin de door hem steeds gebruikte maat met acht lettergrepen aan, wanneer hij het visioen weergeeft en wel over een lengte van - in Vlaming's vertaling - 114 regels, daarop verkort J. Martin de regels ook:

'Bacchus et maint yuronge
Chancellant sans appuy
Veoit Mars arme, qui giogne
Veniz encontre luy

De sa sanglante espée
Rendant de toutes pars
La place inoccupée
Et les hommes espars
O vie langoureuse
Nul n'y est resistant
Fortune malheureuse
Et ciel trop inconstant
Voicy que mer sauvage
Se commence a troubler
Et sont sus le rivage
Dieux marins a trembler.'

De *elfde herderszang* heeft eveneens een duidelijk omschreven thema, nl. de dood van Massilia, de moeder van Ergastus. Men kan het de lijkzang van de zoon, Ergastus, voor zijn moeder noemen, gezongen op de herdenkingsdag, een jaar na haar dood. Sannazaro bouwt zijn zang op uit in druk gescheiden terzetten met het refrein:

'Sicule muse incominciate il canto' (vgl. Vergilius Ecl. IV, vs. 1).

in vertaling:

'Hervat uw droeve klacht, hervat haer, Zanggodinnen.'

Deze regel wordt om de ± 7 terzetten herhaald, soms om de 5, één enkele keer na 9 terzetten. Het droevige, iets eentonige van de klaagzang wordt door het refrein versterkt. Vlaming gebruikt deze versregel ook als zodanig, maar geeft de indeling in terzetten, evenals Jehan Martin in de Franse vertaling, zoals bijna overal, op. Natuurlijk is ook hier de vertaling gemakkelijker te maken, wanneer de gebondenheid aan de strofe niet aanwezig is, maar m.i. moeten we de doorlopende alexandrijnen, waarin Vlaming het Italiaans weergeeft, toch ook opvatten als de beste vorm, die de vertaler voor een dergelijke gemoedsuitstorting kon vinden. In lange zinnen, met veel enjambementen, vraagt Ergastus aan de natuur, en de godheden mee te klagen. Hij vergelijkt zichzelf met anderen o.a. met Orfeus die diepbedroefd waren, omdat een geliefd wezen was gestorven. Maar zijn conclusie is, nu hij niet met Massilia heeft mogen sterven, dat hij haar naam levend zal houden in zijn zang.

‘Doch, zoo my 't leven noch in lang niet wordt benoomen,
En zoo wydt uitgerekt, dat ik, in mynen zang,
Uw roem verbreiden mag, gelyk ik zulx verlang;
En my de hemel nooit dat opzet zal onttrekken,
Verhoop ik dat de macht zoo ver zich niet zal strekken,
Van deezen ysren slaep, waer van men nooit ontwaekt,
Door wienge in 't eng begrip zyt van dit graf geraekt,
Dat die u eeuwig van het leven zouw berooven,
Zoo ik my van myn dicht zoo veel slechts mag belooven.’

Deze ingewikkelde zin is voor rekening van Sannazaro, maar komt wat de grondgedachte betreft neer op de doelstelling van Vlaming's hoefdicht ‘Hogerwoert’, nl. onsterfelijkheid door een gedicht. Vlaming heeft met de vertaling van deze zang uit de *Arcadia* een klassiek renaissancistisch voorbeeld van 171 versregels voor het nog veelvuldig beoefende genre van lijk- of lofdicht binnen het bereik van de Nederlandse niet-gestudeerde gelegenheidsdichters gebracht.

De *twaalfde, laatste zang* heeft Sannazaro gemaakt op de dood van zijn geliefde. Toen hij na zijn eerste verblijf in Frankrijk terugkeerde naar Napels, was zijn geliefde overleden.

De plaatsing van deze zang aan het slot kan verschillende oorzaken hebben. Een technische is, dat de gehele *Arcadia* zich afspeelt tussen herders in Arcadië, en Sannazaro's geliefde in Napels woonde en is overleden. Door de ondergrondse tocht van de dichter uit Arcadië, het land van Theocritus, naar Napels en Mergellina, het land van Vergilius, in het twaalfde Onrym beschreven, wordt deze zang met de rest van het boek verbonden. Een andere overweging, nl. dat de dichter de dierbaarste zang als een apotheose aan het slot wilde plaatsen, is uit vorm noch inhoud gebleken. Maar mogelijk heeft deze overweging bestaan. Tenslotte kan ook de chronologische volgorde, waarin zijn zangen zijn ontstaan, zijn aangehouden.

De zang is in opzet geen lyrische treurzang, zoals de beide solozangen van Ergastus (zang V, op de dood van zijn vader, en zang VI, op de dood van zijn moeder). Deze zang doet veel meer aan als gecomponeerd voor het toneel. Vlaming noemt in zijn Voorrede deze twaalfde zang ‘een uitmuntendt dicht’; zoals reeds meer opgemerkt, Vlaming's voorliefde gaat in het algemeen uit naar een zekere mate van voorstel-

baarheid, van opvoering op een toneel. Twee herders uit de omgeving van Napels gedenken de ongelukkige liefde van herder Melizeus, die na de dood van zijn Fillis zich ontroostbaar in de bergen heeft teruggetrokken. Ze lezen de teksten, die Melizeus in de bomen heeft gekerfd; herder Summontius klimt zelfs op de schouders van zijn makker Barcinius om ook hoog in de bomen de opschriften te kunnen lezen.... En al pratende over Melizeus herinnert Barcinus zich een gedeelte van het klaaglied, dat hij Melizeus heeft horen zingen; dit geeft hij weer in een zang van 250 regels; daarin laat hij de natuur in het algemeen en de bekende plaatsen rond Napels in het bijzonder, mee klagen door te veranderen in een droeve staat: kaal en droefgeestig, zonder de gewone lieflijkheid. De slotregels luiden aldus:

> ‘Dan blyf ik leenen, vol van myn mistroostigheên,
> Op mynen linker arm, 'k bezie haer, in 't aenschouwen,
> Schynt zy een heldre zon, met glanssen, niet t' ontvouwen,
> Dan schreeuw ik tot haer uit, daer niets myn drift wêerhoudt,
> Gelyk een stier, geknot van horens, in het woudt,
> Gelyk een olm, berooft van wyngaertrank en blâeren,
> Zoo leef ik, zonder u, nu gy zyt heen gevaeren,
> Maer slechts ten halve, van geen nut, of waerde meer.’

Hierop volgt de tweespraak met zes wisselbeurten, gevolgd door nogmaals de weergave van een klaagzang van Melizeus door de herder Barcinus, bestaande uit 41 versregels.

Tenslotte komt Melizeus op de plaats die hij zo dikwijls bezoekt en heft daar zijn klaagzang aan. Deze slotzang van de *Arcadia* bestaat uit vijf terzetten, in vertaling 19 regels en heeft geen bijzondere spanning, geen bijzondere beelden.

In de vertaling is ook de mooie inzet verloren gegaan, misschien terwille van het voorstelbare. Het Italiaans begint met: I tuoi capelli.... in vertaling als volgt:

> Dat kistje, Fillis, zal bewaerenis verstrekken
> Voor uwe lokken....

Een verandering van ‘dat’ als beginwoord in ‘dit’ zou de getuigenis al directer maken, maar Vlaming heeft misschien een herhaling van de ‘i’-klank willen beperken.

Deze korte slotzang is in origineel zowel als in vertaling veel minder overtuigend dan verschillende van de voorgaande zangen, maar misschien is de inhoud, een dergelijke verering, op zichzelf al een voorbeeld van aandoenlijkheid, omdat deze alle kenmerken draagt van de gangbare liefdessmarten uit de renaissance.

Na de twaalf stukken proza (onrijm), ieder gevolgd door een stuk poëzie, door Vlaming ‘herderszang’ genoemd, schrijft Sannazaro nog een stuk proza, gewijd en gericht aan zijn herdersfluit, zijn sampogna, volgens litterair gebruik daarin zijn *Arcadia* rechtvaardigend: het karakter van zijn kunst is naïef, onschuldig en niet cultureel.

In dit stuk ‘aen de Ruischpyp’, vier bladzijden lang, kan Vlaming veel teruggevonden hebben van zijn eigen idealen wat betreft de litteratuur. Zeker in zijn ‘Hogerwoert’ heeft hij zich gehouden aan de rustieke toon van de ‘ruyspyp’. Vlaming vertaalt ‘rustico’ steeds met ‘boers’, terwijl we thans ‘landelijk’ zeggen (vergelijk hiervóór blz. 142). Uit enige aanhalingen moge blijken, hoe Sannazaro's doel het zijne is.

> ‘Hier om bidt ik u, en vermaen u, zoo veel als ik vermag, vergenoeg u met uw boerschheidt, en blyf hier in stilte en deze eenzaemheden. De hooge paleizen der vorsten te bezoeken past u niet, noch dat gy op prachtige markten van volkryke steeden u vertoont, om wat hantgeklaps, glimpige gunstbewijzing, of winderige glorie, ydele vleyery, valsche aenhaeling, dwaeze en openbaere loftuitery van 't wufte graeuw, uw' laegen klank zouw men qualyk kunnen hooren, onder 't geluidt van verschrikkelyke klaeroenen, en koninklyke trompetten.’

(Arc., blz. 191).

Carrara tekent in de Italiaanse tekst hierbij aan in een noot: ‘Carmi epici ed encomiastici [*lofprijzend*] in stile sublime’; de ‘ruischpyp’ kan slechts treurzangen voortbrengen.

Sannazaro gaat aldus verder in Vlaming's vertaling:

> ‘t vernoege u dat de eene of andere herders mondt binnen dit gebergte, op u blaeze, de antwoordende wouden den naem van uwe meestresse leere herkaetsen,’ (Arc., blz. 192).

Vlaming zal onderschreven hebben:

> ‘Het is uw grootste lof, dat gy u van de bosschen, en plaetsen, die u voegen, niet verwydert’ (Arc., blz. 193).

En het eerbetoon aan de *Arcadia*:

> ‘Schoon het u [*ruischpyp*] tot geen geringe eere zal strekken, den eersten in uw eeuw geweest te zyn, die de wouden uit hun slaep wekte, en den herderen zangen leerde zingen, die zy al vergeeten hadden.’

De slotzin past ook geheel in Vlaming's filosofie:

> ‘Waerom gy het wel voor een ontwyffelbaere waerheidt moogt houden, dat die het meest verburgen, en 't verste van de meenigte af leeft, het beste leeft; en hy kan zich met recht onder de stervelingen zaelig noemen, die, buiten afgunst van eens anders grootheidt, zedig van gemoedt zich met zynen staet te vreden stelt’ (Arc., blz. 194).

Wekt deze slotzin van de *Arcadia* de indruk, dat Vlaming nu toch wel een moralist is? Zeker niet, hij geeft de vertaling van de opvatting van Sannazaro. We mogen trouwens niets afkeuren in een dergelijke belerende formulering, immers deze is een vereiste bij een kunstwerk en wel zoals Horatius in zijn *Ars poetica* aangeeft: ‘Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci’, en opgevolgd is door de eeuwen (Wits., blz. 19).

Voor de Nederlander van 1730 heeft de vertaling van Sannazaro's *Arcadia* veel te genieten en te overdenken gegeven, en dat kan ook aan Pieter Vlaming, na zeventien jaar, weer de moed gegeven hebben het werk af te maken. Men kan zelfs vermoeden, dat de *Arcadia* in die tijd, dat de romantische liefdessmarten in de mode kwamen, een grote invloed op dichters zowel als lezers heeft uitgeoefend.

De vertaling is door Vlaming rijkelijk van voetnoten voorzien. Hij wijdt de lezer in talrijke mythen en oude wetenschappen betreffende dieren en kunstvoorwerpen in. Hij verklaart de meeste namen uit de litteratuur der ouden en voegt een bladwijzer toe waarin men dit alles alfabetisch gerangschikt terugvindt.

Deze noten getuigen van een enorme belezenheid en kritisch ver

mogen. In hoeverre Vlaming de bronnen heeft gelezen, valt hieruit niet op te maken, maar verschillende van de geciteerde Latijnse en Griekse werken heeft hij in zijn bibliotheek gehad. Soms vermeldt Vlaming in zijn noten vertalingen van Vondel, geeft een tekst van Carel van Mander, in het bijzonder bij de beschrijving van kunstvoorwerpen, of commentaar van Italianen. Door de toevoeging van deze noten krijgt het herdersleven een betere belichting, men wordt ingevoerd in een wijde, fictieve wereld, die al eeuwen bestaat, en waar velen zich in vermeid hebben. Door het lezen van Sannazaro's *Arcadia,* ook al is het in vertaling, betreedt men een klein stukje van dit uitgestrekte terrein van de verbeelding. De noten werpen af en toe een scherp licht op bijzonderheden, zodat de illusie ‘dit stukje arcadisch leven maakt deel uit van een grote heerlijke idylle, en daar heb ik al lezende deel aan’ zich van de lezer meester maakt. Hoe ‘geleerd’ Pieter Vlaming zich ook toont, deze noten hebben nauwelijks een litteratuur-historisch of anderszins historisch karakter. Het gaat hem erom de verhaalde stof volledig tot zijn recht te doen komen en niet om de lezer op litteraire vormen en beelden te wijzen. Het zijn niet de kleine lettertjes of noten uit een schoolleerboek, maar vergezichten. Hierin verschilt de vertaling van Pieter Vlaming fundamenteel van Van Heemskerck's *Batavische Arcadia* en de navolgingen daarvan.

Uit de noten van de Italiaanse *Arcadia*-uitgave van Carrara (San., passim) blijkt hoe vaak Sannazaro zich van formuleringen en beelden van de Italiaanse renaissance-schrijvers en van de ouden bedient. Dat Vlaming hier niet op wijst, mag niet als een bewijs van onwetendheid worden aangevoerd. Hij is zeer kritisch en vermeldt alleen hetgeen terzake is; hij vindt het niet nodig zijn geleerdheid te etaleren, hetgeen ik in hoofdstuk 6 hoop te behandelen. Zijn litteraire werkzaamheid is erop gericht wat nieuws te brengen, ook in de noten, waardoor de herdersstof weer in de oude sfeer geplaatst kan worden. Vlaming heeft zeker niet dat genoegen in de *Arcadia* gevonden, dat Verkuyl aangeeft als een van de genoegens voor de toenmalige lezer: ‘Zijn *Arcadia* [*van Sannazaro*] wordt daardoor een tijdverdrijf voor erudiete lezers die er hun genoegen aan beleefden tijdens de lectuur herinnerd te worden aan klassieke beschrijvingen van landschappen en de daarin beleefde gevoelens’ (Guar., blz. 17).

Dat Vlaming de vertaling van de *Arcadia* van fundamenteel belang achtte voor de Nederlandse litteratuur, getuigt van zijn, en ook van

Wellekens' inzicht in het kunstwerk. Voor een deel ligt de waarde ervan in de constructie van het boek, waarin prozaverhaal en zangen zijn verweven. Wel zullen de zangen eerder zijn ontstaan dan het proza, hetgeen Vlaming ook aangeeft onder verwijzing naar de verschillende gebeurtenissen, verspreid in de tijd. De compositie tot een doorlopend verhaal door middel van stukken proza geeft de *Arcadia* zijn belangrijke plaats in de herderslitteratuur. Deze vorm, waarbij de stukken poëzie in een prozaverhaal worden ingepast, hebben een ouder voorbeeld, waar Pieter Vlaming op wijst in de voorrede:

> [*Sannazaro*] heeft, den Admetus van Boccatius in 't hoofd hebbende, deeze zangen met onrym tezaemen gevoegt.... Deeze mengeling van proos en vaers, die veelen niet heeft aengestaen, is echter een zeer aloude manier van doen. De Satiren van den Geleerdsten der Romeinen, Marcus Terentius Varro, waeren dus geschakeert, en deeze schryfwys werdt zedert door Petronius, Marcianus Capella, en Boëthius gevolgt (Arc., blz. * 6).

Hierover is hij uitvoeriger in het ‘Leven van Sannazaro’ (Arc., blz. 290). De opsomming vervolgt hij met schrijversnamen van buiten de wereld der ouden. Het oordeel van de volgende eeuw over de *Arcadia* was minder gunstig, meent Vlaming, t.w.

> ‘dat zyn onrym meerder zweemde naer de ander schriften van Boccacius, dan naer het Decameron, 't rechte model der Tuskaensche taele’.

Toch is het ook dit proza dat de *Arcadia* belangrijk maakt. In zijn inleiding op de Italiaanse uitgave van Sannazaro's *Arcadia* in 1926 maakt Carrara duidelijk, dat hier voor het eerst de herderszangen in een Arcadische landschap zijn geplaatst en dat de herders zijn geworden van onpersoonlijke voordragers tot individuen met een eigen karakter en geschiedenis (San., blz. XXV). Hiertoe draagt de ‘uitlandigheid’ van de herder Sinceer bij. Dit individuele karakter van de herders komt m.i. ook goed uit in de plechtige spelen, die gehouden worden bij het graf van Massilia (XIde onrijm), waarbij alle herders die als zangers optreden, individueel als rivalen in de sport persoonlijke prestaties leveren. Vlaming is bekoord door de eenvoud van de herders, de landelijke omgeving,

het vrije leven in de natuur, en de schildering hiervan stemt overeen met zijn persoonlijke hobby.

De *Arcadia* brengt geen nieuws op het gebied van de liefde. Het thema blijft de onbereikbare geliefde; de oorzaak van deze onbereikbaarheid is haar onverbiddelijkheid, de schroom van de minnaar haar te veroveren of wel de tussenkomst van de dood; in de droeve toon van de 'ruischpyp' maakt het geen verschil wat de oorzaak van de liefdessmart is. Sannazaro nu heeft deze scala uitgebreid tot de liefde voor de ouders en het vaderland; deze uitbreiding merkt Vlaming als winst voor de Nederlandse letterkunde aan, evenals Wellekens, die aan een dergelijke uitbreiding van de herdersstof een passage wijdt in zijn 'Verhandeling van het Herderdicht'. Al behoort Sannazaro niet tot de grootste dichters van Italië, zijn *Arcadia* brengt op bovengenoemde punten inderdaad iets nieuws, ook in Nederland, hoewel ruim tweehonderd jaar na Sannazaro's eerste uitgave.

De hier gegeven opvattingen, die in aansluiting bij de inleiding van Carrara in zijn uitgave van de *Arcadia* (1926) zijn geformuleerd, wijken op enige punten af van de interpretatie die Dr. M.I. Gerhardt in haar dissertatie, *Essai d'analyse littéraire de la Pastorale dans les littératures italienne, espagnole et française* (1950) heeft uitgewerkt en die zoals hiervoor gezegd (blz. 153) door Dr. P.E.L. Verkuyl zijn overgenomen (Guar., blz. 17). Zij legt er de nadruk op, dat de pastorale zijn oorsprong heeft in de z.g. litteraire inspiratie van de dichter en niet in een persoonlijke aandoening door de werkelijkheid. Voor haar conclusie, dat de pastorale 'anti-realisme' als fundament heeft, gaat zij van de ontkenning van de werkelijkheid als inspiratiebron uit, hetgeen zij in haar dissertatie staaft door als inspiratiebron de litteratuur aan te wijzen.

> 'Il est possible qu'une réminiscence littéraire prenne la place, non seulement de l'observation, mais du sentiment personnel, et qu'elle devienne une véritable source d'inspiration'.

Deze litteraire inspiratie wordt gebruikt, aldus mevr. Gerhardt, om een genre te scheppen, dat fundamenteel als 'anti-realisme' bestempeld kan worden. Bij de afzonderlijke behandeling van Sannazaro's *Arcadia* geeft ze een lovend oordeel, maar ook hierin onderkent ze niet anders dan de litteratuur als inspiratiebron (Gerh., blz. 98). Nu is het inderdaad ongelooflijk hoeveel zinnen en uitdrukkingen van Sannazaro in de voetnoten

van Carrara als ontleningen zijn aangegeven, zodat men zou kunnen zeggen met mevr. Gerhardt: ‘dans tout le livre pas une tournure n'appartient en propre à l'auteur’. Maar als wij de *Gysbreght* lezen, maken we er Vondel ook geen verwijt van dat hele gedeelten in Vergilius' *Aeneis* zijn terug te vinden. Een kunstwerk kan m.i. alleen ontstaan als schepping van een kunstenaar van binnenuit. Wel kunnen bij de verwoording litteraire zinsneden eerder in de gedachten komen dan simpele eigen woorden, maar in het algemeen vormen hierbij de z.g. ontleningen vaker een nadeel dan een voordeel. Het geheim van de *Arcadia* ziet Dr. Gerhardt voor het grootste deel in de vormgeving, in de mooie verwerking van licht en schaduw: ‘l'alternance de la note idyllique avec la note élégiaque’ of wel: ‘le bonheur troublé, voilé, imparfait est plus émouvant que le bonheur pur’ (Gerh., blz. 100). En zo past dan in elke pastorale, in het gelukkige, zorgeloze leven van de herders de droeve toon van de ruispijp. Dr. Gerhardt stelt het voor (Gerh., blz. 106) alsof Sannazaro de *Arcadia* schreef om het geheel van de voor ons liggende *Arcadia:* het prozaverhaal met de zangen en niet het verhaal simpel als een omlijsting van de zangen. Maar Sannazaro heeft de zangen apart en verspreid in de tijd gemaakt. De uitgebreide weergave hiervóór van het verhaal laat zien hoe Sannazaro de zangen hier in heeft gevoegd als samenhangende onderdelen, waarin men de elegieën moet zien als de hoogtepunten. Dat dit verhaal geen intrige heeft en slechts de functie zou hebben de lezer in een prettige stemming te brengen, zoals Dr. Verkuyl in een iets geconcentreerder vorm de opvatting van Dr. Gerhardt weergeeft, wordt weerlegd door eigen invoelend lezen en het oordeel van Carrara, die deze zwerftochten van de herders onder leiding van Ergastus zelfs vergelijkt met de zwerftochten van helden uit de Oudheid: Odysseus en Aeneas (Sann., blz. XXXII). Zijn oordeel dat het karakter van deze beschrijvingen en de elegieën ‘dotta e decorosa’ (geleerd en waardig) is, dat het een ‘cultuurproduct’ is, stemt overeen met de opvatting van Dr. Gerhardt (Gerh., blz. 305 nt.). Maar tegen haar opvatting van de litteraire fictie als inspiratiebron pleit het verhaal van Sannazaro's eigen leven, de beleefde liefdes, de verknochtheid aan zijn Mergellina, nadat hij in Frankrijk was geweest en bij terugkeer niet in de eer was hersteld, waarop hij had gehoopt.

Pieter Vlaming heeft het persoonlijk doorleefde van dit cultuurproduct voor zijn tijdgenoten duidelijk willen maken en heeft daarom de levensgeschiedenis van Sannazaro bijgevoegd, die te aangrijpender wordt door de uitwerking van de historische gebeurtenissen in ‘Korte Geschie-

denis van den Huize van Arragon, dat Napels beheerscht heeft'. Het is jammer dat Dr. Verkuyl geheel is afgegaan op de dissertatie van Dr. Gerhardt en dat deze de uitgave van Carrara van 1926 niet te pakken heeft kunnen krijgen, zodat zij het met de oude uitgave van Scherillo uit 1888 heeft moeten doen (Gerh., blz. 128).

Haar zeer uitgebreid onderzoek geeft aan de andere kant conclusies die ook door Vlaming's werk worden bevestigd, o.a. dat de pastoraledichter zich volkomen vrij voelt ten opzichte van zijn stof: in de bewerking ervan heeft de dichter een superieure vrijheid, daar de stof een fictie is (Gerh., blz. 300). Een andere paragraaf in haar dissertatie is eveneens voor ons van belang, nl. die waarin zij zich afvraagt waarom in verschillende landen de genres van de pastorale in roman, drama, lyriek een zo wisselend succes ten deel is gevallen. Bij de verklaring gaat zij uit van de bestaande toestand: in landen waar het toneel de realiteit brengt, trekt de pastorale zich in de roman terug; wil men op het toneel de zoete droom, dan geeft meestal de roman de realiteit en is de plaats van de pastorale op het toneel (Gerh., blz. 276). De *Arcadia* is in Nederland het beste onder de lyriek te rangschikken, die na Italië pas in Engeland tot bloei komt.

Van Sannazaro's *Arcadia* zijn verschillende vertalingen en navolgingen uitgegeven. Vlaming vermeldt er enige van in zijn voorrede (Arc., blz *7 v° en *8 r°), o.a.

de vertaling in het Frans door Jehan Martin in 1544, die hem van weinig nut is geweest, maar waaraan hij toch een enkele noot heeft ontleend, de *Astrée* van Honoré d'Urfé (1607-1627), die het epitheton 'aengenaem en van ongemeene geleerdheidt' krijgt,

Sir Philip Sidney's Engelse *Arcadia,* verschenen in 1639-1640, door Felix de Sambix vertaald, of zoals Vlaming het uitdrukt 'te jammerlyk mishandelt'; zoals Vlaming aangeeft groeide deze Engelse *Arcadia* uit 'tot een volslaegen Roman',

de Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia, door Johan van Heemskerck in 1637, waarvan een herdruk verscheen in hetzelfde jaar 1730 als waarin de *Arcadia*-vertaling van Vlaming uitkwam. Het verschil tussen beide is groot en door Vlaming aldus vriendelijk onder woorden gebracht:

> 'De geleerde Raedsheer Heemskerk bracht het denkbeeldt van Sannazaer tot een ander wit, en leerde den Vaederlander de Geschiedenissen

> des lands, en stoffen van veel gewicht, onder het aengenaem zoet van minnelyk verhael en kozeryen, zyner welopgebrachte Herderinnen en beleefde Herderen'.

Het is duidlijk, dat het 'ander wit' van Heemskerck afwijkt van de oorspronkelijke *Arcadia,* maar het is niet alleen het andere doel, ook de sfeer is vervormd: de herders zijn verklede jonkers geworden, de sfeer te deftig. Men zou kunnen zeggen dat de *stile basso* is verlaten; er komen al prinsen en prinsessen in voor, al is dat voorlopig nog maar als schilderij aan de wand, die echter wel in de belangstelling van het herderlijk gezelschap komen.

Vlaming heeft zijn opvattingen over het vertalen uit het Italiaans en de moeilijkheden die dit oplevert, weergegeven in de briefwisseling met Joan de Haes (GAR. hs. 545) en wel in de drie kwartovellen lange brief d.d. 20 mei 1716, waaraan we het volgende ontlenen:

> 'Deze alleenspraek [*van Amaril over Mirtillo in de Pastor Fido*] is met reden altoos voor een schone proef der Italiaensche welsprekendheidt gehouden, doch die door beknopte, tedere, puntige en bloemryke styl (indien men floride dus vertalen mag) gelyk de gantsche pastor fido, die in 't geheel als uit madrigalen, welke elk byna een volslagen epigramma zyn, aen een hangt, niet wel over te brengen is. Het rym en de nette klank der lettergrepen die ons waer te nemen staen, en boven de meeste hedendaegsche taelen moeilijk vallen, zyn tyrannen die voldaen moeten worden, en zelden gepaeit zyn dan met min of meêr mishandeling van zo heerlyke voorwerpen. Dit gantsche herderspel is als een fyne geest [*vluchtige stof*] van dierbaer reukwerk, die in een ogenblik veel verliest wanneer men de flesche slechts opent, hoeveel te meer als men hem overgiet dat zelden of nooit zonder plengen toegaet, wyders kan ik niet zien of UEd heeft de zin van Guarini begrepen; doch 't geen aen de bovengenoemde hindernissen te wijten is, zich hier en daer met uitbreidingen moeten behelpen die den dichter veel van zyn zenuwen en aertigheden ontnemen'.

In dezelfde brief theoretiseert Vlaming verder over de vertaling van De Haes:

> ‘in 't geheel, Mynheer, kan ik niet zien dat iemant ons een goede vertaling (indien alleen voor een goede te houden is die ons dezelve denkbeelden geeft als de eerste schrijver) van den getrouwen herder staet te geven als [*anders dan*] in Onrym, of mogelyk wanneer hy 't voorbeeldt volgen wil van den schryver der Getrouwe herderin te weten in losse vaerzen, met rym of onrym naer 't pas geeft. Want zowel als ik aen den eenen kant zie hoeveel UEd van den Italjaen verliest door die edele en vrye vertaling zo als men se noemt, ik zou 't parafraseren heten, (en geen van de Franschen of zy hebben die faut) zie ik aen den andren hoe Wellekens in zyn Amintas veelmalen Italjaens duitsch spreekt, en den bevalligen schryver onverstaenlyk, hard, en onbevallig maekt.... die hier den middelweg wist te vinden, zou my een zeer groot man zyn’.

Wij zouden Vlaming met zijn kritiek verwaand kunnen noemen, als we niet aan het einde van diezelfde brief het volgende lazen:

> ‘myn oordeel is echter geen wiskunst; anders zou myn Arcadia iets fraeis wezen, dat ik nu daer niet voor aen zie....’

In een brief van 17 juni vervolgt Vlaming zijn kritiek op de vertaling van De Haes, waarin meer vermeldenswaardige passages voorkomen, welke in bijlage 1 ter sprake gebracht zullen worden. Het motto van de *Dichtlievende Uitspanningen* en Wellekens' *Amintas* gebruikt Vlaming in deze brief in de oorspronkelijke vorm: ‘Maggior diletto che' imparar non truovo’. Een dergelijk citaat van Petrarca noemt Dr. Ypes (Yp., blz. 256), dat zij heeft gevonden bij Arend Fokke Simonsz. in *Verscheidene tijdperken des menschelijken levens* (1786), waarin hij schrijft op blz. 199: ‘....dat zal in ons en in allen, die met den zoet vloeijenden Petrarcha zeggen kunnen,

> Ik vind geen zielsgeneugt, dan in gestadig leeren

een onuitspreekelijk en eeuwig klimmend vermaak, in één woord de zaligheid bewerken’. A. Fokke Simonsz. voegt hieraan in een noot toe: ‘Altro diletto qu'imparar non provo’. En Dr. Ypes licht in een noot hierop toe, dat bij Petrarca ‘Altro diletto ch'imparar non trovo’ (Trionfo d'Amore, canto I, vs 21) staat, hetgeen blijkbaar een gevleugelde spreuk

was geworden. Zij verwijst naar de variant op het titelvignet van Wellekens' uitgevers ‘provo’ van Petrarca's ‘trovo’, dat misschien beter verklaard kan worden door rechtstreekse overname uit het Italiaans, dan door de algemene verspreiding van de spreuk, hetgeen ook mijn opvatting is. De fout ‘qu'imparar’ in plaats van ‘che'imparar’ kan gemakkelijk gemaakt worden door wie geen Italiaans maar wel Frans kent.

Vlaming gaat duidelijk op Petrarca terug; hij handhaaft truovo in de hem bekende vorm van het werkwoord, en is welbewust de lyrische dichter die vele genoegens kent hetgeen hij weergeeft door de verandering van ‘altro’ in ‘maggior’. Een deel uit de genoemde brief van 17 juni 1716 aan Joan de Haes luidt aldus:

> ‘Met UEdt dan vastgestelt zynde, gelyk buiten tegenspraek waer is, dat ons een middelweg te kiezen staet die naer de twee uiterste, van te wydluftige uitbreiding of houtige volging der woorden niet afwyke, indien men dezelve denkbeelden als de schryver wil geven - is die waerneming de allernoodzakelykste, dat men Ovidius genen Hoofdiaenschen, en Guarini genen te ruimen noch vloejenden tabbaert aentrekke. Men vermag de kortheidt, kracht, ja zelfs de gezochtheidt van het oorspronkelijke niet weg te werpen, en doet men het [,] de eigenschap en 't karakter des schryvers wordt gantschelyk verloren, en hy geheel onkenbaer [.] een schilder, die een wezen naer zou malen, dat betrokken en strak stondt, en het fraeier waende te maeken door eenen aengenamen lach, en blyder zwier daeraen te geven, en het voorhoofdt te ontfronssen, mocht het oog bevalliger voorkomen, als men 't leven by het tafereel niet vergeleek, maer zouden uitersten ondank begaen by hem die zich dus afgebeeldt aenschoude, en andere die hem kenden. dus meen ik dat iemant met enen beknopten, en bloemryken styl Guarini vertolken moet, en alle vulzels en stopzelen van 't rym zoo veel doenlyk is vermeiden, en voor al gene tegenstellingen en herhalingen achterlaten, beter in een gedrongene en korte dan te uitgerekte en rollende schryfwyze. de dichter is in zyn eigen tael zo. De Italiaensche schynt ook natuurlyk meerder stoutheidt in de verbloemde wyze van spreken aengeboren, dan veele andere talen, een eigenschap die haer eigen en onafscheidelyk is; echter hebben Petrarca, noch Sannazaer (ik zonder zyn *Arcadia* op zommige plaetsen uit, omdat hy met de sdruccioli gequelt zekerlyk wel iet genoodzaekt geweest is te doen, 't geen hem tegen de borst was en met

> niet veel moeite te bewyzen is) hem (tegen gestaen te hebben) geen Bembo (illustr. 2)' (Gar. hs. 545).

Samenvattend kunnen we zeggen, dat Vlaming's vertaling van de *Arcadia* letterlijk is te noemen, zeker die van het proza. Aan de vertaling voegt Vlaming een 'Bladwyzer der merkwaerdigste zaeken' toe. Daarin vinden we de meeste namen en antieke begrippen opgesomd in alfabetische volgorde, onder vermelding van de bladzijde van de tekst of de noten waar deze zijn behandeld.

Wat de verwoording betreft, valt te constateren, dat de zeer lange zinnen van het Italiaans door Vlaming dikwijls in stukken worden gedeeld, waardoor onderschikkend zinsverband soms plaats maakt voor nevenschikkend zinsverband. (Vergelijk hiervoor de aangehaalde stukjes op blz. 139-'41.) De vertaling van de poëzie wordt gekenmerkt door principiële vereenvoudiging van de dichtvorm, die in het origineel voor het grootste deel uit terzetten bestaat, soms tot sextetten samengevoegd. Vlaming voelt niet voor deze gekunsteldheid. Bovendien heeft het loslaten van de strofevorm het vertalen vergemakkelijkt. Wellekens lijkt in de vertaling van Tasso's *Aminta* daar niet zo consequent in. Vlaming formuleert zijn voorkeur voor eenvoudige versvorm in de voorrede (Arc., blz. *5):

> 'De Italiaensche Poëzie.... eindlyk in Toskaenen volwassen, zag, buiten den Goddelyken Dante, en den weergaeloozen Petrarcha, weinig dichteren of zy dansten meerendeels als met boeien op de koordt, om dus te spreeken, door dwang van gezochte Klinkdichten, en noch erger slag van gewrongen rymen, niet veel beter dan die van onze Rederykers,.... 'hoewel Vlaming nog wel wat goud onder het lood ziet voortgebracht in Italië dank zij 'gezegender lucht' en 'verhevener geboorte' van de Italiaanse dichters.

In een noot op de vierde herderszang, die hiervoor op blz. 150 besproken is, moet Vlaming toegeven, dat hij in die zang, als in zang zeven de Italiaanse sestina volgt, omdat hij niet wist hoe anders aan te moeten met de herhaling van de zes eindwoorden, maar ''t staet my echter niet aen, en onze tael, noch de rechte smaek dulden het geenszins'.

De versregels van Sannazaro tellen dikwijls tien of elf lettergrepen;

bij Vlaming worden dat er meestal twaalf of dertien, mogelijk ook terwille van het gemak bij het vertalen, of beter gezegd om het vertalen mogelijk te maken, daar de Nederlandse grammaticale vormen hier en daar langer zijn, zoals reeds eerder betoogd is (omschrijving van de participia, het onderwerp als persoonlijk voornaamwoord heeft een apart woord)(hiervóór blz. 139 en 143).

Het rijm, dat bij Sannazaro zeer gevarieerd en dikwijls zeer kunstig is, is daar afhankelijk van de indeling in terzetten, resp. sextetten, maar is bij Vlaming meestal gepaard. Bij de behandeling van de verschillende zangen is aangegeven hoe de vorm die Vlaming koos aansloot bij de inhoud bv. verhalende gedeelten in gepaard rijm; enkele lyrische zangen hebben ook bij Vlaming een gevarieerd rijmschema en dat herinnert ons aan zijn volkomen vrije houding tegenover het vers in de 'Lykgedachtenis van Angerianus', hoewel daar de vrijheid in hoofdzaak neerkomt op afwisseling in de regellengte. Bij Vlaming is een lichtere toon ook verkregen door afwisseling van een twaalf (dertien) sylben tellende regel met één van zes (zeven) lettergrepen, tegenover een ingewikkelder vorm bij Sannazaro. Wellekens daarentegen is tot het schrijven van zijn verzen wel direct door Tasso's *Aminta* aangemoedigd, blijkens de volgende opmerking hierover in zijn voorrede:

> 'Korte en lange vaerzen onder een gemengd hebben my ook behaagt, niet alleen om dat Tasso my in dier voegen voorgegaan is: maer ook om zomtyds eenige malsigheid en kracht te winnen en andere redenen die in de "Verhandeling" worden gegeven' (Amint., blz. **2 v°).

Het is mogelijk dat Vlaming, in moeilijkheden geraakt door de ingewikkelde vormen van Sannazaro, zich aan Wellekens en Tasso heeft gespiegeld. Bij zang X heb ik zijn vorm aan een voorbeeld toegelicht (onheilsvoorspelling) (hiervoor blz. 165); bij zang I vindt men de omschrijving van deze onderbreking door een korte regel (liefdeszang).

Een ander procédé dat Sannazaro wel toepast in de lyrische gedeelten van de zangen, is het glijdend rijm, dat soms vele regels achtereen wordt gebruikt; dit zijn de '*sdruccioli*' waarover Vlaming in zijn brief aan Joan de Haes schrijft (hiervoor blz. 179). Dit rijm is in het Italiaans niet zo moeilijk te verwezenlijken door de verbinding van het gezegde (persoonsvorm) met een persoonlijk voornaamwoord: 'pastore, *inclinati'* (herder, buig u neer, zang XII); 'et Ifis inane agli occhi Amor dipinsemi'

(tekende voor mij, Arc., blz. 73), of door de verbinding van een participium met een persoonlijk voornaamwoord: ‘givan di prato in prato ramentandosi’ (rondzwervende, dat in het Italiaans een w.w. is, Arc., blz. 51). Ook de vorm van de derde persoon meervoud van het werkwoord met een uitgang van twee onbeklemtoonde lettergrepen kan bij glijdend rijm dienstdoen: ‘A quanti error gli amanti orbi non guatano!’ (zij) staren aan; ‘Col desio del morir la vita sprezzano’ (zij) verachten; en vele van dergelijke vormen.

In het Nederlands is het veel moeilijker glijdend rijm te bewerkstelligen en dit soort vormen van rijm heeft eerder een pretentieus of komisch, dan een speels en luchtig effect.

Behalve deze verstechnische kwesties zijn er voor Vlaming meer moeilijkheden door verschil in grammatica van het Nederlands en het Italiaans en wel met betrekking tot het geslacht van enkele zelfstandignaamwoorden. Wellekens spreekt hier uitvoerig over in het voorbericht van zijn *Aminta*-vertaling (Amint., blz. **3 r°, **4 v°) en in enige noten: niet alleen verandert door een verschil in geslacht de aanduiding met een pronomen, maar in de beeldspraak ontstaan nu verschillen. Een voorbeeld kan dit toelichten. Amor is mannelijk, hij kan in beeldspraak allerlei mannelijke vormen hebben, maar in het Nederlands zijn ‘liefde’ zowel als ‘minne’ vrouwelijk en kunnen volgens Wellekens in beeldspraak slechts door vrouwen voorgesteld worden, b.v. ‘moeder’ of ‘voogdesse’, waar het Italiaans ‘vader’ of ‘voogd’ heeft.

Met de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro heeft Pieter Vlaming, zowel wat het brengen van de stof betreft, als het overwinnen van de vertalings-moeilijkheden, een goed stuk werk verricht voor de Nederlandse letterkunde.

Na de behandeling van de *Arcadia*-vertaling interesseert ons nu de beantwoording van de vraag in hoeverre Vlaming en Wellekens ieder door de keus van het door hen vertaalde werk worden gekenmerkt. Op welke gronden werden in 1710 de rollen verdeeld? Ik ga uit van de gedachte dat beide dichters in gemeenschappelijk overleg besloten de bewonderde Italiaanse werken te vertalen. Hun herdersnamen zijn daarbij kennelijk buiten beschouwing gebleven, immers de hoofdpersoon van *Aminta* en die van *Arcadia* (Silvander) zouden een omgekeerde rolverdeling doen verwachten. Met de natuur van Pieter Vlaming kwamen het vredige herdersleven en de *stile basso* van de ‘ruischpyp’ goed

overeen. In zijn ‘Lykgedachtenis van H. Angerianus’ kiest hij een landschap dat vol herinneringen aan Sannazaro is. Dat gedicht begint met de beschrijving van de plaats van het graf: bij dat van Vergilius en Sannazaro; er komen de bekende namen in voor van de Sebeet en de Vesuvius, die ieder een zang toebedeeld krijgen, evenals de Najaden die we ook uit de *Arcadia* kennen van de onderaardse tocht, die Sinceer maakt van Arcadia, onder Syracuse langs naar Napels. Maar de gekunstelde vorm van Sannazaro heeft hem niet aangestaan. Aan de andere kant deelt hij de bezwaren die tegen de *Aminta* zijn ingebracht. Deze bezwaren ziet Wellekens ook (Amint., blz. 118, nt. 2, vervolgd op blz. 119-'21). Ze zijn in vier punten te verdelen. (1) Het toneelwerk is te kort, het telt slechts 1900 regels. (2) Hoewel de *Aminta* als toneelstuk is geschreven, worden de meeste voorvallen verhaald en niet vertoond. Dit geschiedt om aan de toneelwetten (eenheid van plaats en tijd) te voldoen, maar ook ter vermijding van afgrijselijke taferelen, zoals een bebloede hoofdrolspeler. De derde tegenwerping zou het bezwaar onder (2) genoemd juist opheffen; (3) De *Aminta* is meer geschikt om gelezen, dan om op het toneel vertoond te worden. Wellekens plaatst het stuk tegenover de *Pastor fido* van Guarini: dit laatste stuk voldoet op het toneel veel beter: het telt 6700 verzen, er wordt veel in vertoond, maar bij lezing vraagt het te veel van het voorstellingsvermogen, wat wijst op een tekort aan toneelaanwijzingen in de tekst. De lezer kan uit de tekst van de *Aminta* wel alles opmaken, wat er gebeurt. (4) Het laatste bezwaar tegen de *Aminta* als toneelstuk is, dat de twee hoofdpersonen, Amintas en Silvia, nergens met elk aar in gesprek komen.

Hoewel Wellekens de bezwaren onderkent, prijst hij het werk in zijn voorbericht en dit hoofdzakelijk op de argumenten die Fontanini in zijn uitgave van 1700 aanvoert (Amint., blz. **2 r°). In de uitgave door Menage van 1655 maakt deze op verschillende plaatsen bezwaar tegen de onmogelijkheid van diverse passages. Dit weerlegt Fontanini, zoals uit de noten van Wellekens blijkt. Fontanini gaat daarbij van bepaalde praemissen uit en komt dan tot de conclusie, dat Tasso toch wel de werkelijkheid weergeeft. Wellekens hecht bijzonder aan de gedachtenconstructies van Fontanini om de werkelijkheid van de *Aminta* aannemelijk te maken. Dr. van Galen had in hoofdstuk V, passim (v. Gal., blz. 166) aan zijn dissertatie de *Amintas*-vertaling van Wellekens en de strijd tussen Fontanini tegen Menage's opvattingen kunnen noemen, waar het gaat om de noodzaak aan het kunstwerk de trekken van de werkelijkheid te geven:

Joan de Haes was zeker op de hoogte van de vertaling van Wellekens. De lof van Wellekens voor Tasso's toneelstuk in het voorbericht geformuleerd betreft in hoofdzaak het juiste evenwicht, dat de dichter gevonden heeft tussen de wetten, geldend voor het treurspel en die voor het blijspel waaraan toegevoegd worden uit de herderszangen de personaadjes en het toneel van de bossen. Aan de voorkomende rey wijdt Wellekens in een noot een uitvoerige bespreking. Daar hij in zijn 'Verhandeling van het Herderdicht' speciale aandacht heeft voor de verwerking van de herdersstof, kan hem de verwerking tot toneelstuk sterk hebben geïnteresseerd. Maar dit gold ook voor Vlaming in 1710. Ook deze zag in de vertaling van Tasso's stuk vernieuwing van de vele toneelspelen en uitbreiding van de stof voor herdersdichten. Zijn 'Lykgedachtenis van H. Angerianus' doet hier en daar aan de *Aminta* denken: de onverbiddelijke schone, die de hoofdpersoon de dood in drijft. Dat Amintas' dodelijke val door struiken en takken wordt gestuit, is voor een toneelstuk dienstig; voor de 'Lykgedachtenis' is de fatale afloop het ontroerende. De minnaar op de hoge rots gezeten, de wanhoop in eenzaamheid ten prooi, hebben beide werken gemeen. Deze tragische figuur met kwade voornemens op de hoge rots komt overigens ook voor in het verhaal van de herder Carinus in de *Arcadia*, maar dan is het een gelukkig voorteken dat hem doet besluiten tot het leven terug te keren en op de goden te vertrouwen (Arc., blz. 78). Uit de overeenkomsten die tussen de 'Lykgedachtenis' en zowel de *Arcadia* als de *Aminta* bestaan, moet men opmaken, dat Vlaming beide werken vóór 1710 had gelezen en bewonderd, maar na 1708, daar in 'Hogerwoert' geen invloed van de genoemde Italianen is te bespeuren, terwijl van de Italianen alleen Marino door Vlaming in zijn voorwoord genoemd wordt. Dat Wellekens beide werken kende, ligt voor de hand, hoewel de uitgave van de *Aminta* door Fontanini pas verscheen, toen hij al lang en breed in Nederland terug was. Uit Vlaming's brief aan Fontanini wordt duidelijk, dat Wellekens schriftelijk heeft overlegd met deze Italiaanse litterator (RAU. Huyd. no. 2089). Ook zou men hier een aanknopingspunt hebben om de invloed van Wellekens op Vlaming te dateren.

De keus van de vertalers staat aldus vast: Wellekens' voorkeur voor het meer aandoenlijke, melodramatische toneelstuk kan uit zijn aanleg en uit zijn herinnering aan warmbloediger Italiaanse schilders verklaard worden. De meer geuite kritiek op de *Arcadia* als te weinig reëel en te veel in een gefingeerde wereld spelend, kan bij Wellekens zwaar hebben

gewogen. Voor hem moet een werk een schijn van werkelijkheid hebben.

We mogen het de grote verdienste van Vlaming noemen, los van Wellekens, dat hij in een tijd, dat ieder dichter die naam wilde maken toneelstukken ging schrijven, zo ook Lukas Schermer en Wellekens, zich tot de lyrische verwerking van de herdersstof heeft gezet. Hij is de gevoelige buitenmens, de dichter van de *stile basso* in de herderspoëzie; hij heeft een sterk ontwikkelde litteraire smaak. De *Arcadia* van Sannazaro past inderdaad het beste bij hem. Daar komt nog bij, dat de vernieuwing van de vorm hem een uitdaging moet zijn geweest. Zijn reserves tegenover de tekst van Sannazaro spreekt hij in het voorwoord onomwonden uit en deze karakteriseren hem; ook bij hem bestaat meer waardering voor de beweging, de werkelijkheid, dan voor de zuiver lyrische gedeelten. Daardoor zijn de beschrijvingen zo levend en warm-gevoeld. De gevoelens zijn inderaad bij hem aanwezig, maar Vlaming wenst soberheid en daarom is door hem kritiek geuit op Sannazaro's *Arcadia:*

> '....of dat hem [*Sannazaro*] ziende hoe zeer de Tuskaensche tael door den Kardinael Bembus aennam [*volmaakter werd*] zelf van dit werk [*Arcadia*] de walg begon te steeken, dat hy met reden veel onbeschaefder schatte, dan de schriften van zynen grooten vriendt, den Vaeder der Italiaensche taele. Schoon het overvloedig van ryke schilderyen, wyze zedelessen, fraeye vindingen, geleerde uitdrukselen, en voortreffelyke vaerzen is, zoo dat het nimmer den lof verliezen kan een der schoonste werken dier gelukkige eeuw te weezen, zal niemant.... alles voor lekker proeven dat hier wordt opgedischt. want dat hy, door weligheidt van geest, niet zelden in te vergedreven schilderlust vervalt, zelfs tot in het onwaerschynelyk....' (Arc., fol. 7 r°).

Hierop volgt zijn reeds aangehaalde kritiek op de lyrische zangen vier en zeven.

Sannazaro heeft de herdersstof in de *Arcadia* in een vorm van lyriek vertolkt, waartoe Pieter Vlaming zich aangetrokken heeft gevoeld. In de zeventiende eeuw is er behalve de veelzijdige Joost van den Vondel ook de jonge Pieter Cornelisz. Hooft, die juist terug uit Italië in zijn *Granida* herdersstof verwerkt heeft, al mogen we dan strikt genomen alleen het eerste bedrijf als herdersspel betitelen. Wat Hooft's lyriek betreft, mogen we zeggen dat hij er zich van bewust was met zijn minnepoëzie een boodschap te brengen, zoals prof. Zaalberg het formuleert in zijn boekje

Uit Hooft's Lyriek: '[de *boodschap*] dat de Hollandse taal zich leent voor het zuiver, persoonlijk, sierlijk uitdrukken van gevoelens, gewaarwordingen, gedachten, zoals die ook in het Latijn, Italiaans en Frans kunnen worden geuit. Horatius (....) had er roem op gedragen, de eerste te zijn geweest die de Griekse lyrische dichtvormen vulde met Latijnse taal; de Pléiade had antieke en Italiaanse vormen en genres ingelijfd in de Franse poëzie - haar woordvoerders Du Bellay en Ronsard stelden dit uitdrukkelijk als doel' (Zaalb., blz. 8). Voor de verwante herdersstof kunnen we een soortgelijke reeks opstellen, beginnend met Theocritus in wiens stijl Vergilius de *Idyllen* tot een Latijns bezit heeft gemaakt in de *Eclogae*. De Italiaanse renaissance heeft deze op haar beurt overgenomen in de landstaal. In Nederland brengt Vondel een vertaling van de Herderszangen van Vergilius. In 1730 zijn vertalingen van Tasso bekend *(Aminta)* en van Guarini *(Pastor Fido)* en van anderen. Maar ondanks deze rij van voorgangers heeft Pieter Vlaming ook een boodschap te brengen met de vertaling van de *Arcadia*, die 225 jaar eerder voor Italië als een nieuw geluid heeft geklonken. Deze drieledige boodschap zou men aldus kunnen omschrijven:

1. De werkelijke *Arcadia* is een spel van eenvoudige herders, waarin de herderinnen nauwelijks zichtbaar zijn vertegenwoordigd, al beheersen zij het zieleleven van de herders. Zij leven slechts in abstracto, in verhaal en zang. Vlaming grijpt terug op dit origineel in een tijd, dat de bastaards in dure gewaden zich hier in groten getale hebben genesteld. Zijn verhaal is geschreven in de *stile basso* en niet in de *stile alto* van de in zijde geklede herders en nog schoner herderinnen.
2. De *Arcadia*-litteratuur speelt in de vijftiende eeuw in een fictieve wereld in de ongerepte natuur. Dit is voor de achttiende eeuw weldegelijk een boodschap, die Vlaming in zijn vertaling overbrengt, met grote bewondering voor die improductieve natuur. Voor de Republiek van 1730 kan men niet stellen, wat Smit op blz. 11 in zijn uitgave van Van Heemskerck's *Batavische Arcadia* schreef: '.... aan de lezer een "terug tot de natuur" of een "terug tot vroeger eeuwen" voor te houden. Daarvoor was onze cultuur nog te veel in wording'. Er was een 'gezellig verkeer der Hollandse aristocratie'. In 1730 was het in Amsterdam heel druk en lawaaiig. En de meeste buitenhuizen kennen niet de sfeer van de ongerepte natuur, te oordelen naar de vele hofdichten. Het sociale klimaat lijkt ook zo gezellig niet,

als we naar de hekeldichten oordelen. En wat het ergste was, de *Arcadia* werd gedegradeerd tot een soort leerboekje voor geschiedenis of aardrijkskunde, als een prototype van Selma Lagerlöf's *Niels Holgerson*, terwijl de fictie het wezenlijke van de *Arcadia* is, ook al meent Vlaming er een historische basis aan te moeten geven door het relaas van de werkelijke wederwaardigheden van de dichter Sannazaro, wiens schepping weer wortelt in de fictie van de idylle uit de oudheid.

3. In de *Arcadia* voelen de herders zich aangedaan door aangrijpende smarten, die niet alleen de onverbiddelijke geliefde betreffen. Men wordt er geconfronteerd met de dood van de vereerde vader, van de geliefde moeder, met de nood van het vaderland en tenslotte ook met het sterven van de geliefde. Bovendien leert het gedicht, dat er het vertrouwen in de godheid moet zijn, zoals de herder Carinus in het achtste onrijm betoogt. Het is een verarming van de herdersstof, alleen de liefde van jonge mensen en hun minnekozerijen te beschrijven, hetgeen Wellekens reeds in zijn 'Verhandeling van het Herderdicht' had aangehaald (Amint., blz. 102).

Toen Jan Baptista Wellekens en Pieter Vlaming in 1710 de vertaling van de *Aminta* van Torquato Tasso en van de *Arcadia* van Jacopo Sannazaro aankondigden, waren zij reeds overtuigd van de noodzaak tot heroriëntatie op de oorspronkelijke Italiaanse herderspoëzie, die in de landstaal was gegroeid naar klassiek voorbeeld. Een dergelijke terugkeer als in de Italiaanse Academies rond 1675 ook werd voorgestaan (Croce, blz. 51), moet in hun bedoeling hebben gelegen.

Deze drieledige boodschap, die in 1730 met de uitgave van de *Arcadia*-vertaling openbaar werd gemaakt, blijkt dan zijn waarde behouden te hebben en waarschijnlijk zal de uitwerking ervan groter zijn geweest, doordat de tijd er meer rijp voor was geworden, nu het Franse intermediair reeds meer werd aangevochten, en de diepbedroefde minnaar een modeverschijnsel werd.

Hoofdstuk V
Proza

Het schrijven van proza is voor Pieter Vlaming geen doel op zichzelf geweest. Hij bediende er zich van om met de lezer te communiceren, hetgeen we kunnen afleiden uit enkele van zijn uitlatingen.

Aan het slot van de voorrede van de *Dichtlievende Uitspanningen*, die we aan Vlaming hebben toegeschreven (hiervoor blz. 23), geeft de steller een uitleg van de titel van de bundel (D.U., *6 r°):

> 'Midlerwyl zullen ons deeze letterkundige onzekerheden *[betreffende de spelling]* hoe groot een ophef men daar ook van maake, niet afschrikken, van de aangenaame Dichtoeffeninge, de verkorene pop onzer *Uitspanningen*, te vieren'.

Tot de geliefde 'dichtoeffeninge' in het algemeen kan men ook de vertaling van de 'zangen' uit de *Arcadia* van Sannazaro rekenen. Het proza neemt geen plaats in Vlaming's 'uitspanningen' in. Dat het tot de kunstuitingen behoort, besefte hij wel, getuige de zorg die hij besteedde aan de vertaling van de proza-gedeelten van Sannazaro's *Arcadia* (zie hiervoor hfdst. 4). Maar niettegenstaande dat heeft hij, voor zover mij bekend is, slechts in voorredes en in historisch werk waartoe men zijn levensbeschrijvingen ook kan rekenen, van deze vorm gebruik gemaakt, in tegenstelling tot de poëzie, die hij om haar zelfs wille beoefend heeft.

Zijn proza is wel de moeite waard om gelezen te worden, ten eerste om de inhoud, ten tweede om de klare wijze van uitdrukking.

Vlaming heeft gebruik gemaakt van het proza in:

A ‘*Verhandeling* van satiren en satirdichters’.
B ‘*Voorredes*’ met de titel ‘Aan den Leezer’ voor diverse gedichten en uitgaven.
C ‘*Levensberichten*’ voorin uitgaven door hem verzorgd van het werk van verschillende dichters.
D ‘*Historische*’ werken.
E ‘*Brieven*’.

A. ‘Verhandeling van satiren en satirdichters’, opgenomen in de uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus* door Lukas Schermer en Pieter Vlaming, zal besproken worden in het hoofdstuk 6, betreffende ‘Litteratuur en Wetenschap’.

B. Voorredes.

Het schrijven van een voorrede met bovenschrift ‘Aan den Leezer’ behoorde tot de gewoonten van de dichters van die tijd, maar niet elkeen wist daarbij de goede toon te treffen. Justus van Effen wijdt een geheel vertoog aan dit onderwerp in *La Bagatelle*, 1718 II. Op het doel van de voorrede als zodanig richt Van Effen zijn kritiek niet, maar het is de tweeslachtige houding van de dichter die hij kritisch beschouwt. Enerzijds kenschetst hij hem met een aanhaling uit Boileau:

> ‘Un auteur à genoux dans une humble Préface
> Au Lecteur, qu'il ennuye, a beau demander grâce’.

Aan de andere kant ziet hij hem de degen trekken om zijn werk als iets bijzonders tegen het publiek te verdedigen: de dichter stelt zich met die houding boven zijn publiek (Bag., blz. 251). Van Effen's kritiek is treffend, en Vlaming zal het wel met hem eens zijn geweest, hoewel ieder in de Poëtenstrijd tot een andere partij behoorde.

1. In de ‘voorrede’ van ‘Hogerwoert’, van de ‘Lykgedachtenis van Hieronymus Angerianus’ en van de vertaling van *Arcadia* van Sannazaro zoekt Vlaming welbewust de lezer te benaderen, contact met hem te krijgen en hem in te leiden in het daarop volgende werk. Niet de geleerde, maar de mens die warm loopt voor zijn onderwerp ontmoeten we er, nergens een verheven of belerende dichter, die eens eventjes van zijn voetstuk afdaalt om aan het profanum vulgus uitleg te geven (vergelijk hiervóór blz. 172). Zo lezen we in het voorwoord van de ‘Lykgedachtenis’:

‘Van onzen Dichter zelve, en zyn beminde *Celia*, vind ik niets by de schryveren die in hunnen tyd hebben geleefd, wat moeite en vlyt ik hebbe aangewend, door myner vrienden, en myne eigene naarsporing’ (D.U., O. 4 v°).

Vlaming spreekt van de zelfmoord-uit-liefde als van een ‘verwonderlyk geval’.

2. Ook in het ‘Aen den Lezer’ voor de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel treft de verbondenheid van Vlaming met zijn lezerspubliek. Hij oordeelt:

> ‘Uit dit alles [*lof van belangrijke mannen voor de Hertspieghel*] besloot ik mede dat het niet verstaen aen te weinig oplettenheidt moest schorten, en niets noodzaekelyker voor het algemeen was, dan deeze schriften voor elk verstaenbaer te maeken, als die tot hun onderwerp hebben, door het oeffenen der Deugt, den menschen eenen Vrede der Ziele, en daer uit volgende Blyschap, het Hoogste Goedt op aerde, te doen bejaegen’ (Hrtsp., f. *7 r°).

Voor het begrip ‘Deugd’ zie het gedicht voor Breukman (hiervóór blz. 83), waar Vlaming zegt, de deugd buiten de lof voor de kunstenaar te willen houden; in deze voorrede gaat het om de waarde van de deugd voor ieder mens. Vlaming zegt hier verder, dat hij alleen als ‘letterkonstig aenteekenaer’ fungeert en dat hij geen godgeleerde is (Hrtsp., f. *8 v°).

Uit dit directe gesprek leren we Vlaming's godsdienstige overtuiging kennen. Dit vindt mede zijn oorzaak in het feit, dat deze voorrede van de *Hertspieghel* in het bijzonder gericht is tot zijn oom, Pieter Pietersz. van Beeck, aan wie Vlaming de uitgave met een gedicht opdraagt. Aan deze oom Pieter, zijn voogd na de dood van zijn vader, poogt hij heel openhartig en overtuigd uiteen te zetten, wat hem zo bijzonder treft in Spiegel's levensleer, die beslist afweek van de doopsgezinde opvattingen, zoals Oom Pieter die beleden heeft. In de eerste plaats zoekt Vlaming de

> ‘waere Wysheidt [die] bestaet in de kennisse van ons zelven, die van onzen plicht omtrent Godt en de Menschen onze medeschepzelen; in de kunde der waere geschapenheidt en waerdye der dingen (....). Dat wyders het Geloof, en de dadelyke beleving by 't zelve gevoegt, den Godsdienst in zyne volslagenheidt uitmaeken, belyden allen, die

den heerlijken naem van Christus belijden' (Hrtsp., fol. *5 v°).

Op een volgende bladzijde hekelt Vlaming alle kerkelijke geschillen en dan komt hij tot de conclusie:

> 'Zoo werdt de eenvoudige Godsdienst, het waerdigste dat men hebben mag, te schendig misbruikt, en by eenigen een speelpop van 's menschen Brein, by anderen de slavinne der Doortraptheidt, en averechtsche Regeerkunde. Dus eindelijk ruimde Waerheidt het veldt voor Loogen en 't opvolgen der Lessen van den Heilant omtrent het Bestuur van ons leeven en Liefde tot onzen Evennaesten, voor harrewarren en hairklooven' (Hrtsp., fol. *6 r°).

Kortom, als men de deugd predikt, dan moet men er ook naar leven, en daartoe heeft Spiegel zijn *Hertspieghel* geschreven. Als diens opvatting geeft Vlaming weer:

> 'dat de Mensch natuurlijk geschaepen zy, met een begeerte naer eigen heil, dat zulx niet wezentlyk te verkrijgen is dan door Deugdt, en dat de zelve, en niets buiten die, haeren bezitter gelukkig maekt, en in alle wederwaerigheden verheugt doet leeven. Deezen Grondtslag vondt hy in de Pythagoreesche en daer uit gevloeide Socratische Filosofië' (Hrtsp., fol. **1 r°, v^{o});

en even duidelijk onderkende hij deze grondslag in de 'Heilige bladeren'. Voor deze grondgedachten van Spiegel's geloofsovertuiging, zo duidelijk door Pieter Vlaming weergegeven, zie ook Albert Verwey, *Hendrick Laurensz. Spieghel* (Spi., blz. 42).

Na een samenvatting van de opeenvolgende boeken van de *Hertspieghel* besluit Vlaming zijn lofrede aldus:

> 'Het oogmerk van den Dichter om de Socratische Filosofië deezer wijze op de gronden van den Christelijken Godsdienst te bouwen.... toont, buiten de eedelaerdigheidt van zijn groot gemoedt, eene oprechte Deugdt en ongemeene geleerdtheidt' (Hrtsp., fol. **6 r°, v^{o}).

En, bepeinst Vlaming, indien anderen de boeken zouden voltooien met het niet geschreven boek van de *Hertspieghel* 'omtrent het Bestuur van onze Zeden',

> ‘Dan zou men waerlyk door zien, en geenzins door hooren zeggen, overtuigt worden, dat het licht der Reden, en de Filosofië die uit de zelve geboren is, hoe zeer aengequeekt door de allereerste vernuften van zoo veele eeuwen, by de beschaefste volkeren, die ooit Zon bescheenen heeft, schoon in veelen overeenkomstig met de Goddelyke Zedekunde, zoo beknopt in het boek der Blyde Boodtschap opgesloten, voor dezelve zwichten moet, daar die alles door haere heerlijkheidt, en onwederstaen baere kracht te boven gaet, hetgeen de Wijsten der Ouden aen het papier bevalen’ (Hrtsp. **6 v°).

Vlaming bewijst in dit slot, dat hij een overtuigd christen is.

3. Het voorbericht van de uitgave van *Beginselen of Kort Begrip der Rederykkunst* van David van Hoogstraten, uitgegeven door Pieter Vlaming (1725) kan buiten beschouwing worden gelaten. David van Hoogstraten had de uitgave bij zijn dood op 21 november 1724 bijna voor de druk gereed, zelfs met een voorwoord. Het begeleidende voorwoord van Pieter Vlaming is dan ook kort; het geeft ons de bijzonderheid dat Vlaming in 1725 al bezig was met de uitgave van Hoogstraten's Latijnse gedichten en een ‘vita’ van de overleden dichter, die in 1728 verschenen zijn.

4. De voorrede bij de uitgave door Pieter Vlaming van de *Beschrijving van Amsterdam* door Caspar Commelin (1726), een tweede druk van het in 1693 verschenen geschiedwerk, bevat de volgende bijzonderheden van Vlaming. Deze *Beschrijving* bestond in eerste druk uit een aantal hoofdstukken van verschillende schrijvers uit verschillende perioden. Vlaming heeft hierin onjuistheden en tegenstrijdigheden aangetroffen, zovele zelfs, dat verbeteren niet doenlijk was. Zeer omzichtig vertelt hij dit aan de lezer in een zin, die om inhoud en stijl hier in zijn geheel aangehaald wordt:

> ‘....doch ik vondt my, en met reeden, afgeschrikt door het gewicht, en den omslag der stoffe, ook zelfs eenigzints bedremmelt, door dien ik het voorneemen van Commelins *Beschrijving* in haer geheel te laeten, alleen goedkeurde, om het beledigen der menschen voor te koomen, die den eersten druk bezaeten, maer anders klaerlyk bemerkte, dat men veel volslagener en netter werk kon vervaerdigen,

> indien men al de vorige beschryvingen [*van de verschillende auteurs*], benevens het geen men op nieuws verzamelen konde, daer toe gebruikte: ook scheen het my eenigzints haetelyk, door gestadige aenmerkingen, en aenhaelingen van feylen der voorgaende Schryvers by zommigen mogelyk voor neuswys te moeten te boek staen, indien ik de zaak met ernst, en naer vereisch der stoffe, ten dienste der waerheidt behandelde' (Comm., blz. †).

Deze voorrede geeft ons informatie over de opzet van zijn eigen *Geschiedenis van Amsterdam;* bij de behandeling van Vlaming's voorbereidend werk daartoe wordt naar deze voorrede verwezen (hierna blz. 204).

5. Van groot belang is het 'aen den Leezer' voor de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro, door Vlaming in 1730 in het licht gegeven. In bijna acht bladzijden geeft hij een overzicht van de dichters van de Italiaanse renaissance, weliswaar summier, maar met een waarde-oordeel, dat van historisch besef getuigt. Hij gist waarom Sannazaro op gevorderde leeftijd zich van de *Arcadia* heeft afgewend, en daarbij onderscheidt Vlaming de mogelijkheden, dat Sannazaro de 'gemaektheidt en latynschheidt eenigzints mishaegde', daar het Toscaans door de ontwikkeling, die kardinaal Bembo eraan had gegeven, als landstaal had gewonnen (zie hiervóór blz. 180 en illustr. 2), of wel, dat Sannazaro later inzag, dat zijn werk niet zo 'beschaafd' was als dat van Bembo. Hoe het zij, een te ver gedreven schilderlust, een te grote fantasie keurt Vlaming af en daarbij volgt hij de smaak van het rationalisme, die wil, dat het beschrevene 'waarschijnlijk' is, maar beter nog 'waar' moet kunnen zijn. De geschiedenis van de *Arcadia* buiten Italië behandelt Vlaming eveneens; de *Astrée* van Honoré d'Urfé, *Carpio* van Lope de Vega, ook de Engelse *Arcadia* van Sir Philip Sidney en de *Batavische Arcadia* van Mr. Johan van Heemskerck passeren de revue.

Het proza van de diverse voorredes maakt de indruk van direct, op de man af geschreven te zijn: de dichter praat met de lezer over het volgende kunstwerk, hij wil hem direct overreden te volgen, hem te begrijpen. De toon is gemeenzamer dan in het volgende dichtwerk. Pas na deze inleiding komen we tegenover het kunstwerk, de autonome schepping te staan, dat men dan in stilte kan genieten. De gids treedt bescheiden terug, en geeft desnoods nog informatie in noten onderaan de bladzijden, zoals te doen gebruikelijk werd in de achttiende eeuw.

C. Levensberichten.

In de verschillende ‘levensberichten’ van Vlaming's hand toont hij zich een goede leidsman; de drijfveer is hierbij meer zijn persoonlijke betrokkenheid, dan zakelijkheid.

1. In het levensbericht van Lukas Schermer wordt de persoonlijke vriendschap uit hun studententijd tussen Lukas en Pieter voorop gesteld. Dient dat ter meerdere glorie van de biograaf? Dat niet, maar om het persoonlijke in de beschrijving de nadruk te geven (Duss., blz. 173). Over Schermer's sterk geloof in God, niet over zijn kerkgenootschap (hervormd), over zijn pijnen, niet over de operabele blaasstenen bericht Vlaming ons. De mens Schermer, de begaafde, leergierige jongeman kunnen we ons bij lezing voorstellen; zijn uiterlijk geeft Vlaming weer, en als we daarbij denken aan de opdracht van Jan Geldorp in een dankgedicht, opgenomen in *Lukas Schermers Poëzy,* dan zien we de rijzige, blonde dichter in zijn tuin aan het Spaarne zijn gedichten voorlezen, of op bezoek bij oom Pieter Pietersz. van Beeck op diens buitenplaats ‘Beekenhof’ aan het Gein, dat door Schermer werd bezongen (Sch., blz. 189), als ook in het gedicht voor diens zilveren bruiloft (Sch., blz. 437).

Vergelijken we dit korte levensbericht van veertien bladzijden met het lange ‘leven’, dat David van Hoogstraten van Joan van Broekhuizen gaf voorin zijn uitgave van diens *Gedichten,* eveneens uit 1712, dan zou men de schrijvers respectievelijk als dichter en schoolmeester tegenover elkaar kunnen plaatsen. Niets van de uitstraling van feitelijkheden, geen indeling door hoofdjes in de marge als bij Van Hoogstraten, in het ‘Leven van Lukas Schermer’. Nu was de vermaardheid van de jonge Schermer niet te vergelijken met die van Joan van Broekhuizen, op wie professor Burman een lange grafrede hield, maar het verschil in ‘stijl’ is niet zozeer van het onderwerp, als wel van de opvatting over de stijl van een levensbeschrijving afhankelijk. Over zijn werkelijke gevoelens tegenover zijn overleden vriend zegt Vlaming het een en ander in minder prijzende bewoordingen in zijn brief aan Joan de Haes van 17 juni 1716 (GAR. 545 hs.), maar misschien heeft Vlaming hier het oog op de overschakeling door Schermer naar het spectaculairder genre van de toneelpoëzie.

2. In het veel langere levensbericht van Henrik Laurensz. Spieghel maakt Vlaming evenmin gebruik van hoofdjes in de marge om de inhoud

samen te vatten. Dit levensbericht voorin de uitgave van Spiegel's *Hertspieghel* is zeer belangrijk voor de toenmalige lezer geweest, alsook voor de toenmalige litteratuurgeschiedenis. Een vergelijking met Van Hoogstraten's levensbeschrijving van Joan van Broekhuizen maakt dit duidelijk. David van Hoogstraten noemt als voorgangers van Van Broekhuizen de grote zeventiende-eeuwse dichters, en pas na deze memoreert hij H.L. Spiegel. Vlaming echter tekent de litteratuurgeschiedenis als een geleidelijke ontwikkeling van de humanistische renaissance in Nederland af tot de zeventiende-eeuwse dichtkunst. Het was een nieuwe geschiedschrijving in een tijd waarin het classicisme zijn bloei had gehad en nog maar een klein gedeelte van lezend Nederland goed Latijn kon lezen. Hoe sterk het aantal jongelui dat Latijn leerde achteruit was gegaan sinds de zeventiende eeuw lezen we in de oratie van Jac. Phil. d'Orville voor het eeuwfeest van het Athenaeum Illustre (Orv., blz 37). Voor dit ontwikkelde, niet gymnasiaal geschoolde publiek moest de verbinding tussen de humanisten van de zestiende-eeuwse Kamer ‘In liefde bloeiende’ en de achttiende-eeuwse dichters en schrijvers worden gelegd. Deze opvatting van de litteratuurgeschiedenis heeft Vlaming voor het eerst vorm gegeven in ‘Alcides’, jaardicht voor de Haarlemse Kamer ‘Trouw moet Blijken’ (1715), waarin hij stelt, dat de achttiende eeuw veel verplicht is aan de rederijkerskamers, en nu ‘taalgeleerdheid’ moet verwerven. Bij de bespreking van dit gedicht (hiervoor blz. 108) is de samenhang met de uitgave van de *Hertspieghel* reeds ter sprake gekomen. Vlaming verhaalt in zijn ‘Leeven van H.L. Spieghel’ over diens overleg met Dirk Volkertsz. Coornhert bij de totstandkoming van de *Twe-spraack vande Nederduitsche Letterkunst* en het *Ruygh-bewerp vande Redenkaveling* (Hrtsp., fol. ***3 v°), al ontbreekt bij hem een diepere studie zoals Albert Verwey heeft gemaakt, en waarvan deze in zijn *Hendrick Laurensz. Spieghel* het resultaat te boek heeft gesteld (Spi., blz. 24 e.vv.).

Vlaming plaatst in dit overzicht een nuttige opmerking over de geschiedvorsing door vergelijking van Jonker Jan van der Does en Junius in verband met diens opdracht van de *Rijmkroniek* van Melis Stoke (1591), en vermeldt ook de uitgave door Van Alkemade van dit werk in 1699 (Hrtsp., fol. ***4 r°). Verder geeft hij informatie over de antieke, filosofische schrijvers die Spiegel bestudeerde, erop wijzend, dat Spiegel het *Tafereel van Cebes* in het oorspronkelijk Grieks heeft gelezen (Hrtsp., fol. ***3 r°), en hij concludeert:

> ‘Het oogmerk van den Dichter om de Socratische Filosofië deezer wijze op de gronden van den Christelijken Godsdienst te bouwen, en dus af te wijken van den gemeenen weg...., toont, buiten de eedelaerdigheidt van zijn groot gemoedt, eene oprechte Deugdt en ongemeene geleerdtheidt’ (Hrtsp., fol. **6),

en in dichtvorm zegt hij hetzelfde in de opdracht aan Pieter Pietersz. van Beeck:

> ‘Hier gaet men ook te gast op Geestelyk banket,
> De honig, dien men gaert beschaamt dien van Hymet,
> Hy groeit in Attisch Tym, en Palestynsche roozen,
> Die op den berg van Heil, den dierbren Kruisberg bloozen’.

(Hrtsp., fol. *4).

De geschiedenis van de Nederlandse letterkunde krijgt hier bij Vlaming perspectief: de *Rijmkroniek* van Melis Stoke krijgt er een plaats evenals de zestiende-eeuwse humanisten met hun directe studie van de antieken, terwijl hij zelf het voorbeeld geeft van de toen moderne geschiedvorsing. Niets van de verheerlijking van een incidentele ‘gouden’ Nederlandse eeuw, Vondel krijgt er zijn plaats in de ontwikkelingsgang.

Vlaming's ‘Leeven’ van Spiegel geeft ons een staaltje van zijn psychologisch gerichte geschiedschrijving, die voor de litteratuur zo belangrijk is. Als voorbeeld moge hier het volgende naar voren worden gebracht. Bij de behandeling van Spiegel's weigering om te worden ‘lidt des Zeeraedts te Hoorn’, waarover hij drie brieven afdrukt, is Vlaming misschien niet volledig wat betreft de achtergronden, maar hij beziet de zaak vanuit het standpunt van Spiegel. Uitvoerige uiteenzettingen vinden we bij Verwey (Spi., blz. 66) en Knuvelder (Knuv. II, blz. 145 e.vv.). Vlaming geeft uit de brieven citerende als motieven voor Spiegel's weigering, dat aanvaarding was ‘tegen zijn conscientie ende gemoedt’, en dat hij de boeten 96 ponden grooten Vlaems, heeft betaald onder de geaccepteerde voorwaarde,

> ‘dat een derde deel aan de huisarmen in handen van de Diaconen, een derde tot behoef van 't Weeshuis en 't laetste derde deel tot behoef van Sint Niclaes gasthuis, alle in Den Haag, zou komen’.

Knuvelder hecht waarde aan deze weigering ter bepaling van Spiegel's

kerkelijke opvattingen, terwijl Vlaming in zijn levensbericht juist het algemeen Christelijke boven de gespletenheid der kerken en de kerkgenootschappelijke strijd zo hoog waardeert, en de weigering ziet als een ideële afkeer van een staatsambt, het 'beatus-ille' ideaal.

Dit lange levensbericht van achttien bladzijden betreffende Spiegel, alsmede de geleerde filologische aantekeningen die in de noten op de *Hertspieghel* zijn gegeven, hebben Vlaming in 1723 naam bezorgd als letterkundige en geleerde, of zoals hij na zijn dood wordt betiteld in de veilingcatalogus van zijn bibliotheek: 'Politissimus Vir et Poëta Eximius'.

3. Bij de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro schrijft Vlaming een 'Leven van Actius Sincerus Sannazarius'. In 1726 bij de uitgave van de *Opera Latina* van deze Italiaanse dichter had Vlaming volstaan met het levensbericht dat hij in de uitgave van Van Broekhuizen (1686) had aangetroffen. Hierover zegt hij in de Latijnse voorrede van deze uitgave, dat de schrijver dezelfde bronnen heeft gebruikt, als hijzelf raadpleegde voor zijn levensbeschrijving, waaraan hij reeds in 1716 was begonnen. Behalve deze voorrede is de brief, die Vlaming in 1716 aan Fontanini schreef (RAU., Huyd. no. 2089), er een bewijs voor, dat hij meteen na het beëindigen van de vertaling van de *Arcadia* aan de 'levensbeschrijving' was begonnen (hiervoor blz. 130).

Deze levensbeschrijving, afgedrukt achter de *Arcadia*-vertaling, kan men als een opzichzelf staande monografie beschouwen van zeventig bladzijden, waarin door hoofdjes in de marge een zekere indeling is gemaakt. De inleiding getuigt van een 'moderne' instelling van de historieschrijver:

> '....verschaffen zy [*de Levens*] niet weinig lichts aen hun schriften, door dien de wyze van leven, geboorte, standt en staet, niet zelden daer oirzaek van zyn, of een helderen dag aen geeven....'

Dezelfde zin vervolgend vervalt Vlaming tot het oudere ideaal van het 'voorbeeld':

> '.... behalven dat de manier hunner letteroeffeningen, of tot een zekere noordstar, om onzen loop naer dezelve te regelen verstrekken kan, of een lichtendt baeken, om ze te schuwen, wil men de haven der geleerdheidt bezeylen'.

In zijn bronnenstudie past ook Vlaming het principe van Janus Dousa jr. toe, menend dat de geschriften van de dichter in kwestie en van tijdgenoten de grootste waarde hebben voor een biografie. Ter plaatse laat hij inlichtingen inwinnen door Jac. Phil. d'Orville over de locatie van Sannazaro (Arc., blz. 261). Ook de brief aan Fontanini getuigt van zijn nauwkeurigheid bij het bronnenonderzoek (hiervoor blz. 130).

De beschrijving van Sannazaro's leven is over het algemeen in eenvoudig, gemeenzaam proza gesteld, verhalend, instructief, met hier en daar een uitweiding over plaatselijke feitelijkheden, zoals b.v. over de verdeling van Napels in ‘seggi’, en over het instituut van de kunstacademies. Onvermijdelijk is het noemen van allerlei personen en hun relaties, onder wie Pontanus een zeer belangrijke plaats krijgt. Maar om de staatkundige verwikkelingen uit het vijftiende-eeuwse Italië, de achtergrond waartegen het leven van Sannazaro zich afspeelde, begrijpelijk te maken, gebruikt Vlaming een kort, bijgevoegd (hoofd)stuk, ‘Korte Geschiedenis van den Huize van Arragon, dat Napels beheerscht heeft’. Zelf oordeelt hij dit aparte stuk noodzakelijk om in de levensgeschiedenis de held centraal te kunnen stellen, en de draad van diens levensverhaal steeds in handen te kunnen houden. Hij gebruikt aldus een oude, beproefde werkwijze, die al in de zestiende eeuw toegepast is door Junius in zijn *Batavia,* Lugd. Bat. 1588: hij laat de beschrijving vooraf gaan aan het geschiedverhaal, zoals Tacitus zijn *Germania* liet voorafgaan aan de *Historiae* (Kamp., blz. 23).

De uitweidingen die Vlaming wel in het levensverhaal van Sannazaro heeft opgenomen betreffen zo gezegd, in hoofdzaak litteratoren: zo behandelt hij Joannes Jovianus Pontanus vrij uitvoerig in zestien bladzijden met o.a. een beschrijving van diens grafkapel met twee prenten, resp. van een vóór- en een zijgevel. Het materiaal voor de beschrijving en de tekening kreeg Vlaming van J.P. d'Orville, die een dertien-regelig lofdicht in het Latijn op deze kapel maakte, door Vlaming in zijn tekst opgenomen. (Deze J.J. Pontanus, vriend van Sannazaro moet men niet verwarren met de Gelderse Johannes Pontanus, die in 1606 tot professor in Harderwijk is benoemd.)

Voor nog een zevental Italiaanse tijdgenoten van Actius Sincerus Sannazarius ruimt Vlaming een plaats in met een alinea informatie, t.w. voor Petrus Gelinus, bijgenaamd Compater, Gabriel Altilius, Andreas Mathaeus, Bellizarius Aquaviva, Franciscus Aelius van Marchese, Rutilius Zeno en François Pudericus, terwijl nog verschillende pro memorie met name genoemd worden.

De werken van Sannazaro passeren de revue, en wel eerst de Latijnse gedichten met voorop ‘De Partu Virginis’ (Van de Baeringe der Maegdt) (Arc., blz. 281). Deze bespreking geeft Vlaming gelegenheid om een alinea aan litteraire kritiek te wijden: hij kent ‘rechtschaepen berispers’, waarnaar men ‘met uiterste aendacht en oplettenheidt’ moet luisteren, en die de dichter helpen; zonder dezen blijft menig beginneling een ‘breekebeen’. De slechte kritiek van de Jesuyt Rapyn op ‘De Partu Virginis’ wordt door Vlaming vergoelijkt, daar die ‘er meermaelen met vuile schoenen doorloopt’; meer geeft Vlaming om het oordeel van Erasmus, die zegt, dat ‘hij [*Sannazaro*] een heilige stof, als deeze is, wel wat heiliger hadt moogen behandelen’. Het zwaarste in deze kritiek weegt wel volgens Vlaming, dat Sannazaro Dryaden en Zanggodinnen in de christelijke geschiedenis invoert, en ook verder op verschillende plaatsen heilig en onheilig vermengt. Dit bezwaar voert ook Oudaen aan tegen verschillende gedichten, waarin Vondel bijbelstof behandelt (Arc., blz. 287). Voor de lezer van 1730 heeft Vlaming hier enige behartigenswaardige zaken geschreven, die de twintigste-eeuwer bij zijn beoordeling van Vlaming ter harte kan nemen.

Hoewel Actius Sincerus van ‘De Partu Virginis’ zeer veel werk heeft gemaakt, is hij volgens Vlaming veel beroemder geworden door zijn *Visscherszangen,* die hem minder moeite hebben gegeven, wat voor de biograaf er een voorbeeld van is, dat het oordeel van dichters en lezers bij de waardering van gedichten dikwijls verschillend is (Arc., blz. 287). De idee van een visserszang moet Sannazaro van Theocritus hebben overgenomen, meent Vlaming. Hij voegt er de opmerking bij, dat de visserszang geheel gescheiden moet blijven van de schipperszang, waarvan Huig de Groot met zijn ‘Myrtilus’ de primeur toekomt (Arc., blz. 288). Naar aanleiding van een berisping, als zou een dichter gebonden zijn aan de stof van de ‘Ouden’, verklaart Vlaming:

> ‘alle eeuwen hebben gelijken recht, en de poëzy, niet bestaende dan door aengenaeme en leerzaeme verdichtselen, strekt zoodaenige verandering den Dichter tot eere....’

Hier spreekt Vlaming uit, wat Dr. M.I. Gerhardt in haar dissertatie (Gerh., blz. 300) als principieel stelt voor de arcadische dichter nl. dat hij, de autonome dichter, niets dan de verbeelding erkent als grond voor zijn gedicht. Vlaming beperkt de strekking van deze stelling echter in het vervolg van de boven aangehaalde zin:

‘mits dat zy haer houding hebbe, en den smaek der Ouden’.

Na de *Latijnse gedichten* van Sannazaro, die Vlaming in 1728 uitgaf als een herdruk van de uitgave door Joan van Broekhuizen uit 1686, volgt in de levensbeschrijving van Sannazaro de behandeling van zijn Italiaanse gedichten, waaronder de *Arcadia* het belangrijkste is. Bij de bespreking gaat Vlaming uit van de theorie dat de zangen afzonderlijk bij verschillende gelegenheden, men kan zeggen: onder invloed van speciale gebeurtenissen, zijn gedicht als elegieën of herderszangen. De laatste vijf bladzijden van dit levensbericht wijdt Vlaming aan gedenkwaardigheden, waaronder het grafmonument van de dichter en een penning,

> ‘ter zyner eere geslaegen, zyn beeltenis met een lauwerkroon. en 't omschrift - Actius Sincerus - aen de andere zyde de Geboorte des Heilands, gelyk wy [*Vlaming*] hem in 't koper hebben doen brengen [*laten afbeelden*] uit eene oirspronkelyke - ons door de gunst des Heeren François Fagel....medegedeelt’ (Arc., blz. 294).

Ook heeft Vlaming een afbeelding opgenomen, die hem door J.P. d'Orville werd verschaft van een graf in de kapel van het geslacht der Auriliën bij Olivitaenen, waar de figuren van Nicodemus en Jozef resp. door Pontanus en Sannazaro voorgesteld zouden zijn. Melding makend van het zo geheten graf van Vergilius, bij Sannazaro's woonplaats, vertelt Vlaming, dat de hoogleraar van het Amsterdamse Athenaeum Illustre, Petrus Francius, daar verscheidene laurierbladeren plukte, waarvan hij zijn vrienden meedeelde, o.a. aan Joan van Broekhuizen met een tweeregelig, Latijns gedichtje. In de kerk te Mergellino vindt men achter het altaar de graftombe van Sannazaro, eveneens afgebeeld in Vlaming's *Arcadia*-uitgave.

Uit dit laatste prozawerk van Pieter Vlaming zijn nogal wat citaten op litterair-historisch gebied gegeven die laten zien, dat Vlaming overtuigd is van de gebondenheid van een kunstwerk aan de maker, zijn tijd en zijn landstreek. Vooral de individuele belevenissen van de dichter, uiterlijk, maar ook innerlijk, vindt Vlaming van belang en hiermee volgt hij een nieuwe, psychologische benadering van de geschiedschrijving. Daarentegen heeft Dr. Gerhardt haar these van de ‘litteraire inspiratie’ van Sannazaro c.s. waarschijnlijk geput uit oudere humanistische geschiedschrijvers (Grh., blz. 98).

De levensbeschrijving van Vlaming geeft, zoals te doen gebruikelijk was, het uiterlijk van Sannazaro weer, waarbij vermeld wordt, dat hij al vroeg grijs was; gissingen naar de oorzaak hiervan maakt Vlaming in een stijl die direct aanspreekt; hierdoor verkrijgt het geschetste beeld menselijkheid, zoals ook in de beschrijving van Lukas Schermer werd verkregen (hiervóór, blz. 194).

De stijl van ‘het Leven van Sannazarius’ leest vlot, maar lange en ingewikkelde zinnen ontbreken niet: een voorbeeld hiervan is te vinden op bladzijde 246, regel negen van onderen, een zin, die we gemakkelijk in een aantal hoofdzinnen kunnen verdelen, waarvan slechts enkele bijzinnen (bijwoordelijke en bijvoegelijke) afhankelijk zijn.

> ‘Om deezen hinderpael weg te neemen beval Filibert de hoeve aan te tasten, / vermeesterde de wacht, / en deedt het paleis, volgens Crispus, - daer anderen het slechts een tooren noemen, - afwerpen, / dit zouw Sannazaer, - indien men Jovius, dien Latijnschen Varillas, gelooven mag, - zoodaenig getroffen hebben, - dat hy den Prinsse zedert eenen fellen haet droeg / en, gevaerlyk krank, de tyding van zyn doodt verstaende, / want hy sneuvelde in den jaere 1530 in 't beleg van Florenssen, / zich - zo zwak hy was - opbeurde, / en uitborst, veel blyder te zullen sterven, - de wreekende Oorlogsgodt, den barbaerschen vyandt der zanggodinnen, dien schendigen misdaedt doen boeten hadt, / zoo na lag hem Mergelline aan 't hart, - het geen hy - zoo veel mogelyk was, - herstelde, - en tot een klooster der broederen Servieten der Lieve Vrouwe bequaem deedt maeken, en met een eeuwigduurende rente van driehondert dukaeten begiftigde, - Waer van zy tegenwoordig klaegen het niet te breedt te hebben’ (Arc., blz. 246).

Aan dit voorbeeld kan men zien, dat de lange zinnen toch vrij eenvoudig van bouw zijn.

4. Het levensbericht van Jan Baptista Wellekens heeft Vlaming geschreven ten behoeve van het *Woordenboek* van David van Hoogstraten en Brouërius van Nidek, maar het kwam niet op tijd klaar om daarin opgenomen te worden. Vlaming geeft in dit ‘Leven’, evenals in dat welk hij eerder schreef, de indruk weer, die de overledene op zijn omgeving gemaakt heeft naast enkele ‘personalia’; onthullende gegevens ontbreken

echter, wat juist in het geval van J.B. Wellekens jammer voor ons is. Deze levensbeschrijving werd later afgedrukt in de bundel *Zedelyke en Ernstige Gedichten* van J.B. Wellekens (1737).

In het algemeen kan men zeggen, dat Vlaming in zijn proza de lezer direct zoekt te benaderen, en dat dit hem een eigen stijl geeft. Dat de prozagedeelten uit de *Arcadia*-vertaling bijzonder aardig zijn (Dr. Pennink haalt er zelfs een lang stuk uit aan als voorbeeld van Vlaming's geslaagd proza Penn., blz. 220-221) moet men niet te zwaar laten tellen, daar ze een bijna letterlijke vertaling uit het Italiaans zijn: die lof komt dus aan Sannazaro toe.

De biografie van Sannazaro verdient evenals het ‘Leeven’ van H.L. Spiegel lof om de nieuwere vorm van geschiedschrijving, des te meer waard om geprezen te worden, ‘daar pas in de tweede helft van de achttiende eeuw de methodische beoefening van niet-politieke geschiedenis om zijn zelfs wil, is te vinden’ (Kamp., blz. 206), wel met het voorbehoud, dat het bij Vlaming terwille van de geleverde kunstwerken is en niet terwille van de geschiedenis ‘puur’, dat hij geschiedenis schrijft.

D. Geschiedschrijving

Als prozageschrift moeten we nu de ‘Korte Geschiedenis van den Huize van Arragon, dat Napels beheerscht heeft’ beschouwen. Vlaming meende, dat deze vorstengeschiedenis onontbeerlijk was om Sannazaro's lotgevallen te kunnen volgen; hij kon echter deze staatkundige verwikkelingen en oorlogshandelingen niet verwerken in het menselijke levensverhaal van zijn dichter, en zo bleef de tamelijk ouderwetse benadering in de vorstengeschiedenis gehandhaafd, zij het, dat hierin de nadelen van het absolutisme en de vorstelijke willekeur op zeventiende-eeuws Nederlandse wijze breeduit werden geschilderd. We zien hier oud en nieuw naast elkaar, hoewel dit toch meer een kwestie van vorm dan van inhoud was: de opvattingen zijn nieuw.

Wanneer Pieter Vlaming in 1730 eindelijk de *Arcadia*-vertaling uitgeeft, is hij reeds geheel in beslag genomen door zijn groots opgezet werk, de *Geschiedenis van Amsterdam*. Hij kan de ‘Korte Geschiedenis van den Huize van Arragon’ als oefenmateriaal hebben beschouwd,

zoals ook P.C. Hooft een voorstudie voor zijn groots historisch werk, zijn *Nederlandsche Historiën,* heeft gekozen in *Hendrik de Groote*. Dat een historisch werk het hoogste was, dat een dichter ter hand kon nemen, hebben de bewonderaars van de ouden van Vergilius met zijn *Aeneis* afgezien. In bepaalde perioden van historisch onderzoek zegt men evenwel, dat deze dichterlijke instelling de zuivere geschiedschrijving benadeelt, waarvan Prof. Zaalberg enige voorbeelden geeft, o.a. de uitspraken van Groen van Prinsterer en Huizinga, van wie wordt aangehaald: 'Mij brengt bij wijlen de droge Bor nader tot de dingen zelf dan de al te schoon ciselerende Hooft' (Gesch., blz. 71). Houden we ons echter bezig met de vroegere geschiedschrijving, dan zien we dat de muze van de geschiedenis en die van de dichtkunst, Clio en Calliope wel eens verwisseld worden; aan ieder van hen was een aparte 'kunst' gewijd, maar de functies van de diverse muzen werden niet altijd scherp onderscheiden, waardoor zij gemakkelijk verwisselbaar waren (Smit, blz. 723). Het is begrijpelijk, dat de gerijpte vertaler van de Arcadia, de bekende geleerde, als hoedanig we Vlaming reeds in 1723 hebben herkend, zich tot de geschiedenis wendt als 'hogere' stof, en voor zijn dichterlijk talent de historie van Amsterdam heeft gekozen. Nog lange tijd valt de geschiedschrijving binnen het gebied van de litteraire kunst: het is immers de taak van de kunstenaar het epos te concipiëren uit de hem ten dienste staande gegevens, zoals ook Balthazar Huydecoper zegt, wanneer het gaat om het bezit van de nagelaten papieren van Vlaming (zie hierna 215).

De moeilijkheid voor Vlaming is het verzamelen van de gegevens, de stof voor zijn verhaal. Hij heeft van jongsaf een voorliefde voor de historie gehad, hetgeen al tot uitdrukking kwam bij de uitlegging van de 'taferelen' van Barend Graat (1704) en de vele uitweidingen op historisch terrein in 'Hogerwoert' (1708). Hij geeft in het laatstgenoemde werk al blijk, te behoren tot de historici die in de geschiedenis van Nederland de burgerlijke vrijheid als hoogste erfgoed waarderen; hij zet de bronnenstudie voort van middeleeuwse oorkonden e.d.. Men nam deze echter niet meer klakkeloos over, zoals ook nog wel in de zeventiende eeuw gebeurde, o.a. door Westerbaen met het verhaal van de vrouw die 365 kinderen baarde (Ockenb., blz. 14), genoemd door Kampinga als gravin van Henneberg (Kamp., blz. 12): men had ontdekt, dat de oude stukken en verhalen dikwijls met een bepaalde strekking waren opgesteld, soms zelfs vervalsingen waren. Nauwkeurige vergelijking met al het voorhanden zijnde materiaal achtte men nu noodzakelijk. Zo was de ge-

schiedschrijving gevorderd sinds men zich in de vijftiende en zestiende eeuw had geworpen op de geschiedenis van Nederland (Kamp., hfdst. 1 passim).

Ook de stadsgeschiedenis werd al vroeg bestudeerd. In zekere zin had Vlaming zich hier ook reeds mee bezig gehouden in ‘Hogerwoert’ wat Haarlem betreft. Dat hij zich gaat zetten tot een *Geschiedenis van Amsterdam* is dus geen uitzonderlijke liefhebberij. De directe aanleiding tot zijn voornemen was het feit, dat de bekende *Beschrijving van Amsterdam* door Caspar Commelin (1693) was uitverkocht en enige boekdrukkers hem verzochten een nieuwe, verbeterde en bijgewerkte uitgave te bezorgen, want zijn naam als geleerde had een goede klank. Het oordeel van Vlaming over de *Beschrijving* was ongunstig (zie hiervóór blz. 193), daar een kritische beoordeling van de genoemde bronnen erin ontbrak. Dit was voor Vlaming een reden om, zijn hobby volgend, zelf de stof geheel opnieuw te bestuderen. In de voorrede van Commelin's *Beschrijving* (1726) zegt hij (Comm., blz. 2), met behulp van de heren Christoffel Beudeker en Gerrit Schoemaker al een eind gevorderd te zijn (hierna blz. 292); in een latere brief aan Van Alkemade (hierna blz. 209) spreekt hij van interesse en hulp van de magistraat. In 1730 in het voorwoord bij zijn *Arcadia*-vertaling verwittigt hij zijn lezers ervan, dat hij veel tijd besteedt aan de *Geschiedenis van Amsterdam*. Dit begrijpen we volkomen, wanneer we naar de grootse opzet kijken. Vlaming is van plan, om, zoals hij zegt, in de voorrede van het werk van Commelin, dat tot 1691 liep, deze bij te werken tot zijn tijd, er de levens en afbeeldingen van mannen van naam in op te nemen, en van de belangrijkste gebouwen, godsdienstige en andere gestichten de geschiedenis te geven en er verder in op te nemen de geschiedenis van de ‘Innerlyke huishoudinge’ (Comm., blz. 2). Inderdaad een ambitieuze opzet en zeer modern te noemen, wanneer we er de eerder aangehaalde passage uit Kampinga's dissertatie op toepassen, n.l. dat er niet vóór de tweede helft van de achttiende eeuw in Nederland sprake is van systematische geschiedschrijving van andere dan staatkundige en politieke aard (Kamp., blz. 206). Vlaming heeft bewust naar deze ‘systematische geschiedschrijving gestreefd, hetgeen met name uitkwam in een brief van zijn Haagse vriend François van Limborgh, d.d. 4 juli 1729 (RAU. Huyd. 710b), waarin deze aan Vlaming schrijft, dat hem het werk van Pieter van der Schelling over de Brielse historie dat juist is uitgekomen, niet zo interessant lijkt, maar

> ‘meer op de oude voet.... dat het zal wezen niet eene systematische uitlegginge, maer de oude formulae zelfs, waer van wy 'er genoeg hebben als ons studeren lust, met het behulp dat men uit de Groot's *Inleiding* en den schrijver van *Erfgravelyke bediening (Mr. J. Uytenhage de Mist)* trekken kan’.

Genoemde François van Limborgh, advocaat fiscaal van de Domeinen van Holland en Zeeland, heeft aan Vlaming raad gegeven en materiaal verschaft voor diens *Geschiedenis van Amsterdam,* hetgeen Van Limborgh te gemakkelijker kon doen, doordat hij verschillende informatie had verstrekt aan zijn zwager, De Riemer, die een *Geschiedenis van 's-Gravenhage* in het licht gaf. Bepaalde zegels en stukken kan Vlaming ook gebruiken en omgekeerd vraagt Van Limborgh het oordeel van Vlaming over de Haagse geschiedenis. De *Geschiedenis van 's Gravenhage* getuigt van een even brede opzet als Vlaming voor zijn Amsterdamse geschiedenis voor ogen heeft gestaan, maar duidelijk gaat Vlaming zijn eigen weg. Beide schrijvers hebben toegang gehad tot de oude archieven van het Hof van Holland (Riem., blz. ****2), maar De Riemer als jurist heeft veel aandacht besteed aan bestuurlijke en juridische zaken. Ook bij hem ruime aandacht voor de kerken, waarvan vele mooie prenten in het drie-delige boekwerk voorkomen. Deze zijn gestoffeerd met een menigte figuurtjes uit ± 1730. Zo spelen op de binnenplaats van het weeshuis op de desbetreffende plaat tussen anderen, acht jongens, een kringspel. In de geschiedenis van de beide steden (De Riemer verdedigt zijn voorstelling, dat Den Haag een stad is) is een essentieel verschil op te merken: die van 's-Gravenhage begint met de grafelijke hofhouding van Floris V, terwijl voor Amsterdam's geschiedenis de eerste nasporingen de strijdbare Amstels betroffen. De Riemer's boekwerk is met zeer vele grote prenten versierd, waarover we in de correspondentie van Van Limborgh wel het een en ander te horen krijgen. Het moet in iedere boekenkast als een kunstbezit hebben gegolden. Daarnaast doen de prenten van Jan Goeree voor de *Geschiedenis van Amsterdam,* aanwezig in de portefeuille van deze geschiedenis (GAA., 003.28), modern zakelijk en helder aan. Ze zijn minder spectaculair maar zeer overzichtelijk. Afbeeldingen van zegels en kerkelijke sieraden hebben beide uitgaven gemeen, hoewel De Riemer in kleiner aantal (Riem. I blz. 264).

De zeven brieven van François van Limborgh aan Vlaming, die in het Huydecoper-archief te Utrecht bewaard zijn (RAU), met enkele ant-

woorden van Vlaming, elders bewaard (GAA. en UBA.) onthullen iets van Vlaming's naspeuringen; zij geven tevens details van algemene aard, die elders ter sprake komen (hierna blz. 209).

Bij de *Geschiedenis van Amsterdam* wordt ook de bespreking van de *Rijmkroniek* van Melis Stoke nodig geacht, immers de verhouding van de Aemstels en de graven van Holland is een deel van de geschiedenis van Amsterdam. In de genoemde brieven zien we dit onderzoek aldus behandeld:

> 13 Oktober 1728: Van Limborgh zendt een historisch zegel en ‘voor de reste recommandeer ik Uw. Ed. te denken om Melis Stoke, ten einde wy dien eenmael volkomen erlangen mogen’.

7 februari 1729: Van Limborgh verheugt zich te zien, dat het verlangde werk, *Beschrijving van Amsterdam* ter perse gaat [waarschijnlijk proefbladen], en niet minder over de stukken die Vlaming van verschillende kanten toegestuurd krijgt. Verderop in deze brief van vier kantjes:

> ‘Den Klas Kolijn zoude ik zeer wenschen opgeheldert te zien, dat werkje estimeer ik en ben blyde dat er een kundige [*Vlaming*] zich moeite over geven wil’ [*betreffend de Rijmkroniek*].

19 februari 1729 stuurt Van Limborgh gegevens aan Vlaming in een lange ‘capsa’, met een typische verontschuldiging:

> ‘neem niet qualyk, dat ik den weg per schuit geprefereert heb boven die van de postwagen. Behalven dat ik vreesde dat het lange fatsoen der capsa op den postwagen niet vlijen zoude, houd ik de schuit, daer men blyk kan hebben van bestellen, veel zekerder’.

Toch toont hij zich in het begin van de brief ongewis over de vorst, die de verzending zou kunnen vertragen.

4 juli 1729 schrijft Van Limborgh over de *Geschiedenis van 's Gravenhage,* die wordt gedrukt, en stuurt hij zegels en bladen ter inzage aan Vlaming; hij vervolgt zijn brief aldus:

> ‘Om de waerheid te zeggen, 't verveelt my eenigsins, te zien, dat Uw. Ed. in dat Kerkelyke zo wydlopig suffen moet. Wy kunnen uit al 't

> geen er thans wegens die stoffe door onze Hollandsche waereld zweeft dunkt my, begrips genoeg erlangen wegens 't gepasseerde. Daer kan nog wel ligt een goed spigilegium overgebleven zyn, ja mogelyk wel tien, maer in eo non sunt sitae opes Graciae. Een Historie der Aemstels gesterkt met zo aenzienlyken brieven, zou verbeeld'ik my, gansch beter ligt aen onze historie byzetten....'

6 juli 1729 stuurt Van Limborgh het boek ter leen.

2 december 1729 schrijft Van Limborgh over gegevens van Vlaming, die De Riemer in het vijfde hoofdstuk van de Haagse geschiedenis heeft gebruikt. Tevens treffen we er een litanie aan over de uitgave van het werk: plaatsnijders ziek, heren drukkers lastig.

1 juli 1730 deelt Van Limborgh mee, dat Vlaming daarbij toegezonden krijgt:

> 'eindelyk een exemplaer van de Beschryvinge van onzen Haag in zyn compleetheid, dat is eerst met supplement van de deficiërende zes plaeten, en daerenboven gestoken in het ordinaris kleedje....'.

Op de laatste bladzijde van de drie-kantjes-lange brief zegt hij dank voor een exemplaar 'van Sanazaers *Arcadia,* door Uw Ed. onlangs in 't Nederduits kleed gestoken, en een van de *Oratie* van Here Prof. d'Orville', die bij diens ambtsaanvaarding kort tevoren uitgesproken was.

Na het overlijden van Pieter Vlaming heeft Balthazar Huydecoper de correspondentie nog enige tijd voortgezet, daar Van Limborgh gegevens uit de papieren van de Rekenkamer kon verschaffen.

Behalve van de Amsterdamse heren Beudeker en Schoemaker en de Hagenaar François van Limborgh heeft Vlaming hulp gekregen bij het verzamelen van gegevens van de Utrechtenaar Johan Cornelis de Pauw. Van hem zijn in het Huydecoper-archief vier brieven bewaard, die ons tevens verwijzen naar de heer De With, secretaris van het kapittel van Sint Marie te Utrecht, de vader van de dichteres Katharina Johanna (hiervóór blz. 94). Op 25 april 1727 schrijft De Pauw aan Vlaming, dat de heer De With hem heeft verteld over Vlaming's studie tot het verbeteren van het 'Geslachts-register' van de Amstels [*heren van Amsterdam*] en daartoe gaarne gegevens had van het 'Capitul van st. Jan', alwaar

De Pauw secretaris was. Op vriendschappelijke toon worden door de briefschrijver verder gegevens verstrekt in brieven waarvan die van 17 september 1727, 4 juni 1730 en 4 september 1732 bewaard zijn.

Opmerkelijk in de stijl van De Pauw is het consequent weglaten van het persoonlijk voornaamwoord ‘ik’, een eigenaardigheid die alleen bij de advocaat Noordkerk verder wordt aangetroffen.

Pater Longas uit het klooster der Observanten te Brussel is verder nog een ijverig medewerker, waarvan de portefeuille in het archief te Amsterdam (GAA 0003.28) gewag maakt.

Met betrekking tot zijn *Geschiedenis van Amsterdam* heeft Vlaming in de eerste plaats aandacht geschonken aan het geslacht van de Amstels, waarbij de *Rijmkroniek* van Melis Stoke hem gegevens kon verstrekken. In de catalogus van het Huydecoper-archief wordt vermeld dat Vlaming in het bezit is geweest van de vier toen bekende handschriften van Melis Stoke, (RAU., Huyd. no. 625, brief De With). Zoals uit de correspondentie blijkt waren Vlaming en François van Limborgh zeer geïnteresseerd in het handschrift van Klaas Kolijn (hiervoor blz. 206). Reeds in het ‘Leeven’ van H.L. Spiegel toont Vlaming zich belangstellend, wanneer hij na de uitgaven van Junius en van Van Alkemade vermeld te hebben, meedeelt:

> ‘doch welke Rymkroniek ongemeen verrijkt en in leezing verbetert kon worden, uit een oud en keurig handschrift, wiens bezitter, den vernuftigen en heuschen Simon Schijnvoet, wy opentlijk bidden de Nederlantsche Historie deezen schat niet langer te willen onthouden’ (Hrtsp., f. ***4 r°).

Pas later hebben de geestelijke gestichten bij Vlaming voorrang gekregen, een verandering van tactiek waar Van Limborgh op doelt in zijn brief van 13 oktober 1728, waarin hij tevens schrijft:

> ‘Voor de reste recommandeer ik Uw Ed. te denken om Melis Stoke, ten einde wy dien een mael volkomen erlangen mogen’ (RAU. Huyd. 710b);

het antwoord van Vlaming vinden we in zijn brief van 5 februari 1729 (GAA. hs.):

> ‘wat de Melis Stoke aengaet, ik geloof niet dat van die uitgaeve voor eerst iets vallen zal. Van der Wulp die hier het vierde Latynsche school bestuurt heeft my zynen arbeidt over Klaes Kolyn vertoont, daer ik al vrywat fraeys in geremarqueert heb’.

Hoe Van Limborgh dit betreurt in zijn brief van 7 februari 1729 lazen we reeds hiervoor (blz. 206).

De reden van de voorrang van de geestelijke gestichten heeft Vlaming uiteengezet in een brief aan Cornelis van Alkemade, de geleerde met wie hij voor de uitgave van de *Hertspieghel* reeds had gecorrespondeerd (hierna blz. 238). Er zijn slechts twee brieven uit deze correspondentie betreffende de *Geschiedenis van Amsterdam* in het Huydecoper-archief bewaard, en dan nog maar in afschrift (RAU. Huyd. no. 2089). In de eerste schrijft Vlaming o.a. op 6 februari 1732:

> ‘Onder veele en gewigtige reden, die mij zoo uijtgestreckten werk hebben doen onderneemen, waar van ik apparentelijk in mijn leeven geen eijnd zie, als stuxwijse, is geen van de geringste geweest het aenmoedigen van Burgermeesteren alhier die daar in met gestadige volherdinge vervolgende tot alle papieren der Stad, Kerken, Godshuisen, en wat des meer is vrijen toegang geeven. Hier quam bij dat ik occasie heb gevonden door den Heere Secretaris de With Zaliger gedagtenisse uit het Capittel van Ste Marie te Utrecht te bekoomen een considerabel getal, merendeels ongedrukte brieven, die Zijn Eed: selfs geautenthiseert, en met de zeegels zindelijk afgeteekent voorzien voor mij versorgt heeft. welker brieven inhoud de vroege Historie van ons landt, in 't generaal en speciael de zaeken van 't huis van Aemstel ende daar aan verknochte Edelen illustreert. Behalven de verpligting die ik heb aan den Heere Baron de Milan visconti, die mij alles uit de Archiven van Utrecht doet bekoomen dat ik verlang, gelijk ik ook niet kan nalaeten de behulpzame meededeelsaemheit van den Heer Professor Drakenberg, die bijzonder ervaren is in het genealogische van onsen ouden adel, te melden op dat ik niet reppe van meerder subsidiën die mij uit de andere Cappittelen door de Capittelheeren worden gefurneert, ook ben ik van tijd tot tijd merkelijk ondersteunt, door de naegelaeten Schriften der Heeren Buchel[,] Boot[,] Mattheus, en Schrijver, die nooit het licht zagen door al het welke ik meen binnen wijnig jaeren in staat te zijn die Historie van ons land, en in 't bijzonder die van mijn

> geboorte Stad een ander aenschijn, in veelen te doen aennemen, op dat ik nu niet melde van 't gebruik dat ik van de Chartres de [r] Graeffelijkheits rekenkaamer gemaakt heb en maak, en 't geen ik deese zoomer van die der Leenkaamer en der abdije van Rijnsburg denk te doen'.

De brief handelt verder over onderdelen die Van Alkemade interesseerden voor zijn eigen studies. Uit de tweede brief kan ook een veelzeggend gedeelte worden aangehaald. Op 26 maart 1732 schrijft Vlaming aan Van Alkemade:

> 'De reden waerom ik de Gristelijke gestichten eerst van allen het licht denk te doen zien is dat de plaeten, welke tot dat stuk dienen, alle genoegzaem zijn voltooit met de zegels [*Jan Goeree is in januari 1731 reeds overleden*] en het vordere daer toe specteerende, waerdoor de drukkers die de kosten doen, door het ledig leggen van al een aenzienelijke somme gelds, indien ik het anders schikken benadeelt worden, ik heb de Eere UEd tot een stael, het klooster der Minnebroederen te laten toekoomen, waer uit UEd zien zal dat de vondrijke Goeree niet onaerdig de plans der oude houtsneekaerte, (waervan de origeneele schilderije noch ten Thesaurie alhier gezien word) in profijl heeft weeten over te brengen, zijnde in elk der plaeten het plan zelfs daer bij gevoegt, op dat ieder mag oordeelen hoe ver het in profijl gebragte van 't origineelplan verschilt of daer mede overeenkomt' (RAU., Huyd. no. 2089).

Tenslotte noemt Vlaming als reden waarom hij dit gedeelte nu uitgeeft:

> 'waerdoor ik in staet zal zijn een deel uit te geeven, dat op zijn zelfs staen kan al quam de doodt mij beletten 't overige te voltrekken'.

Hoeveel hulp aan Vlaming ook wordt geboden, het verzamelen en het bestuderen van het materiaal waaruit voor de *Geschiedenis van Amsterdam* geput moet worden, is een enorm werk. Een groot deel van deze arbeid vinden we bewaard in een portefeuille in het GAA. (no. 0 003.28) getiteld 'Kloosters der stad Amsterdam, voorregten, eygendommen en

bedelbrieven der monniken bevattende // meeste der aanteekeningen en bescheiden betreffende de voormalige kloosters van Amsterdam (af) geschreven en verzameld door P. Vlaming en G. Schoemaker'. Aan de binnenkant van het voorplat van de portefeuille wordt vermeld: 'Eenige Omslagen zijn door Wagenaar beschreven. H.S. in folio in 1833 aangekocht voor het stedelijk archief uit de nalatenschap van Jac. Koning, behoorde te voren aan C. Ploos van Amstel. Scheltema A.O. 1 pag. 28, 43. Hierbij is gevoegd: J. Koning, Aanteekeningen over de bibliotheken der kloosters te Amsterdam (aangekocht op auctie F. Muller nov. 1887)'.

De inhoudsopgave leert ons, wat ook uit andere stukken blijkt, dat G. Schoemaker is geworden van belangstellend supporter tot daadwerkelijk medewerker, wat na de dood van Pieter Vlaming heeft geleid tot een noodlottige animositeit van Balthazar Huydecoper (hierna blz. 213 e.vv.). In de portefeuille bevinden zich de afschriften, die soms in kleinigheden zijn verbeterd, bv. doorhaling van een enkele letter met de juiste erboven geschreven, zeer duidelijke prenten van verschillende kloosters, schetsen uit de hand en gravures van zegels, waarmee de documenten gezegeld waren, waarin we nog werk van Jan Goeree mogen veronderstellen volgens Vlaming's brief aan Van Alkemade (hiervoor blz. 210). De vellen zijn in afzonderlijke omslagen systematisch geordend, hoewel te zien is aan bijschriften en opmerkingen, dat we met werkgegevens te maken hebben.

Wagenaar geeft meer bijzonderheden over de oude stukken van de stad Amsterdam, die zich in de Oude Kerk bevonden. Hij beschrijft o.a. de bewaarplaats, die 'de ijzeren kapel' werd genoemd, moeilijk toegankelijk, vergrendeld door sloten waar verschillende grote heren de sleutels van bezaten. Slechts zelden werd er iemand toegelaten; deze eer viel aan Pieter Vlaming en Gerrit Schoemaker ten deel in juni 1732 in gezelschap van de thesauriers Jan Six en Willem Munter, oud-burgemeesters en aan Wagenaar zelf in oktober 1761 (Wagen. II, blz. 97).

De 'Inventaris van het Amsterdamsche Archief' is beschreven door Dr. P. Scheltema (Schelt. III, blz. 122 n. 18) genaamd: afschriften van de brieven en andere stukken, berustende in het *Secreet Vertreck* (de IJzeren Kapel) der Oude Kerk te Amsterdam, 1275-1581, waarbij ook eenige kopijen van stukken voorkomen, die in de IJzeren Kapel niet gevonden worden.

Het is niet gewaagd te veronderstellen dat deze laatste kopieën afkomstig zijn uit de nalatenschap van Pieter Vlaming en door hem van elders

betrokken. In het gemeentearchief bevindt zich een portefeuille met deze afschriften van het archief, waaruit blijkt dat ze door verschillende personen zijn gemaakt. Een verhoudingsgewijze klein aantal is van Vlaming's hand. Opmerkelijk daarbij is, dat hierbij steeds aanhangende zegels zijn vermeld. De meeste stukken zijn in het Nederlands gesteld; een enkele Franse tekst is door Vlaming overgeschreven. Als bijzonderheid kan hier opgemerkt worden, dat pas in 1975 deze teksten voor het eerst in de geschiedenis gezamenlijk zijn gepubliceerd, als *Oorkondenboek van Amsterdam tot 1400* door Drs. P.H.J. van der Laan bij N. Israël te Amsterdam.

Wanneer Vlaming op 2 februari 1734 overlijdt, heeft hij reeds verschillende malen gesproken over het ter perse gaan van zijn *Geschiedenis van Amsterdam,* waarbij we in het begin aan proefbladen moeten denken; het is Vlaming zeker niet meegelopen: 14 juni 1730 schrijft zijn Utrechtse informateur, Joan Cornelis de Pauw (hiervoor blz. 207) o.a.:

> ‘dat UEd. oock door al te groote latighijt, het werk van de geestelijcke gebouwen niet hebt konnen ten einde bringen. Mijn Goeye Vrind, wij hebben maer twee handen en maer een hoofd, en kunnen niet, dat wij wel wilden’ (RAU. Huyd. no. 2086).

Van de kant van de drukkers, de Erven Ratelband en comp. en H. Uytwerf bestond grote belangstelling voor de *Geschiedenis van Amsterdam* van Pieter Vlaming. Men moet aannemen, dat men in februari 1734 wel met het drukken is begonnen, hoewel van eerdere aankondigingen van het ter perse gaan nooit enig resultaat is bewaard.

In de inventaris van Vlaming's boedel worden vijftien titels opgegeven van boeken die Vlaming van de uitgevers ter leen had ontvangen. Hierbij valt op het *Groot algemeen geografisch en oordeelkundig woordenboek van D. van Hoogstraten en Brouërius van Nidek;* inderdaad ontbreekt op de intekenlijst voorin dit boek de naam van Vlaming, deze staat daar niet naast die van vele deftige heren. Verder had hij enige geschiedwerken over Amsterdam in bruikleen gehad, o.a. van Dapper.

Niet op de veilingcatalogus, wel in de inventaris worden vermeld ‘het manuscript van den overledene en de papieren en bewysen van en behorende tot *De beschryvingh van de stad Amsterdam,* ten deele berusten-

de in het sterfhuys, ten deele onder Gerrit Schoemaker, en voor het grootste gedeelte in een kist, staande versegelt ten huyse van de heer Balthazar Huydecoper'. Om deze laatste kist is veel te doen geweest, daar hij kostbaar materiaal bevatte voor het grootse werk dat Vlaming bij zijn dood onder handen had. Kort na diens overlijden liet Balthazar Huydecoper deze kist weghalen en naar zijn huis transporteren. De executeurs van het testament eisten de kist terug. Een overzicht van de onenigheden over het bezit van Vlaming's papieren valt op te maken uit de brieven van Balthazar Huydecoper, Hermanus Noordkerk, advocaat te Amsterdam, en Jac. Phil. d'Orville, professor aan het Athenaeum Illustre, die in het Huydecoper-archief zijn bewaard (RAU. Huyd.). De drie heren waren allen bevriend met Pieter Vlaming en zij waren op de hoogte van zijn studies. Voor een groot deel zijn de brieven uit het Huydecoper-archief gepubliceerd door Henri A. Ett in *Verjaard Briefgeheim* (1956), en door C.J.J. van Schaik in zijn dissertatie *Balthazar Huydecoper, een taalkundig, letterkundig en geschiedkundig initiator* (1962), maar juist de brieven die betrekking hebben op Vlaming's dood zijn daarin niet opgenomen, terwijl deze de eerste gegevens bevatten betreffende de zoekgeraakte papieren. Op 5 februari schrijft Huydecoper aan Noordkerk:

> 'Ik ben gisteren middag aan 't sterfhuis geweest, en heb de weduwe en den Hr. Sels [*schoonzoon*] gesproken' [*hier volgen vijf regels die door de schrijver zijn doorgestreept*]:
>
> *Zy vraagden my aanstonds of ik eenigszins wist, hoe de overleeden met zyne werken stondt, en of hy my niet eenige openingen daarvan gedaan hadde? ik antwoordde, Neen. UwEd. weet wat gevolgen uit zulk een vraag te trekken zyn; en ik twyffel niet of UEd. zal op de zelve de vereischte reflexien maaken, indien hy aan UEd. daaromtrent iets meerder mogt vertrouwd hebben, dan aan my. Wy spraken vervolgens)* 'en onder anderen wegens de Beschryving van Amsterdam, en zy meenden daaromtrent iets bysonders uit my te hooren. Ik zeide dat ik 'tr niet anders van wist, dan dat de overleeden my wel tienmaalen verzekerd had, dat hy over dat werk, en de papieren daar toe strekkende, zou disponeren, en maaken, dat dit alles in goede handen kwam na zyne dood; en dat ik my al[t]yd verbeeld had dat zulks reeds geschiet waare: zonder dat ik nochtans wist' [*volgt doorgestreept*

'welke omtrent deeze dispositie zyne eigenlyke gedachten geweest zyn']
'wat hiervan verder gekomen zy', [*volgt doorgestreept: 'de wede sloeg eindlyk voor, of zy my vergen mogt'*].
'Zy verzochten my eindelyk met den Hr. Prof. d'Orville en andere goede vrienden, die schriften en papieren te willen examineeren om de zelven by een te houden; ik antwoordde, dat UED. laatstelyk, ten minsten na my, het gezigt van die papieren gehad hadt; waerop zy betuigden dat het hun aangenaam zou zyn, indien UEd. genegenheid hadt om nevens ons de behulpsaame hand daar toe te leenen. Ik communiceerde dit 's avonds aan den Hr D'Orville, dien het niet onaangenaam was, en wy beslooten UEd. daarvan ten eersten kennis te geeven, opdat wy UEds gedachten daar omtrent mogten verneemen. 't Is vernaamlyk met dit inzicht, dat ik UEd. deezen toezende'

Het laatste zinnetje is geschreven na een lang stuk dat de schrijver doorhaalde en dat luidde:

'Ik geloof dat 'r reeds overleggingen gemaakt werden, in wiens handen dat werk nu behoort te komen; maar dewyl alles, zekerlyk alle de Copyen, des overleedens eigen was, zie ik niet, wie daar over, buiten de Erfgenaamen, kan disponeeren; ten zy zulks door den overleedenen zelf geschied waare, dat ik nu niet meer geloove. Onder tusschen heb ik, zonder my voor als noch verder in te laaten, aangenomen, dit verzoek aan UEd en den H. Dorville mede te deelen; en hun ondertusschen geraaden wel toe te zien, dat niet het minste van die papieren uit het sterfhuis, of in vreemde handen mogte komen te geraaken: het welk de wed. en de Hr. Sels zeiden wel te zullen bezorgen. Ik begryp wel, dat hierin noch veel veranderingen konnen voorvallen, vooral zo 'er van een anderen kant, groot Heeren in 't spel kwamen: ondertusschen ben ik gereed, om ook na de dood van Pieter Vlaming, te betoonen dat hy my by zyn leeven een goed vriend geweest is; en houd my verzekerd, dat UEd. daaromtrent van het zelfde gevoelen zal zyn'.

Het slot van de brief betreft een voorgestelde bundel lijkzangen.

Op 6 februari beantwoordde Noordkerk deze brief aldus:

'....Wat aangaat de collectie specteerende tot de beschryving

van Amsterdam, daaromtrent zoude ik mogelyk wel eenig idee hebben; immers van die papieren die zoo uit des Stads privilegieboeken als archiven inde ouwde kerk zyn gecopieert: en by aldien ik de familie van eenige dienst kan zyn, offereere my met de uiterste bereitwilligheid' (RAU. Huyd. no. 710b).

Op 8 februari stuurde Huydecoper wederom een brief aan Noordkerk, die deze dagen in Den Haag moest verblijven om zaken af te doen:

'....De makelaar Schoemaker, die voorgeeft (naar ik hoore) veel recht te hebben op de papieren daar toe specteerende [*tot de Geschiedenis van Amsterdam*] of ten minsten op een groot gedeelte de[*r*] zelven, is al eenige reizen geweest by den Boekverkoper van Gemerink, en buiten twyffel ook by Uitwerf, om zich van het gansche werk meester te maaken. Hoe verre zyn recht op eenige stukken gaat is my onbekend; dit heugt my, dat ik den overleeden eens heb hooren klaagen, dat Schoemaaker onder zich trachte te houden, het geene hij gecopieerd hadt. zo dit het fondament van zyne praetentie is, moet de zelve zekerlyk vervallen. Aan den anderen kant heeft ook dHr. D'Orville met de Boekverkoopers gesproken, en gisteren middag met den eerstgenoemden in myn preesentie. zynEd. is daarop uit, om hun te beduiden, dat zy met de hulp van Schoemaker niet ganschelyk geholpen zullen zyn, dewyl 'er dan noch gezocht zou moeten worden naar eenen bekwaamen architect, die uit deeze ryke materialen een rechtschapen gebouw weete te formeeren en in volkomenheid te brengen: Datze daarom best zullen doen zich niet te schielyk met iemand, wie hy zy, te engageeren: te meer dewyl ook de H^{ren} Burgem^{en}, die zelfs zo veel tot dit werk gefourneerd hebben, hierin gekend behoorden te worden. om recht uit te spreeken, onze toeleg is, om ten voordeele van de familie, en ter goeder gedachtenisse van onzen overleeden vriend, het werk in onze handen te krijgen: te weeten, indien wy na een nader onderzoek en beschouwinge van de gansche massa, iemand onder ons konnen vinden, die zich tot het schryven van dat werk zal willen verledigen. onder "ons" begryp ik ook UwEd. Dewyl nu van den kant van Schoemaker dit werk aangedrongen wordt, verlangen wy zeer om UwEd. (....) te mogen zien....' (RAU. Huyd. 710b no. 73).

We kunnen uit deze brieven opmaken, dat de familie de drie vrienden als vertrouwensmannen beschouwde en dat ze de bedoelingen van Schoemaker niet geheel vertrouwde. Aan de andere kant gedroegen Huydecoper en Noordkerk zich van den beginne af diplomatiek, mogelijkheden en kansen overwegend, een indruk die versterkt wordt door speculaties reeds op vijf februari, dat is drie dagen voor de begrafenis, over de mogelijkheid van opvolging door de zoon Floris Vlaming in het ambt van zijn vader. Dat Huydecoper meent beter over de kist te kunnen waken dan de erfgenamen of de executeuren van het testament tekent zijn opzet. De eerste zet in het schaakspel is het weghalen van de kist uit het sterfhuis door Huydecoper. Als tegenzet wordt er geageerd met 'praatjes' en verdachtmakingen. Noordkerk verdenkt hier 'Geurt' van, hetgeen terecht blijkt te zijn, als hij Gerrit Schoemaker heeft gesproken: er wordt aan beide zijden terrein verkend.

Op 9 april schrijven de executeurs Jan Calcoen, Dirk van Oosterwijk en Jan Oortman, allen familie van Wijnanda, een beleefd, maar dringend verzoek aan Huydecoper tot teruggave van de *verzegelde* kist (RAU. Huyd. 556). Op 16 april 1734 bericht Noordkerk aan Huydecoper over het boven gesignaleerde gesprek met Gerrit Schoemaker en zegt, dat hij aan de executeur Van Oosterwijk een voorstel heeft gedaan, dat o.a. inhoudt 'zoodanige schriften als wylen den Hr. Vlaming voor zyn geld heeft gekogt, tot diezelve prys aan den boedel te voldoen, of dezelve te restitueeren'. Verder bericht Noordkerk, dat de heer D'Orville niet genegen is het boek dat Huydecoper hem gezonden had

> 'als nu te restitueeren, om geen fundament te geeven aan de klagte, dat 'er verscheide zaaken in de kist zouden zyn geweest, niet specteerende tot de beschryving van Amsterdam. Maar UEwelED: Gestr. zal mogelyk begeerig zyn den aucteur van deze moeyelykheid te weeten; doch het is ons onder belofte van secreschte door de Weduwe vertrouwt, die UEwel Gestr: ook wel zal willen observeeren. de vriend Schoemaker heeft ze ingestelt. Fraaye marques van een genereuse reconciliatie' (RAU. Huyd. 710b).

en op 17 april schrijft Noordkerk nogmaals een brief aan Huydecoper die zich dan op Texel bevindt; hij vertelt dat hij Schoemaker is tegengekomen en in een gesprek met deze tot een soort status quo is gekomen. Hij adviseert Huydecoper, indien deze nog geen goed [*kist*]

heeft afgezonden de zaak nog wat aan het lijntje te houden totdat de hevigheid wat bedaard is.

Naast deze correspondentie met Noordkerk staat een briefwisseling met Jac. Ph. d'Orville, aan wie Huydecoper, voordat Noordkerk zijn brief heeft verstuurd, van uit Texel schrijft, dat als de executeurs pal staan en de papieren van Vlaming opeisen, hij besloten heeft van de hele beschrijving af te zien, dat Noordkerk in dat geval de aangewezen beschrijver zou zijn. Uit de twee hierboven weergegeven brieven van Noordkerk blijkt, dat op het moment, dat Huydecoper wil toegeven deze door de advocaat Noordkerk op de voordeligste tactiek is gewezen, en dat Huydecoper zijn raad heeft opgevolgd. Jac. Phil. d'Orville meent, dat Huydecoper niet te veel drukte moet maken, wat hij hem in een brief van 18 mei onomwonden schrijft:

> ‘Uw Ed schryft in 't einde, dat de kist met papieren gevoegelyker zou blyven op Texel: als zullende den Hren Exsecuteurs genoeg blyken uit de Notitie, wat daer in is. Maer wilde Uw Ed. alleen in bedenken geeven, of de Exsecuteurs, waer mede men toch zal moeten accorderen, het niet zouden kunnen quaelijk opneemen: en die luiden in gemakkelyke luimen te houden is best. De boekverkoopers zullen moeten penningen schieten, of instaen wegens te bedingen voordeelen voor den boele of familie. In allen gevalle, zoude UwEd. de kist kunnen laeten over koomen: maer aen ZijnE huis houden: zelf buiten kennis van iemant, om in allen gevalle te kunnen handelen, naer bevind van zaeken by UwEds overkomst. dit alles met onderwerping aen UwEds wijzer bedenkingen. Hier is geen nieus, dan 't geen UEht al zal gehoord hebben wegens den secretario: ons gezelschap is gescheiden. Hr. Noordkerk is in den Haeg: Hr. Commelin buiten: en zo was de party te zwak. In verwagtinge van Uw Et. in 't korte te ontmoeten....’ (Ett XXI, blz. 39).

Op 7 juli 1734 sturen de executeurs een kort dringend briefje met het verzoek een inventarisatie van de inhoud van de kist te sturen; de ondertekening is door Jan Calkoen, Dirk van Oosterwijk en Jan Oortman (RAU. Huyd. 556).

Wat betreft het borgen van de boekverkopers verondersteld door D'Orville, hierop doelt ook Huydecoper in een brief aan Noordkerk in het jaar 1737 (V.Sch., blz. 99); uit beide passages zou men opmaken, dat

Huydecoper aan de boekverkopers de voleindiging van de *Geschiedenis van Amsterdam* in het vooruitzicht heeft gesteld, waarvoor dezen de erfgenamen dan maar een vergoeding moesten geven, en hetgeen mogelijk reeds is gedrukt ter beschikking moeten houden om de voorgenomen uitgave van Huydecoper te completeren.

Op 10 juli 1734 heeft Huydecoper eindelijk aan de executeurs van het testament van Pieter Vlaming de gerequireerde 'Inventaris' van de papieren die zich in de kist bevonden, toegezonden en hij schrijft daarbij, dat hij binnenkort weer naar Texel zal vertrekken (V.Sch., blz. 99). Hij stelt daarom voor, de kist voor *f* 300,- over te nemen, hetgeen naar we in een latere brief lezen door de executeurs is geweigerd (V.Sch., blz. 76). Zij hebben daarentegen in een brief van 14 juli een mondeling onderhoud voorgesteld (RAU. Huyd. 556).

In een brief van 6 oktober 1734 aan Noordkerk verklaart Huydecoper nogmaals, dat hij de nagelaten papieren van Vlaming in zijn bezit wil krijgen (V.Sch., blz. 73).

Vanaf die datum tot 1737 ontbreken mij gegevens over de kist met papieren, maar in een brief van 19 november 1737 aan Jacob Spex schrijft Huydecoper er weer over:

> 'Ik ben sedert myn laatste Haagsche reize, veel authentieke stukken aangaande de Historie der Stad Amsterdam, magtig geworden; en vind dat myn lust, om eens recht aan dat werk te gaan sedert sterk aangewakkerd is: waarom ik hoop de handen eens wat ruimer te zullen krijgen' (V.Sch., blz. 89).

Het werken aan deze geschiedenis valt Huydecoper kennelijk tegen. In een brief van 16 april 1737 heet het nog:

> 'Ik neem de vryheid UEd.[*H. Noordkerk*] toe te zenden de lijst myner Copyen van Authentyke stukken raakende de historie van Amsterdam; naamelijk van die geenen die ik uit de papieren van Hr. Vlaming ben magtig geworden' (V.Sch., blz. 97).

Dat wil zoveel zeggen als: straks kan ik de kist terugsturen, wanneer ik van alle stukken kopieën heb gemaakt. In een andere brief en wel aan J. Elias Michielsz. op 11 april 1737, schrijft Huydecoper, dat hij eigenlijk tijd te kort komt voor dit werk:

> ‘ik heb daarom beslooten wat luchtiger over dat monniken werk heen te loopen’,

wat de stukken betreft van de Karthuizers en andere monniksorden en kloosters. Door het nagelaten werk van Vlaming wordt hij gebonden aan een langdurige studie en dat ligt hem niet. Dit blijkt ook uit een brief aan H. Noordkerk d.d. 1 juli 1738:

> ‘In deezen staat is 'er niets dat my verlegen maakt, dan dat ik my gemaakt heb een' schuldenaar van 't gemeen, door my te belasten met de Beschryvinge van Amsterdam; een werk dat rust en tijd eischt, die my beide ontbreeken. Hierby komt de schade der Boekverkoopers, die zy lyden door de vertraaginge van dat werk; en daarenboven het achterblijven van mijn Etymologicum [*zijn beraamd Mnl. woordenboek*], dat ik beter kans zie by stukken en brokken te voltooyen, dan eene Beschryving van Amsterdam; waarvan echter het historische aanlokselen genoeg voor my zou hebben; indien ik een andere hand wist, bekwaam om de beschrijving van kerken, kloosters, godshuizen, en diergelyken, verder in goeden styl op 't papier te brengen’ (RAU. Huyd. 717, fol. 105).

Waarschijnlijk heeft Noordkerk uit deze papieren geput voor zijn uitgave van *Handvesten ofte Privilegiën van Amsterdam.* En wat de boekverkopers betreft, dezen wachtten nog steeds op de door hen voordelig geachte uitgave, en probeerden blijkbaar Huydecoper in het overleg voor zijn andere uitgaven, ook over de *Geschiedenis van Amsterdam* te benaderen.

Op 27 december 1739 schrijft Huydecoper aan Arnoldus Drakenborch professor te Utrecht, wederom over de papieren van Vlaming (V.Sch., blz. 113). Hij zendt hem de brief via professor D'Orville:

> Ik ben van meening binnen 2 of 3 dagen een begin te maaken, om alle de schriften en papieren, behoorende tot de beschryvinge van Amsterdam wederom te pakken in de Oostindische kist, waarin ik ze eerst heb ontvangen [*sic*]; enze vervolgens naar Amsterdam te zenden, om te zien ofze daar beter vrucht willen draagen. Ik heb genoeg ondervonden dat de grond van Texel tot gewassen, zo hoog van stam en zo uitgebreid van takken, niet goed is’.

Toch gelukt het Huydecoper ook later niet, vorderingen met het werk te maken. Op 10 juli 1742 schrijft hij erover aan Bernard Gerrevink (V.Sch., blz. 121) en stelt het voor of hij van de papieren af wil, nog eens in herinnering brengend, dat hij in 1734 een genereus aanbod heeft gedaan, en er wel *f* 300,- voor heeft geboden aan de executeurs, en ook naderhand meermalen gelegenheid heeft gezocht om de zaak tot een einde te brengen, doch vruchteloos (V.Sch., blz. 121). Men bemerkt, dat de zaak nu inderdaad rijp is voor een schikking; ook de buitenwereld denkt er zo over. Dit moge blijken uit een brief van Jacob Marcus van 6 september 1742, waarin deze schrijft, dat 'de Heer Jan Oortman, zijnde de Executeur van P. Vlamings boedel' in de namiddag bij hem is geweest met het verzoek om aan Balthazar Huydecoper te schrijven over een op Texel gestrand Oostindisch schip.

Deze Jacob Marcus is ook sterk geïnteresseerd geweest in de geschiedvorsing en heeft vele boeken en manuscripten dienaangaande verzameld. Zijn bibliotheek is na zijn dood geveild in zijn huis aan de Binnenkant bij de Schippersstraat op 7 september 1750 door Salomon en Petrus Schouten. In het NNBW. (VII, kol. 838-839) wordt hij abusievelijk 'Jan' genoemd.

In het gestrande schip bevond zich thee, die de ziekentrooster voor Jan Oortman had meegebracht. De brief handelt hierover, maar eindigt met het verzoek:

> ''t geen UEWelEde: gestr: in deeze ten voordeele van voorgemelde Oortman kunt doen, zoude mij zeer aengenaem weezen, dien vriend zal ons nog dienst moeten doen' (Ett, blz. 98-99).

De boekverkopers hebben nu, evenals de erfgenamen, acht jaar gewacht. Het mag een list zijn geweest, maar misschien toch puur ontzag voor Balthazar Huydecoper, wat de boekverkoper Tirion ertoe heeft gebracht om aan Huydecoper twee proefbladen van Wagenaar's nieuwe werk, een *Beschrijving en geschiedenis van de stad Amsterdam,* ter correctie toe te zenden. Deze stuurt op 13 augustus 1742 de bladen terug en vermeldt daarbij, dat Tirion geen onbevooroordeeld man heeft gekozen, omdat hij zelf bezig is met de *Geschiedenis van Amsterdam* (V.Sch., blz. 121). Ondertussen heeft deze benadering door Tirion ertoe bijgedragen tot een oplossing te komen, waarbij Huydecoper zijn plan heeft opgegeven.

We mogen aannemen, dat Huydecoper zich in de voorgaande jaren had bepaald tot het overschrijven in modern handschrift van de oude authentieke stukken uit de kist van Pieter Vlaming en het verzamelen van meer materiaal, voorwaar toch nog een tijdrovend werk. Het is mogelijk dat Huydecoper de kist heeft teruggestuurd naar de executeur, Jan Oortman, en dat deze de verzameling heeft gecompleteerd met stukken die eventueel achter waren gebleven. De stukken die bij Gerrit Schoemaker onder verzegeling hadden berust waren al eerder vrijgegeven. Deze waren op last van de burgemeesteren in ‘een langwerpig vierkante schuyflade of kasie op welkers Deksel met oude Monnike Letters, met inkt geschreeven staat “Fondationes”’ van het sterfhuis naar Schoemaker's huis gebracht, misschien bij de verhuizing van Wijnanda en haar kinderen. Bij de opening waren Mr. Mathys Maten en de executeur Jan Oortman aanwezig. Helaas bevat de officiële verklaring en inventaris geen datum (RAU. Huyd. 2091); er bevonden zich zevenendertig documenten in, waarvan de oudste waren van 1367, 1371 en 1377.

Het werk van Balthazar Huydecoper voor een geschiedenis van Amsterdam is waarschijnlijk beperkt gebleven. Dit is af te leiden uit de voorrede van de *Geschiedenis van Amsterdam* door Jan Wagenaar, waarin deze zegt het werk van Vlaming te hebben gebruikt, hem alle eer gevend:

> ‘De meeste ongedrukte egte stukken, uit welken een groot gedeelte mijner beschrijving opgemaakt wordt, heb ik gevonden ten deele in eene rijke verzameling derzelven door den Heere Vlaming en anderen bijeengebragt; ten deele en voornaamlijk in de Stads Registers. De verzameling van den Heere Vlaming en anderen is, door koop in bezit gekomen van den Boekhandelaar Tirion, door wien ze mij ter hand gesteld is. In dezelve munten uit de Afschriften van alle de oorspronkelijke Stadsstukken, die in de Oude Kerk, bewaard worden, en verscheide eeuwen bewaard geweest zijn’ (Wagen., blz. XII).

Onder de ‘anderen’, die stukken bijeengebracht hebben, kan ook Balthazar Huydecoper hebben behoord, evenals Gerrit Schoemaker. De eerste zou fatsoenshalve wel een schadevergoeding hebben mogen geven voor het acht jaar wederrechtelijk in bezit houden van de papieren. Verkoop van zijn materiaal door Huydecoper aan Tirion kan men zich ook voorstellen.

Nadat het archief van Balthazar Huydecoper door Henri A. Ett was gevonden door opening van de gesloten gebleven kast op ‘Goudesteyn’ heeft hij het boekje *Balthazar Huydecoper, een geleerde uit de achttiende eeuw* gepubliceerd, een jaar nadat de tweehonderdvijftigste herdenkingsdag van zijn geboorte was verstreken (1946). Hij had toen vast kunnen stellen, dat het verdwenen handschrift van Vlaming's *Geschiedenis van Amsterdam* niet aanwezig was, maar van de inhoud van de brieven had hij nog geen kennis kunnen nemen. Zijn veronderstelling: ‘En Huydecoper, conscientieus als hij was, zal aan dit verzoek [*tot teruggave van de kist*] zeker gevolg hebben gegeven’ (Huyd., blz. 35) kon gedaan worden, hoewel wat voorbarig. Een miskenning van de auteursrechten zie ik echter in de voorstelling door Ett gegeven als zou één van de oorzaken voor de mislukking van Huydecoper's plan, een *Geschiedenis van Amsterdam* te schrijven, liggen in het feit, ‘Dat hij na gedurende enkele weken in het bezit te zijn geweest van een groot gedeelte van het handschrift van Pieter Vlaming's *Beschryvingh van de stad Amsterdam,* verplicht werd, dit manuscript weer aan de nabestaanden van Vlaming terug te geven.’ Ook blijken de feiten anders te zijn.

Nu het Huydecoper-archief is opengelegd, hoewel nog niet geheel gecatalogiseerd, kunnen we de kwestie zuiverder stellen.

Balthazar Huydecoper heeft een (Oostindische) kist met documenten van Pieter Vlaming na diens dood wederrechtelijk in bezit genomen en acht jaar gehouden. Het is hem in die tijd niet gelukt behoorlijke afschrifvan al het materiaal te maken; hij kon deze moeilijke, illegale arbeid nauwelijks door anderen laten verrichten. H. Noordkerk zal materiaal eruit hebben gebruikt (hiervóór blz. 219).

De vraag rijst: bevond zich het (een) handschrift van Pieter Vlaming in de kist? In de inventaris van de boedel staat letterlijk: ‘het manuscript van den overledene en de papieren en de bewysen van en behorende tot De beschryving van de stad Amsterdam, ten deele berustende in het sterfhuys, ten deele onder Gerrit Schoemaker, en voor het grootste gedeelte, in een kist, staande versegelt ten huyse van den heer Balthazar Huydecoper’ (VI. Invent., blz. 24-25).

Wat is de waarschijnlijkste voorstelling wat het manuscript betreft? In de inventarisatie wordt het manuscript het eerst genoemd, en bij de lokalisatie staat het sterfhuis voorop; hier zou correspondentie kunnen

bestaan, we zouden er een aanwijzing in vinden, dat het handschrift zich in het sterfhuis bevond.

Dan rijst de vraag: wat heeft het handschrift bevat? Vlaming deelt mee dat men in 1729 met drukken zou beginnen in een brief aan François van Limborgh, d.d. 5 februari (GAA). Het handschrift van het eerste hoofdstuk of een kopie daarvan berustte naar aanleiding hiervan in 1734 waarschijnlijk bij de drukker Erven van Ratelband en Comp. en Uytwerf. Vlaming heeft na de uitgave in 1732 van *Carmina Hospitalii* zijn tijd geheel kunnen besteden aan het persklaar maken van dit eerste hoofdstuk. Daarna moest hij het tweede onderhanden nemen, indien hij al geheel klaar was met het eerste, toen met drukken werd begonnen. Uit het feit dat Huydecoper op 11 april 1737 nog met de papieren van de Karthuizers bezig is, mag men concluderen, dat dat eerste hoofdstuk door Vlaming niet was afgemaakt.

Voor het tweede hoofdstuk was eveneens veel bronnenstudie nodig, eventueel verzamelen en copiëren. Dat hiervoor de geschiedenis van het geslacht van de ‘Amstels’ in aanmerking kwam, kan men opmaken uit de gevoerde correspondentie met Van Limborgh en Cornelis van Alkemade (hiervoor blz. 209). Het lijkt bijna onmogelijk, dat Vlaming in januari 1734 al aan het schrijven was, en zo dat het geval was, dan moet hij zijn concept bij de hand hebben gehouden, mogelijk zelfs op ‘Hogerwoert’, en niet in een kist weggesloten. Hieruit volgt, dat zo er al een manuscript in de kist bij Balthazar Huydecoper zat, dit niet anders kon zijn, dan dat van het eerste hoofdstuk, waarvan een kopie waarschijnlijk bij de drukker berustte.

Volgt de vraag: waar is dan het eerste hoofdstuk, dat bij de drukker berustte, gebleven? In de hiervoor geciteerde briefwisseling van Huydecoper is twee maal sprake van de schade voor de boekverkopers, die maar moeten borgen. Deze schade droegen Ratelband en comp. en Uytwerf blijkbaar, die met het eerste hoofdstuk bleven zitten, dat echter wel, als het af was geweest, op zichzelf had kunnen staan, zoals Vlaming het had voorgesteld (hiervoor blz. 210). De drukkers hebben de uitgave toch aangehouden in de hoop op voortzetting van de *Geschiedenis van Amsterdam;* tenslotte was Gerrit Schoemaker in deze uitgave geïnteresseerd. Heeft zijn dood in 1742 misschien de gang van zaken beïnvloed? Inderdaad is er in 1742 voortgang te zien. De boekhandelaar Tirion heeft in de zomer van 1742 het eerste hoofdstuk van Wagenaar's *Geschiedenis van Amsterdam* gedrukt en heeft dit aan Huydecoper ter

verbetering aangeboden. Het kan zijn, dat Tirion in Huydecoper werkelijk een autoriteit zag die althans over bronnen beschikte, maar de opzet kan ook een list zijn geweest om met Huydecoper in gesprek te komen over de stukken die hij in bezit had en die dan wel op het eerste en het tweede hoofdstuk betrekking gehad moeten hebben. Hier moet opgemerkt worden, dat er zich voor een enorm kapitaal archiefstukken in de kist bevonden. Kort na het gesprek met Tirion lijkt de zaak door Huydecoper geregeld te zijn. Heeft Wagenaar vóór 1742 gebruik gemaakt van Vlaming's eerste hoofdstuk, dat de erven in dat geval tegen schadevergoeding aan Ratelband en Comp. en Uytwerf vrij gegeven kunnen hebben? Is Huydecoper gezwicht toen hij in Wagenaar een meerdere moest erkennen? Teruggave en verkoop aan Tirion kan men zich niet anders voorstellen dan aan en door de executeuren te zijn geschied.

Hoewel deze gang van zaken niet direct uit de gegevens is te reconstrueren, lijkt me dit een mogelijkheid. Het ware te wensen, dat de drukkers Ratelband c.s. in februari 1734 het eerste hoofdstuk geheel afgedrukt hadden, met bewaring van het manuscript, maar in verband met de aankoop door Tirion kunnen zij ook verplicht zijn geworden het gedrukte enz. te vernietigen. Voor een nauwkeurige studie van de rol van Huydecoper in deze kwestie zou diens correspondentie met Schoemaker en na diens dood met de erfgenamen, welke in het Huydecoperarchief aanwezig is, nog behandeld moeten worden.

Dat er in de inventarisatie van Vlaming's boedel geen overeenkomst met de drukkers voorkomt, zegt niets, daar ook een bestaande hypotheek op ‘Hogerwoert’ er niet in genoemd wordt.

E. Brieven

De brieven van Pieter Vlaming die bewaard zijn, zijn bijna alle in origineel handschrift overgeleverd. Enkele ervan dragen een adres; deze evenals de andere tonen een zekere nonchalance van de schrijver: een doorhaling, een verbetering. Het is aan te nemen, ook door de handtekening eronder, dat we met originele brieven te doen hebben en niet met een klad, hoewel de brief aan Fontanini (RAU. Huyd. 2089) duidelijk een klad is, maar wel een handtekening draagt en aanwijzingen voor de ‘bestelling’. De stijl is op de man af, sommige zijn niet meer dan kattebelletjes, en juist door dit karakter zien we de beweeglijke dichter en vorser getypeerd; goede stijl achtte hij voornamer dan een brief

zonder doorhalingen; overschrijven nam hem te veel tijd, ook soms het overlezen, gezien het wegvallen van een letter hier of daar, of het laten staan van een woord te veel (hierna blz. 338, d.d. 3 juli 1716). Wel vertonen officiële brieven b.v. aan Cornelis van Alkemade langere, mooiere zinnen, dan b.v. die aan François van Limborgh. In dit hoofdstuk en in de levensgeschiedenis van Vlaming zijn grote stukken, soms gehele briefjes opgenomen, die het verschil in stijl weergeven tussen De Pauw, Noordkerk, Huydecoper, Van Limborgh en Vlaming, van wie de stijl in aflopende volgorde ingewikkeld is. Alleen Van Limborgh schrijft evenals Vlaming ongedwongen Nederlands. Het is misschien mede om deze ongekunstelde briefstijl, dat Huydecoper Vlaming na zijn dood betiteld heeft als zijn ‘eerlijke’ vriend; een voorbeeld is te vinden in een briefje aan Huydecoper d.d. 17 maart 1731:

> Myn Heer & Vriendt
> gelieft het u by my te spyzen gy doet my vriendschap, kan dat niet zyn
> wacht ik u kort na de maeltydt, willende wel met u na het afdoen onzer
> zaekjes, de party by Noordkerk waerneemen, gevalt het u het boek der
> Car[t]huizers brenger deezes mede te geeven of door uw knecht te laeten
> brengen, zulx stel ik ter uwer keuze, en my in 't geheel
> ter dispositie van UEd die inmiddels verblyf
> UEds.dw.dr & Vriendt,
> w.g.P. Vlaming
> Amt. 17 Maert 1731

Overige voorbeelden van brieven of gedeelten daaruit zijn te vinden op blz: 177, 178, 179, 284, 285, 286, 293, 337, 338.

Een overzicht van het proza van Pieter Vlaming, dat in ons bezit is, levert als voornaamste kenmerk op, dat het erop gericht is een direct contact tussen de dichter, de schrijver met de lezer tot stand te brengen. Hij gebruikt het proza merendeels ter inleiding tot gedichten en pas in zijn laatste levensjaren in zelfstandige geschiedwerken.

Hij is wars van mooidoenerij en ook ‘lange’ zinnen zijn niet ingewikkeld gemaakt door tweede- en derde-graads onderschikkingen. Hoewel hij een goed prozaïst blijkt te zijn, onthoudt hij zich van zelfstandige, theoretische beschouwingen in proza, in de vorm van essays, afgezien

van zijn eerste publicatie, de ‘Verhandeling van satiren en satirdichters’.

Het gebruik, dat hij van het proza maakt, doet hem kennen als dichter die het liefst in poëzie poëtische fictieve stof hanteert. Waar hij gebonden wordt aan de werkelijkheid, zoals in het reële contact met de lezer en in zijn geschiedkundige geschriften is zijn proza ‘eerlijk’. Daarbij moet men in aanmerking nemen, dat Vlaming zich pas vijfentwintig jaar na zijn debuut als dichter tot geschiedschrijving heeft gezet, een tijd waarin de vaderlandse geschiedschrijving grote vorderingen had gemaakt.

Hoofdstuk VI
Litteratuur en wetenschap

Wil men de betekenis van Pieter Vlaming van alle zijden bezien, dan zouden de verschillende onderdelen van zijn wetenschappelijke arbeid vakkundig moeten worden behandeld, hetgeen buiten mijn vermogen ligt: dit kunnen slechts vakspecialisten naar behoren volbrengen. Maar zonder de specialistische kennis van de latinist of de Nederlandse filoloog kan de litteratuurhistoricus zich wel in zoverre informeren over deze onderdelen van Vlaming's litterair-wetenschappelijke arbeid, dat dit werk zijn noodzakelijke plaats kan krijgen in de behandeling van de dichter Pieter Vlaming.

Vlaming genoot tijdens zijn leven een goede reputatie als dichter, maar hij werd evenzeer om zijn geleerdheid geroemd.

Latijn

1. Reeds in zijn gymnasiumtijd deed Pieter Vlaming een grote kennis op van het Latijn, waartoe de conrector, David van Hoogstraten, van de Latijnse school het zijne heeft bijgedragen. Bij het verlaten van deze school heeft Pieter in 1702, op zestienjarige leeftijd een oratie moeten houden, waarvan de gedrukte tekst bewaard is (UBA.). Op het titelblad vinden we vermeld: *'Oratio de usu et praestantia studii nummarii* habita in choro Templi novi'. Het pamflet, versierd met het wapen van Amsterdam, is gedrukt bij Henr. & Wed^{e} Theod. Boom. Aan de acht-bladzijdenlange rede gaat een plechtige aanspraak aan alle aanwezigen vooraf. De

stofkeuze kan aan zijn vaders vriend, Lud. Smids, een bekend penningkundige, te danken zijn geweest. Deze oratie van Pieter Vlaming vertoont, lijkt me, veel overeenkomst met de oratie die Balthazar Huydecoper in de Nieuwe Kerk heeft gehouden en waarvan de bijzonderheid is bewaard, dat een medeleerling kritiek leverde in een tienregelig gedicht, waarop Huydecoper met een gedicht antwoordde. Over het optreden van Pieter Vlaming is echter niets bekend. (V. Sch., blz. 14, 15).

2. In 1709 verzorgt Pieter Vlaming met de jeugdige Lukas Schermer, éénentwintig jaar oud, een uitgave van de vertaling van *Alle de Schimpdichten van D. Juvenalis en A. Persius Flaccus,* waarvan de meeste reeds door anderen waren vertaald. Van de vier nog overige nam Vlaming de twaalfde en de zestiende voor zijn rekening. De voorrede van het geheel is ondertekend door de drukker W. van Kessel, die aan de keerzijde van het titelblad de bundel opdraagt aan Lukas Schermer, ‘groot beminnaar en zeer schrander oeffenaar der edele dichtkunst en liefhebber van alle nutte wetenschappen’. De ondertekening van de voorrede klopt niet met de voorstelling van zaken welke Vlaming geeft in zijn levensbericht van Schermer, voorin de uitgave van *Lukas Schermers Poëzy;* hij schrijft daarin, dat de arbeid aldus was verdeeld, dat Schermer de ‘Voorreden’ en Pieter Vlaming de ‘Verhandeling van satiren en satirdichters’ schreef. Vlaming gebruikt het woordje ‘schreef’.

Betekent dit, dat het werkelijk zo is gebeurd? Er is de mogelijkheid, dat Van Kessel is ingesprongen bij ziekte van Schermer, en ook is het mogelijk, dat Van Kessel zijn naam zette onder de voorrede van Schermer en aan hem de bundel opdroeg uit commerciële overwegingen. De inleiding van deze voorrede getuigt van het rationalisme van de schrijver: het slechte karakter van de Ouden blijkt daaruit, dat ze ondeugden verhieven tot goden en godinnen, zoals de ‘onkuischheit’ tot Venus, de ‘dronkenschap’ tot Bacchus, maar de inleider vervolgt:

> ‘zo ontbrak het echter die tyden niet aan kloeke geesten, die alleen door 't licht der natuurelyken reden aangezet en door een edelmoedigen aart werden geprikkelt....’ (Juv., fol. **5 r°).

Dezen trachtten de mensen te verbeteren door het belachelijk-maken van de ondeugden in satiren.

Op deze voorrede volgt de ‘Verhandeling van satiren en satirdichters’

van Pieter Vlaming, ingeleid door een ‘Brief’, die hiervoor is besproken (blz.17).

Vlaming geeft in zijn ‘Verhandeling’ een overzicht van de satirenlitteratuur, beginnende bij de beschaving in de alleroudste tijden, toen de dichters

> ‘als andere Herculessen, door zachtvloeijende ketenen van hun net aan eengeschakelde redenen het volk by de oren en door de oren, de harten tot betrachting van deugt en plichten hebben geleit’.

Maar, zegt hij, de zedepreken en filosofieën hielpen niet.

> ‘Andere uitslag had de vond der dichteren, die eerst in hunne reyen naderhand in volslagene toneelspelen.... de menschen als in een spiegel hunne zotternyen voor oogen stelden’.

Vlaming geeft daarop een opsomming van Latijnse satirendichters, door wie de ondeugden op zichzelf werden gehekeld om de personen die ze bedreven te sparen. Hij constateerde, dat Juvenalis een ander doel heeft gehad: ‘hij ontziet niemand, trekt het schoonschijnend momtuig af, ontziet geen Caesar en ziet heen door schijnheiligheid van filosofen en wichelaren’. Vervolgens geeft hij Persius Flaccus een plaats:

> ‘Persius hout tusschen Horatius en Juvenalis den middelweg. Duisterer door verbloemde bywoorden, bestraft hy onder algemene namen’,

hij is niet persoonlijk. Vlaming vervolgt zijn historisch overzicht en komt op een gegeven moment tot het oordeel over navolgers:

> ‘In geen taal, dat ik weet, komt iemand zo na aan den ouden, als Ariosto in de Italiaansche die grote geest, niet vergenoegt door zyn onsterffelyke *Orlando* ten hemel te zyn gevoert, bootst hy de *Satiren* van Horatius na’.

Van de Fransen roemt Vlaming Boileau; in de Nederlandse litteratuur heeft hij Vondel voorop geplaatst, vermeldt van hem de ‘gruwel der

verwoesting' en andere *Hekeldichten,* waarin deze de stijl van Juvenalis volgt. Dan komt Oudaen, die hij wel op prijs stelt, al is hij 'niet zo glad van stijl', met zijn hekeling van de 'onkuische' klucht *Trijntje Cornelis* [*van Constantijn Huygens*] en diens [*Oudaen's*] *Hekeldichten* tegen Lipsius, de ketterdoder. Na enkele technische mededelingen noemt Vlaming Erasmus, 'die hersteller der letteren en Fenix der geleerdheid' met diens *Lof der Zotheid,* evenals Cuneus met *Sardi Venales,* vertaald als *Gekken te hoop* (Penn., blz. 159). Tot zijn eigen tijd komt Vlaming met 'Wy hebben *Commedia vetus of het Bootmanspraatje* en *De malle Wagen'* die hij veronderstelde van één en dezelfde schrijver te zijn, 'die beter had gekund zo het de rampspoed der tyden toegelaten had' [Meerman].

Vlaming geeft op, dat hij de levensgeschiedenis van Juvenalis las uit een oud handschrift van Isaac Vossius, hetgeen niet van Suetonius was. Hij heeft zich blijkbaar goed in de stof ingewerkt en toont hier al de speurzin die hem bij zijn latere uitgaven tepas zal komen.

De 'Verhandeling van satiren en satirdichters' kon gelden als een leidraad voor de roerige dichters, die reeds aan het strijden waren, en die daarbij de satiren van de Ouden navolgden (vergelijk *David van Hoogstraten en de letterkundige twisten van zijn tijd* door Th. Nolen). De gehele dichtersstrijd uit het begin van de achttiende eeuw tot 1718 kan mee beïnvloed zijn door de bewondering voor de 'Satiren' der Ouden. Een klassiek voorbeeld was de *Muizenstrijd,* door Lukas Schermer vertaald (Sch., blz. 265) naar - zoals hij dacht - Homerus; het pendant hiervan is de *Muizenzang, De Zangberg gezuivert* door Matanasius (P.A. de Huybert van Kruiningen) (zie bijlage 1, blz. 336).

Deze eerste publicatie van de drieëntwintig-jarige Vlaming was door Jan Goeree en J.B. Wellekens aanbevolen en het onderwerp leek 'in' te zijn, zoals Van Kessel waarschijnlijk had opgemerkt.

Een vertaling van het twaalfde en zestiende schimpdicht van Juvenalis door Vlaming werd, zoals gezegd, in de bovenbehandelde bundel opgenomen.

Het twaalfde schimpdicht heeft Vlaming vertaald in 199 alexandrijnen, waarvan regel 104 en 142 verduidelijking behoeven:

Regel 104:

‘Iules aangenaam, en voorgesteld voor zynen’
lees: ‘Iüles’, zodat de naam drie lettergrepen bevat.
Regel 142:

‘Altaren opgerecht, heeft drie kleentjes, die hun deel’

één lettergreep is er teveel, die of door de drukker of door de vertaler is bijgeschreven: dit zou kunnen zijn de vijfde lettergreep ‘ge’ of een (in de marge bijgeschreven) ‘drie’.

Het zestiende schimpdicht heeft in Vlaming's vertaling 90 regels, eveneens alle alexandrijnen, waarvan er geen onregelmatig is. Achter de vertaling van Vlaming is een tweede van deze satire opgenomen, wat overeenstemt met de opzet van de bundel om er bestaande vertalingen in te publiceren.

Alle gedichten zijn geannoteerd, door wie wordt niet gezegd, misschien door de beide jonge dichters, maar dan aan de hand van eerdere geannoteerde uitgaven.

3. H.L. Spiegel heeft in zijn *Hertspieghel* een beschrijving gegeven van het ‘Hol van Plato’, waarbij hij een epigram in het Latijn dichtte van twaalf regels (Hrtsp., **3 V^{o}); dit heeft Vlaming vertaald in een ‘Byschrift op Platoos hol’ van achttien alexandrijnen. De uitbreiding wordt voor het grootste deel veroorzaakt doordat men in het Nederlands langere vormen gebruikt dan in het Latijn. Er is een enkele toevoeging van Vlaming, voornamelijk de laatste regel, diè getuigt van de behoefte aan een afsluitende ‘moraal’, en wel: ‘Men holt den doolweg op, en houdt zijn oude zeden’.

4. Uit het achttiende-eeuwse Latijn van professor Jac. Phil. d'Orville heeft Vlaming de feestrede vertaald, die deze heeft gehouden (in proza) bij het honderdjarig bestaan van het Athenaeum Illustre in 1732. Deze vertaling, vermeerderd met lofdichten van P.C. Hooft en J.v.d. Vondel op de stichting in 1632 vervaardigd en twee lofdichten van Pieter Vlaming (hiervóór besproken) is waarschijnlijk goed verkocht; in verschillende bibliotheken zijn er thans nog exemplaren van bewaard: in 1754 verscheen een tweede druk. Met een voorwoord leidde Vlaming deze uitgave in.

5. Een oorspronkelijk gedicht in het Latijn van 11 regels door Pieter Vlaming vervaardigd heeft hij opgenomen in zijn uitgave van Van Hoogstraten's *Poëmatum, libri XI*. Het is een antwoord op een gedichtje van David van Hoogstraten en het is even braaf en conventioneel als dat van zijn leermeester. We mogen het dan ook vóór 1704 dateren (Poem. XXVI, blz. 116).

6. *Elogium viri nobilis Theodori Boendermaker*, een prozageschrift in het Latijn. Deze eloge is afgedrukt op de derde bladzijde van de *Veilingcatalogus* van Boendermaker's bibliotheek, aanwezig in de UB. te Amsterdam (hierna blz. 322); de bibliotheek werd twee jaar na de dood van Th. Boendermaker geveild op 30 maart e.vv. 1722 (zie hierna blz. 322). Bij de waardigheden van de overledene worden genoemd ‘Kanunnik van Sint-Marie te Utrecht’ en ‘octovir’ van de Middellandse zeehandel. We hebben geen aanknopingspunten om te zeggen in welke van deze functies Vlaming de overledene gekend had, want met beide instellingen heeft hij te maken gehad.

Uit de hierboven besproken vertalingen en Latijnse geschriften ziet men, dat Vlaming het Latijn, zoals men dat in de periode rond 1700 leerde en gebruikte, heeft beheerst, maar dat er slechts één Latijns gedicht uit zijn jeugd van hem bekend is. In het proza heeft hij zich verschillende keren van het Latijn bediend o.a. in de uitgaven van Latijnse werken van anderen, welke hij van een Latijnse voorrede vergezeld deed gaan, die soms het karakter van een vita kreeg.

1. *Sex. Aurelii Propertii, Elegiarum, libri IV, ad fidem veterum membranarum, curis secundis Jani Broukhusii, sedulo castigati*. (1727).

De uitgave van dit werk door Pieter Vlaming was de eerste van vier uitgaven in het Latijn, waarvoor het materiaal in de bibliotheek van David van Hoogstraten voorhanden was geweest. In de voorrede bericht Vlaming, dat hij de papieren op de veiling had gekocht en dat hij op verzoek van de drukkers, tot deze uitgave is overgegaan. Hem ontbrak echter de tijd om er veel aan te doen en daarom heeft hij uitsluitend het materiaal van Van Broekhuizen gebruikt. In deze voorrede van vijfeneenhalve bladzijde geeft Vlaming een overzicht van de geschiedenis van het elegische gedicht, waarin Petrarca, Boccaccio, Pontanus, Sannazaro e.a. hun plaats krijgen. De opdracht aan Stephanus Hurgronje is ook in het Latijn gesteld.

De veiling van David van Hoogstraten's bibliotheek werd gehouden op 22 mei 1725, bij Gerard onder de Linden in de Nes met Joh. Westhuis als veilingmeester. Op de veilingcatalogus is vermeld, dat de uitgaven en aantekeningen van Johan van Broekhuizen hieronder zijn begrepen. Het exemplaar aanwezig in de bibliotheek van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels is doorschoten en vermeldt de namen van de kopers met de prijzen. Er is bijna geen bladzijde waar Vlaming's naam niet enige keren op voorkomt. Hij moet wel meer dan zestig boeken hebben gekocht. Zijn naam staat o.a. genoteerd bij *Michaelis Hospitalii Sermones* (1585), enige nummers *Tibullus* en *Propertius*, met aantekeningen van Van Broekhuizen, tezamen voor ca. *f* 17,-, *Sannazarii* editie Broekhuizen voor *f* 1,40. Over het algemeen waren de prijzen niet hoog, en verschillende boeken kreeg Vlaming voor een aantal stuivers. Het grootste deel van zijn aankopen bestond uit Latijnse werken en enige gedichtenbundels van eigentijdse dichters (o.a. Willink).

2. De uitgave van David van Hoogstraten's *Poëmatum libri XI* (1728) verrijkt hij met een ‘Vita’, waarin hij o.a. diens vriendenkring beschrijft en zijn geleerdheid roemt, met name op het terrein van de poëtische numerus (maat). De gedichten prijst hij als ‘pura, simplicia, nitida Latina et a summo viro qui scientia numeri Poetici maxime insignis erat’ (Poëm., blz. *5 r°). Bovendien vinden we de ‘numerus’ bij geschriften van Van Hoogstraten nog een tweede keer door Vlaming genoemd (Poëm., blz *7 r°). Het is me helaas niet gelukt hierover iets naders te vinden, al zouden deze regels van Vlaming er wel op wijzen, dat hij al vroeg met de bijzonderheden van de maat der verzen vertrouwd was geraakt, en dat David van Hoogstraten zich gemengd had in de discussies die o.a. door Lambert ten Kate toentertijd werden gevoerd (hiervoor blz. 155).

3. De uitgave van de *Opera latine scripta* van Sannazarius (1728) voorziet hij van een opdracht aan Jan de Witt, J.C. en een voorwoord van vijf bladzijden, beide in het Latijn. In het laatste geeft hij informatie over Sannazaro en verwijst daarbij naar de vertaling van de *Arcadia*, die hij dan binnen afzienbare tijd hoopt uit te geven met een levensbeschrijving van de Italiaanse dichter.

Uit dit voorwoord blijkt, dat Vlaming de beschikking had over zeer vele

aantekeningen van Joan van Broekhuizen, die hem uit de nalatenschap van David van Hoogstraten waren toegekomen. Reeds eerder had David van Hoogstraten hem gevraagd hieruit te publiceren. Nu had hij sinds 1716 zelf ook onderzoekingen betreffende de persoon van Sannazaro en zijn werk verricht; de resultaten hiervan geeft hij met die van Van Broekhuizen in de noten weer, na kritische beschouwing van de laatste evenals van de aantekeningen van Vulpius, welke hij gebruikte. Ook heeft Vlaming's kritiek betrekking op het al of niet authentieke van verschillende gedichten. Aldus heeft hij een herziene uitgave gegeven van de druk uit 1686, welke Van Broekhuizen bezorgde.

4. Ook aan de uitgave van de *Carmina Hospitalii* (1730) laat Vlaming een Latijnse opdracht en een Latijns voorwoord vooraf gaan, waarin hij rekenschap geeft van de opgenomen gedichten. Voor deze uitgave vond hij het materiaal in de nagelaten papieren van David van Hoogstraten, maar tot zijn verwondering had deze nooit tot één van zijn vrienden over deze verzameling gesproken. Het resultaat is een zeer verantwoorde uitgave geworden, die nog in 1950 wordt genoemd door A. Buisson in zijn twintigste-eeuwse uitgave van deze gedichten van Hospitalius (1506-'73) (Penn., blz. 166).

Grieks

Vlaming heeft ook het Grieks met ijver bestudeerd, maar invloed daarvan op zijn dichtwerk is niet aan te wijzen. Wanneer Wellekens hem aanspoort door te gaan met zijn studie van het Grieks, heet dat in de eerste plaats om Theocritus te kunnen lezen, maar in zijn noten op de *Arcadia* vermeldt hij meestentijds Vergilius en slechts zelden Theocritus (zie hierna blz. 242). Het zal zijn latere vriend Jac. Phil. d'Orville zijn, die pas 20 jaar na Vlaming's dood bezig is met een uitgave van Theocritus. Voor Vlaming heeft zijn kennis van het Grieks de meeste waarde in de poëtenoorlog kunnen hebben.

De belangrijkste arbeid in dit verband is geweest zijn vertaling van *Cebes' Tafereel*, in proza, die is afgedrukt achter de werken van H.L. Spiegel in Vlaming's uitgave van de *Hertspieghel* (Hrtsp., blz. 317 e.vv.). Hij oordeelde de lectuur van dit *Tafereel* voor het volledig begrip van het zesde en het zevende boek van de *Hertspieghel* noodzakelijk. Hij noemt in de voorrede van zijn vertaling vier reeds bestaande vertalingen, waarvan twee in dicht, en wel van Isaac van der Sluis, te Rotterdam in 1613

uitgegeven, welke Vlaming als ‘in elendig Rym’ aanduidt, en van David van Hoogstraten, gekarakteriseerd als ‘geleerdelyk en bevallig’. In proza heeft Mr. Anthony Gilles bij Plantyn in 1564 een vertaling uitgegeven die verouderd is en niet geheel juist; tenslotte vermeldt hij de vertaling van de hoogleraar Jac. Gronovius uit 1689, ‘welke niet alleen veel zuiverer van lezing dan alle de vorige, maer zelfs het gantsche slot van deeze zamenspraek, uit een Handschrift der Koninklyke Boekerye ryker was’. Deze laatste oordeelt Vlaming de beste, maar ze voldoet hem niet zo, dat hij er gebruik van wil maken. Van buitenlandse vertalingen geeft hij een opsomming die begint met Tertullianus; uit later eeuwen noemt hij de Latijnse proza-vertaling van Ludovicus Odaxius van Padua uit de vijftiende eeuw; nog vier Latijnse volgen, waarop hij in het algemeen gewaagt van vertalingen in het Arabisch, Spaans, Italiaans, Engels, Frans en Hoogduits.

Vlaming is bij zijn vertaling zeer zorgvuldig en kritisch te werk gegaan. Enkele van de noten die hij aan de tekst toevoegt kunnen zijn werk het beste illustreren.

Noten:

Hertspieghel, blz. 339: In de tekst is sprake van degene die de ware wetenschap deelachtig is geworden: deze gaat waar hij wil, ‘want hy is overal in veyligheidt, eveneens als of hy in de Corycische spelonk was’. Hierbij vermeldt noot 14: ‘Corycische spelonk / Hier schuilt een spreekwoordt onder dat noch by den groten Rotterdammer, noch by anderen der uitleggeren van deeze woorden te vinden is, en zynen oirspronk heeft uit de Corycische spelonk, boven de stad Coricos, in Cilicien gelegen. Indien men naeuwkeurig naergaet het geene Strabo, Mela, Solinus en Cladius Salmasius, over den laetsten aentekent, zyn 'er twee dingen in 't byzonder over deeze spelonk aen te merken, die mogelyk dit spreekwoordt hebben veroorzaekt, de heiligheidt der plaetse, en 't ontzag voor de Goden, het geen de menschen belette zich zeer licht daer diep in te begeven, door het gewaende geluidt der Cymbalen afgeschrikt: en, ten andere, de wonderlyke bevallige en vruchtbare gedaente van deeze spelonk; die zulke welke daer verblyf hadden ten uiterste bekoren moest, en dus een spreekwoordt hebben doen toepassen op iemant, die met alle genoegen en voldoening en vermaek zich zelven in de uiterste veiligheidt gestelt zag’.

Hertspieghel, blz. 345: In de tekst wordt bij Plato vermeld: ‘de

Letteren en verdere wetenschappen, welke Plato zeide de kracht te hebben van eenen breidel voor de Jongelingen, opdat zy door geen andere dingen vervoert worden'. In noot 17 verklaart Vlaming aldus: 'Plato / Cebes ziet hier waerschynelyk op Platoos zevenden zamenspraak van de wetten. Vreemdt is het dat men uit deeze plaets mede wil bewyzen dat deeze zamenspraek van Cebes niet zoude zyn; kan Cebes zoo wel van Plato niet spreeken, als Plato van Cebes, wien hy in den zamenspraek, Phaedo genoemt, met Socrates kort voor 's mans geweldigen doodt wegens de onsterffelykheidt der ziele doet redeneren? Cebes en Plato waren beiden leerlingen van Socrates; de eerste werdt, op Socrates aanraden, door Phaedo gekoft; en de laetste droomde den nacht te voren eer hy zich by Socrates ter onderwyzinge begaf, dat hy boven zyn twee oogen noch een derde in 't voorhoofdt kreeg, indien men Origenes geloven mag. Die van Platos leven en zyne Filosofie meerder verlangt te weeten slae de Filosofische oudheden van Stanley op, behalven den Kardinael Bessarion, Fabricius in zyne Grieksche boekery, Diogenes Laërtius en ontelbare anderen die of de overeenkomst der Platonische Filosofie met de H. bladeren hebben aengewezen of waer in de zelve verschillen. Met de aangehaalde schrijvers worden bedoeld: Thom. Stanley, History of Philosophy (1655-'62) in het Latijn vertaald o.a. het vierde deel door Jean le Clerc (1690) (Boui., blz. 1830[1]); Origenes, christelijk schrijver (ca. 185-254) (Boui., 1397[2]); Diogenes Laërtius (ca. 200 n.C.): De vitis dogmatibus clarorum philosophorum (Boui., blz. 531/2); Kardinaal Bessarion (1403-1472): In Calumniatorum Platonis (Boui., blz. 226); Johann Albert Fabricius (1668-1736): Bibliotheca Graeca, verschenen van 1705 tot 1728 (Boui., blz. 638[2]).

Vlaming staat even kritisch tegenover de oude handschriften van litteraire werken als zijn historieschrijvende tijdgenoten stonden tegenover de middeleeuwse oorkonden (verg. Kamp., blz. 148), d.w.z. met grote scepsis ten opzichte van de betrouwbaarheid der monniken, i.c. der copieerders; hiervan getuigt:

Hertspieghel, blz. 331, noot 8: Bij de opsomming van de minnaars van 'Schyngeleerdheidt' staat in de tekst: 'hoe heet men hen? Zommigen, antwoorde hy, Poëten, anderen, Redenaers; deezen Redenkavelaars, anderen Zangkonstenaren, geenen Telkundigen, die Lantmeetkundigen, anderen Sterrekykers. anderen Lustzoekenden, anderen Wandelaers, anderen Oordeelkundigen, en wyders allen die met deezen overeenkomst hebben'. Vlaming geeft hier een zeer uitgebreide verklaring

bij in noot 8. ‘Poëten enz. Uit deeze plaets meent Wolfius en anderen, dat deeze zamenspraek niet kan geschreven zyn door Cebes den Thebaen, leerling van Socrates. Want, zeggen zy, hoe komt hier de Poëzy onder de Schyngeleerdheidt, daer de gantsche Filosofy. tot den tydt van Socrates en Cebes toe, in Poëzy geschreven is, ten minste voor ver het meeste gedeelte? hoe koomen de Redenkavelaers te pas, daer die kunst toen noch niet tot misbruik en verstrikking gebruikt werdt, maer van Socrates met veel vrucht tot overtuiging der menschen in 't werk gestelt? hoe de Redenaers, die, toen noch geen Sofisten, maar meerendeels rechtschapene Filosofen, het volk de deugdt en liefde tot het vaderlant inboezemden? hoe kan hy gedenken aen Secten die eerst na zyn doodt zyn opgekomen, by voorbeeldt als de Lustzoekende, navolgers van Epicurus [Hedonisten], en Wandelaers, van Aristoteles? [Peripatetici] maer anderen stellen daer tegen, dat deeze naemen daer uit aentekeningen op den kant zyn ingevloeit, of door eenen Wysneus van een' uitschryver daer by gelapt, (gelyk de meeste oude Schryvers, indien niet alle, dus geleden hebben) dewyl Chalcidius, den Timeus van Plato uitleggende, deeze plaets aenhaelt, en van geenen spreekt dan van Lantmeetkundigen, Zangkonstenaren, Telkundigen, en Sterrekykers; met welken de Arabische overzetter over een stemt, aen wien Salmasius al hogen oudendom toeschryft’.

Cladius Salmasius [Claude Saumaise] (Boui., blz. 1730), die door Vlaming wordt aangehaald, ging, na in Parijs gestudeerd te hebben, naar Heidelberg, waar hij zich op de bestudering van de Ouden ging toeleggen. Hij werd uitgenodigd in Leiden te doceren; hoewel hij uitnodigingen van verschillende universiteiten had afgeslagen, ging hij naar Leiden, waar hij in 1631 Joseph Scaliger opvolgde.

Hoe geleerd deze vertaling door Vlaming van *Cebes' Tafereel* ook moge zijn geweest, hij heeft, voor zover mij bekend, geen ander werk uit het Grieks vertaald.

Volledigheidshalve mogen de drie Nederlandse uitgaven, die Vlaming verzorgde en die ook getuigden van de goede naam, welke hij als geleerde bezat, worden vermeld.

1. *Lukas Schermers Poëzy*, welke uitgave slechts in naam door Vlaming is verzorgd, evenals de herdruk (1712 en 1725) (hierna, blz. 274).

2. De *Hertspieghel* van H.L. Spiegel, waarin ook de andere gedichten van Spiegel zijn opgenomen, een uitgave die Vlaming zijn naam als ge-

leerde heeft bezorgd; nu nog wekt deze bewondering (zie blz. 195 en 238).

3. *Beginselen of Kort Begrip der Rederykkunst* van David van Hoogstraten, door de schrijver reeds geheel voor de druk gereed gemaakt; Vlaming's verdienste is bij deze uitgave dus gering geweest (hiervoor blz. 192).

Annotaties

Belangrijk werk, dat Vlaming op wetenschappelijk gebied heeft geleverd, is het annoteren van twee uitgaven:

1. De *Hertspieghel* van Hendrik Laurensz. Spiegel ten behoeve van de uitgave van Spiegel's gedichten in 1723. Door een gelukkig toeval zijn enige brieven van Pieter Vlaming aan de geleerde Cornelis van Alkemade te Rotterdam bewaard, waardoor wij worden geïnformeerd over Vlaming's activiteiten voor deze uitgave. De eerste der brieven leert ons van wie en wanneer ongeveer het initiatief tot de uitgave is uitgegaan, en tevens Vlaming's wens om geleerder lieden dan zijn Amsterdamse vriend David van Hoogstraten te raadplegen.

De brief, gedateerd 21 december 1717 (GAR: hs.s. 283-1) luidt:

> Myn Heer
> UEds bekende yver en kunde in het naersporen der oudheidt en tael van ons vaderlant, doet my de stoutheidt nemen om UEd. lastig te vallen met iet hetgeen onze tael tot een groot sieraedt en byzondre dienst kan strekken. men brengt de werken van den Heere Spiegel hier weder ter drukpersse, welke uitgaef zo door veel vermeerderingen en noodwendige aentekeningen, als schoonheidt van uitvoering de andere drukken staet te overtreffen. ik heb de zorg voor dezelve op my genomen, bewogen door de achting die ik draeg voor 's mans schone redeneringen, en eene stoffe die zo noodzakelyk is. nu mistrouw ik my zelven in zommige plaetzen en woorden die my of twyffelachtig of niet al te verstaenbaer voorkomen, hier in verzoek ik UEds bystandt en van raed te mogen gedient worden, waer aen ik alles vertrouwen kan in deze stoffe; de waerde van deze schriften maekt myne stoutheidt verschoonbaer, die voor my zelven anders beschroomd zou wezen ook vindt ik my in eene noodzakelykheidt dewyl ik buiten UEd geen mensch kenne waertoe ik my keren kan om een rechtschapen oordeel

hier over te halen. vergeef my indien ik u iets verg dat u mishage en zyt verzekert dat ik met alle oprechtheidt ben.

Myn Heer UEdsd w.g. P. Vlaming

De introductie tot de heer Van Alkemade kreeg Pieter Vlaming door de remonstrantse dominee Cornelis van Arckel (GAR., h.s. 283-2), die ook bij de Poëtenstrijd betrokken was geweest, maar misschien al een kennis uit de tijd, dat Van Arckel zijn opleiding gehad moet hebben aan het remonstrants seminarie te Amsterdam (hierna blz. 279).

Voor de *Hertspieghel*-uitgave heeft Vlaming dus diepgaande studies gemaakt, waartoe ook de hiervoor behandelde vertaling van *Cebes' Tafereel* gerekend moet worden. Het is duidelijk, dat Vlaming geen theoreticus in de wetenschap is, maar een dichter, die met kennis van zaken zijn dicht- en vertaalwerk aan de lezer wil aanbieden; hij weet, dat de ontwikkelde lezer kritisch en onderlegd is.

Hij stuurt reeds op 11 oktober 1718 ‘een ruwe schetse van de uitgave’ aan Van Alkemade met het verzoek er zijn kritische opmerkingen bij te schrijven, evenals David van Hoogstraten reeds had gedaan (GAR., h.s. 283). Op 15 januari 1719 is Vlaming bezig met de eerste bladen voor een proefdruk in orde te maken, maar hij zit nog met enige moeilijkheden, waarover hij Van Alkemade om raad vraagt (GAR., h.s. 283-3); op 1 februari 1719 stuurt Vlaming het eerste proefblad aan Van Alkemade, de begeleidende brief is de laatste van de bewaarde correspondentie (GAR., h.s. 283-4).

Het stemt overeen met deze data, dat Vlaming de vertaling van *Cebes' Tafereel* in 1720 heeft gemaakt. Dat het schrijven van de verklarende noten en het drukken van zijn uitgave van de werken van Spiegel nog eens drie jaren heeft gekost is wel te begrijpen.

In de noten verduidelijkt Vlaming de tekst en geeft wetenschappelijke informatie op woorden en uitdrukkingen.

Enige voorbeelden van verklaring van de etymologie van een woord: *Hertspieghel* II, r 381: ‘Eenrins / Koppig, eigenzinnig, alleenloopend; afkomstig van *Een* voor alleen, en *rinnen, rennen* voor loopen. Dus gebruikt van Bredero in zyn Lucelle, daer Adelaer zingt:

> ‘Een Deensche Eenrins
> Verstaater toe geensins’ (r. 303/04).

Hertspieghel V, r. 362: ‘Balstuurlik / Moedwillig. dit woord komt van Bal, dat volgens Kiliaen in oud Hollants quaed betekent, gelyk *Baldadig* noch moetwillig, quaeddanig [zetfout voor -dadig] betekent, en dus zoud men gevoegelyk dit woord kunnen uitleggen die qualyk stuurt, die zich qualyk bestuurt’.

Ook wijsgerig heeft Vlaming de tekst gelezen en geeft in dat opzicht verduidelijkingen:

Hertspieghel II, r. 461: ‘Gherechtigheid / De gerechtigheid schynt tegenstrydig te zyn met deze eigene heilzoeking, dewyl haer bepaling zich uitbreidt, tot niet alleen ons zelven, het onze, maer ook aen ieder in 't algemeen het zyne te geven’, een verklaring die Vlaming aan het *Corpus juris civilis* ontleende: ‘Juris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, *suum cuique tribuere’* (Institutiones I, 1, 3).

Hertspieghel VI, r. 517: ‘Hemelval / Spreuken, die als uit den Hemel gevallen zijn. Dus by Juvenalis:

> De Caelo descendit Gnoothi seauton.

De spreuk van Ken u zelf quam uit den Hemel neder’.

Hier verwijst Vlaming naar het gebruik van het te verklaren begrip door een andere dichter, evenals in het eerst gegeven voorbeeld; dit is een wetenschappelijke methode die modern aandoet, ook door hem in de noten op de *Arcadia*-vertalig toegepast.

We kunnen voorbeelden aanhalen van zijn eerlijke, wetenschappelijke twijfel (IV, r. 143): ‘Werkzaligh watelaar / Gy zeeman / want *watelaar* schynt hier van *wateraar* te komen dewyl de r niet zelden in de 1 verandert wordt / die gestadig de handen vol werk hebt enz., doch waerschynlyker is hier *watelaar* dezelve met der Zeeuwen *zwatelaar*, dat een zwerver te water betekent’.

Aandacht verdient tenslotte de eerste noot van het gehele werk, bij de eerste regel:

> ‘Ghevalt mijn toeleg u, 'tsal, Heer, mijn geest ontfoncken’.

Hertspieghel I, r. 1: ‘Heer / Aanroeping der Godheidt. de Dichter kon

dit leerzaem Rymwerk zynen aenvang niet eigentlijker doen nemen, door dien het een stoffe bevat die recht goedt en goddelijk is. buiten veele andere Ouden volgt hy Aratus, wien Gods geest door den H. Paulus zich heeft gewaerdigt aen te trekken. deze begint zijn beschryving der sterren aldus:

> 'O Zanggodinnen neemt uw'aenvang van Jupyn,
> Jupyn vervult het al enz.'

Knap is het van Vlaming om bij de eerste noot bij de eerste regel reeds de versmelting van de antieke met de christelijke geloofswereld door Spiegel aan te wijzen, waarop hij ook in de opdracht aan Pieter Pietersz. van Beeck wijst.

De annotaties bij *Cebes' Tafereel* zijn hiervoor reeds besproken (blz. 235 e.vv.).

Bij zijn annotaties in de *Hertspieghel*-uitgave heeft Vlaming gebruik gemaakt van enige boeken, die we in 1734 op de veilingcatalogus van zijn bibliotheek aantreffen, o.a. C. Kiliani, *Etymologicum Teutonicae & Latinae Linguae* 1599; Lambert ten Kate, *Aanleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche Spraeke*, 1723 2 dln.. Hoewel deze *Aenleiding* van Ten Kate pas in 1723 is verschenen, heeft Vlaming wel reeds informatie van deze geleerde ontvangen, zoals hij in het voorwoord zegt:

> 'Noch quaemen my te staede de bedrevenheidt en 't oordeel van den Heere Lambert ten Kate Hermansz., aen wien wy binnen korte te danken zullen hebben eene zekerer kunde onzer taele dan men ooit te vooren bequam, uit het diepste der Mesogotische, Frankische, en Engelsaxische, opgedolven'. (Hrtsp. fol. *7 v°).

In zijn voorwoord vermeldt Vlaming ook de hulp die hij van de geleerde Cornelis van Alkemade heeft ontvangen.

Aldus heeft Vlaming meegeholpen aan de vernieuwing van de wetenschap en aan de verbreiding van de nieuwe inzichten.

2. Zijn vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro heeft Vlaming eveneens van noten voorzien. Toen hij in 1728 van de *Carmina Latina* van Sannazaro opnieuw een uitgave bezorgde in aansluiting op Van Broek-

huizen's uitgave van 1686, had hij, zoals hij in de voorrede schreef, reeds het plan opgevat eindelijk tot de uitgave van zijn *Arcadia*-vertaling met de levensbeschrijving van de Italiaanse dichter te komen. We kunnen de noten op de *Arcadia* dus niet los zien van die op de *Carmina Latine scripta,* welke hiervoor besproken zijn (hiervóór blz. 233). Eruit spreekt Vlaming's grote kennis van de antieke en renaissancistische litteratuur. De toon is iets zakelijker dan in de *Hertspieghel*-uitgave. Om een indruk van de omvang van deze annotering te krijgen, kunnen we een overzichtje van de dichters en schrijvers maken die door Vlaming zijn gebruikt, of voor langere aanhalingen of door verwijzingen naar plaatsen waar deze auteurs dezelfde geografische plaatsen of mythen in hun werk opgenomen hebben.

Vergilius	:	27 keer,
Ovidius	:	12 keer,
Plinius	:	7 keer,
Theocritus	:	4 keer,
Pontanus	:	2 keer (te verklaren door diens vriendschap met Sannazaro),
Brown	:	2 keer,

voorts een enkele keer: Cicero, Cato, Strabo, Aristoteles, Plutarchus, Augustinus, Petrarca, Bembo, Jehan Martin, die de Franse vertaling had gemaakt (1544).

Van de Nederlandse auteurs komen voor:

Dodonaeus	:	10 keer (te verklaren door de liefde voor de natuur bij Sannazaro zowel als bij Vlaming),
Vossius	:	5 keer met *Oirspronk en Voortgank des afgodendiensts,*
Vondel	:	4 keer met verschillende werken,
Scaliger	:	2 keer,
Karel van Mander	:	3 keer,

En verder nog ettelijke een enkele keer.
De meeste zijn ook bij Van Broekhuizen te vinden.

Pieter Vlaming had met zijn wetenschappelijke uitgaven en noten, die

in dit hoofdstuk zijn behandeld, bijna uitsluitend de bedoeling de behandelde stof goed te doen begrijpen en de lezer binnen te leiden in de gedachten- en verbeeldingswereld van de Oudheid, c.q. de Italiaanse renaissance. De toon waarin de noten zijn gesteld, is die van de causeur, de leidsman, die Vlaming ook in zijn voorredes toont te willen zijn. Hij is niet de geleerde die met dikke boeken bij de hand voor zijn domme lezers de schoolmeester speelt. Trouwens hij wist wel dat zijn lezers ontwikkeld waren, maar deze houding komt ook voort uit zijn liefde voor de litteratuur, die hem boven de wetenschap gaat.

Spelling

Door Vlaming's liefde voor de dichtkunst was hij in de taal geïnteresseerd, en daaruit kwam belangstelling voor de spelling voort. In 1710 in de voorrede van de *Dichtlievende Uitspanningen* was zijn oordeel nog, dat men ieder 't zijn moest laten (hiervóór blz. 42), maar in 1714 in zijn jaarzang ‘Lof der Trouwe’ heeft hij gekozen voor een nieuwe spelling en daarvan is het meest in het oog lopend, dat de *ae* meestentijds voor de *aa* in de plaats is gekomen. De reden van de spellingwijziging zouden wetenschappelijke overwegingen zijn geweest, zou men veronderstellen, maar geen uitlating van Vlaming of van één van zijn vrienden betreffende deze spellingverandering is mij bekend (hiervóór blz. 112).

Opvallend is, dat Jakob Zeeus al eerder deze spelling gebruikte en ook Joan de Haes er zich van bediende met dit verschil, dat deze in plaats van de alom verbreide *y* de *ij* schreef. Zoals zal blijken lezen we bij P.A. de Huybert van Kruiningen c.s. steeds *aa* en niet *ae* (bijlage 1, blz. 341). In zekere zin kan in verband hiermee een uitlating van Wellekens worden gezien uit 1715, wanneer hij zegt, dat hij op zijn leeftijd niet meer van plan is zijn wijze van spellen te veranderen.

Vlaming is consequent geweest in het handhaven van de nieuwe spelling: in de tweede druk van *Lukas Schermers Poëzy* (1725) herschrijft hij de tekst van zijn hand uit deze bundel, de voorrede en het lijkdicht. Behalve de spelling verandert Vlaming er met groter stilistische nauwkeurigheid en bezadigdheid, bv. uit de eerste druk: ‘de zedige dichter Bruin met geestige vaersjes noch meerderen glans bygezet heeft’ wordt: ‘de zedige dichter Bruin met zyn byschriften meerder licht bygezet heeft’.

Geschiedenis

De geschiedeniswetenschap heeft Vlaming steeds geïnteresseerd. Maar vóór 1710 heeft hij misschien in hoofdzaak gebruik gemaakt van woordenboeken, zoals van Vossius' *Van den oirspronk en voortgank des afgodendiensts,* dat hij in de noten aanhaalt, maar dat niet voorkomt in de *Veilingcatalogus* van zijn bibliotheek. Wel is in zijn bezit geweest de *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden* door Lud. Smids (1711).

Intens heeft Vlaming zich sinds 1726 met de studie van de geschiedenis van Amsterdam en de stedengeschiedenis in het algemeen beziggehouden en wel nadat hij de uitgave van Commelin's *Beschryvinge van Amsterdam* ter hand genomen had en er kritiek op was gaan uitoefenen; eerst daarna kan hij besloten hebben zelf een verantwoorde *Geschiedenis van Amsterdam* te schrijven. Hierbij moeten we bedenken, dat in de achttiende eeuw de geschiedschrijving, zoals in de Oudheid, behoorde tot de litteratuur (vergelijk hiervóór blz. 203). De bouwstenen voor zijn boek zocht hij in betrouwbare bronnen en dito oude schrijvers, maar voor de vormgeving was kunstenaarschap van node. In zijn bibliotheek treffen we vele stadsgeschiedenissen aan en algemene werken op historisch gebied. Boxhorn is vertegenwoordigd met *Nederlandsche Historiën, Nederlandsche Sulpitius* 2 dln. 1700, en *Beschryving van Hollandt ende West Vrieslandt* z.j., P. Scriverius met het *Oude Goudsche Chronycxken* en *Beschryvinge van Oud Batavien* (1648), M. Smallegange met *Chronyk van Zeeland* (1696), om maar enkelen te noemen.

Vlaming verwerpt ls. le Long met zijn *Historische beschryving van de Reformatie der Stadt Amsterdam (1729)*.

Helaas is ons geen proeve van de *Geschiedenis van Amsterdam* overgeleverd (hiervóór blz. 202 e.vv.).

Bibliotheek

De liefde van Pieter Vlaming voor litteratuur en wetenschap vinden we terug in zijn bibliotheek. Het is een gelukkig toeval, dat een exemplaar van de lijst voor de veiling van deze bibliotheek op 27 april e.vv. 1734 bewaard is gebleven, in tegenstelling tot bijna alle manuscripten van Vlaming; dit is in het bezit van Mr. A. Staring; ik ben zeer dankbaar, dat ik van deze catalogus xeroxcopieën voor mezelf en voor het Gemeent. Archief van Amsterdam heb mogen laten maken. Een xeroxcopie van een ander exemplaar, dat zich in het British Museum te Londen

bevindt, is aanwezig in het Instituut voor Neofilologie en Neolatijn te Amsterdam, waarin echter geen veilingprijzen zijn opgetekend.

Bij de weergave van namen en titels uit de catalogus wordt hier letterlijk geciteerd.

De titels zijn in eerste instantie gerangschikt naar de grootte van de boeken; in folio, in quarto, in octavo en in duodecimo.

Binnen deze verdeling in: libri theologici (waaronder historiae ecclesiasticae), juridici, philosophici (waaronder medici), historici veteres et recentiores, biographi, chronologi et geographi, antiquarii et numismatici, poetae veteres et recentiores, miscellanei; een hoofd voor epistolographi komt in enkele afdelingen vóór de 'poetae'.

Aan het einde komen voor: libri manuscripti en 'Verscheide', waaronder de 'copy en kopere plaaten' van de *Dichtlievende Uitspanningen* en van *Sannazarii Opera,* uitgave van Pieter Vlaming.

Verder 'silvere médaljes, waaronder één verbeeldende juffrouw Agneta Blok', waarmee bedoeld moet zijn die welke is afgebeeld in *Agnes Block, Vondels nicht en vriendin* (V.d. Graft, afb. 7).

De opsomming per onderafdeling lijkt willekeurig, ze is noch alfabetisch, noch naar datum van uitgave, of naar voertaal; slechts hier en daar naar het speciale onderwerp. Men zou denken, dat men heeft opgeschreven, wat men in de kasten aantrof in de volgorde waarin Vlaming de boeken had geplaatst. De lijst zou daarom een aparte bewerking moeten ondergaan om overzichtelijke informatie te geven.

De prijzen van de veiling welke op het exemplaar van Mr. A. Staring zijn vermeld geven er een speciale waarde aan, die hier niet gebruikt kan worden.

Voor ons doel zijn de volgende gegevens te noteren.

Bij de veiling is het wetenschappelijk karakter van de bibliotheek, tevens het internationale karakter, beklemtoond door de Latijnse aankleding van de lijst en door de volgorde van de hoofdstukken, zoals te doen gebruikelijk was bij belangrijke boekenveilingen. Opmerkelijk is, dat de dichtwerken volgens dit systeem de laatste homogene groep vormen. Het wetenschappelijk karakter vloeit voort uit het grote aantal Latijnse werken, dat in alle categorieën onder de hamer kwam: ook onder de dichtwerken namen deze een grote plaats in.

Bezien we de Nederlandse litteraire werken in alle formaten, dan blijkt dat de dichters van naam allen meer of min vertegenwoordigd zijn.

Van vroeger tijd komt alleen voor: *'Versameling van gedenkwaardige Leysen,* vierde deel' onder de historische werken.
Lod. van Velthem, *Spiegel Historiaal* in de uitgave van 1717 door Le Long.
Houwaart, Den Druk van de Ongelukkige Maagden (1608),
Coornhert, *Alle Werken* (1630) in folio-uitgave, *Recht Gebruyk en Misbruyk van tydelyke Gaaven* [*sic*], *'de Dolinge van Ulysses'* (1607), Verscheide *Comediën,* 3 bnd.,
C. van Mander, *Schilderboek* met platen (1618),
H.L. Spiegel, *Hartspiegel* (1650) en een exemplaar van 1723, uitgave van Pieter Vlaming,
Brederode, *Werken* (1647),
Cats, *Ouderdom en Buitenleven* (1656), *Dootkiste, Koninklyke Herderin* en *Aspasia* (1655),
P.C. Hooft, *Henrik de Groote, Nederlandsche Historiën* (1642), vervolg (1654), *Mengelwerk* (1671), *Tacitus* (1704), *Brief van Menalaus aan Helena* en 13 'verscheide oude spellen', *Gerard van Velsen* e.a. comediën, een bundel 'verscheide Nederduitse Gedichten' van G(r)otius, Hooft en Barlaeus,
J.v.d. Vondel, op groot papier in twaalf hoorn-overtrokken banden: *Poëzie,* 2 dl. (1682), Ovidius' *Herschepping* (1671), dito met Taal en Dichtk. aanmerkingen (1730). Deze laatste uitgave, *'Proeve',* van Balthazar Huydecoper heeft een ander formaat dan de *Herscheppinge*. De hoornovertrokken banden moeten dus van verschillend formaat zijn geweest, of op de veiling is onder èèn nummer meer bijgevoegd,
Vorstelyke Warande der Dieren (1682),
Treurspelen, 4 bnd., 2 dln. (1720), *Koning Davids Harpzangen* (1706), *Bespiegelinge van Godt en Godsdienst* (1723), als één veilingnummer.
In één band: *Altaar Geheimenissen* (1645), *Heerlykheid der Kerke* (1663), *Brieven der Heiligen Maagden* (1687).
Behalve deze mooi gebonden serie nog van Vondel: 'Virgilius' (1646), *Virgilius in Rym, Ovidius Heldinne Brieven* (1715),
onder één nummer samengevat: *Heerlykheid der Kerke* (1663), *Altaar-Geheymenisse* (1645), *Brieven der Heyligen Maagden* (1687), *Johannes de Boetgezant* (1662), *Bespiegeling van Godt en Godtsdienst* (1662), verder nog *Treurspeelen,* 2 dl. (1700), verscheyde 'Speelen'.

C. Huygens, *Ledige Uuren* (1625)(sic)
Westerbaan, *Werken,* 3 dl., bovendien voorkomend in een bundel met Vondel, Paffenrode, Rabus, Pluimer, Van Til, Blok, Van Vollenhoven, met Jeremias de Dekker in een verzamelband.
Camphuysen *Stichtelyke Rymen,*
J. de Dekker, *Lof der Geldzucht* (1668), *Rymoeffening* (1659),
Joh. Ant. v.d. Goes, *Ystroom* (1671), *Gedichten* (1714),
Moonen, *Poëzie* (1700),
Claas Bruyn, *Bybelsche Poëzie* (1727), *Bybelsche Tooneelpoëzie* (1729), *Noordhollandsche Arcadia* (1732). Claas Bruyn behoorde tot de kring van Amsterdamse doopsgezinden en zeker tot de kring van Vlaming's kennissen.

Opmerkelijk, maar niet verwonderlijk is, dat uit de periode 1710 tot 1720, waarin Vlaming zich vooral als dichter zoekt te ontwikkelen, nogal wat uitgaven in zijn bibliotheek zijn opgenomen.

Een zuiver beeld van Vlaming's litteraire smaak kan men zich echter niet uit de samenstelling van zijn bibliotheek vormen. De vriendschap met Van Hoogstraten en Wellekens deed misschien een boek in zijn bibliotheek belanden, omdat een lofdicht van één van de vrienden de uitgave sierde; dit lijkt me b.v. het geval met enkele werken van Willink. Maar ook: de stiefmoeder van Cornelia Gonda, gehuwd met Pieter Pietersz. van Beeck jr. heette Hillegonda Willink.

Uit het ontbreken van een bundel van Luyken of Poot, of van een stuk van Langendijk, kan men wel iets afleiden, maar daaruit is ook weer niets met zekerheid te concluderen. Vlaming heeft Poot wel gekend, al was het maar door diens betrekking tot David van Hoogstraten en de Poëtenstrijd. Bij zijn verhouding tot Langendijk speelde misschien een rol, dat deze een geestverwant was van De Huybert van Kruiningen, en een mededinger naar het factorschap van de kamer ‘Trouw moet blijken’. Ook was de geestelijke bagage van de drie auteurs zeer verschillend, maar juist Vlaming had, indien hij er het geduld toe had gehad, Poot's kwade raadgevers, de mythologie-vereerders, wel van repliek kunnen dienen, en omgekeerd had Poot bij Vlaming kunnen aandringen op het voortzetten van zijn lyrische uitingen. Maar vóór 1715 was Poot's ontwikkeling nog niet zover gevorderd, en daarna moet Vlaming zich al tot de ‘geleerdheid’ (‘Alcides’) hebben gewend, waarmee Poot's

bewerking van de *Iconologia* van Ripa in de vertaling van Pers, misschien in verband kan worden gebracht (Geer., blz. 322). Keuchenius wijst wel op kennis van Vlaming bij Poot (N.G. XXXII, II, blz. 761 e.vv.).

Over de verhouding met Langendijk kan het thans nog gesloten archief van 'Trouw moet blijken' misschien iets onthullen, wanneer daarin stukken uit deze lang vervlogen jaren nog aanwezig zijn. Van zijn kant noemt Langendijk onze dichter wel met waardering (zie de reeds aangehaalde regels uit het jaardicht van 1720 hiervóór blz. 62).

De afwezigheid van werk van Jan Luyken kan veroorzaakt zijn door een zekere zuinigheid bij de aanschaf van nieuwe boeken, welke hem ook van andere aankopen af deed zien (Zie hierna blz. 252).

Belangrijk voor ons doel zijn uit de bibliotheek verder de werken in de Italiaanse en de Franse taal.

Het grote aantal Italiaanse werken (263) wekt verwondering. In de tijd van voorbereiding op de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro maar ook eerder kan Vlaming gebruik hebben gemaakt van een gelegenheid om vele Italiaanse dichters op veilingen te kopen. Hierop zou de mededeling van Von Uffenbach wijzen (Uff., blz. 566) die bij zijn bezoek aan Amsterdam in februari 1711 de bibliotheek van Vlaming heeft bekeken. Er bevonden zich vele zeldzame werken in, vele Italiaanse auteurs en een ongemeen groot aantal Griekse en Latijnse. Vlaming had verzekerd, dat hij 'alles zusammen' had gekocht voor de spotprijs ('Spotgeld') van vijftien gulden op de veiling van de bibliotheek van burgemeester Jan Six (zie hierna blz. 321).

Men moet er grote waarde aan hechten, dat deze boeken voor Vlaming en zijn vrienden in diens bibliotheek voor het grijpen stonden: ze hielden van Italië en ze hielden van lezen; er stonden: Dante, Petrarca, Boccaccio, Bembo en de lateren als Guarini, Marino, Torq. Tasso, Contarini, niet voor de pronk of als status-symbool, maar om gelezen en bewonderd, om besproken te worden.

Dante, *La Divina Comedia* per Gio. Antonio Volpi (1727), 3 vol.,
Discorso sopra la prima cantica del Dante (1572),
Petrarca, uitgaven van zijn Latijnse zo wel als van zijn Italiaanse gedichten (1484, 1479, 1541, 1547, 1562, 1572, 1622, 1711),
Boccaccio, *Ameto,* (1520), *Il Decamerone* (1541 en 1587), *Comedia delle Ninfe Fiorentine* (1592), dit is *Ameto*.

In haar proefschrift *Petrarca in de Nederlandsche Letterkunde* begint Dr. Ypes het vierde hoofdstuk (Yp., blz. 219) getiteld ‘De achttiendeeeuwers en Petrarca’ met te constateren, dat we er niet veel sporen van Petrarca vinden. ‘Wellekens blijkt goed op de hoogte te zijn.... De tijd van het Frans-classicistische drama met de rhetoriek van de dichtgenootschappen is niet gunstig voor het verstaan van Petrarca's lyriek.... Eerst in het midden der eeuw stijgt de bekendheid met de Italiaansche dichter weer’. Het is jammer dat men bij de beoordeling van de eerste helft van de achttiende eeuw steeds uitgaat van de retoriek van de dichtgenootschappen. Zelf bespreekt Dr. Ypes Wellekens uitvoerig, zij geeft aanhalingen, o.a. uit zijn gedicht ‘Op de kunstverzameling van den Heere Valerius Röver’, een groot vriend van Pieter Vlaming. Ze geeft ook aanhalingen van Vlaming, die getuigen van zijn bekendheid met Petrarca als Latijns dichter, en als dichter in de landstaal. We vinden eveneens David van Hoogstraten vermeld, Joan de Haes en Poot. We mogen dus zeggen, dat Petrarca wel bekend was in de Amsterdamse kring en in Rotterdam. Bij de noten van Vlaming op Sannazaro's Latijnse gedichten tekent Dr. Ypes aan: ‘Sannazarii commentaar getuigt, dat Petrarca als Latijns auteur geen onbekende voor deze geleerde is geweest. Hij vermeldt Petrarca ook in zijn aanteekeningen bij Spiegel's Hertspiegel’. Kennen we Vlaming niet anders dan uit de aantekeningen bij deze twee werken, dan zijn we geneigd te oordelen als hierboven over de ‘geleerde’; maar zijn bekendheid met de Italiaanse gedichten stamt uit een eerdere tijd, de jaren van vriendschap van de jonge dichter Pieter Vlaming met de hartstochtelijke vereerder van Italië, Jan Baptista Wellekens en beider vriendenkring.

Bij de vele Amsterdamse kooplieden in zijde en zijden artikelen mag men ook kennis van de Italiaanse taal veronderstellen, b.v. bij Jan Muyser en zijn zoon Gerard. Of David van Hoogstraten Italiaans kon lezen heb ik nergens vermeld of tegengesproken gevonden.

Het aantal Franse boeken (182) is minder groot en daarbij moet in aanmerking worden genomen, dat zich onder deze nog verscheidene vertalingen bevonden. Maar er was toch een keus uit de Franse litteratuur te vinden:

Marot, *Oeuvres* (1714), Du Bellay (1597), Ronsard *Odes* (1630), Honoré d'Urfé *L'Astrée* 5 vol. (1647), *Oeuvres de Corneille,* VI tom., *Pièces de Theâtre de la Fontaine* z.j., la vie de Molière (1672),

Leven van Poquelin de Molière (1705), Oeuvres de Boileau 4 vol. z.j., Fénelon (1717), *Essays de Montaigne* 3 vol. (1657). Verder behoren hier nogal wat werkjes toe van minder hoog litterair gehalte o.a. *Le Roman comique* de Scarron (1668).

De Latijnse werken nemen het grootste deel van Vlaming's bibliotheek in beslag, samen met enige Griekse 1525 nummers van de 2270 nummers van het totaal. Nu behoren hiertoe een groot aantal juridische en zuiver historische werken, maar toch zijn de klassiek antieke schrijvers hier goed vertegenwoordigd, veelal in verschillende uitgaven.

Bovendien vallen hieronder alle werken die in later tijd in het Latijn zijn geschreven, voor een groot deel weer vele juridische en historische studies, maar ook humanistisch-filosofische.

Wanneer we aan de hand van de aanwezige werken zouden willen bepalen, welke Vlaming had gebruikt als voorbeeld of bij het samenstellen van zijn noten, zouden we in verlegenheid komen: vrijwel alle klassieke belletrie is aanwezig, Vergilius en Ovidius in vele geannoteerde uitgaven, maar ook Theocritus o.a. in een schooluitgave met de tekst in het latijn naast de Griekse, een uitgave samen met Moschus en Bion; voorts *Theocritii Interpretatio Eidylliorum a Vito Vuinsemio* (1558), een Grieks/Latijnse uitgave uit 1683.

Anacreon en Juvenalis zijn met verschillende uitgaven en verklaringen voor Vlaming bij de hand geweest, *Cebetis Tabula* in een Grieks/Latijnse uitgave met aantekeningen van Gronovius (1689). Verder *Plinii Historia naturalis* (L.B. 1668). Dodonaeus valt buiten de belletrie, maar werd door de natuurliefhebber Vlaming vaak geraadpleegd.

Opmerkelijk zijn verschillende werken van Jean le Clerc, berucht in de Poëtenstrijd (zie hiervoor blz. 97) en het boekje *Perizonii, Brouckhusii Jensii et P. Francii, Bellum Literarium* z.j.

Een vertaling uit het Latijn: P. Ovidius, *Werken* met aantekeningen van Lud. Smids (1700) is die van Abraham Valentijn, o.a. door Schermer gebruikt (Gr. Sch., blz. 168).

Een vergelijking van de aanwezige werken naar de voertaal is leerzaam. Vooreerst springt in het oog, dat het grote aantal Latijnse werken een goede kennis van het Latijn heeft vereist. Deze moet Vlaming door zijn langdurige opleiding hebben gekregen: de Latijnse school van David van Hoogstraten, het Athenaeum Illustre gespecialiseerd in de

faculteit van de rechten, de Leidse Universiteit, eveneens in de faculteit van het recht. Ook het Grieks heeft tot zijn studievakken behoord, waaraan waarschijnlijk het bezit van de Grieks-Latijnse schooluitgaven van de oude schrijvers is te danken.

De Italiaanse litteratuur moet Vlaming's voorliefde hebben gehad.

Een ‘Italiaansch en Nederlandsch/Nederduitsch en Italiaansch Woordenboek’ 2 dl. (A'dam 1710) was ook in de bibliotheek te vinden.

Waarschijnlijk heeft Vlaming al vroeg Italiaans geleerd uit een Italiaanse spraakkunst. In de bibliotheek treffen we n.l. aan *De Italiaansche spraakkunst* van 1672 en niet de nieuwe van de Leidse leraar B. Moretti uit 1705. De oudere spraakkunst, ook voorkomend op de veilinglijst van Jan Goeree's bibliotheek, kan uit het ouderlijk huis of uit de tijd van studie aan het Athenaeum stammen.

Van ouder datum is ook *Le origini della Lingua Italiana* del Egidio Menagio (Geneve 1685).

De Franse litteratuur is betrekkelijk spaarzaam vertegenwoordigd; de vele vertalingen in het Frans getuigen aan de andere kant, dat Vlaming die taal wel goed beheerste. De belangwekkendste vertalingen zijn die uit het Engels, in welke taal geen boeken aanwezig zijn. We zien:

Thom. Brown, alle werken in een Franse vertaling (A'dam, 1688),

Locke, *De l'education des Enfans* (1708), *Les avantures de Robinson Crusoe* 2 vol. [Dan. Defoe] (A'dam 1720), Addison & Steele, *Le Mentor Moderne* [The Guardian] (1723).

Er zijn slechts enkele vertalingen in het Nederlands bij, waaronder de *Engelsche Arcadia* [*van Sidney*].

Uit deze vertalingen mogen we niet afleiden, dat Vlaming in het geheel geen Engels begreep, want het aanwezige woordenboek Engels-Nederlands van W. Sewel (1708) heeft alleen maar zin gehad, wanneer de gebruiker de taal enigszins kende.

Uit de afwezigheid van Duitse boeken zou men kunnen concluderen, dat Vlaming geen Duits kon lezen of verstaan. Dit wordt weersproken door de aanwezigheid van *Menkens [Mencke's] Gelehrten Lexicon* (1715) en door de gesprekken met Von Uffenbach, waar deze melding van maakt.

Het voert te ver om uit de bibliotheek conclusies te trekken met betrekking tot Vlaming's wetenschappelijke arbeid. Maar enige werken moeten nog vermeld worden, waaruit we kunnen zien, dat Vlaming de

wetenschappelijke en culturele ontwikkelingen van zijn tijd heeft gevolgd:
Natuurkundige Beschouwingen omtrent den Groey en Vrugtmaking der Plantgewassen (1727), *Alle werken van Lucretius Carus van het Heel-Al* (1701), G. Blaeu, *Institutio astronomica de Usu Globorum* (1652), Kl. de Vries, *Schatkamer ofte konst der stuurlieden* (1726),
République des Lettres depuis 1684 usque 1689 & 1699 usque 1708,
Verscheiden, *Republyken der Geleerden*,
Histoire de Bayle et ses ouvrages (1716),
Dictionaire Historique et Critique par Mons. Baille, 3 vol. (1697) avec des notes manuscript, idem 4 voll. (Rotterdam, 1720),
Dictionaire Historique de Moreri avec les Supplements, 4 voll. (A'dam 1702).

Hoe groot de waarde van deze veilingcatalogus ook voor ons mag zijn als bron van kennis over Pieter Vlaming, we moeten bij de conclusies wel bedenken, dat het ons niet bekend is, hoe de bibliotheek tot stand is gekomen. Uit het ouderlijk en grootouderlijk huis zullen wel boeken zijn overgekomen. We weten, dat Vlaming heeft gekocht op de veiling van burgemeester Six. Het is bijna niet denkbaar dat hij het voorwoord schrijft voor de veiling van de bibliotheek van Boendermaker in 1720, zonder daar zelf te kopen. Op de veiling van de bibliotheek van David van Hoogstraten in 1725 heeft hij gekocht, wat hem aanstond. Waren dat alleen de boeken, die hij interessant vond, of ging er wel eens iets voor een lage prijs, wat hem heeft aangetrokken?

Dat Vlaming zuinig was bij het kopen van nieuwe boeken is door een reeds genoemd voorbeeld te bewijzen. Zijn naam ontbreekt op de lijst van intekenaars voor het *Groot Algemeen Historisch Geografisch enz. Woordenboek* van David van Hoogstraten en Brouërius van Nidek. Dit werk was in principe een vertaling van de woordenboeken van Bayle en Moreri, beide in Vlaming's bezit. Toen hij het Nederlandse woordenboek voor zijn *Geschiedenis van Amsterdam* wilde gebruiken, kreeg hij het te leen van de boekhandelaar (hiervoor blz. 212).

Hoofdstuk VII
Levensgeschiedenis

In het voorgaande heb ik getracht- een indruk te geven van het werk van Pieter Vlaming, het beschouwend ook vanuit het standpunt van de tijdgenoten.

Het is eveneens noodzakelijk dit werk in verband met zijn persoonlijk leven, dat voor een deel sociaal bepaald is, te bezien. Om de wederzijdse invloed te bepalen van werk en leven, staat ons weinig autobiografisch materiaal ten dienste. Ook ontbreekt iets dat op een biografie lijkt.

A. Van de contemporaine schrijvers geeft J.B. Wellekens in verschillende gelegenheidsgedichten de meeste bijzonderheden.

B. In enkele openbare archieven en bibliotheken zijn gedeelten van briefwisselingen bewaard, t.w. met

1. Joan de Haes, dichter-koopman te Rotterdam (GAR.)
2. Cornelis van Alkemade, geleerde en verzamelaar te Rotterdam (GAR. en RAU.)
3. François van Limborgh, advocaat fiscaal te 's-Gravenhage (GAA. en RAU.)

enige brieven van Vlaming aan:

4. Cornelis van Arckel, rem. predikant en dichter te Rotterdam (GAR. en GAA.)
5. Balthazar Huydecoper, geleerde en kunstliefhebber (RAU. en GAA.)
6. Gerrit Schoemaker, makelaar en historievorser te Amsterdam (UBA.)

7. Giosto Fontanini, ‘cameriere d'onore’ van de paus, letterkundige te Rome, door bemiddeling van G.M. Crescimbeni (RAU.)
   enige brieven van:
8. Cornelis de Pauw, vertaler en latinist, secretaris van een kapittel, te Utrecht (RAU.)
9. Executeurs - testamentair van Pieter Vlaming (RAU.)
10. bovendien een briefwisseling van Balthazar Huydecoper, en Herm. Noordkerk te Amsterdam (RAU.)

C. Waardevolle gegevens bevinden zich in het Museum van het Veluwse plaatsje Barneveld, waar Pieter Vlaming's dochter, Catharina, met haar echtgenoot Joost Sels een buiten heeft bezeten, dat nog gedurende tientallen jaren door kinderen en kleinkinderen is bewoond.

D. In het particulier archief van Mr. A. Staring te Vorden zijn later verzamelde gegevens te vinden.

E. Betreffende de familie Van Beeck heeft Mr. P. van Eeghen vele aantekeningen gemaakt (GAA.)

F. Voor het overige hebben we de officiële gegevens geraadpleegd, waaruit ook wel het een en ander blijkt aangaande familieomstandigheden en vriendenkring.

De oudste voorvader van Pieter Vlaming die in de gegevens van de stad Amsterdam voorkomt is zijn overgrootvader, Gerrit Vlaming. Deze assisteert op 31 mei 1647 zijn dochter Niesje, oud 18 jaar, bij haar ondertrouw met Claes Cornelisz. van der Schelling, van beroep schipper, wonend in de Kalverstraat. Een familieverhouding van deze Claes met Pieter van der Schelling, schoonzoon van Van Alkemade zou eventueel moeten lopen via Cornelis Hendrikz. van der Schelling van Amsterdam, ondertrouwd in 1577 te Rotterdam met Ael Hermansdr., dus te verwaarlozen. Niesje geeft op ‘van Vlielant’ te zijn, waar haar vader als schipper gewoond moet hebben. In de marge van het register staat uitvoerig meegedeeld door de moeder Trijn Claesdr., dat de beide ouders niet bij het huwelijk aanwezig kunnen zijn, ‘dan op reys synde’, maar dat zij geen bezwaar hebben, mits het voltrokken wordt door Ds. Tymmen Theus Rolandus van Ouderkerke (DTB. 464-451). Op 16 juni 1647 heeft het huwelijk plaats gehad. In de genealogie van de familie Vlaming (MB.) wordt als naam van de echtgenote van Gerrit Willemsz. Vlaming ‘Aecht Houbers’ opgegeven, wat overeenstemt met de naam ‘Aechien’ van de tweede dochter van zijn zoon Willem en Holcke Floris; dan zou Trijn

Claesdr., die bij het huwelijk van Niesje met Claes Cornelisz. van der Schelling de verklaring aflegt, de stiefmoeder van Niesje zijn geweest, en misschien een tante van Claes.

Ten tweeden male vinden we Gerrit Vlaming vermeld, en wel bij de ondertrouw van zijn zoon Willem Gerritz. met Holcke Floris van Stavoren op 17 februari 1652 (DTB. 681-175). Willem geeft op te zijn ‘schoolmeester’ en te wonen op 't Water [het tegenwoordige Damrak] van waar af ook Niesje gehuwd was. Maar Willem vermeldt geen afkomst uit Vlieland, zoals zijn zuster deed in 1647; uit de genealogie blijkt echter, dat hij wel op Vlieland geboren is.

De bruid is Holcke Floris van Stavoren. Ze wordt geassisteerd door Floris Gerrits, die waarschijnlijk haar vader was. In het proclamatie-boek van Gaasterland komt een Floris Gerritsz. voor op 7 mei 1634 als een der medeëigenaars van de Wiel, een droogmaking van 1632, groot 100 ha. Dat dit de vader was, wordt waarschijnlijker door de aankoop die ‘Willem Gerritsz. Flaming te Amsterdam met zijn Vrouw’ [*Holcke Floris*] doet van een boerderij in de Wiel groot 75 pondematen met stem nr. 31 van Hendrik van Hoven op 6 mei 1685 (Procl. Gaasterl. S. 10).

Nog een gegeven wijst erop, dat de familie van Holcke tot de gegoede burgerij van Stavoren behoorde. Een post uit de inventaris van de boedel van Mr. Floris Vlaming (NAA. 5337, blz. 336), de zoon van Willem en Holcke, vermeldt: ‘een obligatie van duyzent gulden ten Laste van de provintie Van Vrieslandt op naam van Jacob Florisz. [*zeilmaker*], tot Stavoren in dato 29 May 1666 No 14.... 1000,’ Wie deze Jacob is, heb ik niet kunnen vinden, mogelijk een broer van Holcke. Uit de gegevens van de Zuid-Westhoek van Friesland kan men opmaken, dat Holcke doopsgezind was, immers de naam ‘Holcke’ komt daar vrijwel alleen voor in doopsgezinde families. (Mededeling RA. Leeuwarden). Uit de Barneveldse genealogie is de naam van de moeder van Holcke niet met zekerheid op te maken. We vinden opgegeven ‘Oekjen Jacobs’, terwijl Holcke's oudste dochter erop wordt aangegeven als ‘Houke’ bij de geboorte en ‘Fouke’ bij overlijden. Deze genealogie is overgeschreven naar een oudere en in beide gevallen is de hoofdletter van de naam nagetekend. Deze hoofdletter was inderdaad moeilijk te lezen als het een ouderwetse ‘F’ was. Onder invloed van de naam ‘Holcke’ kan ‘Houke’ zijn gelezen, het laatste ‘Fouke’ of Foecke lijkt mij echter het waarschijnlijkst voor de naam van moeder en dochter van Holcke.

Uit het huwelijk van Willem Gerritz. en Holcke Floris werden geboren:

Gerrit, g. 29 jan. 1653, o. 29 aug. 1664 te Amsterdam, bgr. te Stavoren.

Floris, g. 15 mei 1655, o. 3 maart 1705 te Amsterdam, bgr. te Amsterdam.

Houke, g. 15 nov. 1656, o. sept 1659 te Amsterdam, bgr. te Stavoren.

Aechjen, g. 6 apr. 1661, o. 5 mrt. 1683 te Amsterdam, begr. te Amsterdam. Zij huwt met Jan de Wale, koopman, 23 jaar oud, wonend op de Nieuwendijk, de datering jan. 1679 (M.B.) klopt niet met otr. 15 jan. 1678, DTB. 691-180. Uit dit huwelijk werd een drieling geboren op 3 maart 1683. Op 5 maart overlijdt Aeltje *(sic);* één zoontje, Gilles, blijft acht maanden in leven, wat af te leiden is uit de vermelding in de genealogie: '19 nov. 1683, Gilles Vlamingh de Wale overleden en bij zijn moeder en twee gebroeders begraven'.

Voor zijn dochter en haar kindertjes heeft Willem Gerritz. een graf in de Noorderkerk gekocht (W.V. 102) van de Wed. Trip voor *f* 275,-.

Willem en Holcke zijn gaan wonen op de Brouwersgracht, waar Willem tot zijn dood in 1705 blijft wonen, maar na zijn dood is Holcke verhuisd naar de Keizersgracht, waar ze ten tijde van haar overlijden woont.

Hun zoon Floris is rechten gaan studeren, en heeft zich daarna als advocaat gevestigd op het Singel bij de Warmoesgracht (tegenwoordig gedempt tot Raadhuisstraat). Nog van uit het ouderlijk huis op de Brouwersgracht huwt hij op 30 jan. 1678 (otr. 7 jan. 1678, DTB. 691-87) met Christina van Beeck, oud 21 jaar, dochter van Pieter Lucasz. van Beeck en Jannetje Paetain (otr. 24 sept. 1650, DTB. 681-4; getrouwd te Haarlem). De ouders van Jannetje Paetain kunnen te Haarlem niet gevonden worden.

Uit het huwelijk van Floris Willemz. Vlaming en Christina van Beeck werden geboren:

Willem, g. 14 okt. 1678.

Pieter, g. 29 maart 1686, o. 2, begr. 8 febr. 1734 in de Nieuwe Kerk.

Agatha, g. 6 april 1690, begr. 3 sept. 1723. Na het overlijden van haar moeder heeft zij de naam 'Christina' vóór 'Agatha' gekregen (1696).

Het huis op het Singel (258) waar Mr. Floris met Christina van Beeck heeft gewoond en waar zijn kinderen zijn geboren, is het eigendom van Floris Vlaming geweest, gekocht 24-6-1694 (kw. 3L/14) voor *f* 27.000 van de erfgenamen van Gilles Valckenier. Het komt voor op de inventaris van zijn boedel (NAA. 5337-365).

Christina van Beeck is gestorven op 16 april 1696, begraven op 24 april in de Nieuwe Kerk bij haar ouders (DTB. 1057-56 en genealogie-Vlaming). Dit graf in de Nieuwe Kerk (F. 70) is gekocht door haar vader Pieter Lucasz. van Beeck op 14 mei 1666 (not. Touw) en in 1804 aan de kerk vervallen. Hierin zijn ook haar echtgenoot Mr. Floris Vlaming (1705) en haar zoon Pieter (1734) begraven.

Na haar dood is mede-voogd over de minderjarige Willem, Pieter en Agatha geworden: Willem Gerritz. Vlaming, die dan opgeeft koopman te zijn (NAA. 5486 fol. 849). Deze voogdij heeft echter niet lang geduurd, daar Mr. Floris reeds in oktober 1696 hertrouwde met Agnita Block (otr. 18 okt. 1696, DTB. 699-382), weduwe van haar neef Anthony Block. Zij was de dochter van Dirck Block en Agnieta Leeuw.

Bezien we de genealogie van de familie Van Beeck, dan valt dadelijk op, dat vele leden gehuwd zijn geweest met telgen uit het geslacht Block, waarin in de zeventiende eeuw weer getrouwd werd met zonen en dochters De Wolf, waardoor dan verwantschap met Joost van de Vondel ontstond. Over het algemeen trouwden de doopsgezinden veel onder elkaar. Het eerste huwelijk tussen Block en Van Beeck in de familie van Christina in de voorafgaande generatie, werd in 1666 gesloten door Jacob van Beeck, oud 22 jaar, een veel jongere broer van Pieter Lucasz., en Cornelia Block, oud 21 jaar (DTB. 686-375). Zij is een zuster van Michiel Block, wiens weduwe, Aaltje Anslo, in 1671 huwt met Hendrik Lucasz. van Beeck, oud 35 jaar (DTB. 688-210). Een dochter uit het eerste huwelijk van Aaltje Anslo, Abigaël Block huwt in 1685 (otr. DTB. 695-22) met Pieter Pietersz. van Beeck, een jongere broer van Christina, die een grote rol in het leven van haar kinderen zal spelen (hierna blz. 262). De oudere broer van Christina, Lucas Pietersz. van Beeck, huwt in 1674 (otr. 11 okt. DTB 689-262) met Maria Block, dochter van Anthony Block en Barbera Leeuw en schoonzuster van de tweede echtgenote van Mr. Floris Vlaming.

Uit het huwelijk van Lucas Pietersz. van Beeck en Maria Block werden vier kinderen geboren, neefjes en nichtjes van de dichter Pieter Vlaming. Een dochter, ook Maria geheten, huwt met Michiel Block, een neef langs de tak van Aaltje Anslo. Voor dit huwelijksfeest heeft Lukas Schermer een ‘Veltzang’ van viereneenhalve bladzijde gedicht, waarin hij zich vreugdevol betoont, omdat het aan Michiel is gelukt Maria te vermurwen. (Scherm., blz. 184); zij is inderdaad al 28 jaar oud. Onjuist is de mening, dat deze Maria geen familie is, daar ze afkomstig is uit

Emmerik. Nu meen ik, dat deze aanduiding niet betekent, dat zij zelf uit Emmerik kwam; ook haar grootvader, Lucas van Beeck, wonend te Amsterdam, geeft bij zijn huwelijk met Christina van Steenkiste uit Haarlem op te zijn ‘uit Emmerick’ (17 mei 1627). Nu is het best mogelijk, dat alle afstammelingen van deze Lucas van Beeck en Christina van Steenkiste zich ter onderscheiding van de vele families ‘Van Bee(c)k’, ‘Bee(c)k’, ‘Verbee(c)k’ de toevoeging ‘van Emmerik’ hebben gekozen. Zo misschien ook Lucas van Beek die in 1665 huwde met Catrina Rulandt van Hamburg (DTB. 686-208) en die naar de naam te oordelen de oudste zoon was uit het huwelijk van Lucas van Beeck en Christina van Steenkiste, en in dat geval in Amsterdam, of misschien in Haarlem, geboren is. Hij geeft (vrijblijvend) op 40 jaar oud te zijn, hetgeen wel zowat klopt.

Een zoon van de bovengenoemde Maria Block en Lucas Pietersz. van Beeck, ook Lucas geheten, huwde in 1707 met Johanna Teyler. Het is deze Lucas die in 1719 na de dood van Agnes Block, Pieter Vlaming's stiefmoeder, haar huis op de Herengracht (180) koopt, het huis waar Pieter van zijn tiende jaar tot zijn studententijd heeft gewoond, en waarin zich de taferelen door Barend Graat geschilderd bevonden.

De ‘tante’ Agneta Block, ‘Vondels nicht en vriendin’ (Dr. C.v.d. Graft) moet een zeer begaafde vrouw zijn geweest. Zij was de dochter van Arent Block en Ida Rutgers, en een zuster van bovengenoemde Dirck, vader van ‘stiefmoeder’ Agnes, en van Anthony, vader van Maria, gehuwd met Lucas Pietersz. van Beeck en Anthony, de eerste echtgenoot van ‘stiefmoeder’ Agneta. ‘Tante’ Agneta huwde in 1649 met Hans de Wolf, zoon van Vondel's zuster Clementine, en na diens dood met Sybrand de Flines in 1670. De laatste stierf in 1697. Zij bezat behalve de zeer bijzondere buitenplaats ‘Vijverhof’ aan de Vecht, waar onder andere kunstenaars Maria Sibylle Merian (1647-1717) de exotische bloemen en planten schilderde, ook een huis in Amsterdam op de Herengracht (162). Het belendende huis, genaamd het huis ‘Messina’ (Herengracht 164) werd bewoond door haar neef Philips de Flines (zie blz. 28 en 321), die het kort na 1675 had gekocht. Deze was een bekend liefhebber van de schone kunsten en ijverig lid van ‘Nil Volentibus Arduum’. Hij was bevriend met de schilder Gerard Lairesse en had een kunstverzameling van naam bijeengebracht (Snoep, blz. 176-'77). De veilingcatalogus levert hier een bewijs van (hierna blz. 321). Als zijdehandelaar moet Philips de Flines ook betrekkingen met Italië

gehad hebben (Graft, passim). Er werden vele nichtjes naar deze rijke tante Agnes genoemd, die afwisselend in haar verschillende testamenten werden bedacht. In het testament van 1698 is Pieters stiefmoeder favoriet, twee jaar na haar huwelijk met Mr. Floris Vlaming: zij krijgt volgens dit testament het recht als eerste het huis op de Herengracht (162) uit de nalatenschap te kiezen. Deze beschikking werd echter enige jaren later veranderd ten gunste van het nichtje Anna de Neufville (1658-1721), gehuwd met Abraham de Neufville. Het testamentair vastgestelde bedrag voor Vijverhof is zo hoog geweest, dat door de familie geen gebruik van het recht is gemaakt de buitenplaats te kopen (Graft, blz. 97 e.vv.).

In haar zorg voor het goede beheer van haar erfenis bepaalde tante Agneta, dat het deel van Maria Block, gehuwd met Lucas van Beeck, tijdens het leven van Lucas door een derde beheerd moest worden. Na zijn dood zou het aan Maria komen. Nog strenger waren de bepalingen voor haar neef Ameldonck Block. Dr. Van de Graft kan geen reden vinden voor deze discriminatie van overigens betrouwbare lieden. Nu werden dergelijke bepalingen wel gemaakt om een vermogen bijeen te houden ook na de dood van de erflaatster. Wij komen Ameldonck Block tegen in de inventarisatie van de nalatenschap van Mr. Floris Vlaming, waarin voorkomt (NAA. 5337 fol. 374): ‘Vijff obligatien t'samen aght en twintigh duyzent gulden alle tot Laste van Wynand Jansz. Ameldonck Block en Jurgen Hofham [*sic*] en ten behoeven van Agnita Leeuw wed.^{e} van Dirck Block tot deezen sterffhuyze [*van F. Vlaming*] niet behoorende en overzulcx ter hande gestelt aan Juff.^{e} Agnita Block, wed.^{e} van de Hr. Mr. Floris Vlamingh’. Als executeurs van het testament van deze Agnes Block treden in 1719 Lucas van Beeck en Jurgen Hoffman op.

Samenvattend krijgen we het volgende beeld van ouders en voorouders van Pieter Vlaming.

Pieter Vlaming stamt uit een schippersfamilie, zijn overgrootvader was een schipper uit Vlieland, die naar Amsterdam trekt, waar twee kinderen, Niesje en Willem, huwen, vrij, zelfstandig, beiden gebonden aan het water, wat blijkt uit het beroep van Niesjes man, resp. Willems woonplaats. Willem huwt met Holcke uit Stavoren; haar familie heeft Fries grondbezit. Willem, Pieters grootvader, verandert het beroep van schoolmeester in dat van koopman, waardoor hij de mogelijkheid krijgt met het

rijzend tij maatschappelijk omhoog te klimmen met de kooplieden die uit de winkelstand voortgekomen waren.

Pieters vader heeft rechten gestudeerd en is daarna gehuwd met de dochter van Pieter Lucasz. van Beeck, koopman van de Herengracht (134) en komt aldus in de kring van rijke doopsgezinde kooplieden. Door zijn tweede huwelijk met Agnes Block komt hij op de Herengracht (180) bij de Warmoesgracht te wonen terzelfder hoogte als zijn huis op het Singel (Wijnman).

Een gestage opgang is te zien, waarbij de leden van de familie Vlaming zich vrij, onafhankelijk en tegelijk sterk intellectueel ontwikkeld hebben. Een voorbeeld van belezenheid is, dat grootvader Willem, van onderwijzer tot koopman geworden, veelvuldig Spiegel's *Hertspieghel* citeert (Hrtsp. Inl. *6 v°).

Van moederskant behoort Pieter Vlaming tot de doopsgezinde kooplieden, die langer dan de andere hun winkels en handelszaken in de Warmoesstraat handhaafden uit een soort degelijke behoudzucht; zo ook Jan Muyser, de vader van Pieters boezemvriend (Graft, blz. 46). In de tweede helft van de zeventiende eeuw trekken ze naar de Herengracht, waar namen als De Flines, de Neufville, ook Block en Van Beeck van fortuin en kunstliefde naast een vrijzinnige, doopsgezinde denkwijze spreken.

Men kan dus bijna van een optimale kans spreken voor Pieter Vlaming op een veelzijdige geestelijke ontwikkeling. En inderdaad heeft hij de beste opvoeding genoten die Amsterdam kon bieden. Hij volgde het onderwijs aan de Latijnse school waar David van Hoogstraten conrector was. David van Hoogstraten behoorde tot zijn latere vrienden, een geleerd man, die een kring van litteraire vrienden om zich verzameld heeft; op ouderwetse wijze bediende hij zich graag van het Latijn.

Als hij tien jaar oud is, sterft zijn moeder, Christina van Beeck (begr. 24 april 1696 in de Nieuwe Kerk, DTB. 1057-56). Tot voogd wordt naast de vader benoemd de grootvader Willem Gerritz. Vlaming (NAA. 5486), maar al spoedig hertrouwt zijn vader, Mr. Floris met Agnita Block (DTB. 699-382), weduwe van haar neef Anthony Block. Zijn broer Willem is dan zestien jaar oud en gaat studeren in Leiden (rector magnificus is Gov. Bidloo). Het is aan te nemen, dat Pieter en zijn jongere zuster Christina Agatha opgroeien onder de zorgen van ‘behoudmoeder’

Agneta in haar huis, Herengracht (180), waarheen Mr. Floris is verhuisd na zijn tweede huwelijk.

Pieter heeft na de Latijnse school de colleges aan het Athenaeum Illustre gevolgd, dat vele bekende leermeesters telde, al was de roemrijke tijd van Barlaeus en Vossius reeds lang voorbij. In de onderwijssituatie krijgen we enig inzicht door de redevoering bij het eerste 'Eeuwgety der Doorluchtige Schoole' in het Latijn gehouden door prof. Jac. Phil. d'Orville en vertaald in het Nederlands door Pieter Vlaming (1732). De vertaling is uitgegeven met een inleiding en twee lofdichten uit 1632, t.w. van Hooft en Vondel benevens twee gelegenheidsgedichten van Pieter Vlaming. Helaas is uit de oudere tijd en de direct voorgaande jaren maar heel weinig over, waardoor ook het *Gedenkboek* in 1932 samengesteld door H. Brugmans, J.H. Scholte en Ph. Kleintjes niets over het eerste decennium van de achttiende eeuw, toen Pieter de school bezocht, geeft. Wel vinden we in dit *Gedenkboek* veel informatie over de professoren die tot de kennissenkring van David van Hoogstraten hebben behoord en later tot die van Pieter Vlaming.

Op zijn achttiende jaar, op 9 sept. 1704, laat Pieter zich te Leiden inschrijven als student in de rechten (rector magnificus Philippus Reinhard Vitriarius II).

Het *Album Studiosorum* van de Leidse Universiteit vermeldt o.a.

1696,	19 sept. Jacobus de Riemer, norvico Batavus,
1696,	26 sept. Guilielmus Vlaming,
1704,	1 mei Lucas Schermer, 20 jaar [*sic*],
1704,	9 sept. Petrus Vlaming, 20 jaar [*sic*],
1705,	12 okt. Joh. Jac. Mauritius, 20 jaar [*sic*],

(ULB., blz. 771).

Uit boven gegeven staatje blijkt, dat de jeugdige studenten zich een eenheidsleeftijd van twintig jaar hebben aangemeten, terwijl zij allen jonger waren; Pieter was 18 jaar. Een half jaar na zijn inschrijving sterft Floris Vlaming, zijn vader, oud 49 jaar (DTB. 1057-104). Hij wordt begraven op 10 maart 1705 in de Nieuwe Kerk bij zijn eerste vrouw Christina van Beeck, zoals in de genealogie is geschreven: 'bij de moeder zijner kinderen', in het graf van de Van Beeck's (F. 70).

Het gezin van de grootouders Vlaming is nog intact: grootvader Willem Gerritz. wordt voogd over de minderjarige Pieter en Christina

Agatha, zoals reeds gemeld (hiervoor op blz. 257), tezamen met de broer van de moeder, Pieter Pietersz. van Beeck. De oudste, Willem, is reeds 25 jaar en meester in de rechten. Maar ook de grootvader, Willem Gerritz. sterft spoedig; hij wordt begraven op 10 juli 1705 in de Noorderkerk in het eigen graf (W. 102, DTB. 1075-50). Hierdoor ondervindt de inventarisatie van de nalatenschap van Mr. Floris Vlaming, die op 20 maart 1705 was begonnen, vertraging; op 3 september d.a.v. gaat men verder. Dan treden op: Mr. Willem Vlaming voor zichzelf, Pieter Pietersz. van Beeck voor de minderjarige kinderen Pieter en Christina Agatha, en Sr. Pieter van Wijck voor de weduwe van Floris, Agneta Block.

Uit de acte van inventarisatie (NAA. 5337, fol. 386) blijkt, dat er ernstige moeilijkheden zijn. Mr. Floris blijkt een vermogend man te zijn geweest; het bezit van zijn eerste vrouw daarbij gerekend, geeft de inventarisatie het volgende beeld: effecten voor een waarde van *f* 13.645,90; lijfrenten tot een waarde van *f* 3.720,- 's jaars; een huis op het Singel tussen Warmoesgracht en Kroontjesmolensteeg; de buitenplaats 'Hogerwoert' met bijbehorende landerijen even buiten Haarlem en nog wat grond aan de kant van de Amstel (Botshol en Waverveen, alsmede in de polder van de Rondehoep). Het huisraad en kunstvoorwerpen zijn niet getaxeerd, wel opgesomd. Hoewel de weduwe, Agneta Block, eerder weduwe van haar neef Anthony Block, eveneens vermogend moet zijn geweest, wil zij niet toestemmen in de verdeling door Mr. Willem Vlaming en voogd Pieter Pietersz. van Beeck gemaakt: zij kan niet overreed worden, men moet onderhandelen en er volgen transacties, waarbij een deel van de inboedel door Agneta aan de kinderen wordt 'vereert'; waarschijnlijk zal Agneta in ruil hiervoor effecten hebben gekregen. De goederen moeten worden overgebracht naar het huis van de grootmoeder, Holcke Floris, weduwe van de eerdere voogd, Willem Gerritsz. Vlaming. Maar zelfs bij de definitieve ondertekening blijken nog zeven schilderijen, waaronder een Wouwerman en een Lairesse, te ontbreken. Definitief wordt de inventarisatie pas door ondertekening op 9 en 29 juni 1706, voor notaris Gaspar Ypelaer (NAA. 5337-386); Agneta Block is dan reeds getrouwd met Mr. Paulus Verrijn, advocaat (otr. 6 februari 1706, DTB. 705-106), een week nadat Pieter is ondertrouwd met Wijnanda Calkoen (otr. 28 jan., DTB. 705-102). Pieter is door zijn huwelijk op 17 februari meerderjarig geworden.

Door de voogd, Pieter Pietersz. van Beeck, is tegen dit huwelijk bezwaar gemaakt, maar uit het Huwelijkskrakeelregister blijkt (15 en 22 januari), dat de bezwaren van de voogd geen rechtsgrond hebben, en dat het huwelijk kan doorgaan, wanneer er huwelijkse voorwaarden worden gemaakt tot genoegen van de voogd en de grootmoeder. De bezwaren zullen m.i. gezocht moeten worden in de zorgen van oom Pieter om de erfenis: hoe van de weduwe Block het deel van de kinderen los te krijgen. Vermeld kan hier worden, dat Pieter Pietersz. van Beeck ook voogd is geworden over de kinderen van zijn broer Lucas Pietersz. van Beeck, gehuwd met Maria Block, schoonzuster van Agneta, door het eerste huwelijk van deze. Lucas van Beeck overleed in 1707.

Pieter Vlaming moet, na zijn huwelijk meerderjarig geworden, zelf voor zijn erfdeel opkomen. Uit verschillende feiten blijkt, dat Pieter op zijn stiefmoeder gesteld is geweest, bv. uit de vernoeming van zijn tweede dochter Agnes en de opdracht van de ‘Berymde Tafereelen’; hij is veel meer aan haar gebonden geweest dan zijn oudere broer Willem, die reeds student werd, toen Agneta, kinderloos, haar entree in huize Vlaming maakte. Het enig dochtertje uit haar huwelijk met Anthonie Block was jong gestorven (1688). Een blijk van haar genegenheid kunnen we zien in in het legaat van *f* 2.040,-, dat haar petekind, Agnes Vlaming, wordt gegeven in haar testament van 10 december 1717, waarvan de opbrengst door de beheerder wordt bijgeschreven (Inbrengreg. Weesk. 1984, fol. 32 v°). Pieter zal meer genegen zijn geweest aan Agneta's eisen toe te geven, te meer daar hij het ideaal van het ‘beatus ille’, het vreedzaam leven, met weinig tevreden, reeds vroeg tot het zijne had gemaakt (vgl. ‘Berymde Tafereelen’ D.U., blz. 110). Oom Pieter zal de belangen van Pieter daarom niet graag, midden in de onderhandelingen, aan de negentienjarige zelf overgelaten hebben om te behartigen. Er kunnen nog ondergeschikte motieven zijn geweest, die de voogd ertoe noopten zijn goedkeuring aan het huwelijk te onthouden. De oudere broer Willem moet een groot overwicht op Pieter gehad hebben. Daarbij komt de gewoonte om in familieverband de oudste zoon een eerste plaats toe te kennen. Hierdoor is het, dat Pieter in het voorwoord van het hoefdicht ‘Hogerwoert’ stelt, dat deze aan zijn broer Willem toebehoort, terwijl pas op 21 september 1711 de deling heeft plaats gevonden, wanneer Christina Agatha meerderjarig is verklaard (veniam aetatis). Willem huwt ruim een jaar na Pieter met Catharina Theodora Beeck, herkomstig van Giesen-

Oudekerk, wonend op de Langebrug te Leiden, waar het huwelijk in de Hooglandse Kerk wordt voltrokken op 6 september 1707 (DTB. Leiden 109-'10v^{o}). Vanzelfsprekend was voor Willem en zijn gezin het vrije gebruik van 'Hogerwoert', waar zijn jongere broer en diens vrouw tevens de huishouding voerden. Trouwens nog lang blijken de broers met hun gezinnen te zamen op 'Hogerwoert' te hebben verbleven, gezien een brief van Willems vrouw Catharina Theodora aan Ds. Drost, gedateerd 10 auguastus 1714 (UBA.hs.), die hiervoor ter sprake kwam. (blz. 276 en 333). Maar ook anderszins zal de voogd Pieter hebben willen beschermen tegen zijn oudere broer, daar deze grote schulden maakte. Op 24 januari 1711 is een notariële schuldbekentenis getekend (NAA. 4664) door Willem, die bekent schuldig te zijn aan de koopman Matheus Molshout Bouker, *f* 2000,- tegen 5% p.j. met een aflossing na 6 maanden. Ongeveer een maand nadat deze schuld afgelost had moeten worden, vindt de boedelscheiding van de nalatenschap van Mr. Floris Vlaming plaats tussen de drie kinderen, op 21 september 1711. Aan Willem is hierbij 'Hogerwoert' toebedeeld; binnen drie weken, op 16 oktober leent deze *f* 2000,- op het buitengoed en op 20 januari 1712 nog eens *f* 2000,- van Vrouwe Anna Maria Golterman, gehuwd met Nicolaas Habet (GAH.). Het loopt tenslotte op een verkoping uit, waarbij de jongere zuster Christina Agatha de buitenplaats met al het land redt door als koopster op te treden. De formaliteiten worden verricht door oom Pieter Pietersz. van Beeck en Pieter Vlaming. De overdracht vindt plaats op 3 juni 1713, waarbij de gehele koopsom ad *f* 17.000,- en *f* 600,- gespecificeerd naar de onderdelen, in drie termijnen betaald moet worden: de eerste dadelijk, de tweede op 1 november 1713 en de derde op 1 mei 1714. Hieruit valt te verklaren, dat Pieter in 1714 schilderijen uit de erfenis, o.a. een Lairesse, verkoopt aan Valerius Röver. Het moet erbij worden aangetekend, dat deze schuld dus door Willem is ontstaan en gedragen werd door Christina Agatha, samen met Pieter (Penn., blz. 160), zodat de kwade vermoedens aan het adres van Pieter door Dr. Pennink ten onrechte zijn geuit. De schuld aan Anna Maria Golterman wordt op 31 juli 1714 gedelgd; de eerdere schuld van *f* 2000,- is al op 23 oktober 1713 voldaan. Mogelijk had oom Pieter in 1706 al enige ervaring met neefje Willem, die zich ook later nog aan wangedrag schuldig maakte (hierna blz. 276).

Het huis op het Singel (258) is verkocht op 23 mei 1713 (kw. 4F-250) voor *f* 27.000,-.

Tenslotte kan de grond van de weigering van zijn toestemming tot het huwelijk voor de voogd Pieter Pietersz. van Beeck voor een klein deel hebben gelegen in de zorg voor de rechtenstudie van Pieter Vlaming; deze studeerde pas een half jaar in Leiden, toen zijn vader stierf, en het liet zich aanzien, dat van een verdere studie niet veel terecht zou komen na zijn huwelijk; dit mede gezien de afwijzende houding van Pieter ten opzichte van de advocatuur of een plaats bij de magistratuur. Ook hierin heeft oom Pieter juist gezien.

Bij de weigering zullen waarschijnlijk geen standsoverwegingen hebben gegolden, want al behoorde Wijnanda's vader, Gerrit Calkoen, niet tot de voorname kooplieden, hij bezat één van de bekende Amsterdamse brouwerijen, ‘De Calkoen en de Lelie’ geheten, op de BinnenAmstel bij de Halvemaansbrug (Schwartz, blz. 68). De familie Calkoen behoorde evenals de familie Van Beeck en Block tot de doopsgezinden.

Bij de weigering van de voogd trad als bloedverwant op Pieters grootmoeder Holcke Floris. Deze oudere vrouw heeft in 1705 haar zoon en man verloren. Aan haar kleinkinderen, over wie haar man de voogdij op zich had genomen, is zij het naast verwant. Zij geeft haar toestemming voor het huwelijk van Pieter en Wijnanda. Het staat er in de acte met drie woorden geschreven, tussengevoegd zonder de naam van de ‘grootmoeder’. Een grote steun moet zij voor Pieter zijn geweest, die verder alleen door Mr. Willem geassisteerd werd, dan advocaat bij den Hove van Holland.

Holcke Floris sterft nog in 1706, begraven op 20 november (DTB. 1075-53); ze woonde toen op de Keizersgracht. Pieters zuster Christina Agatha heeft verder op de Herengracht gewoond, misschien bij oom Pieter en zijn gezin, waar ze in 1723 is overleden, begraven 3 sept. (DTB. 1075-93). Christina laat dan de stukken grond na in Waverveen enz. die in de inventarisatie van haar vaders boedel voorkwamen, alsmede de buitenplaats ‘Hogerwoert’, die Pieter erft, dit ingevolge een geheim testament verleden voor notaris Pieter van der Meulen op 17 september 1712 (NAA. 6749). Zij is begraven in het graf van haar grootvader Willem Gerritz. Vlaming in de Noorderkerk (W. 102). Het is de vraag of Hocke Floris dadelijk na het overlijden van haar echtgenoot naar de Keizersgracht is verhuisd. Pieter geeft op ten tijde van zijn huwelijk te verblijven Geldersekade, Lastage, d.w.z. in de buurt achter de Geldersekade.

Toestemming is verleend aan Pieter Vlaming en Wijnanda Calkoen om in Zd.-Akerdam te trouwen (16 februari 1706). 'Hogerwoert' was gelegen in de ban van Zuid-Akerdam, grenzend aan Schoten, waarbij soms vermeld wordt 'Schoterbosch', hetgeen de oplossing geeft voor het probleem van Dr. Pennink betreffende de plaats van het huwelijk (Penn., blz. 156). Het is een deftige trouwpartij geweest, wat is aangegeven door de betaling voor 'buitentrouwen' 'met een wagen' van *f* 25,-, eerste klas, voldaan aan het Aalmoezeniersweeshuis (GAA.). Helaas zijn de DTB. registers van Schoten en Zd.-Akerdam tot het jaar 1771 verloren gegaan. Het huwelijksfeest heeft op 'Hogerwoert' plaats gehad.

Floris Vlaming heeft de buitenplaats 'Hogerwoert' gekocht op 22 november 1684, en hij heeft er de laatste jaren van zijn leven nogal wat aan verbeterd, zoals te lezen valt uit de inventarisatie van zijn nalatenschap en wel uit de post van 6485 gulden en 14 stuivers als schuld van de boedel aan Agneta Block, 'weegens 't geene staande Huwelijck gemelioreert en ten koste geleght is geworden aan het Landt of Plaatse Hoogerwoert, geleegen in Schoten, buyten Haarlem' (NAA. 5337-383). Uit de Registers van Transporten en Hypotheken (GAH.) die wel bewaard zijn, kunnen we de ligging en grootte nauwkeurig aflezen. In de inventarisatie van de boedel van Pieter Vlaming, na diens dood opgemaakt, vinden we eveneens een gedifferentieerde opgave: de grootte wordt daarin gesteld op veertien morgen en vijfhonderd en twintig roeden, benevens een stukje van honderdnegentig roeden (NAA. 8122). De Vlamings hebben het buitenhuis intensief gebruikt.

Het moet een groots bruiloftsfeest zijn geweest, dat op 17 februari 1706 op 'Hogerwoert' is gevierd. Er zijn vele bruiloftsgedichten gemaakt, waarvan het grootste gedeelte is te vinden in de *Genealogie Calkoen* (Calk., blz. 107-'9) t.w. van Jan Goeree, Lud. Smids, Math. Brouërius van Nidek, E. des Pommare, W.v.d. Hoeven, J. Voordaagh, H.v.d. Burg. Een opgave van de gedichten, welke in het bezit is van Mr. A. Staring, vermeldt bovendien nog enkele gedichten van anonyme poëten. Een exemplaar van de bundel heb ik niet onder ogen kunnen krijgen. De voorprent moet door Jan Goeree zijn vervaardigd, die de rij van gedichten opent met de beschrijving van deze prent in stichtelijke trant. Onder de verdere gelegenheidsgedichten komen verschillende herderszangen voor, waarbij Pieter nog niet met zijn latere naam 'Amintas' wordt aangesproken. Jan Goeree sluit de rij met drie ge-

dichten; in het laatste komt een karakteristiek van Pieter voor als matig in het drinken: hij is geen vriend van wijnzuipen, maar daarom moet hij volgens Goeree's raad, doen als Diogenes, die in de Wijn-ton woonde. De namen Wijnanda, wel genoemd ‘Wijntje’, Calkoen, en ook het beroep van haar vader, bierbrouwer, waren inspiratiebron voor verschillende dichters. Dat een ‘kalkoentje’ niet alleen een bepaald flesje is, maar ook een glaasje, meent het W.N.T. uit één van de huwelijksgedichten te moeten afleiden (WNT. VII, 1003):

> ‘Men wenst dan, Vriend der Wetenschappen,
> U daarmee seer veel Heyl en Vreugt,
> En datje veel Kalkoentjes meugt
> Uyt Wijntjes mater vaatje tappen.’

Jan Goeree die we onder de nadere vrienden van het echtpaar Vlaming-Calkoen mogen rekenen (hiervóór blz. 15 e.vv.) maakte door vele bruiloften gelegenheidsgedichten, zo o.a. voor die van Jacob van Oosterwijk, een neef van Dirk van Oosterwijk en Anna Bruyn op 13 mei 1708 (Goeree, blz. 41), ook voor die van Pieter Pietersz. van Beeck jr. en Cornelia Gonda van Beeck op 15 mei 1715 (hiervoor blz. 122). Onder de grafdichten die hij maakte, zijn er verschillende, waarin de rouw ver te zoeken is, zoals in het bekende op David van Hoogstraten en dat op Wellekens, waarin de Podagra het motief is en op aller Willem van der Hoeven (Goeree, blz. 236, 206 en 222). Trouwens een begrafenis was geen droevige gebeurtenis.

Jan Goeree was een trouw bezoeker van de ‘Herberg’ de ‘Keyzerskroon’ in de Kalverstraat. Onder zijn gedichten treffen we er één aan, ‘Op het afbreeken van de Keyzerskroon in de Kalverstraat’. ‘Joannis tot de vochtige gemeente van Metz’, waarin hij constateert: ‘De vrienden gaan naar zyns vaders erf, naar de Malle Molen loopen’. Tot de stamgasten van de ‘Keyzerskroon’ behoorde ook Ludolf Smids, die tot de vrienden van Mr. Floris Vlaming gerekend moet worden. Immers hij is in de zomer van 1696 op ‘Hogerwoert’ geweest, zoals hij schrijft in de *Schatkamer der Nederlandsche Oudheden,* waar hij de ruïne van het ‘Huis ter Kleef’ beschrijft (Lud. S., blz. 175). Door Pieter wordt in zijn later werk herhaalde malen verwezen naar dit boek, evenals naar diens *Gallerye der uitmuntende Vrouwen* (1690). Beide boeken kwamen voor op de veilingcatalogus van zijn bibliotheek, evenals *Letterkonstig*

Ontwerp over de Roomse Gedenkpenningen en *Poëzie* (1694). In de ‘Keyzerskroon’ viel Lud. Smids van de trap, hetgeen zijn dood tot gevolg had op 7 mei 1720. ‘De Keyzerskroon’ had in de Kalverstraat een concurrent in het ‘Gekroonde Coffyhuys de drie Kroontjes’, waar Willem van der Hoeven de scepter zwaaide, en dat heel wat artiesten die voornamelijk aan de schouwburg verbonden waren en verknocht, onder zijn stamgasten telde. In het grafdicht van Jan Goeree krijgen we een karikatuur van deze dichter-castelein: nadat is herdacht hoe Willem van der Hoeven de rol van Ruben in Vondel' *Joseph in Dothan* in de schouwburg had vertolkt, vervolgt hij:

> ‘Wiens zangeres zich liet gebruiken
> Wanneer men haar maar goud liet ruiken,
> Die als een Bonte kraay zich kleedde
> En eeuwig strydt hadt met de Rede.’

Inderdaad moet Van der Hoeven een typische figuur geweest zijn. Hij heeft vele gelegenheidsgedichten gemaakt en ook twee hofdichten, waarvan ‘Westermeer’, ca. 1725-'26 geschreven is voor de heer J. Fruyt (hiervoor blz. 65). Hij toont zich geen volgeling van Pieter Vlaming als hoefdichter, maar hemelt kunstwerken en het alledaagse leven smakelijk op. Aan hem heeft Cornelis Troost zijn bekendheid te danken en daardoor misschien indirect zijn opdracht van Pieter Vlaming voor het schilderen van de portretten van hem en zijn vrouw. Over Willem van der Hoeven, zijn gasten die tot de toneelspelers behoorden en Cornelis Troost vinden we een tekenend artikel van S.A.C. Dudok van Heel in Amstelodamum, 65 jrb. (blz. 85). Willem van der Hoeven treffen we voor een klein bedrag ook aan onder de debiteuren van Pieter Vlaming's victualiënhandel in 1724. Maar of Pieter tot de (stam)-gasten van de ‘Drie Kroontjes’ behoorde, of van de ‘Keyzerskroon’ is mij niet bekend: het lijkt me echter het waarschijnlijkste, dat hij met Jan Goeree en Lud. Smids in de ‘Keyzerskroon’ kwam om zijn pijp te stoppen.

Van de overige bruiloftszangers van 17 februari 1706 vinden we Brouërius van Nidek later terug in gezelschap van Vlaming's vriend David van Hoogstraten bij de samenstelling van het *Groot Algemeen Woordenboek*. Geen van de bruiloftdichters zijn uitblinkers, maar zij behoefden ook alleen maar gelegenheidspoëzie ten beste te geven.

Pieter Vlaming heeft zich na zijn huwelijk op de Droogbak te Amsterdam gevestigd, waar hij een victualiënhandel is begonnen. Voor de bouw van het Centraal Station is indertijd een groot stuk van het IJ gedempt, maar in de achttiende eeuw keken de huizen van de Droogbak uit op het IJ (illustratie 4 en 5), men leefde er in het hartje van de haven met alle drukte, lawaai, en geuren van dien. Aan de achterzijde grensden de huizen aan de panden van de Haarlemmerstraat, waarop aan de andere kant de huizen van de Brouwersgracht uitkeken. Pieter heeft zich dus gevestigd in de buurt van het grootouderlijk huis. In 1711 duidt Von Uffenbach in zijn *Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engeland* de handel aan als bestaande in kaas, boter, scheepsbenodigdheden en andere kleinigheden (Kleinigkeiten) (Uff. III, blz. 566). Of Vlaming zijn zaken in de loop der jaren heeft uitgebreid is niet bekend. Het adres op de Droogbak vinden we voor het eerst vermeld in de begrafenisboeken op 23 mei, 1711, als zijn oudste dochtertje Christina (Rozalijntje) wordt begraven (DTB. 1075-63).

Door zijn huwelijk met Wijnanda Calkoen, dochter van Gerrit Calkoen en Catharina Verbeek, krijgt Pieter deel aan een andere kring van de Amsterdamse burgerij, hoewel beide families tot de doopsgezinden behoorden.

Over het geslacht Calkoen bestaat een uitgebreide *Genealogie,* samengesteld door de heer L. Calkoen (Amsterdam, 1923). De grootvader van Wijnanda, Johannes (1626-?) had de brouwerij ‘De Calkoen’ aan de Binnen Amstel, hoek Watersteeg gesticht, na enige tijd leerkoper te zijn geweest. Hij had uit zijn huwelijk met Geertuyd Vinck (otr. 19 dec. 1648) één dochter, Ida geb. 1657, otr. 31 jan. 1682 met Willem Holl, zijdereder en makelaar, overleden 2 jan. 1723, en één zoon, Gerrit Calkoen (geb. 28 sept. 1658), die de brouwerij van zijn vader na diens dood heeft voortgezet. Deze Gerrit huwt met Catharina Verbeek (1662-1727) in 1681 (otr. 20 juli, DTB. 692-234). Het gezin heeft op de Binnen-Amstel bij de brouwerij gewoond. Uit dit huwelijk werden zeventien kinderen geboren, waarvan Wijnanda het vierde was. Vele van de kinderen zijn jong gestorven. De oudste zoon Jan (1682-1743) heeft het bedrijf na de dood van zijn vader voortgezet met zijn veel jongere broer Willem (1705-1739). De oudste zoon van Pieter en Wijnanda, Floris geheten, is slechts twee jaar jonger dan deze ‘oom’. Deze beide broers Calkoen zijn nooit gehuwd.

Na de dood van Pieter Vlaming wordt Jan Calkoen, volgens Pieters testament, executeur van diens boedel en voogd over twee, dan nog minderjarige kinderen (NAA. 1109, Schabaalje, 11 febr. 1729).

Van de broers van Wijnanda kunnen we verder nog noemen Jacob Calkoen (1697-1758). Deze verliet Amsterdam, was met tussenpozen van 1720 tot 1745 schepen van Bergen op Zoom, hij was kanunnink van de Dom van Utrecht (vroeger een administratieve functie, totdat de goederen van de R.K. kerk waren geconfiskeerd); hij werd begraven in de Kloosterkerk te 's-Gravenhage.

Vermeld moet nog worden een zuster Johanna, die huwt met haar neef Cornelis van Limburgh, zoon van Abraham van Limburgh en Susanna Verbeek. Deze Susanna was een zuster van Wijnanda's moeder Catharina Verbeek, beiden dochters uit het huwelijk van Jacob Verbeek van Utrecht en Cornelia Jacobs Koningh van Schiedam. Dit huwelijk werd te Amsterdam gesloten (otr. 21 okt. 1661, DTB. 685-54); de bruidegom wordt geassisteerd door Jan Jacobsz. Halmaal uit Utrecht; na zijn dood hertrouwt Cornelia Koningh, dan wonend in de Warmoesstraat, met Jan van Oosterwijk van Utrecht, winckelier, geassisteerd door Willem van Oosterwijk, zijn vader (otr. 14 juli 1674, DTB. 689-119).

Uit dit tweede huwelijk van Cornelia Jacobs Koningh is geboren Dirk van Oosterwijk, die in 1730 Susanna van Limburg assisteert bij haar huwelijk met Jan Oortman. Deze komt van 's-Hertogenbosch, is 52 jaar oud; hij wordt geassisteerd door zijn broer Jacob Oortman. Susanna is 32 jaar oud (otr. 27 juli 1730 DTB. 718-46). Zij is de dochter van bovengenoemde Abraham van Limburgh en Susanna Verbeek en de zuster van Cornelis van Limburgh; Dirk van Oosterwijk is dus haar (stief)oom.

In 1734, na de dood van Pieter Vlaming, zijn de personen die volgens het testament moesten optreden als executeuren en voogden over de minderjarige kinderen, door verschillende oorzaken niet in staat hun functie uit te oefenen; het is dan Dirk van Oosterwijk die zich beschikbaar stelt om het executeurschap waar te nemen, te zamen met de bovengenoemde aangehuwde neef, Jan Oortman.

Jan van Oosterwijk had vóór zijn huwelijk met de weduwe Cornelia Koningh trouwbelofte gedaan aan Belitgen Halma, maar hij gaf aan zijn broer Dirk (*sr.*) een procuratie om deze trouwbelofte in te trekken twee dagen nadat een zoon Jan (*jr.*) was geboren (8 nov. 1672). Deze

natuurlijke zoon Jan heette Van Oosterwijk. Hij heeft zich, evenals zijn zoon Jan, in het drukkersvak begeven. Met zijn oom Frans Halma heeft hij goede betrekkingen onderhouden. Hij huwde met Johanna Catherina Aelbers, dochter van een boekverkoper in Den Haag. Met haar twee zwagers, de drukkers Josua Steenhouwer en Hermanus Uytwerf, heeft de zoon Jan van Oosterwijk een compagnieschap van 1712 tot 1716. (V. Eeg., blz. 28-29). Jan van Oosterwijk (*sr.*) gehuwd met Cornelia Coningh (of Coninck), heeft geen contact gehad met zijn natuurlijke zoon en diens zoon, die niet tot de doopsgezinden behoorden, maar tot de hervormde kerk (V. Eeg., blz. 162-3). Over het doen van 'trouwbelofte', zie S.A.C. Dudok van Heel (Amst. 65, blz. 85).

De stukken betreffende de graven geven ook een blik op de familieverhoudingen. In het graf dat Pieter Lucasz. van Beeck, wonend op de Herengracht, had gekocht in de Nieuwe Kerk (F. 70) werden begraven (P.v.E.)

Pieter Lucasz. van Bee(c)k	1689	
Jannetje van Beeck	1691,	zijn jongste dochter
Janneke Petain	1692,	zijn vrouw
Christina van Beeck	1696,	zijn oudste dochter
Floris Vlaming	1705,	zijn schoonzoon
Pieter Vlaming	1734,	zijn kleinzoon.

In het graf, gekocht door Willem Gerritz. Vlaming, wonend op de Brouwersgracht, in de Noorderkerk (W.V. 102) werden begraven (GAA.)

Willem Gerritz. Vlaming	1705	
Agatha (Aechjen)	1683,	dochter met haar jonggestorven drieling
Jan de Wale	1701,	echtgenoot van Aechjen, zijn schoonzoon
Holcke Floris	1706,	zijn echtgenote
kind van Willem Vlaming	1708,	zijn kleinkind
acht kinderen van Pieter Vlaming,		zijn kleinkinderen.

Christina Agatha Vlaming (1723), dochter,
Cornelis van Limburgh (1728), zwager van schoondochter Calkoen.

In het graf, waarschijnlijk gekocht door Jan Calkoen, wonend op de Binnen-Amstel, in de Nieuwe-Zijds Kapel werden begraven o.a.
Wijnanda Calkoen, echtgenote van Pieter Vlaming (1752), zuster,
Floris Vlaming, (1738), zoon van Wijnanda.

Na zijn huwelijk heeft Pieter Vlaming zijn rechtenstudie niet voortgezet. Hij is deze studie m.i. op instigatie van zijn vader, zonder zelf het beroep van advocaat of magistraat te ambiëren, op achttienjarige leeftijd begonnen, nadat hij de colleges van het Athenaeum Illustre had gevolgd. Verschillende regels uit zijn gedichten paste hij op zijn eigen leven toe:

> 'De hooge daken zyn volzorg'. (D.U., blz. 105, r. 21).

> 'Wanneer een zucht tot staat zich opwerpt in 't gemoed
> Stelt gy [*Rede*] voor ons gezicht de zorg, de tegenspoed
> Die 't hoog gezag verzelt, en toont hoe 't waar genoegen,
> Veel eer in hutten woont, en huisvest by de ploegen'. (D.U., blz. 112, r. 5).

Ook Wellekens' gedichten aan Vlaming zouden op deze gemoedsgesteldheid duiden. In 'Amintas, Visscherszang op de verjaarde Trouwdag van P: Vlaming en W: Kalkoen' (1707) dicht Wellekens:

> 'Hoe groot, Amintas, is uw inzicht en uw heil,
> Die, vrolyk onder riem en zeil,
> Door ebbe of vloed gedreven,
> Uw hart hebt aan de rust en aan de kunst gegeeven'. (D.U., blz. 81).

Elders noemt hij hem 'een gelukkig man'. Dit moeten we met elkaar verbinden: het inzicht en het heil geven hem het geluk; we moeten hier een verwerkelijking van het 'beatus ille' in lezen, en niet denken aan geluk door aardse voorspoed, zoals Dr. Pennink meent (Penn., blz. 156). Uit het feit, dat hij er de rechtenstudie aan heeft gegeven, mogen we niet opmaken, dat Vlaming zich geheel aan de kunst wijdt na zijn huwelijk.

Het behoort tot een dergelijke levensstijl, wel een beroep uit te oefenen. Hij had hierbij geëerbiedigde voorbeelden, en wel Hendr. L. Spiegel, wiens *Hertspieghel* hij uitgeeft in 1723 met een levensbericht, en zijn

grootvader Willem Gerritz. Vlaming, en waarschijnlijk ook zijn oom Pieter Pieterz. van Beeck. Dezen zijn allen koopman geweest. Ik meen, dat Vlaming al vrij spoedig na zijn huwelijk de victualiënhandel zal zijn begonnen, waar het 'onder riem en zeil' van Wellekens' gedicht misschien betrekking op zal hebben gehad.

De victualiënhandel in Amsterdam op de Droogbak maakte verblijf in Amsterdam noodzakelijk, ook vroeg in de morgen en laat in de avond. Aldus valt een plaats uit zijn werk te verklaren: in de 'voorrede' van de uitgave van *Lukas Schermers Poëzy* herinnert Vlaming aan de uitgave en de vertaling van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus*. In die tijd, vóór 1709, was het overleg tussen de beide dichters niet zo intens, als zij wel gewild hadden, door ziekte van Schermer en drukke bezigheden van hemzelf, schrijft Vlaming. 'Te wenschen was het geweest, dat verschil van woonplaats en tusschenkoomende bezigheden aan mynen kant, en onpasselykheit aan den zynen, ons niet hadden belet verdere mededeling met elkander te onderhouden' (Scherm., fol. *8 r°). Had hij op 'Hogerwoert' aan de grens van Haarlem verbleven, dan was het gemakkelijk geweest naar het huis van Schermer, aan het Spaarne, te gaan, en zijn zieke vriend op te zoeken. Terwijl de aard van Vlaming's zaak, het bevoorraden van uitgaande schepen, zijn aanwezigheid op de Droogbak vereiste, zal voor de jonge Wijnanda, die de eerste zomer reeds haar eersteling verwachtte, door de grote drukte aan het IJ en waarschijnlijk beperkte bewegingsvrijheid het stadshuis weinig aantrekkelijk zijn geweest.

In die eerste huwelijksjaren wijdt Vlaming zich, zoals ook uit het gedicht van Wellekens blijkt, aan letterkundige arbeid. In 1708 kwam het hoefdicht 'Hogerwoert' tot stand, in 1709 verschijnt de uitgave van de vertaling van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus,* waarvoor Vlaming de 'Verhandeling van satiren en satirdichters' schrijft en de vertaling levert van het twaalfde en zestiende schimpdicht. Onderwijl wordt er door Vlaming waarschijnlijk veel gelezen en gepraat met Wellekens en Jan Goeree (Brief, voor 'Verhandeling'). Het in 1710 geschreven gedicht, 'Lykgedachtenis van Hiëronymus Angerianus', herinnert duidelijk, zowel aan de *Arcadia* van Sannazaro als aan de *Aminta* van Tasso. In datzelfde jaar verschijnt de gedichtenbundel *Dichtlievende Uitspanningen,* gedichten van Jan Baptista Wellekens en Pieter Vlaming bevattende, uitgegeven bij Andries van Damme en gedrukt door Willem Goeree, voorzien van prenten van Jan Goeree. Zoals we reeds

vermeldden heeft Jan Goeree voor al Vlaming's uitgaven, met uitzondering van Hospitalius' *Carmina* (1732), de prenten ontworpen en uitgevoerd.

In 1712 ziet de uitgave van *Lukas Schermers Poëzy* het licht, een jaar nadat de dichter was overleden. Aan de gedichten gaat een ‘Aan den Leezer’ van Pieter Vlaming vooraf, waarin hij een korte levensgeschiedenis geeft. Hoewel het heet, dat Vlaming de uitgave heeft verzorgd, is het niet te bepalen, wat in werkelijkheid zijn aandeel is geweest: Schermer zelf was al aan de bundeling begonnen en daarmee tot bladzijde 374 gevorderd. In de tweede druk (1725) schrijft Vlaming in een ‘Naeder Bericht aen den Leezer’, dat opgenomen zijn enige nieuwe gedichten ‘benevens de hier op volgende Byschriften, die hun opzicht eeniglyk op de verzaemeling deezer gedichten hadden, en, ik weet niet om wat reden, in de vorige uitgaeve, die van myn bezorging zoo weinig als deeze geweest is, voor vreemden hebben moeten wyken’. Hieruit moet men afleiden, dat slechts het levensbericht het werk van Vlaming is geweest. De ‘bijschriften’ bij de prenten in de eerste druk zijn behandeld door Dr. Geerars (Gr. Sch., blz. 13 en 14), zie ook hiervóór blz. 31.

De eerste vijf jaar van hun huwelijk verlopen zo in vreugde, zoals het zich laat aanzien, maar daarnaast speelt zich het huwelijk van zijn broer Willem af, wonend in Amsterdam op de Herengracht, maar ‘Hogerwoert’ als buitenverblijf delend. Zoals gezegd is Mr. Willem Florisz. Vlaming gehuwd met Catharina Theodora Beeck, wonend in Leiden ten tijde van de sluiting van het huwelijk; zij geeft op te komen van Giesen-Oudekerk en behoorde tot de hervormde kerk (GAL., GGA. DTB. 109-10). De twee dochtertjes uit dit huwelijk Christina Theodora en Theodora Christina worden resp. op 10 juni 1708, (DTB. 79-222) en 11 oktober 1709 (DTB. 109-115) in de Westerkerk te Amsterdam gedoopt. Christina Theodora blijft na de doopdatum nog maar een kleine week in leven, zij wordt begraven op 16 juni 1708 in de Noorderkerk (W. 102). Willem geeft dan op te wonen op de Herengracht. Van zijn schulden is reeds melding gemaakt (hiervoor blz. 264). Het leven van de Vlamings heeft ook zijn schaduwzijde, hetgeen het duidelijkste is gebleken bij de gedwongen verkoop van ‘Hogerwoert’ aan zuster Christina Agatha in 1711.

Wijnanda en Pieter hebben dan vier kinderen:
Christina, geb. 17-8-1706, vernoemd naar Pieters moeder,
Floris, geb. 27-12-1707, vernoemd naar Pieters vader,
Agnes Catharina, geb. 8-5-1709, vernoemd naar Pieters stiefmoeder,
Agnes Block en Wijnanda's moeder,
Gerrit (Gerard), geb. 26-9-1710, vernoemd naar de vader van Wijnanda.
Het oudste dochtertje, Christina, overlijdt echter op 20 mei 1711 (begr. 23 mei, DTB. 1075-63 in de Noorderkerk, W. 102).

De volgende jaren brengen aan het gezin meer moeilijkheden, in verband met Willem en zijn vrouw. In hoeverre Pieter hierin heeft gedeeld is niet te zeggen, maar duidelijk is het uit een bewaard gebleven briefje van Catharina Theodora aan Ds. Drost, predikant te Haarlem (zie blz. 333), dat er een nauw contact bestaat tussen beide gezinnen. Het briefje van Catharina Theodora is geschreven bij een brief van haar man, die zij opende ‘om aan myn Broeder te late lese - waarom ik het gedaan heb, is, dat wy telkens sulke disperate brieve ontvangen, met drygemente verselt, die gans niet Christelyk zyn, denkende daar uyt of myn man aan UED^{s} mede op die manier mogt schryve, soude dan de vryhyt genome hebbe om te versoeke *(hem te vermanen en tot rede te doen komen),* maar siende uyt den inhout, dat daar niets aan UED. van gemelt wert, soo sie ik klaar, dat het alleen maar strekt om ons bang te make en soo met sware drygemente vryhyt te bekome’; dus een soort chantage van Willem, die zich waarschijnlijk aan onzedelijk gedrag schuldig maakte, zoals uit een hekeldicht is gebleken (hierna blz. 275). Pieter, als broeder, heeft voor Catharina Theodora de bewuste Latijnse brief van haar man vertaald, wat een zekere morele ruggesteun inhield.

De briefwisseling van Ds. Drost en Willem Vlaming behandelde o.a. theologische teksten. In een aantekening achter deze zeer moeilijk te lezen Latijnse brieven komt de naam van Musaeus vele malen voor; deze was een theoloog die van Cartesianisme werd beschuldigd, maar zich op zijn beurt tegen Spinoza keerde. Het is niet bekend in hoeverre Mr. Willem Vlaming zich met ‘wetenschap’ heeft bezig gehouden; Pieter Vlaming noemt hem eens, en wel in de voorrede van zijn uitgave van de Elegieën van Propertius (fol. ***3) in 1727). Daar vermeldt deze in het bezit te zijn van aantekeningen op Propertius ‘fratris mei’.

Het hekeldicht waarin Willems gedrag aan de kaak werd gesteld komt voor in de Nederduitsche Keurdichten II, blz. 62, en is getiteld:
‘Op de afbeelding van Mr. Willem V.’, met de aanvangsregels:

‘Dit is de beeltenis van eenen snooden Fielt
Die nimmer woort nogh trouw in al zijn leeftijd hielt’,

en waaruit blijkt, dat hij zich naar Delft heeft begeven. Inderdaad komt zijn naam in die stad voor, echter in het ‘Register van alle de geconfineerden binnen de stad Delf met kennis en consent van de Heeren Burgemeesteren’ (1699-1792) (GAD. 2031a). De tekst in het confinementsregister luidt: ‘Mr. Willem Vlaming bij acte van baljuw van Kennemerland van den 26 aug. 1718 ten huyse van Abraham van Barth voor drie jaaren ingegaan den 20 juli 1717’. A. Hallema geeft in zijn brochure *Gestichtstypen* aan, dat er enige soorten van confinementsregisters bestaan, waarin de namen geregistreerd stonden van hen die een plaatsing, vastzetting of bewaring ondergingen; dat er tegen het einde van de zeventiende eeuw minstens veertien particuliere huizen waren in Delft, waar dergelijke personen geïnterneerd werden. Aanvankelijk werden die huizen aangeduid als ‘beeterhuis’ van de een of ander exploitant. In de opsomming van de exploitanten geeft Hallema ook de naam van Abraham van Barth, die bovendien een groter huis exploiteerde. Onder de namen van vastgezetten komen die uit aanzienlijke families voor.

Over Ds. Lambert Drost licht Th. Nolen ons in zijn boek *Iets over David van Hoogstraten en de Letterkundige twisten van zijn tijd* in (Nolen, blz. 19). Lamb. Drost was remonstrants predikant te Haarlem, aldaar beroepen in 1694 en overleden in 1726. Hier zien we een remonstrants predikant zijn intrede doen in het doopsgezinde milieu van ‘Hogerwoert’. Willem's vrouw Catharina Theodora was van huis uit hervormd en liet haar dochtertjes aldus dopen. Nog veel merkwaardiger wordt Catharina's briefje (hiervóór blz. 275), als we het in verband brengen met de poëtenstrijd, die in die jaren werd gevoerd. In 1712 of eerder heeft Pieter Vlaming de ‘Gedachtenis van Joan van Broekhuizen’ gedicht, waarin hij van leer trekt, zoals bij de behandeling van dat gedicht is weergegeven (hiervóór blz. 97), maar in de ‘Fabel van de Jagthond en Leeurik’ is al sprake van een verzoening (Zeeus, OV. G.). Men zou dus kunnen aannemen, dat om een puur persoonlijk, huiselijk contact met Drost Pieter Vlaming zich niet verder in de poëtenoorlog laat betrekken. Voor Pieters resignatie kan men nog een reden opgeven, af te leiden uit het aandringen van J.B. Wellekens om door te gaan met zijn studie van het Grieks (Welk. Versch. G., blz. 262) in maart 1713. De kritiek op Joan van Broekhuizen c.s. door Jean le Clerc was, dat deze het

Grieks niet voldoende beheerste; dit kon Vlaming niet beoordelen, noch zelf naar waarde bestrijden, wanneer hij zelf geen meester in het Grieks was. Hij begrijpt blijkbaar, dat het ongelijk niet geheel aan de kant van Hoogstraten's tegenstanders ligt. Ook Justus van Effen mengt zich in 1713 in de strijd in de *Journal litéraire* (mei, juni 1713) met een kritiek op Joan de Haes, Rotterdammer en belangrijk medestander van David van Hoogstraten (zie blz. 335). Van Effen pleit voor een eenvoudige Nederlandse taal en wetenschappelijk verantwoorde vertalingen, eisen waarmee Vlaming het geheel eens moet zijn geweest. Bovendien had Wellekens het letterkundige ideaal, dat Pieter Vlaming Theocritus in het Grieks zou lezen (Welk. Versch. G., blz. 262).

Vlaming wijdt zich in deze jaren naast zijn studie en zijn zaken onverminderd aan de beoefening van de dichtkunst. Hij blijkt lid te zijn van de Haarlemse rederijkerskamer ‘Trouw moet blijken’. Voor de jaren 1714 en 1715 maakt hij de ‘Jaardichten’, wat tot de werkzaamheden van de factor behoorde. Deze functie doet veronderstellen, dat hij meestentijds op ‘Hogerwoert’ verbleef. Een ander getuigenis hiervoor geeft Von Uffenbach, die in zijn eerder aangehaald boek schrijft:

> ‘Herr Vlaming, von dem uns in Harlem gesagt worden, ist die ganze Zeit über auf seinem Gut gewesen, und nicht in die Stadt gekommen, sonst hätte ich gerne seine Manuscripten und Medalliën sehen mögen’.

Toch zijn beide aanwijzingen niet overtuigend voor een permanent verblijf op ‘Hogerwoert’. Uit de ‘Jaardichten’ voor ‘Trouw moet blijken’ is zelfs het tegendeel af te leiden. Daar kan men Vlaming hebben benoemd bij gebrek aan een Haarlemse litterator. Van 1705 tot 1711 was Lukas Schermer factor, opgevolgd door Ds. E. van Breen. Voor 1714 maakte Pieter Vlaming het Jaardicht getiteld ‘Lof der Trouwe’; dit werd evenals de voorgaande jaardichten gedrukt bij Van Kessel met wie Vlaming connecties had gekregen door de uitgave van *Lukas Schermers Poëzy* en draagt het jaartal 1714. Het volgende jaardicht met de titel ‘Alcides’ is eveneens gedrukt in 1714, maar in Amsterdam bij Willem en David Goeree, misschien een gevolg ervan, dat Vlaming in het najaar van 1714 niet in Haarlem geweest is. De schepen naar het Zuiden vertrokken dikwijls in het najaar; ook het voorjaar bracht overigens nogal wat uitgaande schepen die bevoorraad moesten worden. Het moet de Haar-

lemmers en zeker Van Kessel niet aangestaan hebben, dat Vlaming aldus de traditie verbrak en ze kozen misschien daarom voor 1716 een Haarlemse factor. Ook is het mogelijk, dat Vlaming in 1716 geen tijd meer voor 'Trouw moet blijken' had, wat men zou kunnen afleiden uit zijn brief aan Joan de Haes d.d. 3 juli 1716 (hiervóór blz. 338), of de Kamer heeft in de Poëtenstrijd voor de andere partij gekozen, wat waarschijnlijk lijkt, omdat in 1716 Pieter Langendijk, aanhanger van P.A. de Huybert van Kruiningen het jaardicht heeft gemaakt. De titel daarvan 'Emmanuel, Jaarzang op de geboorte onzes Zaligmaakers en Gezalfden, Jezus Christus' zou ook op voorkeur voor een andere stof kunnen wijzen; in die geest verschijnt ook het jaardicht voor 1717 getiteld 'De geboorte van Onzen Heere en Zaaligmaeker Jesus Christus', gemaakt door Henricus Buyzen M.D., ook weer bij Willem van Kessel gedrukt. Nadien treedt Pieter Langendijk een reeks van jaren als factor op.

De verklaring van Von Uffenbach bewijst niet meer dan dat Vlaming dikwijls op 'Hogerwoert' vertoefde, aan de andere kant vermeldt deze, dat hij op 27 februari 1711 Vlaming in Amsterdam heeft opgezocht (Uff., blz. 566) en diens bibliotheek heeft bewonderd. Het is duidelijk, dat Vlaming afwisselend te Amsterdam en op 'Hogerwoert' verbleef, onafhankelijk van het jaargetijde.

Tussen 1710 en 1716 is hij bezig met de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro. Von Uffenbach bericht in het bovenaangehaalde verslag van zijn bezoek aan Vlaming te Amsterdam: 'Er hat vor den Sannazarium in versu und prosa in Holländischer Sprache zu ediren' (5 februari 1711).

Dat de nauwgezette vertaling van de poëzie hem jaren heeft gekost, hoeft niet te verwonderen; ook de lange, verstandelijk geconstrueerde zinnen van Sannazaro's proza vergden veel studie evenals dichterlijke inspiratie van de vertaler. In 1716 schrijft Vlaming aan Joan de Haes, dat hij de vertaling in klad af heeft (hiervóór blz. 129), maar hij wil er een levensbeschrijving van de beroemde Italiaan aan toevoegen, hetgeen hij schrijft aan Fontanini in zijn brief om informatie (hiervóór blz. 129). Hij herhaalt dit in de voorrede van de uitgave van Sannazaro's *Opera Latina* (1728). Dit zal er waarschijnlijk de oorzaak van zijn geweest, dat het nog een vijftien jaar heeft geduurd voordat de *Arcadia*-vertaling is uitgegeven. Bovendien heeft het overschrijven in het net ingehouden, dat deze geheel in de veranderde spelling werd overgezet. Vlaming is in 1713 op deze spelling overgegaan in 'Lof der Trouwe'.

Het is kenmerkend in de Poëtenstrijd, dat Vlaming, Zeeus en Joan de

Haes deze nieuwe spelling gebruikten, terwijl De Huybert van Kruiningen, Langendijk c.s. zich aan de oude hielden. Het opmerkelijkste in deze spellingverandering is de reeds gemelde vervanging van ‘aa’ door ‘ae’ (hiervóór blz. 243).

In maart 1717 schijnt er een dieptepunt in Vlaming's leven gelegen te hebben, af te leiden uit het verjaarsdicht van J.B. Wellekens (Welk. Versch. G., blz. 294), en we kunnen dat nagaan. Vlaming's stuk in de Poëtenstrijd is slecht ontvangen, maar ook in het huisgezin is hem het verdriet niet gespaard: welk een ellende heeft de vastzetting van zijn broer Willem betekend (hiervóór blz. 275). Bovendien sterven verschillende van de kindertjes: na de dood van Christina op vijfjarige leeftijd (1711), de pasgeboren zoontjes Pieter in 1712 (DTB. 1075-68), Jacob in 1713 (DTB. 1075-69) en Pieter in 1714. Op 15 september 1715 wordt een dochtertje geboren, Catharina, petekind van Wijnanda's moeder, Catharina Verbeek. Zij blijft in leven en heeft aan Pieter en Wijnanda verschillende kleinkinderen gegeven.

We mogen echter uit Wellekens' woorden in het ver jaarsdicht opmaken, dat zijn sombere stemming op de Poëtenstrijd betrekking heeft gehad. Dat Wellekens' jubelende, Anacreontische verjaarsdicht van 1718 (Welk., Versch. G., blz. 302) op een overwinning in de Pöetenstrijd moet wijzen wordt betoogd in de bijlage 1 (hierna blz. 340).

Bovendien is er dan een reden tot vreugde gelegen in het verzoek van de drukker Van Damme om een nieuwe uitgave te verzorgen van de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel, hetgeen we lezen in een eerste brief van Vlaming aan de geleerde Cornelis van Alkemade (hiervóór blz. 239). De introductie tot deze bekende Rotterdammer heeft hij, zoals we zagen, gekregen van Cornelis van Arckel, remonstrants predikant te Rotterdam en medestander van Joan de Haes in de Poëtenstrijd. Het is mogelijk, dat Pieter Vlaming verschillende remonstrantse predikanten, die allen hun opleiding in Amsterdam kregen, heeft gekend uit hun studiejaren; zo ook Pieter van der Schelling, later de schoonzoon van Cornelis van Alkemade, alsmede Cornelis van Arckel.

In het verjaarsdicht van 1719 wenst Wellekens zijn vriend geluk met diens aanstelling tot boekhouder van de equipage van de Vereenigde-Oostindische-Compagnieën (V.O.C.).

Brugmans vermeldt in zijn *Geschiedenis van Amsterdam,* dat het ambt

van boekhouder voor *f* 16.000,- was verkocht, welk bedrag zelfs voor die tijd hoog was, wat men mag afleiden uit zijn vermelding ‘de aanzienlijke som’ (Brugm., blz. 63). Ten onrechte voegt hij hier aan toe, dat er dan ook wel grote bedragen aan emolumenten uit konden voortvloeien. Het lijkt mij, dat Vlaming niet anders van zijn ambt geprofiteerd heeft, dan om tijd voor studie vrij te krijgen: er voeren namelijk maar driemaal 's jaars vloten naar de Oost, die meestal gezamenlijk terug kwamen. Bovendien houdt hij de victualiënhandel de eerste jaren, tot 1724, nog aan. Dat Vlaming de bewuste boekhouder was, weten we met zekerheid uit een noot bij Elias (Elias, I, CXLI, nt.), waar het jaartal een vraagteken verdient, maar moeilijk toch een ander bedoeld kan zijn. De volgende passage uit Elias is belangrijk genoeg ter tekening van de situatie in Amsterdam.

‘Zelfs de Burgemeester en Bewindhebber De Haze de Georgio door wien het proces tegen Sautijn [*wegens het aannemen van steekpenningen of wel het tegen hoge prijs verkopen van ambten*] aan de gang gebracht werd, versmaadde niet de winsten, die hem uit troebele bron toevloeiden: in 1723 verkocht hij o.a. voor *f* 16.000,- het ambt van boekhouder van de equipage bij de O.I.C. aan een zekere Flaming. Als Burgemeester stond De Haze boven de wet, zo kon hij Sautijn beschuldigen’ (Elias II, blz. 599).

Sautijn behoorde tot de partij van Corver, die na de dood van de achtentachtig-jarige burgemeester Joan Corver op 17 mei 1716 en de gelijkgezinde opvolger Hooft in 1717 het veld moest ruimen voor De Haze de Georgio, hoewel deze tot verzoening door onderlinge huwelijken bereid was. Van De Haze de Georgio wordt gezegd, dat hij bijzonder hard en inhalig geweest moet zijn: bij zijn dood in 1725 liet hij drie miljoen aan erfenis achter (Elias, II, blz. 599).

Het jaartal ‘1723’, dat Elias in dit verband vermeldt, kan erop wijzen, dat de aanstelling, de aanvaarding van de functie en de betaling niet tegelijkertijd geschiedden. We kunnen slechts enkele feitelijke gegevens als volgt naast elkaar zetten.

In maart 1718 verkoopt Vlaming voor een bedrag van *f* 5.994,- aan effecten aan zijn vriend Gerard Muyser. De reden hiervan kunnen we niet in Vlaming's papieren of gedichten vinden. We zijn geneigd te denken aan maatregelen om zijn ambt te kopen, maar het is ook mogelijk, dat tengevolge van de watersnood in december 1717 de kaas- en boterprijzen enorm waren gestegen en Vlaming's zaak hierdoor in moeilijk-

heden kwam. Of de reden kan hebben gelegen in schulden van broer Willem, hoewel diens veroordeling reeds een jaar eerder had plaats gehad. Een feit is het, dat de akte van verkoop werd gepasseerd op 29 maart 1718 voor notaris Schabaalje (NAA. 6110a). De aandelen die Pieter verkoopt zijn veertien scheepsparten, de meeste van één tweeëndertigste deel van met name genoemde schepen, die varen onder met name genoemde schippers, gemiddeld elk *f* 500,- groot. Vlaming heeft deze scheepsparten mogelijk in betaling gekregen voor zijn handelszaak. Voor de daadwerkelijke steun van Gerard Muyser is Vlaming zeer dankbaar, en het is waarschijnlijk, dat het lange verjaarsdicht 'Lof der Vriendschap' voor Gerard Muyser, opgenomen in de uitgave van Spiegel's *Hertspieghel* (1723), voor deze gelegenheid is vervaardigd.

Het valt niet met zekerheid te zeggen, hoe de sollicitatie naar het boekhouderschap van de V.O.C. is verlopen, daar de stukken verschillende mogelijkheden te zien geven (RAG. Kol.). Er zijn nl. in 1718 twee boekhouderschappen te vergeven: dat is vrijgekomen door de dood van Adriaan van Assenburg, boekhouder van de monsterrollen, overleden op 9 juni 1718, van welke vacature in de stukken pas op 10 juli 1719 wordt gesproken, en ten tweede dat van boekhouder en opziener van de Timmerwerven van Mr. Joris van Hasselt, die de gehele zomer van 1718 ziekelijk is. In verschillende vergaderingen wordt van augustus 1718 afgesproken over een opvolger voor Van Hasselt en de mogelijkheid het ambt in tweeën te splitsen, daar het te omvangrijk voor één persoon geworden zou zijn. Tenslotte wordt op 3 maart 1719 Isaac du Bois zowel eerste boekhouder als opziener op de Timmerwerf met een 'hoog tractement' (*f* 3.600,- p.j.). Op welk van de twee boekhouderschappen heeft Vlaming in maart 1718 het oog gehad, zo hij al daarvoor zijn effectenbezit had aangesproken? Van Hasselt is dan waarschijnlijk al ziekelijk, en wordt dan de mogelijkheid van splitsing overwogen om Vlaming een plaats te kunnen geven? Gaat dit niet door, omdat onderwijl de plaats van Van Assenburg vrij is gekomen? Of was deze in maart 1718 ook al ziek en kon men aan een opvolger denken? Hebben zijn vrienden deze vacature onder tafel gehouden om de azende gieren het op de Timmerwerf te laten uitvechten (RAG. Kol., 379-380)?

Ten slotte is in de vergadering van de Heren van de Kamer van Amsterdam van de V.O.C. op 10 juli 1719 de aanstelling van Pieter Vla-

ming door de Heren van de Equipage voorgedragen. Op die vergadering is de instructie, uit tien punten bestaande, vastgesteld.

De eerste drie punten hebben betrekking op een goede ambtsvervulling met o.a. een opsomming van enige administratieve verplichtingen; in de volgende punten wordt de taak met betrekking tot het aanwerven van het scheepsvolk nader omschreven met bepalingen tegen het aannemen van steekpenningen. In punt tien worden de inkomsten van de boekhouder omschreven. Deze zijn in hoofdzaak gebaseerd op afzonderlijke handelingen, voornamelijk het maken van 'transporten of obligaties' die op zegels van verschillende waarde werden gesteld. Voor transporten waren dit zegels van resp. 3, 6 en 12 stuivers, waarvan de inkomsten het zegel inbegrepen waren: 12, 20 en 28 stuivers. Voor ongeveer twee vloten per jaar kunnen deze kleine bedragen per bemanningslid toch nog aardig oplopen. Daarbij kwamen nog andere bedragen, b.v. voor het maken van maandcelen voor vrouwen, ouders of kinderen, ook voor het overstappen van een bemanningslid op een ander schip, wat bij ziekte onderweg wel gebeurde, verder voor dubbele lijsten van het 'Reglement der mede te nemen goederen der Officieren', alle bedragen in stuivers. Boven deze wisselende inkomsten werd aan de boekhouder een tractement uitgekeerd van *f* 200,- p.j. Alles was nauwkeurig omschreven, en het was duidelijk, dat de heren geen extraatjes in de zak van hun dienaren wilden laten vloeien, hetgeen nog duidelijker uitkomt in de bepaling dat de aanstelling van officieren en barbiers, uitdrukkelijk aan de heren werd voorbehouden.

Voor de gang van zaken zijn punt vier en vijf het meest illustratief:

> Punt vier: 'Hy [*de boekhouder*] zal zig niet inlaten om in het aannemen van Volk eenige andere persoonen aan te neemen, en die op de monsterrollen te brengen, als diegeene die hem by de Heeren van de Equipagie genoemt zullen weezen zonder dat daar onder gerrekent zullen weezen de Officieren en Barbiers die by de Heeren ter Vergadering met gemeene stemmen, off wel by de Heeren van 't Pakhuys aangenomen en voorgestelt werden, veel min dat hy daarvoor eenige recognitie, 't zy onder de titul van expeditie off andersints, wat naam het ook zoude mogen hebben, zal ontvangen.'
>
> Punt vijf: 'Opdat nu derzelve lieden die aangenomen zyn in den dienst mogen gaan, zal hy nevens ieder man noteeren zyn geboorteplaats,

> ouderdom, en met wat schip laatst gevaren heeft, met byvoeging van eenige kenteekeningen in zyn aangezigt, haer off statuur, item de soldaten boven het voorsz. kenteeken afvragen onder wat Regiment gedient hebben en wat ambagt zy hebben geleert, ten eynde zo een ander compareert, den aangenomene opgezogt, en alzo by den Regter voorgestelt te werden.'

Nog een bepaling tot wering van geknoei is punt negen.

> 'Hy [*de boekhouder*] zal verders ook niet vermogen eenige transporten off maandcedullen, 't zy van zeevarende off militaire te kopen off te beleenen, nog door andere eenige gelden van zynentwegen, daar toe te verstrekken, directelyk off indirectelyk.'

Op de vergadering van 10 juli 1719, waar deze instructie werd vastgesteld waren aanwezig de heren Meerman, Trip, De Haze, Lestevenon, Muyssart, Schuyt, Boreel, Van den Bergen, Blocquery, De Vicq en Karsseboom. In hoeverre deze heren Pieter Vlaming kenden, is niet na te gaan, maar dat zijn naam in het verslag van deze vergadering en in dat van de aanstelling steeds als 'de Vlaming', waarvan 'de' later is doorgehaald, voorkomt, wijst er, dunkt me, op, dat hij voor de grote heren een onbekende was in tegenstelling tot De Vlaming van Outshoorn.

Op donderdag 13 juli 1719 is de aanstelling van Pieter Vlaming tot boekhouder van de monsterrollen gevolgd; het verslag daarvan laat ons de wellevendheid zien, die zijn optreden kenmerkte, en die we ook bij andere gelegenheden veronderstellen. In de marge van het notulenboek staat aangetekend: 'Pieter Vlaming aangestelt tot Boekhouder'.

Het verslag luidt aldus:

> 'Pieter Vlaming ter Vergadering binnengestaan zynde, zo is door den Heer President hem voorgehouden hetgeen ten zynen opzigte op voorl. Maandag was geresolveert; en is verders aan hem voorgelezen d'Instructie na welke hy zig zoude moeten reguleeren in 't waarnemen van zyn ampt, zo ten regarde van zyn Emolumenten als anders: waar op den voorn. Pieter Vlaming het ampt van Boekhouder van de Monsterrollen met dankbetuyging heeft aangenomen: En is vervolgens goetgevonden dat hy aan de Burgermeesteren door een van de bediendens

> van de Compagnie zal worden gepresenteert, om den eeden daar toe staande in handen van haar Ed.Gr.Agtb. af te leggen.'

In deze tijd, de laatste jaren van De Haze de Georgio is men al bezig paal en perk te stellen aan het verkopen van ambten, maar helaas is Pieter Vlaming er nog het slachtoffer van geworden.

Vlaming heeft zijn ambt daadwerkelijk uitgeoefend, wat valt op te maken uit:

a. Een post van zijn boedelbeschrijving uit 1734, waarin enige kleinigheden worden genoemd, o.a. de bewuste *'zegels in de lessenaar van den overledene op het oostindisch huys gevonden'* (NAA. 8122, fol. 24). Deze post geeft ons ook zekerheid over de plaats, waar hij zijn boekhouderschap heeft uitgeoefend, waar hij aanwezig was, terwijl de aangestelde bedienden daar het schrijfwerk verrichtten (illustratie 7).

b. In overeenstemming hiermee is Vlaming's bericht in een brief aan Cornelis van Alkemade:

> 'zullende wanneer ik ten laestgenoemde plaetse kan koomen *(Den Haag)* en de Equipagie van 't voorjaer wat vroeg afloopt de eere trachten te hebben UEd. mondeling te onderhouden.'

Deze brief is een afschrift waarop vermeld staat 'aan Cornelis van Alkemade', d.d. 26 maart 1732 (RAU. Huyd. 2089).

c. In een brief aan Balthazar Huydecoper schrijft Vlaming op 26 juni 1732:

> 'ons schip de Suzanne in zee geraekende, en de papieren der oude kerk op haer plaets, vertrek ik naer Utrecht om daer.... de verdere papieren.... te bekoomen' (RAU. Huyd. 71 lb).

Wanneer en hoe de *f* 16.000,- inkoopgeld door Vlaming aan De Haze zijn betaald heb ik niet kunnen achterhalen, en we willen aannemen, dat het bericht van Elias behalve het juiste bedrag ook het juiste jaartal aangeeft. Uit de aard van de zaak komt hiervan niets voor in de boeken van de V.O.C..

In overeenstemming met het jaar 1723, dus vier jaar na de aanstelling, is het feit, dat Vlaming toen pas omgezien moet hebben naar een opvolger in zijn victualiënhandel. Deze heeft hij gevonden in de loop van 1724 en wel in de persoon van Daniël van Leeuwen, die hij directeur maakt per 1 mei 1725 (hierna blz. 288).

Het huis op de Droogbak verwisselt het gezin Vlaming na 1719, wat blijkt uit de opgave van overlijden van twee zoontjes in dat jaar (DTB. 1081-66, 1081-67), voor een huis op de Binnen-Amstel bij de Keizersgracht over de Kerkstraat bij de Magere Brug, zoals de omschrijving wordt gegeven bij het overlijden van de tweeling in 1726 (DTB. 1082-35/36); bovendien wordt in de advertentie van de boedelveiling opgegeven, dat het huis aan de oostzijde van de Amstel is gelegen (GAA. Amsterd. Couranten 1734). Vlaming heeft dit huis gehuurd, en heeft er tot zijn dood gewoond (illustratie 6, hierna blz. 303).

Na zijn aanstelling tot boekhouder bij de V.O.C. zet Vlaming zijn letterkundige arbeid voort, hij kan zich meer uren wijden aan de voorgenomen uitgave van de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel.

Uit 1719 dateert een lofdicht op de vertaling door Katharina Johanna de With van Contarini's *De getrouwe Herderin,* waarin Vlaming uitbundig de loftrompet steekt. De versvorm, tienregelige strofen met vier heffingen per regel is opmerkelijk door de versvoet, de trochee, die hij eerder slechts gebruikt had in de drie lyrische gedichten, ‘Brief aan Dafne’, ‘Op een roosen=tuyltje’ en ‘Aan Fillis’. In het boekje *De getrouwe Herderin* komt Vlaming reeds op de derde plaats in een lange rij van lofdichters, na Ludolf Smids en J.B. Wellekens, welke laatste haar speciaal protegeerde. Het werd in Rotterdam uitgegeven bij Willis. Haar vader, Mr. L.A. de With, verschafte Vlaming materiaal voor zijn *Geschiedenis van Amsterdam* (hiervóór blz. 207).

Vlaming's naam als kunstlievend Latinist vinden we bevestigd in het elogium voor Theod. Boendermaker, dat we aantreffen in de veilingcatalogus van diens bibliotheek (1722). Boendermaker blijkt zoals zijn collectie aangeeft, ook een Italië-vereerder te zijn geweest.

De tijd van Vlaming's lyrisch dichten lijkt voorbij. Hij erkent zelf, dat de dichterlijke inspiratie dikwijls op zich laat wachten. In een brief aan Cornelis van Arckel schrijft hij op 26 februari 1720 o.a.:

> ‘Eerder was het myn plicht geweest UEd te bedanken voor zo veel

> genoten heuschheidt, eerder was het ook door my geschiedt, doch ik meende het in de tael van Parnas verricht te hebben; dit is my gemist dewyl de negen zusters, die zich van my weinig geacht vinden en aengebeden (door menigvuldige bezigheden) my weder ongunstig zyn en my niet toelaten eenen enkelen dronk te doen uit de bron die ons dichters maekt; neem het hart dan voor de daedt aen; verschoon myn onmacht.... Ja ik moet, en dat moeten spyt my, een vaers maeken op de zilvre bruiloft van den Heere van den Bergh, doch vrees dat het my geen eer zal doen, dewyl ik hetzelve voorzie te zullen zyn invitis Musis, gratiis & Apolline. Zulk doen is nu wel in zwang, maer het stuit my'.

In deze brief verzoekt hij het oordeel te vragen aan de Heer van Alkemade over zijn aantekeningen op de *Hertspieghel*. Van deze tijd af is Vlaming regelmatig met wetenschappelijk werk bezig in verband met deze uitgave. Oorspronkelijke gedichten uit deze jaren behoeven we hierom dan ook niet te zoeken, uitgezonderd opdrachtgedichten in zijn uitgaven.

Tot de uitgave van de *Hertspieghel* achtte Vlaming o.a. nodig een vertaling van het *Tafereel* van de Griekse dichter Cebes. Een zesregelig bijschrift achter de vertaling draagt het jaartal 1720. Dit moet waarschijnlijk ook op de vertaling van *Cebes' Tafereel* als zodanig betrekking hebben. De vertaling van Spiegel's gedicht 'In Antrum Platonis' (Hrtsp., blz. **4 r°) valt hier ook bij te noemen.

In 1723 verschijnt de uitgave van Spiegel, die behalve de *Hertspieghel* een reeks van gedichten van H.L. Spiegel bevat en het reeds genoemde eigen werk, t.w. de vertaling van *Cebes' Tafereel,* de 'Lof der Vriendschap' voor Gerard Muyser benevens de vertaling 'Op Platoos Hol'. Het gehele boek is opgedragen aan Pieter Pietersz. van Beeck. Voorwaar een meesterwerk.

In 1725 verschijnt de tweede druk van *Lukas Schermers Poëzy* met een 'Naeder Bericht aen den Leezer', als aanvulling op het herdrukte levensbericht, door Vlaming in 1712 geschreven. De opname van enkele nieuwe gedichten van Schermer, welke betrekking hebben op de familie Van Beeck, bewijst, dat Vlaming zich met de herdruk heeft bemoeid. Bovendien heeft hij zijn gehele tekst uit de eerste druk in de nieuwe spelling overgebracht en op enkele plaatsen de stijl verbeterd.

In het najaar van 1724 overleed David van Hoogstraten. Zijn biblio-

theek is geveild, en daarmee kwamen ook de stukken uit de nalatenschap van Joan van Broekhuizen, die aan Van Hoogstraten waren nagelaten, in de circulatie. (Zie hiervóór blz. 97 en 233.)

Het materiaal voor verschillende uitgaven, waarbij de drukkers ook geïnteresseerd bleken, heeft Vlaming uit deze bibliotheek geput.

In 1725 verzorgt hij de uitgave van een nagelaten werkje van David van Hoogstraten zelf, getiteld: *Kort begrip der Rederijkkunst*. Hierin komt een lang opdrachtgedicht voor aan Mr. Harmen van de Poll, waarin Vlaming een zekere mate van vriendschap suggereert. In 1728 volgt hierop de uitgave van David van Hoogstraten's Latijnse gedichten in *Poëmatum libri XI,* verzorgd door Pieter Vlaming en getuigend van grote vriendschap met zijn oude leermeester van de Latijnse school. Hij laat een 'Vita' aan de gedichten voorafgaan, waarin de geleerde vrienden van Van Hoogstraten worden gememoreerd onder vermelding, dat genoemde heren ook Vlaming's vrienden zijn. Een grote plaats wordt daarbij ingeruimd voor Jacob Philippe d'Orville (1690-1751), 'spes patriae'. Inderdaad wordt deze oud-leerling van David van Hoogstraten in 1730 professor aan het Athenaeum Illustre in geschiedenis en welsprekendheid, op de leerstoel van wijlen professor Francius. In een retorische vocativus bericht Vlaming, dat Jac. Philippe op dat moment in Italië vertoeft. Het is deze d'Orville die hem straks de meegebrachte gegevens bezorgt voor zijn '*Leven van Sannazarius',* en die een groot bewonderaar van Italië geweest moet zijn. Petrus d'Orville J.U.D., broer van Jacques Philippe, wordt ook genoemd als behorend tot de vriendenkring van David van Hoogstraten en Pieter Vlaming.

Onder Van Hoogstraten's gedichten bevindt er zich één met het opschrift 'Philippo Moilives van der Noot cum supremos in utroque Jure honores consequebatur' (epigram), het enige contactpunt dat ik tussen deze en Vlaming heb kunnen vinden (vgl. Penn., blz. 22). Genoemd in de 'Vita' wordt ook Casp. Commelin, wiens werk voor Vlaming de aanleiding werd tot het opzetten van zijn *Geschiedenis van Amsterdam*. Van om en nabij 1729 moet de levensbeschrijving van Jan Baptista Wellekens zijn. Vlaming schreef deze voor het *Groot Algemeen Historisch Woordenboek* door David van Hoogstraten en Brouërius van Nidek samengesteld, en verschenen in tien delen van 1725 tot 1733. De levensbeschrijving was echter niet op tijd af om opgenomen te worden,

maar verscheen later (1737) in de uitgave van *Zedelijke en ernstige Gedichten van J.B. Wellekens,* verzorgd door Wellekens' dochter.

Het gezin van Pieter en Wijnanda geeft nog enige groei te zien, geboorte maar ook dood.

Na Catharina, later de moeder van de thans vergeten dichter Willem Hendrik Vlaming Sels, wordt in 1716 een zoon Jan geboren, waarschijnlijk genoemd naar oom Jan Calkoen, maar in 1719 stierf hij reeds, begraven 14 januari (DTB, 1081-66). In 1718 wordt een zoontje Pieter geboren, dat op de derde dag na zijn geboorte reeds is overleden, begraven 19 mei (DTB. 1075-79). Dan wordt in de zomer van 1719 weer een Pieter geboren, die de drieëntwintigjarige leeftijd zal bereiken. Het volgende kind wordt daarna pas in 1723 geboren, een meisje, Christina Wijnanda genoemd. Zij zal de grootmoeder van de dichter Anthony Christiaan Wijnand Staring worden. De rij van kinderen van Pieter en Wijnanda wordt besloten met een tweeling, Christina Agatha, petekind van de overleden zuster Vlaming, en Jan, geboren in 1726; beide kinderen bleven slechts enkele weken in leven, begraven 18 juni en 29 juni (DTB. 1082-35 en 1082-36).

Het gezin telt in 1726 zes kinderen, t.w. de drie oudere kinderen: Floris (1707), Agnes (1709), Gerard (1710), dan in een geïsoleerde positie: Catharina, die blijkens haar huwelijk op zestienjarige leeftijd optrok met de oudere kinderen, tenslotte de jongere: Pieter (1719) en Christina Wijnanda (1723).

Er lijkt in 1725 een periode in het leven van Pieter Vlaming afgesloten te zijn. Hij treedt 1 mei 1725 uit de victualiënhandel en verhuist dan waarschijnlijk; het op 6 maart 1725, voor notaris Schabaalje verleden contract met Daniël van Leeuwen (NNA. 6154-208) houdt in, dat Vlaming uit de winkel en nering zal treden en dat Daniël van Leeuwen die zal aanvaarden voor eigen rekening op 1 mei 1725, met een inleg van *f* 8.000,-, terwijl Vlaming *f* 4.000,- zal inleggen; hiervoor hoeft Van Leeuwen geen rente te betalen, maar hij zal een uitkering van één derde van de zuivere winst, na aftrek van de kosten van de knecht en de huren van zolders en een kelder, aan Vlaming doen. Daartoe zal hij jaarlijks een balans opmaken van de staat van zijn winkel en zijn negotie. Na tien jaar moet Van Leeuwen de *f* 4.000,- aan Vlaming teruggeven. Bij voortijdig overlijden van Pieter Vlaming zullen de weduwe of de kinderen het recht krijgen om voor de helft weer in de winkel en de

negotie te komen. De leverantie aan enig ‘godshuis’ binnen de stad van victualiën zal aan de zoons of verdere familie komen.

Men ziet een stabilisatie: Vlaming is bijna veertig jaar oud, de drie oudere kinderen zijn vijftien jaar en ouder, zijn gezin breidt zich niet langer uit. Zijn leermeester David van Hoogstraten is in 1724 overleden, zijn oudere vriend Jan Baptista Wellekens in 1726. Of de dood van Joan de Haes in 1723 betekenis voor hem gehad heeft, is mij niet bekend. Zijn grote werk, de geannoteerde uitgave van Spiegel's *Hertspieghel,* heeft alom bewondering gewekt, als geleerde geniet hij bekendheid.

Het moet om en nabij 1725 zijn geweest, dat Cornelis Troost de schilderijen heeft vervaardigd, waarvan dat van Pieter door Mr. A. Staring is geïdentificeerd (illustratie 1). Hoewel niet bekend was, wie was voorgesteld, kon het schilderij bij veiling worden herkend door vergelijking met het portret, eveneens door Troost gemaakt voor het *Pan Poëticon* van Kops (Teylers Museum, 1255). Een datering ontbreekt op het schilderij, maar aan de hand van een gedichtje van J.B. Wellekens, hoewel evenmin gedateerd, kan een grove tijdsbepaling worden gemaakt (Welk., Versch. G., blz. 411):

‘Op de afbeelding van den Heere Pieter Vlaming’.

‘Zacht: steur Amintas niet: zyn ziel is opgetogen
In Spiegels zededicht. Zyn ernst dat ryp gelaat
En wezen volgt die stof; de deftigheit der oogen
Aan dien met Socrates en Cebes zich beraat.
Maar, als hy Sannazar nazingt langs bosch en dalen
Zal hem de minnegodt, met vuur en vlam, afmalen’.

De verwijzingen naar Spiegel's *Hertspieghel,* de vertaling van *Cebes' Tafereel* annex Socrates duiden alle op de uitgave van 1723. Het vermelden van de *Arcadia*-vertaling, die in 1710 begonnen, pas in 1730 is gepubliceerd, zou op een dwaalspoor kunnen voeren, als Wellekens in 1723 in zijn gedicht ‘Op de uitmuntende Kunstverzamelinge van den edelen Heer Valerius Röver’ niet reeds de aandacht op deze *Arcadia*-vertaling had gevestigd (Welk. Versch. G., blz. 123):

‘Waar onder Sannazar zich waardig mag vertonen [*onder de zonen van de Muzen*]
Die oude of tydgenoot in kunst noch vinding, zwicht,
En 't blyde Arkadië by 't hoog Pausilop, sticht;
Wy zullen ons in zyn Arkadië ook verlusten,
Gun Zanggodinnen, gun Amintas geest te rusten
Ter edle bezigheên, den Zangberg toegewydt,
Misschien onze Amstel u, Sebeet, dan niet benydt’.

Het schilderij van Wijnanda is nog niet als zodanig herkend, maar het zou te identificeren zijn aan het bijbehorende gedichtje van Wellekens (Welk. Versch. G., blz. 123):

‘Hoe vlytig toont Licoor ons 't uurwerk: dag en uren
Verdelende naar plicht. Ai zie, zy is verheugt.
Zo, zo Licoris lang moet deze blyschap duren:
Gy zyt veel schoner nu dan in uw frissche jeugt.
Die huiszorg, kinderliefde en godtsvrucht kan behagen,
Zal altoos, jong of oudt, den roem van schoonheit dragen’.

Het schilderij moet dus een klok vertonen, die m.i. een andere betekenis heeft, dan het zedelijk symbool, dat Wellekens er in ziet: de klok kan als louter kostbaar ornament zijn bedoeld, maar mijns inziens symboliseert ze de Tijd, waaraan Vlaming in zijn gedicht ‘Lof der Vriendschap’ (1723) enige strofen wijdt. We moeten hier dan speciaal aan de veertiende strofe denken, waarin hij de Tijd toespreekt over de Vriendschap:

‘Zy weeft in myn gezang [*i.c. dit schilderij*]
Een naem ô Gryzaert die zoo lang als gy zal blyven,
En door zyn zuivre deugdt vreest doodt noch ondergang’.

Behalve deze schilderij bestaat er een pastel (220-198 mm.) door Troost vervaardigd van Pieter. Het gelaat is sprekend, met lichtbruine ogen en een kin die een donkere, uitgeschoren baard laat zien: een man van middelbare leeftijd; bijzonder fraai. Het pastel bevindt zich in *Pan poëticon Batavum* van W.Ph. Kops, Amst. 14. III. 1808, te Haarlem in de verzameling van Teyler's Stichting. Een derde afbeelding is een

zwarte-kunstprent van 1734 door Troost vervaardigd, eveneens thans te Haarlem. Alle drie de afbeeldingen zijn beschreven in *Cornelis Troost 1696-1750,* proefschrift van J.W. Niemeijer, Groningen 1973.

Zijn litterair-wetenschappelijke arbeid zet Vlaming, zoals we zagen (hiervóór blz. 232) voort met drie uitgaven van Latijnse werken uit de nalatenschap van David van Hoogstraten, die hij ieder van een Latijnse voorrede voorziet; in chronologische volgorde zijn dit:

1. *Eligiarum libri IV* ad fid. vet. membran., curis sec. Jani Broukhusii castigati, van Sex. Aurel. Propertius (1727),
2. *Poëmatum libri XI* van David van Hoogstraten (1728),
3. *Opera Latine scripta* van Actius Sincerus Sannazarius, eerder door Joan van Broekhuizen uitgegeven (1728).

Zo komt hij tenslotte weer bij zijn oude liefde Sannazaro's *Arcadia* terug. Van zijn vriend Jac. Phil. d'Orville ontving hij informaties over de woonplaats en het graf van Sannazaro. Voorzeker was D'Orville de juiste persoon om Vlaming's liefde voor Italië aan te wakkeren. Een andere jeugdvriend van Vlaming en van de inmiddels gestorven Wellekens had zijn liefde voor Italië ook behouden, dat was Valerius Röver, tot wie Vlaming zich richt in zijn ‘Opdracht’ van het werk. De vrienden blijken nog goed op de hoogte te zijn van elkaars wel en wee, getuige de volgende regels over kleine en grote ongemakken:

> ‘Kom, volg my; maer helaes! het wordt aen u verbooden,
> Niet door uw wil o neen; niet door den wrok der Gooden,
> Maer door het foltrende geweldt en de ongenâ
> Van uwe, en myne plaeg, de Helsche Podagra;
> Die voortyts oirzaek was, dat myn Silvanders bede,
> Hoe vriendelyk en sterk, u nimmer overrede
> Om Latium te zien, en Rome, 's waerelds hoofdt,
> Al wierdt u door die tocht zoo veel vermaeks belooft’,

We vinden hierin jeugdherinneringen die reeds hiervoor zijn genoemd (hiervoor blz. 124).

Jan Goeree, de derde vriend uit Vlaming's jonge jaren heeft de *Arcadia*-vertaling van prenten voorzien. Trouwens ook voor de mooie heruit-

gave van de *Hertspieghel* in 1723 heeft hij de prenten, voor zover de oude niet zijn gebruikt, vervaardigd.

De vertaling van de *Arcadia*, gedeeltelijk in proza, gedeeltelijk in poëzie, die twintig jaar na de *Dichtlievende Uitspanningen* is verschenen en daarmee het meest toegankelijke deel van Vlaming's werk vormt, is een zeer belangrijke aanwinst voor de Arcadische litteratuur in Nederland, en de beschrijving van de natuur in het algemeen.

In de voorrede van de *Arcadia*-vertaling stelt Vlaming zijn lezers de uitgave van zijn *Geschiedenis van Amsterdam* in het vooruitzicht. Het zou een groots werk worden. Vlaming werd ‘stads-historieschrijver’, en kreeg als zodanig toegang tot alle bestaande bescheiden. Dit kan hij al meedelen in de voorrede van de *Beschryving van Amsterdam* van Casp. Commelin ter compensatie van het voorbehoud dat hij in 1726 bij de heruitgave van het werk maakt. Hij heeft in de beschrijving van de geschiedenis van zijn geboortestad de verwezenlijking van een ideaal gezien. Het opsporen en bewerken van betrouwbare bronnen heeft hem jaren beziggehouden. In het juist genoemde voorbericht zegt hij, dat hij in zeer vriendschappelijke betrekking staat tot de koopman Christoffel Beudeker en de makelaar Gerrit Schoemaker, de zoon van de bekende penningkundige, beiden zeer befaamde liefhebbers van stadshistorie, zoals W.F.H. Oldewelt ons meedeelt (Old., blz. 27). Christoffel Beudeker bezat de buitenplaats ‘Soelen’, met gezicht op Beverwijk en Zaandam, die door Claes Bruin werd bezongen (v. Veen, blz. 87-'8). Over Andries Schoemaker, de vader van Gerrit heeft Dr. I.H. van Eeghen een ook voor ons doel belangwekkend artikel geschreven in Amstelodamum (XLVI, 1959, blz. 184-191): ‘Het plakboek van Andries Schoemaker’, dat hij voor zijn kleinzoon Blaauw heeft gemaakt, en waarin zijn liefde voor Amsterdam tot uitdrukking wordt gebracht in vele, ten dele zelf nagetekende stadsgezichten. Een ander is met de voordelen en de eer van de uitgave gaan strijken, een droevig resultaat, dat straks zoon Gerrit ook zal moeten boeken na zijn ijverige nasporingen betreffende de ‘Geschiedenis van Amsterdam’.

Ook buiten Amsterdam heeft Pieter Vlaming voor zijn ‘Geschiedenis’ bronnen in archieven van oude kloosters en kerken gezocht (hiervóór blz. 206, 244). Als eerste publicatie kondigt hij het hoofdstuk aan over de ‘Geschiedenis van de geestelijke gestichten’. De verschillende contacten, die Vlaming voor deze uitgave heeft onderhouden zijn besproken in

hoofdstuk 5; deze laten zien, hoe hij niet alleen schrijft, maar ook persoonlijk in Den Haag en Utrecht speurt. In Amsterdam is het bovengenoemde Gerrit Schoemaker die hem helpt. Een paar briefjes van Vlaming aan hem zijn bewaard; het eerste van 3 juli 1730 luidt als volgt:

> ‘Myn Heer & Vriendt,
> Ik heb dat van de Minderbroeders geëindigt, en hadt UEd dat gaerne voorgeleezen en ter handt gestelt, doch dewyl gy uit de stadt waert is zulx ondoenelyk geweest. de Hr. van Castricum [*Geelvinck*] heeft my een paep aen de handt gedaen, hy is zeer genegen tot onze hulp, maer weet gelyk ik hen allen vindt niets van belang, hy zal my een collega medebrengen die ik hoop dat wat meerder zal weeten en belooft my occasie te geven tot correspondentie met zulken die my meer van nut kunnen zyn. hebt gy deeze nademiddag tydt ik dien u te spreeken en ben na drieën ten uwen Dienste, gelieft de Cellebroeders mede te brengen. ik verlang zeer naer u te zien en mondeling te betuigen dat ik ben
> Myn Heer UEd. d. & Vriendt
> w.g. P. Vlaming

Het tweede briefje is gedateerd 7 februari 1731 en luidt:

> ‘Hr. Schoemaker,
> tegens Vrydag werdt ik ten eeten gevraegt in het Leprozenhuis en wel met het voorneemen van de kant der Regenten en de myne tot het doorsnuffelen der papieren, die daer zyn; ik vorm een lyst voor myn geheugenis van het geen dat daer te vraegen zal vallen, ik verlang al 't geen dat gy des wegen hebt aengetekent, ook uwe memorien wegen de Kathuizers, doch ik wilde wel deezen avondt geheel, want ik ben Huiszittendt, met u verslyten, 't welk, indien het in uw vermogen is verplichten zal
> UEdw. d. & Vriendt
> w.g. P. Vlaming
> (beide briefjes UBA., hss.)

In dit hoofdstuk behoeft nauwelijks meer aandacht besteed te worden aan de aanleiding tot het schrijven van de *Geschiedenis van Amsterdam*, die heeft bestaan in de verzorging van de tweede druk van het verzamel-

werk, de *Beschryving van Amsterdam* (1693) samengesteld door Caspar Commelin, aan welk werk Vlaming niets veranderd heeft, zodat het studiemateriaal tot contrôle van Commelin's geschiedenis geheel ten goede kon komen aan zijn eigen geschiedenis.

Naast zijn historische studiën houdt Vlaming zich nog met litterair werk bezig. In 1732 vertaalt hij de *Oratio* die zijn vriend Jac. Phil. d'Orville houdt bij het eeuwfeest van de Doorluchtige Schoole van Amsterdam. Op deze vertaling laat hij, zoals we zagen, de lofdichten volgen die Hooft en Vondel bij de stichting maakten, benevens twee gedichten van hemzelf voor deze gelegenheid vervaardigd. Hij heeft de toevoeging van deze gedichten wel belangrijk gevonden, hij maakt er melding van in een brief aan Balthazar Huydecoper van 26 juni 1732 (RAU. Huyd. 711b).

Eveneens in 1732 geeft hij de *Carmina* van Hospitalius uit, een zeer kritische en wetenschappelijk verantwoorde publicatie, die reeds besproken is (hiervóór blz. 234). Uit het Latijnse voorwoord blijkt, dat het materiaal ook voor deze uitgave afkomstig is uit de bibliotheek van Van Hoogstraten, maar Vlaming's grote verdienste is geweest, dat hij dit tekstkritisch heeft behandeld en op echtheid heeft beoordeeld.

Wanneer Vlaming ongeveer vijfenveertig jaar oud is, komen er kwaaltjes, zoals hij geschreven heeft in het opdrachtgedicht voor Valerius Röver bij de *Arcadia*-vertaling. Hij voelde zelf dat de tijd voortspoedt. Dit blijkt ook daaruit, dat hij op 11 februari 1728 een testament heeft gemaakt, dat gepasseerd is voor notaris P. Schabaalje (NAA. 6167, fol. 109). Daarin heeft hij tot executeurs van het testament en voogden over de minderjarige kinderen benoemd: Pieter Pietersz. van Beeck, zijn oom van moederszijde, verder Jan Calkoen, de broer van zijn echtgenote en Gerrit Muyser, ‘zynen goeden Vriendt’ benevens zijn oudste zoon Floris Vlaming, indien deze bij zijn overlijden ten minste 25 jaar oud zal zijn. De benoeming tot executeur van zijn vriend Gerrit Muyser is opmerkelijk, misschien houdt dit verband met financiële verplichtingen.

Een zakelijke overeenkomst wordt het volgend jaar gesloten, wanneer Muyser een hypotheek op ‘Hogerwoert’ krijgt voor *f* 10.000,-. Het is moeilijk te gissen wat de oorzaak is van deze behoefte aan contant geld. Zou broer Willem hiervan moeten worden beticht? Wanneer Pieter sterft,

wordt in de boedelbeschrijving vermeld, dat Willem reeds is overleden; er komt wel een schuld van hem in de boeken van Pieter voor (*f* 4492,75).

Dat hij in 1729 is overleden met achterlating van een grote hoeveelheid schulden is niet onmogelijk, en dan zou dat een droevige delging van schuld voor Pieter hebben betekend (RAA. 247 fol. 91, d.d. 30 maart 1734). Het gezin krijgt nog een moeilijkheid te verwerken: het huwelijk van de oudste dochter Agnes, die op 28 april 1730, 22 jaar oud, met Jan van Sypesteyn, 23 jaar oud, trouwt. Haar vader geeft bij notariële akte zijn toestemming tot het huwelijk; de vader van de bruidegom, Anthony van Sypesteyn, geeft een procuratie voor zijn toestemming aan notaris Hendrik Selstyn te Cockenge op 30 maart. Het huwelijk wordt aldaar op 28 april voltrokken. In het algemeen trouwen de doopsgezinden liever niet in Amsterdam, om niet bekeken te worden. De uitdrukking ‘mennisten bruiloft houden’ voor de beerput legen, een werkje, dat voor dag en dauw dient te geschieden, kan daaruit ontstaan zijn. Om heel wat rompslomp en kosten te vermijden, was het trouwen buiten de stad ook in zwang gekomen. Maar in dit geval schijnen er toch wel moeilijkheden te zijn geweest. Dit kan men afleiden uit een brief van François van Limborgh d.d. 1 juli 1730. Van Limborgh verontschuldigt zich niet eerder geschreven te hebben, maar nu stuurt hij een exemplaar van De Riemer's *Beschryvinge van 's Gravenhage*. Daarop condoleert hij Vlaming ‘in gelijk geval als ik ondergaan heb’; dit vindt hij echter minder erg dan hetgeen nu zijn medeburgers overkomt. Hij doelt dan op kerkelijke ongeregeldheden; tenslotte wil hij eindigen met voor het huwelijk van zijn dochter, ‘dat zo verdrietigen aanvang heeft genomen [*te wensen*] dat der jonger luiden goede conduite die facherie moge uitwisschen en zij zelfs door het leiden van een Christelijk leven op de Goddelijke gunste hopen mogen’. Waar de ‘facherie’ in heeft bestaan heb ik niet gevonden. Na haar huwelijk vertrekken Agnes en haar man naar Oost-Indië, maar de oudste dochter van Pieter en Wijnanda blijft in het verband van de familie; zij wordt vertegenwoordigd door Joost Sels, haar zwager, in de verdeling van de nalatenschap van haar vader en haar broeder Floris, en ook later kan zij nog enige legaten ontvangen van twee tantes Calkoen, die haar moeder voor haar in ontvangst neemt (Gen. C., blz. 110). Het echtpaar heeft in Batavia gewoond, waar Jan Sypesteyn in 1738 is overleden, Agnes op 15 oktober 1742.

De tweede dochter van Pieter en Wijnanda, Catharina, huwt, zoals gezegd, reeds op zestienjarige leeftijd in 1731 met Joost Sels van Breede-

voort, kapitein ter zee, bij de admiraliteit van Amsterdam. Hij is dan achtentwintig jaar oud, een telg uit een vooraanstaand Gelders geslacht uit de omgeving van Zutfen en Doetinchem. Het huwelijk vindt plaats op 26 augustus 1731 in de Walenkerk (DTB. 572-198). De keuze van de kerk staat ieder bruidspaar vrij. Daar de familie Sels tot de hervormde kerk behoorde, zal Catharina niet in haar eigen doopsgezinde kerk hebben willen trouwen, maar een huwelijk in de officiële kerk zou een te grote gewetenszaak voor de doopsgezinde families Calkoen en Van Beeck hebben kunnen zijn; of wel Catharina heeft te kennen willen geven, dat zij zich in geloofszaken niet zou conformeren aan haar mans traditie. Tenslotte is zij wel met hem meegegaan naar de grote hervormde kerk.

Naar de hervormde kerk te Amsterdam komen op 23 december 1756 Joost Sels, zijn echtgenote Catharina Vlaming en hun dochter Petronella, de laatste wonend in de Nieuwe Doelenstraat, met attestatie uit Elburg: hun dochter Johanna Christina Sels komt op 23 januari 1758 te Amsterdam met attestatie uit Amersfoort. Hiermee in overeenstemming is een aantekening, bewaard in het Museum te Barneveld.

> ‘11 april 1757. Heeft de WelEd. gestr. Heer Sels aan de E. Kerkenraat verlof verzocht voor zich en verscheidenen zijner huisgenooten om gedurende hun zomerverblijf alhier in deze gemeente het H. Avondmaal te mogen gebruiken, welk mids behoorlijke onderwerping aan het opzigt van de kerkenraat gaarne toegestaan is aan de volgende personen, die hunne attestatie tot dat einde vertoont hebben, voor ze te Amsterdam ingeleverd werden.
> De WelEdel Gestrenge Heer Joost Sels, Mevrouw Catharina Vlaming, echtelieden, De Welgeb. Juff. Petronella Sels, De Welgeb. Juff. Johanna Christina Sels, dogters van voormelde’ (MB.)

De zoons van Pieter en Wijnanda zijn ongehuwd gebleven, ze hebben geen studie aan een universiteit ondernomen. Bij het overlijden van zijn vader is er hoop, dat de oudste, Floris, in het ambt bij de VOC zal kunnen opvolgen, wat in de eerder aangehaalde brieven van Balthazar Huydecoper wordt overwogen (RAU. Huyd. 710b). Er is dan nog een tweede boekhoudersplaats vrij.

De tweede zoon, Gerrit, steeds Gerard genoemd, is naar zee gegaan, misschien onder invloed en oppertoezicht van zijn zwager Joost Sels.

Het is op zee voor de kust van Portugal, dat hem een ziekte overvalt, waaraan hij na enkele dagen is overleden op 4 mei 1733. Het bericht hiervan vinden we in een brief van Pieter Vlaming aan Balthazar Huydecoper. Het bewaarde exemplaar moet een afschrift zijn: het schrift hiervan is veel forser dan Vlaming's schrift en meer verbonden; een bijzondere ‘h’ zou op een ouderwetsere afschrijver kunnen wijzen, de spelling is niet van Vlaming met ‘aa’, waar Vlaming ‘ae’ gebruikt. De brief wordt ook door H.A. Ett aangehaald (Ett, blz. 33) en luidt:

Myn Heer & Vriendt

Dewyl het den Almoogende God behaagt heeft myn beminden Zoon Gerard Vlaming Commandeur in dienste van haar Ed. Mo. ter Admiralityt alhier bescheiden op het schip Leyerdorp onder den Captn. Jan Raye ter reede van Lisbon op den 4 May laastleeden in den ouderdom van 22 jaaren naar een siekte van weinig daagen dit tydelyke voor het Eeuwige leeven te doen verwisselen twyffele ik geensints of uwd. sult deel neemen in myn smertlyk Ongeval die in hem een lief kint verlooren heb Gelyk het Land een getrouw dienaar. God bewaare uwd en de uwe voor diergelyke en andere rampen.
Ik blyff myn Heer & Vriendt
UEd. dw. dr. & Vriendt
w.g. P. Vlaming

Na deze brief heeft Pieter Vlaming brief noch gedicht, noch iets anders geschreven, dat tot ons is gekomen.

Hij is 2 februari 1734 op ‘Hogerwoert’ gestorven na een beroerte, zoals Jacob Bicker Raye in zijn *Dagboek, 1732-1772* aantekent (‘aan een beroerte schielijk overleeden’) (GAA. coll. bibl. fol. 25), hetgeen ook Wagenaar als doodsoorzaak meldt (Wag. III blz. 255), overgenomen door W.F.H. Oldewelt.

Daarmee in overeenstemming zou de mededeling van Noordkerk aan Balthazar Huydecoper (RAU. Huyd., 710b) zijn in zijn brief van 6 februari 1734: Noordkerk is ook zeer ontdaan over dit sterfgeval, maar ‘schoon daags te voren van zyn gevaarlijke dispositie gepraeadverteert’, wat een aanduiding zou kunnen zijn van een beroerte.

Dat Vlaming op dat moment, midden in de winter, op ‘Hogerwoert’ vertoefde is niet verwonderlijk. Het huis was degelijk gebouwd, een

ouderwetse vierkante kast, zodat men er niet minder beschut tegen koude en wind was dan aan de Binnen-Amstel. Het buitenleven heeft Vlaming van jongsaf aangetrokken en het was immers een ideaal: het leven op het land ‘vergheselschapt met de boucken’, zoals Dr. P.A.F. van Veen ons het laat zien (titel proefschrift). Daar de dood te zijn ingegaan mag symbolisch heten.

Het stoffelijk overschot is naar Amsterdam getransporteerd. In de boeken van de Haarlemse Grote Kerk komt daartoe een post voor van *f* 3,- voor een ‘roef’ [rouw-dekkleed]. De begrafenis vindt plaats op 8 februari in de Nieuwe Kerk te Amsterdam, na aankomst van de wagen, in het graf, waar ook zijn moeder en zijn vader rustten, eens door zijn grootvader Pieter Lucasz. van Beeck gekocht (F. 70).

Op 8 februari schrijft B. Huydecoper hierover aan Noordkerk (RAU. Huyd. 710b):

> ‘....onder de draagers zyn ook de knechts van de Heeren Bewindhebberen, die over het ampt [*boekhouderschap VOC*] zullen disponeren, 't welk my een goed voorteken is’.

Deze correspondentie geeft enige sprekende bijzonderheden. Huydecoper had op 5 februari aan Noordkerk geschreven:

> ‘De dood van onzen goeden vriend, den Hr. P. Vlaming is zekerlyk reeds ter UEds Kennisse gekomen; en ik twyffel niet, of die tyding zal UEd. zo wel ontzet hebben als my, toen ik den tweeden deezer, op de gelukwensching der nieuwe-Schepenen de zelve allereerst vernam, onder zulk een algemeene beweeging, dat ik op twee plaatsen, daar volgens de omstandigheden van dien tyd niets dan vrolykheid behoorde gezien en gehoord te worden, genoegsaam van niets anders, dan van deezen onverwachten sterfgeval hoorde spreeken. Wy verliezen in hem eenen eerlyken vriend: meer behoef ik van hem niet zeggen by UEd. die hem door en door gekend heeft, zyn familie verliest 'er onvergelykelyk meer aan:....’ (RAU. Huyd. 710b).

Noordkerk antwoordde op 6 februari:

> ‘De dood van den Heer Pieter Vlaming, die UEwelEd: Gestr: naar meriten beschryft onzen eerlyken vriend, heeft my, schoon daags te

> voren van zyn gevaarlyke dispositie gepraeadverteert in termen, die niets beters beloofden, zoo ontzet, dat tot noch de surprise niet te boven ben....' (RAU. Huyd. 710b).

Hoewel er geen correspondentie van Vlaming met deze advocaat Noordkerk door mij is gevonden, blijkt hij tot Vlaming's goede kennissen te hebben behoord.

Tot executeurs van het testament en voogden over de minderjarige kinderen, Pieter en Christina Wijnanda, zijn volgens het testament van 1728 aangewezen: Pieter Pietersz. van Beeck, Gerrit *(Gerard)* Muyser en de zoon Floris Vlaming.

Tot de eerste daden van de executeurs behoorde de aanneming van de nalatenschap onder voorrecht van boedelbeschrijving: in de achttiende eeuw werd dit algemeen gedaan, daar grote boedels dikwijls zeer vele jaren eisten voor de afwikkeling, en voor het beheer daarvan gedurende die tijd gezorgd moest worden (RAA. 2047-d.d. 30 maart 1734, fol. 91). Daarna werd overgegaan tot het inventariseren.

De schatting van het huisraad is geschied door de officiële schatster, Maria de Vlaming van Outshoorn (geen familie van de overledene), zowel in het huis op de Binnen-Amstel als op 'Hogerwoert' (NAA. 8122, not. Van Aken): deze inventarisatie beslaat tien bladzijden (blz. 1-10) en laat een mooie inboedel zien met nogal wat porcelein, waarde in totaal *f* 4238,20; datering 15 maart 1734. Opmerkelijk is, dat geen voertuigen worden opgegeven als behorende tot de boedel van 'Hogerwoert'. Aangenomen mag worden, dat de toerwagen, de open chaise en de overdekte chaise, die op de inventaris van de nalatenschap van Mr. Floris uit 1705 voorkomen, geheel verouderd en opgesleten, als te duur niet waren vervangen. Trouwens de inboedel van 'Hogerwoert' is in het algemeen versoberd.

De inboedel is geveild op 20 april 1734, waarvan we een aankondiging aantreffen in de Amsterdamsche Courant (GAA.):

> 'P. Huysvoorn, Jan Blok Adriaensz., G. Schoemaker en Hend. de Veer, makelaers, zullen op Dinsdag den 20 April, op de Binnen-Amstel by de Keyzersgragt aen de Oostzijde verkopen, een fraeye en zindelyke inboel, bestaende in Ledikanten met Behangsels, Bedden, Dekens, Notebome en andre Cabinetten, Spiegels, Tafels een staend Horlogie,

nieuw mode Zilverwerk, curieuse Oude Kraek en andre Porcelynen, een Cabinetje, konstige en playzante Schilderyen van voorname Meesters, nagelaten door P. Vlaming, daegs te voren te zien....'.

De verkoop van de inboedel van het huis door middel van een publieke veiling, waarop de afzonderlijke familieleden kunnen (terug)kopen, wat hun lief is, is de gangbare procedure bij aanvaarding onder het recht van boedelbeschrijving. Soms werd dit zelfs bij testament door de erflater bepaald, zoals door S.A.C. Dudok van Heel is aangegeven in zijn publicatie 'De kunstverzamelingen van Van Lennep met de Arundeltekeningen' (Amstel. 67, blz. 139 n.).

In de inventarisatie door notaris H. van Aken opgemaakt (NAA. 8122) worden o.a. de effecten in onze zin van het woord opgesomd, voor een bedrag van circa nominaal *f* 30.433,-; hiernaast een bedrag van circa *f* 400,- per jaar aan lijfrenten, maar daarbij staat aangegeven, dat op vele stukken in jaren niets is uitbetaald.

Onder de papieren van de overledene bevond zich ook de aantekening dat: 'Volgens eenige bladen papier (schijnende te sijn een notitie der openstaande rekeningen wegens de victuali winkel) beginnende met fol. 1 en eyndigende met fol. 14, zoude den boedel te pretenderen hebben van de volgende personen'. De lijst van debiteuren vermeldt kleine bedragen als *f* 2,10 voor Willem van der Hoeven; *f* 118,- voor J.B. Wellekens; *f* 191,10 voor Pieter Pietersz. van Beeck; *f* 60,- en elders *f* 325,65 voor Valerius Röver; maar ook grotere bedragen komen voor: François van Aerssen van Sommelsdyk per rest. *f* 2.625,50 en Anthony Roleeuw per rest. *f* 8.045,70, terwijl de toekomstige directeur, Daniel van Leeuwen blijkbaar al meedraait met een schuld van *f* 3.335,55. Dit waren dus bijna tien jaar oude vorderingen van debiteuren die soms al overleden waren, zoals zijn vriend J.B. Wellekens. Een zekere Daniel van Leeuwen van de Prinsengracht is in 1732 overleden; er bestaat geen zekerheid dat deze de genoemde directeur was, maar van een ander met deze naam is geen overlijdensbericht te vinden. Vlaming moet deze vorderingen in gedachten eerder afgeschreven hebben, maar toch is het totale bedrag van *f* 17.429,64 niet te verwaarlozen.

Een lijst van de crediteuren vermeldt slechts namen, w.o. die van de weduwe van Gerard Muyser, wat betrekking moet hebben op de hypotheek op 'Hogerwoert', van Pieter Pietersz. van Beeck, en de weduwe van Willem Vlaming te Leiden (Recht. AA. rol. v. Ben & Invent. 2047-fol.

91). De inventarisatie levert bij optelling der gegeven bedragen een totaal van *f* 55.546,-, waarbij een tegoed bij de VOC uit zijn ambt gevoegd moet worden van *f* 200,- en een verrekening met beide schoonzoons, Jan van Sypesteyn en Joost Sels. Bovendien moet hierbij gerekend worden het bezit van 'Hogerwoert', hoewel daar een hypotheek van *f* 10.000,- op rustte, en het overige bezit in de Rondehoep enz.

De bibliotheek in het huis te Amsterdam moet om zijn waarde apart worden getaxeerd. Hiertoe doet de zoon Floris een schriftelijk verzoek aan Schepenen van Amsterdam op 2 maart 1734, de boekverkopers Jan Boom en Salomon Schouten te machtigen als officiële taxateurs op te treden. In het taxatierapport, ondergeschreven op een copie van het request, gedateerd 17 maart, is de handtekening van Floris Vlaming reeds vervangen door die van Joost Sels, echtgenoot van Catharina Vlaming. De geschatte waarde is *f* 3.200,-.

Daarna wordt op 18 maart een verzoek gericht door Jan Calkoen aan de Schepenen van Amsterdam tot het stellen van een vervangende executeur en voogd, daar Pieter Pietersz. van Beeck verzoekt om zijn hoge leeftijd en lichamelijke ongemakken verschoond te blijven, en Gerard Muyser reeds eerder is overleden en

> 'dat nu oock eenige weijnige dagen geleden de laestgenoemde Floris Vlamingh ten eenemael is buyten staet geraeckt om de voorschreve commissie te kunnen executeren als zijnde na alle waerschijnlijckheijt door droeffheijt, wegens het overlijden van zijnen voorn. vader soodanig getroffen geworden dat hij daar door geheel en al getroubleert van herssenen en dus seer in zijn verstand en sinnen geraeckt en gekrenckt, dat hij selffs met veel omsichtigheyt moet gadegeslagen en bewaekt worden' (Schep. min. 179, fol. 218).

Gerard Muyser werd begraven op 27 november 1731 (DTB. 1049-15).

Waardoor de schok van het overlijden van zijn vader een dergelijke uitwerking op Floris heeft gehad, is niet te zeggen. Iets betreffende de opvoeding en het eigen karakter van Pieter Vlaming zou eruit af te leiden zijn geweest, als we maar wat meer wisten. Uit het feit dat Vlaming zijn zoon, toen deze 21 jaar oud was, bij testament benoemde tot executeur na zijn eventuele dood, valt op te maken, dat de verhouding vader - zoon goed was, evenals die tot zijn moeder, en dat Floris de verantwoordelijkheid zou kunnen dragen.

Psychisch is Floris, oudste kind uit het grote gezin, na 1728 zwaar belast geworden. In 1730 is zijn één jaar jongere zuster, gehuwd onder moeilijke omstandigheden, naar de Oost vertrokken. In 1731 is het veel jongere zusje gehuwd met de twaalf jaar oudere Joost Sels, zeekapitein, die na Floris' afknapping de situatie mooi opvangt. In 1732 is zijn oudste broer met wie hij groot is geworden, bij Portugal op zee gestorven. In weinig jaren is hij als enige volwassen man thuis om de slag op te vangen en zijn moeder te troosten. De taxatie door de boekverkopers kan hem de nekslag hebben gegeven.

De oorzaak kan echter ook elders worden gezocht. Reeds in de boven aangehaalde eerste brief van Balthazar Huydecoper aan Noordkerk van 5 februari (RAU. Huyd. 710b) is te lezen, dat de familie informeert naar de mogelijkheid om Floris in de plaats van zijn vader in diens ‘ambt’ benoemd te laten worden. Huydecoper schrijft hierbij aan Noordkerk, dat hij de kansen dubieus vindt, omdat er meer gegadigden zijn voor dit ambt van de VOC. Op 8 februari is Huydecoper wat optimistischer, maar het is mogelijk, dat juist op 17 maart bericht is gekomen, dat Floris niet in aanmerking komt.

Op het verzoek van Jan Calkoen om tot vervangende executeurs aan te stellen Dirck van Oosterwijk en Jan Oortman, is gunstig besloten door aanstelling van deze twee familieleden van Wijnanda. Zoals reeds gemeld (hiervoor blz. 270) is Dirck van Oosterwijk de veel jongere stiefbroer van Wijnanda's moeder en Jan Oortman de echtgenoot van Susanna van Limburgh, dochter uit het huwelijk van Wijnanda's zuster Johanna en haar neef.

De veiling van de bibliotheek heeft plaats op dinsdag 27 april e.vv. in het huis van de overledene op de Binnen-Amstel. In de Latijnse tekst van deze catalogus (Mr. A. Staring) wordt Pieter Vlaming genoemd: ‘Politissimus Vir et Poëta eximius’. De kijkdagen waren gesteld op 23 en 24 april 1734. De veiling is geschied door Joannes Boom en Salomon Schouten. Inderdaad is een schat van boeken in de veilingcatalogus vermeld, zoals reeds is besproken (hiervóór hfdst. 6). De koperen platen door Jan Goeree vervaardigd voor de uitgave van de *Dichtlievende Uitspanningen* en van Sannazaro's *‘Sannazarii Opera (Latine scripta)*. P. Vlamingio Editore met de Coppij en kopere plaaten’ bevinden zich op de veilinglijst. De tweede druk van de *Dichtlievende Uitspanningen* verschijnt in 1735 te Amsterdam bij Jacob ter Beek, Bezyden de Beurs; het

zetsel is niet hetzelfde als van de eerste uitgave bij Andries van Damme Boekverkooper bezyden de Beurs 1710.

In de veilingcatalogus van Mr. A. Staring staan achter de twee nummers van platen met kopy geen bedragen geschreven, terwijl bij bijna alle nummers van dit gedeelte van de desbetreffende catalogus de prijzen zijn bijgeschreven. Betekent dit, dat Boom en Schouten deze nummers eruit hebben genomen als alleen geschikt voor de boekdrukkers, of waren ze al voorverkocht? Dit zou kunnen verklaren, dat kopy en platen van de *Arcadia*-vertaling, het *Leven van Sannazarius* en de *Geschiedenis van den Huize van Arragon* niet op de veilinglijst, maar wel in de boedelbeschrijving voorkomen.

In de veiling-catalogus worden ook vermeld een ‘fraaye pultrum met verscheiden laden’ en enige boekenkasten (Vl., cat., blz. 95).

Verder vinden we vermeld in de veilingcatalogus ‘een pakket met verscheiden gedichten en andere Zaken door den Overleden geschreven’ (blz. 94), wederom zonder vermelding van een prijs. Tevens wordt vermeld, dat er enige ongebonden boeken van Salomon Schouten, de taxateur, aanwezig waren, benevens een ‘kissie in matten genaayt.... waarin volgens de factuur daarbij zijnde, diverse boeken, dewelke gesegt werden toe te behoren aan den boekverkoper Uytwerff, en dat den overledene die voor hem na oostindiën zoude versenden’. Dit is een illustratie van de goede verstandhouding tussen Vlaming en de drukkers van de *Geschiedenis van Amsterdam*. De genoemde boeken bevonden zich inderdaad alle in het sterfhuis, zodat zij aan de rechtmatige eigenaars teruggegeven konden worden.

Het huis op de Binnen-Amstel wordt niet vermeld in de inventarisatie van de nalatenschap; het is een huurhuis geweest, dat Wijnanda met haar minderjarige kinderen kort na het overlijden van Pieter Vlaming heeft verlaten, mogelijk heeft ze haar intrek genomen bij haar ongetrouwde broers op de Binnen-Amstel, waar zoon Floris is overleden. Later is ze naar de Achtergracht bij het Utrechtse Veer verhuisd, op welk adres zij in 1752 is overleden; ze werd begraven in de Nieuwezijds-Kapel op 27 april (DTB. 1071-210).

Het buiten ‘Hogerwoert’ is nog jaren in het bezit van de familie gebleven, en zal zeker door Wijnanda en het gezin Sels zijn gebruikt.

Over Floris Vlaming zijn weinig gegevens te vinden. We weten slechts dat hij 30 november 1738 is overleden en begraven in de Nieuwezijds-

Kapel (DTB. 1071-113). Hij woonde toen in bij zijn ooms Jan en Willem Calkoen op de Binnen-Amstel. De inventaris van zijn nalatenschap is geautoriseerd voor notaris Hendrik van Aken op 1 oktober 1739 (NAA. 8145). Behalve zijn deel in de nog onverdeelde boedel van zijn vader vormen een post voor boeken en één voor een ring met diamanten steen de hoogste waarde-bedragen. Opmerkelijk is verder, dat hem toekomt een vijfde van de helft van het huis van oom Pieter Pietersz. van Beeck, aan de Herengracht, westzijde, tegenover de Bergstraat. Vóór oom Pieter waren diens vrouw en zoon gestorven; de laatste verloor zijn pasgeboren kindje en zijn vrouw al eerder; het huis op de Herengracht moest aan verwijderder bloedverwanten vermaakt worden.

Willem Calkoen is op 9 maart 1739 overleden na een kortstondige, onbekende ziekte. Over dit bijzonder tragische sterfgeval verschaft de *Genealogie Calkoen* (Calk., blz. 119) nadere bijzonderheden. Willem, slechts een paar jaar ouder dan Floris, stond op het punt te huwen met Mejuffrouw Van Veen, zodat opvolging in de brouwerij door een volgend geslacht mogelijk zou zijn geworden.

Gegevens over de jongste zoon, Pieter Vlaming jr. vinden we in de boedelpapieren van de Weeskamer, lade 507. Daar vinden we een ‘Extract uit het Grootboek Macassar in het Casteel anno 1742/3 berustende in het soldij comptoir van de Oost Indische compagnie ter kamere Amsterdam 15 jan. 1743 van den soo even overleeden ondercoopman Pieter Vlaming’. Daarbij bevindt zich zijn testament, dat hij 3 december 1742 heeft opgemaakt in het bijzijn van enige getuigen, zelf reeds ziekelijk, maar nog wel op de been. De eerste bepalingen gelden zijn vrienden in Makassar, alsmede zijn ‘manslaaf Petro van Bengale’, die hij op vrije voeten stelt met een bedrag aan geld en een andere manslaaf naar keuze. Tot universeel erfgenaam wijst hij zijn moeder Wijnanda Calkoen aan; mocht zij ondertussen zijn overleden, dan de jongste zuster Christina Wijnanda in haar plaats, mits ongetrouwd. Vervallen deze mogelijkheden, dan delen de zusters Agnes, weduwe van Van Sypesteyn te Batavia en Catharina, gehuwd met Joost Sels ook mee met Christina Wijnanda. De executeur moet zijn bezittingen in Makassar te gelde maken en de opbrengst aan de erfgenamen doen toekomen. Ook zijn gage moet behoorlijk worden afgerekend, en hiertoe vermeldt hij, dat hij in 1739 met het schip ‘Horsendaal’ als onderkoopman is vertrokken; het testament wordt in zijn eigen huis, ‘in de negorij Vlaardingen’

gemaakt in tegenwoordigheid van de aangewezen executeur, de ondercoopman Hendrik van Zeyd.

Pieter is 23 jaar oud geworden, maar was naar de bepalingen van toen, die meerderjarigheid bij 25 jarige leeftijd erkenden, nog minderjarig.

Christina Wijnanda, de jongste dochter van Pieter en Wijnanda moet haar intrek bij haar oudere zuster hebben genomen toen deze Amsterdam heeft verlaten. Op 5 maart 1744 werd in het gezin Sels het vijfde kind, Wijnandus, geboren te Wageningen. Christina Wijnanda huwde op 6 september 1744 met Quirinus Verhuell, J.U.D. uit Zutphen (DTB. 587-469). Het huwelijk werd te Wageningen voltrokken maar het kerkelijk huwelijk vond in de doopsgezinde gemeente te Gendringen plaats, waarvan een afschrift is te vinden in de boedelpapieren van de weeskamer, lade 220; in verband met een bedrag van *f* 6.000,- dat door twee tantes Calkoen is nagelaten aan Wijnanda Calkoen en haar kinderen was dit afschrift nodig.

De familie Verhuell was door twee huwelijken verwant aan de familie Sels, en het is in de Gelderse familiekring, dat de liefde ontbrand moet zijn. Uit het huwelijk is één dochtertje geboren en reeds op 14 februari 1750 is Christina Wijnanda te Doetinchem overleden (Staring II). De familie Verhuell behoorde evenals de familie Sels tot de hervormde kerk.

Het aantal kleinkinderen van Pieter Vlaming en Wijnanda Calkoen is niet zo groot, als men zou verwachten gezien hun groot aantal kinderen.

Wanneer haar kinderen volwassen zijn geworden moet het buiten ‘Hogerwoert’ voor Wijnanda zijn aantrekkelijkheid verloren hebben. Daar komt bij dat Joost Sels, de echtgenoot van Catharina Vlaming, uit Gelderland kwam, waar zijn familie nog woonde. Het is begrijpelijk, dat tot verkoop van ‘Hogerwoert’ werd besloten: op 6 maart, 5 april en 18 mei 1741 vinden de benodigde procuraties plaats van de verschillende erfgenamen aan makelaar Jan Mijnssen om het buiten met aanhorend land en boerderij te verkopen (NAA. 11797, D. van Oostrum, no. 156). De koper wordt Jan Isaac Robide, aan wie het bezit op 22 november 1741 wordt overgedragen voor een bedrag van *f* 6850,-. De hypotheek is dan reeds afgelost aan Sara Muyser (RAH. Reg & Tr.).

In verband met deze verkoop van ‘Hogerwoert’ in november 1741 lijkt de aankoop in 1743 van het landgoed ‘Dennenbroek’ bij Barneveld te staan, waarvan het archief wordt bewaard in het gemeentemuseum

aldaar. Het geeft de bezoeker een goed idee van de omgeving waar Catharina haar laatste levensjaren met haar dochters heeft gesleten, wanneer men ter plaatse de stukken kan bestuderen.

De aankoop is geschied door ‘Joost Sels, capitain ter zee en Catherina Vlamingh egtelieden, de halfscheid van 't erve en goed “den Broek” met zijn hoge en lage Landerijen, wallen en slooten, Boomen en houtgewassen voor de somma van *f* 2.900,-’. De andere helft werd eveneens spoedig aan dezelfde personen overgedaan. Dit buiten krijgt later de naam ‘Dennenbroek’. De papieren en verschillende voorwerpen de familie Sels betreffende, zijn in 1904 aan het Barneveldse Museum geschonken. De schenkster, mevrouw de weduwe Plagge, geboren Sels, toen wonende op het landgoed ‘Barkel’, nabij Heidmühle in Oldenburg, 81 jaar oud, heeft na de dood van haar zuster, die op 93-jarige leeftijd in 1903 was overleden, het Barneveldse Museum met deze gift verblijd. De oudere zuster was op ‘Dennenbroek’ geboren.

Joost Sels en zijn vrouw hebben behalve ‘Dennenbroek’ nog andere huizen, onder Ede, gekocht en ook de zoons kochten er huizen en grond. Reeds in 1743 wordt de echtelieden Sels-Vlaming een zoon Jan geboren te Wageningen. Of deze aanduiding erop wijst, dat Catharina reeds vóór de aankoop van ‘Dennenbroek’ een huis in Wageningen had betrokken, of dat een ander huis in Ede, dat gevallen kan zijn onder de gemeente ‘Wageningen’ en was aangeduid in de Barneveldse gegevens als aangekocht na ‘Dennenbroek’, het geboortehuis van Jan is geweest, weten we niet.

De drie zoons die volwassen zijn geworden, zijn geen van allen aan een huwelijk toegekomen: Floris overleed vier jaar nadat hij door de schok van zijn vaders dood getroubleerd van zinnen was geworden, Gerard op zee door ziekte en de jongste zoon Pieter op Makassar. Van de dochters heeft Agnes uit haar huwelijk met Jan van Sypesteyn slechts één dochter gekregen. Haar echtgenoot overleed te Batavia reeds in 1738, Agnes op 15 oktober 1742; van hun dochter ontbreken mij gegevens.

Ook de jongste dochter, Christina Wijnanda, overleden 14 februari 1750 liet uit haar kortstondig huwelijk met Quiryn Verhuell slechts één dochtertje na, Sophia Wijnanda Verhuell (1749-1794), dat opgroeide in het gezin van haar vader en zijn tweede echtgenote, J.E.A. van Rouwenoort. Zij huwde met Damiaan Hugo Staring, sinds 1778 kol. en kapt. ter zee. In 1780 kocht deze ‘De Wildenborgh’ onder Vorden. Hun zoon

was de dichter Anthony Christiaan Wijnand Staring (1767-1840) (Staring II).

Alleen Catharina Vlaming en haar echtgenoot Joost Sels hebben in een lang huwelijk van een groot gezin mogen genieten. Joost Sels was op 20 december 1729 ex ord. capiteyn ter zee geworden. In 1731 volgde zijn huwelijk. Op 27 november 1755 krijgt hij de aanstelling van schoutbij-nacht; vermeld in de papieren te Barneveld is zijn tocht met het schip 'Damiaten', waarmee hij de Algerijnen op 23 november 1757 tot vrede dwong. Hij is op Curaçao overleden op 8 augustus 1759.

De kinderen van het echtpaar Sels-Vlaming zijn, volgens de Barneveldse gegevens:

1. Petronella, geb. 12 maart 1733, zij bleef ongehuwd, woonde in 1756 te Amsterdam in de Nieuwe Doelenstraat, en sinds 1757 met haar moeder te Barneveld; ze is aldaar overleden op 5 januari 1768,
2. Sara, jong gestorven,
3. Johanna Christina, geb. 4 november 1737, kwam in 1758 met attestatie uit Amersfoort te Amsterdam, huwde in 1762 met Mr. Wijnand Joachim Buschman (later heeft zij bezit in Drente) (Staring I).
4. Willem Hendrik Vlaming Sels, geb. 27 maart 1741, ongehuwd overleden op 19 december 1789. Hij studeerde rechten te Harderwijk. Op zijn bul is tussen de regels bijgeschreven vóór zijn familienaam 'Sels' die van 'Vlaming'. Willem Hendrik heeft deze naam van zijn dichterlijke grootvader bij zijn eigen naam willen voegen. Hij is ook dichter geweest, maar schreef geheel in het keurslijf van de stichtelijke poëzie. Van hem zijn verschenen: *Brieven en Bespiegelingen* (1763) en *Zedelijke Uitspanningen,* 3 dln. (1771-1776). De titel van dit laatste boekwerk geeft aan, dat hij zich tot stichtelijke poëzie geroepen voelt, maar toch een herinnering aan zijn grootvader wil bewaren. Zijn zwakke gezondheid was er de oorzaak van, dat hij meestentijds op 'Dennenbroek' verbleef, hoewel hij auditeur militair te Amsterdam was.
5. Jan, geb. 1743 te Wageningen, o. 15 februari 1807, was gehuwd op 28 juli 1775 met Helena de Witt, dochter van de Amsterdamse wijnkoper Jan de Witt, Jacobusz. Zij stierf reeds op 26-jarige leeftijd. Jan Sels verhuisde daarna met zijn drie zoontjes Jan, Joost en Jacob Pieter, naar Kampen, waar familie woonde. Hij heeft zijn loopbaan, als zijn vader, in de marine gevonden. Op 21 maart 1765 werd hij commandeur op een oorlogsschip; op 17 nov. 1777 ex ord. capitein ter zee en sedert 1795 was hij vice-admiraal. Deze kleinzoon van Pieter Vlaming is blijk-

baar, als zijn grootvader, een goed patriot geweest. Aan hem is het toezicht opgedragen van de oranje-gezinde officieren, die na 1795 in het Huis ten Bosch waren geïnterneerd. De verhoudingen schijnen daar zeer goed geweest te zijn: een poëzie-album dat in het archief van Barneveld wordt bewaard is hem door de officieren aangeboden. Er zijn daar meer herinneringen te vinden aan deze belangrijkste telg uit het gezin Sels.

6. Wijnandus, geb. 5 maart 1744, o. 1760 te Delmina,
7. Maurits, geb. 14 juni 1745, o. 1813, gehuwd in 1772 met Maria Buschman, een zuster van Mr. Wijnand Joachim Buschman, (zie no. 3). Uit dit huwelijk werden geboren de zoons Joost en Jacobus en een dochter Petronella Alberta. Deze laatste is de overgrootmoeder van de dichter Jacques Perk. (Petronella Albertina Sels huwde A.R. Flavard de Wolff; een dochter uit dit huwelijk, Wilhelmina Françoise Amelia Louise, huwde jhr. J.F.H. Clifford Kocq van Breugel; hun dochter, jkvr. Georgette Justine huwde Ds. M.A. Perk, uit welk huwelijk Jacques Perk is geboren). Mr. Maurits Sels is burgemeester van Elburg geweest.
8. Pieter, luitenant ter marine, is gehuwd geweest met Geertruida van Muiden. Het Barneveldse archief bevat geen gegevens over hem of zijn echtgenote.
9. Gerrit, geb. 9 okt. 1749, o. op Demerary (nu Guyana), gehuwd met mejuffrouw Oester; ook van hem ontbreken meer gegevens. Het is mogelijk dat de zeevarende Pieter en Gerrit reeds op jeugdige leeftijd zijn omgekomen.

Een samenvatting van deze levensgeschiedenis geeft het volgende beeld: Pieter Vlaming heeft in zijn jeugd door afkomst en intellectuele vorming optimale kansen gekregen om in het toenmalige Amsterdam een hoge plaats op de maatschappelijke ladder in te nemen. Zijn jongelingsjaren woonde hij op de Herengracht en vertoefde in deftige doopsgezinde koopmansfamilies, de kring van zijn moeder en stiefmoeder. Maar zijn Friese grootouders aan de Brouwersgracht hebben zeker zijn persoonlijkheid mee helpen vormen. Na de dood van zijn vader heeft hij zijn kansen op carrière vrijwillig verspeeld door zijn studie te staken. Zoals zijn grootvader en de Van Beecks hadden gedaan, koos hij het vrije beroep van koopman. Na zijn vertrek uit Leiden en zijn huwelijk met de brouwersdochter Wijnanda Calkoen heeft hij niet meer op een Amsterdamse gracht gewoond: hij koos de ruimte, het gezicht op het brede water, als koopman op de Droogbak met het drukke verkeer van

de haven, later als VOC-ambtenaar aan de Binnen-Amstel aan de oostzijde. Als hij gedurende een jaar of tien zijn lyrische gedichten heeft gemaakt, waarvan slechts enkele, goede bewaard zijn, komt er een kentering, misschien onder invloed van de Poëtenoorlog. Hij gaat zich verdiepen in de *Hertspieghel* van H.L. Spiegel, aangezocht om een heruitgave te verzorgen. Uit practische overwegingen naar men aanneemt, geeft hij dan zijn vrije bestaan op voor een ambtenaarsplaats bij de VOC, hij wordt boekhouder van de monsterrollen. Na de dood van David van Hoogstraten geeft hij vijf werken uit diens nalatenschap uit, waarvan vier Latijnse. Hij kocht de handschriften en papieren daartoe behorende, op de veiling, en kreeg vervolgens van de drukkers verzoeken de uitgaven te verzorgen.

In zijn levensgeschiedenis blijft altijd zijn vrije, levendige geest te herkennen: het water, de ruimte, de natuur genieten zijn voorkeur, als in de latere romantiek. Maar zijn uiterlijke verschijning is niet die van een romanticus, een bohémien; hij is een voornaam heer, hij heeft allure, of wel ‘persoonlijke waardigheid’, onafhankelijk van zijn maatschappelijke stand, waarschijnlijk de reden waarom hij ‘eerlijk’ wordt genoemd, wars van mooidoenerij en vleierij; deze geestelijke individualiteit en zijn ernst laten reeds de naderende romantiek vermoeden.

Hij heeft vrienden in verschillende kringen: Wellekens en Jan Goeree blijft hij trouw, ook de merkwaardige rector van zijn Latijnse school, David van Hoogstraten; met de professoren van het Athenaeum Illustre, vooral met Jac. Philippe d'Orville is hij bevriend, evenals met Christ. Beudeker, Balthazar Huydecoper en de advocaat Herm. Noordkerk; een opdrachtgedicht voor Mr. Henrik Harmen van de Poll, Raedt en Schepen van Amsterdam geeft blijk van een zekere gemeenzaamheid (1725).

Hij heeft niet tot de voorname kooplieden van de Heren- en Keizersgracht behoord, maar zijn drie dochters huwden in voorname families buiten Amsterdam.

Hoofdstuk VIII
Conclusie

Bij het geven van een karakteristiek van het werk van Pieter Vlaming moet aan zijn gedichten de belangrijkste plaats worden ingeruimd. Zijn prozawerken, vertalingen en uitgaven hebben hem periodiek in beslag genomen, maar los van deze werken voelde hij zich altijd ‘dichter’, al dan niet geïnspireerd; hij bekent immers zelf, vooral in later tijd, dat de inspiratie op zich laat wachten. Deze uitspraak bewijst, dat werkelijke inspiratie de oorsprong van zijn gedichten vormde. We mogen zijn gedichten dan ook als representatief voor Vlaming's litteraire arbeid beschouwen. Licht van toon, eerlijk en geïnspireerd verdienen ze de waardering van de litteratuurhistoricus. Een karakteristiek is te geven naar aanleiding van de conclusies van de hoofdstukken twee, drie en vier; wij willen deze vergelijken met de algemene indruk, die we hebben gekregen.

Punt één van de genoemde conclusie betreft de inspiratie door de natuur; deze komt uit de aard van de zaak hoofdzakelijk in lyrische gedichten tot uitdrukking (hiervóór blz. 119).

Punt twee en punt drie van de conclusie betreffende de ‘Verspreide gedichten’ (blz. 119): zuivere waarneming en het schetsen van situaties naar reële of fictieve waarheid, gelden voor Vlaming's gehele werk. Deze trek betekent, dat hij de versiering niet anders dan ter versiering gebruikt; deze mag de stof niet overwoekeren. Het gevoelsleven is hierbij ondergeschikt aan het waarnemend verstand, maar komt wel aan bod. Vlaming toont zich hierin verwant met Constantijn

Huygens (o.a. in het 'hofdicht') en met Albert Verwey (voorliefde voor de *Hertspieghel*), met wie hij de vertaling van de 'sestina lirica' gemeen heeft.

Punt vier van de genoemde conclusie hield in, dat Vlaming zijn stof gaarne opstelde, zoals deze in een tableau-vivant zou voldoen ('ut pictura poesis'). Deze trek komen we in al zijn werk tegen en men kan er de overzichtelijkheid van de werken, waarin hij zijn gedachten uiteenzet, mee vergelijken.

Punt vijf van het vierde hoofdstuk (blz. 127): Vlaming's grote kennis van de litteratuur der ouden, van de Italiaanse en Franse renaissancelitteratuur is het opvallendste geweest. Waarschijnlijk heeft de Poëtenstrijd hem aangezet het Grieks wetenschappelijker te bestuderen, dan hij daarvoor deed: Theocritus en Cebes leest hij in het Grieks. Zijn historische belangstelling kenmerkt hem sinds zijn jongensjaren. Maar hij beschouwt kennisoverdracht niet als doel van zijn geschriften; deze dient slechts om in noten op de litteraire teksten in poëzie of proza de inhoud daarvan beter te doen verstaan of duidelijker weer te geven. Bij de lezer of hoorder wordt wel reeds een zekere eruditie verondersteld, zodat met de gegeven annotatie de antieke beelden (dikwijls uit de geschiedenis van Alcides/Hercules genomen) een pleizante, fictieve wereld voor de lezer scheppen. Vlaming spreekt zijn lezers aan als dichter, hij zoekt verbeelding, het aangename, en niet de kennis en het nut; hij is geen didacticus, ook niet in 'Hogerwoert'.

De genoemde eigenschappen geven Vlaming's gedichten, en ook zijn verdere werk, een plaats boven die van de meeste zijner tijdgenoten; bovendien komt Vlaming erdoor in de voorste gelederen van de achttiende-eeuwse dichters die een nieuwe stijl zoeken in Europees verband. Immers de vijf genoemde punten wijzen op een vereenvoudiging van de achttiende-eeuwse barokke stijl, op een evenwicht tussen verstand en gevoel, dat Vlaming bewust, als redelijk mens, voor elke schepping individueel tracht te vinden. In het gehele werk kan men dit terugvinden, hoewel er verschillende perioden in te onderkennen zijn:

de eerste periode kenmerkt zich door lyriek,

de tweede periode staat in het teken van het hekeldicht en begint met de uitgave van *Alle de Schimpdichten van Juvenalis en Persius Flaccus* in 1709, waarmee de uitgave van de *Dichtlievende Uitspanningen* in 1710 nauwelijks in strijd is, daar de hierin opgenomen ge-

dichten met uitzondering van de ‘Lijkgedachtenis van H. Angerianus’ al eerder zijn vervaardigd.

De overgang vindt men aardig in karikatuur weergegeven in een sonnet uit *Apollo's Marsch-drager* (Apollo, blz. 88, no. 350), hoewel niet bekend is wie in dit gedicht zijn bedoeld.

‘Gestoord Harderspel’

Op d'oever van een Beek, die op zijn zuchten zwo!
Zat Tirsis in de schauw eens aangenaame linde
Betreurende in zijn ziel, de wreetheid zijns (sic) Beminde,
En kreet zijn traanen uit heele emmers vol.
Falander die als hij speelde een zelve rol,
Wanhoopig, omdat hij meê hoop noch troost kon vinden,
Quam bij hem, om hun smart en rampen t'zaam te binden,
En kreet meê als een kalf, en leek noch eens zoo dol.
Een Harder, die hen dus elk om het best zag schreyen
Ried hen te speelen eer, om strijd op hun schalmeyen,
Belovend die best speeld, een kopje zoete hui.
Waar op dees Herders straks hun instrumenten stelden,
Maar juist quam daar een Wolf, de Harders voort als Helden,
Vervolgden dezen Wolf, en speelden niet een brui.

We kunnen bij dit gedicht denken aan de jonge dichters Zeeus en Vlaming en de oudere Wellekens, met wie Vlaming contact had.

De derde periode zou men aangekondigd kunnen zien in de brief van Vlaming aan Cornelis van Alkemade, d.d. 21 december 1717, waarin hij schreef de zorg op zich genomen te hebben voor een nieuwe druk van Spiegel's *Hertspieghel* en waarvoor hij ‘bystandt en raed’ vraagt aan Van Alkemade (GAR. 283-1), hoewel tot 1720 de lyriek nog het voornaamste voor hem lijkt te zijn. De wetenschappelijke uitgave van de *Hertspieghel* wordt gevolgd door de bovengenoemde uitgaven van Van Hoogstraten's nalatenschap afkomstig (hiervóór blz. 230).

Op zichzelf staat in 1730 een uitgave die juist de meeste invloed heeft gehad, t.w. de vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro, begonnen in 1710, vermeerderd met het resultaat van historisch onderzoek betreffende het leven van Sannazaro en het Huis Aragon.

In deze tijd is hij al bezig met het zoeken naar materiaal voor zijn

Geschiedenis van Amsterdam, maar terwille van de *Arcadia*-vertaling zou ik de vierde, de laatste periode, waarin wetenschappelijk werk zich toespitst op de geschiedenis in 1730 willen laten beginnen, aanvangend met een brief van Joan Cornelis de Pauw, d.d. 14 juni 1730, waarin deze bedankt voor de hem toegezonden *Arcadia*-vertaling en hem tevens bericht, dat hij al een eind gevorderd is met het copiëren van de 'oude brieven' (RAU. Huyd. 2086).

We komen zo tot de volgende, globale indeling:

1703-1710,	lyrische periode, *Dichtlievende Uitspanningen,*
1710-1720,	hekeldicht, langere gedichten,
1720-1730,	litterair wetenschappelijk werk,
1730,	uitgave van *Arcadia*-vertaling
1730-1734,	historisch onderzoek voor *Geschiedenis van Amsterdam,* langere gedichten met 'officieel' karakter

(De gelegenheidspoëzie uit de derde en vierde periode is gedragener dan in de voorgaande perioden).

De tweede vraag in het eerste hoofdstuk gesteld betrof het eventuele 'rococo'-karakter van Vlaming's werk.

Bij de beantwoording van deze vraag ontkomt men niet aan de beantwoording van de door Dr. Geerars en Dr. Buitendijk gestelde vraag: 'Wat verstaat men onder "Rococo"?' (Rococo, blz. 19). Het is begrijpelijk, dat schrijvers over Arcadische litteratuur geneigd zijn het woord 'rococo' te gebruiken, en daar hoort dit begrip dan ook thuis. Zij denken daarbij aan achttiende-eeuwse gepruikte heren en hun schonen, die het Arcadische herdersleven spelen en willen 'beleven'. De litteratuurgeschiedenis kent deze mode allereerst toe aan de Franse salons. Daar poogde men, na het aftakelen van het alleen-zalig-makende hof, de toon aan te geven. Een beschrijving van de rococo in West-Europa aan de hand van brieven geeft Felix Poppenberg; hij noemt als eerste belangrijke salon in deze geest die van de Markiezin de Luxembourg (ca. 1750). Een voorproefje van deze rococo-mode ziet hij reeds bij Molière. Het oudste voorbeeld dat Rud. Pechel, die de brieven voor dit boek verzamelde, heeft opgenomen is een brief van Mad.^{elle} Aïse aan Mad.^{me} Calandri, gedateerd Paris, Août 1727 (Rokoko, blz. 1). Voor Duitsland neemt hij als eerste stuk een gedicht van Friedrich Hagedorn uit 1729 op (Rokoko, blz. 330). Over het algemeen, zo constateert

Poppenberg, bloeit dit gezelschapsspel het beste in ‘romantische’ sfeer.

Ook in Italië heeft deze opleving van de Arcadische litteratuur zijn beslag gekregen als reactie op de pompeuze barok. De stoot hiertoe is gegeven door de leden van de eerste Arcadische Academie te Rome. Deze werd in 1692 opgericht en kwam onder de gekozen leider Crescimbeni. Zijn rivaal, de Napolitaanse edelman Giovanni Vincenzo Gravino, veel brillanter, beroemd jurist, miste de kans van het leiderschap door te grote ambitie (Lee, blz. 14). Vernon Lee is aan het einde van de negentiende eeuw op zoek gegaan in de buurt van Rome naar overblijfselen van deze belangrijke Academie. Met veel moeite heeft hij de villa kunnen vinden en betreden, zoals hij uitvoerig beschrijft; daarbij besteedt hij o.a. aandacht aan de portretten van de zeventiende- en achttiende-eeuwse herders en herderinnen, die dan nog, in 1880, aan de muren hangen. In deze beschrijving gebruikt hij het woord ‘Rococo’ zonder verdere verklaring.

Deze Arcadische Academie te Rome, die de oude illusie van de *Arcadia* uit de vijftiende eeuw weer tot leven heeft willen wekken, is ook beschreven door de litteratuurhistoricus Croce in zijn *Storia della Barocca* (Croce, blz. 51). Deze stelt de inzet van deze litteratuurvernieuwing om en nabij 1670 en noemt dit het keerpunt na een periode van verval (decadenza italiana). Het is deze vernieuwing die Wellekens in Italië meegemaakt moet hebben, en waarnaar hij verwijst in zijn ‘Verhandeling’ (Amint., blz. 189) (Zie ook Penn., blz. 91 en M. Prins., blz. 100). De jonge schilder-dichter is zeer gevoelig geweest voor de zuidelijke sfeer van de natuur en de idylle daarin.

In de studies van Pechel en Poppenberg, van Vernon Lee en van Croce wordt ‘rococo’ gebruikt voor een soort spel, waarin de spelers het oude, liefelijke herdersspel opnieuw willen beleven en daarbij zelf gedichten of brieven produceren. De spelers zijn in de eerste plaats kunstgevoelig, en niet zoals uit de voortbrengselen blijkt, tevens kunstenaars.

Dit spel heeft Pieter Vlaming, voor zover we kunnen nagaan niet gespeeld. Mogen we aannemen, dat hij wordt bedoeld met de ‘Amintas’ in *Lukas Schermers Poëzie,* dan krijgen we een geheel ander beeld van de Hollandse dichter:

> ‘Amintas zit 'er by, en woekert met zyn riet
> [*hengelt in het Spaarne*]
> De vischjes, voor zyn'lief zyn Delia gevangen,

Waar voor hy by zich zelf reets duizend kusjes telt,
Die hy, gevlochten in haare armen, van haar wangen
En lipjes plukken zal: Amintas, d'eer van 't velt,
Acht d'uuren wel besteet, mag hy een baarsje rooven.'

(Scherm., blz. 253)

Of in een ander gedicht van Schermer, getiteld 'Amintas', waarin de dichter is getekend, slapend aan de oever van de Haarlemmermeer. Nimfen verrassen hem en bedelven hem onder bloemen. Hij moet betalen met een zang. Van de jonge Amintas wordt gezegd, dat hij met de dorpsjeugd had gespeeld, hetgeen op een jeugdige leeftijd wijst (Scherm., blz. 412).

Vlaming en Schermer blijven zichzelf, trots op hun dichtersgave, Wellekens echter, van huis uit een schilder, schijnt in Italië wel door de Arcadische idylle te zijn bekoord. Hij zoekt aansluiting bij Amsterdamse dichters en de Haarlemse Lukas Schermer, die grote natuurliefhebbers geweest moeten zijn. Onder zijn invloed, neemt men aan, heeft Pieter Vlaming de vertaling van Sannazaro's *Arcadia* ter hand genomen. Ten behoeve daarvan, voor de levensbeschrijving van de Italiaanse 'vader' van de Arcadia schrijft hij een brief aan Monsignore Giusto Fontanini, kamerheer van de Paus (Cameriere d'onore), de Italiaanse commentator van Tasso's *Aminta*. Uit deze brief blijkt, dat Wellekens voor zijn vertaling van de *Aminta* eerder met Fontanini heeft overlegd; de resultaten geeft Wellekens in zijn *Amintas*. Vermeld kan hier worden, dat de uitgave van Fontanini in Rome werd gedrukt in 1700.

Pieter Vlaming vraagt in 1716, of Fontanini hem ook wil helpen met zijn geleerdheid en ervarenheid bij het oplossen van moeilijkheden waarop hij stuitte bij het opstellen van een levensbeschrijving van Actius Sincerus Sannazarius. De brief stuurde Vlaming aan de juist genoemde Crescimbeni, custode d'Arcadia, de leider van de Arcadische Academie te Rome, met het verzoek tussenpersoon te zijn en de brief aan Fontanini te laten overhandigen. Er heeft dus een direct contact bestaan tussen Pieter Vlaming en de custode d'Arcadia te Rome, de bakermat van de rococo.

Wanneer er ergens in de Nederlandse letterkunde sprake kan zijn van 'rococo', dan is dat dus behalve bij Jan Baptista Wellekens bij Pieter Vlaming. De mogelijkheid van meer contacten in Nederland met de Arcadische Academie wordt vergroot door een derde naam, die in

de brief aan Fontanini wordt genoemd, en wel van Vlaming's referentie, zijn goede vriend Enrico Breukman j.c.. Deze vriend uit zijn Leidse jaren zou ook een band hebben kunnen leggen tussen de Rotterdamse kunstenaars en de Arcadische Akademie te Rome (hiervóór blz. 84).

Misschien zal een voorname factor van Vlaming's reserve ten opzichte van het spel van de rococo evenals bij zijn vrienden, zijn geweest, dat de jonge zakenlieden hun gedachten bij hun zaken wilden houden; zij namen geen tijd om uit de realiteit weg te vluchten. ‘A demain les affaires’ kon Hooft zich misschien veroorloven, maar in de briefwisseling tussen Pieter Vlaming en Joan de Haes is het anders; de laatste schrijft op 8 mei 1716:

> ‘Haren heuschen brief [*van Vlaming*] in de voorleden maent t' ontfangen, dien ik ook al ten eerste zoude beantwoordt hebben, indien de menighvuldige bezigheden des koophandels mij zulx niet belet hadden (GAR. 545).

Vlaming doet, een beetje trots, in koopmansijver niet voor hem onder:

> ‘Het vertrek der Oostersche, Muscovische, en Noortsche vloten is oorzaek dat ik UEd niet eerder heb kunnen antwoorden’, gedateerd 17 juni 1716 (GAR. 545).

En tenslotte Vlaming's korte briefje, eerder reeds aangehaald:

> ‘Myn bezigheden nemen my zoveel tydt weg dat ik die mischen moet in myn letteroeffeningen’ d.d. 3 juli 1716.
> (GAR. 545, en hierna blz. 338).

Ook moet het feit meegeteld hebben, dat voor velen, zeker voor Vlaming, de natuur geen illusie, geen decor, maar een geapprecieerde werkelijkheid was, waar ze sinds hun jeugd de buiten-genoegens van smaakten.

Mogen de gedichten van Wellekens misschien wel eens de kwalificatie ‘rococo’ kunnen krijgen, al ontkent Dr. Pennink dit (Penn., blz. 124), bij Vlaming lijkt om bovengenoemde redenen deze mode geen weerklank gevonden te hebben. Maar ook hij kan verloren gegane gedichten in deze geest hebben gemaakt. Vooralsnog hebben we slechts één oorspronkelijk

herdersgedicht van hem over, uit de tijd voordat hij Wellekens kende, nl. ‘Amarillis’ uit 1703. De *Arcadia*-vertaling heeft hij bijna twintig jaar laten liggen voor het tot een uitgave kwam. We mogen dus zeggen, dat Vlaming geen vertegenwoordiger van het rococo is geweest, voor zover ons zijn gedichten bekend zijn; hij heeft genoegen gehad in de fictie, de verbeelding, meer niet.

Wel heeft hij geprobeerd de litteraire vernieuwing die de Romeinse Arcadische Academie voorstond naar Nederland over te brengen door de vertaling van Sannazaro's *Arcadia,* en die grote verdienste moeten we de verschuldigde eer bewijzen.

De invloed van Vlaming's *Arcadia*-vertaling op de vroege Romantiek moet groot zijn geweest. Een voorbeeld hiervan is te vinden in het feit, dat de *Boekzael der geleerde Werelt* een zeer gunstige recensie gaf, die later weer als maatstaf diende bij de beoordeling van andere bewerkingen van herdersstof. Zo schrijft Elias in 1737 aan Balthazar Huydecoper over de *Amstellandsche Arkadia* van Willink een ongunstig oordeel met aanhaling van Vlaming's voorrede van diens *Arcadia*-vertaling (Ett, blz. 47).

Het werk van Vlaming heeft verschillende kenmerken die wijzen op een reactie op de barok, en die men als zodanig aan de rococo ontleend kan achten. In hoofdzaak is dit het natuurlijke, het eenvoudige, het werkelijk doorleefde van hetgeen hij zegt en dit maakt zijn dichtwerk waardevol. Het ornament, de versiering als zelfstandigheid heeft afgedaan, het gaat om hetgeen wordt beleefd. Hier raken we het voornaamste punt dat hij met de Romantiek gemeen heeft, de eigenschap die Geerars bij Wellekens aan wil duiden met ‘gevoeligheid’ (Gr. Silv., blz. 175). Is dit ook een eigenschap van Pieter Vlaming? Zoals eerder gezegd is één van Vlaming's idealen een redelijk mens te zijn, d.w.z. hij wil verstand en gevoel met elkaar in harmonie gebruiken. Dit zou zijn litterair werk een in hoofdzaak verstandelijk karakter geven, wat het inderdaad ook wel heeft. Maar kunst is niet denkbaar bij een te statische instelling van de kunstenaar, hetgeen Vlaming heeft ervaren. Wat hem vaart en spanning geeft, zijn zijn natuurlijke beweeglijkheid en zijn bewogenheid. Zowel zijn gevoel als zijn geest zijn licht te bewegen, maar zij hebben een innerlijke stabiliteit. In de grond komt deze waarschijnlijk voort uit zijn vast christelijk geloof, waar hij op verschillende plaatsen uiting aan geeft, al vinden we nergens dat hij tot een bepaalde kerk heeft behoord. Zijn moeder, stiefmoeder, vrouw en ook zijn grootmoeder waren

doopsgezind; bij zijn schoonzuster, van huis uit gereformeerd, komt op ‘Hogerwoert’ de Haarlemse remonstrantse predikant, Ds. Drost. Waarschijnlijk heeft Pieter Vlaming tot de doopsgezinden behoord, maar zonder zich met theologische geschillen in te laten, anders dan om ze te hekelen.

Heeft Vlaming door zijn vormgeving bij een bepaalde litteraire stroming aansluiting gezocht?

Ondanks zijn streven naar harmonie kiest hij voor zijn verzen juist niet de evenwichtige, statig- gaande alexandrijn; met uitzondering van zijn vroege jeugdpoëzie en zijn laatste gedichten die voor officiële gelegenheden zijn vervaardigd, is de vorm evenals de inhoud van zijn gedichten lichter. Hij is beweeglijk en dichterlijk bewogen, hij experimenteert met vers en rijm.

Deze lichtere maat, ook in zijn hoefdicht gebruikt, komt overeen met de bevindingen van Dr. Van Veen, die heeft geconstateerd (v. Veen, blz. 220), dat de meeste hofdichters een lichtere maat dan de alexandrijn gebruiken: het is de stof die daarom vraagt, al mogen we hierbij niet van een voorschrift spreken. Omgekeerd kan misschien ook gezegd worden, dat het hofdicht en ook het herdersdicht juist door die dichters worden gekozen, die de lichtere maten als de meest eigen aanvoelen.

Op zichzelf is Vlaming's dichterlijk experimenteren een bewijs voor de individuele vrijheid die hij voor de dichter opeist. Gewezen moet hierbij worden op zijn afkeer van rederijkersvormen, waar hij het sonnet ook bij rekent; dat hij desondanks zijn krachten heeft geprobeerd op Sannazaro's sestine, in die zangen waar deze vorm essentieel was moet opgemerkt worden, en bewijst dat hij aan het vertalen als zodanig moderne eisen stelt, die hij in zijn brieven aan Joan de Haes onder woorden brengt.

Concluderend kunnen we zeggen, dat de stofkeuze en de vormgeving bij Vlaming niet gebonden zijn aan het neo-classicisme, maar op de romantiek vooruit lopen, al kan men zijn mentaliteit niet anders dan rationeel noemen. De breuk met het oude is ontstaan door zijn liefde voor de Italiaanse litteratuur.

De derde vraag, die in het eerste hoofdstuk werd gesteld (blz. 14), sloot aan op Dr. Pennink's *Silvander,* en betrof de belangstelling, die

men in Amsterdam kon veronderstellen voor Italiaanse litteratuur. Dr. Pennink heeft de vraag feitelijk beperkter gesteld: stonden Wellekens en Vlaming met hun bewondering voor de Italiaanse litteratuur op een eilandje omgeven door Frans-classicisme (Penn., blz. 206).

Wellekens geeft in zijn *'Verhandeling van het Herderdicht'* een opsomming van herderlitteratuur waaruit men kan opmaken, dat althans Guarini, Contarini, Sannazaro en Torquato Tasso bekend waren. Dat Marino nog niet is vergeten na de bewondering die hij in de zeventiende eeuw had genoten, mag men aannemen uit de wijze waarop Vlaming hem in het voorwoord van *'Hogerwoert'* noemt.

Hoe men Vlaming's instelling op de Italiaanse litteratuur naar waarde wist te schatten, lezen we in het *Panpoëticon batavum* van Lambert Bidloo, uitgegeven in 1720. In dat jaar is nog niet anders uitgegeven door Vlaming dan de *Dichtlievende Uitspanningen*. Bij de behandeling van deze gedichtenbundel gaat Wellekens voorop, daarna bespreekt Bidloo het aandeel van Pieter Vlaming (Bidl. I, blz. 217):

> '....Wat of zijn kamerraat
> Ons zingen zal? wel schoon, op *Barbarynsche maat,*
> De zevenfluytiens-kam op 't liefelijkst te streelen
> Daar by *uytbreydingen van brave tafereelen,*'

Bidloo geeft daarbij een beschrijving van de 'Berymde Tafereelen' en daarna een zeer algemene, lovende karakteristiek van Vlaming, eindigend met de regels:

> 'Dit alles zie ik in die wakkere *Poëet,*
> Met honderd vindingen, op elk geval bekleedt
> Als of ik Danthes, of Petrarchaas Vaarssen hoorde,
> En Barbarin, Guarin, en Casa mij bekoorde.'

Het merkwaardige is, dat naast deze lof voor Pieter Vlaming over zijn italianiserende gedichten J.B. Wellekens aldus wordt geprezen:

> 'Door Wellekens gedicht, met zulk een keurlykheid,
> Als had *Theocritus* hem bij de hand geleyd
> Na Maro, om zijn styl tot *Herders-kout* te wennen.

En Danthe, en Ariost, met Tasso hem hun pennen,
Bij laatste wil, gemaakt....'

De Ouden krijgen een plaatsje bij Wellekens en niet bij Vlaming. In de Index noemt Bidloo van beide dichters alleen de *Dichtlievende Uitspanningen* (Bidl. I, blz. 218), die hij echter dateert op 1711, een fout die mogelijk velen op een dwaalspoor heeft gebracht. Bidloo doelt met Barbarin waarschijnlijk op de Italiaanse dichter Andrea da Barbarino *(Barberino)* een Florentijns dichter uit de veertiende eeuw, die het Italiaans naast het Latijn beroemd wilde maken. Minder waarschijnlijk lijkt het me, dat Francesco da Barbarino is bedoeld, een vriend van Dante, die bekend is geworden door twee allegorische gedichten: Documenti d'amore' en 'Del reggimento e dei costumi delle donne', maar onmogelijk is dit niet, daar op de veilinglijst van Vlaming's bibliotheek een verzameling geschriften voorkomt in het Nederlands, die alle op de 'vrouw' betrekking hebben (Vl. cat., blz. 41, n 589). Casa (1503-1556) schreef lyrische poëzie, die door Menage werd gecommentariseerd. Van diens *Il Galateo ovvero de' costumi* is in 1715 een vertaling door V. Vincent verschenen, getiteld *Galatévs of Welgemanierdheid* bij V.d. Gaete te Amsterdam (Clemens, blz. 30).

In het begin van de achttiende eeuw komen we vaak de aanhaling uit Horatius 'ut pictura poësis' (A.P. vs. 361; hiervoor, blz. 14) tegen; deze voorstelling dat de schilderkunst en de dichtkunst nauw verwant zijn als waren zij zusters, vergroot de belangstelling van het kunstminnend publiek voor beide takken van kunst evenals bij de kunstenaars. Er is veel belangstelling voor Italiaanse kunst bij de verzamelaars: Italiaanse schilderijen worden hogelijk gewaardeerd. Houbraken noemt in zijn *Groote Schouburgh* de Amsterdamse G. Uilenburg de grootste handelaar in Italiaanse schilderijen in de tweede helft van de zeventiende eeuw, die er in Holland was te vinden (Houbr. III, blz. 217). Hij vermeldt, dat verschillende van de Amsterdamse schilders in die tijd een reis naar Italië hebben ondernomen, van wie ik behalve Wellekens Johan Glauber wil noemen, die in 1671 ging met zijn vijftienjarige broer en twee broers Van Doorn (Houbr. III, blz. 171). Glauber heeft ook Parijs bezocht, en keerde in 1684 terug naar Amsterdam, waar hij een kamer betrok in het huis van Ger. Lairesse (Houbr. III, blz. 216). Van deze italianiserende schilder komt een stuk voor in de nalatenschap van Mr. Floris Vlaming (Penn., blz. 169). Uit het ouderlijk huis van Pieter Vlaming

kan een ander bewijs voor de daar gekoesterde belangstelling voor Italië afkomstig zijn, n.l. de oude uitgave van een Italiaanse grammatica, die voorkomt in de veilingcatalogus van zijn bibliotheek. Tenslotte kan het lofdicht op student Breukman mede zijn ingegeven door beider bewondering voor Italië, immers deze Breukman moet Fontanini vrij goed gekend hebben in 1716 (hiervoor, blz. 316). Pieter Vlaming moet zich al op jeugdige leeftijd voor Italië hebben geïnteresseerd, want ca. 1702 moet hij al de aanzienlijke hoeveelheid Italiaanse boeken hebben gekocht waar Von Uffenbach van spreekt (zie hiervoor, blz. 248). Dit was volgens Vlaming's zeggen op de veiling van de bibliotheek van burgemeester Jan Six. Hiervan heb ik helaas geen catalogus kunnen vinden, maar wel van zijn kunstverzameling. Deze is in 1702 geveild, twee jaar na de dood van Six, en laat zien, dat deze burgemeester een vereerder van Italiaanse kunst was. Het opschrift van de catalogus is aldus: ‘Catalogus van uitmuntende, konstige, meest Italiaansche Schilderijen door voornaame Italiaansche, Fransche, Hoog- en Nederduitsche meesters geschilderd; Mitsgaders verscheide schoone antique marmere statuën, Borstbeelden, Boetzeerzels, etc. eenige Agaate Koppen, Beeldjes en verscheide Rariteiten. Papierkonst, bestaande in meest Italiaansche Teekeningen en Printen, nevens geheele Werken, gebonden als los, in konstboeken, schoon van Druk’. De veiling had plaats op 6 april 1702 te Amsterdam door makelaar Jan Pietersz. Zomer (RIv. K.).

In het begin van de achttiende eeuw viel er in Amsterdam veel Italiaanse kunst te bewonderen. Een bekende veiling van prenten is die van Philips de Flines, aangekondigd in een advertentie van 15 maart 1701. Door de verschillende advertenties na te gaan van de veilingen krijgt men een indruk van wat er al zo werd verzameld. De publicatie van S.A.C. Dudok van Heel hierover laat zien, dat in lang niet alle verkopingen de Italianen voorop gingen (v. Heel, adv., blz. 151). Wel echter bij Philips de Flines, wiens kunstverzameling apart is geveild. Zeker is Pieter Vlaming bij deze aanverwante koopman in zijde op bezoek geweest met zijn stiefmoeder Agnes Block, nog in de gratie bij beider tante Agnes Block. Een catalogus van de veiling van de bibliotheek d.d. 20 juni 1704 bevindt zich in de boedelbeschrijving (NAA. 5672, fol. 1403-465); deze bevat geen titels van Italiaanse bellettrie.

Een andere bewoner van de Herengracht bij de Leliegracht die een mooie verzameling heeft nagelaten, was Mr. Nicolaes Listingh (1630-1705), advocaat; de advertentie vermeldt o.a. ingebonden werken met

afbeeldingen van Italiaanse, Franse en andere voorname gebouwen, verder prenten van Italiaanse, Franse Hoog- en Nederduitse meesters, geleerde mannen. Het valt op dat steeds de Italiaanse kunstprodukten het eerst worden genoemd. De verkoop wordt aangekondigd voor 22 maart 1706 (v. Heel adv., blz. 166).

Een andere verkoping waar vele met name genoemde Italiaanse meesters onder de hamer kwamen, vond plaats op 6 februari 1704 op het Singel ten huize van Pieter van Beeck (geen directe familie van Pieter Vlaming): de werken waren ‘soo Teekeningen als ongemeene schoone Drukken van printen als van R. de Urbino, M. Angelo’ enz. (v. Heel, adv., blz. 164).

Ook in later tijd zijn de Italianen ruim vertegenwoordigd in de grote kunstcollecties en staan voorop in de veilinglijsten.

Op 30 maart 1722 werd de kunstverzameling van Theod. Boendermaker (1682-1720) geveild. Voorin de catalogus, uitgegeven door Joannes Boom, heeft Pieter Vlaming een ‘Elogium viri nobilis Theodori Boendermaker’ geschreven, (hiervóór blz. 233) waarin wordt vermeld, dat de overledene in zijn jeugd veel heeft gereisd door Italië, Engeland en Duitsland, en vanzelf in het land van zijn geboorte: Frankrijk. Hij kende Latijn, Italiaans, Frans, Nederlands, Duits, Spaans en Engels, door Vlaming in deze volgorde opgegeven. We treffen in de catalogus een exemplaar aan van de Italiaanse *Arcadia* van Sannazaro (ap. Aldo 1534) en *Le Rime del Sannazarii* (blz. 89). Petrarca is niet vertegenwoordigd. Een bekend verzamelaar was ook Vlaming's vriend Valerius Röver, die eveneens de renaissance-kunst van Italië bewonderde; van zijn verzameling geeft Wellekens een idee in zijn lange gedicht ‘Op de uitmuntende kunstverzamelinge van den edelen Heere Valerius Röver’.

Men mag zeggen, dat deze verzamelaars, zeker de latere, ook belangstelling voor de dichters gehad zullen hebben, al was dat dan niet het geval bij de voorman van Nil Volentibus Arduum, Philips de Flines.

Tot de kennis van de Italiaanse litteratuur heeft zeker ook bijgedragen Vlaming's uitgave van de Latijnse gedichten van Sannazaro, waarvan de oudere uitgave van Van Broekhuizen in dertig jaar was uitverkocht. Waarschijnlijk op school bij David van Hoogstraten heeft Balthazar Huydecoper in 1711 een Latijns gedicht gemaakt op Sannazaro, ‘De Actio Syncero Sannazario, Ejusdemque Poëmatis’ (RAU. Huyd. 718, XXIV).

De belangrijkste bijdrage tot de verspreiding in Holland van de *Ripresa* na de *Decadenza* in Italië is zeker Vlaming's vertaling van de *Arcadia* geweest, die reeds in 1716 in beperkte kring bekend moet zijn geweest. Aan Joan de Haes beloofde Vlaming in zijn brief van 20 mei 1716 (GAR. 545) de toezending, zodra hij deze in het net overgeschreven zou hebben, en er volgt een briefwisseling over het vertalen, waaruit blijkt dat De Haes ook een Italiaans, en nog een Frans dichtwerk onder handen heeft.

Van nog een andere briefschrijver horen we, dat hij belangstelling voor Italië heeft, de Latinist Joan Cornelis de Pauw, die schreef te hopen een boek machtig te worden door bemiddeling van ‘de jonge Heer D'Orville’, die toen op reis was in Italië (1727). De Pauw bedankte in 1730 heel hartelijk, nadat hij de *Arcadia*-vertaling van Vlaming had ontvangen. Ook in andere briefwisselingen komen de bedankjes voor een ontvangen exemplaar van de *Arcadia*-vertaling voor, en eerder voor *Sannazarii Opera Latina,* uitgave Pieter Vlaming, welke deze aan zijn vrienden had toegezonden (RAU. Huyd. 2086).

Tenslotte moeten we in dit verband nogmaals Jac. Ph. d'Orville noemen, tien jaar jonger dan Vlaming, zijn goede vriend, die sinds 1730 professor aan het Athenaeum Illustre was, maar meer op de antieke wereld, dan op de moderne Italiaanse kunst ingesteld. Hij maakte voor een uitgave van Theocritus vele aantekeningen, maar zijn dood in 1751 kwam, voordat de uitgave gereed was. Zijn verering voor Italië zal waarschijnlijk bij anderen de belangstelling hebben vergroot.

Heeft Vlaming's invloed zich uitgestrekt buiten de juist besproken kring van kunstliefhebbers en intellectuelen? Er heeft zeker een standsverschil bestaan tussen de bewindhebbers van de VOC en de boekhouder van de monsterrollen, maar als stadshistorieschrijver benadert hij de hoge heren op andere wijze, wat mogelijk blijkt. Zijn verkeer met Balthazar Huydecoper lijkt heel vriendschappelijk en uit Vlaming's drempeldicht voor Mr. Hendrik Harmen van de Poll, Schepen en Raad van Amsterdam, zou men ook een nadere bekendheid kunnen afleiden.

Vlaming's invloedssfeer is door zijn vele vriendschappen misschien groter geweest, dan direct valt aan te tonen. Een klein voorbeeld hiervan is het volgende. Het exemplaar van *Carmina Actii Sinceri Sannazarii,* uitgegeven door Pieter Vlaming, dat aanwezig is in de Universiteitsbibliotheek van Utrecht, draagt een inschrift: het heeft gediend als prijs

voor Alexander de Koning, hem uitgereikt bij het verlaten van het Athenaeum Illustre in 1792. Men mag aannemen, dat dit present voor bepaalde abituriënten van de Doorluchtige Schoole tientallen jaren heeft bestaan, en misschien al door Jac. Phil. d'Orville is ingesteld.

De *Arcadia*-vertaling heeft in 1756 een tweede druk beleefd, een goed teken. Door Vlaming's vertaling heeft de *Arcadia* in zuivere renaissancevorm aan de Nederlandse dichters een voorbeeld kunnen geven, anders dan Heemskerck's *Batavische Arcadia,* van het onschuldige leven in de mooie natuur. Maar ook een andere verdienste kan eraan toe worden geschreven: met Sannazaro's *Arcadia* in de hand, die legio letterlijke ontleningen aan Petrarca inhoudt, zijn ook diens gedichten toegankelijk. Dat Vlaming voor de grote Toscaanse dichter belangstelling had, wordt bewezen door de nummers in zijn bibliotheek (VI. Cat., blz. 33), t.w. vier nummers *Il Petrarca,* uitgaven van 1541, 1547, 1622 en 1711. Juist de aanwezigheid van een betrekkelijk nieuwe uitgave wijst op een bewuste aankoop. Aansluitend op de waardering van Dr. Ypes in haar proefschrift (Yp. blz. 219) voor Wellekens' kennis van Petrarca is nadere kennis bij Vlaming en Joan de Haes (blijkens de correspondentie over het vertalen) wel aanwezig. We kunnen hier misschien een wijdere kring nog achter denken.

Men kan zeggen, dat juist doordat Pieter Vlaming het werk van Sannazaro aan zijn tijdgenoten heeft voorgelegd, hij het Frans-classicisme heeft bestreden, de zoetste wraak op Jean le Clerc, en misschien ook op De Huybert van Kruiningen.

Een punt, dat voor zover ik weet, niet eerder in de litteratuurgeschiedenis ter sprake is gebracht, betreft deelname van Pieter Vlaming aan de poëtenstrijd. Hierover lichten ons in:

1. Vlaming's gedicht ‘Aan de oproerige’ (hiervoor blz. 125) (De wolf in het lamsvel).
2. ‘Lijkgedachtenis van Joan van Broekhuizen’ (hiervoor blz. 97) (Tegen schenders van Van Broekhuizen's goede naam).
3. ‘De Jachthond en Leeurik’ van Jakob Zeeus (hierna blz. 328 e.vv.) (De Huybert van Kruiningen is de vijand; met Le Clerc c.s. lijkt een verzoening mogelijk).
4. ‘Lof der Trouwe’ (hiervoor blz. 99 e.vv.) (Verwerping van wuftheid, trouweloosheid en dictatuur).
5. ‘Alcides’ (hiervoor blz. 103 e.vv.) (Overzicht van de partijen, die

bestaan uit Zang: Grieken, d.w.z. De Huybert van Kruiningen c.s.; Tegenzang: Gallen, d.w.z. Le Clerc c.s.; Toezang: Nederlanders, d.w.z. David van Hoogstraten en zijn jongen Paladijnen, onder wie Vlaming, De Haes, Zeeus en in de verte Poot. De jonge Schermer was reeds overleden).

6. Slotvel van de *Zangbergen* (hierna blz. 343) (De gehele strijd wordt voorgesteld als onduidelijk gedraai).
7. *De Lierzangen van Anakreon, in Nederduitschen Rijmtrant nagevolgt* (De dichter, De Huybert van Kruiningen, zegt te stoppen met zijn 'helden' dichten) (hierna blz. 341).

In latere publicaties (Van Galen blz. 117) wordt gesproken over een diepgaande vijandschap tussen Joan de Haes en Jacob Zeeus, waarschijnlijk door E.F. Kossmann geïntroduceerd. Uit de gedichten en de bewaard gebleven brief van De Haes d.d. 24 juni 1716 lezen we wel een zekere geïrriteerdheid, maar de toon is verzoenend. De Huybert richt zijn 'Zangberg gezuivert' tegen beiden, beiden zijn bevriend met David van Hoogstraten, beiden bedienen zich van de schrijfwijze, die ook door Vlaming wordt toegepast (ae i.p.v.aa).

Het is het noodlot, dat deze dichtergeneratie zo jong heeft weggerukt:

Lukas Schermer 1688-1711,
Jakob Zeeus 1686-1718,
Joan de Haes 1685-1723,
Hubert Kornz. Poot 1689-1733 (overleden eind december)
Pieter Vlaming 1686-1734, (overleden begin februari).

In de z.g. strijd om Vondel heeft Vlaming zich niet gemengd; hij constateert in zijn brief aan De Haes slechts: 'In twisten - ook - van dien aert, stapt men van de zaken af en behelpt zich met alle vuiligheden'. Het woordje 'ook' is tussengeschreven en bewijst, dat hij hiermee een andere zaak dan die van Zeeus bedoelt (GAR. 545).

Men zou onrecht aan Vlaming doen, wanneer men in een conclusie zijn wetenschappelijk werk ongenoemd zou laten. Zijn annotaties en uitgaven zijn door vaklieden steeds met lof aangehaald. Dat aan Vlaming zo dikwijls is gevraagd een wetenschappelijke uitgave te verzorgen, is voortgekomen uit zijn aankopen op de veiling van de bibliotheek van David van Hoogstraten waarin de nalatenschap van Joan van Broekhui-

zen was opgenomen; behalve de uitgave van Propertius' Elegieën zijn de overige verrijkt door Vlaming.

Hoe groot de invloed is geweest, die Vlaming heeft uitgeoefend op de verschillende takken van wetenschap (filologie, studie van het Latijn, geschiedschrijving), kan alleen na een studie door vakspecialisten worden gezegd, maar mij dunkt dat zijn preciesheid en doorzetting bij bronnenstudie zeker een voorbeeld moeten zijn geweest. Wagenaar heeft dankbaar van Vlaming's aantekeningen voor *De Geschiedenis van Amsterdam* gebruik gemaakt. Verder is te noemen Balthazar Huydecoper, die in vriendschappelijk overleg verschillende onderwerpen heeft besproken, o.a. de betrouwbaarheid van de handschriften van Melis Stoke. Huydecoper verwijst in zijn *Proeve van Taal- en Dichtkunde* (1730) verschillende malen naar de *Hertspieghel*-uitgave van Vlaming en bovendien op twee plaatsen naar de *Dichtlievende Uitspanningen,* t.w. 331 (op VI 932) en 376 (op VIII 468); tenslotte de mededeling ‘spaciëren vind ik nu bij Claes Willemsz. der Minnen Loep, MS. 1486, mij voor weinig dagen gulhartelijk medegedeeld door den Heer P. Vlaming: daar lees ik....’ te vinden op blz. 623.

Om Vlaming's invloed op dichters van zijn tijd na te gaan, zou men in de lyriek uit het begin van de achttiende eeuw, zeker bij de hofdichten moeten zoeken; het hofdicht uit die tijd verheerlijkt echter meestal de kunstwerken in de tuinen en de rijke bezitters, maar laat de natuur onbezongen.

Van Pieter Langendijk kunnen we zeggen, dat hij Pieter Vlaming gekend moet hebben, zo niet in Amsterdam, dan toch in Haarlem. Langendijk vermeldt passages uit ‘Hogerwoert’ in zijn ‘Jaardicht’ van 1720 voor de Haarlemse kamer ‘Trouw moet blijken’ (zie hiervoor, blz. 62) maar in de poëtenstrijd staat hij aan de kant van De Huybert van Kruiningen, zijn belangstelling lijkt vooral het blijspel te gelden. Ook Poot heeft het werk van Vlaming gekend, zoals Keuchenius aanwijst (Keuch., blz. 761) en wel in gelijk luidende regels voor de morgenstond *(‘Een schoone Dagh’* en ‘Hogerwoert’ r. 557, 558, 559) en op grond van overeenkomst in de allegorische voorstelling van de zomer (N.G., 322). Maar de sfeer van beider werk is verschillend, daarnaast zijn de ontleningen van enkele beelden weinig sprekend. De meeste beelden van de renaissancedichters werden trouwens meermalen geleend. In de poëtenstrijd poogt Poot te verzoenen, zijn sympathie is voor David van

Hoogstraten, Vlaming's leermeester en vriend. Poot zoekt innerlijke klaarheid, en juist de strijd om die te verkrijgen is zijn probleem, in tegenstelling tot Vlaming, bij wie de innerlijke stabiliteit juist de grote bedreiging voor zijn dichterschap is.

De dichters poogden ieder op hun eigen wijze de litteratuur te vernieuwen en de oude gezapigheid te bannen. Daarbij is het Vlaming's pogen om tot vormvernieuwing te komen, maar in te weinig gedichten is dit tot ons gekomen. Zeer te prijzen is het, dat Pieter Vlaming als reactie op het devies ‘Nil volentibus arduum’, grote nadruk legt op de dichterlijke inspiratie, waarop J.B. Wellekens de tijdgenoten heeft gewezen in zijn gedicht bij Vlaming's geschilderd portret (hiervóór blz. 289): de geïnspireerde dichter, de bijzondere éénling, die bij het nageslacht om zijn bewogenheid en zijn gevoeligheid de prijs wegdraagt. Uit de overigens weinig belangrijke grafdichten, bij zijn dood gemaakt, zien we Pieter Vlaming geschetst als een ‘ernstig’ man in een tijd van groot optimisme.

De nalatenschap van Pieter Vlaming is klein, maar door hetgeen ons is overgeleverd, kunnen we ons een actief, licht te bewegen man voorstellen, die door de natuur met vele gaven begiftigd moet zijn geweest, waardoor hij het ware dichterschap heeft kunnen dienen.

Bijlage I
Pieter Vlaming en de Poëtenstrijd

In zijn boek *Iets over David van Hoogstraten en de letterkundige twisten van zijn tijd* heeft Th. Nolen een oudere periode uit de Poëtenstrijd behandeld, waarin David van Hoogstraten tegenover Jean le Clerc stond, zoals hiervoor is weergegeven (hiervóór blz. 97). Een veel uitgebreider onderzoek heeft E.F. Kossmann verricht, waarvan de resultaten te vinden zijn in zijn *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche tooneel in de 17e en 18e eeuw* (1915), in het bijzonder in het hoofdstuk 'De poëtenstrijd en J.v. Rijndorp' (Ned. Toon., blz. 30 evv.). Hierin onderscheidt Kossmann verschillende twistpunten waarover soms dezelfde dichters elkaar aanvallen. Hoewel hij, evenmin als Th. Nolen de naam van Pieter Vlaming ergens noemt, zou ik een poging willen wagen deze een plaats te geven op het strijdtoneel.

Voor het eerst zie ik hem getekend in een gedicht van Jakob Zeeus (1686-1718), naar wie de gedachten al gingen in verband met de beginregels van Vlaming's hekeldicht 'Aan de oproerige', waarin Vlaming een wolf in lam'renvel tekent. Vóór 'De Wolf in 't Schaepsvel' dichtte Zeeus de 'Fabel van den Jagthont en Leeurik' waar ik in 'Lyris' Pieter Vlaming meen te herkennen.

In de levensgeschiedenis van Jakob Zeeus, door zijn uitgever geplaatst voorin de uitgave van diens *Overgebleven Gedichten* (1737), wordt vermeld, dat Zeeus na een onenigheid die op een misverstand berustte 'De Jagthont' heeft geschreven. Maar dat we in Lyris zijn eigen situatie geschetst vinden, blijkt nergens uit. De opvatting van

Kossmann, dat hij met dit gedicht de vriendschap van David van Hoogstraten hoopte te winnen, kan men blijven huldigen, wanneer men Pieter Vlaming voor Lyris aanziet. Immers Vlaming had zich door zijn hiervoor genoemd gedicht, ‘Gedachtenis van Joan van Broekhuizen’ in een netelige positie geplaatst, en iedere secondant voor het kamp van Van Hoogstraten was welkom. In Zeeus' gedicht is dan de ‘Leeurik’ dezelfde als ‘Lyris’. Deze wordt door Zeeus tweemaal aangeduid als ‘knaep’:

> ‘Dorst hy [*Rossius*] den knaep zyn bundel niet ontrukken
> Beschreven met doorluchte heldenstukken
> En wierp hy niet dat kostelyk papier
> Voor zyn gezicht onachtzaam op het vier.’ (Zeeus, blz. 124)

Na Lyris' prachtig beheerste antwoord gaat hij verder:

> ‘Nu zoekt hy [*Rossius*] heul, ontbloot van tegenweer
> Terwijl hy doelt op Lyris, by Seveer,
> Sta vast, oknaep, sta vast: het zal u gelden
> Seveer is vol van lasteren en schelden.’

De dichter geeft een schets van de lyrische gedichten van Lyris, en daarin herkennen we een groot deel van de bekende gedichten van Pieter Vlaming.

> ‘Wie zingt zoo schoon als Lyris hier omtrent,
> Als Lyris, die de jaersaizoenen kent,
> En elk saizoen met levendige verven
> Op zyn paneel doet blaken en besterven.’ (Zeeus, blz. 128)

De schildering van de seizoenen in ‘Hogerwoert’ moet inderdaad sterk tot de verbeelding van de tijdgenoten hebben gesproken (D.U., blz. 66-70): Jan Goeree verbeeldde in de titelprent van dit gedicht in het midden van de vier zijden van de lijst deze vier seizoenen in medaillons.

Zeeus vervolgt aldus:

> ‘Wanneer hy zingt van Fyllis in het groen
> Heeft zy geen hooft- of borstsieraat van doen.

Wat laet hy dan een gloet van blye rozen
Op 't lelyvelt van wang en boezem blozen!'

We hebben thans 'Op een roosentuyltje, gehegt op de boezem van Fillis' in handschrift gevonden (hiervoor besproken op blz. 89, 90). Hier zou misschien nog een gedicht 'Fillis in het groen' bij hebben behoord?

De volgende regels van Zeeus zijn moeilijker terug te brengen tot een bekend gedicht van Vlaming:

'Wat dreunt hy trots, wat staen hem d'oogen bars
Als hy genaekt het rookent velt van Mars;
Of zich vertoont voor ingeslote muren
Tot afschrik van ontrouwe nageburen.'

Deze regels passen wel bij de persoonlijkheid van Vlaming en zijn herhaaldelijk geuite afschuw van den oorlog (D.U., blz. 55, r. 21 'des oorlogs, zo onmenschlyk en verwoed', en D.U., blz. 65, r. 11: 'hier scherpt men geen bloeddorstig oorlogsstaal'). Ook zijn afschuw van Lodewijk de Veertiende is daarom groot geweest, 'Lof der Trouwe' getuigt hiervan.

En indien een dergelijke anti-oorlogszang door Vlaming gedicht zou zijn, dan zou in 'Lof der Trouwe' gebruik zijn gemaakt van motieven uit dit eerdere gedicht, zoals Vlaming in 'Alcides' verschillende motieven uit 1709 en 1710 herhaalt (hiervoor blz. 106).

Men zou zelfs in verband met de boven weergegeven regels van Zeeus de elfde en twaalfde strofe van 'Lof der Trouwe' kunnen toepassen op de litteraire strijd in plaats van op Lodewijk de Veertiende. Overeenkomst is er ook te vinden met de volgende regels van Zeeus:

'Menas hebt gy wakker doorgestreken
Gy deedt hem zyn natuurelyke gebreken
En 't euvel dat hem aangeboren was
Zo levend zien als in een spiegelglas
Toen gy hem hadt den tabbert afgenomen,
Hem deedt in 't licht en uit de rosbaert* komen; [**draagstoel*]
En toonde (alleen bragt gy dit aen den man)
Hoe trots een slaef voor Raetsheer spelen kan.'

die betrekking kunnen hebben op het aanvreten van de reputaties van overleden dichters:

en in strofe 11 van ‘Lof der Trouwe’:

> ‘'t Is uit met Dwingelandy,
> Met Baetzucht, die, na d'eerste slaverny
> Ons voor een twede, en die veel schandlyker deede vrezen;
> Geen dienaer zal voortaen zyn meestren meester wezen.’

hoewel men bij ‘de eerste slaverny’ toch aan niets anders kan denken dan aan het Spaanse juk. Wanneer Pieter Vlaming in zijn Nieuwjaarsdicht werkelijk toespelingen maakt op de poëtenstrijd, dan zou hier een bezegeling van de vrede in gezien moeten worden.

Trouwens door Zeeus wordt in zijn fabel de verzoening ook in het vooruitzicht gesteld:

> ‘Maer dringt Seveer, dringt Rossius om vree
> Wil Menas u door zyne vrientschap trekken
> 't Is goet: maer denk wat ze in hun borst bedekken.’

Zouden we uit Zeeus' ‘Fabel’ moeten concluderen, dat behalve een korter gedicht op ‘Fillis in het groen’ ook een (langer) heldendicht verloren is gegaan, waarin Vlaming schildert, hoe Lodewyk de XIVde na een afschuwelijke strijd getemd wordt, hetgeen een pendant van Schermer's Jaardichten voor ‘Trouw moet blijken’ had kunnen zijn? Dit zou dan het heldendicht geweest moeten zijn, dat Rossius op het vuur had gegooid. Maar we moeten voorzichtig zijn, want Zeeus laat Lyris laconiek antwoorden:

> ‘Maer Lyris heeft zich kloek hier in gequeten
> Wanneer hy vroeg: Wat hebt gy toch gedaen
> Dat waerdigh is in heldendicht te staen,
> Uw stam is daer op 't loflykste beschreven
> Myn veltzang heeft u eers genoeg gegeven.’

Moeten we de beschrijving van ‘doorluchte heldenstukken’ niet zoeken binnen een langere veltzang? Misschien de ‘Gedachtenis voor

Broekhuizen'? Juist het verkiezen van de benaming 'Veltzang' boven 'Heldendicht' is kenmerkend voor Pieter Vlaming.

Nog enige versregels, die een identificatie van Lyris met Vlaming waarschijnlijk maken:

> 'Zingt hy [*Lyris*] triomf, hy zweeft niet langs de gront
> Maer ziet omhoog het ongemeten ront
> Van lieverlee verkleinen in zyn oogen
> Gelyk een zwaen, ten wolken ingevlogen.
> En groet zyn gast met ongeveinsde tael,
> Die zich verzaedt aen Roomsche lekkernyen,
> Gemengt met geur van Griexe kruideryen.'

Hiermee zijn de volgende regels uit 'Hogerwoert' te vergelijken:

> 'Ik was daar van verwondring opgetoogen,
> En myne ziel, om't geen zy meest waardeert,
> De stille rust, ten lichaam uitgevloogen;'

(D.U., blz. 66)

Bovendien komen we in de 'Berymde Tafereelen' de 'Roomsche [*Latijnse*] lekkernyen' tegen, die Vlaming later met beelden uit het oude Griekenland kruidde; deze vindt men bovendien terug in de 'intermezzi' in 'Hogerwoert'.

Op zijn jeugdige leeftijd kan men niet genoeg de aandacht vestigen, bovendien moet zijn zelf gekozen isolatie in het dichterschap zijn tijdgenoten nogal jongensachtig zijn voorgekomen.

Ten einde de andere personen van 'De Fabel van den Jagthont en Leeurik' te identificeren staan ons als gegevens ten dienste voor *Rossius:* hij stamt uit een voornaam geslacht, maar zelf heeft hij niets gepresteerd; hij houdt van lekker eten en drinken, en leidt een goed leven; hij is om zijn geld geëerd. Door E.F. Kossmann wordt opgegeven (Ned. Toon., blz. 43, nt. en 44), dat bij deze naam gedacht moet worden aan de Romeinse toneelspeler Roscius, die voor Zeeus' tijdgenoten als 'Klassieke verpersoonlijking van deze [*toneelspeel*] kunst gegolden moet hebben'. Hier denkt E.F. Kossmann aan J.v. Hoogstraten, maar door de rollen eraan vast te knopen dat 'Seveer' staat voor Joan de Haes, verwisselt hij de partijen. Ik zou een andere rolverdeling willen

maken. In dit gedicht zou Rossius de schrijver van stukken voor bevriende toneelspelers zijn, de latere hoofdpersoon van de strijd, P.A. de Huybert van Kruiningen.

Van *Seveer* heet het, dat hij prat gaat op zijn kennis van het Grieks, dat hij daarom zoveel van Menander houdt, en dat hem taal boven dichtkunst gaat. Wanneer we weten, dat Jean le Clerc in 1709 heeft uitgegeven: *Menandri et Philemonis reliqq. Gr: Lat: cum notis Hug. Grotii et J. Clerici,* Amsterdam 1709, dan kunnen we aannemen dat met 'Seveer' de opponent van David van Hoogstraten, Jean le Clerc is bedoeld (zie hiervóór blz. 97).

Volgens E.F. Kossmann zouden we in 'Seveer' Joan de Haes moeten zien, als grootste tegenstander, van Zeeus. Juist de Menanderuitgave is het sterkste bewijs tegen Kossmann's stelling. (Ned. Toon., blz. 44).

In het algemeen zou ik op willen merken, dat de scheldnamen, evenals de herdersnamen, kunnen wisselen van gedicht tot gedicht, terwijl Kossmann hecht aan vaste bijnamen, ten onrechte, want 'Lyris' is in de 'Jachthont' een 'knaep', en in het hekeldicht 'Lyris' een oudere man met huwbare dochters.

De derde aanvaller, Menas, is reeds hierboven geschetst; om hier Ds. Lambert Drost uit Haarlem in te herkennen, zou men meer gegevens moeten hebben. Maar in verband met het feit, dat dominee Drost in Haarlem stond, en wel op 'Hogerwoert' kwam, zou men inderdaad kunnen aannemen, dat deze als 'nagebuur' werd aangeduid. (vergelijk twistgeschrijf tussen Ds. Drost en Mr. Willem Vlaming, (hiervoor blz. 275).

In een ander gedicht is een toespeling op Pieter Vlaming te lezen, waar Zeeus in Vlaming een natuurtalent als ook Poot was, wilde huldigen. Het bewuste gedicht is 'Het verval der Nederduitsche Dichtkunst' aan David van Hoogstraten opgedragen. Daarin smaadt Jakob Zeeus op de slechte gelegenheidsdichters, die zich wondergeleerd achter hun schrijfbureaus opstellen:

> 'Wie durft zyn schryfvertrek genaken?
> Men hoort hem eenen ophef maken
> Als of hy van Eneas zong.

> En vraagt ge wat hem doet verbazen?
> Een winkel vol Edamsche kazen.' (Zeeus, Ov. G., blz. 232)

Ik twijfel er niet aan, dat Zeeus deze regels goed heeft bedoeld; hij wist immers, dat Vlaming een vriend van Van Hoogstraten was, en Poot is ook alleen maar beroemder geworden door zijn ploeg. Maar of Vlaming op het imago van kaasboer was gesteld, betwijfel ik. Waarschijnlijk lijkt me, dat Jakob Zeeus, zelf een satiren-dichter, een bezoek heeft gebracht aan de schrijver van de 'Verhandeling van satiren en satirdichters' en toen toch wel even verbaasd diens winkel aan de Droogbak is binnengegaan. (Zie hiervoor blz. 269). Maar bij Pieter schijnt deze vermelding niet goed gevallen te zijn. Van zijn gevoelens geeft hij openlijk blijk in een brief aan Joan de Haes d.d. 17 juni 1716 (GAR., hierna blz. 338).

In de tussenliggende jaren zijn in de Poëtenstrijd vele gedichten afgeschoten, waarvan die van Chrysostomus Matanasius een speciale reeks vormen. E.F. Kossmann heeft in de eerder genoemde *Bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche Tooneel* het resultaat gepubliceerd van een nauwkeurig onderzoek betreffende deze reeks (Ned. Toon., blz. 63-70) en hij concludeert, dat Chrysostomus Matanasius, welke naam eerder als pseudoniem werd gebruikt door de tot de kring van het Haagse *Journal Littéraire* behorende Saint Hyacinth, daarna is overgenomen door Pieter Anthony de Huybert, heer van Kruiningen (1693-1780). Deze matigde zich een leidende houding aan en hiertegen schreef Jakob Zeeus *De Zangberg in gevaar;* daarop volgden drie pamfletten van medestanders van Zeeus en drie van Chrysostomus Matanasius, naar aanleiding van welke laatste Saint Hyacinth in de voorrede van de vierde druk van het *Chef d'oeuvre d'un Inconnu* (12 okt. 1715) schrijft:

> 'M. de Kruyningen.... m'a fait aussi l' honneur de me dédier quelques uns de ses excellens Ouvrages. Certains Poëtes de Hollande & entre autres un nommé Zeeus l'aiant attaqué d'une manière peu respectueuse pour avoir dit que Vondel, célèbre Poëte Hollandois, n'entendoit pas le Theatre, ce Seigneur crut qu'il devoit confondre par la plaisanterie l'audace impertinente de ces Barboteurs de l'Hippocrene & il m'adressa la Lettre où il les punissoit en se rejouïssant.

> Ce même Seigneur m'a encore dédié un autre Ouvrage, intitulé De Zangberg Ontzet. C'est un Poëme héroi-comique, où Zeeus & ceux de sa clique sont drapés par des lambeaux tirés de leurs propres Ouvrages.... Il a fait plus. Il a cru qu'une Lettre qui paroitroit venir de moi, donneroit un nouvel éclat à ses excellens Ouvrages. Et pour cet effet il a eu lui-même la bonté de se faire réponse en mon nom. Cette réponse se trouve imprimée à la suite de la Lettre qu'il m'avoit fait l'honneur de m'adresser' (Ned. Toon., blz. 65).

Het is dus zonneklaar wie zich hier achter de naam Chrysostomus Matanasius heeft verscholen: P.A. de Huybert van Kruiningen, en niet J.J. Mauricius, zoals Van Doorninck opgeeft (Doorn. kol. 389). Tegen hem geeft Joan de Haes in 1716 anoniem in het licht 'Kneppel onder de Hoenders', met erachter een vertaling van een Italiaanse en een Fransche tekst. In mei 1716 verschijnt van Chrysostomus Matanasius *De Zangberg gezuivert, Muizenzang. Met de geheele aanmerkingen van Opsonius Mero enz. door Zorg en Arbeid van Dr. Chrysostomus Matanasius te 's-Gravenhagen G. Gazinet, 1716*. Deze G. Gazinet is de uitgever van alle pamfletten van de Huybert uit deze reeks, waarop ook door Kossmann wordt gewezen: 'wederom bij zijn bekende uitgevers.' (Ned. Toon., blz. 66).

In de lijst die Matanasius geeft van de voorafgaande pamfletten noemt hij: 11, 'Kneppel onder de Hoenders, zynde een zeer hoogdraavende Kunstzang, vol Poëetische verrukkingen, door den grooten Rotterdamschen Dichter, Cornutus Ignorantius; met zeer geleerde en meesterlijke aanteekeningen van den Archipanpan aller Letterkundigen, den Heer Mopsus Molestius Icarus, en Byvoegzels van twee kunstige gedichten, die nootwendig tot opheldering van 't werk vereischt wierden, door de beroemde Poëeten, Malleus Slavonius Rubicundus, en Lasarus Asinus Insalicus Oneratus.' De twee toegevoegde gedichten, door De Haes vertaald, hadden in werkelijkheid niets te maken met 'De Kneppel onder de Hoenders'. De titelprent van *De Zangberg gezuivert* vertoont Zeeus als geneesheer van de muizenplaag op de Zangberg met klisteerspuit en embleem als ridder van de dode muis. Het gedicht doet in de opstelling van de nimfen op de zangberg denken aan de 'Lykgedachtenis voor H. Angerianus' van Vlaming en ook de versvorm met regels van ongelijke lengte doet aan dit gedicht denken, evenals het veelvuldig gebruik maken van enjambement. Bovendien is de vorm

Muizenzang nauw verwant aan de *Muizenstrijd,* die Lukas Schermer in vertaling heeft gebracht, uitgegeven door Vlaming in 1712, en waarnaar in de ‘Muizenzang’ dikwijls wordt verwezen; allemaal redenen waarom we dit boekje met Vlaming in verband moeten brengen.

De aanval van De Huybert van Kruiningen op Joan de Haes en Jakob Zeeus gezamenlijk moet er ons voor waarschuwen niet vast te houden aan de voorstelling van Kossmann, als waren er twee kampen, waarin Zeeus c.s. streed tegen De Haes c.s. Over de verhouding van Zeeus en De Haes lezen we in een paar brieven uit de briefwisseling tussen Joan de Haes en Pieter Vlaming die in hoofdzaak beider vertalingen uit het Italiaans betrof.

Het begin van de bewaarde briefwisseling is een brief van Joan de Haes: gedateerd 8 mei 1716, die aldus luidt (GAR.no. 545 hs.):

> Den heere P. Vlaming.
> Nadat ik in zoo langen tijt geen letters van de hant Uwer Et. gezien had, was het mij een zonderling genoegen haren heuschen brief in de voorledene maent t'ontfangen, dien ik ook al ten eerste zoude beantwoordt hebben, indien de menighvuldige bezigheden des koophandels mij zulx niet belet hadden. Te aengenamer was mij het schrijven Uwer Et., dewijl ik daer uit verstond, dat zij de vertalinge van Sannazaers Arkadia heeft afgewerkt; 't welk mijn verlangen des te meer opwekt om mijnen lust aen dat fraeie werk te mogen boeten; ondertusschen moete ik mijn leetwezen ook betuigen, dat wij zoo verre van elkander afgescheijden, en aldus versteken zijn van de gelegenheit om mondeling raet te plegen wegens zwarigheden, die een iegelijk, die zich met schrijven bemoeit, dagelijx voorkomen. Het voorbeelt van den eenigen Vondel, opdat ik van ouder schrijveren niet reppe, kan ons genoeg leeren, wat voordeel een dichter behalen kan met zijne schriften bij luiden van oordeel ten toetse te brengen; 't welk ik altijt voor den eenigen wegh gehouden heb om in de kunst te vorderen; om welke reden ik ook meest altoos gewoon ben mijne toevlught te nemen tot onzen gemeenen vrient Hoogstraten, wiens openhartigheit in het aanwijzen mijner feilen ik gaerne bekennen wil, dat ik het grootste deel van den lof, dien ik in de kunst zou mogen behaelt hebben, schuldigh ben. Het aenvoeren van de vertaling der Arkadia geeft mij aenleiding om ook een woort te zeggen van twee stukjes,

die uit het Italiaensch van Guarini en het Fransch van Korneille door mij overgegoten, onlangs achter zeker geschrift, dat den titel voert van *Kneppel onder de hoenders,* zijn in 't licht gebracht, waer over ik wel wenschen zoude het gevoelen Uwer Et. te verstaen, dewijl ik mij aen haer oordeel, vermits hare bedrevenheit in die talen, zeer veel gedrage, 't welk hoe ronder geuit, mij des te grooter bewijs van vrientschap zal strekken. Het eenigh wit, dat ik bedoele, is de kunst te bevorderen; 't welk, gelijk ik boven gezegt heb, mijns oordeels, aldus ook alleen te beschieten is. Ik zal dan met verlangen een briefje te gemoet zien en ondertusschen blijven,

Mijn Heer,
Uwe Ets gereede dienaar en vrient
w.g.J. de Haes

Te Rotterdam
Den 8 Meij 1716

Vlaming antwoordt op 20 mei 1716:

'....Myn oordeel is echter geen wiskunst anders zou myn Arkadia iets fraeis wezen, dat ik nu daer niet voor aen zie, en 't welke ik, om met uw gedachten mede myn voordeel te doen, zodra niet in 't net zal hebben geschreven, of ik zal de vryheidt gebruiken, indien ik weet dat aengenaem te zullen zyn, het zelve by stukken UEdt mede te delen, wanneer ik diezelve vryheidt van oordeel van UEdt verwacht, die ik mogelyk te yverig gebruik by iemant, wien ik nooit gezien heb, en niet ken als door zyn schriften, en 'tgeen zyn vrienden my tot zynen lof gemeldt hebben; echter laet my niet na gerust te stellen myn bewustheidt van de achting die ik voor UEdt draeg, en de oprechtheidt die ik in UEdt meen te bespeuren, die zo wel met de myne overeenkomt dat ik naer gelegenheidt verlang, om te tonen dat ik waerlyk ben....enz. enz. (hiervoor, blz. 179, meer uit deze brief).

Beide brieven getuigen van een verlangen tot uitwisselen van vertalingen. De Haes zegt, dat hij tot dan veel heeft gehad aan de beoordelingen van D. van Hoogstraten, maar nu het Italiaans betreft, doet hij een beroep op Vlaming's kennis van dietaal.

De bewaarde briefwisseling sluit met een opvallend kort briefje van Vlaming, d.d. 3 juli 1716, aldus luidend:

> ‘Myn Heer
> Myn bezigheden nemen my zo veel tydt weg dat ik die mischen moet in myn letteroeffeningen, ook vind ik de stoffe daer wy in onze vorige brieven hebben overgehandelt hebben *(sic)* van die natuur dat zy beter mondeling betwist kan worden, derhalven stap ik van dezelve af, en na UEdt myn dienst te hebben gepresenteert verblijfik
>
> Myn Heer,
> UE. dw. dr. & Vriendt
> w.g.P. Vlaming.

De twee dichters hadden in hun brieven elkaar niet kunnen overtuigen van de juistheid van De Haes' vertalingen. Was Vlaming boos? Of was hij voorzichtig, zoals hij ook was in de uiterst voorzichtige, lange zinnen, waarin hij de wederzijdse beoordeling van hun dichtwerken is begonnen? Voorlopig kunnen we niet anders dan resumerend zeggen: Vlaming en De Haes hebben al vaker schriftelijk contact gehad; in april 1716 wordt het weer opgevat, terwille van Vlaming's vertaling van de *Arcadia* van Sannazaro, terwijl De Haes bezig was geweest met ‘o Mirtillo, Mirtillo, anima mia’ te vertalen uit *Il Pastor Fido* van Guarini en een gedeelte van Corneille. Mee gaat spelen een gedachtenwisseling over de litteraire strijd. Na drie maanden stelt Vlaming een gesprek voor over de vertalingen, zonder veel beleefde omhaal. Is dit zijn enige motief? Tot een wederzijds toezenden van vertalingen, zoals Dr. Van Galen schrijft, is het dan ook niet gekomen (v. Gal., blz. 116).

Vlaming heeft zijn *Arcadia*-vertaling laten liggen tot hij het leven van Sannazaro had geschreven.

In de briefwisseling wordt noch het boekje *De Zangberg gezuivert,* noch de naam van de dichter daarvan genoemd, al moeten we aannemen, dat het werkelijk verscheen op de aangegeven datum, mei 1716. Pieter Vlaming schrijft op 17 juni aan De Haes:

> ‘het is my zeer lief, dat ik zo uit UEds bekentenisse als de wyze van schryven zie hoe eigenwaen, de gewone metgezel der aenkomende vernuften van u weggeweert word; Schermer werd 'erdoor bedurven, Zeeus, wiens ader veel beloofde, is al by alle die dichtkunde verstaen daer door in verachting, toen hy de ode van Horatius *[Carm. II, 4],* descende Caelo zo onbeschaemt en los op zich zelven toepaste,

> meende ik zijn stoutheidt door dit nevensgaende ten toon te stellen, doch ik bedacht my, 't zou hem toch niet hebben beteugelt, en de vogel was my de schoot niet waerd, in twisten ook van dien aert, stapt men [*de tegenpartij*] van de zaken af en behelpt zich met alle vuiligheden. dit wedervaert u tegenwoordig, en doet my zeer in 't hart, ik wenschte wel dat Hoogstraten noch UEdt zich nooit ingelaten hadden om tegen diergelyken volk te schryven, niets zie ik noder als dat namen die my waerd zyn dus worden mishandelt'.

In het antwoord van Joan de Haes, d.d. 24 juni, dat acht kantjes lang is, vinden we op de laatste bladzijde het volgende:

> 'Terwyl Uwe Et hier gewagh maekt van Zeeus, zoo achte ik niet ondienstigh hier een Fabel bij te voegen, die in dien tijt ook van mij ontworpen is, doch nooit uitgegeven. Deze twee stukjes zouden wel bijeen gepast hebben, doch gelijk UE zegt, het hadt hem toch niet beteugelt. Evenwel, hoe zeer hij mij ook beledigt heeft, hebbe ik hem altijt meer beklaegt dan gehaet, aengezien het getal van fraeie vernuften in ons vaderlant zoo klein is; want dat hem onder dezelve, mits zijne ongemeene gaven van geest en rijke dichtader, een plaets toe komt, moet een iegelijk en ik zelf ook belijden'.

Zoals gezegd, *De Zangberg gezuivert* noch P.A. de Huybert van Kruiningen worden door de briefschrijvers genoemd, maar wel blijkt, dat Vlaming iets heeft geschreven dat paste in de strijd en dat De Haes een 'Fabel' klaar heeft liggen, een stuk dat toegevoegd aan Vlaming's geschrift een publicatie mogelijk zou maken. Bovendien blijkt dat Vlaming een zekere wrevel tegen Zeeus evenals tegen Lukas Schermer, koesterde, maar dat hij het gespot van een volkje dat met vuiligheden strijdt en daarbij de zaak waar het om gaat uit het oog verliest, gruwellijk vindt.

Tot zover gaan de ons bekende gegevens wat betreft Pieter Vlaming en de Poëtenstrijd.

In maart 1717 schrijft J.B. Wellekens een verjaarsdicht waar Dr. Pennink reeds de aandacht op heeft gevestigd (Penn., blz. 160), zonder echter de regels die op Wellekens' eigen situatie slaan te vermelden. De belangrijkste regels luiden aldus:

‘Hy werkt, hy zorgt, hy bidt
Wat dan zod' oogst mislukt?
Geen blaam, 't verlies hem drukt.
(Welk. Versch. G., blz. 295)
.....
.....
Ik liet een lange ry van grote mannen horen,
Wier roem en deugt schynt door hun ongeval geboren.
Maar wien verhaal ik dit? is 't voorbeding der rust
Amintas onbewust?
ô Neen: maar ik gedenk noch aan myn versche wonden,
't Is balsem waar mede ik myn hartzeer heb verbonden.
Ik prijs hem andren aan, indien 't hen dienstig zy’.

(Welk. Versch. G., blz. 296).

Er is wat gebeurd: Vlaming zit in zak en as, en Wellekens is iets van dezelfde aard overkomen: hij spreekt van verse wonden. Het ligt voor de hand de oorzaak van de ellende in de litteraire wereld te zoeken. In maart 1718 schrijft Wellekens een juichend verjaarsdicht, waarin hij Pieter Vlaming de held noemt die heeft overwonnen.

‘Zo lang als de zon zal lopen,
Heeft geen Dichter oit te hopen
Dat hy Amsterdam zal kopen.
Langer als de sterren blinken
Zal een dichterhater stinken
Ei, dit vaers rymt juist op drinken’.

Deze regels lijken te verwijzen naar P.A. de Huybert van Kruiningen, die in december 1717 secretaris van Amsterdam werd, maar deze post reeds in februari daaraan volgend verwisselde voor een ambt buiten Amsterdam. Dr. Pennink wijst erop, dat Wellekens duidelijk zegt in zijn zang Anacreon te volgen en zijn verjaarsdicht misschien verband houdt met een bundeltje getiteld *De Lierzangen van Anakreon, in Nederduitschen Rijmtrant nagevolgt,* bij Gysbrecht Gazinet te 's Gravenhage (1717), met Opdragt Aan den Heer J.M. rechtsgeleerde. De dichter noemt zich N.N., rechtsgeleerde (Penn., blz. 102 nt.). Dr. Pennink vraagt zich af, of dit bundeltje van Pieter Vlaming kan zijn, maar de spelling

maakt dit reeds onwaarschijnlijk. De boekverkoper, Gazinet, evenals het uiterlijk van het bundeltje duiden direct op De Huybert van Kruiningen als dichter. Met diens spelling (hiervóór blz. 243) en rijmtrant (enige lange regels, afgesloten met een kortere) hebben de *Anakreontische Lierzangen* punten van overeenkomst.

Het begin van de eerste lierzang kan al dadelijk op Vlaming worden betrokken, daar hier wordt gesproken over een stoppen met de zangen van Hercules. Niet alleen komen we Hercules (Alcides) herhaaldelijk in Vlaming's gedichten tegen, zijn jaarzang ‘Alcides’ was eerst twee jaar eerder verschenen, en daarin zou de Zang van de Grieken op de partij van De Huybert betrekking hebben, zoals ik veronderstelde (hiervóór blz. 113):

> Onlangs nam ik tot een stof
> Van mijn zangen, Herkles lof;
> 'k Wouw zijn dappere bedrijven
> Op een hoogen trant beschrijven:
> Maar zij koos het lof der min.
> 'k Mag derhalven uit den zin
> Van nu af altoos wel zetten
> Helden glory te trompetten
> Want alleen het minnevier
> Is het voorwerp van mijn Lier’.

(Anak., blz. I).

De keus van ‘onlangs’ is dus niet doorgegaan, en een nieuw ‘heldendicht’ is niet door hem gemaakt; hierbij zij opgemerkt, dat indertijd *De Zangberg gezuivert* ook als ‘heldendicht’ werd omschreven. Het laatste paar regels van de aanhaling kan betrekking hebben op het huwelijk van P.A. de Huybert van Kruiningen met mejuffrouw Judith M. Thierry. Hij was secretaris van Amsterdam van 8 december 1716 tot 31 januari 1717, daarna drost van Muiden enz. (1717-1739) (NNBW. II, blz. 617).

De laatste regels van de aanhaling houden duidelijk in, dat De Huybert van Kruiningen zijn litteraire strijd als geëindigd beschouwt.

We kunnen nu concluderen, dat hier het einde van de Poëtenstrijd kan aangewezen worden, hetgeen men tot nu toe niet heeft gedaan, in de veronderstelling, dat de zaak was doodgebloed, zonder definitief einde.

Hoewel dit bundeltje *Anakreontische Lierzangen* niet wordt aangetroffen in de serie pamfletten die als 'Duncania' bewaard zijn, of die omschreven zijn door Knuttel in zijn catalogus, moet het daartoe behoren, gelet op de uitgever en wijze van uitgave; en gezien de aangehaalde regels betekenen ze het definitieve einde van de Poëtenstrijd.

Rest ons nu te reconstrueren, wat er gebeurd kan zijn tussen najaar 1716 en de bewuste winter 1717-1718. Hiervoor zijn gegevens te vinden bij E.F. Kossmann (Ned. Toon., blz. 68 e. vv.).

Er verscheen in juni 1716 een los vel van hetzelfde formaat als de vorige geschriften van de reeks van Chrysostomus Matanasius, o.a. als *De Zangberg gezuivert*, waarvan de eerste twaalf bladzijden een anonyme brief bevatten met kritiek op De Huybert van Kruiningen en een verdediging van de 'Kneppel onder de Hoenders'; daarop volgt een postscriptum, waarin de schrijver meedeelt, dat volgens een juist door hem ontvangen brief J.J. Mauricius zich achter het pseudoniem Chrysostomus Matanasius zou verborgen hebben. Het bewuste vel bevat nog enkele gedichten, o.a. 'Het vervolg op de Kneppel onder de Hoenders'. Dat dit laatste gedicht van Joan de Haes is, mag men geredelijk aannemen, maar om op grond daarvan te besluiten, dat het gehele vel door Joan de Haes is volgeschreven, is onjuist. Wel doet Mauricius dit in het Voorbericht tot zijn *Leidsch Studentenleven*, Amsterdam 1717, maar dat bewijst alleen, dat de schrijvers hun anonymiteit tot dan bewaard hadden. Anders wordt het wanneer Mauricius in de tweede uitgave (1735) resumerende, eenvoudig Joan de Haes opperbevelhebber der tegenpartij noemt. Mij dunkt, dat Mauricius dan de naam van de juist overleden, voorname Compagniesdienaar en geleerde, Pieter Vlaming, niet nog eens wil betrekken in deze oude zaak. Juist omgekeerd kan men een latere vriendschap veronderstellen tussen Mauricius en Vlaming, die aan Mauricius in 1754 de titel aan de hand doet voor zijn gedichtenbundel: *Dichtlievende Uitspanningen*, in het vervolg waarvan gedichten van De Huybert van Kruiningen zijn opgenomen. Dat Mauricius de oude kwestie dan nog in het geheugen heeft bewaard met een zeker welbehagen kan men afleiden uit het pseudoniem waarmee hij zijn Nieuwjaars 'Harangue' in 1755 heeft ondertekend en wel met 'Chalcophonus Mathanasius, Crysostomi filius'.

Bezien we het hiervoor beschreven slot van de Poëtenoorlog, dan is het veel waarschijnlijker, dat het vel het werk is van Pieter Vlaming en

Joan de Haes te zamen, waarbij Vlaming de briefschrijver was en misschien ook de auctor intellectualis, om Wellekens' woorden te gebruiken: ‘Helt Amintas, 'k ben vol moedt’. (blz. 303). In welke maand de verschillende publicaties bij de boekverkopers te krijgen waren, zou men wel willen weten in verband met de bewaarde briefwisseling van Pieter Vlaming en Joan de Haes.

Uit een gedeeltelijke weergave van de inhoud van het ‘vel’ kan blijken, dat de overwogen wijze van uitdrukken overeenkomt met Vlaming's wijze van uitdrukken, terwijl de argumentatie geheel dezelfde is als door hem in zijn correspondentie met Joan de Haes is gebruikt.

Den Heere
* * *

Myn Heer,

> Den poëtischen oorlogh zedert eenigen tyt gevoert door den heer van Kruiningen tegens de heeren P. de Bye en J. Zeeus hebbe ik met geheel onverschillige oogen aangezien, en zoude ook mogelyk in 't getal der aanschouweren gebleven zyn zonder my te reppen of te roeren, indien Uwe Edt. niet ernstigh op my begeert hadt, dat ik haer myn gevoelen deswegen zoude openbaren; welke begeerte, die my altyt een wet is, ik zal pogen te voldoen met ronthartigh en bezadigt te zeggen 't geen my van deze geschillen dunkt.
> Dat de meeste feilen, om de zaek van den aenvang te ontginnen, door den heer van Kruiningen, uitgever van eene navolging van Despreaux achtste hekeldicht, in zyne voorrede aengehaelt uit de vertaling van dat zelve berispdicht door N. van Amerongen, met reden gestreept zyn, kan niemant tegenspreken. Dan of zyne Edt. ook gepast heeft deze misslagen te berispen, des twyffele ik zeer. Want ik houde het daer voor, dat iemant, die zyn werk maken wil van een' ander te berispen, ten minste zelf vry behoorde te zyn van die feilen, die hy in een' ander berispt. 't Welk ook van den vermaerden Despreaux aldus begrepen is:
>
> Et que mon coeur toujours conduisant mon esprit,
> Ne dit rien aux lecteurs, qu'à soi-meme il n'ait dit (Epitre IX).

dat op dezen zin uitkomt:

> Myn hart, dat mynen geest altyt bestiert en leidt,
> Zeit andren niets, dan 't geen 't zichzelf eerst heeft gezeit.

Anders magh men zeker dien berisper met recht te gemoet voeren:

> Turpe est doctori, quem culpa redarguit ipsum.

't welk in 't Nederduitsch aldus kan overgebragt worden:

> 't Is zeker schandelyk een ander te betichten
> Van feilen, die men zelf begaen heeft in zyn dichten.

Of die nu op den heer van Kruiningen ook toepasselyk zy, late ik Uwe Edt. uit dit volgende oordeelen.

De schrijver vervolgt zijn ‘brief’ van blz. 2, r. 12 tot blz. 11, r. 19 met aanmerkingen en verbeteringen, waarop hij deze afsluitend op een ander chapiter doorgaat als volgt.

De vader der Latynsche welsprekentheit gaet nogh verder en rekent het eene eigenschap der dwaesheit, die de feilen van een ander ziet en hare eigen vergeet. ‘Proprium est stultitiae aliorum vitia cernere oblivisci suorum’ (Cicer. Tusculan. Disputat. III. 30). Ik had ook gedacht nu over te gaen tot de andere twistschriften, die onlangs vermeerdert zyn door den *Muizenzang;* maer dewyl ik Uwe Edt. door langwyligheit vreeze te vervelen, wille ik liever de rest voor eenen tweeden en derden brief sparen, en nu alleen met een woort van dat gezang zeggen; dat ik tot myne groote verwondering gezien hebbe, hoe het den heere van Kruiningen gelieft heeft den heer Joan de Haes op een los vermoeden in deze geschillen te trekken, en zich aldus meer tegenstrevers op den hals te halen. Of de heer de Haes de schryver is van den *Kneppel onder de Hoenders,* staet my niet te oordeelen; maer wie hy ook zy, ik meene, dat hy een volkomene overwinning behaelt heeft, aengezien nochte in de opdraght van den *Muizenzang,* nochte in d'aentekeningen een woort gerept wordt van 't geen den heer van Kruiningen te last gelegt wordt wegens het ydel uitslaen van Vondels onkunde in de tooneelwetten, en dat wy Nederduitschen de rymkunst van de Françoisen meest zouden

geleert hebben; welke twee punten, verre van die met goede bewyzen en redenen te beweren, niet eens aengeroert worden: terwyl de schryver zich enkel ophoudt met den lof te beknabbelen, den heere de Haes door geleerde luiden van ons vaderlant gegeven, zonder nochtans iets by te brengen ten laste van zyne schriften, die deze loffspraek verdient hebben; welke loffspraek, of die schoon den heere de Haes met al te ruime maet moght toegemeten zyn, echter niet de Haes, maer wel die brave mannen staet te verantwoorden; die hier door dan ook meer geraekt zyn dan hy, die van hun geprezen is, en het doelwit schynt te zyn, 't welk de heer van Kruiningen met zyne krachtelooze pylen poogt te treffen. Maer hier na van alles breeder. Ondertusschen gelieve Uwe Edt. my te houden voor

haren gereeden dienaer
engenegenvrient

Uit myn boekvertrek den 10
in Wiedemaent 1716.

P.S.

UBL.: uit een convoluut met signatuur 1210 H 23.

Bijlage 2
Gedichten

Lyrische gedichten

Brief aan Dafne

Engelagtig, liefste meysje,
Waar mee ik zoo meenig reysje
Heb een uurtjen doorgebragt
in het midden van de nagt;
Waar van ik zoo veele kusjes,
Trekkebekkende als musjes,
Heb gekreegen als myn lust
Hiet door kussen wierd geblust;
Denkt, dat dit gekrabbeld briefje
komt van een verlaaten liefje
Die door't denken aan geluk
Word vervuld met ramp en druk.
Ach! hoe plagten wy te strenglen
Arm door arm 't gekus te menglen
Met een lieftelijk gestreel,
Als gy in myn arm geheel
Van des liefdes nectar dronken
My betuygde door u lonken,
Hoe u toegenegen hert

Heelen wou myn minne=smert;
Als ik u sneeu=witte borsjes,
Eerst gedrongen uyt haar schorsjes,
Voedsels van myn heete brand,
Drukte met een zagte hand;
Als ik dan u poesle leden,
Tronietje zoo net besneeden,
Zag met vier'ge oogen aan,
En de stryd regt aan zou gaan.
Maar wat mag ik meer verhaalen?
Het verhaal verzwaard myn kwaalen.
Als ik op myn ledikant
Denk aan 't blusschen van myn brand,
Moet natuur zig zelf ontlasten
Van dat geen, daar wy van brasten,
't Allerleckerste banket,
Dat 'er ooit wierd voorgezet.
Schryft dog, bid ik, schryft my weder,
Dat ghy my nog mint zoo teder
Als ghy m'eertyds hebt bemind;
Dit verwagt u waardste vrind.

Op een roosen=tuyltje, gehegt op de
boezem van Fillis.

Groene spruytjes, teedre lootjes,
Die gestrikt met blaeuw en goud
Elk verheugd, die u aanschouwt
Als een werk der minner goodjes,
Of die Floraas nyvre hand
Tot een tuyltje tsaamen band;
Minnaars bloemtjes, geur'ge roosjes,
Die door Venus kriel gekus,
Haar geleerd door haare mus,
Wisselden u wit voor bloosjes,
Of wien Cypriottes bloed
Nog haar witheyd derven doet;
Maar 't geen ik eer zou gelooven,

Dat ghy steeds moet schaam=rood staan
Om dat Fillis hals u blaân
Door zyn blankheyd ging te boven;
U geluk is zonder maat,
Dat ghy op haar boezem staat.
Daar door kreegt ghy 't purper kleurtje,
Daar door d' agting, die ghy hebt,
Wyl ghy laagt vertreên, verlept,
Zoo zy u niet gaf haar geurtje,
Geurtje, 't geen zy by geval
Uyt vrouw Venus doosje stal.

P.V.

Op een brandende pyp

Gy brand, tot dat de rook versmolten in de lugt
Uw ingewand tot stof en asch doet keeren:
Dus moet ik ook door minnebrand verteeren,
Tot dat de blyde dood zal enden myn gezugt.

P.V.

Uyt Sappho aan Phijllis

Hy was geluckig, die alleen u maar aanschouwden;
Die u mogt hooren, nog geluckiger van lot:
Hem, die u kussen mogt, agt ik een halven god;
Maar dien, die u geniet, 'k voor een der goôn zal houden.

P.V.

Aan Fillis

Fillis, klaagd ghy, als ik kus,
En daar door myn hitte blus,
Dat ik byt, en op uw koonen
Zig de tekens nog vertoonen,
Dat ik u zoo heb geplaagd,
Dat de smert u slaap verjaagd?

'k Weet goed raad, 't zal alle nagten
Uwe smert wel wat verzagten:
'k Zal door kussen uwe pyn
Steeds verandren in de myn.
En zoo dat nog niet wil baaten,
Zal ik ook het kussen laaten.
'k Zou met u myn vlammen voên,
(Dat ik nu, helaas! moet doen
Met een peuluw in myn armen)
Ghy zoud my, ik u verwarmen,
'k Zou' u leeren, hoe men plant
Zo wel op het ledikant,
Als in bogaards, maar 't verscheelen
Zou u nog de zinnen streelen.
Als ik 't werk all had gedaan,
't geen ons nimmer zou verzaan,
Dan zoud g'eens, o puyk der englen,
U geluk met 't myne menglen.
Ach! hoe lief, hoe zoet, hoe teer,
kust' ik dan u lipjes weer:
'k speelde, maar op geen schalmeyen
Dan de veld=slag van Paryen,
Daar zelfs d'overwonne wint,
En steeds nieuwe stryd begint.
'k zou u leeren, wat al lusjes
Steeken in 't verschill van kusjes,
Zo ghy 't toestond: 'k zou de goôn
Niet beny den hunne throon,
Zo maar Fillis de benaaming
Van haar lief gaf aan haar V.

P.V.

U.B. Amsterdam hss.
van Pieter Vlaming.

Dichtlievende Uitspanningen

Hogerwoert

Nu keer ik weer, en laat de Staatzucht vaaren,

Hoe aangenaam doet ieder bloem zich voor!
Die door haar reuk, en die door schoone blaaren.
De Crokus derft door koude geen sieraad.
Zy beurt het hoofd met d'eer ste lente booven,
Terwyl z'in 't sneeuw dies te aangenaamer staat,
Door dien geen bloem noch opluikt in de hoven.
d'Anemon, zo men zegt uit bloet geteeld,
Verscheiden in gedaante, verw, en naamen,
Verblint het oog, wanneer zyn blad verbeeld
Een purper, dat het Tirisch zouw beschaamen.
Met eene verw is geen Viool vernoegt,
Z'is bleek, als of haar minnesmart deed kwynen,
Daar 't purpre blos zig by die bleekheid voegt,
Om t' evens vol van min en schroom te schynen.
De Manek op hangt met zyn slaaprig hoofd,
Narcissen, die gestaâg zich zelf beschouwen,
Zyn noch gewoon, ten minsten 't werd geloofd,
Hun eigen liefd' en ouden kwaal t' onthouwen.
Eer telde ik al de schelpen aan het strand,
De druppelen der morgendauw, de blaaden
Van boom en kruid, de menigte van 't zand,
En zouw 't getal der korenaaren raaden
Des zomers, eer ik noemde 't net getal
Der bloemen, die my elk om 't zeerst bekooren.

D.U., blz. 47, r. 34e. vv.

Myn oog vermoeid van zoo een verre reis,
Went zich naar huis langs Schoten, in wiens boomen
De wildzang zingt den hemel lof en prys;
De Nachtegaal, van blydschapingenomen,
Vermaakt zich hier in 't vrolyk Lenteweêr
Vermaakt den mensch, en voert de ziel naar booven,
Het kropje zwelt van zang, 't gaat op en neer,
En schept een klank die andren doet verdooven.
Kleen vogeltjen, of eer gevlerk te stem,
Dat, draaiende de klanken door uw gorgel,
Nu ryst, dan daalt, en geeft uw toonen klem;
Gy schynt my geen gediert, maar levend orgel.

Daar dryft de wind al ruissende over 't veld,
Dat overdekt met geele korenaaren,
Waar halm by halm door zwaarte neder helt,
My schynt een zee vol zacht bewoge baaren.
Hier groent en lacht een frisse wey u toe,
Daar d'ossen tot den buik in klaver treeden;
Daar glimt in 't veld en loeit de logge koe,
En gaat door 't gras met waggelende schreeden.
O! zoet gezicht dat my naar huis geleit,
Daar kan ik nu in stilte, alleen, bedenken,
Wat zielrust en vernoeging d'eenzaamheid,
En wat vermaakt 't landleeven ons kan schenken.

D.U., blz. 62, r. 29e. vv.

Zyn [*van de Zomer*] linkerhand bevat een scherpe sein,
Met d'andere schynt hy zyn zweet te droogen,
Hy snakt naar 't nat der heldere fontein,
En ziet rondom met roode en vlammende oogen.
Hy derft nochtans geen vreugd, wanneer men spant
De paarden voor de lichte zomerwagen,
Des avonds, als de zon niet meerder brant:
Dan eens de weg naar Velzen ingeslagen,
En by het duin, met boomgaarden gezoomt,
Door Bloemendaal, het hooge langs gereden,
Voorby het bosch, daar tusschen het geboomt
In 't jeugdig gras de snelle harten treden:
Dit bosch, die beek heeft hier de jachtgodin
Tot lust en rust, tot vryplaats hen geschonken,
Gelukkiger, dan dat zy elders in
Het woeste woud, uit schaarsse plassen dronken.
Hier dicht omtrent placht ook de loop te zyn,
't Geen meir aan meir noch kan aan 't oog vertoonen,
Van eenen tak gesproten uit den Ryn,
Daar knynen nu in diepe holen woonen,
Die, voort gejaagd door het geringde fret,
Verbaast alom uit haare mynen loopen,
Die stortende in duinmajers warrend net,
Hun ydle vrees met zeekren dood bekoopen.

D.U., blz. 68, r. 1e. vv.

Jaarliederen

Lof der Trouwe, Aen de oude Haerlemsche Kamer....

O Trouw, gy Hemelsch goedt!
Gy siersel van een onbevlekt gemoedt
Dat, onverwrikt, en pal in 's waerelts wisselingen,
De deugden schoner schat, dan d'allerschoonste dingen.

Waar gy uw voeten zet,
Volgt u de Vrede en Vreugt op elke tret:
Gy kunt het woeste woudt, en dorre en droge stranden,
Herscheppen in een beemdt, en vrolyke waeranden.

Uw kleedt blinkt hagelwit,
De witte Raef, de Zwaen, zo zwart als git,
Die uwe zeldzaemheit door hunne kleur ontdekken,
Zyn 't die, elk paer aen paer, Uw' gouden wagen trekken.

Uw lief de ontziet geen bloet,
De Pelikaen, die hier haer kroost meê voedt,
Is uw blazoen, de Doot en treurige Armoê wyken,
Waer gy in doodt en noodt uw wondre kracht doet blijken.

Waer gy ontbreekt, o Trouw,
Daer neigt terstont het hoge staet gebouw
Ten val, bezwykt allengs, en stort in 't endt daer henen,
En wordt een ruwe hoop van omgeworpe stenen.

Bekoorlyke Godin,
Die Neêrlandt hebt bestraelt met uwe min,
Wanneer 't noch ruw, maer ook noch onbevlekt van zeden
Van vreemde prael niet wist noch 't breken van zyn eden.

Maar die, toen hier de Weeld'
En Zucht tot staet Trouwloosheidt had geteelt
Schoorvoetende ons verliet, ten hemel opgevlogen,
Van waer g'ons noch beschouwt met toegenege ogen.

Dael weder tot ons neêr,
Verzelt van Vreê, van Vriendschap, en van Eer,
Vernieuw den gulden tydt in deze boze tyden,
Op dat zich 't aertryk mag door uwe komst verblyden.

Noch zyn 'er hier en daer,
Die in hun hart U weiden een altaer,
Waer op de Dankbaerheidt haer wierookgeur doet roken,
Terwyl het offervuur door Liefde wordt ontstoken.

Wat aengenaem gezicht!
Gy keert tot ons van 't onverganklyk licht;
Uw zuster d'Eendracht vlecht de pylen aen elkander,
De Vryheit luikt weêr op, haer Leeuw verheft zyn' stander.

't Is uit met Dwinglandy,
Met Baetzucht, die, na d'eerste slaverny,
Ons voor een twede, en die veel schandlyker, deed vrezen;
Geen dienaar zal voortaen zyn meestren meester wezen.

Nooit zal de helsche leer
Des Florentyns, die met de trouw en eer
De tong verguldt, in 't hart verraedt en wrok doet voeren
Vermomt met Godsdiensts schyn het vrye lant beroeren.

Zyt welkom schone maegdt,
Het Heil zon, die aen onze kimmen daegt,
Volgt u, haer morgenstar, met onvermoeide schreden,
En zegent Hollandt met ontelbre zaligheden.

Nooit werde uw dienst versmaedt,
Blyf lang, o Trouw, de grontslag van den Staet,
Dan bloeit de Welvaert lang, dan weten alle streken,
Gelyk als eertyts, van Bataefsche trouw te spreken.

P. Vlaming.
den eersten van
Louwmaendt,
MDCCXIV

Alcides

Rey van Grieken.
Zang.

Alcides, Slang- en Monsterdwinger,
  Wy Grieken zingen uwen lof;
  Maer worden overkropt van stof
  O Sterretemmer, Reusbespringer,
Waer vangen wy uw' Lofzang aen,
Waer bly ven wy in 't einde staen?

  Gy waert een kindt, wanneer gy noch
In enen kopren schildt gelegen,
U voelde als in een wieg bewegen,
  En zoogt het voedselryke zog,
Wanneer gy worgde met uw handen
De slangen, die van gramschap branden.

Uw Stiefmoêr hadt die aengeschonnen,
  En tot uw eerste proef bereidt;
  Uw ingang ter onsterflykheidt
Werdt van dit heldenstuk begonnen.
  Dit spelde al, in die tedre jeugt, [*origineel 'speelde'*]
  Uw manlyk hart en oorlogsdeugdt.

  Gy hebt de Hydra neêrgevelt,
Den Leeuw de huidt van 't lyf getogen,
Geen kracht was uwe kracht gewogen,
  Gy strafte 't onrecht en geweldt;
Gy tradt de Nydt het hart te bartste,
Hoe zeer zy op haer tanden knarste.

't Is recht dan dat w' uw Godheidt eren,
  En richten u een marmer beeldt,
  Waer kracht in alle leden speelt.
Komt, laet ons vrolyk quinkeleren

Komt, breiden wij uw' lofzang uit,
Uw roem wordt door geen' tydt gestuit.

Maar wat is 't nodig uwen roem
In top te halen, op te zetten;
Wie zal bazuinen of trompetten
Die elk verbaest wanneer m'hem noem'?
Komt, laten we den lofzang staken,
Wie, wie zal ooit Alcides laken?

Rey van Gallen, Tegenzang.

O Griekenlandt, wat stoft gy al
Op uw' Alcides heldendaden;
Wat vlecht gy hem al popelbladen,
Wat eert gy hem met blyd geschal?
Uw Hercules wordt aengebeden
Alleen door kracht van zyne leden.

Gy zingt zyn' lof, maer gy vergeet,
Hoe hy zich zelven heeft vergeten,
Wanneer hy, aen het spil gezeten,
Zich tooide met een vrouwekleedt,
Of Iöle [*Omphale*] de knots hanteerde
En hem in 't aengezicht braveerde.

Of toen hy Limes, Febus zoon,
Die hem in zang heeft onderwezen,
Die hem de deugdt heeft aengeprezen,
De doodt schonk, voor verdienste en loon.
Waer is hier dank baerheidt gebleken,
Waer is van deugdt hier enig teken?

Maer de onze, wiens bespraekte tong
De grotevaders onzer vaderen
Tot burger yen deedt vergaderen,
Toen hy elk een by d'oren vong,

En boeide aen enen gouden keten,
En hunne ruwheidt deedt vergeten;

Verdient den hoogsten lof metrecht,
Hy temde monsters van gebreken,
Hy leerde deugdt door lieflyk spreken,
Hy won, maer 't was in geen gevecht
De harten, die hy kon betoveren,
En met een enkel woordt veroveren.

Rey van Nederlanders. Toezang.

Van hem was 't dat onze oude wyzen,
De Barden, leerden hunnen toon,
Zy waren in hun dicht gewoon
Zyn' lof te zingen, hem te pryzen
Zy wekten, op dien edlen voet,
De zucht tot deugdt en oorlogsmoedt.

Den Nazaet bleef die zede by
Schoon dat de tydt, die 'tal ontluistert,
Ons ook die zangen heeft verduistert.
Ons volk, zo zoet op Poëzy,
Liet in vernuftig Rederyken
Zyn zucht tot zededichten blyken.

En schoon dit Landt werdt overschenen
Door taelgeleerdtheidts helder licht,
Wat blyven wy hem niet verplicht?
Hun oefenscholen zyn verdwenen
Doch nooit verdwynt de erkentenis
Die hun de dichtkunst schuldig is.

Men neem't ons dan niet qualyk af,
Dat onze Rey aen hun, wier teken
Van zuivre Trouwe placht te spreken
Een handt vol letterlovers gaf;

De plicht eischt, dat men d'Oudheidt ere:
De Trouwe dat men dienst waerdere.

P. Vlaming.

Archief ‘Trouw moet blyken’, Haarlem.

Gelegenheidspoëzie

Lof der Vriendschap

Kom; lang my myne Lier,
De Vriendschap eischt een' zang; een ongewooner zwier
Verspreidt zich in myn Liedt; ik vindt my opgeheven,
Geen aer de kleeft aen my;
Ik voel my, los van 't lyf, op dunne wolken zweeven;
Een Goddelyker gloet bezielt myn Poëzy.

Gy Liefde, die om hoog
De Hemelklooten draeit, en torst den Starreboog,
Begunstig myn gezang, en laet my met myne ooren
In 't Hemelsche Muzyk,
Uw' Lof, en in uw' Lof dien van uw Dochter hooren,
In schoonheidt en in kracht haer Moeder zoo gelyk.

O Zuster van de Deugt!
Die uwen oirspronk hadt voor 's waerelts eerste jeugt.
O gift des Hemels! Goedt, onmooglijk te waerdeeren,
Die uwen Tempel bouwt,
Van marmer noch arduin, maar harten, die u eeren,
Zoo zuiver als kristal, en duurzaemer dan gout.

Daer staet uw Godlyk beeldt,
Waer teêre minlykheidt in 't manlyk weezen speelt,
Men ziet de Dankbaerheidt u 't hoofdt met rozen kroonen,
Met rozen, ryk van geur,
Door welker lieflykheidt zy u haer hart wil toonen,
Wiens schaemroot zich ontdekt in 't blozen van haer kleur.

Gy waert, toen 't Groote Rondt
Zich in zyn' Mengelklomp en duistren Baiert vondt,
Alleen in 't weezen van de Godheidt opgesloten,
Doch 't wonderbarent woordt
Heeft u, door zyne kracht, in ieder deel gegoten,
Het sprak, terstont bracht gy de Heemmellichten voort.

De Zon, dat Godlyk vuur,
Bezielde, door uw handt, d'eerstlevende Natuur,
Gy schonkt de Maen haer' glans, en 't heir der andre vieren
Zyn orde, loop, en plaats;
Men zag, op uw bevel, door 't blaeuw gespansel zwieren,
Die tintelende Star, Bodin des Dageraets.

Men zag, op uw bevel,
De ziel zich vleien naer het wonderlyk gestel
Van 't lichaam, dat gy schiept, waer aen zy vast verbonden,
Zich in haar werking uit,
En laet aen 't brosch vernuft onmooglyk het doorgronden,
Hoe dus het Stervelijk 't Onsterflyk in zich sluit.

Gy, wonderbare kracht,
Die, daer men Min u heet, vereeuwigt het geslacht
Van allerlei gedierte, en doet de woestste zinnen
Bedaeren door uw' bandt,
Wanneer gy, loonende de min door wederminnen,
De Doot doet Sterven, en de waereldt houdt in standt.

Die macht is wonder groot,
Oneindig grooter noch, wanneer gy u ontbloot
Van vleeschelyken lust, en, steunende op de Reden,
Twee harten maekt tot een,
Die, door geen drift, of bloet, in uw verbondt getreden,
Geen Baet- of Eerzucht noopt, maer zucht tot u alleen.

Dat heil gebeurt geen ziel
Aen wie het wuft Gemeen, of Eigenbaet beviel,

Alt'eedel is die gunst, om aen het graeuw te kleeven,
Te heerelijk dat lot,
Dat gy het, ô Godin, ondankbaren zoudt geeven,
Wier dwaesheidt u niet kent, en met uw gaven spot.

De Dichter en de Heldt,
Die Leeuw en Beer in 't bosch, den Reus in 't vlakke veldt
Ter neer wierp en versloeg, Hy, tot den troon geboren,
Die Goddelyke Man,
Betuigde dat geen vrouw zyn hart zoo kon bekoren,
Als trouwe Vriendschap van zyn' halsvriendt Jonathan.

Kom herwaert, vlugge Tydt,
Die alles hebt gezien, en noch gedachtig zyt,
Kom herwaert, op myn bede, en slaet uw Jaerboek oopen,
Daer staet der Vrienden naem;
In d' inkt der Eeuwigheidt wil ik myn veder doopen
en hun beveelen aen de tongen van de Faem.

Maer, ach! g'ontzegt het my,
Gy wilt dat geene zaek op d' aerd bestendig zy.
Nochtans zal, tot uw spyt, de Naneef nooit vergeeten
De deugdt van Pythias,
Die aen den Dwingelandt, hoe op zyn' vriendt gebeeten,
Deedt zien dat hy veel min dan Vriendschap machtig was.

Of, weigert gy die gunst,
Om dat ik mogelijk u schyne ontbloot van kunst?
De Vriendschap stuurt myn handt om haeren Lof te schryven,
Zy weeft in myn gezang,
Een' naem, ô Gryzaert, die zoo lang als gy zal blyven,
En door zyn zuivre deugdt vreest doodt noch ondergang.

Zy viert met my den Dag,
Waer op myn Gerard 't licht eerst groette met een lach,
Hem gaf zy d'eerste melk uit haere borst te zuigen,
Hem vormde ze voor my,

Op dit gezegent uur doet zy my hem betuigen,
Hoe ik haer gunst waerdeere, en niet ondankbaer zy.

U, u alleen, zy dank,
Godinne, die myn Lier bezielt hebt met een' klank,
Die, helderer dan oit, al 't andre doet verdoven
Hetgeen ik immer zong:
Indien ik uwen Lof mag d' Eeuwigheidt beloven,
Zweeft Muisers waerde naem met dien op ieders tong.

Indien ik uwen Lof,
Mag danken, dat zyn naem met my ryze uit het stof,
Daer geen Vergetelbeek dien immer uit kan wissen,
Dan vlecht ik my een kroon
Van Lauren om het hoofdt, die nooit hun verwen missen,
Of duurzaeme Amarant, zoo gloeient, en zoo schoon.

Hang weder aen den wandt
Myn Lier en blyf ontsnaert, nooit moet een andre handt,
U reppen t' onbezuist, met ongewyde vingeren,
Nooit mooge een andre stof,
My al te ondank baer op haer schynschoon doen verslingeren,
Dat ik iet schooner zinge als Vriendschap en haer' Lof.

P. Vlaming.
Hertspieghel, (blz. 357) uitg. P. Vlaming (1723).

Ter Bruilofte van den Heere Jan van Meekeren, en Jongkvrouw Margareta Rutgers

De Zwaan verkiest een vrolyk nest,
Daar hem het waterlisch bedekt voor wreede buijen,
Een oort, waar 't windetje blaast zoeltjes uit den zuijen,
En daar de stille vreê haar woonplaats heeft gevest,
Waar hy zich haast vernoegd met zachte water kruijen,
Zo ook de Poëzy,
Eischt een gerust gemoed van alle zorgen vry;
Een hart dat meêr begeerd te weeten,

Als 't slechte volk, gedrukt door geldzuchts slaverny.
Dus zong een Herder aan den Amstelstroom gezeten;
Terwyl de Morgenzon met heldre glans
Beschilderde des Hemels trans,
En, uit de golven van de zee eerst opgerezen,
Gaf aard en zee een ander wezen,
Terwyl de blaauwe dauw, gelyk een kleed, gespreid
Op bloemen en op bladen,
Een Meer verbeelde, daar zich 't vee in scheen te baden.
Dus hief hy verder aan; ik eerst door min geleid,
Om helder uit de borst tot lof van jeugd en minnen,
Te zingen, en het schoon der Amstelherderinnen,
Kan ik dan weigeren, nu Dafne is toegezeid
Aan braave Damon, van haar lot en min te kweelen?
Die Dafne, d'eer van Amstels jeugd,
Het proefstuk van de waare deugd,
Die zo veel schooner is, dan alle haar gespeelen,
Als 't rozeroot, of blos der purpere granaat,
Het geel der borterbloem in schoon te boven gaat.
Een dauw van schoonheid dekt het blank der frissche wangen,
Haar oogen, zwarter als het git,
Zyn pylen voor hun minnewit,
Het hart van Damon, dat vol vreugd en van verlangen
Reeds reikhalst na die bly de nacht,
Die hem, veel schooner, als de schoonste dag, toeiacht,
Als hy zyn lieve Bruid in de armen zal ontfangen;
Die Damon, die door zyn verstand,
Zyn aangenaame taal en zeden,
Haar eindelyk wist te overreden,
En, door haar oogen, in haar hart dezelve brand
Ontstak, die zy hem eerst door de oogen deed gevoelen.
Ik zag haar onlangs hand aan hand,
Daar zachte golfjes langs de grazige oevers spoelen,
Die dicht met bomen zyn beplant,
Zich in dit vrolyk weêr aan de Amstelstroom vermeijen,
In 't eerste groen der frissche weijen.
Zy lonkt hem aan, hy lacht zyn Bruidje minlyk toe,
En beide staan zy opgetoogen,

Haar hartstocht flikkerd uit haar oogen,
En roerd haar hart met vreugd, ik zag 't, en weet niet hoe.
Wat geeft een rechte min al duizend zoetigheden,
Als twee, die eens gezind,
In 't bloeijenst van haar jeugd, tot de Echtebanden treden,
Steeds twisten met elkaâr, wie meest elkaâr bemind!
Zo ooit de Goden zyn te buigen door gebeden,
Of ons de Poëzy iets stort ten boezem in,
Dat ons verwittigt van 't geen namaals zal gebeuren,
Voorspel ik, dat haar liefde en onderlinge min
Altyd bevryd zal zyn voor kommer, zorg, en treuren;
Dewyl de min met deugd gepaard,
Den sterveling een hemel schenkt op aard;
Een hemel door geen twist te steuren,
En rust en lust en stille vrede geeft,
Een voorsmaak van het zoet het geen de Hemel heeft;
My dunkt ik zie hen, na 't verloopen van veel Jaren,
Met dochteren en zoonen,
Vol vreugd, hun disch bekroonen,
En op hun zilver feest ten twedenmaal weêr paren;
'k Zie hen gezond, naar lichaam, en naar ziel,
Elkander onderhouwen,
En spreeken van 't vermaak, van zo een zalig trouwen,
Daar elk om 't meest aan d'andere beviel,
En nooit hun eer ste keur aan beide kon berouwen.
Ga dan heen, gelukkig paar,
Daar uw lusjes u verwachten,
Schaakelt uw blyde nachten,
Blyde dagen aan elk aâr;
Geen lelien noch roozen
Zyn nodig op het Bruiloftsbed gespreid,
Dewyl zy met meêr glans op Dafnes kaken bloozen,
Die Damon met een tederheid,
Die 'k eer bepeinzen kan, als op myn ruispyp zingen,
Zal plukken, als hem met een zucht,
Zyn vlugge ziel ontvlucht,
Die tot in 't hartje van zyn Engel in zal dringen;
Hoe woelen dan vol vreugd die zieltjes onder een!

Twee zielen aan twee lichamen gemeen,
't Geen ons belooft een reeks van allerliefste vruchten.
Ga heen, gelukkig paar,
Geen droefheid of gevaar
Is op die plaats te duchten;
Neen, lachjes, kusjes en het zoetste van de min,
Doen zorg en kommer vluchten,
En storten uw gemoed een nieuwe blydschap in.

P.V.

Overzicht van de vorm van de gedichten van Pieter Vlaming.

		rijmschema
1703	Amarillis	abbacc
1704	Tafereelen, 1 t/m 5	aabbcc
1705	Lofd. Breukman	abab
1706	Brl. Jan Muyser	abba
1706	Brl. Gerard Muyser	abab
1707	Brl. Van Meekeren	vrij
1708	Hogerwoert	abab
1708	Opdr. G. Muyser	aabbcc
1709	Titelpr. Juvenalis	aabccb
1709?	opdr. Agnes Block	aabccb
1709?	brief aan Dafne	aabbcc
1709	Roosen=tuyltje	abbacc
1709	Brief aan Fillis	aabbcc
1709	Embleem I	abba
1709	Embleem II	abba
1710	Lykz. Angerianus	vrij
1710	Angeriaan's Zang (v)	ababcdcd
1711	Lijkz. Broekhuizen	aabbcc
1711	Lijkz. Schermer	aabbcc
1712	Opdr. Schermer	aabccb
1714	Lof der Trouwe	aabbcc
1715	Alcides	abbacc
1719	Lofd. Kath. de With	abbacddcee
1720	Brl. Van de Wall	ababcc
1720	Bijschrift Cebes' Taf.	aabccb
1723	Platoos Hol(v.)	aabbcc
1723?	Lof der Vriendschap	aabcbc
1723	Op Hertspieghel	aabccbdd
1723	Opdr. P.P. van Beeck	aabbcc
1725	Opdr. Van de Poll	aabbcc
1730	Opdr. Val. Röver	aabbcc
1732	Herwijding Doorl. Schoole	aabbcc

1732	Eeuwgety der Doorl. Schoole	aabbcc	
vóór 1710	Aan de oproerige	aabbcc	

		regels p. strofe 4r.	6r.	10r.
1703	Amarillis		26	
1704	Tafereelen, 1 t/m 5			
1705	Lofd. Breukman			
1706	Brl. Jan Muyser	14		
1706	Brl. Gerard Muyser			
1707	Brl. Van Meekeren			
1708	Hogerwoert			
1708	Opdr. G. Muyser			
1709	Titelpr. Juvenalis		15	
1709?	opdr. Agnes Block		6	
1709?	brief aan Dafne			
1709	Roosen=tuyltje			
1709	Brief aan Fillis			
1709	Embleem I			
1709	Embleem II			
1710	Lykz. Angerianus			
1710	Angeriaan's Zang (v)			
1711	Lijkz. Broekhuizen			
1711	Lijkz. Schermer			
1712	Opdr. Schermer			
1714	Lof der Trouwe	14		
1715	Alcides		15	
1719	Lofd. Kath. de With			8

1720	Brl. Van de Wall	13
1720	Bijschrift Cebes' Taf.	
1723	Platoos Hol(v.)	
1723?	Lof der Vriendschap	18
1723	Op Hertspieghel	
1723	Opdr. P.P. van Beeck	
1725	Opdr. Van de Poll	
1730	Opdr. Val. Röver	
1732	Herwijding Doorl. Schoole	
1732	Eeuwgety der Doorl. Schoole	

vóór 1710 Aan de oproerige

		accenten p. regel			
		4a.	**5a.**	**6a.**	**wiss.**
1703	Amarillis			156	
1704	Tafereelen, 1 t/m 5			528	
1705	Lofd. Breukman		36		
1706	Brl. Jan Muyser		56		
1706	Brl. Gerard Muyser		72		
1707	Brl. Van Meekeren				92
1708	Hogerwoert		1084		
1708	Opdr. G. Muyser		16		
1709	Titelpr. Juvenalis	90			
1709?	opdr. Agnes Block	36			
1709?	brief aan Dafne	40			
1709	Roosen=tuyltje	24			

1709	Brief aan Fillis	36			
1709	Embleem I				4
1709	Embleem II			4	
1710	Lykz. Angerianus				410
1710	Angeriaan's Zang (v)			16	
1711	Lijkz. Broekhuizen		194		
1711	Lijkz. Schermer		68		
1712	Opdr. Schermer				42
1714	Lof der Trouwe				56:
1715	Alcides	90			
1719	Lofd. Kath. de With	80			
1720	Brl. Van de Wall	78			
1720	Bijschrift Cebes' Taf.			6	
1723	Platoos Hol(v.)			18	
1723?	Lof der Vriendschap				108:
1723	Op Hertspieghel			8	
1723	Opdr. P.P. van Beeck			72	
1725	Opdr. Van de Poll				62:
1730	Opdr. Val. Röver			76	
1732	Herwijding Doorl. Schoole			282	
1732	Eeuwgety der Doorl. Schoole			132	

vóór 1710	Aan de oproerige	20

		p. str.
		p. str.
1703	Amarillis	
1704	Tafereelen, 1 t/m 5	

1705	Lofd. Breukman	
1706	Brl. Jan Muyser	
1706	Brl. Gerard Muyser	
1707	Brl. Van Meekeren	
1708	Hogerwoert	
1708	Opdr. G. Muyser	
1709	Titelpr. Juvenalis	
1709?	opdr. Agnes Block	
1709?	brief aan Dafne	
1709	Roosen=tuyltje	
1709	Brief aan Fillis	
1709	Embleem I	
1709	Embleem II	
1710	Lykz. Angerianus	
1710	Angeriaan's Zang (v)	
1711	Lijkz. Broekhuizen	
1711	Lijkz. Schermer	
1712	Opdr. Schermer	
1714	Lof der Trouwe	3,5,6,6
1715	Alcides	
1719	Lofd. Kath. de With	
1720	Brl. Van de Wall	
1720	Bijschrift Cebes' Taf.	
1723	Platoos Hol(v.)	
1723?	Lof der Vriendschap	3,6,6,3,6,6
1723	Op Hertspieghel	
1723	Opdr. P.P. van Beeck	
1725	Opdr. Van de Poll	6,3
1730	Opdr. Val. Röver	
1732	Herwijding Doorl. Schoole	
1732	Eeuwgety der Doorl. Schoole	

vóór 1710 Aan de oproerige

		geen strofen
1703	Amarillis	0
1704	Tafereelen, 1 t/m 5	0

1705	Lofd. Breukman	0
1706	Brl. Jan Muyser	
1706	Brl. Gerard Muyser	0
1707	Brl. Van Meekeren	
1708	Hogerwoert	0
1708	Opdr. G. Muyser	0
1709	Titelpr. Juvenalis	
1709?	opdr. Agnes Block	
1709?	brief aan Dafne	0
1709	Roosen=tuyltje	0
1709	Brief aan Fillis	0
1709	Embleem I	
1709	Embleem II	
1710	Lykz. Angerianus	0
1710	Angeriaan's Zang (v)	0
1711	Lijkz. Broekhuizen	0
1711	Lijkz. Schermer	0
1712	Opdr. Schermer	0
1714	Lof der Trouwe	
1715	Alcides	
1719	Lofd. Kath. de With	
1720	Brl. Van de Wall	
1720	Bijschrift Cebes' Taf.	0
1723	Platoos Hol(v.)	0
1723?	Lof der Vriendschap	
1723	Op Hertspieghel	0
1723	Opdr. P.P. van Beeck	0
1725	Opdr. Van de Poll	0
1730	Opdr. Val. Röver	0
1732	Herwijding Doorl. Schoole	0
1732	Eeuwgety der Doorl. Schoole	0

vóór 1710	Aan de oproerige	0

Lofd.	- Lofdicht
Brl.	- Bruiloftsdicht
Opdr.	- Opdrachtgedicht
Lijkz.	- Lijkzang
V.	- Vertaling

Degetallen geven het aantal versregels aan resp. per strofe en per gedicht

Bijlage 3

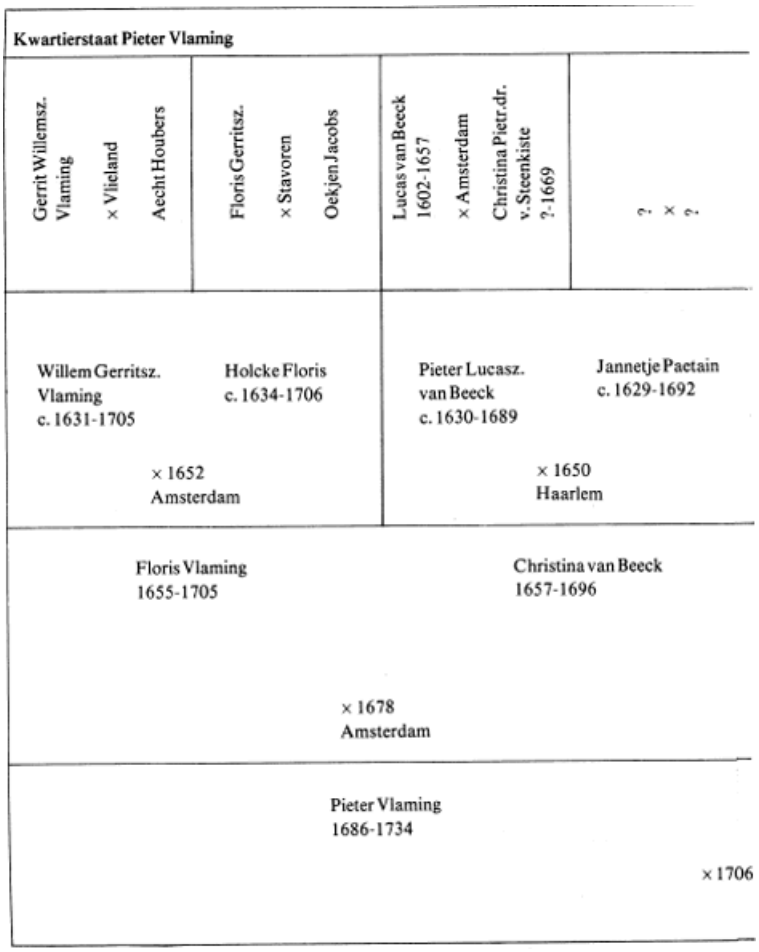
Kwartierstaat Pieter Vlaming
Gerrit Willemsz. Vlaming × Vlieland Aecht Houbers
Floris Gerritsz. × Stavoren Oekjen Jacobs
Lucas van Beeck 1602-1657 × Amsterdam Christina Pietr.dr. v. Steenkiste ?-1669
? × ?
Willem Gerritsz. Vlaming c. 1631-1705
Holcke Floris c. 1634-1706
× 1652 Amsterdam
Pieter Lucasz. van Beeck c. 1630-1689
Jannetje Paetain c. 1629-1692
× 1650 Haarlem
Floris Vlaming 1655-1705
Christina van Beeck 1657-1696
× 1678 Amsterdam
Pieter Vlaming 1686-1734
× 1706

Kwartierstaat Wijnanda Calkoen

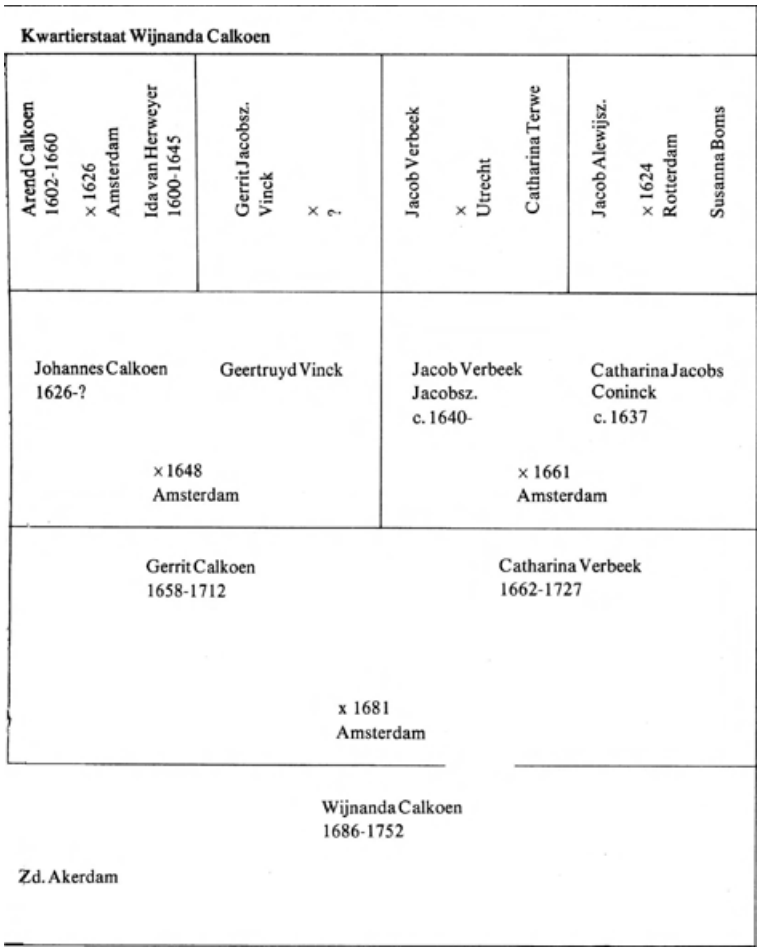

Résumé

Pieter Vlaming (1686-1734)
1. *Introduction.*

De l'oeuvre du poète Pieter Vlaming (1686 -1734), on ne connaît que peu de chose. La cause en est qu'il n'en est jamais paru de recueil imprimé, vraisemblablement parce queson *Histoire d'Amsterdam* (Geschiedenis van Amsterdam), restée inachevée, a retenu de beaucoup le plus d'attention.

A l'issue de nombreuses recherches, nous pouvons établir la liste ci-dessous de poèmes, traductions, morceaux en prose, entre autres des lettres et des éditions d'auteurs décédés: ce sont 28 poèmes originaux, 7 traductions plus ou moins longues de poèmes; en prose, une dissertation sur la satire, les biographies de 4 poètes, deux essais historiques plus courts, un certain nombre de pages de prose, consacrée *'Au Lecteur'* (Aan den Lezer); à cela, il convient d'ajouter 9 publications remarquables d'oeuvres d'autres auteurs et quelques morceaux de prose latine, à savoir ceux qui sont joints aux publications en latin et une élégie pour Théodore Boendermaker, ainsi qu'un poème de jeunesse. De son *Histoire d'Amsterdam* (Geschiedenis van Amsterdam), il est probable qu'au moment de sa mort, un premier chapitre, formant un tout en soi, se trouvait prêt à mettre sous presse ou était peut-être même déjà sous presse. Comme recueil, nous ne disposons aujourd'hui que de celui des

Divertissements Poétiques (Dichtlievende Uitspanningen), (1710), parmi lesquels, á côté de nombreux poèmes de J.B. Wellekens, se trouvent quatre poèmes de Vlaming, dont deux ont été composés par lui avant sa vingtième année. Le seul poème champêtre *'Hogerwoert'* a suffi à faire parvenir son nom jusqu'à nous. P.A.F. van Veen a étudié ce poème dans sa thèse sur les poèmes champêtres. Pieter Vlaming luímême a été l'objet d'un bref exposé dans *Silvander (Jan Baptista Wellekens) 1658-1726* de la main de Dr. R. Pennink. C'est cette dernière étude qui est à l'origine de l'importante question de l'existence éventuelle du style Rococo aux Pays-Bas (C. Geerars et W.C.J. Buitendijk) et celle de savoir dans quelle mesure les poètes néerlandais ont été influencés de façon directe par la littérature italienne.

En 1917, Th.E.C. Keuchenius remémore 'Pieter Vlaming en tant que poète de la nature'. Il est indéniable que Pieter Vlaming a été influencé par J.B. Wellekens. Ce dernier, qui naquit en 1658 à Alolst, en Belgique, a été pendant une courte période élève du peintre Anthonie de Grebber à Amsterdam, puis il partit pour l'Italie (1676), où il gagna sa vie comme peintre. Vers 1687, il revint à Amsterdam, devenu incapable de gagner son pain de cette façon, par suite de l'affaiblissement de sa vue qu'avait causé une hémorragie cérébrale. Une première publication de ses poèmes vit le jour en 1710 dans les *Divertissements Poétiques* (Dichtlievende Uitspanningen), de concert avec ceux de Pieter Vlaming. On pourrait voir dans *'Lyris',* lors de la 'bataille des poètes' une caricature de la personne de Wellekens.

Un second 'ami-dans-sa-vie-d'artiste', fut Jean Goeree (1670-1731): il était allié, du côté maternel, à la famille des célèbres imprimeurs de De Jansonius van Waesbergen. Il resta célibataire et habita, jusqu'à sa mort, dans la 'Leidsestraat', où il exerçait le métier de libraire, de peíntre et d'illustrateur. Après la mort de leur père, ses frères continuèrent de diriger l'imprimerie de celui-ci. De nombreuses commandes, entre autres la décoration picturale de plafonds de l'hôtel de ville d'Amsterdam, quantité d'illustrations de livres, attestent le grand renom de Jan Goeree dont les travaux devinrent des thèmes directeurs. Ses poèmes ont été édités à titre posthume sous le nom de *Poèmes Mêlés* (Mengelpoëzie).

Gérard Muyser s'inscrit comme troisième ami de Pieter Vlamíng á qui il apporta son appui financíer dans la mesure où ce fut nécessaire. Il était marchand de soie et de soieries dans la 'Warmoesstraat' où il

est né et y fut èduqué; après la mort de son père, il hérita la propriété campagnarde de celui-ci, 'Endenhout' à Haarlem.

Ces trois amis ont conseillé Pieter Vlaming à l'occasion de sa première publication, la 'Dissertation sur les satires et Poètes satiriques' (Verhandeling van satiren en satirdichters). L'imprimeur Willem van Kessel fut l'initiateur de l'édition de *Toutes les Satires de Juvénal et de Persius Flaccus* qui comprenait aussi la Dissertation de Vlaming et sa traduction de deux satires. A ce sujet, van Kessel s'était d'abord adressé à Lukas Schermer.

Wellekens, Goeree et Muyser étaient tous les trois de grands admirateurs de l'Italie; mais ont-ils en cela représenté un îlot unique ou bien existait-il à l'èpoque un groupe plus étendu que l'art italien intéressait?

2. *Divertissements Poétiques* (Dichtlievende Uitspanningen).

Le plus souvent, c'est au sens artistique de ses lecteurs dont l'érudition devait être grande, que Vlaming fait appel. A l'exemple de Nil Volentibus Arduum, on honorait la conception: 'ut pictura poesis' (*Horace A.P.,* 361, Ut pictura poesis erit quae si propius stes Te capiat magis, et quaedam si longius abstes). La peinture et la poésie sont soeurs. Il n'est pas question ici de la musique, quoique cet art prît sans aucun doute une place dans le sentiment esthétique de Vlaming. Vlaming et Wellekens désirent s'adonner à la 'poésie légère': ils veulent jouer de la flûte de Pan (sampogna), et non de la lyre.

Les poèmes des *Divertissements Poétiques* de Vlaming sont:

'Amarillis, Chant Bucolique' (Amarillis, Herderszang). Ce poème peut être considéré comme une petite pièce destinée à être jouée dans une école ou une petite fête de famille et en tant que telle, elle satisfait entièrement.

'Tableaux Rimés' (Berymde Tafereelen), tableaux peints par Barend Graat, d'après des modèles tirés de *'l'Iconologie'* de Ripa *(Iconologia)* et décrits par Vlaming dans le style de son temps; cette manière se retrouve dans les peintures de Lairesse dans la villa 'Messina' de Philippe de Flines, par exemple.

'Hogerwoert': le poème le plus important du recueil; il compte 1084 vers comprenant cinq iambes chacun. Dans la 'Préface' (Voorrede),

Vlaming parle du poète Marino, ce qui est l'indice d'une certaine vénération pour l'Italie mais devait être due ici surtout aux sujets idylliques probablement de *La Sampogna*.

De son poème s'exhale l'amour de la simplicité, de la sérénité de la campagne; il veut, à l'instar de Constantin Huygens dans son poème *'Hofwyck'* et de Westerbaen dans *'Ockenburg',* immortaliser la propriété de 'Hogerwoert'. Suivant l'exemple de Westerbaen, Vlaming divertit ses lecteurs par divers intermèdes historiques où il a inséré de la littérature moderne. On remarque une certaine régularité dans la composition amenée par l'alternance des parties descriptives et des intermèdes. Les descriptions de fleurs, de fruits et de légumes sont plus étendues que dans aucun autre poème lyrique et attestent l'amour de l'auteur pour son sujet et la grande connaissance qu'il en a. Dans les digressions, on peut distinguer des critiques d'ordre social (10), des images tirées de la mythologie de l'antiquité (16), des allusions historiques (11) ou bibliques (8) et des maximes moralisatrices (4), ces dernières occupant souvent plusieurs vers. Aussi l'oeuvre ne peut-elle être qualifiée de symbolique-emblématique, mais plutôt de lyrique - descriptive. La nature y est observée avec attention et rendue sans exaltation, mais de façon saisissante. Vlaming a emprunté aux écrivains de l'antiquité quelques motifs courants comme l'aetas aurea, la vie de béatitude du laboureur (beatus ille), la peinture des saisons. Il n'y manque que les recommandations relatives aux soins à donner au jardin et aux arbres fruitiers, comme la greffe, et la description de la vie des abeilles qu'on lit chez Virgile et ses imitateurs.

La différence la plus frappante entre Huygens et Vlaming en tant que poètes champêtres, c'est le point de vue où chacun d'eux se place: Huygens est le fondateur, fier de son oeuvre culturelle, Vlaming est l'amoureux de la nature, qui jouit, dans la propriété paternelle, de la beauté des environs. 'Hogerwoert' a plus de points communs avec *Ockenburg* qu'avec *Hofwyck,* entre autres les intermèdes historiques, le nombre relativement élevé des fleurs décrites, la peinture détaillée des saisons.

Il y a à peine de ressemblance entre 'Hogerwoert' et d'autres poèmes champêtres du 18ème siècle, sans doute parce que ces derniers étaient destinés à assurer le renom des propriétaires et non pas à exprimer la beauté de la nature.

‘L'Oraison Funèbre d'Hieronymus Angérianus’ (Lykgedachtenis van Hieronymus Angerianus). Dans ce poème, Vlaming traite une pure donnée littéraire qui se situe et est élaborée aux alentours du tombeau de Virgile et de la propriété de Sannazaro. La forme s'apparente aux oraisons funèbres de l'antiquité aussi bien qu'au drame classique, où les actes sont remplacés par cinq élégies. La longueur irrégulière des vers et le schéma variable des rimes font de ce poème une expérience remarquable. L'intrigue peut en être comparée à celle d'Aminta, du Tasse (Torquato Tasso), en en différant toutefois par le fait que la pièce du Tasse exigeait un dénouement heureux, tandis que Vlaming relate la mort tragique de son héros.

Dans les *Divertissements Poétiques,* ce qui nous frappe, c'est la culture de Vlaming, l'intérêt, non dénué de sens critique, qu'il manifeste pour l'histoire, son amour de la nature; le besoin qu'il a de repos et de silence s'exprime dans ‘Hogerwoert’. Si théâtral que puisse nous paraître l'‘Oraison Funèbre de H. Angérianus’, les caractéristiques que nous venons d'énoncer sont également présentes dans cette oeuvre.

Chacun des quatre poèmes a constitué une expérience pour le jeune artiste: on y sent une évolution, point une croissance régulière, docile. D'admirateur de Marino, Vlaming est devenu un imitateur - éloigné - du Tasse.

3. *Poèmes Epars* (Verspreide Gedichten).

On y trouve, imprimés, trois épithalames, datant d'avant 1710, qui tous les trois montrent cette progression; le dernier, destiné à Jan van Meekeren et Margarethe Rutgers, mérite même le prédicat de beau.

Nous sont parvenus - en manuscrits seulement - (UBA., Bibliothèque de l'Université d'Amsterdam): un panégyrique dédié à un certain Breukman, juriste, de l'époque où Pieter Vlaming était étudiant et trois poésies sur l'amour qui sont de belle teneur et, dans le même manuscrit, deux emblèmes de l'amour qui nous sont ainsi transmis par Vlaming. Cinq poèmes de commande, composés avant 1720, se trouvent imprimés, chacun d'eux dans l'oeuvre à laquelle il se rapporte. Ils révèlent beaucoup de métier et du sens artistique: expression de l'essentiel où les fioritures trop luxuriantes sont évitées.

Deux chants funèbres (pour Lukas Schermer et Joan van Broekhuizen)

qui ont aussi un sens très profond. Dans le dernier, Vlaming rompt une lance contre les offenseurs de la mémoire de Van Broekhuízen et s'affirme comme un des paladins de David van Hoogstráten dans la lutte contre Jean le Clerc et ses acolytes.

Les poèmes les plus importants de ce groupe sont les Poésies Annuelles de 1714 et 1715 pour la chambre de rhétorique de Haarlem ‘Trouw moet blijken’, vraisemblablement une allusion à la bataille des poètes. La première qui s'intitule ‘Louange à la Fidélité’ (‘Lof der Trouwe’) est un hymne de triomphe, suivant le modèle de Pétrarque, et peut être considérée comme la prise de position dans le combat.

La deuxième, appelée ‘Alcides’ (Hercule), pourrait être tenue pour la description des partis combattant et peut en outre enfermer un programme pour les adeptes de David van Hoogstraten: ‘l'étude des leçons et des oeuvres de nos prédécesseurs est fort importante’.

‘La Louange de l'Amitié’ (‘Lof der Vriendschap’) doit être considérée comme l'apogée de l'art poétique de Pieter Vlaming.

Ce poème est compris dans son édition de l'‘Hertspieghel’ de Spiegel. Le sujet en est la description de l'insaisissable notion d'‘Amour’, de l'indéfinissable sentiment de l'‘Amour’: ici, pas de figures symboliques ou mythologiques, pas de répétitions ou d'énumérations de figures de rhétorique par exemple, mais l'approche respectueuse de la toute - puissance du Créateur. Vlaming se perd dans l'immensité de l'univers, et se considère comme une parcelle merveilleuse, engendrée par le démiurge. Les exemples de l'amitié et la strophe finale sont assujettis à l'époque mais rendent fidèlement ses pensées.

Tous les poèmes composés après 1723 existent en impression; les deux panégyriques écrits à l'occasion du centenaire de l'Athenaeum Illustre (l'Illustre Athénée) sont les plus importants; ils diffèrent par le ton, ce qui les caractérise comme étant adressés l'un au magistrat, l'autre aux étudiants et anciens étudiants de l'école en liesse.

Les caractéristiques du style poétique de Vlaming exposés par nous à la fin du chapitre 2, sont valables ici également.

4. *Traduction de l'Arcadie d'Actius Sincerus Sannazarius*.

Le récit en prose de l'*Arcadie* a été littéralement traduit par Vlaming en très bon néerlandais. Dans les chants il s'est permis quelques libertés

pour obtenir de bonne poésie néerlandaise, ne faisant pas usage de la même forme de vers que Sannazaro. Cependant, il reste bien plus proche de l'original italíen que le traducteur français, Jehan Martin (1514).

La traduction de Vlaming étant terminée au printemps 1716, il voulut alors écrire une biographie de Sannazaro et c'est en 1730 seulement que paraît la traduction imprimée, de concert avec la 'vie' de Sannazaro et l''Histoire de la Maison d'Arragon', qui a régné à Naples.

On se trouve en présence de graves difficultés quand il s'agit de porter un jugement sur la traduction des quatrième et septième chants pastoraux, pour lesquels Sannazaro a employé les 'sestine lirice'. Vlaming maintient cette forme, maís pour rendre les chants plus attrayants, il use d'un mètre avec quatre accents par vers, avec huit syllabes non accentuées, dont six dans le corps du vers, une au commencement et une à la fin du vers. Une syllabe non accentuée peut être remplacée par une pause. Après Sannazaro, l'arcadíe est devenue un genre très fréquent en littérature. Aux Pays-Bas, l'*Arcadie Batave* (Batavische Arcadia) de Johan van Heemskerck fut imitée avec ferveur. L'intérêt de la traduction de Vlaming est justement qu'à côté de ces récits artificíels, elle met sous les yeux du lecteur de nouveau la vie originale, naturelle, de simples bergers. En outre, par cette traduction, il élargit le champ des sentiments qu'on peut mettre en vers: il ne s'agit plus seulement de l'échec éprouvé dans les relations avec l'aimée, mais aussi de la douleur que l'on ressent à l'occasion de la mort d'un père, d'une mère, de la ruine de la patrie qui peut fournir des sujets d'élégies: l'échelle des sentiments que l'on peut chanter s'allonge ainsi énormément.

En portant ainsi l'attention sur Sannazaro, Vlaming montre la nécessité d'une réorientation vers la littérature italienne.

5. *Prose.*

Comme oeuvre en prose importante, il convient de citer la 'Dissertation sur les satires et les Poètes satiriques' (Verhandeling van satiren en satirdichters) dans laquelle il a donné un aperçu historique allant de l'antiquité à son époque.

Les préfaces des diverses oeuvres sont d'une grande profondeur et écrites en bon néerlandais.

Ses récits de la vie de H.L. Spiegel et de Jac. Sannazaro témoignent

d'un travail scientifique consciencieux, contrairement aux schémas sommaires et d'un style facile de la vie de Lukas Schermer et de celle de Jan Baptista Wellekens.

C'est dans l'histoire que Vlaming voyait son idéal mais il s'éteignit malheureusement avant même que le schéma de son *Histoire d'Amsterdam* (Geschiedenis van Amsterdam) fût pour la plus grande partie achevée. On peut reconstituer la plus grande part de ce que l'héritage en avait inclu grâce aux lettres conservées dans les archives de Huydecoper (RAU.: 'Archives Nationales d'Utrecht'), ainsi que l'histoire du coffre que Huydecoper s'était illégalement approprié et qu'il a gardé huit ans par devers lui.

La correspondance de Vlaming n'a été conservée que pour une petite partie. L'érudit Cornelis van Alkemade à Rotterdam, le poète Joan de Haes à Rotterdam, François van Limborgh à la Haye-qu'intéressait l'histoire- c'était le beau-frère de De Riemer, l'auteur de l'*Histoire de la Haye* (Geschiedenis van 's-Gravenhage), voilà les correspondants les plus importants.

6. *Littérature et Science*.

Pieter Vlaming avait une connaissance approfondie du latin qui lui avait été enseigné dès sa jeunesse, mais aussi du grec, ce qui est prouvé par quelques écrits et publications. Il ne faudrait toutefois pas surestimer son mérite en la matière: quantité d'oeuvres, accompagnées de commentaires nombreux avaient déjà été éditées. Plusieurs dictionnaires avaient paru qu'on peut qualifier d'encyclopédies spécialisées, comme par exemple le *'Trésor des Antiquités Néerlandaises'* (Schatkamer der Nederlandsche Oudheden), de Lud. Smids.

Les manuscrits et anciens ouvrages latins imprimés qu'il édita après 1725, avaient été achetés par lui à la vente aux enchères de la bibliothèque de David van Hoogstraten: ces ouvrages provenaient presque tous de la bibliothèque de Joan van Broekhuizen, certains étaient même annotés de la main de ce dernier et quant aux autres, ils étaient accompagnés de nombreux commentaires. Ce sont seulement les *Opera Latine scripta* de Jac. Sannazaro que Vlaming a étudiés lui-même, après quoi il a comparé ses annotations avec celles de Van Broekhuizen.

Le catalogue de la vente aux enchères de la bibliothèque de Vlaming

(1734) énumère les titres d'une collection inestimable de livres qui constituent déjà une source d'informations quant au bagage intellectuel de Vlaming.

7. *L'histoire de sa vie*.

L'arrière-grand-père de Pieter Vlaming était un batelier de l'île de Vlieland, son grand-père avait épousé une jeune fille de Stavoren, une mennonite de famille aisée, propriétaires terriens dans le jeune polder 'De Wiel'. Ce grand-père, d'abord instituteur dans sa jeunesse, devint ensuite négociant à Amsterdam. Le père de Vlaming, avocat à Amsterdam, épousa une mennonite distinguée, Christina van Beeck, fille de négociants, et après la mort de celle-ci, se remaria avec Agneta Block, nièce de la célèbre Agnès Block, la cousine et amie de Vondel: celle-ci possédait une propriété située sur la rivière de la Vecht, le 'Vijverhof'.

Quand il eut 18 ans, Vlaming alla faire ses études de droit à Leyde, mais en 1705, après la mort de son père, il semble que sa vie ait pris un autre tournant. En 1706, il est marié à Wynanda, la fille du brasseur Calkoen et paraît avoir alors abandonné ses études: la poésie est son idéal. Il habitait la plus grande partie de l'année, avec sa famille, la propriété de 'Hogerwoert', près de Haarlem; en outre, il installa à Amsterdam une boutique de produits alimentaires où il vendait, entre autres, du fromage, fait que Zeeus remémore dans son poème: 'De la Décadence de la Poésie Néerlandaise' (Het verval der Nederduitsche Dichtkunst). Le frère de Pieter Vlaming lui donna beaucoup de soucis par sa vie de dissipation et d'immoralité.

L'année 1717 fut une période difficile de sa vie sans doute aussi à cause de la bataille des poètes.

La demande de l'imprimeur Andries van Damme de rééditer le *Hertspieghel* de Hendrik Laurensz. Spiegel et le contact qui en découla avec Cornelis van Alkemade et Lambert ten Kate, le tira d'affaire, de concert avec sa nouvelle fonction de comptable des V.O.C. (Compagnies des Indes Orientales). Sa nomination et ses instructions sont consignées dans les 'Archives Coloniales' à la Haye. Il consacra ensuite beaucoup de temps à des travaux scientifiques, surtout à des recherches historiques; en même temps et jusqu'à quatre ans avant sa mort, il fut occupé par

l'édition de l'Arcadie de Sannazaro et par les études que ce travail impliquait.

De ses fils, les trois qui atteignirent l'âge adulte restèrent célibataires; des trois filles, mariées l'une à Jan van Sypesteyn (qui émigra aux Indes avec sa famille), les autres à Jan Sels et à Quiryn Verhuell, tous deux appartenant à des familles distinguées de la Gueldre, naquit seulement une nombreuse progéniture de petits Sels, parmi lesquels on compte le poète Jacques Perk. Le petit-fils de Quiryn Verhuell et Christina Wijnanda Vlaming fut le poète A.C.W. Staring.

8. *Conclusion.*

Chez Vlaming nous admirons la connaissance de la littérature de l'antiquité et de la renaissance italienne et française. Le lecteur de ses poèmes est censé posséder une certaine érudition; celle-ci, qu'escortent les annotations de Vlaming, doit à la lecture évoquer un monde fictif, plaisant. C'est en tant que poète que Vlaming veut captiver son public, non point en tant qu'érudit: il recherche la fantaisie, non point la science, l'agréable, non point l'utile: ce n'est pas un auteur didactique.

Son travail atteste l'observation pure, et est honnête: les détails décoratifs ne débordent pas sur l'essentiel.

La sensibilité est subordonnée à l'observation intellectuelle, mais ne manque pourtant pas de s'exprimer. La source la plus importante d'inspiration pour Vlaming, c'est la nature. Il dispose sa matière comme pour un tableau vivant *(ut pictura poesis)*.

Ces caractéristiques marquent une simplification du style baroque du dix-septième siècle, un équilibre entre l'intelligence et la sensibilité.

Si le Rococo, comme courant artistique, eût été introduit aux Pays-Bas, c'est Vlaming qui aurait dû en être l'initiateur avec J.B. Wellekens. D'après une lettre de Pieter Vlaming au savant italien Giusto Fontanini, il a été en contact direct avec G. Mario de Crescimbeni, le chef de l'Académie Arcadienne de Rome, oú l'on pratiquait le style Rococo depuis 1695 environ.

Cependant, le caractère essentiel du Rococo, le ‘jeu galant’ est absent chez nos poètes: ce sont l'étude, la satire comme genre poétique et leurs affaires qui les ont occupés. Toutefois, ils se sont bien consciemment appliqués à la poésie légère: leur instrument, c'est le flûte de Pan

(sampogna), comme elle avait résonné au quinzième siècle dans les bois et les champs italiens.

Il nous reste encore à répondre à la troisième question posée dans l'introduction: celle de la diffusion de l'intérêt que portèrent les Hollandais à l'art italien.

A Amsterdam, de nombreux négociants, tout particulièrement les marchands de soie et d'articles en soie, mais aussi ceux qui importaient des denrées alimentaires d'Italie, avaient des relations dans ce pays. On enseignait l'italien, entre autres à Leyde. A l'époque où il faisait ses études en cette ville, Vlaming devait déjà éprouver de l'admiration pour la littérature italienne et les vers latins de Sannazaro. L'admiration que les hommes du dix-septième siècle avaient éprouvée pour Marino avait encore en lui des résonances.

A coté des sentiments relatifs à la littérature, on s'intéresse aussi vivement, au dix-huitième siècle, aux arts plastiques de l'Italie. De nombreux spécimens se trouvent désignés dans les catalogues des ventes aux enchères où ils sont toujours placés en tête.

Plusieurs des relations et amis de Vlaming ont fait des voyages en Italie. Il est probable que Vlaming et son milieu de Mennonites et d'autres dissidents intellectuels, ont eu, de par leurs relations avec les riches marchands et les magistrats, une assez grande influence ‘italianisante’. C'est ce qu'atteste aussi le portrait de Pieter Vlaming par Lamb. Bidloo dans son *Anthologie des Poètes Bataves* (Pan Poëticon Batavum) (1720).

Sur le terrain scientifique aussi, il convient de citer le nom de Vlaming: dans ce domaine également, ses relations furent nombreuses; il est évident que Balthazar Huydecoper a été influencé par lui, en particulier en ce qui concerne l'intérêt que ce dernier porta à Melis Stoke.

En conclusion, nous pouvons dire que le poème de ‘Hogerwoert’ (1710) est curieux en soi, il forme un témoignage du talent de Pieter Vlaming; que la traduction de l'Arcadie de Sannazaro (1730) a été de la plus grande importance pour les lettres néerlandaises du dix-huitième siècle; que Pieter Vlaming a joué jusqu'en 1720 un rôle dans la lutte contre le classicisme français par sa poésie et l'orientation vers la poésie italienne qu'il a donnée.

C'est un destin fatal pour la littérature néerlandaise qui a fait si jeunes disparaître Lukas Schermer, Jakob Zeeus et Joan de Haes et que Poot et Vlaming n'aient pas eu non plus davantage de temps pour travailler.

Pièce annexée

La bataille des poètes (de Poëtenstrijd).

L'intérêt de Vlaming s'est déjà tôt éveillé à la satire: dans son premier poème du genre, il s'élève contre l'hypocrisie des ‘chrétiens’. Dans l'oraison à la mémoire de Joan van Broekhuizen, il se range au côté de David van Hoogstraten. Il est probable que c'est lui l'alouette et également lui, Lyris, dans la *‘Fable du Chien de chasse et l'Alouette’* (Fabel van de Jagthond en Leeurik) de Jakob Zeeus. Qu'il se soit mêlé à la lutte entre Joan de Haes et P.A. de Huybert van Kruiningen appert de sa correspondance avec De Haes. Nous y lisons que ces poètes désapprouvent fortement la vanité de Zeeus: Vlaming le compare à ce point de vue à Lukas Schermer. De Haes-aussi bien que Vlamingreconnaît le talent de poète de Zeeus. Il est probable que la lettre au post-scriptum, jointe à la série des ‘Monts Parnasse’ (Zangbergen) de Chrisostomus Matanasius (P.A. de Huybert van Kruiningen) est de la main de Vlaming. La bataille des poètes prend fin après la parution de cet écrit avec le poème: *Les Chants Lyriques d'Anacréon rimés suivant le style néerlandais* (De Lierzangen van Anakreon, in Nederduitschen Rijmtrant nagevolgt) par N.N. (P.A. de Huybert van Kruiningen).

Litteratuur

(U.L.B.)	*Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae, 1575-1875,* Nijhoff 1875.
(GAA)	*Amsterdamsche Couranten*.
Ampzing, S.:	*Beschryvinge ende lof der stad Harlem,* Haerlem 1628.
(Apollo)	*Apollo's Marsch-drager,* eerste deel: *Kluchtjes te koop,* punt-, snel- en hekeldichten.
Beverwijck, J. van:	*Schat der Ongesontheydt, ofte Geneeskonste van de siekten,* 2 dln. Amsterdam 1660.
Bicker Raye, Jacob:	*Dagboek 1732-1772,* GAA coll. bibl. fol. 25.
Bidloo, Lambert: (Bidl.)	*Panpoëticon Batavum, waar in afbeeldingen van voorname Nederlandsche dichteren, versameld en konstig geschilderdt door Arnoud van Halen. En onder Uytbreyding en aanmerkingen over de Hollandsche rymkonst, geopendt* door...., te Amsterdam by Andries van Damme, Boekverkooper bezuyden de Beurs, 1720.
(Boekz.)	*Boekzael der geleerde Werelt,* 1730 t' Amsterdam by Adr. Wor en de Erven van Gerard onder de Linden.
Boendermaker, Th.:	zie Veilingcatalogus.
Bouillet, M.N.: (Boui.)	*Dictionnaire universel d'histoire et de géographie refondu sous la direction de L.G. Gourraigne,* 34e édition Paris Hachette et Cie 1914.
Broekhuizen, Joan van:	*Gedichten,* Amsterdam 1712.

Brugmans, H.: (Brugm.)	*Geschiedenis van Amsterdam van den oorsprong af tot heden,* deel V, N.V. Uitgeverij 'Joost van den Vondel', Amsterdam.
Brugmans, Hajo, Jan Hendrik Scholte en Philip Kleintjes: (Ath. ill.)	*Gedenkboek van het Athenaeum en de Universiteit van Amsterdam,* Stadsdrukkerij 1932.
Buitendijk, W.C.J.: (Buit.)	*Dr. R. Pennink, 'Silvander', Spiegel der Letteren,* 3e jaargang 1959.
Bruyne, Edg. de: (D. Br.)	*Geschiedenis van de Aesthetica, philosofische bibliotheek V, De Renaissance (1951), (1951-'55)* Standaard-Boekhandel, Antwerpen-Amsterdam.
Bijhouwer, J.T.P.: (Bijh.)	*Nederlandsche Tuinen en Buitenplaatsen,* 1942. Allert de Lange, Amsterdam (Heemschut-serie).
Calkoen, L.: (Calk.)	*Genealogie Calkoen,* Amsterdam 1923.
Caron, W.J.H.:	zie Spiegel, H.L..
Carrara, Henr.:	zie Sannazaro, Jac..
Clemens, J.Th.W.:	*Italiaanse boeken in het Nederands vertaald (tot 1800). Studia Litteraria Rheno-Traiectina VIII*. Groningen, J.B. Wolters 1964.
Commelin, Caspar: (Comm.)	*Beschrijving van Amsterdam,* Amsterdam 1693, eerste druk. Amsterdam 1726, tweede druk.
	Cornell, Studies in classical Philology. Ithaca, N.Y. 1946.
Croce, Benedetto: *(Croce)*	*Storia dell' età barocca in Italia: pensiero, poesia, eletteratura, vita morale,* Bari 1929.
Dodoneus, R.:	Cruydt-Boeck, 1554.
Doorninck, J.I.v.: (Doorn.)	*Vermomde en naamlooze schrijvers opgespoord op het gebied der Nederlandsche en Vlaamsche Letteren,* 2e uitgave der bibliotheek van Anonymen en Pseudonymen, Leiden 1883, P.J. Brill.
Eeghen, I.H. van: (v. Eegh.)	*De Amsterdamse boekhandel 1680-1725,* deel IV, Amsterdam, Scheltema en Holkema 1961-1967.
Eeghen, I.H. van: (Schoe.)	*Het plakboek van Andries Schoemaker,* Amstelodamum XLVI, 1959, blz. 184-191.

Eeghen, P. van: (P.v.E.) *Aantekeningen betreffende de familie Van Beeck,* gemeentearchief Amsterdam.

Effen, Justus van: (Bag.) *La Bagatelle ou Discours ironiques, où l'on prête des sophismes ingénieus au vice et à l'extravagance,*

pour en faire mieux sentir le ridicule, chez Marc. Mich. Bousquet & Co 1743.

Elias, Johan: *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat,* 2e druk, omgewerkte druk van de 'Inleiding' tot *'De Vroedschap van Amsterdam',* Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage 1923.

Ett, Henri A.: *(Huyd.)* *Balthazar Huydecoper. Een Hollandsch geleerde uit de achttiende eeuw*. Amsterdam 1947.

Ett, Henri A.: (Ett.) *Verjaard Briefgeheim. Brieven aan Balthazar Huydecoper, verzameld en ingeleid en van aantekeningen voorzien door*.... 1956, Wereld-bibliotheek, Amsterdam-Antwerpen.

Fontaine Verwey, E. de la: (Font.) *De illustratie van letterkundige werken in de 18e eeuw*. Bijdrage tot de geschiedenis van het Nederlandsche boek, proefschrift Leiden 1934.

Galen, H.M.J. van: (v. Gal.) *De grote bijbelse gedichten van Joan de Haes (1685-1723),* proefschrift Leiden 1970, Jeks, Tilburg.

Geerars, C.M.: (Geer.) *Hubert Korneliszoon Poot,* proefschrift Utrecht 1954, Van Gorcum, Assen.

Geerars, C.M.: (Gr. Silv.) *Dr. R. Pennink, 'Silvander',* Nieuwe Taalgids 51e jaargang (1958).

Geerars, C.M.: (Rococo) *Rococo in de Nederlandse letterkunde?* Nieuwe Taalgids 55e jaargang (1962).

Geerars, C.M.: *Meleager en Atalanta,* zie Schermer, Lukas.

Gerhardt, Mia I.: (Gerh.) *Essai d'analyse littéraire de la pastorale dans les littératures italienne, espagnole et française,* proefschrift Leiden 1950, Van Gorcum & Comp., Assen.

Geurts, Z.: (Geurts) *Bijdrage tot de geschiedenis van het rijm in de Nederlandsche poëzie*. Gent, 1904-1906.

Goeree, Jan: (Goeree) *Mengelpoëzie,* t' Amsterdam bij Johannes Pauli en De Janssoons van Waesberge 1734.

Graft, C. Cath. van de: (Graft) *Agnes Block, Vondels nicht en vriendin,* Utrecht 1943, Bruna en zn.

Hallema, A.: (Hallema) *Gestichtstypen uit den ouden tijd*...., Lochem 1941.

Heel, S.A.C. Dudok van: (v. Heel Tr.) *De Affaire van 'Beslikte Swaantje' of de toneelverwanten van Cornelis Troost,* Amstelodamum 65e jaarboek 1973, blz. 85 e.vv.

Heel, S.A.C. Dudok van: (v. Heel Ton.)	*Philiphus van der Nolk en zijn liefhebberijtoneel,* Amstelodamum 61e jaarboek 1974, blz. 59 e.vv..
Heel, S.A.C. Dudok van: (v. Heel Ar.)	*De Kunstverzameling van Van Lennep met de tekeningen van de Graaf van Arundel,* Amstelodamum 67e jaarboek 1975, blz. 137 e.vv.
Heel, S.A.C. Dudok van: (Amst. C.)	*Honderdvijftig advertenties van kunstverkopingen uit veertig jaargangen van de Amsterdamsche Courant 1672-1711,* Amstelodamum 67e jaarboek 1975, blz. 149 e.vv.
Heemskerck, Johan van: (Heemsk.)	*Inleydinghe tot het ontwerp van een Batavische Arcadia,* 6e druk, Philip Verbeek 1708. Deze leste Druk met Figuren vermeerdert, Adr. Wor en de Erve G. onder de Linden 1729.
Hoeven, A. van der:	zie Lambert ten Kate.
Hoeven, Willem van der:	*Westermeer. Lusthof van den Heere Jacob Fruyt, by Heemstee buyten Haarlem*. In Vaerzen beschreeven door...., z.j.z.pl.
Hoogstraten, David van: (Dav. H.)	*Aenmerkingen over de geslachten der zelfstandige naemwoorden,* Amsterdam Fr. Halma 1700.
Hoogstraten, David van: (Hgstr. Beg.)	*Beginselen of kort begrip der rederijkkunst,* te Amsterdam bij Ger. onder de Linden 1725.
Hoogstraten, David van: (Hgstr. Goden)	*Beschrijving der heidensche goden en godinnen, getogen uyt de fabelschrijveren en oude dichteren met printen verbeeld,* Amsterdam 2e druk 1726.
Hoogstraten, David van: (Hgstr. Poëm.)	*Poëmata prioribus longe auctior* (Poëmatum libri XI) Amsteldami, apud viduam Gerardi Onder de Linden 1728.
Hoogstraten, David van, Math. Brouërius van Nidek: (Hgstr. Wb.)	*Groot algemeen historisch, geographisch, genealogisch en oordeelkundig woordenboek.. (naar)* Morery, Bayle, Buddeus enz., te

	Amsterdam bij Brunel, De Wetsteins en Smith 1735 (derde druk).
Horatius, Q.H. Flaccus:	*Epode II, Beatus ille; Epis., Ad Pisones*.
Hospitalius, Michaël: (Hosp.)	*Carmina, editio a prioribus diversa et auctior*
Houbraken, Arnold:	*De groote schouburgh der Nederlantsche konst-*

(Houbr.) *schilders en schilderessen door*.., bewerkt door P.T.A. Swillens, woordelijk nagedrukt te Maastricht door Leiter-Nypels n.v. 1953.

Hutton, James: *The Greek Anthology in France and in the Latin writers of the Netherlands to the year 1800*.

Huybert, P.A. de van Kruiningen: zie *Chrysostomus Matanasius*.

Huydecoper, Balthazar: *Proeve van taal- en dichtkunde,* 1730.

Huygens, Constantijn: (Huyg.) *Hofwyck,* bezorgd en ingeleid door P.J.H. Vermeeren 1967, Servire/Wassenaar (Haagse Teksten nr. 2).

Juvenalis, D. en A. Persius Flaccus: *Alle de schimpdichten, door verscheide dichteren in nederduitse vaerzen overgebracht,* W. van Kessel te Haarlem 1709.

Kalff, G.: *Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde,* Gron. 1906-1912.

Kampinga, Herm.: (Kamp.) *De opvattingen over onze oudere vaderlandsche geschiedenis bij de Hollandsche historici der 16e en 17e eeuw,* proefschrift 1917 Leiden, uitg. Martinus Nijhoff.

Kate, Lambert ten: *Aenleiding tot de kennisse van het verhevene deel der Nederduitsche spraeke,* 2 dln., 1723.

Kate, Lambert ten: *Oeffen-schets over het vereisch der dichtkunst beneevens eenige van haare bijzondere deelen* (in h.s. bewaard en uitgegeven in Utrechts proefschrift door A.v.d. Hoeven, 1896).

Keersmaekers, A.A.: (Keers.) *Jan David Heemssen (1581-1644). Een te weinig bekend vertaler van Petrarca*. Universitaire faculteiten Sint-Ignatius Antwerpen, Departement Geschiedenis. Centrum voor Antwerpse Cultuurgeschiedenis (1550-1780), 1974.

Keuchenius, Th.E.C.: *Pieter Vlaming als natuurdichter,* De Nieuwe Gids XXXII-II, 1917.

Keurdichten, Nederduitsche: 1710.

Kloos, Willem: *Een daad van eenvoudige rechtvaardigheid,* Amsterdam 1909.

Knuvelder, G.P.M.: (Knuv.) *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse letterkunde,* vijfde geheel

herziene druk 1971, L.C.G. Malmberg, 's-Hertogenbosch.

Koopmans, J.: *Vijf letterkundige Studiën over de 17e en 18e eeuw,*

(Ock.) verzameld en ingeleid door Dr. C.M. Geerars, Tjeenk Willink, Zwolle 1958.

Kops, W.Ph.: *Panpoëticon Batavum,* Amst. 14. III. 1808.

Kossmann, E.F.: (Ned. Toon.) *Nieuwe bijdragen tot de geschiedenis van het Nederlandsche tooneel in de 17e en 18e eeuw,* Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage, 1915.

Kossmann, Fried. K.H.: (Kossm.) *Nederlandsch versrythme*. De versbouwtheorieën in Nederland en de rythmische grondslagen van het Nederlandsche vers, proefschrift Leiden, 1922. Uitg. Martinus Nijhoff, 's-Gravenhage.

Kronenberg, Alb.J.: (Nil) *Het genootschap Nil Volentibus Arduum,* proefschrift Leiden, uitg. Deventer 1875.

Laan, P.H.J. van der: *Oorkondenboek van Amsterdam tot 1400,* N. Israël, Amsterdam 1975.

Lairesse, Gerard: *Groot Schilderboek, waar in de schilderkonst in al haar deelen grondig werd onderweezen, ook door redeneeringen en prentverbeeldingen verklaard, met voorbeelden uit de beste konststukken der oude en nieuwe puikschilderen bevestigd, en derzelver wel- en misstand aangeweezen* door....konstschilder, Tweede druk, vermeerdert met des schrijvers levensbeschrijving door A. Houbraken. Te Haarlem bij Johannes Marsboom Boekverkooper 1740.

Langendijk, Pieter: *Jaarzangen voor de rederijkerskamer 'Trouw moet blijken'*.

Lee, Vernon: (Lee) *Studies of the eighteenth century in Italy,* London 1880.

Marino, Giambattista: *Opere* a cura di Alberto Asor Rosa, Milano 1967.

Matanasius, Chrysostomus: *De Zangberg gezuivert, Muizenzang,* in 's-Gravenhage te bekoomen by Gysbrecht Gasinet boekverkooper, in het kort Achterom MDCCVI.

Mauricius, J.J.: *Leidsch studentenleven,* Amsterdam 1717.

Molière:	*Oeuvres de...., avec notes de tous les commentateurs,* Tome I, Libraire de Paris, Firmin Didot, Paris.
Mussche, Achilles: (Muss.)	*Nederlandse Poëtica*. Tweede druk 1955, A. de Boeck, Brussel.
Muze, De - der geschiedenis,	zie C.A. Zaalberg.

Niemeijer, J.W.:	*Cornelis Troost 1696-1750,* proefschrift Groningen 1973, Van Gorcum, Assen.
N.N.:	*De Lierzangen van Anacreon, in Nederduitschen rijmtrant nagevolgt* 's-Gravenhage. By Gysbrecht Gazinet, Boekverkooper in 't midden van 't Kort-Achterom.
Nolen, Th.: (Nolen)	*David van Hoogstraten en de letterkundige twisten van zijn tijd,* Rotterdam 1886.
Noordkerk, Herm.:	*Handvesten ofte Privilegiën van Amsterdam* (GAA).
Noot, Jan van der: (Noot)	*Het Bosken en het Theatre,* uitg. Dr. W.A.P. Smit m.m.v. Drs. W. Vermeer (Stichting onze Oude Letteren) Amsterdam-Antwerpen 1953.
Oldewelt, W.F.H.: (Old.)	*Een verloren stadsbeschrijving*. Amsterdamse Archiefvondsten, Amsterdam 1942, J.H. de Bussy.
Orville, Jac. Phil. d':	*Redevoering van.... over het eerste eeuwgety der Doorluchtige Schoole van Amsterdam* (uit het Latijn vertaald door Pieter Vlaming, Amsterdam 1732).
Ovidius: (Ov.)	*Metamorphosen*.
Pechel, Ru:	zie *Rokoko*.
Pennink, R.:	*Silvander (Jan Baptista Wellekens) 1658-1726*. Verhandeling uitgegeven door Teylers tweede genootschap, Haarlem, de Erven F. Bohn N.V. 1957.
Pers, D. Pietersz.: (Ripa)	*Iconologia of uytbeeldinghe des verstants van Cesare Ripa van Perugien,* uyt het Italiaens vertaelt door....op't Water over de Korenmerckt 1644.
Poppenberg, Felix:	zie *Rokoko*.
Porta, A.: (Port.)	*Joan en Gerrit Corver, de politieke macht van Amsterdam 1702-1748,* proefschrift Amsterdam 1975.
Prinsen, M.M.:	*De Idylle in de 18e eeuw, in het licht der aesthetische theorieën,* proefschrift Amsterdam 1934.
Riemer, Jacob de:	*Beschrijving van 's-Gravenhage,* te Delft bij Reinier Boitet, 1730 met privilegie van de Ed. Mog. Heeren President en Raaden van den Hove van Holland.

Rokoko: (Rokoko) — *Das galante Zeitalter in Briefen, Memoiren, Tagebüchern,* gesammelt von Ru. Pechel. Eingeleitet von Fx. Poppenberg, Berlin 1913.

Sannazaro, Jacopo: (Carr.) — *Arcadia, introduzione e note di Enrico Carrara*. Con tre tavole. Torino-Umone tipografico-editrice

	Torinese, 1926. Collezione di classici Italiani con note seconda serie diretta da Gustavo Balsamo-Crivelli, Vol. LII.
Sannazaro, Jacopo:	*Opera Latina ex secundis curis Jani Broukhusii*..Vitae Sannazarianae et Notae Petri Vlamingii, Amstelaedami 1728.
Schaik, C.J.J. van: (V. Schaik)	*Balthazar Huydecoper,* een taalkundig, letterkundig en geschiedkundig initiator, proefschrift Utrecht 1962, Van Gorcum & Comp., Assen.
Scheltema, P.: (Schelt.)	*Inventaris van het Amsterdamsche Archief III,* Stadsdrukkerij Amsterdam 1874.
Schenkeveld-van der Dussen, M.A.: (Schenk.)	*Het dichterschap van Hubert Korneliszoon Poot,* proefschrift V.U. Amsterdam 1968, Van Gorcum & Comp., Assen.
Schermer, Lukas: (Scherm.)	*Lukas Schermers Poëzy*. Tweede druk merkelijk vermeerdert t' Haarlem bij Wilhelmus van Kessel, t' Amsterdam bij Johannes Ratelband 1725 (eerste druk 1712).
Schermer, Lukas: (Gr. Sch.)	*Meleager en Atalante,* treurspel, ingeleid en met aantekeningen door Dr. C.M. Geerars, Zwolle 1966, Tjeenk Willink.
Schwartz, F.A.: (Schwartz.)	*De sociteyt der brouwers in de XVIIIe eeuw,* Amstelodamum, 38e jaarboek, blz. 67 e.vv.
Smids, Lud.: (Lud. S.)	*Schatkamer der Nederlandsche Oudheden.* Tweede druk vermeerdert met aanteekeningen door Pieter Langendijk, Haarlem 1737 bij Joannes Marshoorn.
Smit, D.H.:	*Johan van Heemskerck 1597-1656,* proefschrift Utrecht 1933, druk Amsterdam.
Smit, W.A.P.: (Smit)	*Kalliope in de Nederlanden,* Van Gorcum & Comp., Assen 1975.
Snoep, D.P.: (Snoep)	*Gerard Lairesse als plafond- en kamerschilder*. Bulletin van het Rijksmuseum, 18e jaarg., 1970 afl. 4.
Spiegel, Hendrik Laurensz.: (Hrtsp.)	*Hertspieghel en andere Zedeschriften,* Met verscheidene nooit gedrukte stukken verrijkt, en door aenteekeningen

opgeheldert door P. Vlaming, t' Amsterdam, by Andries van Damme 1723.

Spiegel, Hendrik Laurensz.: *Twe-spraeck, Ruygh-bewerp, Kort begrip*

(Car.)	*der Rederijck-kunst,* uitg. Dr. W.J.H. Caron (Trivium nr. III) Wolters, Groningen.
Staring, A.: (Staring I)	*Kraft-Buschman,* De Nederlandsche Leeuw 1919.
Staring, A.: (Staring II)	*Het geslacht Ver-Huell,* Jaarboek van het Centraal bureau voor Genealogie XVIII (1964).
Thieme, Ulrich & Fred. C. Willis: (Thieme)	*Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler,* Leipzig 1922.
Tricht, H.W. van: (H. Br.)	*De briefwisseling van P.C. Hooft*. Eerste Deel, Culemborg, Tjeenk Willink-Noorduijn 1976.
Uffenbach, Zacharias Conrad von: (Uff.)	*Merkwürdige Reisen durch Niedersachsen, Holland und Engeland* Bnd. III Ulm, 1754.
Valentijn, A.:	*Alle de werken van Ovidius Naso,* vertaald door...., Amsterdam 1697.
Veen, P.A.F. van: (v. Veen)	*De Soeticheydt des Buyten-levens, vergheselschapt met de boucken. Het hofdicht als tak van een georgische litteratuur,* proefschrift Leiden 1960, Van Goor en zonen, Den Haag.
Vergilius:	*Aeneis*.
Vergilius:	*Georgica*.
Verkuyl, P.E.L.: (Verk. 1)	*Huygens' vertalingen uit het Italiaans*. Nieuwe Taalgids 54 (1961).
Verkuyl. P.E.L.: (Verk. 2)	*Is Huygens een Marinist?* Nieuwe Taalgids no. 56 (1963).
Verkuyl, P.E.L.: (Guar.)	*Battista Guarini's Il Pastor fido in de Nederlandse dramatische literatuur,* proefschrift Utrecht 1971, Van Gorcum en zoon, Assen.
Verwey, Albert: (Spi.)	*Hendrick Laurensz. Spieghel*. J.B. Wolters, Groningen 1919.
Verwey, Albert: (Verw. R.M.)	*Ritme en metrum*. C.A. Mees, Santpoort 1931,
Verwey, Albert:	*Oorspronkelijk Dichtwerk II*.
Veiligheidscatalogus	bibliotheek Theodorus Boendermaker, gehouden op 30 maart 1722, ten huize van de overledene door Joannis Boom, is aanwezig in de U.B. te Amsterdam.

Veilingcatalogus, bibliotheek Philips de Flines, t' Amsterdam, Barent Visscher boekverkoper in de Dirk van Hasseltssteeg

	1700, aanwezig in boedelbeschrijving NAA 5672 fol. 1403-1465.
Veilingcatalogus,	bibliotheek Joannis Goeree, ob. IV jan MDCCXXXI, verkoop 9 april 1731 t.h.v. Jan Westhuisen op 't Cingel in de Witte Molen. Amsterdam Joannis Pauli op de N.Z. agterburgwal en Janssoons van Waesberge, boekverkoopers op 't Water 1731, GAA.
Veilingcatalogus, (Hgstr. Catal.)	bibliotheek David van Hoogstraten, Bibliotheca Hoogstratana, sive catalogus librorum quibus usus est David Hoogstratanus M.D. et gymnasii Amstelaedamensis Prorector Emeritus. Inter quos excellunt Auctores Virorum doctissimorum Animadversionibus Mss. illustrati & notis ineditis referti inprimis a viro eximio Jano Broukhusio. Accedunt numismata Aurae, argenta etc. Icones doctorum Virorum et Appendix librorum variae eruditiones. door Gerard onder de Linden in de Nes. Veiling in huis van Joh. Westhuis op 22 mei 1725, in bibliotheek Ver. ter bevord, d. belang des Boekhandels.
Veilingcatalogus,	bibliotheek Jacob Marcus in het huis van de overledene Binnekant by de Schipperstraat door Salomon en Peter Schouten, 7 sept. 1750, GAA.
Veilingcatalogus	kunstverzameling Jan Six, Catalogus van uitmuntende konstige, meest Italiaansche schilderijen, enz. Door voornaame Italiaansche, Fransche, Hoog en Nederduitsche meesters geschildert, mitsgaders verscheide schoone antique marmere statuën, borstbeelden, koppen, bazerelieve, boetzeerzels etc. eenige agaate koppen, beeldjes en verscheidene rariteiten: als ook de voortreffelijke raare papierkonst bestaande in meest Italiaansche tekeningen en printen, nevens geheele werken, gebonden, als los, in konstboeken, schoon van druk. Alle nagelaaten bij wijlen den Ed. Heere Jan Six.... Veiling 6 april 1702 Jan Pietersz. Zomer, Amsterdam maakklaar Erfgen. J. Lescailje RIKD.

Veilingcatalogus (Vla. Catal.)	bibliotheek Pieter Vlaming, Bibliotheca Vlamingiana sive catalogus exquisitissimorum librorum, praesertim historicorum, poëticorum, & miscellaneorum, inter quos

eminent Graevii & Ginovii Thesauri in 25 vol. & alia insignia opera, (nitidissime compactorum) quibus usus est politissimus vir & poëta eximius Petrus Vlaming. Quorum publica auctio habebitur in aedibus defuncti op den Amstel tusschen de Keizersgraft en Kerk-straat ad diem Martis 27 Aprilis & eeqq. 1734. Veiling door Joannes Boom en Salomon Schouten. (GAA).

Vlaming, Pieter: *Actii Sinceri Sannazarii Arcadia. Benevens een korte geschiedenis van den huize van Arragon. En het Leven des Dichters,* door.... Met aenteekeningen en Figuuren. Amsterdam 1730.

Vlaming, Pieter en Jan Baptista Wellekens: (D.U.) *Dichtlievende Uitspanningen van.... bestaande in Herders- Hoef- en Veldgezangen, Tafereelen, Brieven enz.* Met 32 konst-plaaten door Jan Goeree. By Willem Goeree, Amsterdam 1710. De tweeden druk, te Amsterdam, by Jacob ter Beek bezyden de Beurs 1735.

Vondel, Joost van de: *Gysbreght van Aemstel.*
Horatius' Lierzangen.
Vergilius' Landgedichten.

Vriesland, Victor E. van: (Vriesl.) *Spiegel van de Nederlandse poëzie door alle eeuwen I,* Amsterdam 1947.

Wagenaar, Jan: (Wagen.) *Amsterdam, in zyne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, schoolen, gilden en regeeringe, beschreeven door.... deel I, III,* Amsterdam by Isaak Tirion 1760-1767.

Warners, D.J.P.: (Warn.) *Aantekeningen bij 'Verhandeling van het Herdersdicht' door Jan Bapt. Wellekens*. Herdruk verzorgd door.... Utrechtse Publicaties voor Algemene Literatuurwetenschap 1965.

Warners, D.J.P.: (Warn.) *Een verwaarloosd aspect van de 18e eeuw,* Tilliburgis, publicaties van de katholieke leergangen, no. 26, Malmberg, 's-Hertogenbosch 1968.

Wellekens, Jan Baptista: (Amint.) *Amintas, Herderspel van Torquato Tasso met eenige verklaaringen. Beneven eene Verhandeling van het Herderdicht* door.... t' Amsterdam bij J. Oosterwijk en H.v.d. Gaete, boekverkoopers 1715.

Wellekens, Jan Baptista: (D.U.)	*Dichtlievende Uitspanningen,* zie Pieter Vlaming.
Wellekens, Jan Baptista: (Welk. Versch. G.)	*Verscheide Gedichten van*.... te Amsterdam bij Gerrit Bos, boekverkooper in de Kalverstraat bij de Kapel, in de Vrede 1729.
Wellekens, Jan Baptista: (Welk. Zedl. G.)	*Zedelyke en Ernstige Gedichten met het leven van den dichter door wylen den heere Pieter Vlaming,* bij Willem Kroon en Joh. Evelt, te Utrecht 1737.
Westerbaen, J.: (Westb.)	*Ockenburgh-woonstede van den Heere van Brandwyck, in de Clingen buyten Loosduynen* 1654.
With, Katharina Johanna de:	*De Getrouwe Herderinne en andre Herderdichten,* by Arnold Willes te Rotterdam 1719.
Witstein, Sonja F.: (Wit Silv.)	*Dr. R. Pennink 'Silvander',* Levende Talen 1958.
Witstein, Sonja F.: (Wits.)	*Funeraire poëzie in de Nederlandse renaissance,* proefschrift Utrecht 1969, Van Gorcum, Assen.
Wijnman, H.F.: (Wijnm.)	*Huizen van de Herengracht,* Amsterdam 1976. (nog niet verschenen).
Woordenboek (WNT.)	der Nederlandsche Taal.
Woordenboek, Nieuw Nederlandsch Biografisch: (NNBW.)	onder redactie van Dr. P. Molhuysen, Dr. Fr.K.H. Kossmann, Sijthoff Leiden 1937.
Ypes, Cath. A.: (Yp.)	*Petrarca in de Nederlandsche letterkunde,* proefschrift G.U. Amsterdam 1934.
Zaalberg, C.A.:	*Uit Hoofts Lyriek, verzameld en toegelicht door*.... Vierde druk, Tjeenk Willink, Zwolle 1975. Reeks van Klassieken uit de Nederlandse Letterkunde.
Zaalberg, C.A.:	*'Hooft: het epos der wordende natie',* in A.G.H. Bachrach, H. Brugmans, B.A. van Groningen e.a. *De muze der geschiedenis,* Servire/Wassenaar 1967.
Zeeus, Jakob: (Zeeus, Ged.)	*Gedichten van*.... te Delft by Reinier Boitet 1721, Tweede druk te Amsterdam by Antoni Schoonenburg 1737.
Zeeus, Jakob: (Zeeus, Ov. G.)	*Overgebleve Gedichten,* tweede druk te Amsterdam 1737.

Archieven:

Gemeentearchief Amsterdam (GAA), aldaar notariële archief (NAA).
Rijksarchief Arnhem (RAArnh.).
Gemeente-museum Barneveld (MB).
Gemeentearchief Delft (GAD).
Gemeentearchief Haarlem (GAH).
Gemeentearchief Leiden (GAL).
Rijksarchief Leeuwarden (RALeeuw.)
Gemeentearchief Rotterdam (GAR).
Koloniaal Archief te 's-Gravenhage, Algemeen Rijksarchief (ARA).
Rijksarchief Utrecht, i.c. Huydecoperarchief (RAU. Huyd.).
Particulier archief Mr. A. Staring, Vorden.

Bibliotheken:

Koninklijke Bibliotheek, 's-Gravenhage (KB).
Amsterdam, Universiteitsbibliotheek (UBA afd. handschriften).
Utrecht, Universiteitsbibliotheek (UBU).
Rijksinstituut voor Kunsthistorische documentatie, 's-Gravenhage (RIKD).
Vereniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, Amsterdam.

[Index]

De cijfers duiden de bladzijden aan:

Actius Sincerus, zie Sannazaro
Addison & Steele 251
Aelbers, Joh. Cath. 271
Aernouds (afschrijver)
Aerssen van Sommelsdijk, François 300
Agathias 106
Alewysz, Jacobkwartierstaat
Alexander VI, (paus) 133
Alkemade, Corn. v. 38'9, 195, 204, 208'11, 223, 225, 238'9, 253, 254, 279, 284, 286, 312
Altilius, G. 198
Alting, M. 38
Alva 48
Amerongen, N.v. 343
Ampzing, S. 38
Anacreon 250, 340
Andreas Mathaeus 198
Angelo, Michel 322
Anslo, Aaltje 257
Antonides v.d. Goes 131
Arckel, Corn. v. 121, 239, 253, 279, 285
Ariosto, L. 24, 125, 157, 229, 320
Aristoteles 242
Assenburg, Adr. v. 281
Augustinus, 242
Aurelius 38, 200.

Bakhuizen v.d. Brink 39
Barbarino, Andreas 319, 320
Barbarino, Francesco 319, 320
Barlaeus, Casp. 246, 261
Barth, Abr. v. 276
Batteux, Charles 155
Bayle, Pierre 252
Beeck, fam. v. 122, 254, 257, 265, 296, 308
Catharina Theodora 263, 274'6
Christina 256'7, 260'1, 271
Cornelia Gonda 122, 247, 267
Hendrik Lucasz. 257
Jacob 257
Jannetje 271
Lucas Lucasz. 31, 258'9
Lucas Pietersz. 257'9, 263
Maria 257
Pieter 322
Pieter Lucasz 256'7, 260, 271, 298
Pieter Pietersz. 64, 80, 120'3, 190, 194, 196, 241, 257 262'65, 273, 286, 294, 299, 301, 304

Pieter Pietersz. jr. 122, 267
Belizarius Aquaviva 198
Bellay, Joach. du 186, 249
Bembus, kardinaal 185, 193, 242, 248
Bergen, v.d. 283
Bergh, v.d. 286
Bessarion, kardinaal 236
Beudeker, Christ. 204, 207, 292, 309
Beverwijck, J.v. 47
Bicker Raye, Jac. 297
Bidlo, Gov. 80, 260
Bidlo, Lamb. 319'20
Bion 250
Blaauw 292
Blaeu, G. 252
Block, fam. 34, 122, 257, 265
Abigaël 120, 122, 257
Agneta, Vondel's nicht 23, 28, 58, 63, 245, 258'9, 321
Agneta, stiefmoeder 22, 26'7,

31, 42, 92, 93, 257'63, 266, 321
Ameldonck 259
Anthony sr. 257'8
Anthony jr. 32, 258, 260, 262'3
Arent 258
Cornelia 257
Dirk 257'59
Maria 257'9, 263
Michiel sr, 257
Michiel jr. 257
Blocquerie 283
Blok, Jan Adriaensz. 247
Boccaccio, Giov. 173, 232, 248
Boeken, Hein 162
Boendermaker, Theod. 232, 252, 285, 322
Boëtius 173
Boileau, Nic. 189, 229, 250
Bois, Isaac de 281
Boms, Susannekwartierstaat
Bonarelli, Gub. 78, 131
Boot, 309
Bor, P. 203
Boreel 283
Bouillet, M.H. 236
Bouker, Math. Molshout 264
Boxhorn, M.Z. 38, 244
Brandt, Ger. 94
Bredero, Gerb. 239, 246
Bredero, Hendrik v. 39, 41, 48, 51'2
Breen, E.v. 277
Breukman, Henr. 9, 82'3, 112, 190, 316, 321
Brockes, B.H. 54
Broekhuizen, Joan v. 7, 9, 11, 68, 78, 95, 97'9, 126, 130, 132, 194'5, 197, 200, 232'34, 241'2, 250, 276, 287, 291, 322, 324'5, 329, 332
Brouërius v. Nidek, Math. 201, 212, 252, 266, 268, 287
Brown, Thom. 242, 251
Brugmans, H. 261, 279
Bruin, Cl. 31, 158, 243, 247, 292
Bruyn, Anna 267
Bryne, Edg. de 103
Buchel 209
Buisson, A. 234
Buitendijk, W.J.C. 12, 313
Burg, H.v.d. 266
Burman, Joh. (botanicus) 117
Burman, P. (latinist) 99, 194
Buschman, Maria 308
Buschman, Wijnand Joch. 307'8
Buyzen, Henr. 278
Bye, P. de 343
Bijhouwer, J.T.P. 39, 40.

Calandri, Madame 313
Calkoen, fam. 265, 269, 295'6 Gerrit 265, 269
Ida 269
Jacob 270
Jan 216'7, 269'70, 272, 294, 301'2, 304
Johanna 270, 302
Johannes 269
L. 18, 266, 269
Willem 269, 304
Wijnanda 18, 35, 216, 221, 262, 265'7, 269'70, 272'74, 279, 288, 290, 295, 299, 303, 304'5, 308
Camphuysen, D.R. 247
Capella, Marcianus 173
Caron, W.J.H., zie Spiegel, H.L.
Carrara, Henr. 69'70, 140, 142, 170, 172'5
Carus, Luc. 252
Casa, Jean de la 319'20
Cato, 242
Cats, Jac. 39, 130, 246

Cebes 10, 121, 158, 195, 234'7, 239, 241, 250, 286, 289, 310
Chalcidius 237
Cicero 242, 344
Claes, Trijn 254
Claes Willemsz. 326
Clemens, J.Th.W. 18, 129, 320
Clerc, Jean le 97, 103, 107'8, 113, 127, 236, 250, 276, 324'5, 328, 333
Clifford Kocq v. Bruegel 308
Clockgieter, Magd. 15
Commelin, Casp. 11, 192, 204, 217, 244, 287, 292, 294
Coninck, zie Koninx
Contarini 94, 95, 131, 248, 285, 319
Coornhert, D.V. 195, 246
Corneille, P. 129, 250, 337'8
Cornell 92
Corver, G. 280
Corver, Joan 280
Court, P. de la 37, 39
Crescimbeni, M. 254, 314'5
Croce, B. 187, 314
Cun, P.v.d. 230.

Dante 180, 248, 319'20
Dapper, O. 212
Defoe, Dan. 251
Dekker, Jerem. de 247
Despreaux, 343
Deym, Geertr. 120
Dodonaeus, R. 142, 150
Does, J.v.d., zie Dousa
Doorn, gebr. v. 320
Doorninck, J.I. 335
Dousa, Jan. 195, 198
Drakenborch, Arn. v. 209, 219
Drost, Lamb. 98, 264, 275'6, 318, 333
Du Bellay, Joach. 186, 249
Dudok van Heel, S.A.C., zie
Heel, S.A.C. Dudok v.
Dussen, v.d. 124
Duyst, Gommarus v. 65
Duyst, Nicolaas v. 65

Ebbinge Wubben, C.H. zie Wubben
Eeghen, I.H.v. 16, 271, 292
Eeghen, P.v. 254, 271
Effen, Justus v. 22, 108, 189, 277
Elias, Joh. E. 280, 284
Elias Michiels 161, 218, 317
Erasmus, Desiderius 199, 230
Ett, H.A. 11, 213, 220, 222, 297, 317
Ewouds, Anna 15

Fabricius, Joh. Alb. 236
Fagel, Franc. 200
Fénelon, Fr. 250
Flaccus, Persius, zie Juvenalis
Flavard de Wolf, A.R. 308
Flines, Philips de 24, 28'9, 80, 258, 321'2
Flines, Sybrand de 258
Floris Gerritz. 255
Holcke 254'6, 259, 262, 265, 271
Jacob 255
Floris V, graaf v. Holland 37, 48, 51'2, 205
Fockenbroch, W.G.V. 91
Fontaine, Jean de la 250
Fontaine Verwey, E. de la 16, 19, 23, 35, 67
Fontanini, G. 84, 130, 183'4, 197, 224, 254, 278, 315, 321
Francius Petr. 98, 200, 250, 287
Frederik Hendrik, stadhouder 37
Fruyt, Constantia 65
Fruyt, Daniël 65

Fruyt, Jacob 64'5, 268

Galen, H.M.J.v. 5, 183, 325, 338
Geelvink, heer v. Castricum 117, 293
Geerars, C.M. 12'4, 31, 60, 62, 100, 127, 248, 250, 274, 313, 317
Geldorp, J. 194
Gelenus, Petr. 198
Gerhardt, M.I. 8, 68, 79, 174'6, 199, 200
Gerrevink, Bern. 220
Geurts, J. 162
Gilles, Anth. 235
Glauber, J. 320
Goeree, David 16
Goeree, Hugo Willemz. 15'6
Goeree, J. 7, 15'9, 21'2, 24, 27, 29, 31, 35'6, 38, 41, 66, 70, 92'94, 133'34, 158, 205, 210'11, 230, 266'8, 273'4, 291, 302, 309, 329.
Goeree, Willem, vader 119
Goeree, Willem, zoon 116
Goes, J. Antonides v.d. 247
Golterman, Anna Maria 264
Gouthoven, W.v. 238
Graat, Barend 26, 70, 32, 36, 80, 92'3, 104, 203, 258
Graft, C. Cath. v.d. 28, 63, 64, 245, 258'60
Gravino, Giov. Vinc. 314
Grebber, Ant. de 15
Groen v. Prinsterer, G. 39, 203
Groeneveldt, Reinier 33
Gronovius, J.F. 235
Groot, Hugo de (Grotius) 37, 47, 51, 98, 106, 199, 205, 246, 333
Guarini, Batt. 78, 129, 131, 177, 179, 183, 186, 248, 319, 337'8

Haarlem, Corn. v. 133
Habet, Nic. 264
Haes, Joan de, 110, 129, 177'9, 181, 184, 194, 243, 249, 253, 277'9, 289, 316, 318, 323'5, 332'9, 342'5
Hagedorn, Friedr. 313
Hall. M.C.v. 39
Hallema, A. 276
Halma, Belitgen 270
Halma, Frans 271
Halmaal, Jan Jacobz. 270
Hardenhoek, Joha. 15
Hasselt, Joris v. 281
Haze de Georgio, Jer. de 280, 283-4
Heel, S.A.C. Dudok v. 16, 19, 268, 271, 300, 321'2
Heemskerck, Joh. v. 37, 132, 158, 172, 176'7, 193, 324
Heemssen, J. Dav. 162
Heinsius, Dan. 98
Hendrik IV, de Grote 203
Herodotus 78
Hoeven, A.v.d. 155

Hoeven, Willem v.d. 63'65, 266'8, 300
Hoffman, Jurgen (Hofham) 259
Homerus 230
Hooft, Gerrit 280
Hooft, P.C. 68, 78, 94'5, 111'2, 130, 156'7, 179, 185'6, 203, 231, 246, 261, 294, 316
Hoogstraten, Dav. v. 6, 7, 9, 11, 23, 68, 95, 97, 99, 108'11, 113, 117'8, 123'4, 126'7, 130, 155'6, 192, 194'5, 201, 212, 227, 232'35, 238'9, 247, 249'50, 252, 260'71, 267'8, 277, 286'7, 289, 291, 294, 309, 322, 325'6, 328'9, 333'34, 336'7
Hoogstraten, J.v. 332

Horatius Flaccus, Q. 24, 35, 57'8, 60, 97, 171, 186, 229, 320, 338
Hospitalius, Mich. (L' Hopital) 11, 16, 104 223, 233'34, 274, 294
Houbers, Aeght 254
Houbraken, Arn. 28, 133, 320
Houwaart, J.B. 246
Hoven, Hendrik v. 255
Huizinga, J. 203
Hurgronje, Steph. 232
Hutton, James 92
Huybert v. Kruiningen, P.A. de 108, 113, 127, 230, 243, 247, 278'9, 324'6, 333'36 339'45
Huydecoper, Balth. 155, 203, 207, 211, 213, 215'25 228, 246, 253'54 284, 294, 296'8, 302, 309, 317, 322'3, 326
Huygens, Const. 36, 39, 40, 43, 44, 46, 60'1, 63, 64, 80, 94, 156'7, 230, 247, 311
Hyacinth, Saint 334

Ingen, W.v. 15, 94, 95

Jansonius v. Waesbergen, Elisabeth 15, 16
Janus Secundus 91, 96
Jaspers, Marritje 65
Julius Caesar 37, 47, 51'2
Junius, Franc. 195, 198, 208
Juvenalis, D. (en Persius Flaccus) 9, 11, 13, 17, 91, 93, 106, 125, 189, 198, 228'30, 240, 250, 273, 311

Kalff. G. 5
Kampinga, H. 37'8, 106'7, 198, 202'3, 204, 236
Karsseboom 283
Kate, Lamb. ten 155'6, 159, 162, 233, 241
Keersmaekers, A. 162
Keuchenius, Th.E.C. 13, 14, 58, 248, 326
Kiliaen, C. 240'1
Kleintjes, Ph. 261
Kloos, W. 5
Kluverus 83
Knuttel, W.P.C. 342
Knuvelder, G.P.M. 5, 12, 13, 14, 196
Kolijn, Klaes 206, 208'9
Koning, Alex 324
Koning, Jac. 211
Koninx, Cornelia Jacobs, 270'1
Koopmans, J. 62
Kops, W.H. 289'90
Kossmann, E.F. 325, 328'9, 332'6, 342
Kossmann, F.K.H. 154'6, 159
Koster, Laurens J. 39, 48, 52
Kronenberg, A.J. 24
Krul, J.H. 130

Laan, P.H.J.v.d. 212
Laërtes, Diogenes 236
Lagerlöf, Selma 187
Lairesse, Gerard 16, 19, 24, 27'30, 80, 258, 262, 264
Langendijk, Pieter 62, 247'8, 278'9, 326
Lee, Vernon 314
Leeuw, Agnieta 257, 259
Leeuw, Barbara 257
Leeuwen, Dan. v. 285, 288, 300
Leeuwen, S.v. 38, 106
Lems, Aldegonda 15
Lems, Catharina 15
Lennep, v. 300
Lescailje, Cath. 131
Lestevanon, 283
L'Hopital, Mich., zie Hospitalius

Limborgh, Franc. v. 204'7, 223, 225, 253, 295
Limborgh, Phil. à 98
Limburgh, Abr. v. 270
Limburgh, Corn. v. 270'1
Limburgh, Susanna v. 270, 302
Lipsius, Justus 230
Listingh, Nic. 321
Locke, John 251
Lodewijk XIV 99, 102, 330, 331
Leth, H. de, illustratie 7
Long, Is. le 244'5
Longas, pater 208
Lopes de Vega 193
Ludovicus Audaxius v. Padua 235
Luxembourg, Markiezin de 313
Luyken, Jan 14, 247'8

Macchiavelli, Nic. 101
Mander, K.v. 172, 242, 246
Marchese, Franc. Aelius de 198
Marcus, Jac. 220
Marino, Giambatt. (Marini) 12, 35'6, 42, 54, 56, 78, 80, 91, 184, 248, 319
Marlborough, Joh. Churchill, hertog v. 100, 103
Marot, Dan. 250
Martin, Jean 144, 146, 149, 151, 166, 176, 242
Matanasius, Chrys. 230, 334'5, 342
Maten, Mathys 221
Mattheus, 38, 209
Mauricius, J.J. 261, 335, 342
Maurits, stadhouder 37
Meekeren, J.v. 9, 85
Meerman, W. 230, 283
Mela, Pomp. 242
Menage, Gilles 183, 251, 320
Menander 333
Mencke, O. 251
Merian, Maria Sibylle 258
Messchaert, J. 113
Meyer, Lod 27
Meulen, Aaltje v.d. 25
Milan, baron de M. visconti 209
Mist, J. Uytenhage de 37'8, 205
Moilives v.d. Noot, Ph. 287
Molière 25, 250, 313
Moll, Geertr. 9, 18, 84
Montaigne, Mich. de 250
Moonen, Arn. 110, 112, 131, 247
Moreri, L. 252
Moretti 251
Moschus 250
Muiden, Geertr. v., geh. Sels 308

Muller, Fred. 211
Munter, W. 211
Musaeus 275
Mussche, Achil. 155, 159
Muyser, Ger. 9, 17'9, 35, 84'5, 92, 113, 115'6, 249, 280'1, 286, 294, 299, 301
Muyser, Jan 9, 17'8, 58, 84'5, 113, 249, 260
Muyser, Sara 9, 84'5, 305
Muyssart 283
Mijnssen, J. 305

Nannius, Petr. 38
Neufville, Abraham de 259
Neufville, Anna de 259
Niemeijer, J.W. 291
Nieuwentijt, Bern. 54
Nolen, Th. 97, 98, 230, 276, 328
Noordkerk, Herm. 208, 213'19, 222, 225, 254, 297'9, 302, 309
Noot, J.v.d. 71, '3

Oekjen Jacobs (v. Stavoren) 255
Oester, geh. Sels 308
Oldenbarnevelt, Joh. v. 33

Oldewelt, W.F.H. 292, 297
Oortman, Jac. 270
Oortman, Jan 216'7, 220'1, 270, 302
Oosterwijk, Dirk v. (oom) 270
Oosterwijk, Dirk v. (exec.) 216'7, 267, 270, 302
Oosterwijk, Jac. v. 267
Oosterwijk, Jan v. 270'1
Oosterwijk, Jan v. (zoon) 270'1
Oosterwijk, Willem v. 270
Oranje, geslacht 37, 40'1, 49
Oranje, Willem de Zwijger 37, 39, 51
Oranje, Willem III, koning-stadhouder 51
Origenes 236
Orville, Jac. Phil. d' 60, 117'9, 195, 198, 207, 213'17, 219, 231, 234, 261, 287, 291, 294, 309, 323'24
Orville, Petr. d' 117'8, 287
Oudaen, Joh. 97, 199, 230
Oudenhoven, Jac. 338
Ovidius Naso, P. 26, 47, 62, 117, 179, 242, 250

Paetain, Jannetje 256, 271
Pauli Wissowa 92
Paffenrode, J.v. 247
Pauw, Corn. de 207'8, 212, 225, 254, 313, 323
Pechel, Rudi 313'14
Pels, Adr. 27, 97
Pennink, R. 12, 14'5, 18'9, 22, 84, 92, 124, 127, 131, 202, 230, 234, 264, 266, 272, 314, 316, 318, 20 339'40
Perk, M.A. 308
Perk, Jacques 308
Pers, D.P. 28'9, 31'34, 80, 248
Persius Flaccus, zie Juvenalis
Petrarca, Francesco 19, 69, 101'2, 107, 162, 178'80, 232, 242, 248'9, 319, 322, 324
Petronius 173
Plagge, geb. Sels 306
Plato 231, 235'7, 286
Plinius 47, 242, 250
Ploos v. Amstel, C. 211
Pluimer, J. 78, 97, 247
Plutarchus 242
Poll, Hendr. Harm v.d. 117, 124, 242, 287, 309, 323
Pommares, E. des 266
Pontanus, J. 198
Pontanus, J.J. 155, 198, 200, 232
Poot, Huib. K. 5, 14, 110, 113, 247'9, 325'7, 333'4
Poppenberg, Felix 313'4
Porta, A. (diss. Corver) 280
Prinsen, M. 314
Propertius, S.A. 11, 126, 232'3, 275, 291, 326
Pudericus, Franc. 198

Pythagoras 47, 51'2, 54, 191

Rabus, Petr. 247
Rapijn 199
Raye, Jan de 297
Reygersberch, J.v. 38
Riemer, Jac. de 205, 207, 261, 295
Ripa, Ces. zie Pers, D.P.
Robide, Jan Isaac 305
Roëll, m.d. 117
Rolandus, Tijmen Theus 254
Roleeuw, Ant. 300
Ronsard, Pierre de 71'3, 186, 249
Rauwenoort, geh. Verhuell 306
Röver, Val. 23, 95, 124, 134, 249, 264, 289, 291, 294, 300, 322
Royen, Jac. v. 38
Rufinus 92

Rulandt, Cath. 258
Rutgers, Ida 258
Rutgers, Marg. 9, 85
Rutilius Zeno 198
Rijndorp, J.v. 328

Saint Hyacinth, zie Hyacinth
Salmasius, Cl. 235, 237
Salomo 70
Salutatio, Coluzzio 103
Sambix, Fel. de 176
Sannazaro, Jac. 8'11, 13, 24, 67, 69, 70, 77'9, 81, 112'4, 124, 129'35, 138'45, 147'55, 162'68, 170'6, 179'85, 187'9, 193, 197'202, 232'34, 241'2, 245, 248'9, 273, 278, 287, 290'1, 302'3, 312, 315, 317'9, 322'4, 336, 338
Sappho 91'2
Sautijn 280
Scaliger, J.C. 68, 237, 242
Scaron, Paul 250
Scève, Maur. 92
Schaik, C.J.J.v. 213, 217'20, 228
Schelling, Claes Corn. v.d. 254'5
Schelling, Corn. Hendrz. v.d. 254
Schelling, Pieter v.d. 204, 254, 279
Scheltema, P. 211
Schenkeveld-v.d. Dussen, M.A. 5, 113, 194
Schermer, Luk. 5, 7, 9'11, 13, 17, 19, 21, 64, 93, 94, 96'7, 99, 100, 122, 131, 185, 189, 194, 201, 228, 230, 237, 250, 257, 261, 273'4, 277, 286 314, '5, 325, 331, 336, 338'9
Scherillo 176
Schoemaker, Andr. 192
Schoemaker, Ger. 204, 207, 211, 213, 215'6, 221'4, 244, 292'3, 299
Scholte, J.H. 261
Schuyt 283
Schijntvoet, Sim. 208
Schwartz, F.A. 265
Scriverius, Petr. (Schrijver) 38, 106'7, 209, 244
Sels, fam. 296, 303, 305'6
Gerrit 308
Jan 306'7
Johanna Christina 296, 307
Joost 213'15, 254, 295'6, 301'2, 304'7
Maurits 308
Petronella 296, 307
Pieter 308
Willem Hendrik Vlaming 288, 307
Wijnandus 305, 308
Sewel W. 251
Sibe 117
Sidney, Phil. 132, 176, 193, 251
Simonsz. Arend Fokke 178
Six, Jan 211, 248, 252, 321

Six, Joh. 117
Sluis, Isaac v.d. 234
Smallegange, M. 244
Smids, Lud. 38, 39, 228, 244, 250, 266'8, 285
Smit, D.H. 186
Smit, W.A.P. 8, 72, 203
Snoep, D.P. 24, 27'8, 30, 80
Socrates 191, 196, 236'7, 289
Spex, Jac. 218
Spiegel, H.L. 71, 80, 108'9, 112, 121'3, 134, 154'6, 158'9, 163, 190'1, 194'7, 202, 208, 231, 234, 237'8, 246, 260, 272, 279, 281, 285'6, 289, 309, 312
Spinoza, Baruch 275
Stanley, Thom. 236
Starter, Jan Jansz. 130
Staring, A. 8, 18, 20, 244'5, 254, 266, 289, 302'3

Staring, A.C.W. 288, 307
Staring, D.H. 306
Steenkiste, Christina 258
Stoke, Melis 39, 195'6, 206, 208'6, 326
Strabo 242
Suetonius, C. 230
Sypesteyn, Ant. v. 295
Sypesteyn, Jan v. 295, 301, 306

Tacitus, C.C. 106, 198, 246, 319
Tasso, Torq. 24, 68, 78'9, 81, 129, 131, 138, 180, 183, 184, 186'7, 248, 273, 315, 320
Teirlinck, Is. 162
Tertvlianus 235
Teyler, Johanna 29
Teyler's Stichting 289
Thierry, Judith M. 341
Theocritus 117, 137, 168, 199, 234, 242, 250, 277, 310, 319, 323
Thieme en Willis 16, 28
Tibullus 233
Til v. 247
Tricht, H.W.v. ed. Hooft's Brieven, 156
Trip, 117, 283
Trip, Wed. 256
Troost, Corn. 268, 289'91
Trijn Claesdr. 54'5
(Trouw moet blijken) 19, 49, 99, 107, 127, 195, 247'8, 277'8, 326, 331

Uffenbach, Zach. 248, 269, 277'8, 321
Uilenberg, C. 320
Urbino, R. d' 322
Urfé, Honoré d' 176, 193, 250
Uytenhage de Mist, J. zie Mist
Valckenier, Gilles 256
Valentijn, Abr. 250
Varro, Marc. Ter. 173
Veen, mej. v. 304
Veen, P.A.F.v. 12, 21, 35, 42, 53, 58, 63'65, 68, 122, 298, 318
Veltheim, Lod. v. 246
Velzen, Ger. v. 37, 49, 52
Verbeek, Cath. 269'70, 279
Verbeek, Jac. 270
Verbeek, Susanna 270
Vergilius Maro, P. 35, 44, 53, 58, 60'1, 69, 70, 77, 131, 137, 167'8, 175, 183, 186, 203, 234, 242, 246, 250, 319
Verhuell, Quirinus 305'6
Verhuell, Sophia Wijnanda 305'6
Verkuyl, P.E.L. 54, 56, 131, 172, 174'6
Vermeer, W. 72
Vermeeren, P.J.H. (ed. Huygens) 60
Verwey, Alb. 116, 154, 162'3, 191, 195, 311

Verwey, E.d.l. Fontaine, zie Fontaine Verwey E.d.1.
Verrijn, Paulus 93, 262
Vicq. de 283
Vincent, V. 320
Vinck, Geertr. 269
Visscher, Maria Tesselscha R. 56
Vitriario 261
Vlaming, Aechjen 256, 271
Agnes 263, 275, 288, 295, 304, 306
Catharina 254, 279, 288, 295'6, 301, 304'7
Christina (Rozalijntje) 269, 275, 279
Christina Agatha 27, 121, 256, 260'1, 263'65, 271,

274
Christina Theodora 274
Christina Wijnanda 288, 304'6
Floris Pietersz. 216, 269'72, 275, 288, 294'6, 299, 301'3, 306
Floris Wz. 255'7, 259, 261'2, 264, 266'3, 271, 299, 320
Gerrit Pietersz. 275, 288, 296
Gerrit Wz. sr. 254'5
Gerrit Wz. jr. 256
Houke 256
Niesje 254'5, 259
Pieter Pietersz. 288, 304'6
Theodora Christina 274
Willem Florisz. 27, 35, 256, 260'64, 281, 294'5, 300, 333
Willem Gerritsz. 80, 221'2, 255'7, 259'62, 265, 271, 273, 274'6
Vlaming v. Outshoorn, de 283
Vlaming v. Outshoorn, Maria de 299
Vollenhove, Joh. 111, 247
Vondel, Clemintine 258
Vondel, Joost v.d. 5, 6, 36, 48, 57, 59, 63, 107, 111'2, 130'1, 154, 172, 175, 185'6, 196, 199, 227, 231, 242, 246'7, 257, 261, 268, 294, 334, 336, 344
Voordaagh, J. 266
Vossius, Ged. 261
Vossius, Is. 68, 230, 242, 244
Vries, Klaas de 252
Vriesland, Victor E.v. 13
Vulpius 234
Wagenaar, J. 211, 221, 224, 297, 326
Wall, Fr. v.d. 9, 120
Wale, Gilles de 256, 271
Wale, Jan de 256, 271
Walzel, Oskar 155
Wandelaar, J. 134
Warners, D.J.P. 13, 53, 54, 78, 130
Wellekens, Anna Cath. 15
Wellekens, J. Bapt. 7, 12'5, 17, 19, 21'5, 36, 61, 63, 64, 68'70, 76, 78'9, 84, 90, 95, 107, 111, 113, 124, 129'31, 133, 173'4, 178, 180'4, 187, 201'2, 230, 234, 243, 247, 249, 253, 267, 272'3, 276, 279, 285, 287'91, 300, 309, 312, 314'20, 324, 327, 339'40, 343
Wellekens, Judocus 15
Wellekens, Michiel 15
Westerbaen, Jac. 26, 33, 37, 40, 44, 61'3, 80, 203, 247
Westhuisen, Joh. 233
Willink, Cornelia Gonda 247, 267
Willink, Dan. 233, 247, 317
Willink, Hildegonda 247
Wit, Jac. de 28
With, Kath. Joh. de 9, 94, 96, 131, 154, 207, 285
With, L.A. de 96, 207, 209, 285
Witstein, Sonja F. 12, 77, 98, 171
Witt, Helena de 307
Witt, Jan de 64, 233

Wolf, fam. de 257
Wolf, Hans de 258
Wouwerman, J. 262
Wubben, C.A. Ebbinge 104
Wulp, v.d. 209
Wijck, Pieter v. 262
Wijnman, H.F. 20, 27, 260

Ypes, Cath. 19, 69, 74, 178, 249, 324

Zaalberg, C.A. 185, 303
Zeeus, Jakob 41, 100, 110, 125, 130, 243, 276, 278, 312, 324'5, 328'36, 338'9, 343
Zomer 321
Zeijd, Hendrik v. 305

Boekdrukkers en -verkopers vóór 1750
Beek, Jac. ter 21, 302
Boom, Henr. en Wed. 227
Boom, Jan 301'3
Bos, Gerrit 7
Damme, Adr. v. 21, 273, 279, 303
Gaete, H.v.d. 320
Gazinet 335, 340'1
Gemerink 15
Goeree, Willem (en David) 273, 277
Kessel, W.v. 7, 17, 19, 104, 228, 230, 277'8
Onder de Linden, Ger. 7, 129, 131, 233
Oosterwijk, Jan. v. 330
Pauli, Joh. 7, 16
Plantyn 235
Ratelband 212, 223'4
Royen, Jac. 84
Schouten, Salomon 220, 301'3
Sluis, Is. v.d. 234
Steenhouwer, Josua 271

Tirion 220'1, 223'4

Uytwerf, Herm. 215, 223'24, 271, 303

Verbeek, Phil. 132

Janssonius v. Waesbergen 15'6

Westhuisen 233
Wetstein 123
Willis 94
Wor, Adr. 129, 131

Notarissen
Aken, H.v. 299, 300, 304
Meulen v.d. 265
Oostrum 305
Scabaalje 294
Selstyn (van Cockengen) 295
Touw 257
Ypelaar 25, 262

Stellingen

1. *Westermeer* van Willem van der Hoeven is niet ca. 1700 gedicht, zoals Dr. P.A.F. van Veen overneemt uit de catalogus van de K.B. (v. Veen, blz. 55, 232), maar ca. 1725, wat inhoudt, dat het één van de laatste gedichten van W.v.d. Hoeven is.
2. J.B. Wellekens heeft voor zijn vertaling van de Aminta van Torq. Tasso direct contact gehad met G. Fontanini, hetgeen blijkt uit een brief van Vlaming die nog niet gecatalogiseerd was, toen Dr. R. Pennink *Silvander* schreef (blz. 86, 87).
3. Ten onrechte neemt Dr. E.F. Kossmann aan, hierin gevolgd door Dr. H.M.J. van Galen in zijn dissertatie (v. Gal., blz. 117), dat er een diepgaande vijandschap bestond tussen Jakob Zeeus en Joan de Haes (Ned. Toneel, blz. 37).
4. De dichter van de *Lierzangen van Anakreon, in Nederduitschen Rijmtrant nagevolgt*, die zich achter de letters ‘N.N.’ verschuilt, is P.A. de Huybert van Kruiningen en niet Pieter Vlaming, zoals Dr. R. Pennink voor mogelijk houdt (Penn., blz. 102. nt. 3).
5. In ‘Lyris Opper Rym- en Schilderbaaz niew opgestane Brievenschryver, en nu volmaakt Zwartekonstschraper aan 't Y. Boertend Heldendigt’ (Knuttel 16234) zegt de dichter niet, dat ‘Lyris’ uit Dordrecht komt, zoals Dr. E.F. Kossmann aangeeft (Ned. Tooneel, blz. 44).
6. De Ode ‘Aen Thalia, nopende den hof van dn. wysen ende veursinighen Michiel Eems, ende joffrou' Joanna zijn wettighe ghesellinne, tot Antwerpen’, van Jonker Jan van der Noot (Dr. C.A. Zaalberg, *Das Buch Extasis*, blz. 31, 32) kan men niet tot de ‘hofdichten’ rekenen; het is een eenvoudige tuinbeschrijving.
7. Constantijn Huygens dichtte zijn *Heilighe Daghen* met het oog op de overgang naar de R.K. kerk van Maria Tesselschade.
8. Dr. J.T.R. Greevenbroek zegt in zijn dissertatie, *E.J. Potgieter: L'Homme et l'oeuvre dans leurs rapports avec la littérature française* (blz. 119) zonder de minste twijfel, dat Potgieter in zijn

vertaling van het origineel afwijkt, hetgeen hoogstwaarschijnlijk op een zetfout berust:

> Sous le chêne on creusa sa tombe....
> Mais son amante ne vint pas
> Visiter la pierre isolée;
> Et le pâtre de la valée
> Troubla seul du bruit de ses pas
> Le silence du mausolée.

Millevoye, ‘La chute des feuilles’

> En onder d'eik groef men zijn groeve,
> Zijn moeder stortte traan bij traan, -
> Helaas! zij die zijn jeugd bekoorde,
> Haar zag men naar de kerk niet gaan, -
> Het was maar, ruischten soms de blaên,
> Een herder die de stilte stoorde.

9. Het verdient aanbeveling de titels op de ruggen van boeken, tijdschriften e.d. zó te drukken, dat de letters in horizontale volgorde gelezen kunnen worden, indien het boek, tijdschrift e.d. plat ligt met de titel naar boven.
10. Voor de student in het Nederlands is het zeer gewenst, dat hij de techniek van het vertalen reeds heeft geleerd door vertaling uit een vreemde taal in het Nederlands, voordat hij aan het lezen van Middelnederlandse en zeventiende-eeuwse teksten begint.
11. Het zou bevorderlijk zijn voor het peil van de televisiekritiek in de dagbladen, indien de schrijvers zich zouden aanwennen de voornaamwoorden van de eerste persoon enkelvoud niet te gebruiken.
12. In de ‘Algemene richtlijnen’ voor een promotie, welke de Leidse Universiteit verstrekt, behoort opgenomen te worden, naast de voorgeschreven kledij van de man, die voor de vrouw.